

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 04153

OTSAR HA-DERUSH VEHA-
HATAFAH

Samuel Rabinowitz

•

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

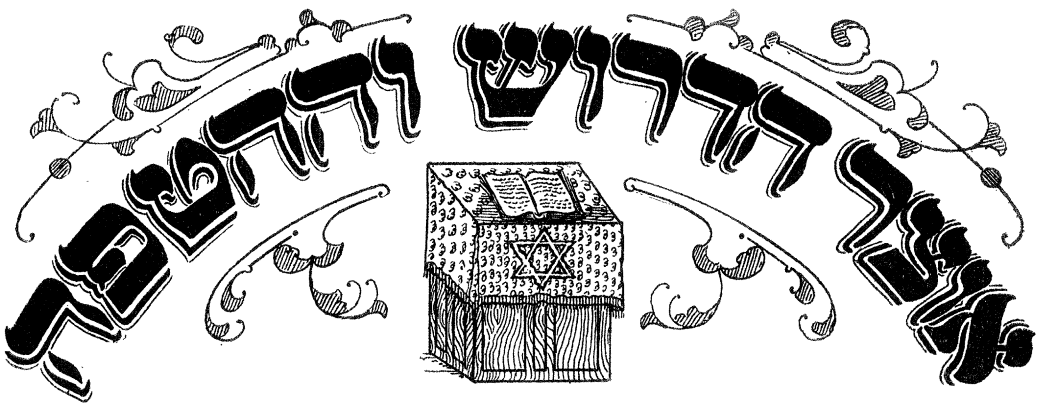
Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

חלק ראשון — ספר בראשית

יו"ל חוברות חוברות וכל חוברת תפרד לשתי מחלקות

המחלקה הראשונה :

פּוֹן דְּעַר בִּימָה

תכיל דרוש שלם בשפת יהודית המדוברת

מ א ת

הרב שלום ראבינאוויץ

המחלקה השניה :

חומר לדרוש

תכלול אנדות חו"ל, דרושים, ביאורים, מאמרים ומשלים

השייכים לענין הדרוש ההולך לפניהם.

נקלטו ונערכו מאת הרב הנ"ל.

OZAR HADRUSH V'HAHATAPHA

AN ENCYCLOPEDIA OF JEWISH HOMILETICS

by

RABBI SAMUEL RABINOWITZ

159 Marcy Ave., Brooklyn, N. Y.

1918

Copyright by Rabbi Samuel Rabinowitz, 1918.

א וואָרט צום לעזער.

די דרשות וועלכע איהר וועט לעזען אין דייעזער ווערק, אונטערשיידען זיך פון דעם דורכשניטליכען סאַרט דרשות אין די פערשידענאַרטיגקייט פון זייערע טהעמאַס און אין דעם כאַראַקטער פון זייער אינהאַלט — אויסער די אַלטע טהעמאַס, וועט איהר אויך געפינען אין דייעזע ווערק דרשות אויף אַזעלכע טהעמאַס וואָס זיינען ביז יעצט כמעט ניט בעריהרט געוואָרען אויף אַ אידישע בימה, אַזוי ווי צום ביישפּיעל: וויסענשאַפּט, ליטעראַטור, קונסט, קאָפיטאַל און אַרבייט, אירעאַליזם און מאַטעריאַליזם, נאַציאָנאַליזם און אַניטערנאַציאָנאַליזם, פאַטריאַַ טיזם, טאַלעראַנץ, דעמאָקראַטיע, מיליטאַריזם, קריעג און פּריעדען, א. ז. וו., א. ז. וו. (*).

אַזעלכע ענינים זיינען ביז יעצט געבליבען אונבעריהרט אויף דער אידישער בימה — ניט ווייל זיי דאַרפֿען ניט בעריהרט ווערען פון אַ דרשן, פּערקעהרט, דער יודענטהום איז געמיינט געוואָרען צו זיין אַ תּורת חיים, דאַס מיינט, אַז אַלעס וואָס איז נוגע דאַס לעבען און די לעבעדיגע אין אַלע צווייגען פון מענשליכע טהעטיגקייט דאַרף אונטערזוכט ווערען פון אַ אידישען שטאַנדפּונקט, אָבער צום בעדויערען איז די אידישע האַמילעטיק (דרשנות) געווען בלוט־אַרעם אין וועלט־ליכע און וויסענשאַפּטליכע זאַכען, און ווען אַ דרשן האָט אַ מאָל יא בעריהרט אַזעלכע ענינים, האָט ער בעהאַנדעלט די וועלט און די וויסענשאַפּט ווי זיי זיינען געשטאַנען אַכט הונדערט אַדער טויזענד יאָהר צוריק.

דער אַוצר הדרוש וההמפה ווען ער וועט אין גאַנצען פּערפּערטיגט ווערען, וועט זיין אַ פאַלקאָמענע ענציקלאָפּעדיע פון געדאַנקען איבער אַלערליי ענינים — אידישע און וועלטליכע — און יעדער ענין וועט בעהאַנדעלט ווערען אויף אַ מאָ דערנעם אופן.

אויסער דעם וועט דער „אוצר“ אויך ענטהאַלטען די בעסטע פּערלען פון אונזער ברייטע דרוש־ליטעראַטור פון אַלע דורות.

הערה — על ענינים כמו אלה אולי יאמרו המשכילים שאינם מסוגלים כלל לשכל ההמון — אבל לדעתי אין לך ענין שנוכח במוחו של אדם אחד שיתיה למעלה משכל אדם אחר, אפילו אם גם אותה האחר הוא איש פשוט שלא למד תורה או חכמה, כי כל קושי ענין תורני או פילוסופי תלוי על פי רוב בסבת קיצור או תוסר בידור בלשון — ואשר הועילו המפרשים אפילו בשומת „מיפך והזמה“ הוא שהעתיקו את הענין מלשון קצרה ללשון רחבה וברורה — ודי למבין.

צו דרשנים.

יעדער נומער פון אוצר הדרוש והתפא וועט ענטהאלטען איין גאנצען דרוש, דיעזער דרוש וועט זיין געשריעבען אין אידיש, כדי צו בעהאלטען אין איהם דעם טעם וואס די צוהערער האבען געפיהלט ווען זיי האבען געהערט די לעבע-דיגע ווערטער פון דער בימה — קיין איבערזעצונג, מעג זי אפילו זיין די בעסטע, קען ניט איבערגעבען דעם אריגינעלען טעם פון די שפראך אין וועלכע א ליטערא-רישע ווערק איז פערפאסט געווארען (ואגב, התכוונתי ג"כ להרגיל את הדרשנים מדור הישן לדבר כן בשפת יהודית צחה וברורה — לא חצי־אשכנזית וגם לא שפת השוק).

יעדע פון די פערטיגע דרשות איז געמיינט געווארען צו פערנעהמען פון דריי-פערטעל שטונדע ביז א שטונדע — דאס איז גאנץ גענוג פאר א פארטגעשריטענע גע-מיינדע — צו דער זעלבער צייט האט אבער דער פערפאסער גענומען אין אנבעטראכט די יעניגע געמיינדעס, וועלכע שליינגען דרשות אזוי ווי מען טרינקט אין נויארק סאדא וואסער — דאס הייסט, א גרויסע גלאז און ביליג — די סאלארי וואס זיי צאהלען זייער מגיד איז קוים גענוג אויף לחם צר ומים לחץ, אבער דרשות ווילען זיי לאנגע — צוליעב זיי, וועט נאך יעדע דרשה צוגעלייגט ווערען איין אבטוהילונג „חומר לדרוש“ — דיעזער מאטעריאל וועט אימער זיין פון זעלבען ענין מיט די פערטיגע דרשה וועלכע געהט פאראויס אין זעלבען נומער — דאס וועט געבען דעם דרשן די מעגליכקייט „אויסצופילען“ זיין דרשה און צו געבען זיין געמיינדע א „פולע מאס“, אויב זי פערלאנגט עס — דיעזע אבטוהילונג וועט געשריעבען ווערען אין העברעאיש.

עס איז ראטזאם פיר אלע בעזיצער פון „אוצר“ צו היטען זארגפעלטיג זייערע איינציגע נומערען כדי זיי זאלען אסיענדע האבען א כלי שלמה — שפעטער וועט זיין שווער צו קריגען איינציגע נומערען, ווייל מיר דרוקען נור א בעגרענעצטע צאהל פאר שטענדיגע אבאנענטען.

דער פערפאסער.

פון דער בימה.

על הדרשנות.

(אנשטאט אַ הקדמה).

הרב שלום ראבינאוויץ.

I

עשה לך שתי חצוצרות כסף מקשה תעשה
אותם והיה לך למקרא העדה ולמסע את
המהנות: ותקעו בהן ונועדו אליך כל העדה
אל פתח אהל מועד: ואם באחת יתקעו
ונועדו אליך הנשיאים ראשי אלפי ישראל.

(במדבר י', א—ד).

אין אַ געוויסען ווינקעל פון דער גרויסער וועלט־שטאָרט נויאַרק שטעהען צוויי
דרשנים אין צוויי שוהלען וועלכע געפינען זיך נאָהענט איינע צו די אַנדערע אין
דער זעלבער גאָס — איינער איז אַ מגיד פון אַלמען שניט; זיין מעטהאָדע איז,
אַז ער נעהמט אַ פּסוק פון תנ"ך אָדער אַ מאמר חז"ל פון די „רבה בר בר חנה'ס“
אָדער פון די „סבי דבי אתונא“ און ער פרעגט אָן דערויף אַ ים מיט קשיות ביז
עס זעהט אויס אַז מען וועט דאָס שוין קיין מאל ניט קענען רעכט מאַכען —
נאָכהער ציהט ער אָן אַ לאַנגע קייט פון אַנדערע מאמרי חז"ל, וועלכע זעהען אויס
ניט צו האַכען קיין פערבינדונג מיט זיין ערשטע טעהמא, און ער שטעלט זיי
אויס אין צייל ווי אַ רעגיימענט סאַלדאַטען און ער קירעוועט זיי רעכטס און לינקס
און דרעהט זיי אַהין און אַהער, ביז אַם ענדע — נאָך אַ צייט־פערלויף פון צוויי־
דריי שעה — קעהרט ער זיך צוריק צו די פּסוקים אָדער מאמרים מיט וועלכע ער
האַט אַנגעפאָנגען און ער „מאַכט גלאַט אַלע בערג און פילט אויס אַלע טהאַלען“
און אַלע קשיות פאַלען אַרונטער פון זיך אַליין און פערשווינדען אַזוי ווי מיט
אַ כּשוף. (אַזוי מיינט ער).

דער צווייטער איז אַ מאָדערנער רעדנער, אָדער ווי ער זעלבסט בעטימטעלט
זיך: „אַ פּאָלקס־רעדנער“ — אַז איהר וועט איהם רופען „מגיד“ אָדער „דרשן“,
וועט ער אייך קיינמאל ניט מוחל זיין די „בעלידיגונג“ — זיין מעטהאָדע איז אינר
נאַנצען אַנדערש פון דעם אַלמען סטייל מגיד — ער ציהט ניט אָן קיינע פּסוקים
און קיינע מאמרי חז"ל, פערקעהרט, ער לאַכט דערפון: „וואָס בין איך פאַר אַ

מחותו, זאגט ער, „מיט מדרש פליאה'ס? האָב איך געמאַכט אַ קאַנטראַקט מיט'ן רבנו של עולם צו פערענטפערען די רעמענישען פון תלמוד און מדרשים אָדער די שווערע פסוקים פון תנ"ך? אויב אַ איד וויל פערשטעהן שווערע אַנדתא'ס זאָל ער זיך זעצען ביין טיש וואו עס ווערט געלערענט עין יעקב, און אויב ער וויל לערנען תנ"ך, זאָל ער ווערען אַ מיטגליעד פון "חברה מקרא", איד זאג ניט קיין דרשות, נור איד האַלט „רעדעס", „לעקטשורס" און „פרעדיגמען", און דיעזע ווערען „מאַנופּעקטשורט" אין גאַנצען אַהן פסוקים אָדער מאמרים פון תלמוד.

דיעזע צוויי דרשנים האָבען אַ רעכטע צייט געלעבט גאַנץ פריינדליך צווישען זיך, ביז דער דרשן פונ'ם אַלטען שניט האָט בעמערקט אַז זיין „עולם מאונוט ביים-לאַכוויים אַרויס פון זיין שוהל און ציהט זיך אַריבער צו זיין קאַנקורענט דעם „רעדנער", און אַזוי ווי קיין מעגש איז קיין מלאך ניט, האָט איהם די זאך זעהר געקריינקט, און ער האָט בעשלאָסען ביי די ערשטע געלעגענהייט אַרונטערצווייסקען די מאַסקע (ווי ער האָט דאָס אַנגערופען) פון דעם נייען סאַרט דרשות און צו בעווייזען דעם עולם ווי פּוסט און ווערטלאָז זי איז.

איז זיין דרשה דעם נעכסטען שבת האָט ער גאַנגעשטעלט זיינע שווערסטע קאַ-נאַנע געגען די ניי-מאַרנע רעדנער און זייערע מעטאָדען. — צווישען אַנדערע זאַכען האָט ער געזאָגט :

„יעצט פערשטעה איך דעם מאמר חז"ל (שבת ק"ב) ובביתא אין לחם ואין שמלה, לא מקרא ולא משנה ולא גמרא, — דאָס געהט אויף די מאַדערנע „רעדנער", איד געדענק אין מיין קינדהייט פלעגען מיינע חברים אין חדר דערצעהלען אַ מעשה'לע ווי אזוי אַ געוויסער רייזענדער, וועלכער איז געווען האַלב פער-הונגערט און פערפראָרען איז אַנגעקומען אין אַ פראַכטפאַלען פאַ-לאַץ, וואו ער האָט געפונען טישען געגרייט מיט אַלערליי טייערע שפייזען און בעטען פערבעט מיט ווייכע קישענס און פערשפּרייט מיט קאַסטבאַרע דעקעס — אַבער ווען ער האָט אויסגעשטרעקט די האַנד צו נעהמען אַ שטיקעל ברויט, האָט ער געפונען אַז די ברויט איז אַ פערבלענדעניש און אַז מען וויל דאָס נעהמען אין האַנד געפינט מען אַז דאָס איז פּוסטע לופט און וויינר, — דאָן האָט ער אַמוועניגסטען זיך געוואַלט צולעגען אַברוהען אויף איינע פון די בעטען און זיך צו דעקען מיט די דעקעס זיך אַ ביסעל צו דערוואַרעמען, אַבער ער האָט געפונען אַז דיעזע זיינען אויך נור געמאַכט פון לופט און וויינר, און די האַנד געהט דורך דורך זיי אזוי ווי דורך אַ שאַטען, — פּונקט די זעלבע סצענע זעהען מיר זיך אַבשפיעלען ביי די דרשות פון די מאַדערנע רעד-נער. הונדערטער אידען זיצען צוזאַמענגעשפּאַרט ווי הערינג אין אַ באַרעל און קוועלען אַז פון די גייסטיגע פייערווערק וואָס

דער „קונצען מאכער“ בעווייזט זיי, אבער ווען זיי קומען אַהיים געפינען זיי, אַז זיי האָבען קיין זאָך ניט מיטגעבראַכט מיט זיך — און דעריבער האָבען די חכמי התלמוד גע'דרשנ'ט אויף זיי „ובביתי אין לחם ואין שמלה, לא מקרא ולא משנה ולא גמרא“.

„און איד קען אויך גאַנץ לייכט פערשטעהן וואָרום די יונגע דרשנים' לער האָבען זיך אַזוי אנגעכאַפט אַן דיעזען נייען סאַרט „רעדנעריי“, ווייל זי פאַרערט ניט קיין תורה און קיין חכמה, קיין מיה און קיין מאַטערנים — און דאָס איז פילייכט דער מיינונג פון די חכמי התלמוד וואָס זיי זאָגען אַז „פה האתון נברא בערב שבת בין השמשות“ — איהר וועט בעמערקען, אַז בלעם'ס אייזעל איז פילייכט געווען דער ערשטער „מאָדערנער רעדנער“, ווייל ער האָט ניט דערמאַנט אין זיין רעדע דעם נאָמען פון נאָט אָדער אַ וואָרט פון דער תורה — און דעריבער האָבען די חז"ל אויף איהם געזאָגט אַז זיין „מויל“, דאָס הייסט, זיין רעדנער קונסט, איז בעשאַפען געוואָרען פרייטאג פאַר נאַכט — מיינענדיג דאָמיט, אַז וועהרענר דרשנים פון אַלטען סטיל, וועל'כע האָבען געזאָגט תורה האָבען זיך געמוזט מאַטערען אויף זייער דרוש אַ גאַנצע וואָך, קען אַ מאָדערנער רעדנער פון דעם קלאַס פון בלעם'ס אייזעל פערפאַסען זיין דרשה פרייטאג צו נאַכט — צווישען די לאַקשען“ און „צימעס“ גיט ער זיך אַ רייב דעם שטערען און ער האָט שוין אַ דרשה“.

„דיעזע דרשנים האָדעווען אויס אַ דור עמיהארצים, און אויף זיי געהט דער מאַמר חז"ל „לא יהי' בד עקר“, עקר מן התלמידים (בכורות) — ווייל די אידען וואָס הערען אַ דרשה פון אַן אַלטען סטייל מגיד זיינען אין אַ געוויסען זינן פון וואָרט געוואָרען זיינע תלמידים, דאָס הייסט, זיי האָבען עטוואָס געלע'רענט פון איהם, ענטוועדער אַן ערקלעהרונג פון אַ פסוק אָדער אַ חידוש אויף אַ מאַמר חז"ל, — אָבער דער מאָדערנער רעדנער איז אַ גייסטיגער „עקר“, ער האָט ניט קיין תלמידים, ווייל זיינע צוהערער געהען אַוועק פון איהם לעדיג, און אויף זיי קען מען זאָגען „בכו בכח להולך“.

ווען מען האָט איבערדערצעהלט דעם מאָדערנעם רעדנער די דרשה וואָס זיין קאַלענע האָט וועגען איהם געהאַלטען, האָט ער לכתחילה געוואָלט פערשווייגען די גאַנצע זאָך, ווייל ער האָט זיך געטרייסט מיט'ן אַלטען גלייכווערטעל (א רייכער איד איז אַ מאַל געפאַהרעט אויסען שטאָדט אין זיין אַטאַמאַביל מיט אַנאַנדער אידען אַ פריינד, — אויף זייער וועג זיינען זיי פערביי געפאַהרען איין איירושמאן, וועלכער איז

געזעסען אויף דער ערד און געהאקט שטיינער צו פיקסען די וועג, — ווען דער איירישמאן האט דערקענט נאך זייער פנים נאך אז זיי זיינען פון די "זרע ברך ד'" האט ער זיי גערופען דעם ידוע'דיגען שימפף־נאָמען וואָס הוליאַגאַנעס רופען אַ אידען אין דייעזע לאַנד. איינער פון די רייזענדע איז געוואָרען שטאַרק אויפגערעגט און האָט געוואָלט אַרויסשפּרינגען און מאַכען אַ געשלעג מיט'ן איירישמאן, אָבער זיין פּריינד האָט איהם צוריקגעהאַלטען און האָט צו איהם געזאָגט מיט אַ שמויכעל: "נעהם זיך ניט אזוי צום האַרצען, ווי לאַנג מיר זיצען אין אויטאָמאָביל און ער האַקט שטיינער, דאַרף אונז ניט שטאַרק אַרען וואָס ער זאָגט אויף אונז", — אזוי האָט געטראַכט דער מאַדערנער רעדנער, "וויאַנג מין שוהל איז פול און זיינע איז לידיג, מעג ער זיך רעדען וואָס ער וויל", — אָבער אין אַ קורצע צייט האָט ער גענומען בעמערקען, אז זיי עולם ווערט ביסלעכווייז צוגאַנגען און אז זיי קאָנקורענט פאַנגט אָן צו זיין מעהר פאַפּולער — (די אורזאַכע דאַפּן איז געווען ווייל אונזערע אחינו בני ישראל האָבען לייעב צו הערען ווי מען "קריטיקירט" איינער דעם צווייטען — איהר וועט בעמערקען, אז וואָס מעהר אַ אידישע צייטונג גרייפּט אָן איהרע קאָנקורענטען, אַלץ גרעסער ווערט איהר צירקולאַציע, און מיר האָט דערצעהלט אַ שרייבער אז מיט אייניגע יאָהר צוריק האָט אויסגעבראַכען אַ קרייג צווישען צוויי אידישע צייטונגען, און זיי זיינען אַרויפ־געפאַלען איינע אויף די אַנדערע מיט זלזויס, קללות און חרמות, האָבען די אַרויסגעבער פון ביידע צייטונגען דערפיהלט אז זייער צירקולאַציען שטייגט אונגעהויער, — וואָס האָבען זיי געטהאָן, זיינען זיי צוזאַמענגעקומען און האָבען אָבערמאַכט צווישען זיך "אויסצוציהען" די קרייג אויף דריי יאָהר, — די דריי יאָהר האָבען געהאַלטען אין אויסגעקן, האָבען זיי זיך אונטערגעאייילט און בענייט די מלחמה אויף נאָך דריי יאָהר. דאָס איז אויך געווען די אורזאַכע וואָס די פּאַלק האָט זיך פּלוצלונג גענומען ציהען צום אַלטען מגיד) — דער יונגער רעדנער האָט דאָס גאַנץ גוט פּערשטאַנען און ער האָט זיך געפונען געצוואונגען זיך צו בענוצען מיט די זעלבע כלי זין, — אַלזאָ דעם נעכסטען שבת איז ער אַרויף אויף זיין בימה, און ער האָט געעפּענט זיינע שווערע אַרטילעריע אויף די פעסטונגען פון זיין קאָנקורענט. — צווישען אַנדערע זאַכען האָט ער געזאָגט פאַלגענדעס:

"מיין קאַלעגע בעריהמט זיך מיט זיין תורה, אָבער דער אמת איז, אז די "חירושי תורה" וואָס ער זאָגט אין זיינע דרשות זיינען ניט קיין אייגענע, און איד דענק אז מען טאַר אפילו אויף זיין דרשה קיין קדיש ניט זאָגען, ווייל דער דין איז אז "מצוה גזולה אסור לברך עליה" (ירוש') — און דאָס וואָס ער בעשולדיגט מיר, אז איד ברענג אויף אַ דור פון עמי הארצים, בעשולדיג איד איהם, אז ער בריינגט אויף אַ דור פון אפיקורסים. אייד וועט געוויס וואונדערען צו הערען אזא בעשולדיגונג אויף אַ דרשו פון אַלטען דור, אָבער ווען איד וועל אייד ערקלעהרען מייענע רייד, וועט איהר אַלע זעהן אז איד בין גערעכט — איהר

ווייסט דאך געוויס דעם שטייגער פון דעם אלטען סאָרט מגידים, פריער טשעפעט ער זיך צו צו אַ געוויסע פרשה פון דער תורה אדער צו אַ מאמר התלמוד (וועלכער איז גאַנץ גלאַט על דרך הפשט) און פרעגט אָן דערויף תלי תלים קשיות, — און דאָס מוז מען צו געבען, אז אין קשיות־פרעגען זיינען זיי ספעציאליס־טען די אלטע דרשנים, און זייערע קשיות אויף דער תורה און אויף משה רבינו'ן און אויפ'ן רבנו של עולם אליין זיינען האָר־בער פאַר די קשיות פון אינגערסאַל אָדער טהאָמאַס פיינ, — נאָכהער ווען ער האָט שוין צומאַלען און צורייבען זיין טעקסט אויף פוידער זאָגט ער „יעצט וועלען מיר אַוועקלעגען די פרשה (אדער מאַחו"ס) אָן אַ זייט און איד וועל איד מקדים זיין אייניגע הקדמות ביז מיר וועלען צוריק קומען צו אונזער ענין און אַלעס וועט בעורת השם רעכט ווערען. — דער עולם איז זעהר נייגעריג צו הערען ווי אַזוי דער גאַנצער באַרג מיט קשיות וואָס ער האָט אַנגעפרעגט וועט אַרונטערנגראַבען ווערען, אבער ווען זיי וואַרטען אַ שטונדע און זיי זעהען אַז דער מגיד „בלאָנדזשעט נאָך אַלץ אַרום אין דער מדבר“, ווערען זיי אומ־רוהיג, און ווען זיי וואַרטען נאָך אַ שעה און זיי זעהען אַז דער מגיד האָט נאָך ערשט אַנגעפאַנגען „פאַנאַנדערצונעהמען די הענד“ גליצען זיי זיך ביסלעכווייז אַרויס, (און פיליכט דערפון ווערט דער אלטער־סמיל מגיד אַ „שאַרפער“ למדן, ווייל מיר געפינען (ערובין י"ג) „רבי אומר הא דמתדנא דחזיתא לרבי מאיר מאתוריה“ (דאָס וואָס מײַן מוח איז אַזוי שאַרף איז ווייל איד האָב געזעהן ר' מאיר'ן פון הינטען און אַזוי ווי דיזער מגיד זעהט זיין גאַנצען עולם פון הינטען) ווען זיי פערלאָזען די שוהל אין מיטען פון זיין דרשה) ווערט ער דאָך געוויס אַ שאַרפער למדן) ווען דער מגיד ווערט שוין ענדליך מיעד און נעהמט זיך דער־נעהנטערען צום סוף וואו ער דאַרף אַבראַמען דעם באַרג קשיות וואָס ער האָט פריער אויפגעשטעלט, דאָן איז זיין עולם אַזוי קליין אַזוי ווי דער „רבים“ פון רבן גמליאל (כמה רבים? ר"ג אומר שלשה — כתובות ע"ה) און די זעלבע דריי שלאָפען אויך, — אַלזאָ דער רעזולטאַט פון דעם אַלעם איז, אַז דער גאַנצער עולם האָט געהערט אַ לאַנגען ליסט מיט קשיות על ד' ועל משיחו, אבער די תירוצים האָבען זיי ניט געהערט, איז דאָס ניט גענוג צו בעשאַפען אַ וועלט מיט אַפיקורסים?“

ווען מען האָט איבערגעגעבען דיעזע דרשה צום אלטען מגיד האָט ער

געזאָגט :

„דאס וואָס ער האָט געפונען אין מיר אַן עולָה אַז איר זאָג
פרעמדע תורה, קען איר ברענגען אַ בפירוש'ע גמרא, אַז איר
מעג דאָס טהאָן "מחנה היוצאת למלחמת הרשות מותרת בגזל
עצים" (ערובין י"ז), אַלזאָ איר, וואָס איר געה אַרויט יעדען
שבת מלחמה האַלטען מיט אַזעלכע אפיקורסים ווי ער איז,
האָב איר געווים די רעכט זיך צו בענוצען מיט גע'גונב'עטע
תורה — און וואָס ער וואַרפט מיר פאַר אַז מיין עולָה געהט
אָוועק בעפאַר די ענדע פון מיין דרשה, וועהרענד זיין „אוידיענס"
בלייבט זיצען ביז ענדע איז שוין אויך לאַנג ערקלעהרט געוואָר-
רען ביי די חכמי התלמוד, וועלכע האָבען געזאָגט: „לא יפטור
אדם מחברו לא מתוך שיחה ולא מתוך צחוק ולא מתוך דברים
בטלים אלא מתוך דבר הלכה" (ברכות ל"א), דער איינפאַכער
פשט פון דיעזען מאַמר איז גוט בעוואוסט, אָבער איר פער-
טייטש דיעזען מאַמר אין אַ הומאַריסטישע וועג אויף פאַלגענדען
אופן: ווען דו ווילסט פטור ווערען פון אַ וויזיטאַר וועסטו פון
איהם ניט לויז ווערען זאָלאַנג דו זאָנסט יענעם וויצען אָדער
רעדסט צו איהם דברים בטלים, אויב דו ווילסט אין אמת'ן לויז
ווערען פון איהם, זאָג איהם אַ דבר הלכה, וועט ער אנטלויפען
וואו פּעפּער וואַקסט... יעצט וועט איהר שוין לייכט פּערשטעהן
וואָרום מיינע צוהערער אַנטלויפען אין מיטען פון מיין דרויש, און
זיינע לייטע שטעהען ביז סוף — מיינע דרשות זיינען דורכ-
געוועבט מיט תורה, זיינע זיינען „צחוק" און „דברים בטלים".

ווען מען האָט איבערגעגעבן די לעצטע ווערטער צום יונגען רעדנער, האָט

ער געזאָגט:

„איר שעם מיר נאָר ניט מיט דעם וואָס איר בענוץ זיך
אין מיינע דרשות מיט הומאַר און וועלטליכע רייד, ווייל איר
געפין אַז דאָס איז זעהר ווירקזאַם צו ברענגען מינע צוהערער
נעהנטער צום יודענטהום, און די חכמים האָבען שוין לאַנג
געזאָגט: „כל פּטטיא בישין ופּטטיא דאורייתא טבין" (ירושלמי,
הרואה) און איר פּערטייטש עס: „געוואהנליך זיינען פּוסטע
רייד שלעכט, אָבער ווען די פּוסטע רייד זיינען געזיעלט צו
פּערשטאַרקען אָדער צו ערקלעהרען די תורה, זיינען זיי גוט".

II

אַלזאָ, ליעבע לעזער, ווי איהר זעהט האָבען זיך די צוויי רעליגיעזע פאַר-
שטעהער גאַנץ גוט געגעבען, און מען קען זאָגען אַז קיינער פון זיי האָט ניט געהאַט
קיין פאַלשטענדיגען זיעג, — ווען איהר לעזט די טענות פון איינעם דאַכט זיך

אויס אַז ער איז גערעכט, אבער ווען דער צווייטער לעגט פאַר זיינע טענות פיהלט איהר אַז ער איז אויך ניט אומגערעכט. איך נעהם זיך דעריבער די פרייהייט אריינצומישען זיך אין זייער דיספוט און אַרויסצוזאָגען מײן מיינונג אַלס אַ דריטע פאַרטיי.

עס איז ביי מיר קיין צווייפעל ניט, אַז די ערשיינונג פון די מאָדערנע „מטיפים“ איז די אידישע רעליגיעזע וועלט האָט פיעל אויסגעבעסערט דעם כאַראַקטער פון די דרשנות אין אַלגעמיין. ערשטענס האָבען זיי פּערוואַנדעלט די צוכראַכענע, פּערדארבענע און פּערגרעכטע שפּראַך פון די אַלט־פּריינקישע מגידים אין אַ מעהר־וועניגער ליטעראַרישען אידיש, — מיר טאַרען ניט פּערגעסען אַז מיר זיינען אַרומ־גערינגעלט מיט די אייראָפּעאישע ציוויליזאַציאָן און מיר מוזען זיך בענוצען מיט אייראָפּעאישע מעטאָדען, — און דאָס איז אַן אַלטער כלל צווישען קאָמפּעטענטע רעדנער פון אַלע פעלקער, אַז די שפּראַך וואָס ווערט בענוצט פון אַ רעדנער פיר אַ פּובליקום מוז זיין שעהנער, ריינער און איידעלער אַלס די שפּראַך וואָס דער פּעבעל רעדט אויפֿן גאַס.

(וכן אמרו גם תז"ל: „לעולם יספר אדם בלשון נקיה“ (פס', ג').) וכן „איהר עם הארץ כל שאינו אוכל חולין בטהרה“ — ובאמת לא היה חוב כלל על איזה איש מישראל לאכול חולין על טהרת הקודש, כי כל הטומאות, אפילו אבי אבות הטומאות, כמו מת ושרץ, לא נאמרו אלא לענין טומאת מקדש וקדשיו (ר"ל לענין אכילה או נגיעת בקדשים) ובכל זאת אמרו תז"ל שאיש חבר צריך לפרוש עצמו מן הטומאה לפני משורת הדיון — ובה לומה מליצה יפה שאפילו מעשה חול שלנו, כמו דיבור פשוט, צריך להיות בטהרה).

און ניט נור צוליעב די געזעצע פון עסטהעטיקא (שעהנקייט) דארף אַ דרשן קענען גרינדליך די שפּראַך מיט וועלכע ער בענוצט זיך, נור אויך צוליעב אַן אַנדערע און פיעל וויכטיגערע אורזאָכע, נעמליך, ווייל עס פּאָדערט גרויס פינקט־ליכקייט איבערצוזעצען אָדער צו ערקלעהרען אַ דבר תורה, און אַזוי געפינען מיר אין קדושין מ"ט, ר' יהודה אומר, המתרגם פסוק כצורתו הרי זה כדאי והמוסיף עליו הרי זה מחרף ומגדף" (דער וואָס איבערזעצט אַ פּסוק ווערטליך (וואָרט פאַר וואָרט) איז אַ לינגער, — ווייל אַ ווערטערליכע איבערזעצונג פון איין שפּראַך אין די אַנדערע קען ניט זיין ריכטיג — און דער וואָס לייגט צו אייגענע, איז אַ גאַט'ס לעסטערער) — דאַפּון קענט איהר זעהן, אַז דער דרשן וואָס וויל טהאַן זיין פליכט־געפינט זיך צווישען צוויי פּלאַמען, ער טאַר ניט פאַרטייטשען ווערטערליך און ער טאַר ניט צולייגען, נור ער מוז געבען אַן ערקלעהרונג וואָס זאָל זיין גאַנץ קלאַהר צו זיינע צוהערער — און דיעזעס איז אונמעגליך אויב ער בעזיצט ניט פּאַלשטענדיג די שפּראַך וועלכע ער געברויכט.

די דרשנים פון אַלטען דור האָבען דיעזען צווייג פון זייער פּראָפּעסיאָן אין גאַנצען פּעראַנאַלעסיגט, ווייל אידיש אַלס ליטעראַרישע שפּראַך איז קיינמאַל ניט אונטערריכטעט געוואָרען צו די אידישע קינדער, — אַפּטמאַל האָבען די דרשנים

געברויכט אויפ'ן בימה אַ פראַסטערען סאַרט איריש ווי די איריש וואָס איז געברויכט געוואָרען אויפ'ן גאַס, — ווייל די פראַסטע אידען וואָס האָבען געמאַכט געשעפטען איינער מיט'ן צווייטען אויפ'ן מאַרק האָבען געהאַט אַ געוויסע געלעגנהייט צו ענטוויקלען זייער שפראַך פיעל-וועניג, וועהרענדיג די ישיבה בחורים האָבען געווערט זייער איריש געמישט האַלב אויף האַלב מיט גמרא לשון — און דעריבער האָט גאַנץ אַפּט געטראַפּען אַז אַ מגיד פלעגט געהמען איין אויסגעצייכענטע זאך פון אַ דרוש ספר אבער אין אַרויסגעבען די זאך פאַר'ן פובליקום פלעגט ער איהר אַזוי פערדאַרבען, אַז מען האָט איהר ניט געקענט דערקענען, און די אורזאַכע איז געווען פשוט, וואָס עס האָט איהם געפעהלט אַ ריינע און לאַגישע שפראַך. זעלבסט-פערשטענדליך, אַז אימיצער וואַלט געוואָגט איהם צו זאַגען אַז ער קען קיין קלאַהרע איריש ניט ריידען, וואַלט ער זיך געפונען שטאַרק בעליידיגט — „געהערט אַביסעל“, וואַלט ער געזאָגט, „איד, וואָס איד האָב געלערענט פינפאַונצוואַנציג יאָהר אין די ישיבות און מען שרייבט אויף מיר „הרה“ג“, וואָגט ער אויף מיר צו זאַגען, אַז איד קען קיין איריש ניט ריידען!“ — אַבער טראַץ זיין שטאַרקען פאַר-איבעל, האָט ער דאָך במחילה שטאַרק געהונקען אויף ליטעראַרישע איריש.

אויסער דעם האָט די אַלטע מגידים געפּעלט דער לאַגישער און קריטישער געפיהל און די נויטיגע קענטניס אין די געזעצע פון דער העברעאישער שפראַך, זיי האָבען אַנגעפּרעגט אַ ים מיט קשיות וואו עס זיינען גאָר קיין קשיות ניט געווען און זיי האָבען געענטפּערט תירוצים, וועלכע האָבען פּערקריפּעלט די שפראַך און פּערגוואַלטיגט דעם געדאַנק — זיי האָבען בעהאַנדעלט די הויך-פּאַעטישע אויס-דריקע פון אונזערע נביאים אויף אַ פּראָזאַאישען אופן און דאָן זיינען זיי זעלבסט-פּערשטענדליך אויסגעקומען „כולו מוקשה“ — זיי האָבען גענומען די פּילאָזאָפּישע אגדות פון תלמוד און מדרשים און זיי צופאַלמעסט אַזוי ווי מען טהוט מיט טויטע קערפּערס אין אַ קליניק, און ווען עס איז געקומען צום צוריקצוואַמענשטעלען, האָ-בען זיי אַריינגעטהאַן אין זיי ווילדע אַדער משונה'דיגע כוונות וואָס זייערע פּער-פּאַסער האָבען קיין מאַל ניט גע'חלומ'ט. — זייערע דרשות זיינען געווען לאַנג ווי דער אירישער גלות, אַבער עס איז אין זיי קיין טאַלק און קיין אַרדנונג ניט געווען — פּתח בכד וסיים בחבית. — פון אַזעלכע חטאים זיינען די מאַדערנע רעדנער געווען ריין, זיי האָבען ניט געבראַכען קיין פּסוקים און מאמרים און אַלזאַ האָבען זיי ניט געהאַט וואָס צו „פּיקסען“. — זיי פּערדולען ניט די קעפּ פון זייערע צוהערער מיט דריי-שטונדיגע דרשות, און די ביסעל וואָס זיי זאַגען, האָט אַ לאַגישען המשך פון אַנפאַנג ביז סוף.

דאָס איז די גוטעס וואָס די מאַדערנע דרשנים האָבען אריינגעבראַכט אין זייער הייליגע פּראַפּעסיאָן און פאַר דיזעס פּערדיענען זיי גרויס אַנערקענונג.

אַבער דערפאַר האָבען זיי גרויס שאַדען געבראַכט דעם כאַראַקטער פון די דרשנות, און מען קען אויף זיי זאַגען „יצא שכרם בהפסדם“ דאמיט וואָס זיי האָבען נאַכגעקרימט די קריסטליכע פּרעדיגער און האָבען אַנגעפּילט זייערע דרשות מיט

הייא און שטרוי. — זיי האבען אויסגעביטען די פסוקים פון דער תורה און די ברייליאנטענע מאמרים פון תלמוד אויף שעהנע ווערטער און פוסטע פראזען. נון, שעהנע ווערטער און קלינגענדע מליצות זיינען אן און פאר זיך גאנץ אנגענעהם צו הערען — ואין הקב"ה מקפה אפילו שכר שיחה נאה (ניזר כ"ג) — משלים און בילדער פון לעבען זיינען אויך גאנץ נויטיג פאר א דרשן, און עס איז א פאקט אז די דרשנים פון אלע דורות האבען זיך דאמיט בענוצט (מי לנו גדול מר' יעקב דובנא שהפיץ אור על כמה מקראי קודש ומאמרי חז"ל אך ורק ע"י משליו הגאונים ועליו נוכל לאמר שבין ממשלי משלים לא קם כמוהו) אבער דער געפאָהר איז אז די שעהנע פראזען און מליצות און משלים זאלען ניט פערנעהמען דעם ארט וואס די תורה דארף פערנעהמען אין א אידישען דרוש.

עס איז א בעוואוסטער פאקט, אז יעדער איד פון אלטען דור האט פיעל וועניג געהאט א ידיעה אין דער תורה, און ווען מען האט איהם געזאגט א מאמר חז"ל איז דאס ביי איהם ניט אויסגעקומען ווי כינעוויש. — וואו האט ער דאס געלערענט? ניט אין חדר. — די גרויסע מאסע אידישע קינדער האבען פערלאזען דעם חדר גאנץ יונג. — דאס האט זיך צוגעקלעפט צו איהם פון די מגידים וואס ער האט זיך אנגעהערט, און וואס זייערע דרשות זיינען געווען דורכגעקאטען און דורכגעפלאַכט מען מיט דברי תורה. — אלזא, אויב די ניימאָרנע רעדנער וועלען פערטרייבען די תורה פון זייערע דרשות, וועלען זיי איהר אויך פערטרייבען פון צווישען אידישען פאלק.

דעריבער זאג איך צו יעדען דרשן אָדער מטיף, וועמען די תורה איז לייעב, אין די ווערטער פון חמב"א „אהוּוּ בזה וגם מזה אל תנה ידך“ — איהר מענט זיך פריי בענוצען מיט מליצות, שעהנע אויסדריקע, און בילדער פון לעבען, אבער סוף דבר זאלט איהר אימער שטרעבען צו בעפעסטיגען און בעשמעטיגען אייערע רייד מיט א פסוק אָדער א מאמר חז"ל (דברי חכמים כדרבנות וכמסמרות נטועים בעלי אסופות), ווייל דאס גיט א טאָן פון אויטאָריטעט צום אַרְנוּמענט פון דרשן און פלאַנצט אויך איין אין די הערצער פון די צוהערער לייעבע און אַכטונג צו דער תורה. (וכן מצונו בשבת פ"ז „מתחילה כתיב וישב משה את דברי העם ואח"כ ויגד משה את דברי העם מלמד שדבר אליהם תחילה דברים שמושיבין וישמושיבין את הלב ואח"כ דברים קשים כגידים“).

און יעצט קענען מיר לייכט פערשטעהן די פסוקים וואס מיר האבען גענומען אלס טעקסט פאר דיזער אבהאנדלונג. — די רעדנער־קונסט ווערט אנגערופען אין ביבלישער שפראך בדרך מליצה „חיצוזה“ אָדער „שופר“, צום ביישפיעל, „כשופר הרם קולך“* — און די תורה האט געהייסען געהמען צוויי חיצוזה אלס סימבאל פאר די צוויי סארטען דרשנות, וועלכע מיר האבען אויבען בעשפראַכען — אונז אנצודייטען אז מען מוז האבען ביידע צוזאמען — „והיו לך למקרא הערה ולמסע

(* שיפורא חצוצרתא חצוצרתא שיפורא (שבת ל"ו).)

המחנות" — ביידע צוואמען וועלען אויפטהאָן צוויי זאַכען, זיי וועלען פּערזאָמלען דאָס פּאַלק נעהענטער צום אוהל מועד, ד. ה. צו נאַט, צוליעב דעם „מאור תורה" וואָס איז אין זיי, און זיי וועלען אויך פיהרען דאָס פּאַלק אויפ'ן וועג פון פּראָגרעס („למסע" המחנות) דורך דעם רעדנער־קונסט פון מאָדערנעם רעדנער — „ותקעו בהן ונועדו אליך כל העדה". — ווען דער דרשן וועט זיך בענוצען מיט ביידע מע־טהאַדען, וועט ער ווירקען אויף אַלע קלאַסען פון פּאַלק — „ואם באחת יתקעו", אַבער אויב דער דרשן וועט זיך נאָר בענוצען מיט איין מעטהאַדע — דאָס הייסט, מיט דברי תורה אַליין („אחת" רמז על התורה שנאמר עליה „אחת דבר ד'"), וגם המלה „אחת" הוראתה החשובה שבשניהם, וכן „אחד" העם). „ונועדו אליך הנשיאים ראשי אלפי ישראל" — דאָן וועלען די רייד נאָר ווירקען אויף די יחידי סגולה וואָס האַבען געלערענט די תורה און ווייסען ווי איהר אַבשאַצען, אַבער ניט אויף די גרויסען מאַסען פון פּאַלק.

יהי רצון שיקיים בנו גם סופא דקרא „ונזכרתם לפני ד' אלהיכם ונושעתם מאויביכם — אמן.

חומר לדרוש.

על הדרשנות.

מאמרי חז"ל.

דרש ר' שמואל בנו של רבי בון, "חכם בעיניו איש עשיר ודל מבין יחקרנו" (משל כ"ה, י"א), "חכם בעיניו איש עשיר" זה בעל גמרא, ודל מבין יחקרנו" זה בעל אגדה. משל לשנים שנכנסו לעיר, ביד זה עשתות של זהב (חתיכה גדולה של זהב) וביד זה פרוטרוט, זה שבידו עשתות של זהב אינו מוציא וחיה (אינו יכול להוציא אותה על הוצאותיו כדי לפרנס את עצמו — מחמת שלאוו כל אדם מבין ערך העשתות, ולאוו כל אדם יכול לקנות אותה אפילו אם מבין את ערכה) וזה שבידו פרוטרוט מוציא וחיה (ור"ל שדבר אגדה מקובל בין כל שדרות העם אבל לא כן דבר הלכה שצריך אתה למצא את היחידים השרידים היודעים את ערכה).

רבי אבהו ור' חייא בר אבא איקלעו להחוא אתרא ר' אבהו דריש באגדתא, ר' חייא בר אבא דריש בשמעתא, שבקוהו כולי עלמא לר' חייא בר אבא ואזול לגביה דר' אבהו, הלש דעתיה (דר' חייא) אמר ליה (ר' אבהו) אמשל לך משל, למהר"ד לשני בני אדם אחד מוכר אבנים טובות ואחד מיני סידקית (דברים פחותים שנמכרים בול) על מי קופצים? לא על זה שמוכר מיני סידקית (סומא דף מ').

רצונך להכיר את מי שאמר ויהי העולם למוד אגדה. (ספרי).

אמר ר' יצחק: בראשונה שהיתה הפרומה מצויה היה אדם מתאוה לשמוע דבר משנה ודבר תלמוד, עכשו שאין הפרומה מצויה אדם מתאוה לשמוע דבר מקרא ודבר אגדה (פס' דר"ב, ומובא בילקוט).

כבר התגדרו במאמר הנ"ל הרבה מן המפרשים, אבל יתכן לפי פשוטו שכוונת התנא היה לומר שלפנים בעת שכל העם היו למודי ד' היה אפשר לדרוש לפניהם בדבר הלכה שהדרוש היה יכול לסמוך על הכלל שבודאי יבינו את דבריו, אבל עכשו שאין דבר ד' נפרץ בין העם צריך לדרוש לפניהם במקרא או אגדה שאין צריך הכנה יתרה להבינם — והמבטאים, "פרומה מצויה" ו"אין פרומה מצויה" הם אך משלים על מצב התורה כשהיא נפוצה בין העם, ולהיפך, כשאינה נפוצה בין העם, כמו שאומרים על כסף מדינה: "in circulation" (המחבר).

ה ע ר ה — באגדות חז"ל ומאמרים המובאים מספרים אחרים הרשה המחבר את עצמו להעתיק מלשון ארמית לעברית או לקצר במקום שבאו ברוב עניין.

אל יהי המשל הזה קל בעיניך, שעל ידי המשל אדם יכול לעמוד על דברי תורה, משל למלך שאבד זהוב מביתו או מרגליות טובה, לא ע"י פתילה באיסר (נר דקה שנקטת במטבע קטנה) הוא מוצא אותה? כך המשל הזה לא יחא קל בעיניך, שע"י המשל אדם עומד על דברי תורה. (שהש"ר).

„ויותר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם ואזן וחקר תקן משלים וזרבה“ (קהלת י"ב ט'). ר' יוסי אמר משל לקופה (סל) גדולה מלאה פרות ולא היו לה אזנים ולא היתה יכולה להמלט, ובא פקח אחד ועשה לה אזנים והתחילה להמלט, כך עד שלא עמד שלמה לא היה העם יכול להשכיל דברי תורה וכיון שעמד שלמה התחילו הכל סוברין דברי תורה — ר' חנינא אמר משל לבאר עמוקה מלאה מים מתוקים ושובים ולא היתה בריה יכולה לשתות ממנה (מחמת עומק הבאר) בא אדם אחד וקשר חבל בחבל, משיחה במשיחה ודלה ממנה ושתה, התחילו הכל דולין ושותין — כך מדבר לדבר ממשל למשל, עמד שלמה על סודה של תורה.

אומן קונה בשבח כלי.

באחת הקהלות נתאספו ראשי הקהלות בהדר הקהל לסדר סכום ההערכה של כל אנשי הצבור לשנה הבאה כדרכם בכל שנה להדרש ההערכה לפי השנויים של מצבי אנשי הקהל במשך השנה ויהי כאשר הזכירו אחד השמות שהיה בשנה העברה בסוג פחות מהבינונים, והנה כמה תנועה בין הנאספים להוסיף על הערכתו ולהעמידו בסוג האמידים, ויהי כאשר גדל הויכוח ביניהם, זה מוכח וזה מחויב, ויחליטו לקרא לאחד מבני הישיבה שהיה סמוך על שלחן בעה"ב המדובר בכל יום שבת ולשאל את פיו אודות מצב הבעה"ב הנ"ל לפי ראות עיניו ביום השבת — ויען הבחור ויאמר: „זה לי שש שנים שאני חובש ביהמ"ד נזדמן לי להיות כמה שבתות על שלחן בעה"ב הזה, ולדעתי הוא עשיר גדול, כי ראיתי על שלחנו כלי כסף הרבה כלים מכלים שונים, ובכל פעם הוא מחדש כליו היפיו"ב — נשענים על דברי הבחור הנ"ל מהרו הנאספים ויעמידו את הבעה"ב הנ"ל בין העשירים.

אחר האספה פגש האיש המדובר באחד ממיועדי וזה האחרון ברח אותו בכרבת מז"ט על אשר הועל למדרגת העשירים — האיש נבחל, כי ידע מרת נפשו שהוא עני ואביון — וישאל את ידידו: הגידה לי שאהבה נפשי, במה זכיתי לכל הכבוד הזה, שיחשבוני במספר העשירים. — ויען האיש: באשר שבחור אחד מבני הישיבה העיד עליך שבירך מלא כלי כסף וכלי זהב הראוים לגדולי העשירים. — האיש בשמעו זאת פרי בשחוק אדיר ויאמר: דע לך אדוני, כי עני ואביון אנכי, אין לי משלי כלום, ורק צורך כסף אנכי, ואנשים עשירים נוהגים על ידי את כליהם היקרים לתקנם, ומחמת שאני סובר כמ"ד „אומן קונה בשבח כלי“, אני מרשה בעצמי לפעמים לעטר בהם את שלחני ביום השבת.

כן רבותי גם אנכי המהבר באתי לגלות און הקורא, שבאם ימצא לפניו שלחן ערוך ומסודר בהקדמות ישרות וסברות נכוחות, ידע שאומנתי בכך, וכל ענין טוב ומקובל שמצאתי בספרי הדרוש מדורות שקדמוני, קבלתי וסדרתי אותם לפי העת והזמן והמקום, והנני גם אנכי למען מענת „אומן קונה בשבח כלי“, ולפי זה כולם שלו. (הרב ר' אליהו בהרה"ג ר' יצחק אייזיק בהקדמתו לספרו „עוגת אליהו“).

ולפ"ז נכון מה שקוראים לכותב ספר „מתבר“, מחמת שלוקח דברי אחרים ומתברם ומדביקם זה לזה ועושה מהם ענין שלם ומסודר. (המתבר).

לגבי משה מלתא זומרתא היא.

הנה תראה אם עני בא לבקש איזה בקשה מאחד ממיוודעיו מקודם יכוין העת שיהיה עת רצון, ואח"כ יגש אליו בתכונה גדולה ויציע לפניו ברוב ענין גדול ההכרח שלו, ומרבה דברי תחנונים. לא כן אם יבוא עשיר אל רעהו הגביר ללוות מאתו כמה מאות ר"כ הולך ישר אל הגביר ובמלים קצרים אומר לו „תן לי סך חמש מאות ר"כ על ימים אחדים” — כן הדבר בענין התוכחה. לפניו היו המוכיחים קדושים וטהורים וגם העם אשר שמעו מוסרם היו מלאים מצוות ומעשים טובים ולכן לא היה שום צורך להרבות בדברים אליהם, לא כן עתה, שהמוכיחים בעצמם יודעים מך ערכם והעם הנאספים לשמוע לקחם רחוקים מתורה ונעורים ממצות, לכן על הדרשנים אשר בימינו להרבות בדברים וראיות ומשלים המושכים את הלב, אולי בזה יצליחו להשיב את שומעיהם לאביהם שבשמים. — הדברים האלה יאירו לנו נתיב להבין מה שאמרו חז"ל (ברכות ל"ב) אמר רבי חנינא הכל בידי שמים הוי' מיראת שמים, שנאמר ועתה ישראל מה ד' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה, אמו יראה מלתא זומרתא היא וכו', אין לגבי משה מלתא זומרתא היא (ר"ל משה רבנו העשיר ביראה כשבא לבקש מבני דורו שהיו ג"כ מלאים רוח ד') שיהיה בודת היראה לא היה צריך להרבות בדברים אליהם, כי אצלם היה הדבר הזה מלתא זומרתא — כעשיר המבקש הלוואה מעשיר) דאמר ר' חנינא משל לאדם שמבקשים ממנו כלי גדול ויש לו (ר"ל יש להמבקש עושר ונכסים) דומה עליו (להאיש המתבקש) ככלי קטן — קטן ואין לו (ר"ל להמבקש אין כל, שהוא עני) דומה עליו (להמתבקש) ככלי גדול, וק"ל. (הגאון ר' נח בהר"ר יחיאל מיכל בהקדמתו לס' „תולדות נח“ חלק שני).

נאה דורש ונאה מקיים.

יש נאה דורש ואין נאה מקיים ויש נאה מקיים ואין נאה דורש, ואתה נאה דורש ונאה מקיים (ר' יוחנן בן זכאי אמר את המאמר הנ"ל לר' אלעזר בן ערך, במס' תגיגה י"ד). ור"ל, ביזמן ששומעי המוסר זכאים, אז די בזה שהמורה יש לו אפילו רק מדה אחת משתי המידות האלה, כמו שמצינו שר' מאיר קבל תורה מאתו, שהי' אך „נאה דורש“ אבל לא „נאה מקיים“. וכן להיפך ראינו בעינינו שאבותינו בדור העבר קבלו תורה מרבני הדור הישן שהיו אך „נאה מקיימים“, אבל רובם לא היו דרשנים כלל — לא כן בדור כדורנו, דור עקש ופתלתול, וגם דור ששופט את שופטיו, בדור כזה צריך הדרשן שיהי' נאה דורש ונאה מקיים, שאם לא יהיה נאה דורש לא יכירו אותו לרב כלל (כידוע שאין רבנות בארץ הזאת כלי דרשנות) ואם לא יהי' נאה מקיים יאמרו אליו „טול קורה מבין עיניך“. לכן בדור הזה צריך שיהיה הדרשן נאה דורש וגם נאה מקיים.

וסימנך: ובערת הרע מקרבך (מקרב עצמך — ואח"כ) וכל ישראל ישמעו ויראו. (המתבר).

מבית ומהוי' תצננו, אמר רבא מכאן לת"ח שאין תוכו כבדו שאינו ת"ח (יומא, דע"ב, ב').

אין מים אלא תורה.

על הדרשות שדורשים „המטיפים הלאומיים“ בזמן הזה, צריך לסרס את דרשת חז"ל „אין מים אלא תורה“ ולאמר „אין תורה אלא מים“ (כי רובי תורתם ותכמתם אינם אלא מים, ולפעמים קרובות, המכים עכורים...). לפנים התפארו תלמידי חכמים „שיצקו מים“ על-ידי מוריהם גאוני דורם — בזמן הזה הרבנים והדרשנים „הנאורים“ גם כן יוצקים מים — על ראש צאן מרעיתם. (המתבר).

לא ירבה לו סוסים.

„שום תשים עליך מלך“, מאן מלכי רבנן (מדרש פליאה), ור"ל שהכתוב שום תשים עליך מלך קאי על התמנות רב או מ"מ — מקשים העולם, א"כ היכא דמי לא ירבה לו סוסים ולא ירבה לו נשים? — אבל כשתבונן בדרכי הרבה מ,רועי העדה" בארץ הזאת תראה שמתאמצים בכל כחם למצא חן בעיני הנשים ובעיני הפחותים שבעדתם, ובדרשוניהם מסתפקים בלצנות ודבריו הבאי, כי כל כוונתם עשות מטעמים לנשים ולבני אדם הדומין לבחמה — עליהם שפיר קאי הצווי „לא ירבה לו סוסים ולא ירבה לו נשים...“ (המתבר).

חובת המטיפים בזמן הזה.

לפנים כשרצו להגן על עיר מפני אויב הקיפו אותה בתומה בנויה מאבנים או לנגים בעובי שבעה או שמונה רגל ודי היתה להגן על העיר, מחמת שאז היו כלי המלחמה קמונים ורפווי כה, כל כלי התותח לא הרחיקו לירות יותר משני מיל, וגם הכדור היה קטן מאד, אבל עתה כאשר יוצרך לבצר איזה עיר יבנו מגדלים סביב העיר ארבעה עשר מיל מכל רוח, ומקומות-סתר בין ההרים סביבות העיר וכו' יען כי כלי התותח התגדלו באד וכדוריהם גדולים וקשים והולכים למרחק רב, ולכן אי אפשר עוד להסתפק בחומות לבנים ואבנים — כן ג"כ מלחמתנו את היצר צריכה להשתנות ממה שהיתה לפני, בדורות שעברו היו בני ישראל מאמינים בני מאמינים, ולכן הוצרכו המטיפים אך להורות להם ת ו ב ת איש ישראל וכן פתח הגאון החסיד רמח"ל את ספרו מסילת ישרים ב„יסוד החסידות ושורש העבודה התמימה שיתברר ויתלבן אצל האדם מה הו ב ת ו בעולמו“ — אבל בזמננו זה בעוה"ר עלינו ראשית כל לרשע ולחוק את האמונה בלב איש הישראלי, כי רבים וחזקים מאד הכדורים ואבני הקלע המרופפים את האמונה בלב העם, ולכן נצרכים מבצרים יותר חזקים והמצאות חדשות להגן על הדת בארץ הזאת ובזמן הזה. (הרב ר' תיאל מיכל בהקדמתו לספרו „מיכל מים“).

דרוש וקבל שכר.

פעם אחת בשבת ר' יעקב דובנא בין המון בעלי בתים שבאו לקבל פניו, שאל אותו לץ אחד: רבי, היכן מצאתם ההיתר לקבל ממון בעד דרשות, הלא אמרו חז"ל „מה אני בחינם אף אתה בחינם? אמר לו אמשל לך משל: בעיר אחת היה בית חולים תפשו (דיספנסערי) ששם היו נותנים רפואות לעניים חינם — פעם אחת בא עני אחד לבית החולים הנ"ל ואחר שבדקותו הרופאים נתנו לו סם-מרפא למחלתו, — אבל האיש הזה היה מפונק ביותר ואי כל לשתות את הסם הנ"ל — הרופאים לשו את הרפואה ב"פילים" כדי שיבלעם בכף מלא מים, אבל גם באופן זה לא היה יכול לבלעם. — שאלו אותו אם יש איזה משקה שעל ידה היה יכול לבלוע את סם-המרפא, ואמר שמדמה שיכול לבלוע אותה ביון, וכאשר הביאו לו בקבוק יין הריק אותה בכי טוב בחד עם הסם, — אח"כ עמד ממקומו ונתן תודה לרופאים וביקש ללכת לדרכו, אבל הרופא אמר: „חכה נא מעט, ידידי! עליך לשלם מקודם בעד היין אשר שתית“, — ויען האיש: „מה ביני ובין החולים האחרים? הלא אתם נותנים רפואות לכולם בלי מחיר?“ — ענה הרופא: „הרפואות אנו נותנים בלי מחיר, אבל יין אין אנו מחויבים לתת בחנם.“

כו הדבר אדות השאלה ששאלה, התורה סם-מרפא לנפש — אם תרצה לקחת אותה כמו שהיא, הרי היא לפניך, קח אותה ככל אות נפשך — אבל אתה הלא לא תתפנין נזה, כי תשאל אותי שארקה את הכתובים והמאמרים כמשלים וציורים — ובעד זה הרשות אתי לקבל תשלומין.

משל על יצירת המשל.

פעם אחת כאשר נתארת ר' יעקב דובנא בבית הגר"א והתעלסו בתורה ובשיחת חולין של תלמידיו חכמים, שאל אותו הגר"א כמה כחו גדול לכאר כתובים או מאמרים קשים ע"פ משל ולקלוע השערה ולא יחמא, — ויען ר' יעקב דובנא, אמשל לך משל על יצירת המשל: פעם אחת כאשר הלך רובה קשת ידוע לשוח בשדה, מצא קרש-מטרה (ציעל-ברעט) מוצבת על הארץ ועליה מצוירים עיגולים למטרה, כאשר יעשו להם המורים בקשת להתרגל בירה, ובאמצע כל עיגול, בתוך הנקודה התיכונה ממש, כאילו נמדד במחוגה, היה תקוע חץ — ויתמה הרובה מאד, ויאמר אל לבו, אני כליתי את ימי בתרגולים לירה, ובכל זאת אין לאל ידי להתכוון בדיוק נמרץ כזה ולירות בכל פעם אל תוך נקודת המטרה, מי הוא זה איפוא הרובה הדגול מרבבת הלזה. — בתוך כך ראה כפרי אחד הולך וקרב וישאל את פיו, אולי ידוע לו שם הרובה? ויען הכפרי: „אני בעצמי יריתי את החצים האלו.“ — „אתה בעצמך!“ קרא הרובה בתמהון, „אם כן אתה הרובה היותר אמן בתבל.“ — „לא אדוני!“ ענה הכפרי, „ליריתי אין צורך באמנות גדולה — אני אינני מתנהג כדרך המורים האחרים שעושים את העיגולים תחילה ואח"כ מורים את החצים אל תוכם — אני יריתי את החצים תחילה ואח"כ ציירתי את העיגולים סביבותיהם.

„מלאכתי ג"כ נעשית באופן כזה“, אמר ר' יעקב דובנא, „אני מבאר את הפסוק או את המאמר תחילה על דרך האמת, ואח"כ אני מצויר את המשל סביבותיו, כדי לשבר את האוזן או להמשיך את הלב“.

סמכוני באישיות רפדוני בתפוחים.

„סמכוני באישיות אלו ההלכות רפדוני בתפוחים אלו האגדות“ (מדרש חזית) — למה המשיל את ההלכות לאישיות (כוסות) ואת האגדות לתפוחים? נאמר בביאור הענין, כי ההבדל בין הלכה ואגדה הוא ממש כמו ההבדל בין כוס יין לתפוח. תתבונן כי כוס יין יש חפץ לבעליו בו ובמה שבתוכו, כי אף אם יורק ממנו היין יצליח להכיל עוד הפעם יין או דברים אחרים ולכן לא ישליכנו בכלי אין חפץ בו, — לא כן התפוח, אף כי גם בו תמצא שני דברים, התוך והקליפה, עכ"ז הקליפה אין בה מועיל אחרי הלקה המאכל הפנימי ממנה, כי הקליפה אין עניינה רק לשמור את הפרי בהיותו טמון בחובה, אולם בהיות הקליפה מופשטת, גלודה וגלמודה, אין לבעל הפרי שום חפץ בה, — את ההבדל הנ"ל ממש תמצא בין ההלכות והאגדות, כי המצוות הנתונות לבעבור יעשה אותם האדם, אף כי גם הם מכילים סודות ומוסרים, בכ"ז הם כמו כוס המקיף ליון, שגם הקליפה (הפישט הפשוט) וגם התוך שניהם שקולים כאחד. — אָמנם האגדות אף שגם בעניינם יש פנימי וחיצון, החיצון הוא המאמר או המשל המסופר מפני הדורש והפנימי הוא המושכל המרוצף, בכ"ז הסיפור הוא אך בגדר קליפה לפרי שאין בה לכדה שום צורך כהיותה נפרדת מן המכוון. — וזהו כוונת רבותינו ז"ל בהמשולם את ההלכות לאישיות והאגדות לתפוחים. (אפיקי יהודה, דרוש "פוטרי מים").

הדרשן והאופה.

הדור אתם ראו, הלא גם מן האופה תקנו לכם אף שלא חידש לכם בו מאומה, כי מלאכת האפיה גם בידכם היא, גם אתם תוכלו ללוש את הקמח ולהסיק את התנור ולאפות בו את הלחם, והאופה לא חידש לכם במלאכתו כלום, רק מנע אתכם מטרתת הלישה, והקל מעליכם עמל ההסקה והסיר מכם יגיעת האפיה. — ככה גם אנכי בדברי אשר הבאתי לכם פה. כמוני כמובם תדעוים אם תשימו לבכם עליהם במפרשים, אך מרדות הימנים לא

יניתו לכם זמן לעיין בדבריהם, או מתמת העיון וההיגיה בש"ס ופוסקים וכדומה, הם ימנעו אתכם מלעיין במפרשי התורה — ועתה אם אנכי לאופה נמשלתי, אחת אבקש מכם, היו גם אתם עמי כמו הקונה לחם מן האופה, והיה אם לא ינעם לחכו להסרון המלה והתבלין, אין מן הדרך להשליכו מידו לבלתי נגוע בו, רק ישעומהו ויתקנהו ובמלה ימלחהו, או ישטה על פניו חמאה או דבש או שמן כאשר תאווה נפשו, ככה תעשו גם אתם, אם תמצאו דבר אשר לא ייטב בעיניכם בהשקפה ראשונה, נא אל תמהרו להרויקו מעל גבולכם, רק תתבוננו בו פן מקיצור הלשון נמנע המכוון בו, וגם תוכלו להוסיף עליו מעט תבלין ומעט דבש וחלב שתתת לשונכם, אולי יכשר וינעם עי"ז. (בהקדמה לס' שער בת רבים).

אוצר הדרוש וההטפה.

פון דער בימה.

עץ הדעת טוב ורע.

(דרוש לפ' בראשית).

הרב שלום ראבינאוויץ.

I

די ביבלישע געשיכטע פון עץ הדעת טראגט אויף זיך אלע סמנים, אז אין איהר אין איינגעוויקעלט א טיעפער פילאזאפישער געדאנק — אבער דער געדאנק איז אזוי בעהאלטען און פערדעקט, אז קיינער פון די מפרשים קען ניט זאגען מיט געוויסהייט, אז ער האָט ענטרעקט דעם אמת. פון דעם גרויסען באַרג קשיות, וואָס די מפרשים האָבען אָנגעפרעגט אויף דיזער געשיכטע וועל איד אויסקלייבען נאָר צוויי:

- 1) ווי עס זעהט אויס אויבערפלעכליך, האָט דאָך די פרוכט פון עץ הדעת געבראכט גרויס נוצען דעם מענשען, נעמליך, עס האָט אויפגעפענט זיינע אויגען און האָט איהם געגעבען די קענטנים צו אונטערשיידען צווישען גוטעס און שלעכטעס, און אויב אזוי איז דאָך שווער צו פערשטעהן, וואָרום האָט נאָט אין אמת'ען ניט געוואָלט אז דער מענש זאל פערזוכען דערפון?
- 2) ווי אזוי איז עס נאָר פיזיש מעגליך, אז דורך די פרוכט פון עץ הדעת האָט דער מענש אָנגעפאנגען צו וויסען גוטעס און שלעכטעס, ווען קיין שלעכטעס האָט דאן לחלוטין ניט עקזיסטירט אין דער נאטור — אזוי ווי דער פסוק זאָגט עדות: וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד?

ערשטענס, מוזען מיר ענטפערען אויף דער פראַגע צו איז עס טאָקע אַ פאָקט, אז אלעס וואָס גאָט האָט בעשאַפען איז טוב מאד, ווייל עס זיינען פאָראַן לייטע וואָס זאָגען, אז אויב זיי וואָלטען געווען דערביי ווען דער רבנו של עולם האָט בעשאַפען זיין וועלטעל, וואָלטען זיי געקענט אָנצייגען אויף פיעלע „אימפרואוור מענטס“ וואָס מען וואָלט געקענט מאַכען דערינען — און זעהענדיג ווי כמעט אלע געזיכטער זיינען פערוואַלקענט, ווי יעדער האָט זיך זיין פּעקעל צרות, ווי טויענדיג דער בענעהען זעלבסטמאָרד יעדען יאהר א. ז. ו. מוז מען ניט ווילענדיג צוגעבען, אז עס איז ניט נאָנץ גלאַט מיט אונזער וועלט.

נאר פונדעסטוועגען זאלט איהר זיך ניט איילען צו קומען צום בעשלוט, אז די בעהויפטונג פון פסוק, אז אלעס וואס גאט האט געמאכט איז „טוב מאד“ איז פאלש. — ווען א מענש קומט צו אייך און דערצעהלט אייך, אז א געוויסע פירמע האט איהם בעשווינדעלט, דארפט איהר בעטראכטען וואס פאר א פירמע דאס איז, — אויב דאס איז א פירמע וואס האט שוין אזא זאך געטהאן צו אנדערע קאסטימער, מעגט איהר איהם גלויבען, אבער אויב די פירמע איז אזעלכע, צום ביישפיעל, ווי די „כאנק און ענגלאנד“, וועלכע זייט זי עקזיסטירט האט אזא זאך ניט געטהאן צו קיין קאסטימער, דאן מעגט איהר זיכער זיין, אז דער מאן האט אייך ניט געזאגט דעם אמת.

יעצט לאמיר אנווענדען די זעלבע לאגיק צו דעם ענין וואס מיר בעהאנדלען היער. — ווי געזאגט, געפינען זיך לייטע, וועלכע בעהויפטען, אז די בעקוועמליכ-קיטען וואס גאט האט צוגעגרייט פאר'ן מענשען אין זיין וועלטלעך זיינען ניט נאר טוב מאד — אבער אזוי ווי דער זעלבער גאט האט אויסער דעם מענשען נאך א סך „קאסטימערס“ אין זיין וועלט, נעמליך, אלע פערשידענע בעשעפעניסע וואס געפינען זיך אויף דער יבשה און אין ים און אין דער לופט, לאמיר זיך צו-קוקען ווי אזוי דער זעלבער גאט האט זיי בעהאנדעלט.

ווען איהר קוקט זיך גוט צו צו דעם לעבען פון די נידעריגערע כרואים, וועט איהר געפינען, אז גאט האט זיי בעזארגט מיט אלעס וואס איז נויטיג צו זייער עקזיסטענץ, קיין זאך פעהלט זיי ניט. — בעטראכט, למשל, די פויגעלעך און זעהט ווי גאט האט זיי געגעבען א פאלקאמענע פליהמאשין, מיט וועלכער זיי קענען פליהען אפילו געגען א שטארקען ווינד — א זאך, וואס דער מענש מיט זיין גאנצע חכמה האט ניט געקענט ערפינדען אין פערלויף פון טויזענדער יאהרען, און מען קען פילייכט בעהויפטען אפילו יעצט, אז דער מענש וועט קיין מאל ניט פער-פאלקאמענען זיין ניי-ערפונדענע פליהמאשין, אז זי זאל זיין אזוי זיכער און עפעקטיוו און דויערהאפט און אונקאסטבאר ווי די נאטירליכע פליהמאשין וואס גאט האט געגעבען יעדע פויגעל ביי איהר געבורט, — און איהר וועט אויך בעמערקען, אז דער סארט פויגעל וועלכע געפינט איהר שפיין אין יעדען פלאץ, קען נאר פליהען א קליינע שטרעקע, וועהרענד די פויגעל וואס דארף אפט פליהען גרויסע שטרעקען צו געפינען איהר שפיין אדער די מאטעריאל וואס זי געברויכט צו בויען איהר נעסט, בעזיצט א גרעסערע קראפט און געשיקטקייט צום פליהען. — איהר וועט אפט זעהן א פויגעל שוועבענדיג גאנץ הויד, די פליגעלען אויסגעשפרייט פלאך אהנע צו בעוועגען א פעדער, און זי קען אזוי אבפליהען הונדערטע מיילען אהן אברוה, און ווען זי קומט צו דעם פלאץ וואו עס געפינט זיך די זאך וואס זי דארף און וואס זי זוכט — מעג זי דאן זיין טויזענדע פיס הויך פון דער ערד — וועט זי עס גלייך דערזעהן אדער דערשמעקען אדער דערפיהלען און ווי א פייל פון בויגען זיך געבען א לאז דערצו.

די יעניגע פויגעלעך, וואס דארפען ארויסבעקומען זייער שפייון פון וואסער, האט זיי גאט איינגעריכטעט שוויסגעצייג אין זייערע פיסעלעך, מיט וועלכע זיי בענוצען זיך ווי א פישער אין א לאַדקע בענוצט זיך מיט זיינע לאַפעטקעס. — די וועלכע דארפען זוכען זייער שפייון אין פלאַכע וואסערען וואו עס אין ניט בעקוועם צום שווימען (אזוי ווי זומפען, אָדער טייך־ברעגען), האָט זיי גאָט גע־שאַנקען לאַנגע פיס צום בראַרושען. — אָבער אזוי ווי צוליעב זייערע לאַנגע פיס וואָלט דאָר זיי אויסגעקומען אונבעקוועם אַרונטערצובויגען די קעפלעך צום גרונד אַנצונעהמען זייער שפייון, האָט זיי גאָט צוגעגעבען אַ צוגאָב אַ לאַנגע האַלדז, פונקט נאָר די מאַס נאָר פון זייערע פיס. —

אויב איהר האט ווען בעזוכט א טהיער־גארטען, האָט איהר געוויס בעמערקט אין דער אַבטהיילונג פון געפערערטע בעשעפעניסע, פויגעלעך געקליידעט אין אלע פארבען פון רעגענבויגען. — איהר האָט געוויס בעוואונדערט זייער שעהנהייט, אָבער איך צווייפעל אויב איהר האָט פיעל נאָכגעקלעהרט וועגען דעם צוועק פון דיזע פיעל־קאָלירטע קליידער. — אויב איהר האָט געדענקט, אַז גאָט האָט זיי אַזוי פראַכטפאַל אויסגעפוצט כּדי צו אַמוזירען אייער אינגעלע אָדער מיידעלע וואָס איהר האָט דאָן געפיהרט ביים הענטעל, האָט איהר געמאַכט אַ גרויסען טעות — דער פאַקט איז, אַז דער לעבען פון יענע פויגעלעך הענגט אָב אַז זייערע געקאָלירטע פּעדערען, ווייל דורך דיזע ווערען זיי גערעטעט פון די יעגער און רויב פויגלען. — די יעניגע פויגעלעך, וועלכע האַלטען זיך אויף אין בלומען־גערטנער, האָט זיי גאָט געגעבען דעם עכטען קאָליר פון די בלומען, צווישען וועלכע זיי געפינען זיך, זאָ דאָס אַ יעגער קען זיי ניט דערקענען אפילו ווען ער שטעהט נאָר אייניגע טריט פון זיי. — פויגעלעך, וועלכע לעבען אין גרינעם גראַז, אָדער צווישען די גרינע בלעטער פון צווייגהאַפטע בוימער, האָט זיי גאָט געגעבען אַ גרינעם קאָליר. — פויגעלעך, וועלכע וואַהנען אין מדבריות בעדעקט מיט ברוינע זאַמער, האָבען אליין אויך דעם זעלבען ברוינעם פאַרב, פונקט ווי די זאַמער, אויף וועלכע זיי שטעהען. — קוקט אייד צו צו די געל־גאַלדענע זינג־פויגעלעך, וועלכע שפּרינגען אַרום אין זייערע שטייגעלעך ביי אייך אין הויז, ניט אומזיסט האָט זיי גאָט געגעבען דיזען געל־גאַלדענעם קאָליר — זיי לעבען אין זייער פרייען צושטאַנד צווישען צייטיגע תבואה (וועלכע האָט פונקט דעם זעלבען קאָליר), און ווען זוא פויגעלעך וועגט זיך אויף די קעפלעך פון די צייטיגע זאַנגען, קען אפילו די בעסטע אויג איהר ניט בעמערקען.

קוקט אייד צו צו די פיש וואָס שווימען אַרום אין די וואַסערען און בעמערקט דעם געבוי פון זייערע קערפער — זיי האָבען ניט קיינע גליעדער און אפילו קיין שולטערען אויף זייערע קערפער ווי אלע לאַנד־בעשעפעניסע. — וואָרום איז דאָס אַזוי? כּדי ווען זיי שווימען געגען שטראַם, זאָל דאָס וואַסער ניט האָבען אַן וואַם זיך אַנצונעהמען און זיי שטופען צוריק.

בעטראכט גוט די הויז-פליעג, ווי זי שפאציערט ארום אויף אייער סילינג, — אז אימיצער וואלט אייך געפרעגט, ווי אזוי קען זי דאס געהן די קאפ אראפ און די פיס ארויף און ניט ארונטערפאלען? וואלט איהר געזאגט: „אויך מיר א קשיא! עם איז דאך א פליעג, איהר קערפערעל איז אזוי גרינג, אז עם פאלט ניט ארונטער.“ — אבער ווען איהר וועט ריכטיג בעמערקען די געזעצע פון דער נאטור, וועט איהר זעהן, אז אפילו די לייכטסטע שטיקעל פון קען זיך ניט האלטען און סילינג סידען עם איז צוגעקלעפט אדער צוגעשטעפט, אויב ניט וועט עם לאנגזאם ארונטערפאלען. — ווארום זשע פאלט די פליעג ניט ארונטער? דער פאקט איז, אז גאט האט געגעבען די פליעג א וואונדערבארע מאשין, וואס האלט איהר צו געקלעפט צום סילינג, — אויף יעדע פיסעלע האט זי א בעכערעל מיט א לופט-פומפ, ווי נאר זי לעגט צו דאס מילעלע פון בעכערעל צום סילינג, ציהט זי ארויס די לופט פון אינוועניג און עם ווערט, וואס מען רופט אין וויסענשאפטליכער שפראך, א „ווייקוואום“, און דאן קלעפט זיך צו די פיסעלע צום סילינג ווי א באנקע צו פלייש, און די פליעג בלייבט הענגען.

איך וואלט אייך געקענט געבען הונדערטע אזעלכע ביישפיעלע, נאר איהר קענט זיי אליין געפינען אין ביכער פון נאטור געשיכטע, וועלכע זיינען היינט דא אין א גענוגענדער צאהל אין אלע שפראכען.

פון דיזע ביישפיעלען קענט איהר זעהן, אז גאט האט בעשאנקען יעדע בע-שעפעניש מיט אלע מתנות וואס זיינען נויטיג פאר איהר עקזיסטענץ. — און נאך א זאך וועט איהר בעמערקען, אז יעדע בעשעפעניש קריגט די מתנות וואס זיינען בעשטימט פאר איהר אהן שום מיה און מאטערנים און אהן אירגענד וועלכע שוהל-אונטערריכט. — א פליעג איין טאג אלט קען אזוי גוט ארומגעהן אויפ'ן סילינג ווי זיין טאטע און זיין זיידע. — די פויגעלע וואס האט נאר וואס געקראגען פע-דערען אויף די פליגעלעך קען פליהען, און א קליין פישעלע קען אזוי גוט שווימען אין וואסער ווי א גרויסע.

II

יעצט לאמיר זעהן אויב גאט האט געשאנקען דעם מענשען געוויסע מתנות ביי זיין בעשאף, און אויב יא, וואס זיינען די מתנות?
 גאט האט בעשאנקען דעם מענשען מיט פיעל טייערערע מתנות אלס אירגענד וועלכע אנדערע בעשעפעניסע, און וואס די מתנות זיינען, איז גאנץ קלאהר ארויס-געזאגט געווארען אין דער פרשה: „מלאו את הארץ וכבשוה ורדו ברגת הים ובעוף השמים ובחית הארץ.“ — וואס איז די ריכטיגע בעדייטונג פון די ווערטער „מלאו את הארץ“ (פילט אן די ערד)? מיינט עם, אז גאט האט געוואלט, אז מענשען זאלען זיך אזוי פערמעהרען ביז יעדער אינטש פון דער אויבערפלעכע פון דער ערד וועט זיין בעדעקט מיט זיי און זיי וועלען שטעהן צוזאמענגעפרעסט ווי סארדינס אין א באקס? די אמת'ע בעדייטונג פון די אויבענגעזאגטע ווערטער איז, אז גאט האט געמיינט דעם מענשען צו געבען די מעגליכקייט צו וואהנען

אין יעדען טהייל פון דער וועלט וואס וועט איהם געפעלען (א מעלה וואס קיין בעשעפעניס האט ניט — ווי עס איז גאנץ גוט בעוואוסט, אז יעדע בעשעפעניס מוז האבען איהר געוויסען אקלים, דער וויסער בער אין די קאלטע נאָרטה, דער לייב און דער טיגער אין די הייסע סאוטה, און די הויז־טיער אין אַ מעסיגען אַקלים). — דער וואָרט „וכבֿשׁוֹה“ בעצייכענט די צווייטע מעלה וואָס גאָט האָט געגעבען דעם מענשען, נעמליך, די קראַפט צו בעוועגען די עלעמענטען פון דער נאַטור. — אויב דער מענש וואָלט ניט געהאָט דיזען כּח, וואָלט ער קנאַפע נוצען געצויגען פון דעם וואָס ער קען פּערטראַגען אלע אַקלימען, ווייל ער וואָלט ניט געקענט איבערגעהן פון איין וועלט־טהייל אין דעם צווייטען צוליב דעם ים וואָס איז מפּסיק צווישען זיי, — אָבער ווען גאָט האָט איהם צוגעגעבען דעם כּח צו בעוועגען די עלעמענטען, איז דער ים קיין אָנהאַלט ניט פאַר איהם — ער געהט איהם אַריבער שלאָפענדיג אין קאַיִומע פֿון אַ דאַמפֿ־שיף. — דריטענס, האָט איהם גאָט געמאַכט פאַר אַ קעניג איבער אלע אנדערע לעבעדיגע ברואים (וררו ברגת הים ובעוף השמים ובחית הארץ) אפילו איבער אזעלכע וואָס זיינען הונדערט מאל גרעסער און שטאַרקער ווי ער, און אפילו איבער אזעלכע וואָס שווימען אונטער'ן וואַסער אָדער וואָס פליהען הויך אין דער לופט וואו דער מענש קען אויף אַ נאָ־טירליכען וועג ניט צוקומען. — האָט איהם אָבער גאָט געגעבען אַ שכל אויסצו־געפינען געקוינסטעלטע מיטלען זיי צו בעוועגען.

און אזוי ווי מיר זעהען ביי די נירעריגערע בעשעפעניסע אַז די מתנות וואָס גאָט האָט בעשטימט פאַר זיי, בעקומען זיי אַהן שום מיה אָדער שטודיום, אזוי קריגט אויך דער מענש די דריי מתנות מיט וועלכע גאָט האָט איהם בעשאַנקען, אינ־סטוינקטיוו אַהן מיה און מאַטערניס. — ווען קאַלומבוס איז אָנגעקומען אין אמע־ריקא, האָט ער געפונען אַז די אינדיאַנער, די נאַטור־קינדער פון דער לאַנד, וועלכע האָבען ניט געוואוסט פון קיין בוד און קיין כתב, פון קיין סקוהל און קיין חכמה, האָבען פונדעסטוועגען געהאָט אלע אייגענשאַפטען וואָס איד האָב אויבען אויס־גערעכענט, — זיי האָבען געקענט פּערטראַגען יעדען אַקלים פון די עקסטרעמע נאָרטה ביז די עקסטרעמע סויטה; זיי האָבען זיך געשיפּט אויפֿן וואַסער מיט אַ וואונדערבאַרע שנעליגקייט אין קליינע לאַדקעס, געמאַכט פון קארע פון בוימער; זיי האָבען געקענט אַרונטערשיסען פויגעלעך אין מיטען פליהען מיט זייערע פייֿל און בויגען, און זיי האָבען געקענט כאַפּען פיש מיט נעצען, אָדער מיט ווענדקעס, פונקט ווי אונזערע פישער היינט.

III

און ווען דער מענש וואָלט זיך בענוגענט מיט די מתנות וואָס גאָט האָט איהם געגעבען — אזוי ווי אלע אנדערע בעשעפעניסען האָבען געטהאָן — וואָלט ער אויך געפונען, אַז אַלעס וואָס גאָט האָט געמאַכט אין טוב מאַד, — אָבער דער שלאָנג האָט זיך פּער'גנבֿעט ביי איהם אין האַרצען און האָט איהם אָנגערעדט, ער זאָל אנפאַנגען צו פּערלאַנגען זאַכען וואָס גאָט האָט איהם ניט געגעבען און וועלכע

זיינען ניט נויטיג פאר זיין נאטירליכען עקזיסטענץ אדער וואַהלזיין, און דאָן האָט ער אויף זיך אַרויפגעבראַכט אַ ים מיט צרות. — שטעלט זיך פאַר, אַז די פּיִיש וואַלטען זיך אַריינגענומען אין זייערע קליינע קעפעלעך צו וועלען פליהען אין דער לופט אָדער די פּויגעלעך צו וועלען שווימען אונטער'ן וואַסער, ווי אומגליקליך זיי וואַלטן געווען!

דער מענש האָט צופעליג דערזעהן דעם בליאַסק פון גאַלד און דעם בלייז פון געוויסע קלייניקע שטיינדעלעך, וועלכע קענען איהם קיין שום נוצען ניט ברענגען און עס האָט זיך אין איהם צופלאַקערט די תּאוה, אַז ער מוז עס קריגען, — איהם האָט זיך אויך פּערוואַלט איינצואוויקלען זיין קערפּער אין די פעלכעלעך פון מינק אדער סייבעל אָדער סילס. — ער האָט אויך דערזעהן אַ געוויסען קליין ווערימעל, וואָס שפינט אַ שעהנעם סאַרט שפינוועבס, (וואָס ער האָט אַ נאַמען געגעבען „זייד“ אָדער „סילק“) און עס האָט זיך איהם פּערגלויסט צו מאַכען קליידער דער פּון, — ער האָט זיך פּערוואַלט טרינקען וויין, און דוקא אַלטען וויין — און דאָן האָבען זיך אַנגעפאַנגען פאַר איהם געברענטע ליידען. — ערשטענס, וועט איהר בעמערקען, אַז דיזע זאַכען זיינען לחלוטין ניטאָ אויף דער וועלט אין אַזאַ אַנִי צאָהל אַזיער מאַסע, אַז עס זאָל זיין גענוג צו בעטהיילען אַלע מענשען פון דער וועלט, — איין דימאַנט קען אויסקומען פּילייכט נאָר פאַר איינעם פון צעהן טויז זענד, אַז אונז גאַלד פאַר איינעם פון טויזענד, אַ סילס־סקין פאַר איינעם פון פינף הונדערט, אַ שטיקעל זיידענציג פאַר איינעם פון הונדערט, — אַלזאָ, דער איינער וואָס האָט עס געקראָגען, האָט זיך פּילייכט אויף אַ וויילע געפּיהלט גליקליך, אבער די איבעריגע צעהן טויזענד האָבען זיך געפּיהלט העכסט אומגליקליך, — אפילו די ביסעלע וואָס האָבען דאָס יאָ געקראָגען, האָבען אויך דעם אמת'ען גליק ניט געפונען — ערשטענס, האָבען זיי אוועקגעגעבען די בעסטע יאָהרען פון זייער לעבען און גרוי און אַלט געוואָרען אַהן אַ צייט ביז זיי האָבען דאָס געקראָגען — אפּטמאָל האָבען זיי פּערקויפּט זייערע נשמות, אומגעבראַכט לעבענס, אָדער אומ־גליקליך געמאַכט מענשען בעפאַר זיי האָבען עס געקראָגען — און ווען זיי האָבען עס שוין עררייכט, קענען זיי נעכט ניט שלאָפען אויס מורא, טאַמער נעהמט דאָס אימיצער אוועק אָדער שווינדעלט עס אויס פון זיי.

דאָס איז די בעדייטונג פון די פּערבאַמענע פּרוכט וואָס האָט געבראַכט דעם טויט אויף דער וועלט.

IV

יעצט קענט איהר לייכט פּערשטעהן די בעדייטונג פון דער געשיכטע וועגען עץ הדעת, ווי עס ווערט דערצעהלט אין דער תּורה. — אלס הקדמה דערצעהלט די תּורה, אַז נאָט האָט אַריינגעוועצט דעם מענשען אין גן עדן און אַז אין גן עדן האָבען זיך געפונען אַלערליי פּרוכט־בויםער, וועלכע זיינען געווען פּראַכטפּאַל צום אויג און גוט צום עסען, און אַז דער גן עדן איז געווען גוט בעוואַסערט מיט אַ טייך וואָס האָט אויסגעשפּרייט זיינע צווייגען אין אַלע פּיער זיימען (שלאַוורה כל הדברים

האלה מיותרים, שהלא עיקר הדבר שרצה לספר הוא שנמע עץ מיוחד וצוה על האדם לבלתי אכול ממנו, ולמה לא ספר את העיקר הזה בלא שום הקדמה אודות העצים האחרים?) מיט דיזער הקדמה האט די תורה געמיינט אַנצוצייגען, אַז אַלע בעדערפניסע וואָס זיינען באמת נויטיג פאר'ן מענשען, האָט נאָט צוגעגרייט אין דער וועלט אויף אַזא אופן, אַז עס זאָל זיין גענוג פאַר אלעמען און אַז יעדער זאָל עס קענען קריגען אַהן מיה און אַהן מאַטערניס. און ווען דער מענש וואָלט זיך בענוגענט דערמיט, וואָלט ער טאַקע געפונען, אַז די וועלט איז אַ וואַהרער גן עדן און אַז דער גאַנצער בעשאַפ איז „פאַלקאַמען גוט“ אַהן אַ שום חסרון, — אָבער אין מיטען פון זיין גן עדן האָט דער מענש פּלוצלינג דערזעהן אַ בוים, וועלכער טראַגט אַן אַנדער סאָרט פּרוכט — די פּרוכט פון לוקסוס — און דער שלאַנג האָט איהם אַנגערעדט צו עסען דערפון.

ווי נאָר די מענשען-קינדער האָבען פּערוזכט פון דיזע פּערכאַטענע פּרוכט, האָבען זיי גלייך אַנגעפאַנגען צו פּיהלען, אַז זיי זיינען נאַקעט, דאַס הייסט, אַז זיי האָבען ניט גענוג, — זיי קענען האָבען פּולע שראַנקען מיט קליידער, וועט איהר זיי הערען זיך בעקלאַגענדיג „ניטאָ וואָס אַנצוטהאַן!“ (וזהו כוונת דברי חז"ל בבר'ר: „ויעשו להם חגורות“, א"ר אבא בר כהנא „חגורה“ אין כתיב כאן אלא „חגורות“, ר"ל חגורי חגורות, אסמיוכנא, גליון, סדינים, כשם שעושים לאיש כך עושים לאשה, צלצלין, קולסין, סבכין) — ר"ל שלא ידעו שבעה — וכל הדברים האלה אנו רואים גם היום בינינו).

און דעריבער הייסט דער בוים פון לוקסוס עץ הדעת טוב ורע, ווייל דורך איהם איז דעם מענשענס לעבען געוואָרען אַ מיט-מאַש פון שמחה און צער, גליק און אומגליק — (תתבונן שבתורה לא נמצא כלל „עץ הדעת“ גרידא בלי צירוף המלים „טוב ורע“, וגם הציגו טעם מפסיק על המלה „עץ“ (פעם א' „זקף גדול“ ופעם ב' „רביעי“) להפרידה מן המלים הבאים אחריה, כדי שלא יטעה הקורא לברא כאלו נכתב „עץ הדעת“ בחיבור, ור"ל „עץ שנותן דעת ושכל במוח האדם להבחין בין טוב לרע בכלל“ — שתלילה לחשוב שהקב"ה לא רצה שיהיה לאדם בינה ודעת — אבל ביאור המלים הוא „עץ שעל ידו האדם מתחיל להרגיש טוב ורע ביחד“ — ובוה סרו קושיות רבות שהקשו מפרשי התורה והרמב"ם במורה על הענין הנ"ל). — אין דער מינוט ווען דער מענש דערגרייכט אַ געוויסע תאווה, פּיהלט ער אַ מאַמענטאַלע הנאה, אָבער אין אַ גאַנץ קורצער צייט ווערט אויף איהם מקוים די קללה פון בעצבון תאכלנה (מיט טרויער וועסטו דערפון געניסען), ענטוועדער ווייל ער געפינט אַז דער בעזיץ פון דער זאך נאָר וועלכער ער האָט זיך געיאָגט איז נאָר ניט אַזא גליק ווי ער האָט זיך פאַרגע-שטעלט, אָדער ווייל ער האָט שוין פּערלאָרען זיינע כחות און זיינע הייסע בלוט איז דער לאַנגער צייט וואָס האָט איהם גענומען צו דערגרייכען זיין תאווה, און יעצט האָט ער שוין קיין כח ניט און קיין לוסט עס צו געניסען, אָדער ווייל ער האָט דערגרייכט זיין תאווה אויף אַן אונגעהרליכען אופן און יעצט פּלאַגט איהם דער געוויסען, אָדער ווייל עס שרעקט איהם דאַס האַרץ שטענדיג, טאַמער וועט ער עס

צוריק פערליערען, — אלענפאלס וועט איהר כמעט קיין מאָל ניט זעהן, אז דער וואָס (איז דעם מיינונג פון דער וועלט) האָט שוין אריינגעכאפט דעם גליק, זאָל זיך פיהלען גליקליכער ווי די איבעריגע פון זיינע מיטמענשען, — דאָס רוב זעהט איהר נאָר אַ פיעל שוואַרצערען וואַלקען אויף זיין געזיכט. (ואולי ע"ז יורה ענין החרב המתהפכת, שע"י תהפוכות בני האדם מתהפך להם כל טוב הבריאה לרועץ).

V

איד פיהל, אז דאָ קענט איהר מיר שמעלען אַ שווערע פראַגע — איהר וועט זאָגען: „נאָר דיין מיינונג נאָר קומען אלע אומגליקען אויפ'ן מענשען צוליעב זיין לוסט נאָר לוקסוס־זאָכען, אויב אזוי, וואָס וועסטו זאָגען וועגען די מיליאָנען וואָס אַרבייטען צוועלף שטונדען אַ טאָג אין די מיינס און פעקטאָריעס און אַר־בייטען קוים אויס ברויט מיט וואַסער פאַר זייערע פאַמיליען; מיליאָנען אַנדערע וואָס זוכען אַ דושאָב און האָבען קיין געלעגענהייט אפילו דאָס צו פערדיענען? דיזע וואַלטען זיך געשעצט גליקליך, אַז מען וואַלט זיי געגעבען די מתנות וואָס גאָט האָט געמיינט, אַז אַלע מענשען זאָלען האָבען, און וואַלטען קיין לוקסוס ניט געוואַלט?

אבער אַז איהר וועט צולעגען אַ ביסעל די קאָפּ, וועט איהר זעהן, אַז דיזע אַלע צרות שטאַמען אויך פון דעם גרויסען פעחלעך, וואָס דער מענש האָט געמאַכט ווען ער האָט אַנגעפאַנגען זיך צו יאָגען נאָר זאַכען וואָס גאָט האָט פאַר איהם ניט בעשטימט.

אום דיזעס קלאַהר צו מאַכען פאַר אייד, וועל איד אייד צוריקפיהרען אויף אַ קורצע וויילע צו די קינדהייט יאהרען פון דער מענשליכער ראַסע. אזוי ווי די ערשטע מענשען האָבען אַנגעפאַנגען לוסט האָבען צו די אַלע זאַכען וואָס איד האָב פריהער אויסגערעכענט (די געלע מעטאָל, פינקלענדע שטיינדעלעך, זיידענס, ווייכע פעלכעלעך פון טהירען א. ז. וו.), האָבען זיי גלייך בעמערקט, אַז די זאַכען זיינען ניטאָ גענוג אין דער נאַטור, אַז מען זאָל קענען אַלעמען בע־טהיילען דאמיט, און זיי האָבען אויך פערשטאַנען, אַז טויזענדער מענשען וועלען מוזען אַרבייטען ביז מען וועט געפינען איין דיימאַנד, — הונדערטער, ביז מען וועט אַרויסבעקומען איין קערענדעל גאָלד, אָדער איין פעלכעלעך פון אַ מינקס אָדער אַ סיף — און נאָר אלעמען וועט נאָר איינער דאָס קענען געברויכען! ווער זאָל זיין דער איינער? זעלבסט־פערשטענדליך, אַז אין יענע פרימיטיווע זורות, ווען מענשען האָבען נאָר ניט געהאַט קיין אהנונג פון מאַראַל אָדער יושר, איז דער איינער געווען דער שטאַרקערער. — עס האָט געטראַפען פיעל מאָל, אַז טויזענדער מענשען האָבען געאַרבייט טעג נאַכאַנאַנד אַרויסצובעקומען אַ שטיקעל גאָלד אָדער אַ פינקלענדען שטיינדעל פון דער ערד, און נאַכדעם אַז זיי האָבען עס שוין געהאַט, איז געקומען איינער וואָס צוליעב די הויך פון זיין קערפער אָדער די ברייטקייט פון זיינע פלייצעס האָט ער געוואַרפען אַ מורא אויף זיי און האָט

דעם אוצר צוגענומען פון זיי. — אין פערלויף פון צייט, ווען די שוואכערע האבען שוין געהאט בייגעוואהנט אזא זאך פיעל מאל, האבען זיי אָנגעפאנגען צו זאָגען: „מה לנו לצרה הזאת?“ וואָרום זאלען מיר זיך גראָבען אין דער ערד צו זוכען גאָלד און דימענטע, אויב מיר האָבען ניט קיין זיכערקייט, אָז מיר זעלבסט וועלען דערפון געניסען? — און אַלזאָ האָבען זיי געוואַלט אויפהערען צו זוכען דיזע זאַכען.

אַבער די שטאַרקע האָבען שוין פערזוכט דעם טעם פון די גוטע זאַכען, אויף וועלכע זיי האָבען ניט געהאַרעוועט און זיי האָבען דאָס ניט געוואַלט אַזוי לייכט אויפגעבען — זיי זיינען יעצט געגאנגען אַ שריט ווייטער און האָבען געזאָגט צו זיך: אַזוי ווי מיר האָבען געקענט צוגעהמען פון זיי וואָס זיי האָבען אויפגע-אַרבייט, אַזוי קענען מיר זיי יעצט נויטען זיי זאָלען פאַר אונז אַרבייטען, — און אַזוי האָבען זיי טאַקע געטהאָן.

אויף דיזער אַרט און ווייזע איז ענטשטאַנען די ערשטע און איינפאַכע פאַרמע פון שקלאַפּעריי, וועלכע האָט טויזענדע יאהרען געהערשט און וועלכע הערשט נאָך היינט אין דער גאַנצער וועלט. — אין פערלויף פון צייט האָט שקלאַפּעריי אָנגענומען פערשיעדענע פאַרמען, אַזוי ווי „פּעאַדאַליזם“ (פאַנשטיגע) און אין אונזער צייט „לוין אַרבייט“, אַבער דער רעזולטאַט איז געבליבען דער זעלבער. — יעצט אַרבייטען אויך מיליאָנען מענשען צו פראָדוצירען זיך און גאָלד און לייכטיגע שטיינדעלעך פאַר אַ הייפעלע אַנדערע מענשען צו געניסען. — דער איינ-צינער אונטערשיער וואָס וועט זיך אייך וואַרפען אין די אויגען איז, אַז אונטער'ן יעצטיגען עקאָנאָמישען סיסטעם איז דער אַרבייטער פריי צו פערלאָזען זיין „באַסס“ ווען ער וויל, — אַבער דאָס איז אויך אַ טעות, — ער קען ניט פערלאָזען זיין באַסס, אויב ער וועט עס טהאָן, וועט ער צוריקגעטריבען ווערען צו דער אַרבייט מיט'ן ביימש פון הונגער און קעלמ, — אפילו בייטען באַסעס קען ער אויך ניט גאַנץ לייכט.

זעלבסטפערשטענדליך אַז די מענשהייט האָט גענומען זוכען מיטלען ווי אַזוי אַרונטערצואוואַרפען פון זיך דעם יאָר פון איהרע אונטערדריקער, — ביסלעכווייז האָט זיך די מאַסע אַרגאַניזירט און עס האָט אויסגעוועהן, אַז אַט-אַט וועלען די „פיעלע“ אַראַבוואַרפען פון זיך דעם יאָר פון די „וועניגע“, — אַבער די „וועניגע“ האָבען זיך געכאַפט אין צייט און האָבען בעשאַפען אַ ריעזיגע מאַשינע וואָס זאָל אויף אייביג זיכער מאַכען זייער הערשאַפט אין דער וועלט — דאָס איז דער מיליטאַריזם (*). — ניט אַלע האָבען פערשטאַנען דעם אמת'ען צוועק פון די אונט-געהייערע שטענדיגע אַרמעען וואָס די הערשער פון דער אַלטער וועלט האָבען שטענ-דיג אויפגעהאַלטען. — פיעל האָבען זיך טאַקע געלאָזט איינרעדען, אַז דאָס איז גע-מיינט געווען צו בעשיצען די לאַנד פון אויסערע אַטאַקעס — דער אמת'ער ציעל פון דיזע אַרמעען איז געווען צו אונטערדריקען אינערליכע אויפשטענדע פון אַרבייטער.

(* געגען וועמען די נייע וועלט איז יעצט אַרויס אין קאַמפּף.

— ווען איהר וועט אונטערזוכען די שטאָאטס-דאָקומענטען פון יעדע איינע פון יענע לענדער, וועט איהרערהו, אז פאר יעדען איינציגען מאָל וואָס די אַרמעע איז גע- ברויכט געוואָרען געגען אָן אויסערליכען שונא, איז זי געברויכט געוואָרען צעהן מאָל געגען די אַרבייטער פון דער לאַנד גופא.

אַלוא, איהר זעהט דערפון אז דער אוננאָטירליכער געיעג נאָך זאָכען וואָס ברענגען באַמת קיין נוצען, האָט צוטוהיילט די מענשהייט אין דריי קלאַסען:

(1) די קלאַסע פון אַרבייטער, וועלכע שפינען און וועבען און בויען און שאַפען פאַר דעם גענוס פון אַנדערע — פאַר זיך קריגען זיי נאָך וואָס עס איז נויטיג זייער לעבען צו דערהאַלטען.

(2) די גליקליכע קלאַסע וואָס אַרבייט נאָך ניט און געניסט פונדעסטוועגען דאָס בעסטע פון דער לאַנד (און היער מוז איך וואַרענען דעם לעזער, ער זאָל ניט אַריינרעכענען אין דיזער קלאַסע אַזעלכע געשעפטס-לויטע, וועלכע גיבען אַליין אָב זייער צייט און אַרבייט צו זייער געשעפט — ווייל דיזע זיינען אַליין אַרבייטער און אַפּטמאָל שווערע אַרבייטער. — מען קען אויך ניט אַריינרעכענען אין דעם אויבענגענאָמען קלאַס אַזעלכע וואָס האָבען געאַרבייט אין דער יוגענד און האָבען אָבגעשאַרט פון זייערע פּער- דינעמטען אויף דער עלטער זאָ דאָס יעצט קענען זיי פּערברענגען די לעצטע עטליכע יאָהר פון זייער לעבען אַהן אַרבייט, — דיזע פּערדיענען לויב אַנשטאָט פּערדאַמונג, ווייל אַ מענטש וואָס האָט פּערבראַכט זיינע יונגע יאָהרען אין נוצבאַרע אַרבייט פּערדיענט אַ וואַקוי- שאַן אויף דער עלטער, און הלואי וואָלטען אַלע געקענט נאָכמאַהן זייער ביישפּיעל און ניט אַרבייטען ביז דעם לעצטען טאָג פון זייער לעבען אָדער ביז זיי פאַלען אין סמריט. — אין דיזען קלאַס זיינען נאָך אַריינגערעכענט אַזעלכע וואָס אַרבייטען יעצט ניט און האָבען ניט געאַרבייט, און אויב זייער געלד איז אינוועסטעט אין ביזנעס ווערט די ביזנעס געפּיהרט פון אַנדערע).

(3) די מיליטערישע קלאַסע וואָס האַלט אויף דיזען סיסטעם, — ווען ניט די מורא פאַר דיזער קלאַסע וואַלט זיך אַזאַ סיסטעם ניט געקענט לאַנג האַלטען. דיזע דריי קלאַסען זיינען דייטליך סימבאָליזירט ביי למד'ס דריי זיהן — יבל, יובל און תובל קין.

„יבל“ מיינט אַ צו-ברענגער (כמו „מי יובילני עיר מצור“), דאָס איז דער סימבאָל פון די אַרבייטער קלאַסע וואָס זי ברענגט אַלעס צו צו די הערשענרע קלאַסע, — און אַזוי ערקלעהרט טאַקע דער פּסוק דייטליך: „הוא היה אבי יושב אהל ומקנה“, ער איז געווען דער פאַטער פון אַלע וואָס וואַהנען אין געצעלטען און גיבען זיך אָב מיט פּיה-צוכט, — דאָס איז געווען די הויפט בעשעפּטיגונג אין יענער צייט.

„יובל“ (על משקל פועל) מיינט דער יעניגער צו וועמען עס ווערט צוגעבראַכט פון אַלעם פּערטיגען (וכן „יובל שי“), דאָס מיינט מען די גליקליכע הערשענרע קלאַסע, — און אַזוי ערקלעהרט טאַקע דער פּסוק בפירוש: „הוא היה אבי כל

תופש כנור ועוגב", ער איז געווען דער פאטער פון אלע וואס האלטען א פיערעל אדער הארפע אין האַנד, — דאס הייסט די וואָס לאַזען זיך וואויל געהן.
 „תובל קין“* איז דער סימבאָל פון דעם פראָפעסיאָנאַלען מיליטאַריזם אַזוי ווי דער פּסוק ערקלעהרט ווייטער: „לומש כל חורש נחושת וברזל“, אַ שלייפער פון בראַנזע און אייזערנע אינסטרומענטען — און צוליעב זיין פראָפעסיאָן איז טאַקע זיין צווייטער נאַמען קין.

(ולפי כל האמור תבינו בנקל את הנאום שנאם למך לנשוו: כי איש הרגתי לפצעי וילד לחבורתי" ואשר כל המפרשים נבוכו בפירושו—דבריו מוסבים על התוצאות הרעות של הלוקת בני האדם לעבדים ושרים והילים, שעי"ז נהרגים הגדולים במלחמה והילדים גועים ברעב או מכלים את כהם בנקרות-האדמה (מינען) או בכתי הרושת (פעקטאָריעס) כידוע שתחת המצב האיקונומי הנוכחי האדונים אינם מסתפקים בעבודת הגדולים אבל מעבדים עבודה גדולה גם את הקטנים — והוסף את המלים „לפצעי“ ו"לחבורתי" לאמר שאין לאדם כל צדקה להתרעם על ההשגחה מחמת שהוא בעצמו עשה את הפצע והחבורה בבשרו).
 יעצט וועט איהר שוין ניט פרענען די קשיא, וואו האָט זיך גענומען די שלעכט-מעס אויף דער וועלט, זעהנדיג אַז אַלעס וואָס גאָט האָט בעשאַפען איז „טוב מאד“, — די שלעכטמעס האָט דער מענש בעשאַפען.

דאָס איז די מיינונג פון דעם פּסוק „זה ספר תולדות אדם ביום ברא אלהים אדם בדמות אלהים עשה אותו“ (שלכאורה קשה למה חזר על העובדא הזאת שכבר מפורטת לעיל?) — דיזער פּסוק האָט אַ טיעפע און וויכטיגע בעדייטונג, וואָס די מפרשים האַבען ביז יעצט ניט דערגרונטעוועט — דער פּסוק מיינט אונז צו זאָגען פאַלגענדעס: „אין דיזען ספר, דאָס הייסט אין תנ"ך, וועסטו געפינען פיעלע ערצעהלונגען וועגען עוולות און רציחות, אַזוי ווי ברודער-מאַרד, שקלאַפּעריי א. ז. וו. און עס וועט דיר פילייכט וואונדערען ווי אַזוי קומט עס אויף דער וועלט, סטייטש עס ווערט דאָר כעהויפטעט אויבען אין דער זעלבער פרשה, אַז אַלעס וואָס גאָט האָט געמאַכט איז „טוב מאד“ — זאָלסטו זיך אויף דעם ניט וואונדערען; „זה ספר תולדות אדם“, דיזער ספר בעשרייכט די מעשים פון מענשען וואָס זיי האַבען געטהאָן איינער צום אַנדערען, אָבער גאָט האָט ניט געמיינט, אַז מענשען זאָלען פערברענגען אַזאַ סאַרט לעבען אויף דער וועלט — „ביום ברא אלהים אדם בדמות אלהים עשה אותו“, ווען גאָט האָט בעשאַפען דעם מענשען האָט ער געמיינט, ער זאָל האַבען אַ געטליכען געשטאַלט, דאָס הייסט, אַז ער זאָל לעבען אַ ריינעם און אומשולדיגען לעבען אויף דער וועלט, און די צרות האָט דער מענש אויף זיך אַליין געבראַכט ווען ער האָט אַנגעפאַנגען צו געהן גענען דער נאַטור.

* המלה „תובל“ תורה על הובלה הכרחית כמו: „תובל למלך“ — ורצה להורות בשם הנ"ל שהוא המכרית את יבל להוביל, ומפקד עליו: תובל! (עם זאָל געבראַכט ווערען!)

חומר לדרוש.

עץ הדעת טוב ורע.

אגדות חז"ל.

ר' עקיבא היה אומר „מה רבו מעשיך ד'“ — יש לך בריות גדולות בים ויש לך בריות גדולות ביבשה: שבים — אלמלי עולות ליבשה מיד מתות: שיבשה — אלמלי יורדות לים מיד מתות. יש לך בריות גדולות באור ויש לך בריות גדולות באור: שבאור — אלמלי יורדות לאור מיד מתות. מקום חיותה של זו מיתתה של זו, ומקום מיתתה של זו חיותה של זו, — מה רבו מעשיך ד'! (תולין, קכ"ז).

יתיב (אלכסנדרוס מוקדון) אההוא מעיינא וקא אכיל נהמא הוו בידיה גלדנא דמלחא (דגים קמנים מלוחים) בהדי דמחזורי להו (כששטפם במים) נפל בהו ריחא (ריח טוב) אמר ש"מ האי עינא מגן עדן אתי וכו' עלה עם המעיין עד דמטא לפתחא דג"ע, רמא קלא: פתחו לי בבא (פתחו לי הפתח) אמרו ליה זה השער לד', אמר להו אנא נמי מלכא אנא מחשיב חשיבנא (גם אני חשוב) הבו לי מידי (תנו לי דבר מה) יהבו ליה גולגלתא תדא, אתיא תקליה לכוליה דהבא וכספא ידידיה בהדיה (שקל כנגד הגולגולת כל כסף וזהב שלו) לא הווה מתקליה (ולא הכריעו את הגולגולת) אמר לתון לרבנן: מאי האי? אמרו גולגלתא דעינא דבשרא ודמא (גלגל עינו של בשר ודם) דלא קא שבע, אמר להו ממאי דהכי הוא? שקלי קלילי עפרא (קומץ עפר) וכסיות, לאלתר תקליה (מיד הכריע הכף). (מס' תמיד, ל"ב ע"ב).

תניא ר' שמעון בן אלעזר אומר, מימי לא ראיתי צבי קיין וארי סבל ושועל תנוני והם מתפרנסים שלא בצער והם לא נבראו אלא לשמשני ואני נבראתי לשמש את קוני — מה אלה מתפרנסים שלא בצער אני אינו דין שאתפרנס שלא בצער, אלא הרעותי את מעשיו וקפחתי את פרנסתי, כמ"ש עונותיכם הטו (ירמיו'). (קרושין, דף פ"ב ע"ב).

„ויתחבא האדם ואשתו“, א"ר לוי גרעה קומתו וכו', „ויקרא ד' אלהים אל האדם איכה“, איך היות אתמול לדעתי ועכשיו לדעתי של נחש, אתמול מסוף העולם ועד סופו ועתה בתוך עין הגן (בר"ר) — (ור"ל בדרך מליצה שעי האכולה מעץ הדעת (המותרות) נתקמן ונתמעט באיכות ונדמה ל"עץ השדה“).

א"ר יצחק, משל לאחד שהיה עובר ממקום למקום וראה בירה אחת דולקת, אמר, תאמר שהבירה הזו בלא מנהיג? הציץ עליו בעל הבירה ואמר, אני הוא בעל הבירה! כך היה אברהם אבינו אומר, תאמר שהעולם הזה בלי מנהיג? הציץ עליו הקב"ה ואמר: אני הוא בעל העולם! (בר"ר פ' ט).

ור"ל שהיה א"א מתבונן בכל העולם וראה שהוא בירה יפה מאד ואין מום בה, אבל היא „דולקת“, ר"ל האנשים שבתוכה בויערים תמיד בנחרי נחלי אש הצרות והתלאות, ואז הקשת את הקושיה העולמית שנראה כאלו עזב ד' את העולם ביד המקרה, — אבל ד'

הציץ עליו ואמר: אל תחשוב מחשבות כאלה, אני הוא בעל הברירה! והגם שא תבין את כל העשוי בתוכה, בכל זאת תהיה בטוח שד' עשה את העולם ישר, וסוף שהכל על מקומו יבוא בשלום. (המחבר).

מאד זה מלאך המות.

„טוב זה מלאך החיים מאד זה מלאך המות“ (ילקוט) ולקרב הענין אל השכל נראה בשום לב אל מוצא הטוב והרע נמצא כי מוצאם ומובאם מקום אחד להם וממקור אחד נובעים, והוא כאשר נתבונן בעסקי האדם במאכלו ומשתתו נמצא, כי השיעור הראוי להם הוא משובת והמותר אך זה לי, וכן גם במשאור ומתנו אם יעבור בהם על השיעור הראוי לא ינקה רע כמאה"ח, „אץ להעשיר לא ינקה“ — ומהם תקיש על כל עניני האדם ועסקיו שהשיעור הראוי בהם משובת והמותר הוא מקור משחת מבווע הרעה — וזהו: „טוב זה חיים“, כלומר, אם תקח את העולם כדי הטוב והיאות הוא חיים „מאד זה מה"מ“, ר"ל אם תבקש מותרות הנכנסים תחת תואר „מאד“ תפול ברעה. (אוהל יעקב, בראשית).

המלחמה האיקונומית הראשונה.

„ויאמר קין אל הבל אחיו“ — אמר קין אל הבל: בא ונחלק את העולם. אמר לו: הן. נמל הבל את הצאן וקין את הקרקעות, והתנו ביניהם שלא יהא לזה על זה כלום. התחיל הבל לרעות את הצאן. אמר לו קין: אדמה זו שאתה עומד עליה שלי היא. אמר לו הבל: צמר זה שאתה לובש שלי הוא. זה אומר: חלויך את בגדי, וזה אומר: פרת באויר. מתוך כך: „ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו (פדר"א), והיא התמונה היותר יפה ואמיתית למצב האיקונומי של העולם בזמן הזה.

ביאור ענין הגן עדן.

„ויטע ד' אלהים גן בעדן מקדם“, הוא העולם השפל אשר ברא בו כל עדן ועונג שלא יחסר כל בו מכל תאוה, „וישם בה את האדם אשר יצר“, למען הוא בבחירת נפשו ישם מעצור לתאוה ויהיה בה עד שיבא לבית אביו שבשמים, „ויצמח וגו' כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל“, הם הדברים המותרים אשר לא יזיקו לנפש האדם באכלו מהם. „ועץ החיים בתוך הגן“ היא התורה אשר עץ חיים היא למחזיקים בה. „ועץ הדעת טוב ורע“ הם המה התאוות והדברים האסורים אשר טוב ורע מעורב בהם, כי טובים הם לגופו אבל רעים לנפשו. „ונהר יוצא מעדן וגו' ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים“, הן המה ארבעה כתות בני אדם הנפרדים בדעותיהם — כת אחת הם ב"א אשר מטרותם רק למלאות זהב חוריהם („פישון“ — מלשון פשה יפשה, שלא ידע שבעה — והוא הסובב את כל ארץ החוילה אשר שם הזחב) והכת השניה המה ההולכים אחרי כבוד לבנות להם היכלות ולקנות עבדים ושפחות („חדקל“, הוא ההולך קדמת אשור — שידוע שאשור היה שטוף בתאוה הנ"ל ורצה לכבוש את העולם) והכת השלישית הם אשר תכליתם רק לאכול ולשתות כעגלי מרבק („גיתון“ — מלשון „גחון“ ר"ל שכל מגמתם למלאות את בטנם, והוא הסובב את כל ארץ כוש, כידוע שתושבי כוש שהיא באקלים חם שקועים בתאוות גופניים), והכת הרביעית המה המעטים אשר ישימו כל מעינם רק בתורת ד' („פרת“ — כי התורה מפרה ומרבה את האדם בזה ובבא), „ויצו ד' אלהים וגו' מכל עץ הגן אכל תאכל“, ר"ל כי מותר לו לאדם להשתמש מכל דבר העולם כדי צרכו. „ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו“, המה התאוות ודברים האסורים והמותרות, מהם לא יאכל ולא יתור אחריהם, „כי ביום אכלך ממנו מות תמות“ ר"ל כי מות ומשכלת בהם. „לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו“, רמז על היצר טוב העוזר את האדם לכבוש את יצרו. „ויפל אלהים תרדמה על האדם“, רמז על מה ששוכח האדם בצאתו לאויר העולם כל מה שלמד בבית אביו במרום. (ס', אורח חיים“ מאת הרמ"צ מאסקין).

לא מות תמותון.

„וואמר הנחש לא מות תמותון — הכח היותר חזק של הנחש (שבלב האדם בכל הזמנים) הוא מה שמצליח ליישנהו על ברכיו ולהשכיח ממנו את יום המות — כי אלו היה האדם זוכר תמיד לאן הוא הולך לא היה ביד היצר הכח להמותו לרע — כמאחז"ל „לא נצחו יזכיר לו יום המיתה“.

אבל סוף דבר, כשרואים האדם ואשתו שבא יומם להגרש מן הגן עדן התחתון הזה שדמו שישבו בו לעולם, אז „ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי ערומי הם —“ ר"ל בשעה האחרונה לחייהם מכירים את האמת כי ערומים ישובו לעומת שבאו, ולא ירד אחריהם כבודם. (המחבר).

מפני מה אתה מצוי בין הגדרות.

אמרו לנחש מפני מה אתה מצוי בין הגדרות, אמר להם מפני שפרצתי גדרו של עולם (ויק"ר), רצונם: שאלה אחת יש, מדוע יבוש בעל התאוה בתאוותו ויעשה תמיד במתשך מעשהו, ולא יעשה מעשיו בגלוי בקומה זקופה ובאומץ הלב מבלי בוש? וזהו מליצתם, „מפני מה אתה מצוי בין הגדרות?“ למה תחמוד לעשות מעשיך בין הגדרות מקום שאין רואין ולא בדרך הרבים לעין כל? והתשובה ע"ז מפני שגם האיש המתמכר לתאוותו מרגיש שהוא חוטא נגד החיים, וזהו מליצתם: „אמר להם מפני שפרצתי גדרו של עולם“, ר"ל מפני שאני הולך נגד החיים, נגד הכללים והגדרים שהחיים דורשים מן האדם. (דרשות הרמ"ה).

והעוף ג' במסורה.

„והעוף ג' במסורה — והעוף ירב בארץ; והעוף אוכל אותם מן הטל; זאת תורת הבהמה והעוף — והענין דיש מן המתוכתים האחרונים שאומרים שסיבת מיעוט הפרנסה בעולם הוא בדרך הטבע מחמת ריבוי אנשים בעולם — אך באמת זה טעות, כי אין לנו מין רב בעולם יותר מהעופות ומ"מ הם מתפרנסים בלא טורח ויגיע (כמו שהוכחתי בגוף הדרוש „עין הדעת טוב ורע“) והם אוכלים ומתענגים בזה יותר מאשר יתענגו בנ"א ביון משתיהם, מזה ראייה, דהאדם בעצמו הסב ברעתו. (וכמאחז"ל המובא לעיל „מימי לא ראיתי צבי קיוין וכו') וכמ"ש בתורה: „אם בחוקותי תלכו וכו' ואכלתם לחמכם לשובע“ — וז"ש „והעוף ירב בארץ“ — אע"פ שהעופות רבים מאד בעולם בכ"ז: „והעוף אוכל אותם מן הטל“ — ר"ל מתפרנס בנחת ולא בצער. וא"כ „זאת תורת הבהמה והעוף“ — ר"ל מהבהמות והעופות נוכל ללמוד מוסר השכל אשר הפרנסה תלויה אך בכשרון מעשינו, (חתן סופר).

כי ביום אכלך ממנו מות תמות.

„כי ביום אכלך ממנו מות תמות“ — יבואר ע"פ מ"ש קהלת „ויום המות מיום הולדו“ ופירשו יודעי חן שר"ל דמיתת הגוף מתחיל מיום לידת האדם ויום ים יחלשו כחותיו וילכו הלוך וחסור עד הלקחו מן העולם לגמרי ולזה כפל הלשון: „מות תמות“, כלומר בכל שעה ושעה. ואולי זהו ג"כ מליצת דוד באמרו: „עני אני וגוע מנו וער“ (המחבר).

בזיעת אפך תאכל לחם.

„בזיעת אפך תאכל לחם עד שובך אל האדמה“ — חומר ממוין אחד שמע כי בארץ אופיר שם עפרות זהב לו, וישא רגליו וילך הלוך ונסוע יום ולילה באין מנוח, שמלתו בלתה מעליו ורגלו בצקה (כי רחוק היה המקום מאד). ולסוף, כאשר הגיע אל מחוז הפצו מהר לחפור בכל כחותיו וימצא באמת עפרות זהב בין רגבי העפר, וכל אשר התעמק באדמה הית הזהב מתריבה, — אבל אה! כי מרוב עבודה ספו תמו כחותיו בהיותו בעומק

האדמה וימת שם, — כן הודיע ד' את עונש האדם העובר עבודה רבה בזיעת אפיו למלאות תאותו, כי סוף שישוב עי"ז אל האדמה בלא עתו. (כפלים לתושיה).
 „ויהי בונה עיר” — לא אמר „ויבן עיר” אלא „ויהי בונה”, לשון הווה, לתורות שהיה קיץ בונה והולך כל ימיו ולא היה יכול לגמור בנינו לעולם, כידוע מבעל כל אוהב ממוץ „יש לו מנה רוצה מאתים”, וכל ימיו אין לו מנוחה גם בליילה לא שכב לבו. (כפלים לתושיה).

המותרות מתהפכות להכרחיות.

„מפנק מנוער עבדו ואחריתו יהי' מנוץ” (משלי כ"ט), ביאור זה כי תפצי האדם שנים המה, ההכרחיות כמו לחם ומים, והמותרות, כמו בשר ויין ושאר דברים ערבים אשר בהעדרם לא יחסר לאדם מאומה. — אמנם כ"ז בתחילתם, אבל אחר ההרגל באורך הזמן יתהפכו המותרות להיות בלעדן, והכלל הזה סובל כל אופני התענוגים, ויין, ורגיש כאילו לא יוכל להיות עוד בלעדן, והכלל הזה סובל כל אופני התענוגים, כולם אחר ההרגל יתהפכו להכרחיים — וזהו כוונת החכם במאמרו „מפנק מנוער עבדו ואחריתו יהי' מנוץ” — כי התאווה בתחילתה היא בבחינת „עבד” לאדם, ר"ל שהוא ימשל בה וימיה לכל אשר יחפוץ, אבל באחריתה, ר"ל אם יתרגל בה תתהפך לבחינת אדון („מנוץ”, אדון) ר"ל שהוא תמשל בו. (ספר המדות, דובנא).

הושיעה נא והצליחה נא.

„והיכן היו מנענעין? באנא ד' הושיעה נא, ובש"א באנא ד' הצליחה נא, אמר ר' עקיבא צופה הייתי בר' גמליאל בר' יהושע שכל העם היו מנענעין בהצליחה נא, והם לא היו מנענעין אלא בהושיעה נא” — שיש להבין באמת למה שינו הם מהעם? — והביאור הוא זה: שהיושעה היא להוציא איש מעוני וצרה, לא כן ההצליחה שתורה על ההתנשאות של האדם בשפע יותר מדאי, כמו שמצינו ביוסף, והיו איש מצליח, וע"כ היה העם מנענע בהצליחה נא, כבקשת רוב האדם על העושר וההון במידה גרושה, לא כן באלו השלמים שהבינו כי המותרות לא יביאו טובה לאדם, הם נענעו בהושיעה נא — כלומר דיו לאדם להיות חפשי מצער ועוני, ואין לו חפץ כמותרות. (תהלוכות עולם).

למה תשקלו כסף בלוא לחם.

„למה תשקלו כסף בלוא לחם” — מלת „בלוא” נכתבת בוא"ו וגם באל"ף — כי הנה השגת הכסף הוא באמת דבר הכולל ב' המעלות, גם ערב גם מועיל — המועיל כי עי"ז יוכל להתפרנס בכבוד ויהיה אפשר בידו ללמוד תורה בהרחבת הדעת ולעשות מצוות ומעשים טובים — אבל רוב האנשים הרודפים אחר ההון אינם משימים את ההון סיבה להשגת המועיל, והעד מי שהוא זקן וכביר ימים והוא עשיר גדול ואם יחי' עוד שנים הרבה יספיק לו הוננו לאכול ולשתות ולכלכל שיבתו בכבוד, ועי"ז עינינו רואות גדול תאותו להרבות הון ועושר כאלו אין לו מאומה — וזהו „למה תשקלו כסף בלוא לחם?” ר"ל בלוא כוונת לחם שאתה צריך לקנות, והעד על זה „בלוא לחם”, ר"ל כי יש לו לחם די מחסורו בהרחבה ועי"ז הוא רודף אחר הכסף ולא ישקוט ולא ינות, בע"כ כי אין כוונתו למעלת המועיל כי אם לאהבת הערב. (איה"ו, פ' שלח).

והפכתי אכלם לישוץ.

הנה כבר ידענו מכל הכמי לב האמתיים, כי הטוב והעונג שישג האדם במלאות תאותו, אם אמנם יערב לו מאד, אבל השקר טמון בחובו, כי כל טובת העוה"ז המה הנאות מדומיות, כי אותו שמרגיל עצמו לחיות עם פת הרבה יחי' היום ערבים כאותו שהוא רגיל בבשר שמן, וקח לך עדים כל המוני הברואים שהמה חלוקים בתאותם, זה מתאווה לבשר וזה לעשב השדה ואם תתן לפניו בשר ומאס בו, כי אין לו רוח המתאווה לזה, ומזה

תדע כי כל ההנאות אינו אמתיות, רק מדומיות, מצד תולדות רוח המתאווה, ואם תאמין זאת תנצל מכמה מינוי יסורין ששיגו אותך על חסרון מלוא תאוותך, כי כמו אשר בהשגתם שקר ההנאה כן בהעדרם שקר הצער, ולעתיד ישמחנו ד' יתברך בתתו לנו רוח זין ודעת שלמה והכמה אמתיות לדעת ולהבחין ולהבדיל בין הטוב האמתי ובין הטוב המדומה, אז נשכיל לדעת ונתעורר להודות למפרע על כמה צרות שנצטערנו בהעדר מלוא התאוה, ונודה ונשבת לד' על אשר מנע אותם מאתנו — למשל אם תסגור את השכור ותמנע ממנו יו"ש, הוא יצעק וישאג על הרעה אשר אתה עושה עמו. אָמנם כאשר יפוג יינו ויתעורר משנתו אז יתן לך אלף תודות על אשר מנעת אותו מלשנות עוד, וזהו ענין הכתוב (ירמ' ל"ח) „והפכתי אכלם לששון ונחמתים ושמתים מיגונם“, פו' ישמחו למפרע על היגון שהי' הכל לטוב נשגב, רק אז לא ליו מבינים פעולתו וסגולתו. (אוה"י, פ' בלק).

ש"י עולמות.

„אמר ריב"ל עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות, שנאמר: להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא (משנה סוף עוקצין) — המשנה תדבר פה אודות אי-אפשרות ה„יש“ בעולם ההווה כי נשמע תמיד תלונות בנ"א על החוסר אשר להם ואם גם יצברו כסף וישכנו בהיכלי שן וארמונות מובטחים גם אז עיניהם לא תשבענה מלבקש עוד, ואין איש אשר יאמר: תודות לאל כי חנני בהון ועושר ויש לי די. וע"ב אמרה המשנה כי לעתיד יתקן ד' את המעוות הזה וימלא את חסרון ה„יש“. כי עתיד הקב"ה לתת לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות, ומפרש דבריו של עצמו, כי אין כוונתו בזה כי באמת יתן ד' לאיש אחד עולמות רבים כאלו, כי האיש אשר רצ"ט עולמות לא יספיקו לו לא ויעילותו גם ש"י עולמות, אך כוונתו הוא על ענין ה„יש“, אשר יהי' במציאותו בעולם העתיד, וזהו: להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אשר היו ריקים (לדעתם) עד כה, אמלא אותם. (דברי חכמים).

תענוגי העוה"ז.

שתי נערות באו לעיר ובדעתם להיות משרתות בבית הנגידים, ותלך האחת ברתוב אחד והשניה ברחוב אחר, ותבוא האחת אל בית בעה"ב אחד שהי' אומנתו לנגן בכנור והוא מבני הכל"ז אשר בעיר, בעלת הבית הושיבה אותה על הכסא לימינה והתחילה לדבר אתה אודות מקח השכירות, ובתוך כך בעה"ב עם כני חברתו התחילו לנגן על כלי השיר, אז אָמרה בעלת הבית: הלא בכל יום תשמע כמו אלה, ועבור זה צריכה את לפחות מן המקח. הנערה התבוננה והתחילה לחשוב: הנה היא זוכרת כשהולכת לחתונה משלמת א' זהוב עבור שמנגנים איזה רגעים, א"כ עתה אם תשמע יום ויום נגונים ערכיני חדשים לבקרים, כמה הוא שות! לכן התרצתה להשאר בבית הזה עבור חצי המקח. — אבל כאשר באה אל רעותה ותספר לה את אשר עשתה, ותשחק עליה ועל דבריה, ותאמר לזו: הוי סכלה, מה עשית? אָף פרוטה אחת לא היה לך להפחית מן המקח, הן היום היית חפשיה ממלאכה ומלובשת בגדי וו"ש, ותשבי על הכסא לימין בעלת הבית, ולכן היה נעים לך לשמוע את הנגונים, אבל בעת אשר תהיי עיפה ויגעיה מעמל העבודה, ובשרך תסמר מקרח עת תכבסי את הבגדים על הנהר, האם יערב לחכך לשמוע קול שיר? — על הדרך הזה היציר משעה את האדם, הנער בראשית ימי חלדו, בעוד הוא פנוי מכל עסקים, יבוא היצר ויסיחהו כי כל טוב עוה"ז יתן בידו וכי יתענג על כל מחמדו תבל אם רק ישמע לקולו לילך בדרכיו, אבל האדם ישכח כי אימתו יתכן להיות זאת, רק אחרי עבודה רבה אשר יעבוד האדם ואחרי אשר ישבע דאגה על כל צעד וצעד, ואז לא ירגיש שוב בהענוגי העוה"ז, כי הוא עיף ויגע מרוב עבודה. (תולדות נח ח"ב).

אוצר הדרוש וההטפה.

פון דער בימה.

נת בתבה — ישראל בגולת.

(דרוש לפרשה נח).

הרב שלום ראבינאוויץ.

I

די מכול געשיכטע איז ביו ניט לאנג צוריק געווען איינע פון די טהעמאס, מיט וועלכע פריידענקער האבען זיך בענוצט צו מאכען חזק פון תנ"ך, — זיי האבען דיוע געשיכטע געשטעלט אויף איין ברעטעל מיט די מעשות פון טויענד און איין נאכט, — זיי האבען בעהויפטעט, אז א וועלט־פערפלייצונג איז נאך א זאך דער אונמעגליכקייט. — ערשטענס, האבען זיי געזאגט, איז ניטא אזוי פיעל וואסער ניט איז ים און ניט אין דער לופט (פון וואנען רעגען קומט) צו בעדעקען דעם גאנצען ערד־קוגעל אויף אזוי הויד, אז די שפיצען פון די העכסטע בערג (אונגעפעהר 29,000 פוס) זאלען זיך ניט ארויסזעהן און צווייטענס, איז עס אונז מעגליך אריינצונעהמען צוויי פון יעדען מין (און פון פיעלע מינים, צו זעבען פאר) איז א געביידע פון דער מאס וואס ווערט אנגעגעבען אין דער תורה.

איז דער לעצטער צייט אבער זיינען די הויפט פאקטען פון דער מכול־געשיכטע בעשטעטיגט געווארען אלס היסטארישע פאסירונג דורך די נייעסטע ענטדעקונגען פון וויסענשאפט. — מען האט געפונען אויף די העכסטע בערג אונבעשטרייטבארע צייכענס, אז זיי זיינען אמאל געווען אונטער'ן וואסער, — עס איז אויך יעצט אנגענומען אלס אמת פון אלע נאטורפארשער, אז אין די פריהסטע יונגענד פון דער וועלט זיינען די מינים פון די בעשעפעניסע געווען פיעל וועניגער ווי זיי זיינען יעצט און עס איז דעריבער לייכט מעגליך, אז זיי האבען געקענט געפינען פלאץ אין אזא געביידע ווי די תבה. — דער פאקט, אז די מכול געשיכטע געפינט זיך אין די פאלקס־זאגען פון אלע פרימיטיווע פעלקער אין אלע פערזאנלעכע ווינקלען פון דער וועלט (און דאז האבען זיי ניט געהאט קיין מיטלען זיך צוזאמענצורעדען) האט אויך א גרויסע בעדייטונג. — זעלבסט־פערשטענדליך, אז דאס איז נאך אלץ ניט גענוג צו צופריעדענשטעלען די „מאדערנע קריטיקער“ — דיוע וועלען ניט נאכגעבען ביז מען וועט זיי ניט צייגען נח'ס סיטיווע־פויפערס אָדער זיין געזיבל, אָדער א פּעדער פון זיין ווייבס העט, — אָבער דער דורכשניטליכער מענש מיט א געזונדען פערשטאנד צווייפעלט ניט מעהר, אז אזא סארט קאטאסטראפע האט

אמאל פאסירט אויף דער וועלט — און עס קען נאך זיין, אז די קלענערע איינ-
 צעלהטייען פון דער געשיכטע, ווי עס ווערט אנגעגעבן אין דער תורה, זאלען נאך
 בעשטעטיגט ווערען דורך ווייטערע וויסענשאפטליכע ענטדעקונגען אין דער צוקונפט.
 אבער דאס וואס דער מכול ווערט ביסלעכווייז אנערקענט אלס א היסטארישער
 פאקט דארף אונז ניט אבהאלטען פון אויסנוצען די זעלבע געשיכטע אין א פארמע
 פון א משל אדער אלעגאריע, — צ. ב. ש. איהר געהט אין וועג אין א הייסען זומער-
 טאג מיעד און פערברענט פון די פייערדיגע שטראהלען פון דער זון און פלוצלינג
 דערזעהט איהר ביים זייט וועג א גרויסען בוים מיט ברייטע געדיכטע צווייגען,
 איהר ווייסט אז די וואס האבען געפלאנצט דיזען בוים האבען אייך געוויס אין
 זינען ניט געהאט — זיי האבען איהם געפלאנצט צוליעב זייערע אייגענע איי-
 טערעסען, — אבער דאס האלט אייך ניט אב פון געברויכען דיזען בוים אלס זונען-
 שירעם אייך אבצוקיהלען א ביסעל פון די היץ פון טאג. — דאס גלייכע מעג א
 דרשן נעהמען א פרשה פון דער תורה וואס האט א גאנץ קלאהרע בעדייטונג אלס
 היסטארישער פאקט און דאס געברויכען אלס משל פאר א רעליגיעזען אדער
 מאראלישען געדאנק.

II

די ערשטע סצענע וואס די תורה וויקעלט אויף פאר אונזערע אויגען איז א
 צולאזענע וועלט, פול מיט פערדארבענהייט, רויב און מארד, און אין מיטען פון
 דיזער פערדארבענער וועלט שיינט ארויס איין פיגור, נח, וועלכער איז א „צדיק
 תמים“ און וועלכער איז דער איינציגער צווישען אלע זיינע שכנים וואס האט
 געפונען „חז אין די אויגען פון גאט“, — דיזע סצענע איז אונז ניט פרעמד; עפעס
 קומט זי אונז פאר קענטליך — וואו האבען מיר איהר געזעהן? אין דער פאר-
 צייטיגער היסטאריע פון אונזער פאלק, — אין מיטען פון א פערדארבענער
 וועלט פול מיט רויב און מארד און אויסגעלאסענהייט איז געווען דאס אידישע
 פאלק די איינציגע וואס האט געפיהרט א מאראלישען לעבען און וועלכע האט
 פונקט ווי נח געפונען חז אין די אויגען פון גאט (כמו שמעיד הכתוב: „מצא חז
 במדבר עם שרידי הרב“), — פון איין זייט איז געווען גריכענלאנד, וועלכע איז
 געווען איינגעטונקט פון קאפ ביז די פיס אין די צרעת פון אויסגעלאסענהייט —
 פון טעמפל פון די געטער ביז דעם געזעלט פון פאסטור איז די איינציגע טהעמא
 געווען אויסגעלאסענהייט און ווילדע תאוות — און די פערדארבענהייט איז גע-
 פראקטיצירט געווארען עפענטליך פאר דער שיין פון דער זון — אזוי ווי עס
 קלייבען זיך אויף אין דיזער לאנד צעהנדיגע טויזענדער צו זעהן א גיים פון ביים-
 באלל, אזוי זיינען דאן צוזאמענגעלאפען הונדערטער טויזענדער בייצואוואהנען די
 אויסגעלאסענע ספארטס פון די גריכישע יונגע לייט, אין וועלכע די שפיעלער
 האבען אנטהייל גענומען אין אדם וחיה'ס קליידער, — פון דער אנדערער זייט
 איז געווען רויב, וואס איהר ספעציאליטעט איז געווען „שפיכות דמים“ — די
 ארבייט פון רוימישען פאלק איז געווען אנצופאלען אויף שוואכע פעלקער, אויס-

שלֹאכטען אָדער פּערשקלאַפּען די איינוואָהנער און צונעהמען פאר זיך זייער האָב און גוטס — ווי נאָר זי האָט געענדיגט מיט איין פּאַלק, האָט זי זיך גענומען צו אַ צווייטע, — די איבעריגע פּעלקער פון יענער צייט, אַזוי ווי צור און צידון, האָבען זיך אָנגעגעבען הויפּטזעכליך מיט רויבעריי ענטוועדער אויף דער יבשה אָדער אויפ'ן ים — דאָס זיינען געווען זייערע נאַציאָנאַלע פּרנסות.

און איז מיטען פון דיזער פּערדאַרבענער וועלט איז דאָס אידישע פּאַלק געווען די איינציגע וואָס האָט ניט געהאָט אויף זיך קיינע פון דיזע פּלעקען — (עס איז אמת, אַז איז די נביאים געפינען מיר אַז ביי אירען זיינען אויך געווען פּערברעכער; ד נביאים רעכענען אויס אויף זיי ניט קיין קליינעם צעטעל פון חטאים; אָבער ווען איהר פּערגלייכט זיי צו די פּעלקער צווישען וועלכע זיי האָבען געוואָהנט, זיינען זיי געווען צדיקים, און מען קען זאָגען אויף זיי ווי נאָט האָט געזאָגט אויף נח'ן, צדיק תמים היה „ברורותיו“, אין פּערגלייך מיט זיינע דורות איז ער געוויס געווען אַ צדיק).

III

די הויפט סצענע אין נח'ס לעבען איז דער מבול, און ווי אזוי נח איז ארומ געשוואמען אין זיין תבה — אין דיזער געשיכטע פון נח און זיין תבה זעה איר אַ וואונדערבארען משל אויף דאָס אידישע פּאַלק אין גלות.

אזוי ווי די תבה איז ארומגעשוואומען פון איין אַרט אויף אַ צווייטע, אַ שפיעל-געצייג צו די וועללען, אַזוי האָט ישראל ארומגעוואַנדערט פון איין לאַנד אין דער אַנדערער און האָט אין ערגעץ ניט געפונען קיין מנוחה.

אזוי ווי די איינוואָהנער פון דער תבה זיינען געווען צוזאמענגעפּרעסט אין איין איינגען קאָסטען, וואו מען האָט קוים דעם אטהעם געקענט ציהען, — אזוי האָט ישראל אין גלות אימער געוואָהנט אין אַ בעזונדערען איינגען קוואַרטעל, — אין נח'ס צייטען האָט מען דאָס גערופען „תבה“, אין די צייטען פון מיטעל-אַטלער האָט מען דאָס גערופען „גהעטאָ“, אין רוסלאַנד אין די צייטען פון די ראַמאַנאָווס האָט מען דאָס גערופען „טשערטאַ אַסעדלאַסטי“ — אַן אַלטע מכה, נאָר מיט אימער נייע נעמען.

איהר וועט בעמערקען, אַז די פּאַרמע פון די „תבה“ איז אַן אונגעווענהליכע — נידעריג און שמאַל, נאָר גאַנץ לאַנג. — דאָס איז אויך אַן אויסגעצייכענטער סימבאָל אויפ'ן אידישען גלות. כמעט יעדע פּאַלק האָט אין דעם פּערלויף פון איהר געשיכטע פּערזוכט דעם טעם פון צרות אָדער גלות, אָבער זייער גלות איז קיין מאָל ניט געווען אזוי שרעקליך און דערצו האָט ער דאָס רוב געהאַט אַ שנעלע ענדע, — דער אידישער גלות איז געווען שרעקליך איינג און דערצו זעהר לאַנג. (ובזה אני מבין את דברי הפייטן בסליחות: „בראותי כל עיר על תלה בנויה“ — שקשה למה אמר „על תלה“ הלא לא כל עיר בנויה על „תל“, או „הר“? — אבל לפי מה שאמרתו הביאור מובן. „תל“ הוא משל בכל הלשונות על חורבן והריסה, כמו „תל עולם שממה“, וכן ביהודית אומרים „עם איז געוואָרען פון דער זאָך אַ תל“ — וכוננת הפייטן להשמיענו

שהגם שכל עיר נחרבה ונעשית לתל עולם באיזה זמן מן הזמנים — כן רומה וכן אטחענס — אבל כל עיר נבנתה והוקמה מחדש על ת לה, ר"ל על חורבנה, לא כן עיר האלהים שהיא מושפלת עד היום, וד"ל).

די גרויסע ליידען וואָס נח האָט געליטען איז געווען צוליב דעם וואָס ער האָט געמוזט וואָהנען צוזאמען מיט ווילדע חיות, אזוי ווי דער תלמוד גיט די איינצעל־הייטען פון די צרות וואָס ער איז אויסגעשטאָנען פון זיי — ער האָט דעם לייב אזוי גיך עסען ניט געגעבען, איז ער ארויפגעפאלען אויף איהם, ער האָט דעם שלאָנג ניט אזוי גוט נוהג כבוד געווען, האָט ער איהם איינגעביסען. אַנדערע חיות האָבען איהם זאָגאר חושד געווען אז ער האָט געוואָרפען אָן אויג אויף זייערע ווייבער. —

דאָס איז אויך אַ סימבאָל אויף די שרעקליכע לאַגע פון ישראל צווישען די פעלקער, — מיר האָבען אויך געהאָט ווילדע חיות פיר שכנים און גאַנץ אָפט זיינען זיי אַרויפגעפאלען אויפ'ן אַרימען אידען און געביסען און געריסען וויפיעל זייער האַרץ גלוסט — און אזוי געהט עס נאָך ביי היינטיגען טאָג נור מיט אַ „שינוי השם“ — אַמאל האָט מען דאָס גערופען „גזרות“ אָדער „שמדות“, היינט רופט מען דאָס „פאַגראַמען“ אָדער „רייאַטס“.

IV

דער אירישער גליק איז געווען וואָס דער גלות האָט ניט אָנגעהאַלטען מיט די זעלבע שטאַרקייט נאָכאַנאַנד, נור גאַנץ אָפט האָט דער גיהנום זיך אָבגעקיהלט אויף אַ וויילע און זיי געגעבען צייט אָבצואַטהעמען — די חכמי התלמוד זאָגען, אַז יעקב האָט שוין דערויף תפלה געטהאָן — אויף דעם פסוק „ורוח תשימו בין עדר לעדר“ זאָגען די חז"ל: „אמר יעקב לפני הקב"ה כשיהיו צרות באות על בני לא תביא אותם זו אחר זו“ (יעקב האָט געבעטען גאָט אַז ווען די צרות וועלען יא קומען אויף אידען זאלען זיי ניט קומען איינע נאָך די אַנדערע) און גאָט האָט ערפילט זיין געבעט — איז מיטען פון ים צרות אין וועלכען ישראל איז אַרומגעשוואומען האָבען זיך אָפט געפונען גרינע אינזלען וואו דער איד האָט אויף אַ וויילע געקענט אָבציהען דעם אַטהעם — אזוי איז געווען שפּאַניען און פּוילען אויף אַ וויילע. — דיעזער פּאַקט געפינט זיך אויך אין די ערצעהלונג פון נח מיט זיין תבה — גאָט האָט געזאָגט צו נח'ן „קנים“ תעשה את התבה — ער האָט ניט געזאָגט „חזרים“ אָדער „אוהלים“, נור „קנים“, נעסמען (מלשון „קן צפור“) — דאָס מיינט נאָך אונזער בעהאַנדלונג פון נח מיט זיין תבה אַלס משל אויף „ישראל בנוגה“, אַז איז די לאַנגע וואַנדערונג פון די אירישע פּאַלק אין גלות האָט זי צו געוויסע צייטען געפונען „נעסמען“ וואו זי האָט זיך געקענט אויף אַ וויילע אָברוהען (גם צפורי מצאה בית ודרור קן לה).

און אין פיעלע הינזיכטען איז דער אירישער לעבען אין גלות געווען גלייך צו אַ פּויעלשען נעסט — אזוי ווי דער פּויעל־נעסט הענגט אויף אַ דינינקען צווייגעלע און אַ שטאַרקער ווינט בלאָזט איהם אַוועק, אזוי איז דער אירישער

לעבען שטענדיג געהאנגען אויף א האר — און דער אידישער לעבען איז אויך געווען אזוי הפקר ווי דער פויגעלינעסט — האט איהר ווען געזעהן א לאַנד וואו עס איז דא א קלאגער און א ריכטער אדער א דין און א משפט וועגען פערניכטען א פויגעלשען נעסט? אזוי איז אויך געווען דער אידישער בעשטאנד צווישען די פעלקער — זייער לעבען און זייער אייגענטהום איז געווען הפקר.

און די אורזאכע צוליעב וואס פעלקער האבען אפט רואינירט דעם אידישען לעבען איז אויך געווען די זעלבע צוליעב וועלכע א צולאזענער אינגעל צוברעכט א פויגעלשען נעסט — עס איז א מאדנער פאקט אז די פויגעל'ס נעסט ווערט דאס רוב צובראכען אויס לייעבע — צוליעב וואס קלעטערט דער צולאזענער אינגעל אויף א בויס אדער אויף א גלייבען וואנד אויסצוראכירען א נעסט? מיינט ער עפעס צו מאכען א תכלית פון די פויגעלעך? קענען זיי איהם עפעס נוצען? ניין! ער טהוט עס אויס לייעבע צו די פויגעלעך — ער לייעבט צו האלטען א פויגעלעך אין האנד און איהר צו גלעטען — הגם אפט גלעט ער איהר אזוי לאַנג ביז זי בלייבט א דערשטיקטע אין זיין האנד... אזוי איז אויך דער איד אפטמאל רואינירט געווארען אויס לייעבע — אויס לייעבע צו זיין נשמה — די פעלקער האבען איהם אזוי לייעב, אז זיי ווילען איהם ניט אנדערש אריינגעהמען אין זייער גז ערן און אט דיעזע „גרויסע לייעבע“ האט געבראכט טויט און פערניכטונג צו הונדערטע טויזענדע אידישע פאמיליען — ווען מען האט געפיהרט די אידישע מארטירערין פראצעסקא מאדערא צו פערברענען אויפ'ן אויטא דע פע איז די שפאנישע קעניגין געשטאנען דערביי און פערגאסען הייסע טרערען — פאר'ן טויט האט איהר די קעניגין אומגעארמט און האט צו איהר געזאגט: „מיין קינד, ניט אויס שנאה לאז איר דיר פערברענען, נור אויס לייעבע, אז דו וועסט קומען אויף די אמת'ע וועלט וועסטו דאס אויסגעפינען“ — ווען דיעזע לייעבע איז געווארען צו הייס... האבען די שפאנישע אידען געמוזט אין גאנצען פערלאזען די לאַנד — און אויף זיי האבען געפאסט די ווערטער פון נביא: „כצפור נודדת מקנה כן איש נודד ממקומו“ — אזוי ווי א פויגעלעך ווערט פערוואַנגעלט פון איהר נעסט (צוליעב די צו גרויסע לייעבע פון די גאסען-אינגלעך) אזוי איז נעכאך דער מענטש פערוואַנגעלט געווארען פון זיין ארט (אויך אויס לייעבע).

און אין נאך א הינזיכט איז דער אידישער לעבען צווישען די פעלקער געווען גלייך צו א קוצצפור — אין דער תורה געפינט זיך א מצוה „שלוח-הקן“, דאס הייסט, אז איינער טרעפט און א נעסט מיט פויגעלעך זאל ער פריהער אוועקשיקען די מוטער דאן מעג ער צונעהמען די קינדער — די גוים וואס זאגען אז זיי גלויבען אויך אין אונזער ביבעל, הגם זיי היטען ניט וואס שטעהט אין איהם, האבען אויפ-געכאפט דיעזע מצוה פון „שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך“ און האבען איהם גאנץ אפט מקיים געווען אויף זייער אייגענעם אופן, — אין שפאניען און אין פארטוגאל האבען זיי ארויסגעטרייעבען די אידישע טאטעס און מאמעס, אבער זייערע קינדער האבען זיי צוגענומען צו זיך און אבגע'שמד'ט.

V

דער עקאנאמישער לעבען פון די אידישע פאלק אין גלות ווערט אויך גאנץ נוט געשיידערט אין די געשיכטע פון נח מיט זיין תבה — „וירכו המים וישאו את התבה ותרם מעל הארץ“ — אין תנ"ך ווערען „צרות“ אפט בעטימטעלט מיט'ן ווארט „מים“ (וכן אפפוני מים — אפפוני משברי מות) — ווען די אידישע צרות האבען זיך געשטארקט האבען זיי אבגעריסען דעם אידען פון דער ערד — דאס הייסט פון ערד ארבייט — גאנץ אפט הערט איהר ווי די גוים ווארפען אידען פאר אן זיי נעהמען זיך צו לייכטע פרנסות און ווילען ניט זיין קיין ערד־ארבייטער — אבער זיי האבען פערגעסען אן זיי האבען דעם אידען אליין געבראכט דערצו.

אלזא, אן ניט ער־ארבייט פון וואנען זאל דער איד מאכען א לעבען? זאגט גאט: „ואתה קח לך מכל מאכל אשר יאכל“ — דו וועסט זיך מוזען כאפען צו אירגענד וועלכע פרנסה פון וואס דו קענסט עסען א שטיקעל ברויט — זאל דאס זיין שמאטעס, ביינער, אלטע קליידער, אלטע מעטאצען, גלאז, א. ז. וו.

אבער דאס האט מען דעם אידען אויך ניט פערנוגען — זיי האבען זיך ארומ געזעהן אן צו וואס דער איד נעהמט זיך זאמעלט ער אן געלט, און זיי האבען אנגעפאנגען צו שרייען דעם אלטען געשריי „לקח יעקב את כל אשר לאבינו“ — ער איז געקומען פון דער היים אהן א פעני און דא האט ער אנגעזאמעלט א פער מעגען — וועמעס איז דאס אויב ניט אונזערע?

דער בעסטער תירוץ אויף דיעזע אנטיסעמיטישע טענה געפינט זיך אין די ביבלישע געשיכטע פון נח' מיט זיין תבה — וואס איז דער בעסטער תירוץ אויף דיעזען אלטען געשריי פון די פעלקער? ווען א גוי דערמאנט אייך אן א איד ווערט צו גיך רייד זאלט איהר עס ניט אבלייקענען — עס איז אמת! אבער דאס איז אויך אמת, אן פאר יעדען טאלער וואס דער איד מאכט פיר זיך, בריינגט ער איין א סך טאלערס צו דער לאנד אין וועלכע ער וואהנט — עס איז א בע וואוסטער פאקט, אן די טריידס פון וועלכע אידען האבען געמאכט געלט, אזוי ווי צ. ב. ש. די קלארהויג און דושאנק טריידס אין אמעריקא, האבען די אידען אליין בעשאפען און ענטוויקעלט — פאר יעדען טאלער וואס דער איד האט געמאכט אן דיעזע געשעפטען אין אמעריקא האט ער א טובה געטהאן די לאנד אין טויזענדע טאלערס, און הונדערטע טויזענדע קריסטען עסען ברויט צוזאמען מיט איהם פון דיעזע פרנסות.

אט דיעזע אמת'ע פערטהידיגונג פון דעם אידען אויף דעם עקאנאמישען געביעט ווערט שארף און קלאהר ארויסגעזאגט אין דעם פסוק וואס מיר האבען יעצט דערמאנט: „ואתה קח לך מכל מאכל אשר יאכל“ — דו וועסט מוזען אויס געפינען אלערליי פרנסות פון וועלכע צו עסען א שטיקעל ברויט — „ואספתו אלד“, אויסזעהען וועט עס אן דו זאמעלט אן א פערמעגען דערפון נור פיר זיך אליין, אבער אין אמת'ן, „והיה לכם ולהם לאכלה“, דאס הייסט, זיי (די גוים) וועלען עסען דערפון ברויט גלייך מיט דיר.

און א וואונדערליכע זאך האט פאסירט — גראדע די פעלקער וואס זיינען געווען איינגעווארצעלט אין זייערע אייגענע לענדער; גראדע די יעניגע וואס האבען געהאט א בעשטאנד אויף ערד־ארבייט, זיינען אונטערגענאנגען, און די פאלק ישראל, וואס שווימט אזוי ווי אויפ'ן וואסער אין געבליבען ביז היינטיגען טאג — דיעזע אורטהייל האט שוין גאט אויך לאנג ארויסגעגעבען אין די פרשה פון נח מיט זיין תבה — „כל אשר בארץ יגוע“, אלעס וואס אין איינגעווארצעלט אין דער ערד וועט אונטערגעהן, „וימח את כל היקום“, גראדע די יעניגע וואס האבען געהאט א בעשטאנד — אויף ערד־ארבייט — זיינען אבגעמעקט געווארען פון דער וועלט, „וישאר אך נח וכל אשר אתו בתבה“, נור דער איד מיט זיין פאמיליע וואס זיינען געווען אבגעריסען פון דער ערד און זיינען ארומגעשוואמען אין גלות אזוי ווי נח אין זיין תבה, זיי זיינען געבליבען!

די אורזאכע פון דיעזע וואונדערבארע ערשיינונג ווערט ארויסגעזאגט גאנץ קלאהר אין דעם פסוק „ויגוע כל בשר הרומש על הארץ“ — עס אין איין איי־זערנער כלל אין דער נאטור, אז אלעס וואס אין געמאכט פון בשר, דאס הייסט, פון מאטעריאל, מוז פערניכטעט ווערען — און יעדע פאלק וואס לעבט נור פאר מאטעריעלע צוועקען מוז דעריבער אויך אונטערגעהן — אזעלכע פעלקער קען מען רופען בשר הרומש על הארץ (אין פאעטישע שפראך רופט מען א מענשען וואס האט ניט קיין אידעאל „א בעשעפעניש וואס קריכט אויף דער ערד“ און פערקעהרט, דער מענש וואס לעבט און שטרעבט פיר איין אידעאל, הייסט „א מענש וואס האט זיך אויפגעהויבען אין דער הויד, צום הימעל“) — דאס אין דער פאעטי־שער זינג פון פסוק: „ויגוע כל בשר הרומש על הארץ“, די יעניגע פעלקער וואס זיינען געווען אין דעם קלאס פון „בשר הרומש על הארץ“ זיינען אונטער־גענאנגען — „וישאר אך נח“, די אידישע פאלק אליין אין געבליבען, ווייל דער איד האט אלע מאל געלעבט און געשטרעבט פאר העכערע זאכען ווי קערפערליכע פערניגען.

VI

ווי קומט עס אז דאס אידישע פאלק האט געקענט לעבען אן אידעאלען לעבען זייענדיג ארומגערינגעלט מיט אזוי פיעל מנוש'דיגע נאציאנען? דערויף געפינען מיר צוויי תירוצים אין דער פרשה פון נח מיט זיין תבה — דער ערשטער תירוץ געפינט מען אין גאט'ס פערזאג: „צוהר תעשה לתבה“ — די תבה, ד. ה. דער גלות האט געהאט א פענסטער דורך וועלכע עס האט אריינגע־שטראהלט א שטראם ליכט און האט בעלויכטען דעם אידישען לעבען מיט הייליג־קייט, דאס אין די תורה — אין די צייטען ווען פון פאבליק סקוהלס האט מען ניט געוואוסט; ווען צווישען אנדערע פעלקער האבען נור די גליקליכע רייכע זיך געקענט פערניגען צו געהען א פריוואט לעהרער פיר זייערע קינדער, זיינען ביי אידען אין יעדער שטעטלע און אין יעדע דארף געווען חדרים און פרייע תלמוד תורה'ס — און די תורה, וועלכע אין צוליעב דעם געווען פערשפרייט צווישען אלע

קלאסען פון פאלק האט זיי ניט געלאזט אריינגעהן אין דעם כלל פון „כל בשר הרומש על הארץ“.

צווייטענס, האט דערצו געהאלפן די אידישע אָבגעשלאָסענהייט, דאָס הייסט, וואָס אירען זיינען געווען אַיין „עם לבדד“ און האָבען זיך ניט צומישט מיט די פעלקער דורך הייראַט — דיעזער פאַקט ווערט אויך גאַנץ קלאָהר אַרױס-געזאָגט אין אינווער פרשה, אין דעם פּסוק „ויסגור ד' בעדו“ — גאַט האָט דעם אירען איינגעשלאָסען.

גאַט האָט דעם אירען אָבגעשלאָסען פון די פעלקער מיט צוויי שלעסער — איהר וועט דיעזע ווערטער בעסער פערשטעהן דורך פּאָלגענדען משל: איין אורח איז אַ מאַל געקומען אין אַ אידישע אכסניה — שבת פאַר נאַכט זעהט דער בעל-הבית ווי דער אורח היינגט אויף אַ גרויסען היינגשלאָס אויף זיין טראַנק — זאָגט דער בעל הבית: „אַז דו היינגסט אויף אַ שלאָס מוז איר אויך אויפהיינגען אַ שלאָס“ — דער אורח האָט איהם אָנגעקוקט פּערוואונדערט, „סטייטש, וואָס האָסטו אויפצוהיינגען אַ שלאָס אויף מיין טראַנק?“ — זאָגט דער בעל הבית: „דו היינגסט דאָך דעם שלאָס כרי איר זאל ניט אַרױסנעהמען דיינע זאַכען, מיט וואָס בין איר זיכער אַז דו וועסט ניט נעהמען מיינע זאַכען און לעגען אין דױן טראַנק? דער-י-בער מוז איר אויך אנהענגען אַ שלאָס.“ — אַזוי אויך ווען גאַט האָט געוואַלט אַז עס זאל ניט זיין קיין מעגליכקייט אַז דאָס אידישע פּאָלק זאל זיך פּערמישען מיט די אַנדערע פעלקער, האָט ער זיי אָבגעשלאָסען מיט צוויי שלעסער — דער ערשטער שלאָס איז דאָס וואָס ער האָט פּערוואָגט זיין פּאָלק ישראל „לא תחתן בהם, את בתך לא תתן לבנו ואת בתו לא תקח לבנך“ — אָבער דאָס אליין איז ניט גענוג, ווען די גוים וואַלטען שטאַרק געוואַלט ווערען מחותנים מיט אונז, וואַלטען זיי אונז לייכט איבערגערעדט — יענקעל האָט זעהר ליעב אַ חניפה'לע פון אַ גוי, און ווער רעדט נאָך ווערען אַנ'אמת'ער מחותן מיט איהם איז געוויס אַ כבוד צו וועלכען אַ איר וואַלט שטאַרק חשק געהאַט — וואָס האָט גאַט געטהאָן, האָט ער אויפגעהאַנגען נאָך אַ שלאָס, דאָס איז די פּעראַכטונג פון די פעלקער צו אונז — טאַמער וועט שוין יעקב יא צופריעדען זיין מיט'ן שידוך, וועט עשו ניט וועלען... (וזהו כוונת המדרש על „ויוגד לאברהם העברי“, למה נקרא שמו עברי? מפני שכל העולם מעבר אחד והוא מעבר אחר).

VII

איהר זעהט אַלזאָ אַז די גאַנצע אידישע היסטאָריע איז גלֹת איז איינגעוויי-קעלט אויף אַ וואונדערבאַרען אויפן אין די געשיכטע פון נח מיט זיין תבה — איין זאך פעהלט נאך: די אידישע האָפנונג אויף דער גאולת, און דאָס ווערט אויך אַרױסגעזאָגט ביי דער ענדע פון דער מבול-געשיכטע: „ויזכור אלהים את נח“ — גאַט האָט זיך ענדליך דערמאַנט אַז נח'ן און איהם בעפרייט פון זיין תבה (ובעבור הרמוז על גאולת ישראל הלוט בכתוב הנ"ל קבעו אותו חז"ל בתפילת ראש השנה בזכרונות: „וגם את נח באהבה זכרת וכו'“).

ווי וועט די זאך צושטאנדע קומען? איד דיינק אז מיר געפינען די שליסעל צו דיעזע געשיכטע אין דעם זעלבען פסוק פון די מכולגעשיכטע: „ויעבר אלהים רוח על הארץ וישכו המים“ — אייגענטליך זיינען די ווערטער אביסעל אונפער-שטענדליך; אז מען וויל איינשטימען א ים בריינגט מען א שטורעם-ווינד? מיר זעהען דאך פערקעהרט, אז א ווינד מאכט נאך דעם ים מעהר קאכען און זידען — אבער אין די טיעפערע בעדייטונג וואס מיר האבען געגעבען די מכולגעשיכטע, און אין צוזאמענהאנג מיט די לעצטע פאסירונגען וואס קומען יעצט פאר אויף דער וועלט, שיינט אויף א שטראהל פון ליכט אויף דיעזע ביו יעצט אונפערשטענדי-ליכע ווערטער — מיר זעהען פאר אונזערע אויגען ווי אזוי א גרויסער שטורם האט פלוצלונג אויסגעבראכען אויף דער גאנצער וועלט — איד מייזן די גרויסע מלחמה — און ווי אזוי דיעזער שטורם האט אויף איין אונערווארטעטען אופן געפיהרט דערצו אז די שטארקע פעלקער פון דער וועלט זאלען זיך ערקלעהרען צו גונסטען פון די צוריקקעהרונג פון דאס אידישע פאלק צו איהר לאנד — איז דאס ניט די פראפעטישע בעדייטונג פון די הייליגע ווערטער ויעבר אלהים רוח על הארץ וישכו המים — גאט האט געבראכט א שרעקליכען שטורעם וואס האט אויפגעטרייסעלט די וועלט, אבער דיעזער שטורעם וועט האפענטליך מאכען אז ענדע צו אידישע צרות, און גאט וועט באַלד זאגען צו די אידישע פאלק ווי ער האט א מאל געזאגט צו נח'ן, „צא מן התבה אתה ואשתך ובניך ונשי בניך אתך.“ — אמן.

חומר לדרוש.

נח בתבה — ישראל בגולה.

אגדות חז"ל.

קשה היא גלות, שהיא שקולה
כנגד כל הקללות שבתורה.
(ספרי, עקב).

„ואתכם אזרה בגוים“ — זו מדה קשה לישראל: שבזמן שבני המדינה גולים ויושבים במקום אחד, רואים זה את זה ומתנחמים, וכאן הוא אומר: „ואתכם אזרה בגוים“ — שאפור אתכם בין אומות העולם ואין אחד מכם קרוב אצל חברו, כאדם שזורה את השעורים במזרת ואין אחת מהן נוגעת בחברתה. (ילק"ש בחוקתי).

„גלתה יהודה“ — וכי אומות העולם אינם גולים? אלא אעפ"י שגולים אין גלותם גלות, אבל ישראל שאין אוכלים מפתם ואין שותים ממינם גלותם גלות. (איכ"ר).

„ורוח תשימו בין עדר ובין עדר“ — אמר יעקב לפני הקב"ה: רבש"ע, אם יהיו צרות באות על בני לא תביא אותן זו אחר זו (ב"ר פ' ע"ה) — „צדקת פרזונו בישראל“, צדקה עשה הקב"ה בישראל שפזרן לבין האומות (פס' פ"ו) — „אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו והיה המחנה הנשאר לפלטה“ אלו אחינו שבגולה' (מדרש).

„על משכבי בלילות“, אמרה כנ"י לפני הקב"ה: רבש"ע, לשעבר היות מאיר לי בין לילות ללילות — בין לילם של מצרים ללילם של בבל, בין לילם של בבל ללילם של מדי, בין לילם של מדי ללילם של יון, ובין לילם של יון ללילם של אדום: ועכשו נסמכו לי לילות ללילות. (שהש"ר).

אמר ר' יוסי: כל ימי היותי מצטער על מקרא זה: „והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העור באפלה“ — אמרתי: וכי מה איכפת לו לעור בין אפלה לאורה? עד שבא מעשה לידו. פעם אחת היתי מהלך באישון לילה ואפלה, וראיתי סומא שהיה מהלך בדרך ואבוקה בידו. אמרתי לו: בני, אבוקה זו למה לך? אמר לי: כ"ז שאבוקה בידי בני אדם רואים אותי ומצילים אותי מן הפחתים ומן הקוצים ומן הברקנים (מגולה כ"ד): — ולפ"ז ביאור הכתוב „והיית ממשש בצהרים וכו'“ הוא שישאל בגולה יהיו במצב העור שאין בידו אבוקה, ר"ל, שבני אדם לא ישגיחו בו ולא ירחמו עליו.

אמר רב יהודה אמר שמואל: עיר אחת יש להם ברומי: אחת לשבעים שנה מביאים אדם שלם ומרכיבין אותו על אדם חגר, (רמו שעשו השלם בגופו הוא אדון ומושל על יעקב הצולע על ירכו) ומלבישין אותו בגדי אדה"ר ומניחין לו בראשו קרקפלו של ר' ישמעאל, ותולין לו בצוארו משקל ארבעה זוזים של פז, ומחפין את השוקים בנופך,

ומכריזין לפנינו: „סך קורי פלסטר“, — אחיו של אדוננו זייפן — מי שראה (את החג הזה) ראה, מי שלא ראה לא יראה (כי הוא אך אחת לשבעים שנה), מה הנאה לרמאי ברמאותו ולזייפן בוויפנותו — ומסיימין בו כך: אוי לו לזה כשיקום זה (ע"ז י"א:).

אמר אנדרינוס קיסר לר' יהושע: גדולה הכבשה העומדת בין שבעים זאבים. א"ל: גדול הוא הרועה שמצילה ושוברה ושוברם לפניה — הה"ד: כל כלי יוצר עליך לא יצלת (תנחומא).

„רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה, על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם“ — מי שיש לו חמה וכלנה באוהבו? — למה הדבר דומה לאדם שנושה בשנו בני אדם, אחד אוהבו ואחד שונאו. אוהבו נפרע ממנו מעט מעט, שונאו נפרע ממנו בבת אחת (ע"ז ח).

„ד' אל באפך תוכיחני“ — א"ר חנינא: משל למלך שכעס על בנו, והייתה לפניו אבן גדולה, ונשבע המלך שהוא זורקה על בנו, כשנתפיים חזר ואמר: אם אני זורקה שוב אין לו תיים, ולבטל גזרתי אי אפשר. מה עשה המלך? צוה וכתתו את האבן לצרורות קטנות, והתתילו זורקן עליו אחת אחת, נמצא בנו נצל ושבעתו מתקיימת (מדרש שו"ט).

„היתה כאלמנה“ — א"ר יהודה: „כאלמנה“ ולא אלמנה ממש, אלא כאשה שהלך בעלה למדינת הים ודעתו לחזור אליה (תענית כ').

„ודמה לך לצבי“ — מה הצבי הזה הולך לסוף העולם וחוזר למקומו, אף ישראל, אע"פ שנתפזרו בכל העולם עתידין לחזור (ילק"ש ש"ה"ש).

„ידוע תדע כי גר יהיה זרעך“ — „ידוע“ שאני מפזרם, „תדע“ שאני מכנסם; „ידוע“ שאני ממשכנם, „תדע“ שאני מפרקם; „ידוע“ שאני משעבדם, „תדע“ שאני גואלם (ב"ר).

אמר ר' יוחנן אם ראת דור שצרות רבות באות עליו כנהר חכה לו (למשות), שנאמר: „כי יבוא כנהר צר“, וסמוך לו: „ובא לציון גואל“ (סנ' צ"ח).

„וזאת אשיב אל לבי ע"כ אוהיל“ — ר' אבא בר כהנא משום ר' יוחנן אמר: משל למה הדבר דומה? למלך שנשא מטרונא וכתב לה כתובה מרובה, ואמר לה: כך וכך חופות אעשה לך וכו'. הניחה המלך והלך לו למדינת הים. נכנסו שכנותיה אצלה והיו מקניטות אותה ואומרות לה: המלך אינו חוזר אליך עוד, והיתה בוכה ומתאנחת. וכיון שנכנסה לתוך ביתה מוציאה כתובתה וקוראת בה: כך וכך חופות אני נוהן לך וכו'. מיד היתה מתנחמת. לימים בא המלך, אמר לה: בתי, אני תמה, היאך המתנת לי כל אותן השנים? אמרה לו: אדוני המלך: אלמלא הכתובה המרובה שנתת לי כבר היו השכנות מאבדות אותי. — כך אומות העולם מקניטין את ישראל ואומרים: אלהיכם הסתיר פנים מכם, עוד אינו חוזר אליכם — והם בוכים ומתאנים, אבל כיון שנכנסים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות וקוראים בתורה, ומוציאים שכתוב: „ופניתו אליכם והפיתו אתכם... ונתתי משכני בתוכם... והתהלכתי בתוכם...“ הם מתנחמים. — למחר כשיבוא קץ הגאולה, אומר להם הקב"ה לישראל: בני, אני תמה מכם, היאך המתנתם לי כל אותן השנים? והם אומרים לפניו: רבש"ע, אילולי תרה שנתת לנו כבר אבדנו האומות. (איכ"ר).

אשריכם ישראל.

ת"ר מעשה בר"י בן זכאי שהיה רוכב על החמור והיה יוצא מירושלים, והיו תלמידיו מהלכים אחריו, ראה ריבה אחת שהיתה מלקטת שעורים מבין רגלי בהמתן של ערבים, כיון שראתה אותם נתעטפה בשערה ואמרה לו: רבי, פרנסני, א"ל: בתו, בת מי את? אמרה לו: בתו של נקדימון בן גוריון, וכו'. בכה ר' יוחנן ואמר: אשריכם ישראל! בזמן שעושינו רצונו של מקום אין כל אומה ולשון שולטין בהם, ובזמן שאין עושינו רצונו של מקום, הקב"ה מוסרם ביד אומה שפלה, ולא ביד אומה שפלה בלבד אלא גם ביד בהמתן של אומה שפלה. וקשה, איך יתכן לומר „אשריכם“ על האופן השנוי? — אבל יבואר ע"פ מה שאמרו חז"ל במדר"ר: „ולא מצאה היונה מנוח“, הא אם מצאה מנוח לא הזרה, הה"ד „ובגוים ההם לא תרגיע“ — כי בנ"י אימתלא ליונה, וכמו היונה הזרה אל התיבה אך באשר שלא מצאה מנוח, כן ישראל ע"י שלא ימצאו מנוח הם חוזרים להשי"ת. — וזהו שכיוון ר"י באמרו: אשריכם ישראל וכו' ובזמן שאין עושים רצונו של מקום הקב"ה מוסרם ביד אומה שפלה וכו' ומוכרחים לשוב בתשובה.

תן לי הנפש והרכוש קח לך.

„ויאמר מלך סדום אל אברם תן לי הנפש והרכוש קח לך“ — את המאמר הזה אומרים כל שונאי ישראל בכל דור, אם אך תתן לנו את הנפש — ר"ל אמונתך ודתך — אז כל רכוש והצלחת העולם יהי' שלך, וכל הרדיפות יתדלו — אבל ישראל עונה בכל דור: „הרימותי ידי לאל עליון I“ — אחת נתתי ידי לד' ולא אשוב ממנה. (דמעת העשוקים). „אם מחוט ועד שרוך נעל“ כידוע שבעת השמדות הדין למסור נפש אפילו על ערקתא דמסאנא (המחבר).

אלמלא נתנה רשות לעין לראות.

אלמלא נתנה רשות לעין לראות אין כל בריה יכולה לעמוד מפני המזיקין. אמר רבא האי דוחקא דהוי בכלה (בעת הדרשה בביהכ"נ) מינייהו (ברכות י' ע"א). — המזיקים הם האנטישמיים שבכל דור, והם מתפשים תמיד עצות וחוקקים חוקים לא טובים להעיק על ישראל למען השמידם מגוי, ומה יעשה אדם בעת שיגדרו עליו כל הדרכים? הוא מתפש ומוצא איזה דרך נסתרה להשיג מתיתו באופן שלא יתפשותו שומרי החוקים המעיקים האלה (כי זהו חוק החיים אם תגדור לאיש את הדרך הישרה יוכרח ללכת ארתות עקלקלות) זה „עין“ הנזכרת במאמר הנ"ל הוא עין המזיקין, ר"ל אלמלא באמת ראו המזיקין האלה את כל הנעשה לא היה כל בריה יכ: ולה לעמוד מפניהם. — אבל רבא מראה באצבע על דבר טוב היוצא לישראל מרדיפות „המזיקים“ האלה, והוא כי ע"י הרדיפות ישראל מוכרחים תמיד להתפלל על נפשם, ובתי כנסיות מלאים מהם (ובאמת כאשר יקל עליהם יד המציק בתי כנסיות מתרוקנים) וזהו: האי דוחקא דהוי בכלה מינייהו, וד"ל. (המחבר).

כד חם גביה אתהפוך.

ארבב"ח: זימנא הדא הוה קא אזלינן בספינתא, וחזינן ההוא כוורא דיתבא ליה חלתא אגביה וקדח אגמא עילויה סברינן יבשתא הוא וסלקינן ואפינן ובשלינן אגביה, וכד חם גביה איתהפוך, ואי לא דהוה מקרבא ספינתא הוה טביעין (בבא בתרא). בסדר מסעי ישראל בין העמים יקרה לפעמים שיבואו לאיזה ארץ שהעם היושב בתוכה יאירו להם פנים, ויאמרו להם, הנה ארצנו לפניך, בטוב בעיניך שב, ונדמה לישראל כאלו באמת באו אל המנוחה ואל הנחלה, ומתחילים לאפות ולבשל ולחיות חיים טובים, וזה דבר ידוע כי כישצליחו ישראל במסחר או טוב ג"כ לעם הארץ אשר בקרבו ישבו — אבל

ראה זה פלא „כד חם גביה איתהפיך“, ר"ל כאשר יוטב לעם הארץ וכאשר יעשו עושר ויצליחו בגלל היהודים היושבים בתוכם, תחת להכיר להם טובה, מתהפכים מאוהב לאויב — כן קרה לבית יעקב במצרים; כן קרה ליהודים בספרד, וכן תראה את המתזה הזה חוזר חלילה בכל ארצות גלותנו. „ואי לא דהוה מקרבא ספינתא הוה טבעינן“ — ר"ל אלמלא היו שערי תשובה תמיד פתוחים לפנינו, וקרוב ד' לקוראיו, לא היה נשאר חו"ש שריד ופליט משונאיהן של ישראל. (המחבר).

אימה השכה גדולה.

„והנה אימה השכה גדולה נופלת עליו“, במס' נדרים זל"ב מבואר שקאי על הר' גלויות ע"ש — אבל בדרך פשט יבואר שקאי על גלות בבל, מצרים ורומה — אימה זה גלות בבל שהיה אך אימה לבד אבל לא קשה ולא ארוך, ס"ה שבועים שנה וגם שם חיו ברוב טוב — ח ש כ ה — זה גלות מצרים שהיה קשה ביותר, וגם ברוחניות הלכו חשכים (הללו עו"ז והללו עו"ז), אבל לא היה ארוך ביותר — ג ד ו ל ה קאי על הגלות הנוכחי שהוא הארוך שבכל הגלויות — ומה שזכר את הג' גלויות הנ"ל שלא כסדרן הוא מפני שהלך מן הקל אל הכבד, וד"ל. (המחבר).

מעם על ענין הגלות.

ע"ד בלל צריך לנו לתת מעם על ענין הגלות. מה ראה הקב"ה לפזר את ישראל ולהגלותה מעל פניו, היבצר ממנו לענוש אותם בבתיהם, בעריהם, במושבתם? — הדמיון בזה לעשיר אחד שהיה פזרן גדול על מצות הכנסת אורחים עד שהיה מספיק לכל האורחים הבאים אל ביתו לכלכלם די שבוע, והיה לו לזה בית מיוחד, ומדתו היתה לתת לכל אורח מאכל הנאות לו לפי מזוגו, לפי הבחנתו בו, והיה מראה לכל אחד מקום שישב שמה במעודתו כ"א לפי ערכו. — פעם בא אליו איש אחד מלושב ומעומף והיה נראה בעיניו כי הוא איש ענוג, והנה לעת האוכל הראה מקום לאיש הנ"ל שישב בראש. ויהי בתת המאכלים לפני האורחים נתנו לפניו קערה עם אורז, ואת"כ למטה מזה הציגו לפני האורחים האחרים קערה עם מאכל גרוע, ולמטה מזה קערה עם קטניות, ולמטה יותר, קערה עם ירקות. — ויהי כאשר ראה האורח הנ"ל את הקערה עם אורז וירח בה ולא אכל כי לא ידע מה הוא. ובראותו בקצה השלחן את הקערות האחרות המלאים מאכלים גרועים הושיט את ידו למטה עד הקצה האחרון של השלחן ולקח עם הכף את הירקות אשר שם ואכל, וכן עשה פעם שניה ושלישית על כל ראשי האורחים העושים את השלחן. — כשראה זאת בעה"ב, בא ואמר לו: ידידי, קום נא מן הכסא אשר אתה יושב ולך אתי אל המקום אשר אראך שם בקצה התתון של השלחן. — וכאשר ראה בעה"ב שהאורח מתפלא ע"ז ונראה כמתבושש, א"ל: הו"ש, אין כוונתי לבווש אותך רק כל ישעי וחפצי לתת לכל איש כתפץ לבבו ואני חשבתי עליך כיו מזוגך רך, לכן הושבתי אותך במקום אשר דרכי להעלות על השלחן מאכלים דקים, אך עתה בראותי כי תבחר בירקות יותר מבאורז, מה לך לשבת פה ולהושיט את ירך ממעל הראשי האורחים האחרים, קח לך מקומך אצל הירקות ויהיו מזומנים לפניך על יד ימינך.

הנמשל מבואר ע"פ הילקוט על „עמד וימודד ארץ“ שהקב"ה מדד כל הארצות ומדד כל העמים ונתן מקום לכל עם ולשון איש כפי מזוגו וטבעו כי כל מדינה מיוחדת בסגולתה ובתכונתה, זו מוצלחת לכשפים וזו לסוסים, זו נפיש בה רוצחים וכו' והאומה הישראלית שקל ד' את סגולתה ומזוגה ויקר ענינה שהיא מוכנת לנכבדות, לאמרות ד' אמרות שהורות, והמקום הנאות אל ענין נכבד זה אינו רק למעלה ראש בראש פנה בירושלים וכל גבולותיה, מקום המוכשר לנבואה ורו"הק, וכמאמר ז"ל (במדבר רבה), „חבלים נפלו לי בנעימים“,

כמו שהם נאים אל המדינה כן המדינה נאה להם, וזה „אף נחלת שפרה עלי“ . אבל בראותו יתב' כי פנו עורף אל התורה והתחילו לחלל עבודת מלכם בקודש, ובשבתם בירושלים עיר הקודש נמו כף למצרים להשיג משם סוסים, ולמקום אחר להשיג מהם כשפים וכו', אז אמר הקב"ה : א"כ מה לכם הקערה על יד ימינכם, ואז פזר אותם והושיב את כל אחד במקומו הראוי לו למציאות תאוותו. (אוה"י בתוקותי).

מעם אחר על ענין הנ"ל.

מלבד הטאת אבותינו, היתה הפרידה מארץ ישראל במבוע פעולת הדור ההוא, כי חבט ימין וראה ואחור וקדם התבונן, כי בכל המקומות אשר על תושביו לא נגה אור ההשכלה, אם מפאת עצלותם, או מטבע האקלים לגדל אך פראים, אז בני העם הזה שוכנים פרודים למשפחותיהם, רב המקום ביניהם, כי כן יסד מלכו של עולם, לפני שידוע אלהים שאם ישבו קרובים זה זה יזיקו איש את רעהו ואשה רעותה ברוע תכונתם ומעלליהם... ע"כ הכין הש"י במבוע בחכמתו שלא לבד כי ית פ ר ד ו כל פועלי און, זולת גם לא יפרו ולא ירבו כ"כ. לא כן במדינות אשר במבועם או בחריצות יושביהם מגדלים חכמי לב בעלי נימוסים ישרים, שם תכיל המבוע להרבות כצאן אדם כי לא ירעו ולא ישחיתו זל"ו. לכן תחזינה עינינו כי במדינות אשכנז, צרפת, אנגליה וכדומה, על כברת ארץ מתפרנסים אלפי אנשים אשר בארצות בארבאר היו צריכים כמה פרסאות למחית בשרם — והנה גם עתה לא מצאנו בכל הארץ ובגלילות הגוים ארץ אשר כמותה לא יגיע לאלף פרסאות מרובעות [היא מדת ארץ ישראל באורך ורוחב כנודע למביט במפה של מדינה זו] שיחיו עליה ברוחה ערך שש או שבע מאות רבבות עם (כן היה מספר היהודים בזמן התורבן לפי סופרי זולתנו) ועכ"ז לא אמר אדם צר לי המקום... כמארז"ל : „כד רחימתון הוי עזיזא אפומא דספסירא שכיבן (סנ' ז') וכן : כינוס לצדיקים נאה להם ונאה לעולם... אמנם כשקלקלו מעשיהם נגד הקב"ה ונגד דת הנימוס ההולך למישרים... אז ממילא מצד הטבע נסתמו מקורי המחיה והכלכלה ונתחייבו בזה להפיצם מעל מקום מצומצם ולא נשא אותם הארץ לשבת יחדיו וקצר המצע מהשתרע — וזה ג"כ כוונת רז"ל, שיראה לפי פשוטו כדברי הבאי, שארז"ל : „ארץ צבי“ כתיב, מה צבי זה עורו אינו מחזיק את בשרו אף ארץ ישראל בזמן שיושבוין עליה רוחא ובזמן שאין יושבוין עליה גמדה (גמין ג"ז ע"א), ולפי דרכנו דברי חכמים בנחת נשמעים, כי כל זמן שישראל ישבו בה ישיבת קבע שלא חטאו נגד הבורא יתב', היו עם חרוץ ומשכיל, והיו מרחיבין את הארץ בשקידתם ובחריצותם, ועמל ידיהם (מצורף עם ברכת ד') גרם שתהא הארץ רחבת ידיים די והותר לכלכל אלפי רבבות, אבל כשיצאו ממנה ופראים ישבו בה הרי היא כאלו נתקצרה ממדתה. (קול אומר קרא, פ' משות).

ואני כחרש לא אשמע.

„ואני כחרש לא אשמע וכאלם לא יפתח פיו ואהי בעיניו כאיש אשר לא שומע ואין בפיו תוכחות“ (תהלים ל"ח) — וכי מי הוא שאינו יודע שהחרש אינו שומע והאלם לא יוכל לדבר? — אמנם דוח"מ ע"ה יתאר את מצב האומה הישראלית בגולה, איך ינאץ צר את היהודי בכל מיני בזיונות, ועוד יחרף צר גם את שם אלקי ישראל לאמר כי אלהים עזבם ולא יוסף לגאלם, וכרצח בעצמותיו כאשר יחרפהו צר, ונאלץ הוא עוד כל לענות לצורריו דבר ולבלום את פיו ולשתוק (האויב בראותו כי שותק, יחשוב שנסתממו מענותיו ואין לו מה לענות) וזהו שיתאר דוד ע"ה שעל בזיון עצמו „ו א נ ו כחרש לא אשמע“, עושה אני א"ע כחרש אשר לא אשמע ואינני מרגיש בבזיוני וגם על מחרפי אל ה כ ר ח יאלצני שאעשה א"ע „כאלם לא יפתח פיו“ שאינו יכול להשיב לחורפיו דבר מחמת יראה, אבל האויב אחרת יחשוב, בראותי אותי שותק על בזיון עצמי „ואהי בעיניו כאיש אשר

לא שומע" באמת, כי יחשבני לשומה כ"כ שאינני מרגיש בבזיוני, כי נאבד ממני רגש אנושי, ואת אשר אינני עונה אותו על הרפו את דתי ואמונתי יחשוב „שאינן בפי תוכחות“, ר"ל שלא אוכל לענות אותו מחמת שהצדק אתו, ולא בעבור זה שאינני רשאי לענות אותו מחמת יראה. (עמרת חכמים).

במה אדע כי אירשנה.

„ויאמר אליו אני ד' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה. ויאמר אדני ה' במה אדע כי אירשנה, ויאמר וגו' ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם וגו'“ (בראשית ט"ו) — וקשה כי התשובה אינה ממין השאלה — אמנם הביאור הוא זה: אברהם לא היה בספק אף רגע כי ד' מצדו יקיים את דברו ויתן את הארץ המדוברת לבניו, אבל היה ירא שמא אחרי בואם לארץ לא ישבו בה לעולם ועד, כי אולי יעזבו אותה וילכו להם לשבת בארצות אחרות כאשר רואים אנו מעשים בכל יום שבני עמים אחרים היושבים על אדמתם עוזבים את ארץ מולדתם ומתישבים בארצות אחרות, וזהו כוונתו באמרו: „במה אדע כי „א י ר ש נ ה“ (ר"ל אתה אמרת את המלה „לרשתה“ שזה מורה על ה ת נ ח ל ו ת ע ו ל מ ו ת, אבל במה אדע כי לא יעזבו אותה בני מצדם ויתישבו בארצות אחרות?) וע"ו ענהו ד' „ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם“ — ר"ל בכל פעם שידורו בארצות לא להם יחשבו לגרים, וזה הדבר יגרום שאפילו אם יתישבו בארצות נכריות יכספו תמיד לשוב לארצם — וכן נראה באמת שנתקיים דבר ד' בכל הארצות ובכל הזמנים. (המחבר).

ופתח התבה בצדה תשים.

„ופתח התבה בצדה תשים“ — אם ה„תבה“ תורה על הגלות „פתח התבה“ יורה על הגאולה — וכוונת הכתוב בדרך מליצה ששערי ישועה תמיד פתוחים לפנינו וגאולתנו מבין העמים תמיד בידינו אם אך נשוב אל ד' וירחמנו (זכו אחישנה). (המחבר).

שומר מה מלילה שומר מה מלילה.

„שומר מה מלילה שומר מה מלילה אמר שומר אתה בוקר וגם לילה אם תבעיון בעיו שובו אתיו“ — ישראל שואלים ד' שהוא שומר ישראל מדוע יתארך כ"כ הגלות הנקרא לילה. וא"ת משום שאין אנו תוזרים בתשובה אין אנו ראויים לגאולה, למה יגרע הגלות הזה מן הגלות הנקרא „לילה“ (בלא ה"א) והוא גלות מצרים, כמ"ש „לילה שמורים“ שגם בגלות הנ"ל לא חזרו בתשובה כמשחז"ל הללו עו"ז והללו עו"ז ובכל זאת לא נתארך הגלות אלא רד"ו שנה — „אמר שומר“, משיב להם ד': הסבה לזאת היא „אתה בוקר וגם לילה“ — ר"ל מחמת שאחר הגאולה הראשונה הוצרכתי עוד הפעם להביא עליהם גלות — ודבר זה דומה לחולה שנתרפא והוא לא נזהר ואכל מאכלים רעים ונפל שוב למשכב, שאז החולי הב' גרועה ומסוכנת יותר מן הראשונה — ובכל זאת, „אם תבעיון בעיו שובו אתיו“, אם תחזרו אל ד' בתשובה שלמה תשובו ותבואו עוד הפעם לארצכם — אכיה"ר. (בשם הגאון ר' גבריאל זאב מרגליות).

אוצר הדרוש וההמפה.

פון דער בימה.

אברהם — א כאראקטער-בילד.

(דרוש לפ' לך לד).

הרב שלום ראבינאוויץ.

I

יחוס האט געשפיעלט א גרויסע ראלע ביי אונזערע עלטערען אין די אלטע לענדער — א שדכן האט זיך ניט געשהמט צו קומען צום גרעסטען אידישען גביר און פארשטעלען א שידוך פאר זיין זוהן מיט א מלמד'ס א טאכטער — און אויב דער מחותן איז אויפגעשפרונגען און געזאגט: „סטייטש, מיר געהט איהר רערען א שידוך אהן נדו!“ — פלעגט דער מלמד ענטפערען מיט כעס: „וואס? פון ר' שמעיה'ן ווילט איהר נדו? ער דארף קיין נדו ניט געבען; זיין יחוס איז זיין נדו! פערנעסט ניט אז ר' אבלי זכרונו לברכה איז געווען זיין זיידע, און דער אלטער מגיד, נשמתו ערו, איז געווען זיינער א לייבליכער עלטער-פעטער, און ר' לייבציג דער שוחט איז געווען מיט איהם שני בשלישי פון זיין מוטער'ס צד! — ווי ביליג איהר וועט שאצען ר' אבלי'ן איז ער ווערט איהן נדו טויזענד רובעל, דער אלטער מגיד ז"ל אויך טויזענד רובעל, דער שוחט פאר א מציאה פינף הונדערט קערבלעד — אט האט שוין די כלה פינף און צוואנציג הונדערט רובעל נדו — ווילט איהר פאר אייער תכשיט נאך מעהר ווי 2,500 רובעל נדו?“ — געגען אז ארגומענט זיינען דעם רייכען מחותן'ס טענות אין גאנצען בטל געווארען און דער שידוך איז געווארען למזל טוב.

זייטען און אומשטענדען האבען זיך געביטען — דער קורס פון די ר' אבלי'ס און די אלטע מגידים און שוחטים איז שטארק געפאלען — איד צווייפעל אויב איז אמעריקא וואלט ר' אבלי מיט'ן אלטען מגיד מיט'ן שוחט צוזאמען געבראכט מעהר ווי 50 טאלער — אבער דער געפיהל פון יחוס איז ניט אבגעשטארבען — ווייל דאס איז איינגעווארצעלט טיעף אין דעם מענשען'ס נשמה — אלא וואס דען, אין די אלטע לענדער האט מען זיך גע'יחס'ענט מיט דער תורה און דא יחס'ענט מען זיך מיט'ן טאלער — אנשטאט זיך צו ריהמען מיט א זיידען א ר' אבלי'ן און מיט א פעטער אן אלטען מגיד, ריהמט מען זיך דא מיט א זיידען א „ריעל-עסטייטיק“ און מיט א פעטער א „ריטיירד-מערטשענט“.

האט יחוס אין אמת'ען עטוואס א ווערדע אָדער ניט? — די העברעאישע משכילים פון לעצטען דור האבען גאַנץ אַפּט געשאַסען שאַרפע סאַטירישע פּיילען אויף די וואָס נעהמען זיך איבער מיט יחוס און האבען געשריען געוואָלד, אַז נור „יחוס עצמו“ האט א ווערדע — אָבער פון דער אַנדערער זייט געפינען מיר, אַז אונזערע תנאים און אמוראים, גאונים און חכמים לייגען גרויס געוויכט אויף יחוס אבות — וואָס פאַר אַ שטעלונג זאָלען מיר נעהמען צו דיעעזר פּראַגע?

מיין מיינונג איז, אַז אין יעטוידערען בעזונדערען פאַל מוזען מיר אנאָליזירן רען און גוט בעטראַכטען אין וואָס די גרויסקייט פון די מענשען מיט וועלכע מיר ווילען זיך ריהמען איז בעשטאַנען — און אויב די גרויסקייט פון אונזערע עלטערען אזוי געווען אַ גייסטיגע; אַ גרויסקייט פון דער נשמה; דאַן האָבען מיר ניט נור אַ רעכט, נאַר עס איז אונזער פליכט שטענדיג צו גערענקען, אַז מיר זיינען זייערע קינדער, כדי די שטראַהלען פון זייער גרויסע ליכט זאָלען אויך עטוואָס בעלייכטען אונזער לעבען. —

דאָס איז די אורזאַכע וואָס דאָס אירישע פאַלק ריהמט זיך נאָך היינט מיט די אבות, און איבערהויפּט מיט אונזער ערשטען פאַטער אַברהם.

II

אברהם איז דער אמת'ער טיפ פון אַ פאַלקאמענעם אידען ווי גאַט האָט געוואָלט ער זאָל זיין.

ווען איהר שטעלט די פּראַגע, וואָס איז דער כאַראַקטער־שטריך פון אַנ'אמת'ען אידען? וועט איהר קריגען פּערשיעדענע אַנטוואַרטען פון פּערשיעדענע סאַרטען אידען — דער איד פון אַלטען דור וועט אַיך זאָגען: „אַ איד הייסט אַזעלכער, וואָס דיענט גאַט; אַזעלכער וואָס לייגט תּפּילין אַלע טאַג, וואָס האָט אַ מזוזה אויפ'ן טהיר, וואָס היט אַב כּשרות, א. ז. וו.“ — פּערקעהרט, דער איד פון היינטיגער וועלט וועט אַיך געבען אַנ'אַנדער אַנטוואַרט: „אַ איד הייסט אַ מענש מיט אַ אירישע האַרץ; תּפּלות און מזמורים ברײַנגען קיינעם קיין נוצען ניט; ערלייכט קייט אין ביזנעס, רחמנות אויף הילפּלאַזע און געדריקטע, א. ז. וו. דאָס זיינען די צייכענס פון אַנ'אמת'ען אידען.“

אין אמת'ען האָט יעדער פון זיי נור אַרויסגעזאָגט אַ האַלבען אמת (וואָס דאָס איז אַפּטמאַל ערגער ווי אַ גאַנצער ליגען) — א איד וואָס לייגט תּפּילין און זאָגט א סך תּהילים און צו דערזעלכער צייט בעראַבעוועט ער זיינע מיטמענשען, און האָט קיין רחמנות ניט אויף יתומים און אַלמנות, וואָלט שוין פּיעל בעסער גע-טהאָן ער זאָל קיין תּפּילין אויך ניט לייגען אדער ער זאָל זיך אין גאַנצען אַב-שמד'ען, ווייל דורך זיין ביסעל כּלומר'שט'דיגע אירישקייט ברײַנגט ער שאַנדע אויף אידען און אויפ'ן יודענטהום — די אויסערע וועלט קען דערפון שליסען, אַז דער יודענטהום ערלייכט אַזעלכע זאַכען, והראיה, אַט זעהען זיי דאָך אַ אידען וואָס מיט איין האַנד לייגט ער תּפּילין און מיט די צווייטע גנב'עט ער פון די

פאקעטס — צו דיעזען סארט אידען האט שוין ישעי' הנביא לאנג אויסגעשריען : „כי תבואו לראות פני מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי... ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם גם כי תרבו תפילה אינני שומע“ — פערקעהרט, דער איד וואס איז פיין און עהרליך און גוט צו דער וועלט, נור ער גלויבט ניט אין דער תורה און וויל ניט וויסען פון זיין פאלק און פון די אידישע גייסטיגע אוצרות, איז גלייך צו איין עלעקטרישע ליכט-גלעזעל (bulb) אין וועלכער דער דינינקער דרעמטעלע האט געפלאצט — אויסוועניג זעהט די גלעזעל אויס גאנץ און איהר קענט איז איהר קיין שום חסרון ניט זעהן, אבער קיין ליכט וועט זי שוין ניט געבען — אזוי אויך דיעזער איד מעג זיך זיין א גאנץ גוטער און עהרליכער מענש, אבער די ליכט פון גאטהייט און אידעאל וואס אברהם'ס קינדער טראגען ארום איבער דער וועלט זייט טויזענדע יאהרען און גיבען איהר איבער צו די פעלקער מיט מסירת נפש, דיעזע ליכט איז אויסגעלאשען געווארען ביי איהם אין הארצען — פאר דער וועלט וועט זי שוין מעהר ניט שיינען. אלס מענש קענט איהר זאגען אז ער עקזיסטירט, אבער אלס איד איז ער געשטארבען.

אברהם איז געווען דער טיפ פון דעם גאנצען אידען (כמו שאמר לו ד' : התהלך לפני והיה תמים) — זיין אידישקייט איז געווען געגרינדעט אויף צוויי זיילען — א טיעפע אמונה אין גאט און א שטארקע ליעבע צו די מענשהייט.

III

איז זיין אמונה צו גאט איז אברהם געווען א „סעלף-מידען“ (א זעלבסט ארויפגעארבייטער מענש) — אברהם האט געקראגען זיין אמונה פונקט ווי איין אימיגראנט וועלכער קומט אהן א פעני אין אמעריקא און דא ארבייט ער זיך ארויף מיט זיינע אייגענע צעהן פינגער און ווערט איין עושה, און דעריבער האט זיך טאקי די אמונה אזוי שטארק געהאלטען ביי אברהם'ען — איהר וועט בעמער קען אז דער מענש וואס האט גע'ירש'ענט זיין געלד פון א רייכען טאטען ווייס ניט ווי איינצוהאלטען זיין געלט — ניט איין רייכער יורש איז געשטארבען אין פרעמדע תכריכים — אבער דער מענש וואס האט אלליין געשפארט און געקליבען א טאלער צו א טאלער און געלעבט אן איינפאכען און ארימען לעבען ביז ער האט אנגעקליבען זיין פערמעגען, דיעזער וועט ניט אזוי גיך פערשווענדען זיין פערמעגן גען, ווייל אין יעדען טאלער איז איינגעקנאמען א טהייל פון זיין מה און כה — דאס זעלבע איז אויך מיט רעליגיאן — מיר פון דער היינטיגער צייט האבען גע'ירש'ענט אונזער אמונה פון אונזערע עלטערען, און דעריבער טרעפט עס גאנץ אפט, אז דער קלענסטער ווינטעל קומט און בלאזט עס אוועק פון אונז — דער דורכשניטליכער איד איז א איד ווי לאנג עס לאזט זיך, דאס הייסט, ווי לאנג די אידישקייט קאסט ניט קיין צופיעל געלד און זי מישט זיך ניט צופיעל אין זיינע געשעפטען, אדער אין פאמיליען לעבען — קוים אבער געהמט זי זיך צופיעל פלאגן טערען אונטער די פיס, געהמט ער איהר אהן צערעמאניעס און שלידערט איהר

אוועק אז א זייט. — אט, למשל, האט א אידישער יונגערמאן, דוקא פון אידיש געזאגנע עלטערען געמאכט א ביזנעס אין א קאנטרי־שטערטעל, און נאכדעם ווי ער האט שוין אלעס איינגעריכטעט און אריבערגעמופט זיין פאמיליע, האט ער זיך געכאפט אז אין דער שטעדטעל איז ניטאָ ניט קיין מקוה פאר א אידישע פרוי און ניט קיין חדר פאר זיינע קינדער — די געשיכטע פערדריסט איהם א ביסעל, אבער אויב איהר דענקט אז צוליעב דעם וועט ער ארויסמופען, האט איהר א טעות — נישקשה, ער געוואהנט זיך צו ביסלעכווייס און אין א קורצע צייט וועט ער שוין די זאכען אין גאנצען ניט דארפען...

אדער געהט אן'ערד די טויזענדער אידען מיט יארמולקעס וואָס זיצען שבת אין די שעפער און „קלאפען" אויפ'ן מאַשין — גאָנפאָנגס האָט זיי אָביסעל די הענט געציטערט און דער פנים געפלאַמט — אָבער דאָס האָט ניט לאָנג גענומען — יעצט שטעהען שוין ביי זיי שבת און מיטוואָך אויף איין ברעטעל, און אויב זיי האָבען שבת ניט אזוי פיעל אויסגעאַרבייט ווי מיטוואָך, זיינען זיי נאָך אויפ'ן שבת שטאַרק ברוגז...

דאָס קומט דערפון, וואָס מיר האָבען אונזער אמונה גע'ירש'ענט פון אונזער עלטערען, און אזוי ווי דער געבאַלעוועטער יורש בריינגט גאַנץ גיך אויס זיין טאַטעס רייכטהום, אזוי מאַכען מיר אַ תל פון יודענטהום.

אברהם אבינו איז געווען א „סעלף־מיידי־מען" אין רעליגיאָן, ער האָט די גאָטהייט מיט זיין אייגענעם שכל אויסגעפונען און דעריבער האָט קיין שטורעם ווירט ניט געקענט ארויסרייסען זיין אמונה פון זיין האַרצען — גאָט אַליין האָט געפרוּאוּט מיט'ן נסיון פון דער עקדה אַבשוואַכען אַברהם'ס אמונה, און ער אַליין כביכול האָט אויך ניט אויסגעפיהרט.

פיעלע פערשטעהען ניט די אמת'ע בעדייטונג פון דעם נסיון פון דער עקדה, און דעריבער זאָגען זיי אז דאָס איז אַ קנאָפער נסיון — „א שפאָס!" זאָגט איינער פון די היינטיגע חכמים צו מיר, „אויך מיר אַ נסיון!" אז גאָט זעלבסט וואָלט געקומען אפילו צו איין איינפאַכען אידישען גאָסען־מענשען און איהם בעפולען מקריב צו זיין זיין זעהן צו איהם וואָלט ער איהם אויך געפאַלגט — אַ ברירה וואָלט ער געהאַט? אויב ער וועט דאָס ניט טהאָן מיט גוטען, וועט גאָט דעם זעהן אַליין צונעהמען." —

אָבער דיעזע איראַנישע בעהויפטונג קומט דורך אַ מיספערשטענדניס פון דעם גאַנצען ענין פון דער עקדה — דער נסיון פון דער עקדה איז ניט געווען קיין קער פערליכער, נור אַ גייסטיגער — גאָט האָט געפרוּאוּט אַ טרייסעל געבען דעם גאַנצען פונדאַמענט פון אַברהם'ס אמונה און צו זעהן אויב זיין אמונה וועט ניט אומפאַלען — די הויפט אורזאַכע וואָס האָט בעוואויגען אַברהם'ן אוועקצואוואַרפען די געטער פון זיין פאַטער איז געווען ווייל זיי האָבען געפאַדערט מענשען־קרבנות — און דאָס רוב פון דיעזע געטער (אזוי ווי דער „מולך") האָבען דוקא געפאַדערט (דאָס הייסט, זייערע פריסטער האָבען געפאַדערט פאַר זיי), אַז עלטע־

רען זאלען מקריב זיין זייערע קינדער אויף זייערע מזבחות — אברהם האט דיעזע העסליכע געטער טאקי דעריבער אוועקגעווארפען, און האט זיך געקעהרט צום הימלישען גאט, וועלכער פאדערט ניט קיין מענשליכע קרבנות — און פלוצלונג קומט דיעזער גאט אויך מיט די זעלבע פאדערונג: „נעהם דיין איינציגען זוהן יצחק און זיי איהם מקריב פאר א קרבן עולה אויף מיין מזבח!“ — וואָלט אברהם געווען אַ איד פון היינטיגער צייט, וואָס האָט גע'ירש'ענט זיין אמונה פון זיינע על-טערען, וואָלט דאָס גענוג געווען צו פערלעשען יעדען פונק פון זיין אמונה — „וויבאלד אַז דיעזער גאט וויל אויך מענשען-אָפּפּער, טאָ מיט וואָס איז ער בעסער פאַר די געטער פון מיין פאַטער?“ — אַבער אברהם איז געווען אַ „סעלף-מייד“ כּען“ איז זיין אמונה און דעריבער האָט ער איהר ניט אַזוי לייכט אַרויסגעלאָזען פון האַנד — ער האָט גוט געקענט זיין גאט (הכיר את בוראו) און ער האָט בע-שלאָסען, אַז דיעזער גאט איז ניט גלייך צו יענע געטער — זעלבסטפּערשטענדליך, אַז ער האָט דאָן ניט געוואוסט אַז גאט מיינט דאָס איהם צו פּרוּבירען — ער האָט בלויז געפּיהלט, אַז אויב גאט פּערלאָנגט אַ מענשען-לעבען, מעג מען איהם טרויען אַז ער האָט דערביי אַ גרויסען ציעל וואָס איז ווערטה דער פּערלֹוסט פון אַ מענשען-לעבען — (ובזה יבואר מה שאמר ד' לאברהם: „עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ולא חשכת את בנך את יחידך ממני“, שנראה כאלו מדבר משני דברים נפרדים (ירא אלהים אתה „וגם“ לא חשכת וכו') ולכאורה היצ"ל „עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה „וען“ אשר לא חשכת וכו'), שהוא דבר וסבתו (וכמ"ש להלן באותה פרשה) — אבל באמת מדבר הכתוב משני דברים נפרדים — וכוונתו: כי לאדם פשוט היה נראה כאלו האמונה בד' והציווי להקריב בן ע"ג המזבח הם ב' דברים הסותרים זה את זה (כי אם אלהים הוא למה ידרוש קרבנות אדם?) אבל אמונת אברהם היתה כ"כ הזקה, עד שהיה מוכן לשחוט את בנו ע"ג המזבח וגם להשאר ירא אלהים כאשר היה קודם לכן, וד"ל).

IV

אין זיינע בעציהונגען צו זיינע פּערוואַנדעטע איז אברהם אויך בייגעשטאַנען אַ גרויסען נסיון — דער נסיון פון וואָהנען מיט זיי צוזאַמען און בלייבען גוטע פּריינד — קוקענדיג אויף זיך אַליין אין אונזער צייט זעהען מיר, אַז די לעבע און פּריינדשאַפט צווישען קרובים איז שטאַרק נאָר ווי לאַנג זיי וואָהנען ווייט איינער פון דעם אַנדערען — אין בעזונדערע שטעט אדער אין בעזונדערע ווינקלען פון די זעלבע שטאָרט — דאָן שרייבט מען זיך „לאַהובי“ בריוועלעך, און אַמאָל טאָקי רייסט מען זיך אָב פון די ביזנעס און מען פּאַהרט צוגאַסט איינער צום צווייטען און דאַרט פּאַלט מען זיך אַרויף אויף די העלזער קושען און מען דער-צעהלט אויס איינער דעם צווייטען די האַרץ א. ז. וו. — אבער קוים וואָהנען קרובים אין איין הויז, און ווער רעדט נאָך אויב זיי טהוען די זעלבע ביזנעס, אַדער אויב זיי זיינען חס ושלום פּאַרטנערס, וועט איהר געפינען אַז זיי זיינען ביטערע שונאים און וואָלטען וועלען איינער דעם אַנדערען אויפ'ן פייער ברענגען.

(ולדעתי זהו כוונת המשורר באמרו „הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד“ — שמת „גם“ נראית כמיותרת לגמרי — אבל לפי מה שאמרנו ניהא: דהנה אנו רואים בעולם המציאות שכמעט ישבו אחים יחדיו בדירה אחת או עוסקים במסחר אחד, מיד במלח האהבה והאחתה ביניהם, לכן אם יקרה לפעמים שאנו רואים אחים נשאים באהבתם אפילו כשישבו יחדיו אנו מביטים על המקרה הזה כעל מחזה טוב ונעים — וזהו כוונת המשורר: „הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים (בשלום) גם (כשהם) יחד“ — ר"ל בבית או במסחר אחד) — אברהם האט געוואהנט מיט זיין נעפע לוט אין איין הויז, און זיי האבען ביידע געטהאן די זעלבע ביונעם — פיהיצוכט — און פונדעסטוועגען איז אברהם'ס ליעבע צו זיין קרוב אויף א האר ניט געמינערט געווארען — נור ווען עס האט אויסגעבראכען א קריגע צווישען זייערע פאסטוכער (ויריבו רועי אברם עם רועי לוט) און אברהם האט מורא געהאט אז פון דעם זאל ניט ארויסקומען א קריגע צוויי שעה איהם און זיין קרוב, האט ער געמאכט דעם פארשלאג אז זיי זאלען זיך שיידען, (וזהו ביאור „אל נא תהי מריבה ביני וביניך“ — שלכאורה קשה, הלא לא מצינו שהיתה מריבה בין הקרובים עצמם? — אבל ר"ל אל נחכה עד אשר תפרוץ מריבה גם ביני וביניך ע"י המריבה בין רועי ובין רועיך).

און איז דעם פארשלאג גופא קענט איהר אויך ארויסזעהן אברהם'ס ערהאָר בענעם כאַראַקטער — איך האב שוין אין מיין לעבען געזעהן ווי זיהן האָבען זיך געטהיילט ירושה מיט רעוואַלווערס אין די הענד; איך האב אויך געזעהן ווי פאַרט־נערס האָבען זיך געטהיילט אין די געריכט־הייזער און די לאַיערס האָבען צוגענור מען מעהר וויפּיעל עס איז איבערגעבליבען פאַר די פאַרטנערס — אין דיעזען פאַל האט זיך געהאַנדעלט ווער עס זאל בלייבען אויף זיין אַרט און ווער עס זאל נעהמען זיינע שטאַדעס שאַף און רינדער און געהן זוכען נייע לאַנקעס — און דאָס איז געווען ניט לייכט צו געפינען אין די ווילדערניש פון אַראַביען — ווען אברהם דער אַלטער מאן וואַלט געבעטען אז איהם זאל ערלויבט ווערען צו בלייבען אויף זיין אַרט און לוט, דער יונגער מאן, זאל געהן זוכען אַ נייעם פּלאַץ, וואַלט אויך קיין גרויסע עוולח ניט געווען — ווען ער וואַלט פאַרגעשלאָגען מען זאל וואַרפען גורל ווער עס זאל בלייבען אויף זיין אַרט און ווער עס זאל אויסוואַנדערען, וואַלט ער שוין געטהון לפנים משורת הדין — אבער אברהם האט געהאַנדעלט מיט איהם ווי אַ טאַטע האַנדעלט מיט אַ קינד (אב המון גוים) — ער האט אָן זיך אין גאַנצען פּערגעסען און ער האט געזאָגט צו לוט'ן, קלייב זיך אויס וואָס איז פאַר דיר בעסער — מיר מעגסטו אין גאַנצען פּערגעסען — און לוט האט טאַקי אויסגע־קליבען דעם בעסטען און פעסטען פּלאַץ און האט אברהם'ן אפילו קיין דאַנק ניט געגעבען — פונקט אזוי ווי אונזערע קינדער נעהמען אָן פון אונז אַלע טובות און עס פאַלט זיי גאַר ניט אַיין אז עס קומט אונז אַ דאַנק — וואָס הייסט געבען אַ טאַטע אַ דאַנק? ער איז דאָך אַ טאַטע! — טאַקי אמת ער האט געשפּאַרט פון זיך און געצאָהלט פאַר מיין ערויקיישאַן, א. ז. וו. — אָבער ער האט נור „געצאָהלט ווי אַ טאַטע“ — אַ טאַטע דאַרף צאָהלען און צאָהלען און דערפאַר קיין

דאנק ניט קריגען! — און פונקט מיט דעם זעלבען געפיהל האָט לויט אָנגענומען אברהם'ס פאַרשלאַג — פיר זיך האָט ער אויסגעקליבען דאָס בעסטע, אַי, וואָס, אברהם? זאָל ער פיטערען זיינע סטאַדעס אויף דערנער, ער איז דאָד אַ טאַטע! און שפעטער, ווען עס האָט זיך אויסגעלאָזען אַז גראַדע אויף דעם פּלאַץ וואָס לויט האָט זיך אויסגעקליבען איז פאַרגעקומען אַ גרויסע מלחמה און לויט איז געוואָרען אַ מלחמה־געפאַנגענער, איז עס פּיליכט אברהם'ען איינגעפאַלען צו זאָגען „ווי דו האַסט געזעעט אַזוי האַסטו געשניטען“, אָרער „ווי דו האַסט געזאַרגט פיר מיר אַזוי וועל איך זאָרגען פיר דיר“? — ניט איין זעקונדע האָט אברהם געקלעהרט נור באַלד ווי ער האָט זיך דערוואוסט פון דעם אונגליק וואָס האָט געטראַפען זיין קרוב, האָט ער צוזאַמענגענומען די גאַנצע מאַנשאַפט פון זיין הויז, איז גאַנצען דריי הונדערט און אַכטצעהן פּערזאָן, און ער איז אַרויס שטרייטען געגען די אַרמעען פון פיער מלכים! — פונקט ווי אַ פאַטער געהט רעמען זיין קינד פון טויט אפילו ווען ער ווייס געוויס אַז ער קען דערביי זיין אייגענעם לעבען פּערליערען — און לויט האָט איהם וויעדער קיין דאנק ניט געגעבען — ווער דאַנקט עס אַ טאַטען?...

V

אַבער די ריינע גאַלד פון אברהם'ס כאַראַקטער שיינט ערשט אַרויס אין זיינע בעציהונגען צו גאַנץ פּרעמדע מענשען — אַנטיסעמיטישע געלעהרטע האָבען פיעל מאַל געמאַכט די בעהויפטונג, אַז דער וואָס לייעבט זיין פאַמיליע צו הייס, דער איז קאַלט און גלייכגילטיג צו די איבריגע מענשען פון דער וועלט, און אַזוי ווי דאָס אידישע פּאַלק איז בעוואוסט מיט איהר אויסערגעווענהליכע „אהבת המשפחה“, איז דערפון געדורנגען, אַז זיי אינטערעסירט ניט דער וואָהלזיין פון די איבעריגע נאַציאָנען (מיט עטליכע יאָהר צוריק האָט אַ אירישער אַנטיסעמיט מיט'ן נאַמען עדוואָרד קוה געמאַכט איין ענהליכע בעשולדיגונג אין „אַטלאַנטיק מאָנטהלי“) — אַבער דער איד אברהם מאַכט אַט דיעזע אלע געלעהרטע המנ'ס צו לינגער — זעהט נור ווי דיעזער הייסער פאַמיליע־פריינד האָט געהאַנדעלט מיט ווילד־פּרעמד דע — ווען גאַט האָט איהם געהאַלפּען און ער האָט בעזיעגט די פיער מלכים און ער האָט צוריקגעבראַכט די געפאַנגענע און די רויב פון זייערע בעזיעגטע גענגער, און דער קעניג פון סדום, וועלכער איז געווען אַ גאַנץ פּרעמדער און פון איין אַנדער נאַציאָן האָט איהם אַנגעבאַטען דיעזע גאַנצע רייכטהום אַלס בעלאָהנונג פאַר רעמען די נפשות, האָט ער זיך געפונען שטאַרק בעלידיגט און האָט אויפגעהויבען די הענד צו גאַט און האָט געשוואָרען אַז ער וועט ביי איהם אפילו אַ שוה־סטרינג ניט נעהמען!

אַדער בעמערקט די סצענע ווי דער אַלטער אברהם זיצט קראַנקערהייט אויפ'ן שוועל פון זיין טהיר אין אַ גאַנץ הייסען טאַג און דערזעהט פון ווייטען דריי אַראַבער געהען זיך זייער וועג (כערביים נדמו לו) — דער ערשטער געדאַנק וואָס וואַלט געקומען אין זינען פון אַ געווענהליכען פאַרמער וואַלט געווען, אַכטונג צו

נעבען די טרעמפס זאלען ניט גנב'ענען זיינע טשיקענס. — אבער אברהם איז ניט קיין געוועהנליכער מענש — גלייך ווי ער דערזעהט זיי פערגעסט ער אַז זיין קראַנקהייט; הויבט זיך אויף פון זיין אַרט און לויפט זיי אַנטסקענען און בעט זיך ביי זיי רחמים זיי זאלען איהם חס ושלום ניט פערבייגעהן — און ווען זיי זיינען שוין געווען אזוי גוט און אַריינגעקומען אונטערען שאַטען פון זיין דאָך, לויפט ער פון שמחה אזוי ווי א יונגער אינגעל צו זיין סטאַדע און הייסט זיינע מענשען אויסקלויבען אַ יונגע און פעטע קאַלב און איהר שעכטען פאַר די אורחים — און באַלד לויפט ער צוריק אין הויז און זאָגט: „שרה מיין ווייב, נעהם אויף ניד דריי מאַס פון די בעסטע מעהל וואָס דו האַסט אין הויז און באַק אויס קוכענס“ — און ווען אַלעס איז פערטיג געוואָרען האָט ער דאָס אַלעס אַוועקגעשטעלט פאַר די אונטרוואַרטעטע געסט, און ער האָט זיך אַוועקגעשטעלט דערביי און האָט נחת געקליבען ווי זיי האַבען גענעסען... זיין גליק איז געווען וואָס די אַראַבער זיינען אין אמת'ען געווען מלאכים — אַז זיי וואַלטען געווען אמת'ע דורכגעהער וואַלטען זיי שוין פון זיין הויז קיינמאַל ניט אַוועקגעגאַנגען — און איד האָב אַ השך אַז די 318 מענשען וואָס האַבען זיך שטענדיג אויפגעהאַלטען אין זיין הויז, זיינען דאָס געווען אַרומגעהער, וועלכע ער האָט אויך אויף דעם זעלבען אופן פערבעטען צו זיך צו גאַסט, און זיי זיינען שוין פערבליבען ביי איהם אייביגע קעסטניקעס...

אברהם'ס לייעבע צו די מענשהייט האָט קיין גרונד ניט געהאַט, זיין האַרץ איז אויסגעגאַנגען צו אַלע אומגליקליכע אַהנע אונטערשיעד צו זיינען זיי צדיקים אָדער רשעים — ווען גאַט האָט איהם אויסגעזאָגט וואָס ער האָט אין זיינען צו טהאַן מיט די פערדאַרבענע איינוואַהנער פון סדום, האָט ער ניט געזאָגט ווי אַ היינטיגער „צדיק“ וואַלט געזאָגט: „אַ רעכט אויף זיי די אפיקורסים! כן יאבדו! באבור רשעים רינה!“ א. ז. וו. נור ער איז אַבגעשטאַנען אַ גאַנצע נאַכט און האָט פאַר זיי תפילה געטהאַן אין די שעהנסטע ווערטער וואָס זיינען ווען עס איז פערפאַסט געוואָרען אין אירגענר וועלכער שפראַך.

אַזאַ מענש איז דער אמת'ער טיפ פון איין אמת'ען אידען — אַ איד צו זיין גאַט; אַ איד צו זיין פאַמיליע; און אַ איד אפילו פאַר פרעמדע — און דעריבער האָט טאַקי גאַט געביטען זיין נאַמען פון „אברם“ אויף „אברהם“, וועלכער האָט די בעדייטונג „אב המון גוים“ — דער פאַטער פון פיעלע פעלקער. —

ווען איהר קוקט זיך צו צו דעם אידישען כאַראַקטער וועט איהר געפינען אַז מיר האַבען נאָר ניט פערלאָרען אַלע סימנים פון אברהם'ען — אזוי ווי אונזער פאַטער אברהם, האַבען מיר אויך געבראַכט גרויסע קרבנות פאַר אונזער אמונה; אזוי ווי ער איז געווען צוגעבונדען צו זיין פאַמיליע, אזוי איז אויך דער צובונט געבליבען ביז היינטיגען טאָג צווישען די איינציגע מיטגליעדער פון אידישען פאַלק; און אזוי ווי ער האָט לייעב געהאַט די גאַנצע מענשהייט, אזוי האָט אויך דער איד פון היינט לייעב אַלע גרים און אַלע פרעמדע, אַלע שוואַכע און אַלע נויטבעדערפטיגע.

אהו אונטערשיעד פון ראסע אדער הויט־קאליר. — און דעריבער האבען מיר דאס רעכט זיך צו יחס'ענען מיט איהם, און אזוי האבען מיר איהם טאקי אויסגע־קליבען פון אלע אבות און איהם אליין בעטיטעלט מיט'ן נאָמען „אברהם אָבינו“.

יהי רצון שנוסיף להשתדל להיות כמוהו — והגם שנדע שמעולם לא נשיג את מדרגתו, בכל זאת טוב לנו להביט עליו תמיד כעל סמל האידעאל שלנו.

חומר לדרוש.

אברהם.

אגדות חז"ל.

אמר ר' אבא בר כהנא: בנהוג שבעולם אדם שיש לו קורה חזקה — היכן הוא נותנה? לא באמצע מרקלין? — כדי שתסבול קורות שלפניה וקורות שלאחריה — כך, למה ברא הקב"ה את אברהם באמצע הדורות, כדי שיסבול דורות שלפניו ודורות שלאחריו (בר"ר).

אמר נמרוד לאברהם: השתחוה לאש ותנצל. אמר לו אברהם: וא"כ אשתחוה למים שמכבים את האש. א"ל נמרוד: השתחוה למים. א"ל אברהם: א"כ אשתחוה לענן שמוען את הכוים. א"ל: השתחוה לענן, א"ל אברהם: א"כ אשתחוה לרוח שמפזר את הענן. א"ל השתחוה לרוח. א"ל אברהם: א"כ אשתחוה לבן אדם שסובל את הרוח. א"ל נמרוד: אתה משיאני בדברים — אני איני משתחוה אלא לאור — הרי אני משליכך לתוכו, ויבוא אלהיך שאתה משתחוה לו ויצילך הימנו. (בר"ר ותדב"א).

אמר ר' שמעון: אברהם אבינו אב לא למדו ורב לא היה לו, ומהיכן למד את התורה? אלא זימן לו הקב"ה שתי כליותיו כעין שני כדים והי נובעות ומלמדות אותו תורה וחכמה כל הלילה (בר"ר) — ור"ל שלמד מעצמו — שהכליות יועצות.

א"ר יצחק: משל לאחד שהיה עובר ממקום למקום וראה בירה אחת דולקת (מאירה בנרות הרבה), אמר: תאמר שבירה זו בלא מנהיג? הציץ עליו בעל הבירה — א"ל: אני הוא בעל הבירה. — כך היה אברהם אומר: תאמר שהעולם הזה בלא מנהיג? הציץ עליו הקב"ה ואמר לו: אני הוא בעל העולם. (בר"ר). (פירוש לזה באופן דרושי תמצא ב"חומר לדרוש", חוברת ב').

„לך לך מארצך וממולדתך“ — למה היה אברהם דומה? לצלותית של פוליטין (שמן בושם) שהיתה מוקפת צמיד פתיל ומונחת בזוית ולא היה ריחה נודף, כיון שנמלמה ממקומה היה ריחה נודף — אף כך אמר הקב"ה לאברהם: אברהם, הרבה מעשים טובים יש לך, הרבה מצות יש לך, מלמל עצמך ממקום למקום ושמן מתגדל בעולמי. (שהש"ר).

„התהלך לפני והיה תמים“ — למה אברהם דומה? לאוחבו של מלך שראה את המלך מהלך במבואות האפלים, והתחיל מאיר עליו דרך התלון. הציץ המלך וראה אותו, אמר לו: עד שאתה מאיר לו דרך התלון — בוא והאיר לפני. כך אמר הקב"ה לאברהם: עד שאתה מאיר לי ממספוטמיא ומחברותיה — בוא והאר לפני בארץ ישראל. (בר"ר).

„כה יהיה זרעך“ — א"ר לוי בשם ר' יוחנן למה הדבר דומה? למי שיצא לדרך והלך במדבר כמה ימים ולא נמצא לו עיר או פונדק, לא אילן ולא מים ולא בריה, ואחר שהלך עשרה ימים צפה אילן אחד מרחוק ומצאו עומד על המים וערב לו ושבתי עליו. כיון שעמד לילך אמר לאילן: אילן, אילן, במה אברכך? — שיהא עצך נאה? נאה הוא; שיהא צלך נאה? כבר נאה הוא; שיהיו ענפיו נאים? כבר נאים הם; שיהיו פירותיו מתוקים? מתוקים הם; שיהא מעין יוצא מתחת שרשך? כבר מעין יוצא מתחת שרשך; שתהא עומד במקום חביב? במקום חביב אתה עומד. במה אברכך? אלא כל הנשיות היוצאות ממך יהיו כמותך. — כך כשברא הקב"ה את העולם עמדו עשרים דור ולא היה בהם תועלת ולא עמד מהם צדיק. אחר עשרים דור צפה הקב"ה את אברהם שהיה נתון בארץ כשדים, ועמד בנסיונו וקדש שמו של הקב"ה — אמר הקב"ה: אברהם, אברהם, מה יש לי לומר לך ובמה אברכך? שתהא שלם וצדיק לפני, או שתהא שרה אשתך צדקת לפני? צדיק אתה ושרה אשתך צדקת לפני; או שיהיו כל בני ביתך צדיקים? צדיקים הם לפני. — מה יש לי לברכך? אלא שכל בנים שעתידיים לעמוד ממך יהיו כמותך. (ב"ר פ' אמור).

עשרה דורות מנת ועד אברהם להודיע כמה ארך אפים לפניו שכל הדורות היו מכניסים ובאים עד שבא אברהם אבינו וקבל שכר כולם (אבות פ"ה).

„וד' ברך את אברהם בכל“, ר"א המודעי אומר אצטגנינות היתה בלבו של אברהם אבינו שכל מלכו מזרח ומערב משכימים לפתחו; ר' שמעון בן יוחאי אמר: אבן טובה היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו, שכל חולה שראה אותה מיד נתרפא, ובשעה שנפטר מן העולם נטלה הקב"ה ותלאה בגלגל חמה. אמר אבוי: היינו דאמרי אינשי: אדלי יומא אדלי קצירא (עלה היום נתרפא החולה). (ב"ב מ"ז).

„ואת הנפש אשר עשו בחרן“ — מלמד שהיה א"א מכניס בני אדם לביתו ומאכילם ומשקם ומאהיבם ומקרבתם ומגירם ומכניסם תחת כנפי השכינה. הא למדת שכל המכניס בריה אחת תחת כנפי השכינה מעלין עליו כאילו הוא בראת ויצרת ורקמת. (שהש"ר).

„והיה ברכה“, והיה בריכה, מה בריכה מטהר את הממאים, אף אברהם אבינו מטהר ומקרב את הרתוקים. (מדרש).

אמר רב חנן בר רבא אמר רב: אותו היום שנפטר אברהם אבינו מן העולם עמדו כל גדולי אומות העולם בשורה ואמרו: אוי לו לעולם שאבד מנהיגו! ואוי לה לספונתא שאבד קברניטה. (ב"ב צ"א).

מעשי אבות סימן לבנים.

„מעשי אבות סימן לבנים“ — ובמקום אחר: „מה שאירע לאבות אירע לבנים“ — ור"ל במליצתם שבתי האבות ומקריהם המסופרים בתורה ויכול איש יהודי לראות כמו בראי מוצק את כל תולדות תיי האומה — וכמו אשר אדם יחיד ישתמש בעבר שלו ללמוד ולהשכיל מה לעשות בעתיד, כן גם כל האומה תוכל ללמוד מחיי האבות ותולדותיהם איך להתנהג בכל הזמנים ותדורות.

ועפ"ז נוכל פרש ג"כ את הכתוב „ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה“ — ידוע שלא בנקל ישיג האדם מים וביחוד בארץ חרבה שצריך עבודה גדולה וחפירה עמוקה

בארמה במרם יוציאו מים — ולכן כשישיגו את המים לא ישאבו אותו בששון — אבל לפעמים ימצא האדם מים נובע ממעיין טבעי או מבאר שכרוהו אחרים שאין צריך לעמול עליו כלום, ואז ישאב את המים בששון, ומעיניות כאלה יכנה המשורר „מעייני הישועה“ — כן הדבר ג"כ בנסיונות התיים שמהם ישאב האדם וישתמש בהם להורות לפניו הדרך בעתיד. — הנסיונות האלה ג"כ לא ישיג האדם בנקל, כי רבות רעות ויסורים סבל עליהם בעת בואם, ולכן לא יוכל לשמות על הלקח שלמד מהם — לא כן הלקחים שאדם לומד מנסיונות שעשו אחרים וכתבו את נסיונותיהם בספר לדור אחרון, עליהם יוכל האדם לשמות כאותו האיש השואב מים ממעיני הישועה — ר"ל ממעינות מוכנים ע"י אחרים — מעיינות כאלה הם הספורים מחיי האבות הנמצאים בתורה.

ועפ"ז יבואר לנו מאחז"ל: „לך לך מארצך“ אמר הקב"ה לאברהם: צא וכבוש את הדרך לפניהם — ור"ל שצפה הקב"ה בעתיד וראה את כל התלאות אשר יעברו על בני ישראל וכל קושי השעבוד ורצה לתת להם דמיון קטן מכל זה בחיי האבות למען ישתמשו בנסיונותיהם לבור להם את הדרך אשר ילכו בה, וכאשר תתבונן בכל קורות האבות כמסופר בתורה תמצא אשר כעין זה קרה ג"כ לבני — וזהו ביאור „צא וכבוש להם את הדרך“. ממש כאשר עושים דרך חדש הרצוף באבנים מנופצות החדים ביותר, כל אשר יעבור עליו ראשונה ימוחק רגליו, אבל כאשר יעברו עליהם עגלות עמוסות הן ככדותם מרביצים ומחליקים את האבנים וחד פניהם יקקלו, ואז ההולך אחריהם לא יגוף רגליו, וד"ל. (אוה"י ובשינוי לשון).

ב"י נמשלו לעפר, לכוכבים ולחול.

„ושמתי את זרעך כעפר הארץ וגו'“ — בברכה משולשת ברך ד' את אברהם אבינו, כי ישים את זרעו כעפר הארץ, וירבה צאצאיו ככוכבי השמים, ויהיו כחול אשר על שפת הים — אם נתבונן על ג' טבעי דברים האלה אָז נבין כי לא לחינם נמשלנו להם, — ראשית ידענו, כי העפר ידבק יחד, ולזה רמז לו בברכת עפר כי גם בניו יהיו מדובקים ומאוחדים זה בזה ובצר לאחד יצר גם לשני — וכאשר העפר אינו מקבל עליו צורה אחרת, כי מכל דבר שבעולם נוכל לעשות כלי למעשינו חוץ מן העפר שלא נוכל להטותו לתפצנו ולעולם ישאר כמו שהוא, כן גם בני ישראל לעולם לא יפשו צורתם ולא ימירו שם ישראל לעולם אף אם מגולה אל גולה יהלכו ואלפי שנה עליהם יעברו — וכאשר אין דבר שפל בעולם כמו העפר, כי הכל דורסים עליה, אבל לסוף העפר תכסה את הכל והאיש אשר דרך עליה הוא ישכון תחתיה והיא עליו, כן רמז לו שגם בניו יהיו בזוים ושפלים בגוים וכעפר לעוברים, אבל לסוף גם המה יכסו ארץ וכל באי עולם יכירו זרע ברך ד' — וכאשר ברזל מעפר יוקח זהב וכסף ממנו יזוקו וכל אבן יקרה בת ימצאו, כן ימצאו בניו כל דבר יקר ושוב, — ונמשלו לכוכבים כי יזהירו ככוכבים לעולם ועד ולאור גוים יהיו, וכאשר הכוכבים לא יקבלו השחתה וכליון לעד, ואף אם יעיב עליהם עב הענן לא ידעכו אורם, כי יבוא רוח ד' ויפיץ העננים וישחר הרקיע והכוכבים יאירו כבתחילה, כן גם בניו לא יקבלו עליהם השחתה וכליון וכל לשון תקום אתם למשפט ירשיעו, ואף אם ימצאו אנשים רעים בכל דור אשר יקדירו את נוגה זרחם ויחפיואו עליהם דברים אשר לא כן, אכן יעביר אלהים רוח דעת ע"פ הארץ ויפוצו העננים ויכירו כל הגוים כי בנים המה לד' והמה יזהירו ככוכבים לעולם ועד — ונמשלו לחול שעל שפת הים, כי הנה ידענו כי חול שם גבול לים ואף אם יתגעשו הגלים ויהמו המשברים וישאו ימים דכים לשטוף תבל ומלואה, אבל כאשר יעלו כן ירדו ולא ירעו ולא ישתיתו בכל הארץ, כי בעת אשר יגיעו לחול שעל שפת הים יהדפו אתו, כן הבטית ד' לאברהם אבינו כי לא יראו ולא יפתרו בניו מאומה פן יעשו האויבים אתם כלה, כי אף אם

רבים עליהם יקומו ויפערו פיהם לבלעם חיים, שטף המים הזדונים לא ישטפם כי נדמו לחול שעל שפת הים, כאשר יאמר דוד המלך ע"ה, „נשאו נהרות ד' וגו' מקולות מים רבים אדירים משברי ים אדיר במרום ד'“. (אורח חיים).

ותרדמה נפלה על אברם.

”ותרדמה נפלה על אברם והנה אימה חשכה גדולה נופלת עליו“ — הראה ד' לאברהם מה שיהיה בדור הנוכחי, והוא, כי לפנים בישראל עוד היה קול נביא נשמע בינינו והיה מביאם להתעוררות התשובה, או כי ישא עליהם תפילה וירפא למשובתם. לא כן עתה, שאין מי שיעיר לב העם להשיבם לתוכחתו, ואנחנו נגועי התנומה, מוכי התרדמה ושנת האולת, וזאת רמז הקב"ה לאברהם בתרדמה זו, וע"כ אחזתו רעה ואימה חשכה גדולה נופלת עליו, כי ע"י מזה שקרה אותו דבר כזה לעת בזאת היתה חתת אלהים עליו לאמר אין זה אלא מעשי אבות סימן לבנים אשר לעת יהיה קול דודי דופק פתחי לי וכו' תרדמה תפול עליהם. (אוה"י ובקיצור לשון).

אלהי אבי אברהם.

„ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק“ הא לעשו לא? אלא הבוחר בדרכיהם ועושה כמעשיהם אני מתקיים עליו, (מדרש וישלח), הורו לנו ז"ל שלא היה ביד עשו לאמר אלהי אבי אברהם וכו' כי אינם נחשבים אבות זולת לאלה הבנים האוחזים מעשיהם הטובים בידיהם ולא אל האוחז מעשים זרים והתהלך בדרכים אחרים, כי הוא מפריך ממנו קרבת אבותיו. (אוה"י).

וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי.

„ידוע תדע כי גר יהו' זרעך בארץ לא להם וגו', וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי“ — משל למהד"ד לזאב אשר הלך בדרך ועמדה שם האנקה הקמנה שגופה מכוסה במתשין, וירע בעיניו שהתיה הקמנה הנ"ל לא קמה ולא זעה מפניו, ויאמר הזאב: אם אין את הולכת מזה אני בולע אותך. ותען האנקה: הן אמת שתוכל לבלוע אותי, אבל ספק גדול הוא אם תשבע נחת מזה שאבוא אל קרבך, — כן עם בני שעליו אמר ירמיו: „קודש ישראל לד' ראשית תבואתו כל אוכליו יאשמו רעה תבוא עליהם נאום ד' — וע"ז יורה ג"כ הכתוב הנ"ל „וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי“. (מנחת יהודה).

תתהלך לפני והיה תמים.

אברהם נקרא תמים (התהלך לפני והיה תמים) מחמת שקיים גם שניהם המצות שבין אדם למקום ושבין אדם לחברו — ולכן נקראת התורה ג"כ תורת ד' תמים, כי הלוחות ג"כ היו נחלקות לשנים, על האחת היו המצות שבאדל"מ, ועל השניה המצות שבאדל"ה, ומי שמקיים שניהם הוא התמים. (מנחת יהודה).

אברהם ונמרוד.

נמרוד התאכסן אצל אברהם וקבל אותו בסבר פנים יפות ונתן לו אכילה ושתייה לערך תודת ימים, אח"כ כאשר רצה נמרוד לילך מאתו וליסע לביתו ונתן לו תודה עבור גדל טובתו עמו, א"ל אברהם: איה הכסף עבור האכילה ושתייה? א"ל נמרוד הלא שמעתי עליך לאמר, כי אתה מכניס אורח גדול ואתה נתן לכל אורח אכילה ושתייה בחינם אם דל ואם עשיר ומדוע אהיה אני אצלך הגרוע מכולם? א"ל אברהם: אמת הדבר שאני זן לכולם, אבל רק לבני אדם, אָמנם אתה נמרוד אומר שאתה אלוה, והאלוה מוכרת

לשלם. א"ל נמרוד: כמה מגיע לך ואשלם לך! א"ל אברהם: אני רוצה אלף כסף. א"ל נמרוד: איך תוכל להונות אותי לשלם לך סך רב כזה, הלא כתיב: לא תוננו איש את עמיתו? האם דבר זה הוא יושר? ואיך תהפכת לגזלן? א"ל אברהם: אין זה גזל, כי הלא אני נתתי אכילה ושתייה לכל אדם בתנאי, ולא לקחתי מהם אף פרוטה אחת, אבל לקחתי מהם ברכות שברכו אותי קודם פרידתם ממני, ומה היא הברכה אשר יברכו למכנים אורח? „ד' ימלא חסרוניך ויחזור לך בכפלים“, ועתה אם רק בפנקסי תביט תמצא רשום שם ההוצאות אשר הוצאתי על אורתיים עולים ס"ה חמש מאות שקל, לכן עתה הנה השגתי אותך בידו (ואתה אומר שאתה האלהים) ומוכרת אתה לשלם לי בכפלים עבור כל האורחים האלו (כמו שברכו אותי) ובאם לא, אז אקח את מרכבתך וחמוריך ואפשוש מעליך את בגדיך בגדי מלכות. א"ל נמרוד: הנה לע"ע אין כסף בידו, רק לאחר זמן אשלם לך. א"ל אברהם: א"כ איך אתה אלוה? והלא כתיב: „לי הכסף ולי הזהב וגו'?" — לכן אם תתן לי כתב אשר אין אתה אלוה אמתול לך ותפמור ממני, והוכרתי נמרוד לעשות כן, ואז הניחו אברהם לשוב לביתו, ואז נתפרסם הדבר, כי ד' הוא האלהים. (מובא בס' שער בת רבים בשם דרשן אהר.)

צדיקים בתוך העיר.

„אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר“ — מחמת שיש כמה אנשים שיתפללו באמת בדבקות נפלא, ובעת שהם בביהמ"ד הם צדיקים, אבל מיד כאשר ילכו בשוק יעשו כשרירות לבם לגנוב ולגזול. הכזה יקרא צדיק וז"ש ב ת ו ד ה ע י ר, כלומר, בעת שהולכים לעסוק בעסקים שבין אדם לחברו הם ג"כ צדיקים ועוסקים במו"מ באמונה, וזהו שאמר דוד: ל כ ו ב נים שמעו לי" (והל"ל "בואו בנים") אך באמת בעת אשר ההכם דורש ומוכיח אז השומעים חוזרים בתשובה ומתחרטים על העבר, אך מיד כאשר ילכו לביתם ישכחו כל הדברים ויחזרו על החטא, לז"א: ל כ ו ב נים, ר"ל אף כשתלכו מזה לבייתכם שמעו לי, וזהו ג"כ שכיוון הנביא הושע בדבריו: „קחו עמכם דברים“, ר"ל קחו את הדברים שאני דובר אליכם אתכם, ותנו אותם על לבכם גם במשא ומתן שאתם עוסקים בו כל היום. (אהבת דוד.)

והיה כצדיק כרשע.

„חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע והיה כצדיק כרשע השופט כל הארץ לא יעשה משפט“ (תתבונן שהמלים „והיה כצדיק כרשע“ נראים כמיותרים) — הענין שיש ב' מיני צדיקים בעולם, א' צדיקים אמתים, ב' צדיקים צבועים, אשר רק לפני בני אדם הרואים לעינים לצדיקים והשבו, אבל ד' הרואה ללבב יודע כי הם מלאים מרמות ותוך „וצדיקים“ כאלה נכללים בתואר „כצדיק“ — ר"ל שנראה כצדיק) ועליהם התפלל אברהם שלא יתחלל ש"ש על ידיהם כי בעיני העם הם נחשבים לצדיקים, (ואם וענשו, יאמרו עם הארץ: זו חסידות וזו שברה ומקרה אחד לצדיק ולרשע) וזהו מה שאמר אברהם בתפילתו: חלילה לך וכו' להמית צדיק (אמתי) עם רשע וגם חלילה לך שיהיה „כצדיק“ (ר"ל אותו שנראה כצדיק) כרשע, מחמת שאז יאמרו העם ששופט כל הארץ לא יעשה משפט חו"ש. (בספרים אחדים.)

אוצר הדרוש וההטפה.

פון דער נימה.

סדום והיום.

(פ' וירא).

הרב שלום ראבינאוויץ.

I

ת"ר אנשי סדום לא נתגאו אלא בשביל טובה שהשפיע להם הקב"ה, ומה כתיב בהם: ארץ ממנה יצא לחם וכו' מקום כפור אבניה ועפרות זהב לו וכו' אמרו וכי מאחר שארץ ממנה יצא לחם ועפרות זהב למה לנו עוברי דרכים שאין באים אלא לחסרנו, בואו ונשכח תורת רגל מארצנו וכו': דעבר במכרא ניתיב חד זוזא דלא עבר במכרא ניתיב תרי: דהוה ליה דרא דליבני אתא כל חד וחד שקיל חדא א"ל אנא חדא שקלי: ארבעה דייגני היו בסדום וכו' דפדע ליה לתכריה אמרי ליה הב ליה אגרא דשקל לך דמא: דעבר במכרא יהיב ארבעה זוזי דעבר במיא יהיב תמנא זוזי וכו': הוויא להו פורייתא דהוה מגני עלה אורתין כי מאריך גיזו ליה כי גון מתתי ליה וכו': כי הוה מתרמי להו עניא יהבו ליה כל חד וחד דינרא ובתיב שמיא עליה וריפתא לא הונו ממטי ליה כי הוה מת אתי כל חד וחד שקיל דידיה. (סנהדרין ק"ט).

די וויכטיגסטע פאסירונג וואס ווערט דערצעהלט אין היינטיגע סדרה (פ' וירא) איז אהן צווייפעל די צערשטערונג אדער די „איבערקעהרעניש" פון די פיער זינדיגע שטערט: „סדום ועמורה ארמה וצבויים" — אין מיין פאנטאזיע קען איד זעהן דיזע אומגליקליכע שטעדט אזוי ווי זיי וואלטען געשטאנען פאר מיינע אויגען אין דיזען מאמענט — אויסגעלעגט ווי א פיעל-פארבינער מאזאיק אויף דעם פראכטפאלען בלומעז-בעדעקמען „פליין" פון ירדן, און איינגעראמט אין א ראם פון פאלמען און קאסטאניען גערטנער, ערשיינען דיזע שטעדט אין זייער גאנצע אריענטאלישע שעהנקייט אזוי ווי פרישע בילדער נאר וואס ארויס פון אונטער'ן פענזיל פון א גרויסען קינסטלער — זייערע מערק רוישען מיט האנדעל און זייערע גאסען בעווענען זיך מיט לעבען אזוי ווי א ביענשטאק מיט ביענען — ווער וואלט עס דאן געטרוימט, אז סדום ועמורה, די „לאנדאן" און „פאריז" פון יענער צייט, וועלען באלד פערוואנדעלט ווערען אין אש-בערגלעך און פערשווארצעט רואינען! אבער אזוי איז געווען דער דעקרעט פון אלערהעכסטען ריכטער.

אין א געוויסען הייסען זומער טאָג בעווייזט זיך גאָט צו אברהם אבינו און דערצעהלט איהם, אַז „דער אויסגעשריי געגען סדום ועמורה איז גרויס, און זייער זינד איז שווער“, און אַז ער האָט בעשלאָסען אַכצוואווישען דיזע שטעדט פון דער וועלט. — אברהם, דער מלאך אין מענשען־געשטאַלט, ווען ער האָט געהערט דיזע טרויעריגע נייעס, איז נעבאָד געשטאַנען אַ גאַנצע נאַכט און תפילה געטהאָן פאַר זיינע מיטמענשען ביז ער האָט אויסגעווירקט אַ צוואַנג, אַז די שטעדט וועלען ניט פערניכטעט ווערען אויב עס וועלען זיך געפינען אין זיי כאַטש צעהן צדיקים — אבער נאָר אַלעמען איז זיין תפילה געווען אומזיסט, ווייל צווישען די גאַנצע בע־פעלקערונג פון דיזע שטעדט האָט מען ניט געקענט געפינען אפילו צעהן רעכטע מענשען — און „ווי נאָר די זון איז אויפגעגאַנגען אויף דר'ערד, האָט גאָט אויס־געגאַסען אויף סדום ועמורה אַ רעגען פון שוועבעל און פייער, און ער האָט איבער־געקעהרט דיזע שטעדט און דעם גאַנצען פלאַץ און אַלע איינוואַהנער פון דיזע שטעדט און אַלע פלאַנצונגען פון דער ערד — און ווען אברהם איז אויפגעשטאַנען אין דער פריה און האָט געוואָרפען זיין בליק אין די ריכטונג פון סדום ועמורה און אויף די גאַנצע לאַנד פון יענעם פליין האָט ער געזעהן ווי אַ געדיכטער רויך איז אויפגעגאַנגען פון דער ערד אזוי ווי דער רויך פון אַ קאַלד־אויווען“.

II

נו, פרענט זיך די פראַגע: אין וואָס זיינען אייגענטליך בעשטאַנען די פערברעכענס פון סדום ועמורה, וועלכע האָבען פערדיענט פאַר יענע שטעדט אַזאָ שרעקליכע ענדע? — ווען די תורה דערצעהלט די שטראַף פון אדם הראשון, גיט זי צו דער זעלבער צייט אַן אויספיהרליכע ערקלעהרונג אין וואָס זיין זינד איז בע־שטאַנען — נעמליך, ער האָט געגעסען פון עץ הדעת. ווען קין איז פערשאַלטען געוואָרען צו זיין אַן אייביגער וואַנדערער אין דער וועלט, געפינן מיר אויך אין דער זעלבער פרשה אין וואָס זיין פערברעכען איז בעשטאַנען, נעמליך, ער האָט ערמארדעט זיין ברודער. ווען גאָט האָט בעשלאָסען צו ברענגען דעם מבול אויף דער וועלט, האָט ער אויך געגעבען די אורזאַכע דאָפאן, נעמליך, ווייל די וועלט איז פול געוואָרען מיט רויב — וואָס האָט געקענט זיין די זינד פון סדום ועמורה, וועלכע ווערט אנגעגעבען אין דער תורה נאָר אויף אַ דונקעלע וועג אין דער ווערטער „דער אויסגעשריי געגען זיי איז גרויס און זייער זינד איז זעהר שווער“?

אבער וואָס עס איז פערשוויגען געוואָרען אין תורה שככתב, ווערט פער־עפענטליכט אין תלמוד — אין מסכתא סנהדרין ק"ט געפינען מיר אַ לאַנגען ליסט פון חטאים, וועלכע די איינוואַהנער פון סדום זאַלען האָבען בעגאַנגען — די שווער־סטע פון זיי זיינען פאַלגענדע:

(1) זיי האָבען ניט געוואָלט האָבען אין זייער מיטע קיינע

מענשען פון פרעמדע לענדער.

(2) אין מיטען שטאָרט אין דורכגעלאָפּען אַ טייך און דיזער אין געווען געשפּאַנט מיט אַ בריק — דאָס געזעץ איז געווען, אַז דער יעניגער, וועלכער איז געגאַנגען איבער'ן בריק האָט גע- צאָהלט איין גאַלדשטיק, וועהרענד דער וואָס האָט געוואָלט איינ- שפּאַרען און געבראַדזשעט איבער'ן טייך צופּוס, האָט געמוזט צאָהלען צוויי גאַלד שטיק.

(3) אַז איינער האָט געהאַט אַ רייהע ציגעל צונויפגעלעגט אויף זיין הויף אין יעדער געקומען און אוועקגענומען איינעם ביז עס איז נאָר נישט געבליבען, און ווען דער אייגענטהימער האָט יעמאנדען פּון זיי בלאַמירט פאַר דעם אומרעכט וואָס ער האָט איהם געטהאָן, האָט ער געענטפּערט: „וואָס האָב איד געטהאָן? איד האָב דאָך נאָר גענומען איין ציגעל“.

(4) אַז איינער האָט דעם צווייטען געבראַכט פאַר אַ ריכטער אויף דער קלאַנג, אַז יענער האָט איהם אַטאַקירט און צובלוטיגט, פלעגט דער ריכטער זאָגען צום קלענער: „בעצאָהל איהם פאַר דער אַרבייט, ווייל ער האָט געטהאָן די אַרבייט פּון אַ דאָקטאָר, ער האָט דיר בלוט געלאָזען“.

(5) די לייטע פּון סדרם האָבען געהאַט אַ בעט פּון אַ גע- וויסער לענג, און יעדען אורח וואָס איז געקומען אין זייער שטאָרט האָבען זיי געלעגט שלאָפּען אין דיזער בעט, אויב דער אורח איז געווען לענגער ווי די בעט, האָבען זיי איהם קירצער געמאַכט, און אויב ער איז געווען קירצער, האָבען זיי איהם אַזוי לאַנג געצויגען ביז ער איז געוואָרען די זעלבע מאָס ווי די בעט. (6) ווען אַן אַרימאן איז געקומען אין שטאָרט האָט איהם יעדער איינוואָהנער געגעבען אַ מטבע מיט זיין נאָמען אויס- געקריצט דערויף, אָבער שפעטער ווען דער אַרימאן האָט געוואָלט קויפּען שפּייז דאָפּיר האָבען זיי איהם ניט פּערקויפּט — זעלבסט- פּערשטענדליך, אַז ער איז געשטאַרבען פאַר הונגער, דאָן איז יעדער געקומען און צוגענומען זיין מטבע.

ווען מיר וואַלטען געפונען אַזעלכע ערצעהלונגען אין אַ מעשה-ביכעל פאַר קינדער, וואַלטען מיר זיי אָנגענומען אַלס גאַנץ גוטע גלייכווערטלעך — אָבער וואָס זאַלען מיר זאָגען, ווען מיר געפינען זיי אין תּלמוד? יעדער וואָס האָט נאָר אַמאָל געשטודירט דעם תּלמוד ווייס אַז אונזערע חכמים האָבען זיך ניט אָכגעגעבען מיט פּוסטע גלייכווערטלעך — פּערקעהרט, אויב מיר זאָלען דיזע ערצעהלונגען אָננעהמען אַלס ווירקליכע פּאַקטען, וועלען מיר זיך נאָר מאַכען לעכערליך אין די אויגען פּון דער וועלט, די קריסטליכע וועלט וואַלט געטייטעלט אויף אונז מיט די פינגער און געזאָגט: „קוקט נאָר אַז די אירען וואָס זאָגען אַז זיי קענען ניט גלויבען אין

נייעם טעסטאמענט, ווייל זיי געפינען אין איהם אונגלויבליכע זאכען, אבער זעהט נאר וואסערע אונגלויבליכע זאכען זיי גלויבען ווען זיי געפינען עס נאר אין זייערע אייגענע ביכער!¹

דער אמת איז, מיינע לייעבע לעזער, אז די אויבענאויסגערעכענטע ערצעה-לונגען זיינען ניט קיין גלייכווערטלעך און אויך ניט קיין ווירקליכע פאקטען, נאר משלים.

דער וואס האט נאר אמאל געשטודירט דעם תלמוד ווייס גאנץ גוט ווי אפט דער תלמוד דריקט זיך אויס אין אן אלעגארישען וועג און נעהמט זיך אפילו ניט די מיה צו ערקלעהרען אויספיהרליך דעם נמשל דערפון — די חכמי התלמוד האבען גערעדט צו די קלוגע און עס האט זיי וועניג געארט אויב נאראנים וועלען זיי מיט פערשטעהן.

אין דיזע ערצעהלונגען, וואס איד האב אויבען געבראכט ווערען די זינד פון סדום ועמורה גאנץ דייטליך ערקלעהרט צו אלעמען וואס האבען אויגען צו זעהן און א שכל צו פערשטעהן — נאך מעהר, אויב מיר וועלען גוט נאכדענקען וועלען מיר געפינען, אז די זינד פון סדום ועמורה זיינען נאך אפילו היינטיגען טאג אין גאנצען ניט אבגעמעקט געווארען פון דער וועלט.

III

די לייטע פון סדום האבען ניט געוואלט האבען קיין פרעמדע מענשען אין זייער מיטע.

דאס איז כאראקטעריסטיש פון דעם טהירישען געפיהל וואס איז איבער געגאנגען צו די מענשהייט פיינד צו האבען פרעמדע — וואס טהוען הענער צו א פרעמדען האן וואס ווערט פלוצלינג אריינגעבראכט אין זייער קרייז? זיי פאלען אז אויף איהם און ווילען איהם אויף טויט צופיקען. מענשען זיינען קליגער און פעהיגער; זיי בעשאפען געקינסטעלטע גרענעצען און שטעלען אן מחנות בעאמטע וואס זאלען קיין פרעמדע לחלוטין ניט אריינלאזען אדער וואס זאלען מאכען פאר זיי אזעלכע שוועריגקייטען אז זיי זאלען אליין ניט וועלען קומען. — סדום איז געווען די ערשטע אין די אלטע צייטען וואס האט אנגענומען דיזע פאליסי, און פון דאן ביז היינט איז דאס געווען די ערנסטע קללה וואס האט געפלאגט די מענש-ליכע ראסע. — די בואפענטע גרענעצען און די צאללהייזער און די אימיגראציאנס-געזעצע זיינען געווען די ערשטע און גרעסטע סבה כמעט פון אלע מלחמות אין מאדערנע צייטען. און די מלחמות וועלען זיך ניט ענדיגען ווי לאנג דיזע וועלען ניט אכגעשאפט ווערען*.) — די תורה פאנגט אז די געשיכטע פון דער מענשהייט מיט אדם וחוה, איינצופלאנצען אין מענשענ'ס הארצען די איבערצייגונג אז ווייסע,

* זעלבסטפערשטענדליך, אויף א געזעצליכען וועג, דורך א פריעדליכען אבמאך צווישען נאציאנען.

שווארצע, געלע, אין איין ווארט, אלע מענשען-קינדער שטאמען פון איין פאטער און מוטער און האבען א רעכט זיך צו בעועצען און צו האנדלען אין אירגענדר וועלכען טהייל פון דער וועלט וואס געפעלט זיי, אהנע אבצוגעבען דין וחשבון צו אירגענדר וועלכע מענשען אדער גרופעס פון מענשען — ווען דיזער פרינציפ וועט אנערקענט ווערען פון אלע פעלקער, וועט מען שוין מעהר ניט דארפען זוכען מיטלען צו פערמיידען מלחמות אויף דער וועלט, ווייל עס וועט ניט זיין מעהר צוליעב וואס מלחמה צו האלטען.

(וזהו כוונת בן עזאי שאמר על הכתוב „זה ספר תולדות אדם“ שהוא כלל יותר גדול ופתגם יותר נכבד מן הכתוב „ואהבת לרעך כמוך“ — שבהשקפה ראשונה נראה תמוה מאד — אבל לפי מה שאמרנו בזה יזהירו דבריו כזוהר הרקיע כי בן עזאי ברוח קדשו הדר אל תוך הוראת הכתוב „זה ספר תולדות אדם ביום בראו וכו'“ (שנראה כמיותר לגמרי) ודלה מרגינתא מתותיה שכוונת הכתוב הנ"ל להורות לנו שכולנו בני אב אחד נתנו ושתיב אדם שנברא בצלם אם לבן או שחור או ירוק או נחשתן (קופער-קאליער) מראהו — ולכן הכתוב הנ"ל באמת כולל יותר מן הכתוב „ואהבת לרעך כמוך“ שיש לומר עליו שהמלה „רעך“ באה למעט נכרים — וד"ל).

IV

אז איינער האט געהאט א רייהע ציעגעל צונויפגעלעגט אין זיין הויף איז יעדער געקומען און אוועקגענומען איינעם ביז עס איז גאר נישט געבליבען, און ווען דער אייגענטימער האט יעמאנ-דען פון זיי בלאמירט פאר דעם אומרעכט וואס ער האט איהם גע-טהאן, האט ער געענטפערט: „וואס האב איך געטהאן? איך האב דאך נאר גענומען איין ציעגעל“.

דאס איז געמיינט געווארען אנצודייטען אויף דעם קלאס פערברעכענס, וואס ווערען בעגאנגען פון פעבעל אדער ווי מען רופט עס אין ענגליש „מאב“ — אזוי ווי צום ביישפיעל פאגראמען, לינטשינגס א. ז. וו. — גאנץ אפט ווערען בע-גאנגען פערברעכענס פון פעבעל, וועלכע זיינען אזוי ברוטאל און בעסטיאליש, אז דער מוח קען ניט בעגרייפען ווי אזוי מענשען האבען עס געקענט בעגעהן — די ערקלעהרונג דאפון איז, אז יעדער פון זיי פאר זיך אליין וואלט טאקע אזא פער-ברעכען בשום אופן ניט געקענט בעגעהן, אבער ווען זיי זיינען געווען צוזאמען אין א „קראוד“ האבען זיי עס געפונען גאנץ לייכט צו טהאן, ווייל יעדער פון זיי האט זיך געקענט ריינוואשען פאר זיין געוויסען, אז ער אליין האט נאר געטהאן א גאנץ קליינע טהייל פון די אבשולליכע אדער גרויזאמע טהאט, און אז זיין טהאט אליין וואלט ווייט ניט גענוג געווען צו האבען דעם שרעקליכען רעזולטאט וואס דער טהאט פון גאנצען מאב האט געהאט — צ. ב. ש. ווען דער געוויסען זאל אנפאנגען צו פלאגען איינעם וואס האט אנטהייל גענומען אין א „לינטשינג“, וועט ער זיך לייכט קענען טרייסטען מיט די ווערטער: „וואס האב איך געטהאן? איך האב דאך נאר געבראכט די שטריק, אדער א נעשריי געטהאן: לינטש היס! א שטריק

אליין אדער א ווארט אליין האט ניט בכח צו פערניכטען א מענשען לעבען, די איבעריגע האבען דאך אנדערע הענט געטהאן, זאלען זיי זיך פערענטפערען פאר זייער געוויסען“.

אט דיזע מעטהאדע פון בעגעהן פערברעכען אויף א „קאאָפּעראַטיווען“ באַזיס און נאָכהער זיך ריינצואוואַשען מיט אַן „אינדווידועלע“ טענה, האָט מען אויסגעטראַכט צום ערשטען מאל אין סדום ועמורה, און די היינטיגע פּאָגראַמט שטיקעס און לינטשערס זיינען נאָר נאָכאָהמערס...

V

אין מיטען שטאָדט האָט געפּלאַסען אַ טייך און דיזער איז געווען געשפּאַנט מיט אַ בריק — דאָס געזעץ איז געווען אַ דער יעניגער וואָס איז געגאַנגען איבער'ן בריק האָט געצאָהלט איין גאַלד־שטיק, וועהרענד דער וואָס האָט געוואַלט איינשפּאַרען און געהן איבער'ן טייך צופּוס האָט געמוזט צאָהלען צוויי גאַלדשטיק.

דיזען משל קען מען גאַנץ לייכט פּערשטעהן ווען מען בעדענקט זיך, אַז די פּאַרצייטיגע פּילאָזאָפּען האָבען גאַנץ אַפּט פּערגליכען די וועלט צו אַ ברויזענדען ים (ים זועף) אַדער צו אַ פּליסענדען טייך — און אין אמת'ן זיינען די קאַכענדיגע וואַסערען און די וויטהענדע כוואַליעס פּון ים דער בעסטער שפּיעגעל פּון דעם מענשענ'ס לעבען אויף דער וועלט.

יעדער פּון אונז מוז אריבערגעהן דעם ברויזענדען טייך פּון לעבען; נאָר פּונדעסטוועגען איז פּאַראַן אַ גרויסער אונטערשייד ווי אַזוי פּערשידענע מענשען געהען איהם אַריבער — די מאַריאָריטעט פּון אונז בראַדזשענען צופּוס און זיינען געצוואונגען צו פּיהרען אַ קאַמפּף מיט די כוואַליעס פּון לעבען אויף יעדען טריט — דאָס איז די אַרימע און די מיטעלע קלאַסע פּון די מענשהייט — אָבער אַ קליינע טהייל פּון די געזעלשאַפּט געהט אַריבער דעם טייך פּון לעבען אויף אַ גאַלדענעם בריק — דאָס איז די רייכע קלאַסע, וועלכע אַרבייט ניט און שמוצט ניט איין די הענט און נעצט ניט איין די פּיס און קריגט אַלע גוטע זאַכען פּון דער וועלט צוגעבראַכט צו דער האַנד אַהן מיה און אַהן מאַטעריעס.

יעצט וועט איהר לייכט פּערשטעהן דעם טיעפּזיניגען משל פּון תּלמוד, וועלכער ערקלעהרט אַז די יעניגע אין סדום, וועלכע האָבען געבראָדזשעט דעם טייך צופּוס האָבען געמוזט מאַכען גרעסערע אַבצאָהלונגען ווי די וואָס זיינען גענאַנגען איבער'ן בריק — דאָס איז געמיינט געוואָרען צו ערקלעהרען אַז די אַרימעלייט האָבען געהאַט גרעסערע קאַסטען צו טראָגען ווי די רייכע —

און טאַמער וועט איהר זאָגען, אַז איהר קענט ניט פּערשטעהן, ווי אַזוי זאַז זאָר איז מעגליך, זאַלט איהר זיך אַרומקוקען אין אייער אייגענע וועלטעל און איהר וועט זעהן אַז די אומשטענדען האָבען זיך ניט פּיעל געביטען פּון דאָן ביז יעצט...

לאמיר אנפאנגען פון די היים — אז ארימער יונגערמאן היראטעט אז ארימע מיידעל — גלייך נאך דער חתונה פאנגען זיי אז צו צאהלען רענט, און איהר מענט כמעט ווי זיכער זיין אז זיי וועלען שוין צאהלען רענט יאהר איין און יאהר אויס ביו'ן קבר — אויב דיזע פארפאלק וועט אויסלעבען די זיעבעציג יאהר וואס גאט האט צוגעטהיילט דעם מענשען, וועלען זיי האבען אויסגעצאהלט פון פופצעהן ביו צוואנציג טויזענד דאלער, און וואס האבען זיי געהאט דאפיר? פיער אדער פינף קליינע רומקעס ווי באקסעס, שוין ניט צו דערמאנהען די צרות און קאסטען וואס זיינען פערבונדען מיט „מואווען“ פון איין הויז אין די אנדערע (דורכשניט האבען זיי געוויס געמואווט צעהן אדער פופצעהן מאל).

צו דער זעלבער צייט מיט זיי האט אויך חתונה געהאט א רייכע פארפאלק — זיי האבען בעצאהלט די זעלבע פופצעהן ביו צוואנציג טויזענד דאלער פאראויס און האבען דערפאר געקראגען א פראכטפאלע הויז אין א שעהנע און שטילע גאס — א היים וועלכע זיי אליין קענען פערוואהנען און נאכהער איבערלאזען צו זייערע קינדער ווען עס וועט קומען זייער צייט אוועקצוגעהן פון דער וועלט.

דאס זעלבע איז אויך מיט קליידונג — דער רייכער מאן לאזט מאכען זיינע קליידער אויף בעשטעלונג, און אויסער דעם וואס זיי לייענען אויף איהם ווי אויסגעגאסען, זיינען זיי שטארק און דויערהאפט — דער ארימאן קויפט פערטיגע קליידער, וועלכע זיינען אויפגעשטריגעוועט געווארען פון א הויפען הונגעריגע שניידער אין א סוועטינג שאפ — דער רעזולטאט איז, אז זיין ראק איז צו שמאל פון פארענט און צו ברייט פון הינטען; איין פאלע איז לענגער ווי די אנדערע; דער קאלנער לייענט ווי א כאמוט אויף א דארען פערד, און די פאלבען אונטער יערען ארעם זעהען אויס ווי א ווייבערשע ספאדניצע — זיין איינציגער גליק איז, אז לאנג וועט דער בנד ניט האלטען — ער איז געמאכט פון רעגס און אין גיכען וועט פון איהם צוריק ווערען רעגס.

דאס זעלבע איז אויך מיט שפייז ארטיקלען — דער רייכער מאן קויפט די פראוויאנט פאר זיין טיש פאר „קעש“, און נאטירליך קריגט ער דאס בעסטע פון דער לאנד — דער ארימאן נעהמט „אויפ'ן בוד“, און איהם קומט אז די אייער וואס זיינען עלטער ווי די היהנער וועלכע האבען זיי געלעגט; קעז וועלכע געדענקען די מלחמות פון ערשטען נאפאלעאן, און פוטער וואס איז געמאכט גאט ווייס פון וועלכען מאטעריאל — פון שמעטענע געוויס ניט — נאך איין זאך איז גוט אין דיזע ארטיקלען: דער פרייז איז א גוטער.

דאס איז די מיינונג פון די חכמי התלמוד ווען זיי זאגען אז אין סדום איז געווען איינגעפיהרט, אז די וועלכע האבען געבראדזשעט דעם טייד פון לעבען צו פוס האבען געמוזט טראגען שווערערע לאסטען ווי די וועלכע זיינען אריבערגעגאנגען ווייט פון וועלטעל אויף א בריק (פון גאלד) — מיר זעהען דאס זעלבע מיט אונזערע אייגענע אויגען היינטיגען טאג.

VI

אז איינער האָט דעם צווייטן געבראַכט פאַר אַ ריכטער אויף דער קלאַגע אַז יענער האָט איהם אַפּאַקירט און צובלוטיגט, פלעגט דער ריכטער זאָגען צום קלעגער: „בעצאָהל איהם פאַר דער אַרבייט, ווייל ער האָט געטהאָן די אַרבייט פון אַ דאָקטאָר — ער האָט דיר בלוט געלאָזען“.

אויבערפלעכליך זעהט דיזע געשיכטע אויס ווילד, משונה'דיג, מיר קענען זיך קוים פאַרשטעלען ווי אזוי אַ געזעלשאַפט האָט געקענט עקזיסטירען ווען דאָס געזעץ זעלבסט האָט געהייסען די בירגער בעצאָהלען פאַר די אומרעכט וואָס איז זיי געטהאָן געוואָרען — אַבער דורך אַ צופאַל האָב איך אָנגעפאַנגען צו פערשטעהן דעם ריכטיגען מיינונג פון דיזען משל. — איך האָב אַמאָל געוואָהנט אין אַ שטאָדט וואו די בעאַמטע זיינען געווען בעוואוסטע כאַבאַרניקעס אָדער ווי מען רופט עס אין אַמעריקא „גרעפטערס“, וועלכע האָבען געצויגען גוטע סאַלאַריעס פון די שטאָרט קאַסע און צו דער זעלבער צייט האָבען זיי פערקויפט די אינטערעסען פון די בירגער צו רויבערישע קאַרפּאָריישאַנס און טראַסטס, און אויף פיעל אַנדערע אופנים האָבען זיי אויסגעליידיגט די פאַקעטס פון די בירגער. — ענדליך האָט זיך געגרינדעט אַ רעפּאַרס-פאַרטיי, וועלכע האָט אָנגעפאַנגען איהר פּלאַטפּאָרם מיט די ווערטער: „בירגער! ווי לאַנג נאָר וועט איהר לאָזען אַ באַנדע באַנדיטען צאַפּען אייער בלוט און דערצו נאָר בעצאָהלען גוטע געלד דערפאַר?“ מיינט איהר אפשר די בירגער פון יענער שטאָדט זיינען קליגער געוואָרען? די זעלבע באַנדע גרעפטערס ווערען נאָר היינט בעצאָהלט ביי די זעלבע שטאָרט פאַר זייער געשיקטע אַרבייט אין בלוט-לאָזען זייערע עלעקטאָרס... עס איז טאַקע אמת אַז די אַמאָליגע סדום איז איבערגעקעהרט געוואָרען, אַבער איהרע אינסטיטושאַנס און מנהגים זיינען ניט אונטערגעגאַנגען. — נאָר לאַנג לאַנג וועט מען בלוטיגען די גרויסע בייבי וואָס הייסט „פּובליקום“, דערצו וועט מען איהר מאַכען בעצאָהלען גוטע געלט דאַפּיר...

VII

די ליימע פון סדום האָבען געהאַט אַ בעט פון געוויסער לענג און יעדען אורח וואָס איז געקומען אין זייער שטאָרט האָבען זיי געלעגט שלאָפּען אין דיזער בעט, אויב דער אורח איז געווען לענגער ווי די בעט האָבען זיי איהם קירצער געמאַכט, און אויב ער איז געווען קירצער האָבען זיי איהם אַזוי לאַנג געצויגען ביז ער איז געוואָרען די זעלבע מאָס פון דער בעט.

דיזער איז דער שעהנסטער און שאַרפּסטער משל אויף די אונטאַרלאַרנאָץ פון די מאַיאַריטעט וועלכע וויל ניט אַנדערש נאָר אַז יעדער איינער זאָל טראַכטען און יירדען ווי זי וויל, און טאַמער געפינט זיך איינער וואָס האָט דעם קוראָזש זיך צו ערקלעהרען ניט איינשטימיג מיט די מאַיאַריטעט, ווערט ער פערפאַלנט און גע-

מאטערט און זעהר אפט בעצאהלט ער מיט'ן לעבען פאר זיין געוואנטען שריט. — אזוי האט עס פאסירט מיט אונזערע נביאים, און אזוי אויך להבדיל צווישען די אומות העולם, מיט סאקראטעס, העסס, ברונא, גאלילעא, א. ז. וו.

די מאסע פאדערט, אז יעדער איינער זאל זיין אין איין גרויס מיט איהר, און אויב זי געפינט אז יעמאנד וואגט צו האבען אן אייגענע מיינונג מיט וועלכע דער „קראוד“ איז ניט צופרידען, מאכט זי איהם מיט א קאפ קירצער, אדער זי ציהט איהם אויס גליעד פאר גליעד...

VIII

ווען אן אַרימאן איז געקומען אין שטאָרט האָט איהם יעדער איינוואָהנער געגעבען אַ מטבע מיט זיין נאָמען אויסגעקריצט דער רוף, אָבער שפעטער ווען דער אַרימאן האָט געוואָלט קויפֿען ברויט דאָפּיר, האָבען זיי איהם ניט פֿערקויפֿט. — זעלבסטפֿערשטענדליך, אַז ער איז געשטאַרבען פֿאַר הונגער, דאַן איז יעדער געקומען און צוגענומען זיין מטבע.

דיזער אַקט זעהט אויס צו זיין דער גרויזאָמסטער פון אַלע מעשים תּעוועים וואָס זיי האָבען געפֿראַקטיצירט אין סדרים — און דאָך, אויב איהר וועט זיך גוט אַרומזעהן, וועט איהר געפינען אַז פּיעלע זאָגענאַנטע פּילאַנטראָפֿען פון היינטיגער צייט האַנדלען פונקט אויף אַז עהנליכען אופן. — ווען איהר עפענט אַ צייטונג געפינט איהר אַז מר. ג— האָט געגעבען אזוי פּיעל מיליאָנען פֿאַר „טשאַריטי“; מר. ב— האָט איבערגעלאָזען זיין גאַנצען פֿערמעגען פֿאַר „טשאַריטי“, א. ז. וו. — אַז אַ מענטש פון אַז אַנדער לאַנד וועלכער איז אומבעקאַנט מיט אונזער ציוויליאַזאַציע וואָלט דאָס לעזען, וואָלט ער זיך געטראַכט, אַז די יעניגע וואָס לעבען ביי אונז פון טשאַריטי מוזען זיין די גליקליכסטע מענשען אין דער וועלט, זעהענדיג ווי די מיליאָנערען פון אונזער לאַנד פֿלייסען זיך אַריבערצויאָגען איינער דעם צווייטען אין אַוועקגעבען זייער געלד פֿאַר טשאַריטי — אָבער אויב ער וועט לעזען אַ ביסעלע ווייטער אין די זעלבע צייטונגען, וועט ער זיין ערשטוינט צו געפינען, אַז מר. ד— איז בעגאַנגען זעלבסטמאָרד ווייל ער האָט ניט געהאַט קיין ברויט פֿאַר זיין פֿאַמיליע, און די אלמנה מרס. ר—ש איז געפונען געוואָרען אין איהר רום טויט פון הונגער, און אַ אינגעלע פון 7—8 יאָהר איז געפונען געוואָרען אויף די טרעפֿ פון אַ טענעמענט הויז שטייף ווי אַ האַלץ פֿערפֿראָרען אויף טויט פון קעלט. — דער פֿרעמדער וואָלט זיך דינע רעמעניש בשום אופן ניט געקענט ערקלעהרען. — אויף איין זייט זעהט ער ווי אזוי מיליאָנען ווערען אויסגעשאַטען טעגליך מיט אַ פֿרייע האַנד פֿאַר „טשאַריטי“, און אויף דער צווייטער — הונדערטער נפשות פֿעהרונגערט אַדער פֿערפֿראָרען צום טויט! אָבער מיר, וואָס מיר ווייסען די פֿאַלשקייט, צובע'אַצטוואַ און ביליגען גלאַנץ פון אונזער ציוויליאַזאַציע, וואונדערען זיך נאָר ניט דערויף — אונזערע מיליאָנערען גיבען נאָר צדקה מיט גלעקלעך... איינער

בוים לייברעריס, א צווייטער — אוניווערזיטעטען, א דריטער — דול-היוזער. — אויף די ווענט פון דיזע אינסטיטושאנס ווערען אויפגעהאנגען בראנזענע טאוולען, וועלכע וועלען דערצעהלען זייערע שבחים אויף דור דורות — אבער אז זיי וועלען געבען ברויט אָדער קוילען צו אַרימע לײט, וועט עפעס בלייבן א זכר דערפון? די אַרימע לײט וועלען עס דאָר אויפּעסען אָדער פּערברענען...

אַזאַ, ווי איהר זעהט, האָט די וועלט אַ קנאַפּע פעולה געטהאָן פון סדום ביז היינט. — אין אונזערע צייטען גיבען די פּילאַנטראָפּען לייברעריס און אונז-ווערזיטעטען; אין די צייטען פון סדום האָבען זיי דאָס געטהאָן אַ ביסעל איינ-פאַכער, זיי האָבען געגעבען האַרטע מטבעות — אַבער פאַר'ן אַרימאן אין דער רעזולטאַט דער זעלבער; קיין ברויט גיט מען איהם ניט...

* * *

און טאמער פרעגט איהר, וואָרום דער זעלבער גאָט וואָס האָט איבערגע-קעהרט סדום ועמורה פּערשווייגט אונזערע זינד, וועלכע זיינען גאַנץ עהנליך צו זייערע, זאָלט איהר וואַרפען אייער בליק אויף דעם שרעקליכען בראַנד וואָס וויטהעט אויף יענער זייט ים שוין באַלד פיער יאָהר און איהר וועט ערהאַלטען אייער אַנטוואַרט — און אויב איהר וועט געפינען אַז די איבערקעהרעניש פון די פיער זינדיגע שמעדים אין אברהם'ס צייטען איז געווען נאָר אַ קינדער-שפיעל אין פּערגלייך מיט דיזען חורבן, וועט איהר אויך מוזען קומען צום בעשלוס, אַז די זינד פון סדום איז געווען אַ קינדער-שפיעל געגען די זינד פון אונזער היינטיגער געזעלשאַפּט.

חומר לדרוש.

סדום והיום.

אגדות חז"ל.

„השופט כל הארץ לא יעשה משפט“ — אמר: אם עולם אתה מבקש אין דין, ואם דין אתה מבקש אין עולם, אתה תופס את החבל בשני ראשיו; אתה מבקש עולם ומבקש דין. אם אין אתה מוותר קמעא, אין העולם יכול לעמוד. (ב"ר פ' מ"ט).

אנשי סדום לא נתגאו וכו' — עיון לעיל ראש הדרוש „סדום והיום“.

אמר ר' ירמיו' בן אלעזר: עיקר שלותה של סדום לא היתה אלא חמשים ושתיים שנה, ומהן עשרים וחמש שנה היה הקב"ה מרעיש עליהם הרים ומביא עליהם זועות כדי שיעשו תשובה, ולא עשו, עד שלבסוף הפכה. זהו שנאמר: „המעתיק הרים ולא ידעו — אשר הפכם באפו.“ (ב"ר פ' מ"ט).

„ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב מלח“ — ר' יצחק אמר: שחטאה במלח. באותה הלילה שבאו המלאכים אל לוט מה היא עושה? הולכת אל כל שכנותיה ואומרת להן: „תנו לי מלח שיש לנו אורחים“ — והיא מתכוונת כדי שיכירו בהם אנשי העיר, לפיכך „ותהי נציב מלח.“ (שם).

האומר שלי שלי ושלך שלך זו מדה בינונית, ויש אומרים: זו מדת סדום. (אבות ב').

„ארדה נא ואראה“ — א"ר אבא בר כהנא: מלמד שפתח להם הקב"ה פתח של תשובה (ב"ר פ' מ"ט).

ר' יהודה אומר הכריזו בסדום כל מי שהוא מחזיק בפת להם לעני ואביון ישרף באש — פלומית בתו של לוט היתה נשואה לאחד מגדולי סדום, ראתה עני אחד מדוקר (ברעב) ברחוב העיר ועגמה עליה נפשה, מה היתה עושה? בכל יום כשהיתה יוצאת לשאוב מים היתה נותנת בכד שלה מכל מה שבביתה ומאכלת לאותו עני — אמרו: מאין חי העני הזה? וכשידעו בדבר הוציאוה לישרף — אמרה: רבון העולמים עשה משפטי ודיני! ועלתה צעקתה לפני כסא הכבוד — אמר הקב"ה: ארדה נא ואראה אם צעקת הנערה הזאת עשו אנשי סדום אתפוך יסודותיה — „הכצעקתם“ אינו אומר אלא „הכצעקתה“ (ר"ל צעקת אותה נערה) — פד"א פכ"ה.

„ויהפוך את הערים האלו“ — ר' לוי בשם ר' שמואל בר נחמן: חמשה כרכים. האלה יושבים על צור אחד, שלח המלאך את ידו והפכן — הה"ד „בחלמיש שלח ידו“ (ב"ר פ' נ"א).

זעקת סדום ועמורה כי רבה.

„ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה כי רבה“ (וקשה שנראה כאלו אנשי סדום היו צועקים ולא אחרים עליהם) — ואחשוב בהכנת הענין עם מה שנודע מחילוקי טבעי בני האדם כי שונות זמ"ז. יש אשר מעוררו לא נסה בסבלת מכאובים ותחלואים ולא שמע קול נוגש מעולם, ולכן אך יתן אדם ידו עליו יפער פיו ויצעק: הוי, הוי! כאלו הכתו מכה רבה. לא כן האיש אשר ערו ועברו עליו כמה פגעים וקורות מכאיבות, לא ישאג בלתי אם תכבד עליו מכת מכהו למאד — והנה בסוג הראשון אף כי ישאג וירעים בקול גדול לא יחתו השומעים לרוץ אליו להצילו מרעתו, בידעם כי מטבעו הוא להיות צועק וגונח, ואין רע, לא כן אם האיש מטוג השני יתן בקולו, רבים יתרוו לעומתו, בידעם כי אין מטבעו להיות צועק בלתי אם נגע בו החרב עד הנפש. — וע"ד זה עצמו היה ענין הסדומים כי כולם גללו והמסו איש את רעהו, וא"כ ודאי שלא היה מדרכם לצעוק כי אם על רעה רבה, וזהו: זעקת סדום ועמורה כי רבה (כלומר, אם בסדום יזעקו מרה כ"כ, באין ספק) ש, הטאתם כבדה מאד“ (אוה"י).

האף תספה צדיק עם רשע.

„ויגש אברהם ויאמר האף תספה צדיק עם רשע: אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר האף תספה ולא תשא למקום למען חמשים הצדיקים אשר בקרבה: תלילה לך מעשות בדבר הזה להמית צדיק עם רשע והיה כצדיק כרשע, תלילה לך, השופט כל הארץ לא יעשה משפט: (בר' י"ח—כ"ד, כ"ה).

יש לדקדק במקראי קודש האלו: א) שבאמרו „ולא תשא למקום בעבוד וכו'“ הלא כוונתו להציל הרשעים בזכות הצדיקים, אבל תוך כדי דבור פוטר את עצמו באמרו „תלילה לך להמית צדיק עם רשע“ — הלא יאמר ד': אין כוונתי לעשות כזאת אלא הנפש החוטאת היא תמות? ב) איך עלה על דעת אברהם שה' יעשה הו"ש עול כזה להמית צדיק עם רשע, ומי תשוד קוב"ה וכו'? ג) המאמר „והיה כצדיק כרשע“ נראה כמיותר לגמרי, ד) למה תלה התמיה ב„שופט כל הארץ“, וכי מי שהוא שופט אדם אחד א"צ לעשות משפט אמת?

והענין, כי בערך רוממות גדולתו יתב' הבלתי סוף אין שום נברא בעולם שיצא ידי חובתו נגדו, כמ"ש כי לא יצדק לפניך כל חי, ולכן הוא יתב' בדעותיו לזכות את האדם: הוא מעריך את ההולכים בדרך טוב מול הארציים הנוטים אחרי תאוות גופם ואינם יכולים למשול על יצרם כלל. — והנה זאת ידע אברהם כי צדיקים גמורים אינם נמצאים בסדום, אבל היה חושב אם תעריך אותם מול רשעים גמורים יהיו נחשבים לצדיקים לז"א: „האף תספה צדיק עם רשע?“ — ר"ל אותם שהם צדיקים כשהם נערכים ביחד עם הרשעים — „תלילה לך מעשות בדבר הזה וכו'“ והיה כצדיק כרשע — ר"ל שאם תעשה זאת, הצדיק יחליט שלא יהיה לו שום יתרון בצדקתו (שהלא צדיק גמור בעיני השם יתב' אי אפשר לאדם להיות ואך „צדיק כשהוא נערך עם רשע“ יכול להיות ואם יראה שצדיק כזה לא נחשב בעיניו לטוב מרשע גמור, יחליט בנפשו לנמות גם הוא אחר תאוותיו כשכנו הרשע גמור — וזהו: „והיה כצדיק כרשע“) — „תלילה לך השופט כל הארץ וכו'“, ר"ל אתה ד' שדרכך לשפוט את כל הארץ ביחד בהעריך אותם זה מול זה, תלילה לך שלא תעשה משפט כזה גם עם אנשי סדום — וד"ל (בני יששכר ספרים אחרים).

השופט כל הארץ לא יעשה משפט.

תתבונן שאברהם בהתפללו על אנשי סדום בקש „משפט“, לא כן משה, בכל עת שהוצרך להתפלל בעד ישראל בקש „רחמים“, הלא דבר הוא? — אבל יובן ע"פ משל:

סוחר אחד עושה מסחר למיליונים בא פעם אחת למקום שלא היו מכירים אותו ונכנס לחנות לקנות דבר מה בהקפה — בעל החנות שלא ראה את פניו מימיו שאל אותו על שמו ועל מקום מושבו וכו', ואפילו כאשר הגיד לו מי הוא, לא רצה בעל החנות להאמינו עד שנתן לו שטר על מחיר הסחורה, ואז מלא את בקשתו בכבוד וגם בקש סליחה ממנו על שלא רצה להאמין לו — אבל הסוחר ענה שהסליחה אך למותר כי בדיון לא רצה להאמינו מחמת שמעולם לא עשה סחורה עמו — הסוחר הלך לדרכו ובמשך יום או יומים פרע את הקפתו ומני אז עשה מסחר עם בעל החנות הג'ל כמה שנים עד שנתקשר בעל החנות ממנו.

ליומים מת בעל החנות ובנו ירש את בית מסחרו, ועוד הפעם בא הסוחר העשיר אל החנות הג'ל לקנות סחורה בהקפה, אבל הבן היוורש שהיה שוטה ונבהל על ממונו מאן לתת לו את הסחורה עד שיתן לו שטר תעודה כמו שראה שנתן לאביו לפני כמה שנים — בפעם הזה כעס הסוחר מאד, ויאמר: הוי סכל! בשלמא איך שראה אותי בפעם הראשונה היה לו הצדק לדרוש ממני שטר תעודה, אבל אתה שראית אותי כמה פעמים בבית מסחר איך וגם ידעת שאיך נתעשר ממני איך מלאך לבך להסתפק באמונתו?

הנמשל מובן — אברהם שהתפלל על אנשי סדום שמעולם לא ראו את מעשה ה' ונפלאותיו, טען שבדיון צריך ה' להאריך להם אפו, לא כן משה שהתפלל על ישראל שראו את מעשה ד' על ים בים סוף וגם קבלו את תורתו ובכל זאת הקשו עורף ולא רצו להאמין בו, לא היה לו כל פתחון פה לבקש עליהם משפט ולכן בקש רחמים, וד"ל (המתכבד).

וא"ת מדוע באמת העניש ד' לאנשי סדום (וכן לדור המבול) והלא היה עדיין קודם מתן תורה ולא הוזהרו כלל על עשיות הצדק — הענין יובא ע"פ דמיון: כי נראה אם בעה"ב אחד עשה אוצר גדול לתחזוק בו תבואה ופירות יקרים, ולאחר זמן ראה והנה נמצאו בו תולעים ועכברים המפסידים את התבואה והפירות, אז מה עושה הבעה"ב? מעשן את האוצר ומזלגו ברותחין כדי שימותו — היתכן שיאמר הרואה זאת לבעה"ב: מדוע אתה ממתים? מה הם חייבים בדבר והלא כך נבראו בשבעם? כי הבעה"ב ישוב לו שאין כוונתו לנקום מן הרשעים ורמשים אלא לנקות את האוצר — כן בענין הזה: הקב"ה המית את האנשים החמאים האלה לא מחמת נקמה או עונש רק עבור שהם במעשיהם הרעים השחיתו ופמאו ומנפו את העולם החדש והיקר שברא ה' לכן הוכרח ה' לבער אותם כדי לטהר ולנקות את עולמו (כנפי נשרים).

מרים ישכבו.

„מרים ישכבו ואנשי העיר אנשי סדום נסבו על הבית מנער ועד זקן כל העם מקצה (בר' י"ט—ד').“

יובן ע"פ מה שמבואר בס' אהבת יהונתן על „צדק ילון בה וכו'“ — דאיתא (סג' ל"ב) דינו ממונות גומרין בו ביום בין לזכות בין לחובה, אבל דינו נפשות גומרין בו ביום לזכות, פי' אם זיכוהו ביום ראשון פוסקין את דינו מיד והולך לו, אבל אם לא מצאו לו זכות ביום ראשון אין פוסקין את דינו לחובה אלא מליגין את הדין עד למחר שמא ימצאו לו זכות בלילה — אבל בירושלים בימי קלקולה היו עושים ההיפך, אם קרה

להם משפט צדק בדיני ממונות היו מלינים ומאחרים אותו לאמר לך היום ובוא מתר, אבל אם היה להם ההזדמנות להרוג נפש היו עושים זאת תומי' בלי שום איתור וישוב הדעת — וזהו כוונת מכתוב: „צדק ילין בה (ר"ל הצדק היו מלינים) ועתה (לעת עתה, בלי איתור) מרצחים“, ודפה"ת.

וכן התנהגו ג"כ אנשי סדום, בהריחם שעת הכושר למעשה רצח לא אחרו את הדבר אבל „ט ר ס י ש כ ב ו וכו'“.

וא"ת שהרגלים הממהרות לרעה היו מבני האספסוף, אבל בעלי הכתים החשובים עמדו מנגד, ואולי היטב תרה להם על זה — לכן כפל הכתוב: „ו א נ ש י העיר א נ ש י סדום וכו'“, ר"ל האנשים החשובים שבסדום לקחו חלק באסיפה הזאת.

וא"ת למה לא תס תקב"ה על הילדים שבסדום (כמו שמצינו ביונה שחם על נינוה בעבור השנים עשר רבוא שלא ידעו בין ימינם לשמאלם — ר"ל הילדים) וכן היה לו לחוס על הזקנים שלא היו יכולים לקחת חלק במעשה סדום מחמת זקנותם וחולשתם — לכן מעיד הכתוב שבין הסובבים את הבית היו „מ נ ע ר ו ע ד ז ק נ“, ולכן בראותנו שהיה בהם כח להרע הדין נותן שישארו את עונם ג"כ.

וא"ת אולי היו בני האסיפה הזאת מן הגברים האלימים ו„בעלי הדעה“ שבעיר ואולי היו בעיר כמה אנשים ישרים שרע בעיניהם המעשה הזה, אבל לא היו יכולים להושיע מחמת שהיו מבני העניים או החלשים שאין משגיחים עליהם — לכן פסיום הכתוב: „כל העם מקצה“ (והמלה „מקצה“ משמשת בעברית על החלשים, וכן „ומקצה אחיו לקח וכו'“, פירש"י מן החלשים שבהם), ר"ל באסיפה הזאת לקחו חלק כל שדרות העם, החשובים והפחותים, החזקים והחלשים. (המתבר).

מדוע ענש את סדום במהפכה.

„כמהפכת סדום ועמורה וכו' אשר הפך ה' וכו'“ — מדוע נענשו במהפכה? יען כי נהיו לרור תפוכות האומרים לרע טוב ולטוב רע, כי לקבל אורח בבתם היה להם לרעה, ולעושים רעות גדולות נתנו אותות הכבוד, לכן נענשו במהפכה. (מטה אהרן).

ויאמרו גש הלאה ויאמרו וכו'.

„ויאמרו, ויאמרו“ שתי פעמים למה? — אבל יתכן שהיו בסדום אנשים שעירערו על החוק לסגור את הארץ בפני עוברי דרכים (אולי לא מטוב לב אבל מפני שראו בזה חסרון כיס, שידוע לכל כי עוברי דרכים מביאים פתנסה למדינה) ולהפך המפלגה שדעתה היתה נוחה מן החוק הזה טענה כי התפטר שיצא למדינה מעוברי דרכים רב יותר מן השכר, ולכן כשאירע להם שאחד מן הגרים — לוט — עשה מעשה שהיתה נגד הוקי סדום שהכניס אנשים הביתה ומרד כנגדם, מצאה המפלגה הזאת שעת הכושר להביא ראיה מן העובדא הנ"ל שאתם הצדק ושטוב לסגור את המדינה בפני עוברי דרכים. ועתה יובנו הפסוקים היסב: „ויאמרו גש הלאה“, ר"ל אל לוט אמרו: ברח לך מכאן, ואח"כ פנו אל אלה שתפצו לפתות את שערי המדינה לעוברי דרכים, ויאמרו: „האחד בא לגור וישפוט שפוט“, ר"ל ראו את התוצאות הרעות שיבואו לכם מעוברי דרכים, הנה הרשינו לאיש אחד להתישב בתוכנו והנה עשה את עצמו לשופט ומושל עלינו ומזה תוכלו לשער את אשר יקרה אתכם אם תפתחו את שערי המדינה לכל הרוצה לבוא — והמאמר „האחד בא לגור וכו'“ לא נאמר בלשון שאלה או תמיה, אבל בניחותא. (המתבר).

מדה בינונית ומדת סדום.

האומר שלי שלך ושלך שלי זו מדה בינונית ויש אומרים זו מדת סדום (אבות ב') — וקשה היתכן שרתקו קדושי עליון זה מזה כ"כ בדעותיהם עד שאחד אמר על איזה הנהגה שהיא מדה בינונית והשני הוציא משפט שהיא מדת סדום?

אבל יזדמן שימענו שני בני אדם מענה אחת ובלשון אחת, ובכל זאת בנידון הא' תהיה המענה הנ"ל מדה בינונית ובנידון השני תהיה המענה כעין מדת סדום, למשל: איש אחד הציל נכסים של חברו מן הנהר ומן הלסטים, שמן הדיון יכול לאמר: לעצמי הצלתי, ואם הוא אומר שלך שלך, ואינו רוצה לקחתם ומשיבם לתברו, זו מדה טובה, וזו היתה מדתו של אברהם אבינו שהחזיר את השלל למלך סדום, אבל אם האיש שאבד את הנכסים טוען שמגיע לו הדברים בדיון, מה שאין כן, שהלא הבעלים כבר נתיאשו, הוא אוהו בידו מדת מלך סדום שגם הוא טען תן לי הנפש, ודפח"ח (מלבי"ם).

ארדה נא ואראה.

ארדה נא ואראה וכו', לא אחתום גזר דינם עד שאשלה לשם מלאכי לראות את מעשיהם שם במקום הרשע, כי בזה נעלה משפט ה' ממשפט בני אדם, כמ"ש: „ועוד ראיתי תחת השמש מקום המשפט שם הרשע ומקום הצדק שם הרשע, אמרתי אני בלבי את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים כי עת לכל חפץ ועל כל המעשה שם“, ר"ל, שמשפט ה' נבדל ממשפט בני אדם תחת השמש, שבמשפט בני אדם לא יביטו רק על המעשה לבדה, וכפי המעשה יחרצו את הדיון, וז"ש שתחת השמש (ר"ל בעולם התחתון של בני האדם) אפילו „במקום המשפט והצדק“ (ר"ל בבתי דינון) לא יביטו רק על „הרשע“, ר"ל על המעשה עצמה, אבל במשפט האלהים יביטו על הצדיק ועל הרשע, ר"ל יבחן את הפועל, את הרשע ותכונתו, וגם יבחן את העת באיזה עת הרשע, וענין החפץ של הפועל, שעל זה אמר: „כי עת לכל חפץ“, וגם יביט על כל המעשה בכללו, ובצירוף המקום שנעשה שם המעשה, שעל זה אמר: „ועל כל המעשה שם“. — למשל: במשפט של סדום שכלאו רגל עובר אורח מארצם וענו את העוברים בתועבת רצח, ויד עני ואביון לא החזיקו, לפי מה שעלה זעקת הנעשקים ל מ ר ו ם היו חייבים כליה, אבל ברדת השופט העליון למטה להשקיף על תכונת נפש הפועל יתבונן אולי הם בטבעם כלים שלא השליטם האלהים לאכול מעשרם ועי"כ קפצו ידם מתת לדל, או אולי רבו אורחים עניים כארבה לרוב, או אולי הוא עת רעב, או אולי הוא עת מלחמה שאז יקפידו שלא יעברו זרים לרגל את ארצם ומה שעינו את האורחים במשכב תועבה אולי היה מפני גודל תאותם כמו שהיה בגבעה, וכדומה, שכ"ז יקל ענשם, וכמו שפירש זאת יחזקאל (י"ז, מ"ט, ג'), „הנה זה היה עון סדום, גאון שבעת להם ושלות השקט היה לה ולכנותיה, ויד עני ואביון לא החזיקה, ותגבהינה ותעשינה תועבה לפני ואסיר אתהן כאשר ראיתי“ — באר שלא היה זה מפני רעב, שהיה לה שבעת להם, ולא מפני חילות, כי היה לה גאון שבעת להם, ולא מפני מלחמה כי השקט היה לה, ולא מפני שהאורחים רבו עליה, שהיה לה שלות, ר"ל שלוח פנימית, וכן מה שעשתה תועבה מה שאמרה: „הוציאם אלינו ונדעה אותם“, לא היה מפני התאווה רק מפני גבהות לב להבזות את האורחים ולענותם, לכן ואסיר אתהן כאשר ראיתי, רומז על מה שכתוב: „ארדה נא ואראה“, שכ"ז ראו המלאכים בבואם לסדום, שהשקיפו על כל הפרטים האלה, ועל זה אמר: „ארדה נא ואראה“, ואז כשאביטו על תכונת הפועלים, והעת, ויתר ענינים, ואם אראה שבכל זאת „כצעקתה הבאה אלי עשו“, שגם למטה (במקום הרשע) נמצאו כל אלה לרוע,

אז תהי' הפקודה שיעשו כ ל ה ויהפכו משורש ערים, „ואם לא“, אם למטה ימצאו ענינים המקטנים רשתם לפי תכונת העושים ומקומם וזמנם ויתר פרטים, אז „אדעת“ ואשגית איך להענישם ולא אעשה כלה. (והולך ומפרש את הפרשה באופן שלא היה אפשר למצא לאנשי סדום שום זכות מן הענינים הנ"ל, למשל שאנשי סדום נסבו על הבית „טרם ישכבו“, שלא היה עת האוכל כלל, הרי לך שלא הקפידו על האוכל כלל, וכן כשמאנו לקחת את בנות לוש תמורת האנשים הוכיחו בזה שלא למען מלא האותם נסבו על הבית אלא מחמת טבעם להרע) — מלבי"ם.

ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב מלה.

למה צוה אותם שלא להביט מאחריהם? למה אמר: ותבט אשתו „מאחרי“ ולא „מאחריה“? למה העניש אותה בעונש כ"ב משונה שהיתה לנציב מלה?

נראה לי בהבנת הענין ש„הבטה לאחור“ יש לה שתי הוראות, הא' כפשוטה והב' על ג ע ג ו ע י מ ע ל ה ע ב ר, או על המקום שהיה חונה שם בעבר (וכן באמת דרך בני אדם העוזבים מקום שהיה יקר להם שמחזירים את ראשיהם לאחוריהם ומביטים על המקום שיצאו משם עד שמרחיקים ללכת והמקום אינו נראה עוד) — ואמרו המלאכים ללוט ולאשתו שלא יעשו כזאת, שיראו המלאכים פן יתר בהם אף ה' על שיש להם געגועים על משכן רשעים הנ"ל. —

דהנה אשת לוש מצד עצמה לא היה אהבתה יותר חזקה למקום הזה משאר מקומות, כי האשה בכל מקום שבעלה יושב שם היא ג"כ חפצה לשבת (וכן אמרו נשי יעקב לבעלן בעת שבישר להם שרוצה לעזוב את בית אביהן), אבל כאשר זכרה אשת לוש את כל הכבוד שהנחיל בעלה בשבתו בסדום (כידוע שעשוהו לשופט עליהם) היה לבה עליה דווי על כבוד בעלה שגלה ממנו. וזהו מליצת: „ותבט אשתו מאחרי“ ר"ל הגעגועים שהיו לה בעזבם את סדום היו בעבור.

ועתה יובן ענין ענישה המשונה — דהנה בודאי היה מגיע לה עונש מחמת שאלו היה בידה לבחור היתה בוחרת להשאר בסדום (אף שאנשי סדום היו רעים וחטאים לה') מאד ועלולים להשתית גם את מדות בניה) למען הכבוד שנחל שם בעלה, אבל היה מקום ג"כ לצדד בזכותה מחמת גודל דאגתה לכבוד בעלה, לכן הטיל ה' עליה עונש שהוא ממש מדה כנגד מדה — דהנה המלח הוא סמל הקרבת האדם את עצמו בעד אחרים, כי המלח הוא החומר האחד במאכלי בני אדם אשר ימס למים ולא ישאר ממנו מאומה — שהרי לפעמים הרבה תשמע ב"א המסובים על השלחן מהללים את הבשר או את המרק, אבל מעולם לא תשמע אותם מהללים את המלח, הגם שידוע שכלי המלח כל המאכל לא היה ראוי לאכילה.

לכן אמר ה' לאשת סדום: הנה את ראויה לעונש מחמת הגעגועים שיש לך על סדום, אבל גם יש לספר בשבחך ולאמר: הביטו נא וראו אשה אחת מני אלף שדואגת על בעלה יותר מעל עצמה! לכן אעשה אותך נציב מלה (א שטאטוע פון זאלין) לזכר עולם על הקריבך את נפשך בעד אחרים. (המחבר).

אוצר הדרוש וההטפה.

פון דער בימה.

אמונה און געוויסען.

(דרוש לפ' חיו שרה).

חרב שלום ראבינאוויץ.

I

ואשביעך בד' אלהי השמים ואלהי הארץ אשר לא תקה אשה לבני מכנות הכנעני אשר אנכי יושב בקרבן וכו', ויאמר ד' אלהי אדוני אברהם הקרה נא לפני היום ועשה חסד עם אדוני אברהם וכו'. (בראשית כ"ד).

א קורצע צייט צוריק בין איד געווען אנוועזענד אויף א אידישע שמחה אין די הייז פון א שעהנעם בעל הבית. ווי די מאדע איז אין אמעריקא, האט מען נאכ'ן עסען בעשטימט א טאסט-מייסטער וועלכער האט מכבד געווען אלע געסט מיט „ספיטשעס". — ווען מען האט מיר איינגעלאדען צו רעדען, האב איך גע-האלטען א רעדע וואס האט זיך געפאסט פאר יענע פערזאמלונג, נעמליך, א פער-זאמלונג וועלכע האט שוין געמאכט עטליכע להיים'ס. — צו אן עולם וואס פיהלט שמחת-תורה'דיג קען מען ניט זאגען קיין טיעפע תורה אדער הויכע פילאזאפיע — אלזא האב איך געהאלטען א לייכטע הומאריסטישע רעדע און פטור.

דער נעכסטער רעדנער אין דער פראגראמע איז געווען אן אמעריקאנער יונגערמאן מיט א גלאט-ראזירטען פנים — אבער ווען ער האט געעפענט זיין מויל האט ער מיר אין אמת'ן איבערראשט; ער האט געהאלטען א פייערדיגע רעדע וועגען יודענטהום. ער האט אויסגעשריען מיט גרויס התלהבות, אז דאס יודענטהום איז די שעהנסטע און הייליגסטע פון אלע רעליגיאנען, און ער האט געמאכט א שטארקע אפיעל צו די אנוועזענדע, אז זיי זאלען אנווענדען אלע קרעפטען אויפצוהאלטען דעם יודענטהום.

איד מוז אייד מודה זיין, אז איך האב מיך געשעהמט — איך, אן אפיציעלער פערטרעטער פון יודענטהום, האב געהאלטען א לייכטע וועלטליכע רעדע, און ער, אן אמעריקאנער געבארענער יונגערמאן, האט געהאלטען א בעגייסטערטע רעדע פאר'ן יודענטהום! — דאס איז דאך שוין אבער א זאך וואס פארפאלען. אלזא האב איך וועגען מיין אייגענע פערלעגענהייט גיך פערגעסען, נאר וועגען יונגען

רעדנער האב איך כעשלאסען, אז אזא יונגענמאן דארף מען ערמוטהיגען; מען דארף איהם ווייזען אז זיין ליעבע און אויפאפפערונג פאר'ן יודענטהום ווערט אנערקענט. — ווען דער באנקעט איז געווען פאראיבער בין איך צו איהם צו געגאנגען און איהם ווארים בעראנקט פאר זיין רעדע; איך האב איהם געזאגט: „אז מיר וואלטען געהאט א סך אזעלכע יונגע לייט ווי איהר, וואלט דער יודענטהום גאר ניט געהאט וואס צו זארגען“.

„אה, גיט מיר ניט קיין צו גרויסע קאמפלימענטען“ — זאגט ער — „איך בין גאר ניט אזא צדיק ווי איהר מיינט“.

„צדיקים געפינען זיך היינטיגע צייטען גאנץ וועניג“ — זאג איך — „אבער א הייסער איך זייט איהר געוויס. — וועלכע שוהל בעזוכט איהר?“ — האב איך איהם צופעליג א פרעג געטהאן.

„איך בעלאנג ניט צו קיין שוהל“ — איז געווען זיין אנטווארט.

„זייט איהר וואהרשיינליך א רעפארמער?“ — פרעג איך איהם ווייטער.

„ניין“ — זאגט ער — „איך בין קיין ארטאדאקס און קיין רעפארמער“.

„טא וואס דען פאר א יודענטהום האט איהר דאס אזוי הייס געלויבט און פערטהידיגט?“ — פרעג איך איהם פערוואונדערט.

„מיין יודענטהום“ — זאגט ער — „בעשטעהט ניט פון צערעמאניעס און פון תפלות, פון וויקלען רצועות און פון קושען די מזוזה. — מיין יודענטהום מיינט א אידישע הארץ, א גוטען כאראקטער, עהרליכקייט, סאָוועסט, א. ז. וו. דאס איז מיינע אידישקייט“.

יעצט וועל איך אייך געבען א בילד פון אן אנדער סארט אידען וואס איז פונקט דער קאנטראסט פון איהם. — ווען איך בין געווען א אינגעל האב איך אמאל געלערענט אין א קליין שטעדטעל אין וועלכע עס האט זיך געפונען א גרופע אידען, וועלכע האט ניט געבראכט קיין פיעל כבוד דעם אידישען פאלק — זיי זיינען געווען פערד גנבים. — און ווען איך זאג „פערד גנבים“ מיין איך ניט, אז זיי האבען דוקא מקפיד געווען צו גנב'ענען פערד — ניין, זיי האבען גענומען וואס עס מאכט זיך; זיי האבען אויפגעבראכען קלייטען, פריוואט הייזער, א. ז. וו. א. ז. וו. — זיי האבען אויך ניט מקפיד געווען צו גנב'ענען דוקא ביי גוים ווי מען דערצהלט אויף אנדערע אידישע גנבים — דיזע זיינען גראדע געווען העכסט ליבעראל און אונפארטייאיש; זיי האבען בעהאנדעלט אלעמען גלייך אהן אונר טערשיעד פון ראסע אדער רעליגיאן. — ווען עס איז זיי אויסגעקומען האבען זיי בע'גנב'עט דעם ראש הקהל, דעם רב, דעם דיין, אזוי גוט ווי זיי האבען געטהאן להבדיל צו די מוזשיקעס אין דארף. — דעם וואונדער וואס איך וויל אייך דער צעהלען וועגען זיי איז, אז וואס אנבעלאנגט צו גאט, זיינען זיי געווען אזוי פרום, און פילייכט פרימער ווי די שעהנסטע בעלי בתים פון שטאָרט; זיי האבען אב-

געהיט אלע דינים ומנהגים; זיי האבען געהאט אן אייגענעם קלויז (מען האט דאס ניט גערופען דער „פערדרינגביס קלויז“, נאָר בלשון נקיה דער „פערדרינגער קלויז“ — דער נאמען איז ניט געווען קיין פאָלשער, ווייל נאָכדעם ווי זיי האָבען געגנבע'עט די פערדרינגביס זיי זיי טאָקע שנעל פּערהאַנדעלט). — אין פּערדרינגער קלויז האָט מען יעדען טאָג געדאווענט עטליכע מינים; בין מנחה למעריב האָט מען געלערענט חיי אדם און עין יעקב; שבת ביי טאָג האָבען זיי געזאָגט אַ סך תּהלים. — דער פּאָקט איז געווען, אַז וואָס מעהר „ביזנעס“ זיי האָבען געהאַט אַנגעגרייט אויף נעקסטע וואָך, אַלץ מעהר תּהלים האָבען זיי געזאָגט אַז גאָט זאָל זיי מצליח זיין. — אין שטאָרט האָט מען שוין געוואוסט, אַז מען זאָגט אַ סך תּהלים אין פּערדרינגער קלויז דאָרף מען אויפהענגען שטאַרקערע שלעסער אויף די טהירען און דינגען אַן עקסטראַ וועכטער...

II

איד האָב אייד דערצעהלט דיזע צוויי געשיכטעס, ווייל זייערע העלדען שטען לען פאַר צוויי געוויסע קלאַסען אידען. — דער יונגערמאַן וואָס האָט געהאַלטען אַ פייערדיגע רעדע פאַר'ן יודענטהום און צום סוף האָט זיך אַרויסגעוויזען אַז ער היט ניט אַב קיינע פון די מצוות פון דער תּורה נאָר ער זאָגט אַז זיין יודענטהום ליגעט ביי איהם בעהאַלטען טיעף אין האַרצען, איז דער טיפּ פון אַ קלאַסע אידישע יונגע לייט און יונגע פרויען וועלכע געפינען זיך ביי אונז אין די טויענדע און פּילייכט אין די הונדערטע טויענדע — וועלכע האַלטען אויך פונקט די זעלבע מיינונג, אַז אַ איד איז יוצא מיט סאָוועסט, גוטהערציגקייט, א. ז. וו. — אויף ווי ווייט זיי זיינען גערעכט, וועל איד אייד שפעטער בעווייזען.

פּערקעהרט ווידער די פּערדרינגביס פון יענער שטעדטעל וועלכע האָבען אַב־געטהאַן אלע מעשים רעים צו זייערע מיט־מענשען און צו דער זעלבער צייט זיינען זיי געווען פרומע גאָט־פאַרכטיגע תּהלים־זאָגער, שטעלען פאַר דעם טיפּ פון אַן אַנדער סאַרט אידען וועלכע צעהלען זיך אויך אין די טויענדע. — זעלבסטפּער־שטענדליך, אַז ניט אלע פון זיי זיינען פּערדרינגביס — פּראָסטע גנבה בעצאָהלט זיך ניט אין אמעריקא, און אין אויך צו געפעהרליך — דאָ גילט אַן איידעלערע סאַרט גנבה, און צו אונזער שאַנדע מוזען מיר געשמעהן, אַז עס זיינען דאָ פיעלע פון אונזערע אחינו בני ישראל וואָס אין ביזנעס זיינען זיי ניט בעסער ווי יענע פּערדרינגביס, און פונדעסטוועגען צו גאָט זיינען זיי גאַנץ פרומע אידען — און זיי זיינען ניט קיין צבוע'קעס, ווי אַנדערע קענען דענקען, זיי מיינען דאָס ערנסט — זייער מאַטאַ איז: „וואָס צו גאָט איז צו גאָט און וואָס צו לייטען איז צו לייטען — גאָט גיב איד אַב דאָס זייניגע אין שוהל, אַבער ווען איד קום אין מיין סטאַר אָדער פּעקטאַרי איז גאָט דאַרטען קיין שום מחותן ניט — איד געהיט ניט אין זיין רשות און ער האָט ניט קיין ביזנעס אין מיין רשות“.

III

איד האב גענומען דיזען ענין היינטיגען שבת ווייל עס איז א מאדנער פאקט, אז ביידע צדדים אין דיזען אלטען דיספוט אין דער פראגע וואס הייסט אידישקייט, בענוצען זיך מיט היינטיגע סדרה צו פערשטארקען זייערע געגענגעזעצטע טענות. — איד בין אמאל געווען אנוועזענדיג ווי א יונגערמאן האט דיספוטירט מיט א אידען פון אלטען דור טאקע וועגען דיזען ענין — זאגט דער יונגערמאן צום אלטען: „איך וועל דיר ברענגען א ראייה פון דיין אייגענע תורה, אז אידישקייט מיינט גוטהערציגקייט — ווייסט דאך געוויס די געשיכטע ווי אברהם האט ארויסגעשיקט זיין קנעכט זוכען א פאסיגע פרוי פאר זיין זוהן — נו, בעמערק נאך וואס פאר א פראבע האט אליעזר אנגעווענדעט אויסצוגעפינען אויב רבקה איז א גוטע אידישע טאכטער? האט ער געטרייט אויסגעפינען אויב זי בענשט ליכט, אדער נעהמט חלה? קיין איינע פון דיזע זאכען — ער האט איבערהויפט געוואלט זעהן אויב זי וועט געבען א דורשטיגען דורכרייזענדען א טרונק וואסער — איז דאס ניט דער בעסטער בעווייז, אז דער עיקר פון יודענטהום איז גוטהערציגקייט?

זאגט דער אלטער צו איהם: „עם הארץ! ווארום נעהמסטו א לעהרע פון אברהם'ס קנעכט וואס ער האט אפילו ניט געשטאמט פון אידען? לערען זיך בעסער פון אברהם'ן זעלבסט. — ווען אברהם האט בעאויפטראגט אליעזר'ן צו געהן אין דיזע שלחות, האט ער איהם דען דערמאנהט איין ווארט וועגען כאראקטער, סאוועסט, א. ז. ו.ו? ער האט איהם דאך נאך געזאגט אז ער וויל האבען א פרוי פאר זיין זוהן פון א אידישע פאמיליע און מעהר נאך נישט — אדרבה, פון דיזע געשיכטע קען מען זעהן, אז כאראקטער, גוטהערציגקייט, א. ז. ו.ו. האבען ביי אברהם'ן קיין שום ראָלע ניט געשפיעלט, ווייל אויב יא אזוי וואלט ער דאך געקענט געפינען א גוטע פרוי פאר זיין זוהן אין די פאמיליען פון זיינע אינטימע פריינד „ענר אשכול וממרה“, אדער ער וואלט געקענט נעהמען די טאכטער פון אליעזר'ן זעלבסט, וועלכע האט זיך געהאדעוועט אין זיין הויז און האט געוויס גע'ירשנ'ט די מרות פון אברהם ושרה — אבער דיזע מעלות האבען קיין געוויכט ניט געהאט מיט אברהם — ער האט נאך געקוקט אויף די רעליגיעזע זייט פון דער פראגע, צו איז זי א אידיש קינד אדער ניט, און ביי איהם איז רעכט געווען אז זיין איינציגער זוהן זאל בלייבען זיצען אונפעהריירט אידער ער זאל נעהמען א טאכטער פון אן אנדער פאלק אפילו ווען דיזע זאל בעזיצען די שעהנסטע מדות אין דער וועלט (ואם לא תאבה האשה ללכת אחריך ונקית משבועתי זאת רק את בני לא תשיב שמה) — איז דאס ניט א בעווייז אז דער עיקר פון יודענטהום איז ניט אנדערש נאר די ריין רעליגיעזע זייט?”

איד וועל אייך בעווייזען שפעטער אז דעם ריכטיגען פשט פון דיזער פרשה האבען זיי ביידע ניט פערשטאנען — אבער צום אלעם ערשטען וויל איד אייך בעווייזען אז אין דער הויפט פראגע וועגען וועלכע זיי האבען דיספוטירט — דאס

הייסט „וואס איז יודענטהום?“ זיינען אויך ביידענס מיינונגען געווען פאלש. — יעדע פון די צוויי קלאסען אידען, וועלכע איד האב אייך פריהער פארגעשמעלט האט נאר א העלפט פון יודענטהום — און אין דיווען פאל איז א העלפט פון דער זאך אזוי גוט ווי גאר נישט. — עס זיינען פאראן פיעל זאכען אין דער וועלט וואס אז יעמאנד האט בלויז א העלפט פון זיי האט ער אזוי גוט ווי גאר נישט. — איד וועל אייך אנטאפען א קלייניגקייט: א „שעהר“ — אז איינער האט איין קליינעל אדער זייטעל פון א שעהריל האט ער אזוי גוט ווי גאר נישט. — דער יודענטהום בעשטעהט אויך פון צוויי זייטען: דאס געמליכע און דאס מענש-ליכע — ווער עס האט בלויז איינע פון דיזע צוויי האלבע האט אזוי גוט ווי גאר נישט — דער איד וואס איז פרום צו גאט און האט צו דער זעלבער צייט א פער-דארבענעם כאראקטער איז שוין לאנג פערדאמט געווארען פון אלע נביאים. — דער יונגעראון ווידער וואס בענוגענט זיך מיט גוטעהרציגקייט און כאראקטער האט אויך גאר נישט

איד ווייס אז דערין וועט איהר ניט לייכט איינשטימען מיט מיר; איהר וועט זאגען אז דיזער לעצטער קלאס האט יא עטוואס וויכטיגעס, ווייל מיט זייער גוטען כאראקטער טהוען זיי דאך גוטעס צו זייערע מיטמענשען — אבער דער אמת איז אז דאס איז ניט גאנץ געוויס. — דעם מענשענ'ס כאראקטער לאזט זיך קנעטען אזוי ווי טייג; ווי לאנג דער מענש קומט ניט „לידי נסיון“, אדער ווען דער נסיון איז א גאנץ קליינער, וועט זיין געוויסען איהם האלטען ריין און ארענטליך, אבער ווען עס קומט איהם צו דער האנד א גרויסע תאוה, דאן רופט ער זיין שכל צו הילף, און ער געפינט שוין אויס מיט קונצען און דרעהרלעך אז ער מעג די זאך טהאן על פי יושר. פערקעהרט ווידער דער וואס האט ניט קיין מענש-ליכע הארץ נאר ער געהט כלומר'שט אין גלייכען וועג ווייל דער שלחן ערוך הייסט אזוי, וועט ער אויך גאנץ לייכט אויסזוכען א פשט'ל און זיך איינרעדען אז ער מעג דיזען מאל פערבויען דעם שלחן ערוך. — נאר דער גאנצער איד וואס האט ביידע זאכען, יראה און כאראקטער, איז אומשטאנדע בייצושטעהן א גרויסען נסיון.

(וזהו כוונת חז"ל בסיפור הגר שבא לפני שמאי ואח"כ לפני הלל בבקשת: „גירוני על מנת שתלמדני את כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת“ — תיהרות עומדת על שני יסודות כמו שבארתי לעיל — האלהי והאנושי — במאמר הזה קורא את היסודות האלו בדרך מליצה „רגלים“ — וכוונת הגר בבקשה הנ"ל היה שיגירנהו ע"מ שלא יהיה עליו חוב לשמור אלא אחד משני היסודות הנ"ל — האנושי לבד. — שמאי דתפו באמת הבנין שבידו, כוונתו במליצתם ששמאי אמר לאותו הגר שאמונת ישראל דומה לבנין שלם שנמדד במדה (אמה) וממנו אין לגרוע, — הלל הסכים לעשות רצונו, אבל תוך כדי דיבור הודיע לו שהיסוד שהוא רוצה ללמוד אינו שוה מאומה אם לא יתובר אליו גם השני — למהר"ד למגעול שאבד המפתח שאין בו כל תועלת עד שימצא מפתח, וזהו שאמר הלל: היסוד שאתה רוצה בו הוא „מאי דעלך סני לחברך לא תעביד“ אבל היסוד הנ"ל אינו שוה כלום עד שתלמוד את היסוד השני והוא היסוד האלהי ע"פ מצות התורה, וזהו: „ואיך פירושא הוא זיל גמור“).

IV

צוויי פערזאנען ווערען בעשריבען אין תנ"ך וואס בעווייזען די ריכטיגקייט פון אינזער בעהויפטונג — יעדער פון זיי האט נאָר געהאט איין האַלבע פון יודעני-טהום און דעריבער זיינען זיי ביידע געבליבען פערשריבען אין תנ"ך אלס רשעים — איר מיין בלעם און אחאב.

דער כאַראַקטער פון בלעם איז זעהר דונקעל און אונפערשטענדליך; ער איז דאָכט זיך געווען אַ „נביא“ (בתלמוד מדברים אודותיו כאודות נביא ולא כמכשף), גאט האט זיך צו איהם בעוויזען, און ער האט דאָכט זיך געשאַמען מיט ברכות (והביע את הפסוקים היותר יפים בתורה כמו „מה טובו אהליך יעקב וכו'“) און פונדעסטוועגען איז זיין אנדענקען געבליבען ביי אידען אַלס „בלעם הרשע“, און ביי דער ערשטער געלעגענהייט האָבען זיי איהם גע'הרג'עט מיט'ן שווערד! — אַ שליסעל צו דיזע רעטעניש געפינט זיך אין אַ מאמר פון מדרש תנחומא „במשה כתיב: הודיעני נא את דרכיך, ואלו בכלעם כתיב: ויודע דעת עליו“, דער מדרש האט דערמיט געמיינט צו אַקצענטירען דעם אונטערשיעד אין די כאַראַקטערען פון דיזע צוויי — משה האט געבעטען ביי גאט ער זאל איהם לערנען זיינע וועגען, ד. ה. ער זאל איהם איינגעבען שכל ווי אַבצוהיטען ביידערליי וועגען — די געטליכע און די מענשליכע — אָבער וועגען בלעם'ן שטעהט אַז ער האט נאָר געוואוסט די געטליכע זייט (דעת עליון) אַליין, אָבער אין מרות און כאַראַקטער איז ער געווען איינער פון די ערגסטע מענשען אין דער וועלט — און אַז איהר וועט גוט בעטראַכטען די געשיכטע פון בלעם'ס בעציהונג צום אידישען פאַלק ווי דאָס ווערט אַנגעגעבען אין פרשה בלק וועט איהר זעהן וואָס פאַר אַ טיפען בליק די חכמי התלמוד האָבען געהאַט.

בלעם איז געווען אַ נביא, אָבער ער האט געהאַט אַ פערדאַרבענעם כאַראַקטער — דאָס קענט איהר זעהן פון זיין פערטיגקייט אַנצונעהמען די איינלאַדונג פון בלק'ן צו געהן שילטען די אידען. — אַז ער וואָלט געווען אַ מענש מיט גע-וויסען וואָלט ער געזאָגט צו בלק'ן: „שעהמען דאַרפסטו זיך צו וועלען פער-ניכטען אַ גאַנצע פאַלק בעפאַר זיי האָבען דיר נאָר עטוואָס שלעכטס געטהאָן“ (והוא יושב ממולי) — אָבער בלעם האט געהאַט אַ שטאַרקען אַפעטיט צו די גאַלד און זילבער וואָס בלק האט איהם צוגעזאָגט, און ער איז אויך פערבלענדעט גע-ווארען פון דעם קאָמפלימענט „כי ידעתי את אשר תאור יואר ואשר תברך מבורך“ און דעריבער האט זיך איהם שטאַרק געוואָלט געהן. און הגם ער איז ניט גע-גאַנגען ביז גאט האט איהם ערלויבט צו געהן, און ער האט געזאָגט אַז ער וועט ניט שילטען ביז גאט וועט איהם ערלויבען, זעהט מען דאָך פונדעסטוועגען אַז זיין האַרץ האט שטאַרק געצויגען צו שילטען די אידען, והראיה ווען גאט האט איהם געצוואונגען צו בענשען די אידען אַנשטאט שילטען, האט ער געפרוואווט בייטען

זיין פלאץ אייניגע מאָל (משנה מקום משנה מול), טאַמער וועט איהם דאָך גע-
לינגען אריינצואוואַרפען אַ פאַר קללות.

(וזהו כוונת חז"ל באמרום: בלעם תיגר ברגלו אחת היה" — כבר בארתי לעיל
שחז"ל כווננו במליצת "רגל", אחד משני היסודות שהדת נשען עליו — האלתי והאנושי —
בלעם היה, תיגר ברגלו אחת" ר"ל שתסר לו יסוד אחד והוא היסוד האנושי שבדת).

יעצט וועל איך אייך ווייזען אַ צווייטען טיפּ אין תנ"ך וואָס האָט אויך
געהאַט נאָר איין העלפט פון יודענטהום — די פערקעהרטע זייט פון בלעם'ן — און
ער איז אויך געבליבען אַ פערדארבענער מענש — איד מיין אַחאב מלך ישראל.
אחאב'ס כאַראַקטער איז אויך געבליבען דונקעל און ניט ערקלעהרט ביז יעצט —
אין תנ"ך ווערט ער בעשריבען אַלס איינער פון די ערגסטע רשעים פון זיין צייט
(ויוסף אחאב לעשות להכעים את ד' אלהי ישראל מכל מלכי ישראל אשר היו
לפניו, מלכים ט"ז—ל"ג) — די מלכי ישראל זיינען כמעט קיינער ניט געווען קיין
צדיקים און ער איז געווען דער ערגסטער — און פונדעסטוועגען זאָגען אויף איהם
די חכמי התלמוד: "אחאב שקול היה" (סנ' ק"ב), דאָס הייסט ווען די מלאכים
זיינען געקומען מקטרג זיין אויף איהם פאַר גאָט, ווי עס ווערט בעשריבען אין
מלכים א' "ויאמרו זה בכה וזה בכה" — זאָגט דערויף רב נחמן, אַז מען האָט גע-
פונען אחאב'ס זכיות האַלב־אויף־האַלב מיט זיינע רשעות — פרעגט זיך די פראַגע:
וואו האָט אחאב גענומען זכיות ווען עס געפינט זיך קיין איין גוטער וואָרט אויף
איהם ניט אין תנ"ך? — דעם אַנטוואָרט צו דיזע פראַגע גיט אונז רב יוסף (שם
בגמרא), רב יוסף זאָגט: "אחאב ותרן בממונו היה" — אחאב איז געווען פריי-
געביג מיט זיין געלט — אין אנדערע ווערטער, ער האָט געהאַט איין העלפט פון
יודענטהום: געוויסען, גוט־הערציגקייט, א. ז. וו. אָבער עס האָט איהם געפעהלט
די צווייטע העלפט — אמונה אין גאָט און אין זיין תורה.

און פילייכט וועט איהר פרעגען, פון וואָנען האָט דאָס רב יוסף געוואוסט,
ער האָט דאָך געלעבט הונדערטער יאהרען שפעטער ווי אחאב, און אין פסוק איז
דאָך קיין וואָרט ניט דערמאָהנט וועגען אחאב'ס פרייגעביגקייט? וועל איך אייך
בעווייזען דוקא פון איינע פון די שענדליכסטע מעשיות וואָס דער פסוק דערצעהלט
אויף איהם, אַז די מענשליכע זייט פון יודענטהום (סאַוועסט) האָט איהם גראַדע
ניט געפעהלט.

"א געוויסער מאָן, נבות הזירעאלי, האָט געהאַט אַ וויינגאַרטען נאָהענט צו
אחאב'ס פּאַלאַץ אין שומרון. האָט אחאב געזאָגט צו נבות: גיב מיר אָב דיין
וויינגאַרטען, איד וויל מאַכען פון איהם אַ גרינס־גאַרטען, ווייל ער איז נאָהענט
צו מיין הויז און איד וועל דיר געבען אַ בעסערען גאַרטען ווי דיזער, אָדער אויב
דו ווילסט וועל איד דיר געבען די ווערדע דאפון אין געלט. האָט נבות געענטפערט:
חלילה! גאָט זאָל היטען, איד זאָל דיר פערקויפען די ירושה פון מייענע עלטערען.
אחאב איז געקומען אַהיים און האָט זיך געלעגט צו בעט און האָט ניט געגעסען. ווען

ער האט דערצעהלט זיין ווייב איזבל די געשיכטע האָט זי צו איהם געזאָגט מיט שפּאַט: „דו ביסט טאַקע פּעהיג צו פּיהרען אַ מלוכה ביי אידען! שטעה אויף, געה עסען, און איד וועל דיר שוין געבען נבות'ס ווינגאַרטען. — די ענדע וואָר אַז זי האָט געמאַכט אַ פאַלשען בלבל פון פּערראַטה אויף נבות', האָט איהם געבראַכט בעפאַר די העכסטע געריכט, און מיט די הילפּע פון פאַלשע עדות האָט מען איהם פּער'משפּט צום טויט, און מען האָט איהם פּערשטיינט מיט שטיינער. דאַן איז איזבל געקומען צו אַחאַב'ן און געזאָגט: שטעה אויף ירש'ע אב נבות'ס ווינגאַרטען וואָס ער האָט דיר ניט געוואָלט פּערקויפּען פאַר געלט — ווייל נבות איז שוין מעהר אויף דער וועלט ניטאָ — ער איז טויט“ (מלכים א' כ"א).

נון, פון דיזען ספור זעלבסט, וועלכער זעהט אויס אויבערפֿלעכליך אַז אַחאַב האָט קיין כאַראַקטער און קיין מענשליכע האַרץ ניט געהאַט וויל איד איד בעווייזען פונקט פּערקעהרט, אַז ער איז גראַדע געווען אַ ליבעראַלער און סאָוועסטנער מענש — אַחאַב האָט געלעבט אין אַ צייט ווען קעניגע האָבען געקענט טהאַן וואָס זייער האַרץ האָט גלֹוסט ניט נאָר מיט די אייגענטהום פון זייערע אונטערטהאַנען, נאָר אפילו מיט זייער לעבען. — ווען אַן אַנדער קעניג האָט זיך פּערוואָלט אַ ווייניג נאַרטען פון זיינעם אַז אונטערטהאַן האָט ער עס צוגענומען און דער בערויכטער האָט אפילו מורא געהאַט די מויל צו עפּענען, אפילו היינט אַז אַן אַריענטאַלישען קעניג פּערוואָלט זיך עטוואָס וואָס בעלאַנגט צו זיינעם אַז אונטערטהאַן נעהמט ער עס פשוט, און אויב ער איז אַ פיינער מאַן בעזאַהלט ער איהם דאָפּיר — אַחאַב האָט ניט אַזוי געטהאַן, נאָר ווי אַ „העכסט סאָוועסטנער מאַן“ (?). האָט ער זיך געבעטען ביי נבות'ן דיזער זאַל איינשטימען צום מסחר — אפילו ווען נבות האָט איהם שוין ענטזאָגט און אַחאַב איז קראַנק געוואָרען פון האַרץ־וועהטאַג, איז איהם נאָך פונדעסטוועגען ניט ארויף אויפ'ן זינען צו צונעהמען דעם וויינגאַרטען מיט געוואָלט. — דער פאַקט אַליין אַז נבות האָט געוואָגט אַזוי ענטשלאָסען צו ענטזאָגען דעם קעניג'ס פּערלאַנג און ער האָט קיין מורא ניט געהאַט טאַמער וועט איהם דער קעניג טויטען און צונעהמען דעם וויינגאַרטען, בעווייזט אַז אַחאַב האָט געהאַט אַ רעפּוטאַציאָן אין זיין צייט אַלס אַ מענש מיט יושר וואָס איז ניט פּעהיג צו בענעהן אַזאַ פּערברעכען — אָבער דאָ קומט דער בעסטער בעווייז, אַז כאַראַקטער אַליין איז ניט גענוג אַבזעהאַלטען אַ מענשען פון בענעהן אפילו די שענדליכסטע מעשים — ווייל, ווי אויבען געזאָגט, דער געוויסען פון אַ מענשען לאָזט זיך בייגען און קנעמען אַזוי ווי טייג פון זיין ווילען און פון זיינע תּאוות. — אַחאַב איז געווען אַ העכסט אַרענטליכער מאַן; אַ מענש וואָס אין געווענהליכע אומשטענדען וועט ער ניט אַנריהרען אַ פּליעג אויפ'ן וואַנד — נאָר דאָ איז געקומען אַן אונגעוועהנ־ליכער נסיון — ער האָט געקראַגען אַ געוואָלטיגען חשק צו אַ געוויסען וויינגאַרטען און דער אייגענטהימער דאָפּון האָט עס בשום אופן ניט געוואָלט פּערקויפּען, און פון האַרץ־וועהטאַג איז ער קראַנק געוואָרען — דאָ איז געקומען זיין ווילען און גענומען אַרבייטען אויף זיין געוויסען — דער ווילען האָט גערופּען דעם שכל צו

הילף, און דער שכל האט באַלד געפונען גענוג אַרגומענטען געגען נבות היזרעאלי — ערשטענס, איז ער דאָך אַ מורד במלכות, וואָס הייסט? דער קעניג פּערלאַנגט אַ זאָד און דו זאָגסט „ניין!“ — אַ מורד במלכות קומט מיט אַפילו נאָך די לאַנדס-געזעצע — צווייטענס, אָננעהמענדיג אַז עס איז אַן אומרעכט איהם צו טויטען, קען עס דאָך אַבער זיין אַז דורך איהם זאָל דעם קעניג'ס קראַנקהייט און בענקעניש נאָכ'ן וויינאַרטען איהם טרייבען צום טויט — נו, איז ניט בעסער אַז אַן איינ-פאַכער מענש זאָל שטאַרבען איידער דער קעניג אַליין וואָס זיין טויט קען האַבען אַ שלעכטען עפקט אויפ'ן גאַנצען פּאָלק? — און נאָך אַלעמען — זאָגט זיין שכל צו איהם — וועט דאָך דיין האַנד ניט פּערגיסען זיין בלוט; איזבל וועט דאָך אַכטהאַז דעם „דושאַב“, און ביי איהר איז קיין נאָווינע ניט צו פּערגיסען בלוט; האַט זי דען ניט אויסגע'הרג'עט אַלע נביאים פון גאַט ווען איהר האַט זיך פּער-וואָלט? לאַז זיך דאַכטען אַז זי האַט דאָ גע'הרג'עט מיט אַ מענשען מעהר! — און נאָכהער אַז נבות וועט שוין זיין טויט (ניט דורך דיין האַנד) וועסטו איהם דאָך ירש'ענען אויף אַ רעכטליכען וועג נאָך די געזעצע פון לאַנד וואָס לויטען, אַז דער אייגענטהום פון „הרוגי מלכות“ בעלאַנגען צום קעניג (או כפי' אחר של רש"י שם שנבות היה בן אחיו) — און אַזוי האַט אַחאַב דער „פיינער סאָוועסטנער מאַן“ ענדליך ביי זיך רעכט געמאַכט צו בעגעהן דעם שענדליכסטען פּערברעכען אין דער וועלט. — דאָס איז די פּרוכט פון יושר אַהן אמונה.

(הביאור הנ"ל יפיץ אור גדול על כמה פסוקים קשים בסיפור הענין הנ"ל שם במלכים א' — א) כשפגע אליהו את אחאב א"ל: „הרצחת וגם ירשת?“ (וקשה מדוע הוסיף „ירשת“, הלא זה הדבר קל מן „רצחת“ ודרך כל הלשונות ללכת מן הקל אל הכבד?) (ב) כשראה אחאב את אליהו אמר: „המצאתני אויביו?“, ואלהיו ענה: „מצאתי!“ (מה כיוון בזה? האם התחבא אחאב ממנו?) אבל ע"פ הנ"ל יבואר היטב — שני אנשים הפכיים כאחאב ואלהיו; הראשון החזיק אך בחלק האנושי שבדת והשני מחזיק בכל מאדו ביתור בחלק האלהי (כמו שאמר: קנא קנאתי לד' וכו') בוודאי היו להם ויכוחים תמידים אודות הענין הנ"ל; אליהו נסה להשיבו אל ד' והוא אמר: „מה צורך לי בזה? אם לשפוט את עמי בצדק, מובטח אני בעצמי שרגש היושר הנמוע בלבי ימנעני מעשות שום רע לשום אדם — אבל אליהו מען שלא די ברגש היושר לבד; והזהיר אותו שיבוא יום שומצא אחאב בעצמו שבלי אמונה לא יוכל איש לגבור על יצרו — וכן היה באמת — כשבא מעשה לידו בענין נבות, שהרג נפש וגזל וחמס וגם הצדיק את נפשו שירש ירושה ע"פ דין — ולכן אמר ד' אל אליהו לאמר: „כה אמר ד' הרצחת וגם ירשת?“ — ר"ל הלא אתה אמרת שרגש היושר ישמרך מעשות רע והנה אתה רואה שאפשר לאדם מנומס לרצות נפש ולגזול את מאורו וגם להאמין שבאה לו הגולה בירושה! — כשמצא אחאב את עצמו נלחץ אל הקיר אמר: „המצאתני אויביו?“ ר"ל זאת הפעם הפשת אותי בכף, ואלהיו ענה: „מצאתי!“ ר"ל תפשיך. וד"ל).

V

יעצט קענען מיר לייכט פּערשטעהן דעם ריכטיגען אינהאַלט פון די שלחות וואָס אברהם האַט אַנגערטויט צו אַליעזר'ן און די פּראַבע וואָס דייער האַט געמאַכט

מיט רבקה'ן (שקשה הלא אברהם הקפיד ביחוד שלא יקח אשה לבנו מבנות הכנעני, והיה לאליעזר לבקש סימן שיוכיח בעיקרו על הדבר הזה, ומה אנו מוצאים שבקש סימן רק על טוב לבה — ואיך יפול דבר אם העלמה הזאת שתתן לו לשתות מכדה תהיה כנענית או שפחה? (חז"ל כבר אמרו „שאליעזר שאל שלא כהוגן, והיה העלמה היוצאת, אפילו הגרית אפילו סומא?“ — אבל גם הם לא הזכירו העיקר, שמה כנענית היא) — ואם תאמר שעל זאת כבר התפלל: „הקרה נא לפני היום וכו'“? קשה אם סמך על התפילה לבד למה בקש סימנים? הלא היה יכול לבוא אל בית משפחת אברהם ולסמוך שד' יורה דרכו את מי לקחת כמו שהורה את שמואל את מי לבחור מכל בני ישי — יש ג"כ להקפיד על לשון הכתוב „ואשביעך בד' אלהי השמים ואלהי הארץ“ (מדוע הזכיר כאן שד' הוא אלהי השמים ואלהי הארץ?)

איך האב אייד פריהער געוויזען צוויי ביבלישע פערזאנען וואס זיינען גער בליבען פערדארבענע מענשען ווייל יעדער פון זיי האט נאָר געהאַט אַ העלפט פון יודענטהום — דיזע פּרשה אָבער האַנדעלט מיט אברהם'ן וואָס האָט דערגרייכט די העכסטע מדרגה פון פאַלקאַמענהייט, ווייל אין איהם האָבען זיך פּעראַייניגט ביידע זייטען פון יודענטהום, די געטליכע און די מענשליכע, אין העכסטען גראַד (ווי איד האב שוין אָנגעצייגט אין אַ פּריהעריגע דרשה) — אַזאַ מענש ווען ער האָט גענומען זוכען אַ פּאַסיגע פּרוי פאַר זיין זעהן האָט געוויס געוואָלט אַז זי זאָל זיין ביידע זאַכען — פּרום צו גאָט און גוט צו לייטען, און דעריבער האָט ער געוואָלט „ואשביעך בד' אלהי השמים ואלהי הארץ“ דערמיט האָט ער איהם געוואָלט אַנווינקען אַז אַזוי ווי גאָט איז דער הערשער פון ביידע זאַכען, הימעל און ערד, אַזוי מוז מייזן זעהנ'ס פּרוי פּעראַייניגען אין זיך די געטליכע און מענש-ליכע זייט פון רעליגיעזאָ.

ווען אליעזר איז אַרויס אין וועג וועגען דיזע שליוחות און ער האָט אָנגעפאַנדן גען נאַכצורענקען וועגען אברהם'ס ווערטער, האָט ער באַלד איינגעזעהן אַז וואָס עס אַנבעלאַנגט דעם פונקט פון אמונה, איז דאָס אַ זאָך וואָס מען קען אין פינף מינוטען ניט אויסגעפינען, ווייל דאָס איז אַ דבר המסור לַלֵב — מען מוז מיט אַ מענשען וואָהנען צוזאַמען יאָהרען לאַנג ביז מען קען זאָגען אַ מיינונג וועגען זיין רעליגיעזיטעט און בסתּחן אין גאָט — דעריבער האָט ער געוואָלט: „ד' אלהי אדוני אברהם“ — רבונו של עולם! וואָס אַנבעלאַנגט דיר גאָט, דער גאָט פון אברהם, דאָס הייסט וועגען די פּרומקייט פון יצחק'ס כלה, מוז איד זיך פּערלאָזען אויף אַ נס אַז דו וועסט שוין צושיקען אַ פּרוי וואָס מיט איהר פּרומקייט וועט זי פּאַסען פאַר אברהם'ס פּאַמיליע (הקרה נא וכו') ועשה חסד עם אדוני אברהם), אָבער וואָס אַנבעלאַנגט די מענשליכע זייט, דאָס הייסט כאַראַקטער, גוטהערציגקייט, א. ז. וו. דערויף דענק איד ביז אויך אַ מבין — און אויף דעם האָט ער געמאַכט די ידוע'דיגע פּראַבע, וועלכע האָט זיך איהם איינגעגעבען ווי געוואונשען (*).

(* קצת מן הדרוש הזה נמצא בספרים, אבל כידוע, אין שני נביאים מתנבאים.

תומר לדרוש.

אמונה ויושר.

(אמונה און געוויסען).

אגדות חז"ל.

„אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו“ (ישעי' ג') — וכי יש צדיק טוב ויש צדיק שאינו טוב? אלא טוב לשמים ולבריות, זהו צדיק טוב: טוב לשמים ורע לבריות, זהו צדיק שאינו טוב — כיוצא בדבר אומר: „אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו“ (שם י"א), וכי יש רשע רע ויש רשע שאינו רע? אלא רע לשמים ורע לבריות, זהו רשע רע: רע לשמים ואינו רע לבריות, זהו רשע שאינו רע (קיד' מ').

אל תאמין בעצמך עד יום מותך, שהרי יוחנן כהן גדול שמש בכהונה גדולה שמונים שנה, ולסוף נעשה צדוקי (בר' כ"ט).

וכבר היה ר' טרפון וזקנים מסובים בעליית בית נתזה בלוד, נשאלה שאלה זו בפניהם: תלמוד גדול או מעשה גדול? נענה ר' טרפון ואמר: מעשה גדול. נענה ר' עקיבא ואמר: תלמוד גדול. נענו כולם ואמרו: תלמוד גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה (קיד' מ' ע"ב).

אמר רבה בר רב הונא: כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות ומפתחות החיצוניות לא מסרו לו — האיך יכנס? הכריז ר' ינאי: חבל על מי שאין לו חצר ושער לחצר עושה! (שבת ל').

„העצמות היבשות“ אלו בני אדם שאין בהם לחלוותית של מצוה (סנ' צ"ב).

„למען תזכרו ועשיתם אל כל מצותי“ — משל לאתר מושלך אל תוך המים, הושיט הקברניט את החבל ואמר לו: תפוש חבל זה בידך ואל תניחהו, שאם תניחהו אין לך חיים. אף כך אמר להם הקב"ה לישראל: כל זמן שאתם מדובקים במצוות „ואתם הדבקים בד' אלהיכם חיים כולכם היום“ (מ"ד פ' י"ז).

„נר ה' נשמת אדם“ (משלי כ' כ"ז) — אמר הקב"ה יהי נרו בידך ונרך בידו. ואיזו נרו של הקב"ה? זו תורה, שנאמר: „כי נר מצוה ותורה אור“ (שם ו' כ"ג), מהו „כי נר מצוה“? אלא כל מי שעושה מצוה הרי הוא כאילו מדליק נר לפני הקב"ה ומחיה נפשו שנקראת גר, שנאמר: „נר ה' נשמת אדם.“ (שמו"ר פ' ל"ו).

אמר ר' אלעזר: אלמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ, שנאמר: „אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי“ (פס' ס"ה).

ר' אלעזר בן עזריה אומר: אם אין תורה אין דרך ארץ, אם אין דרך ארץ אין תורה (אבות פ"ג).

„כיו נר מצוה ותורה אור“ (משלוי ו' כ"ג) — משל למו שעומד באפלה, בא להלך, מצא אבן וכששל בה, מצא כיב נופל בו, הקיש פניו בקרקע. למה? שלא היה בידו נר. כך הדיוט שאין בידו דברי תורה, מצא עברה וכששל בה ומת, אבל אותם שעוסקים בתורה דומים למו שעומד באפלה ונר בידו, שנאמר: „נר לרגלי דבריך ואור לנתיבותי“ (שמ"ר פ' ל"ו).

כל שישנו במקרא ובמשנה ובדרך ארץ לא במהרה הוא תומא, ועליו הכתוב אומר: „והחוט המשולש לא במהרה ינתק“.

דרש בר קפרא: כל שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ, דור הנאה ממנו, שנאמר: „ובמושב לצים לא ישב“ (קיד' מ', מ"א).

ועוד דרש (רבי אלעזר בן עזריה): דברי חכמים כדרכונות וכמסמרות נטועים בעלי אסופות נתנו מרועה אחד“ (קהלת י"ב, י"א), למה נמשלו דברי תורה לדרכונות? לאמר לך: מה דרבון זה מכוון את הפרה לתלמיה להוציא חיים לעולם, אף דברי תורה מכוונים את לב לומדיהם מדרכי מיתה לדרכי חיים (תג' ג').

באדל"מ ובאדל"ח תלויים זה בזה.

„ועשיתם את חוקותי וכו' וישבתם על הארץ לבטח“ — תנוני אחד שהיה לו חנות מסחורות שעושים מהם בגדים שאל לחייט אם יש לו פרנסה טובה — א"ל החייט: זאת תוכל לדעת ממסחרך, אם אתה מוכר סתורה הרבה אז גם לי יש פרנסה טובה מתפירת הבגדים, וענין שלי תלוי בך — כן חלקי המצות שבין אדם למקום ושבין אדם לחברו תלויים זה בזה, ומצוה גוררת מצוה וכו' — וזשה"כ: כאשר „ולא תונו איש את עמיתו“, אז אני מבטיח לכם כי „ויראת מאלהיך“, ר"ל תשמור את המצות שבאדל"מ ג"כ, גם אופן השני כאשר „ועשיתם את חוקותי“ במה שבאדל"מ או תהיו בטוחים אשר „וישבתם על הארץ לבטח“, באין שוד וחמס בין אדם לחברו (כפלים לתושיה).

בענין הנ"ל.

„ותשחת הארץ לפני האלהים ותמלא הארץ חמס“ — כלל זה בידינו, אם יאמרו לך: העיקר להיות אדם בין אדם לחברו שלא להונות ולא לעשות עול במשפט במדה ובמשורה, אבל מה איכפת לך, אם חברך מניח תפילין או לא וכו', אל תאמין לדברים האלו, כי מי שאין יראת ה' בלבו גם מצדק ומשפט הוא רחוק, כי יצר לב האדם רע מאד ורק יראת הרוממות מתשת כח היצר, וז"ש: „ותשחת הארץ לפני האלהים“, ר"ל כמעט אבדה האמונה, „ותמלא הארץ חמס“, וד"ל (מנחת יהודה).

בענין הנ"ל.

„אין אדם נקרא צדיק א"כ הוא טוב, אמר רב טביומא: צדיק והוא טוב נמשל לפעמון של זהב ומקישו של מרגליות, רשע והוא תומא נמשל לאשה כעורה וחוטמה מעלח פוליופוס“ (ילקוט) — ור"ל שיש צדיק באדל"מ, משכים ומעריב לביהמ"ד, מדקדק במצות, שומר פיו ולשונו, וגם עיניו בל יתבוננו על בתולת, אולם באחת היצר מושל עליו, שקופץ

ידיו מעשות טוב לעניים, זה נקרא צדיק שאינו טוב, והוא דומה לפעמון של זהב אך חסר המקיש ע"כ אין קולו הולך (ר"ל אין קול מוסרו נשמע מן הבריות כי אומרים לו קשומ עצמך וכו'), אבל אם הוא גם פורן בממונו, אז הוא דומה לפעמון של זהב עם מקיש של מרגליות, ר"ל קולו קול עז נשמע מכל אדם — וכן יש רשע מחלל שבת ועובר בשאט נפש על דברי תורה ודברי חכמים, אולם אם לכל הפחות טוב לבריות אין הכיעור ניכר כ"כ, אך אם הוא גם רע לבריות דומה ממש לאשה כעורה שיש לה פוליוס על הוטמה, וז"ש: אמרו צדיק כי טוב וכו', אברהם אבינו היה צדיק וטוב, כמשה"כ: „למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט" — לא רק צדקה ומשפט אלא גם דרך ה', מה הוא רחום אף אתה רחום וכו' (שם).

את שבתותי תשמרו וכו', אל תפנו אל האובות

האמונה שיש גבוה מעל גבוה שומר הוטבעה בלב האדם מבטן ומלדה ומהריון, והראיה, שלא נמצאה מעולם אומה ולשון שלא היה לה איזה אמונה, אם בכוכבי השמים, או באש, או במים, אם בשעירים או באשרים, או שאר אלהים אחרים, אשר בדו מלבם, ומאז הכיר אברהם את אלהי האמת, בני אדם נחלקים לב' כתות: בעלי אמונת האמת, ועובדי עבודה זרה — אבל כל האומר שאינו מאמין בשום אלהות, שקר ענה בעצמו, כי האדם בטבעו אם אינו מאמין ומתפלל לה' בהכרח פונה אל אלהים אחרים, וכמאמר החכם: „ווא דער גלויבע אויפהערט, פענגט דער אָבערגלויבע אָן" — ובזה יובן סמיכת המאמרים בכתוב: „את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו אל תפנו אל האובות ואל הידעונים" — ר"ל אם לא תראו ממקדשי וכו' בהכרח שתפנו אל האובות והידעונים, וד"ל (שם).

וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה'.

קשה במה כח הציצית גדול שיזכירו את האדם את כל מצות ה' ? ובתלמוד מצינו שבאמת פעלו הציצית פעולה כזאת על לב יהודי שרצה לחטוא כמו שמצינו (מנ' מ"ד.) מעשה באדם אחד וכו' באו ארבע ציציותיו ופתחו לו על פניו, הלא דבר הוא !

הציצית היו לבנים ועליהם נתון פתיל תכלת; צבע לבן הוא סמל הטהרה והנקיות מחמא וצבע התכלת הוא סמל הקדושה העליונה הבאה ממרום (תכלת דומה לרקיע), והוראת הציצית א"כ היה לומר לאדם: אם תרצה שיהיו מעשיך לבנים (ר"ל מנוקים מכל חמא) תתן עליהם פתיל תכלת ר"ל אפילו בעשית הטוב אל תעשה את הטוב מצד יושר לבבך אלא מחמת שכן גזר עליך הקב"ה — והמעט הוא כמו שהוכחתי בדרוש התולך לפנינו שהאיש העושה טוב מישרת לבבו עלול להטות את ישרתו אל כל אשר יטחו לבבו ולומר אין רע, וכן בודאי אותו האיש שהלך אל הזונה ושלא היה באמת רועה זונות מעודו (והראיה שהיה מלוכש בציצית) בודאי פתחו יצרו שאינו עושה בזה כל רע לשום אדם ואינו עובר במלא השערה על חוקי היושר והמוסר, אבל פתאום באו ציציותיו ופתחו על פניו, ר"ל הופיעו לפני עיניו, וזכר הוראתם שכל מעשיו ב"א יהיו ע"פ גזרת השם יתב' ואז מובטח לו שלא יטעה, וזכר ג"כ שה' אסר את הזונות על כל פנים, ולא יועיל לזה שום אמתלא, וחדל מן החמא.

ועתה יזהירו לעינינו דברי הכתוב: „וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אותם ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וכו' " — ר"ל פתיל התכלת שעל יובן הציצית יזכיר אתכם את כל מצות ד' (משום שתכלת דומה לרקיע, כנ"ל) ועשיתם אותם לא מחמת יושר לבב, אלא משום שכן צוה הקב"ה — ועי"ז „ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם", שאל"כ אפילו האדם הישר עלול לנטות אחרי לבבו ואחרי עיניו, כמו שהוכחתי לעיל, וד"ל. (המחבר).

רק אין יראת אלהים במקום הזה.

„כל מי שיראת תטאו קודמת לחכמתו מתקיימת, ומי שחכמתו קודמת ליראת תטאו אין חכמתו מתקיימת“, כי אם חכמתו קודמת בעיניו ליראתו ואשר תישר בעיניו שכלו אותו יקרב, ואם שכלו מתנגד לדבר ירחיקו, אז אין חכמתו מתקיימת, כי סוף שכלו להמשך אחרי רצונו ולהתענות בתוהו לא דרך. אבל אם יראתו קודמת לחכמתו, והוא מאמין באמונה שלמה באמיתת וישרת החוקים, רק יבוא אחריהם בשכלו להבינם ולדעתם, ואם פעם תקצר בינתו מהבין את החוק, ידע כי בינתו קצרה, ולא יבעט במצות ה' בהשענו על בינתו, אז לא רק שיראתו תתקיים, כי אם גם חכמתו תתקיים, כי התוקים יגנו על שכלו שלא יט הצדה בהמשכו אחרי רצונו ועל חכמתו שלא תתבלע באשמת יצרו הרע המכהו בסגורים.

כדברים האלה אנו שומעים במענה אברהם אבינו שענה לאבימלך על שאלתו: „מה ראית כי עשית את הדבר הזה? — שתוכן שאלתו: האם ראית אצלנו חומסים וגוזלים ורוצחי נפש עד שהוכרחת לאמר על אשתך כי אתוּך היא? ויענהו אברהם: „כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה והרגוני על דבר אשתי“ — ר"ל, אמנם כן הוא כי בארצך שוררים חוקים ומשפטים צדיקים, אין חומס ואין גוזל, אבל כל משפטיכם הם בנוים רק על יסוד השכל, והוא יסוד רעוע, אם אין האמונה והיראה בעזרתו, לכן אמרתי אם „רק אין יראת אלהים במקום הזה“ לא יועילו החוקים והסדרים השוררים, ויש לירא „פן יהרגוני על דבר אשתי“ בהתגבר עליהם יצרם הרע, כי תאותם תעבירם על דעתם, ושכלם יטה אחר תאותם ולא יהיה מעצור לרות תאותם. (ישראל ותורתו).

ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו.

„ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה: ויפגע במקום וכו' ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו וכו' ויהלום וכו'“ — „ויקח את האבן“, „אז"ל (תולין צ"א) התחילו האבנים מריבות זו עם זו, זאת אומרת עלי יניח צדיק את ראשו וכו' מה עשה הקב"ה, עשאו אבן אחת, וזש"כ: „ויקח את האבן“.

הנה יעקב במקלו עבר את הירדן בערום ובחוסר כל (אם כדברי רז"ל אשר אליפו בן עשו גזל ממנו את כל העושר אשר הביא מבית אביו, אם כדברי הא"ע בפ' תולדות שיצחק עני היה וע"כ לא היה לאל ידו ליתן ליעקב כאשר יצא מביתו עושר רב כאברהם בשלחו את אליעזר עבדו) והיו בדרך כאשר הלך לו בלב נשכר ונדכא אנוס ע"י שנאת עשו, ויתרוצצו הרעיונות בקרבו, מדוע עשה ה' ככה? מפני מה צדיק ורע לו רשע וטוב לו? מה פשעו ומה חטאתי שאנכי אנוד מבית אבי ואחי עשו הרשע ישאר בשלוח על מקומו — ובהשקיעו א"ע ברעיונות כאלה אין להפליא אשר „ויפגע במקום“ כביכול, מחשבותיו ורעיונותיו התחילו להטיח דברים כלפי מעלה — כאמרם ז"ל, משה, חנה, אליהו הטיחו דברים כלפי מעלה (בר' ל"ב). — ואולי ז"ש ז"ל (במ"ר פ' ס"ח) „ויפגע במקום“, ר' הונא בשם ר' אמי מ"מ מכנין שמו של הקב"ה וקוראין אותו מקום שהוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו, דכתיב: „הנה מקום אתי“, ע"כ — ולהנ"ל ר"ל, ויפגע במקום כביכול, שאל בלבו שאלות כאלו הו"ש אין התנהגות עולמו טוב וישר, באשר צדיק ורע לו ורשע ואוהב חמס וישב שקט ושאנן בבית אביו — „וילן שם כי בא השמש“, לן בעומקה של הלכה ורעיוניו על משכבו סליקין, הפליא עצה אולי ימצא היתר ספקותיו, חשבה על שאלותיו — ושב אל לבו „צדיק ורע לו צדיק שאינו גמור“, אך גם בזה לא מצא מרגוע, כי הלא יודע צדיק בנפשיה אי צדיק גמור הוא (בר' ס"א) ולא עוד הלא

גם אביו צדיק בן צדיק וצדיק גמור ובכל זה יושב סגי נהור בביתו, ונשי עשו היו מורת רוח לו ולאמו — וישיבהו רוחו: „צדיקים תחילתן יסורים וסופן שלוחה“, אך גם בזה לא עלתה לו, הלא יש צדיק אובד בצדקו — ויאמר עוד: „שכר מצוה בהאי עלמא ליכא“ (קיד' ל"ט) יבואו ימי הטובה ביום שכולו טוב ויקבל את שכרו משלם — ויבוא השמן ויאמר לו: „מי הגיד לך כזאת, אולי אין דין ואין חשבון? אולי במתים חפשי, אין דורש ואין מבקש והיה כלא היה — אלו השאלות והתשובות הן הן הן הן הן הן הן הן הן אשר שם מראשותיו, כי היה ראשו עליו דווי מלא שאלות, „וישכב במקום ההוא“ — ר"ל מרוב צערו ורעיונות שונות תרדמה נפלה עליו וישן.

„ויחלום והנה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה“ — החלום היה מהרהורי דיומא — מלאכי אלהים העולים ויורדים בסולם הם הם התלמידים חכמים שתשובים לעלות על במתי עב ולידע מחשבותיה — כמו אחר וכן עזאי וכן זומא ור"ע שנכנסו לפרס לתבין אמרו אל ולידע דעת עליון, ומהם אך ר"ע יצא בשלום והנשארים „ירדו בו“ נפלו מאיגרא רמא לבורא עמיקתא — ע"כ למה זה הבל תיגע לעלות, הלא סכנה גדולה לעלות על זה הסולם, כי רוב מן המלאכים (הת"ת הדומים למלאכי ה') ירדו בו I

„והנה ה' נצב עליו“ — בכ"ז בא לו התשובה בחלום בתזוין לילה: דע שה' נצב עליך I אל תירא ואל תיחת ישראל, קוה אל ה', נאמן הוא בעל מלאכתך שישלם שכר פעולתך, „אני ה' אלהי אברהם ואלהי יצחק“ — אין לך תשובה גדולה מזו — החזק בחבל הקבלה וממנה לא תזוע; א מ ו נ ה היא התשובה על הכל — מי שמאמין בה' לילה כיום יאיר לו; החזק באמונה אשר מאתו לא תצא הרעות — כל מה דעביד רחמנא לטב עביד — לפניו נגלו כל תעלומות והמון נסתרות — הלא אדם מאדמה אהה, יליד אשה, קצר ימים ושבע רוגז, במופלא ממך אל תדרוש — כל האבנים, אבני המקום אשר שמת מראשותך הבל המה, אין אחת מאלו האבנים ראויה לבנות עליה בנין תפארת אמונתך — „אנכי אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק“, היא התשובה הנצחית, האבן פנה הראויה שישים עליה צדיק את ראשו, ר"ל שישען עליה — והיה אם תאמין שאנכי אלקי אביך אז „הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה“ — וישו"ל: „ויקץ יעקב משנתו“ מ מ ש נ ת ו (מ"ר), ר"ל אז כאשר החזיק בחבל האמונה אז היתה משנתו שלמה. (מנחת יהודה).

הנקודה התיכונה.

שאלו לרמב"ם מה יתרון הפילוסופיה של חכמי ישראל על חכמי היוונים, ומה כהם שיבואו אחרי הענקים הגדולים כאריסטו ואפלטון, האם באמת יקוו לעשות חדשות בעינינו שהקדמונים לא יכלו להשיג? ויען הרמב"ם: פעם אחת ראיתי שני עיגולים שנחרתו על לוח משני בני אדם, האחד היה איש חד השכל וגם חכם הרשים, אבל בעת שעשה העיגול לא היה מחוגה בידו ולכן אף שהשכיל לעשות בכל זאת לא היה האפשרות במבע שיהיה העיגול שעשה שלם בתכלית השלמות — השני היה איש פשוט, אבל הוא עשה את העיגול במחוגה, ר"ל תחב רגל אחת של המחוגה בתוך הלוח וברגל השנית תרץ תרץ סביב הנקודה התיכונה עד שהגיע אל המקום שהתחיל בו, ובהכרח שיצא עיגולו מתחת ידו שלם בתכלית השלמות.

הנמשל: חכמי הגוים נשענו בכל חקירותיהם באלהות על שכלם לבר ולכן בכל רוב חכמתם לא היה האפשרות במבע שישגו את האמת, לא כן חכמי ישראל שמתחילים את כל חקירותיהם מנקודת האמונה הטהורה שהיא מסורת בידם מאבותיהם הם עלולים יותר להשיג את האמת, וד"ל. (שמעתי מחותני הגאון ר' אהרן גאָרדאָן).

דמא בן נתינא.

וא"ת הלא מצינו מקרים בודדים בתנ"ך ובתלמוד אודות איזה נכרים שעמדו בנסיונות גדולים, כגון סיפור דמא בן נתינא האיד עמד בנסיון גדול והפסיד עושר רב ולא רצה לזלזל בכבוד אביו, והוא הלא בודאי לא עשה מה שעשה מחמת יראת ה' כי היה נכרי ולא נגה עליו אור ה' כלל? — על זה אף אנכי אענך במשל נודע: ארו אמר לבנו הנה מהיום והלאה לא אטרוף לך טרף רק אתה בעצמך לך והביא שבר רעבונך. ויתחנן הבן אל אביו ויאמר: אנה אני בא והיה כל מוצאי יהרגני? ויען אביו: לא תירא מאומה כי הארי הוא מלך כל החיות והוא הגבור מכל, ומי יתיצב לפניו? כשמעו שאין צריך לירא משום בריה, הלך מעיר לעיר עד שבא לפני שער אחד שהיה מצויר עליו דוד המלך הורג את הארי ואת הדוב, ושער ב' מצויר עליו שמשון הגבור שוסע את הארי כשסע הגדי. ויחדד מאד, ויאמר אלכה ואשובה אל אבי כי התל בי. — וישב אליו רעב וצמא, ויעמוד לפניו ויצעק לאמר: אבי מדוע רמיתני? הלא כזאת וכזאת ראיתי בעיני? א"ל אבא: שומט ופתי אתה, מדוע לא תבין בעצמך כי אלו לא היה דבר זה פלא לא היו מצוירים אותו על השערים לדבר תידוש לדור דורים לזכרון? אלא לפי שהארי גבור מכל לכן כאשר קרה פעם אחת כי אדם אחד הגדיל לעשות למעלה מן הטבע וינצח את הארי, הציגו את הדבר לזכרון לדורות עולם, ע"כ (המשל נמצא בספרים) — כדבר הזה ג"כ אני אומר על המקרים הבודדים המסופרים בתנ"ך ותלמוד אודות אנשים שלא נגה אליהם אור התורה ובכל זאת עמדו בנסיון, שלבעבור זאת שמו את הסיפורים האלה בספר מחמת שהוא מקרה בלתי רגיל ויוצא מגדר הטבע. (המתבר).

והיה אמונת עתיד.

אולי חזה הנביא מראש את דורנו החכם בעיניו המאמין אמונה שלמה בכתו ועוצם ידו, וגם מאמין בחכמות הטבע והחקירה כמו המצאות עדיסאן וניקולי טעסלא, ופילוסופיא של קאנט ולויבניץ וכו', אבל אמונה ויראת ה' מונחת בקרן זוית, סתורה כזאת אין דורש ואין מבקש, לכן קרא אליהם הנביא את הקריאה הזאת לאמר: "והיה אמונת עתיד", ר"ל בזמנך ובדורך תהיה אמונת בני האדם תלויה בישועה הבאה לאדם ע"י חסנו ועוצם ידו (חוסן ישועות) וגם ב"חכמות ודעת", אבל באמת, "יראת ה' היא אוצרו" — נד"ל. (המתבר).

אוצר הדרוש וההטפה.

פון דער בימה.

די צוויי ברידער.

(דרוש לפ' תולדות).

הרב שלום ראבינאוויץ.

I

ויגדלו הנערים ויהי עשו איש יודע ציד איש שדה ויעקב איש חם יושב אוהלים (בראשית כ"ה, כ"ז).

די לעבענס-בעשרייכונג פון די צוויי ברידער, יעקב און עשו, און זייערע סכסוכים צווישען זיך זעהען אויס אויבערפלעכליך ווי קינדערשע מעשה'לעך — רבקה האט געבארען א צווילינג, צוויי אינגעלעך, איינער א ווייסינקער, איינער א רויטינקער — די מאמע האט ליעב געהאט דעם ווייסינקען, דער טאטע — דעם רויטינקען, — די מאמע צוזאמען מיט'ן ווייסינקען האבען אָבגענארט דעם טאטען מיט'ן רויטינקען, א. ז. וו.

אבער דער פאקט איז, אז אין דיזע ערצעהלונג איז דער פונדאמענט פון רע-ליגיאז און עטהיקס (תורת המוסר).

איהר וועט בעמערקען, אז אזוי ווי די מיליאנען געזיכטער פון דער מענשהייט זיינען פערשיעדען איינע פון די אנדערע, אזוי זיינען זייערע כאַראַקטערע אויך פערשיעדען איינע פון די אנדערע. — איינער איז אַ כּעסן, דער צווייטער איז גוט-מוטהיג, איינער איז אַ רויבער, דער צווייטער איז עהרליך, איינער איז אַ מערדער, דער צווייטער איז אַ פּילאַנטראָפּ, א. ז. וו. — פרעגט זיך די פּראַגע: פון וואָנען נעהמט זיך דיזע גרויסע פערשיעדענהייט צווישען מענשען? מיר זעהען דאָך ביי די נידעריגע בעשעפעניסע אז אַלע איינציגע פון יעדער זשאַנער (מין) האָבען פונקט דעם זעלבען נאַטור. — איז איין וואַלף אַ מערדער, זיינען אַלע וועלף מער-דער; איז איין שעפּס אַ שטילע בעשעפעניס און עסט קיין פּלייש ניט, זייט איהר זיכער אז אַלע שעפּסען זיינען פונקט פון זעלבען נאַטור! פון וואָנען זשע קומט די פערשיעדענהייט צווישען די אינדיווידועלען פון די מענשען-ראַסע?

די פּרייע וויסענשאַפט (וועלכע אַכטעט ניט קיין רעליגיאַז) מאַכט דערויף פערשיעדענע ערקלעהרונגען — איין אַנטוואַרט איז, אז די פערשיעדענע כאַראַק-

טערען פון מענשען קומט בירושה פון פערשידענע עלטערען וועלכע זיינען אזוי בעשאפען געווארען אין ששת ימי בראשית (בעלי הדעה החפשיה הזאת אינם מאמינים שכל בני האדם השונים באים מאב אחד ואם אחת) — אין אנדערע ווערטער, כעסנים שטאמען אב פון כעסנים, גולנים קומען ארויס פון גולנים, גוטערציגע קומען ארויס פון גוטערציגע, א. ז. וו. ביו דעם אנפנאג פון די מענשהייט. — דיזע טהעאריע הייסט אין ענגליש „הערעדיטי“, (ירושת המדות).

אבער דא קומען אנדערע נאטור־פארשער און פרעגען: סטייטש, מיר זעהען דאך גאנץ אפט אז פון גוטע, געלאסענע עלטערען קומען ארויס שלעכטע, הייס־בלויטיגע קינדער אדער פערקעהרט? — דעריבער האבען דיזע געלעהרטע אויסגע־קלעהרט אז אנדער טהעאריע, וועלכע זיי רופען „טרעינינג“ אדער „עדיוקאישאן“ (ערציהונג) — אין אנדערע ווערטער, מענשען זיינען דאס וואס זייערע עלטער־רען האבען געמאכט פון זיי. — נאך דיזער טהעאריע איז שוין גאנץ רעכט וואס פון גוטע עלטערען קומען אפטמאל ארויס שלעכטע קינדער אדער פערקעהרט, ווייל קינדער־ערציהונג איז א גרויסע חכמה און ניט אלע עלטערען קענען דאס ריכט אויפפאסען — עס זיינען דא אויף דער וועלט גוטע עלטערען פאר זיך, אבער די פעהיגקייט אדער וויסענשאפט פון קינדער־ערציהונג פעהלט זיי אין גאנצען, דעריבער איז עס גאנץ וואהרשיינליך אז זיי זאלען אויפברענגען א דור פון פערדארבענע מענשען — פערקעהרט עס קענען זיך געפינען עלטערען וועלכע זיינען אליין פערדארבען, אבער זיי האבען גראדע א בעגריעף פון די חכמה פון קינדער־ערציהונג, און אזוי ווי אלע סארטען עלטערען, אפילו פערדארבענע, ווילען אז זייערע קינדער זאלען זיין בעסער ווי זיי זעלבסט, איז עס זעהר מעגליך, אז פון דיזע זאלען ארויסקומען צדיקים.

און טאמער וועט איהר פרעגען: סטייטש, מיר זעהען דאך גאנץ אפט, אז די זעלבע טאמע מאמע האדעווען אויס איינעם א גוטען קינד און א צווייטען א שלעכטען? — פערענטפערען די געלעהרטע דיזע פראגע מיט פערשידענע תירוצים — למשל, עס קען געמאלט זיין אז דער שלעכטער קינד איז געווען דער ערשטער ביי דיזע עלטערען, און דער גוטער איז געבאָרען געוואָרען אין זייערע שפעטערע יאהרען (דאס רוב איז אזוי), נו, ווען א באַי מיט א מיידעל הייראטען אין עלטער פון צוואנציג אדער איין און צוואנציג יאהר, זיינען זיי נאך אליין קינדער, דער שכל איז מחייב אז צו יענער צייט בעזיצען זיי געוויס ניט די פעהיגקייט צו ערציהען קינדער, אלזא טרעפט עס אפט אז די קינדער וואס זיינען געבאָרען געוואָרען ביי זיי צו יענער צייט־אלטער וואָסען אויס ווילד (דערצו איז אויך די ליעבע צו די ערשט־געבאָרענע קינדער שטארקער, און עלטערען זיינען דאן מעהר גענייגט נאָכצוגעבען און צובאַלעווען אַזעלכע קינדער) — פערקעהרט די יעניגע קינדער וואס ווערען געבאָרען ביי עלטערען אין זייערע שפעטערע יאהרען האבען א דאָפּעלטען פאַרצוג — ערשטענס, וואס די עלטערען זעלבסט זיינען מעהר „צייטיג“

געווארען, און צווייטענס, וואָס זיי האָבען שוין פּראָפּיטירט פון די „מיסטיקס“ וואָס זיי האָבען געמאַכט אין די ערציהונג פון זייערע פּריהערדיגע קינדער.

אפּטמאָל קען מען אויך פּערענטפּערען די אויבענגענאַנטע קשיא (ווי אַזוי עס קענען זיך אויסהאַדעווען קינדער מיט פּערשיעדענע כאַראַקטערע ביי די זעלבע עלטערען) דורך די פּערשיעדענהייט אין די עקאָנאָמישע אומשטענדען פון די על-טערען אין די פּערשיעדענע צייטען פון זייער לעבען — צ. ב. ש. עס האָט געקענט טרעפּען אַז אין דער צייט ווען איין קינד האָט זיך געהאַדעוועט ביי זיי זיינען זיי געווען אַרעם, און האָבען ניט געהאַט די געלעגענהייט צו געבען זייער קינד די נויטיגע אויפּמערקזאַמקייט און צו טראַגען די קאַסטען פון אַ גוטע ערציהונג, וועהרענד אין דער צייט פון דעם צווייטען קינד זיינען זיי געווען רייך און זיי האָבען אויסגענוצט אַ טהייל פון דיזע רייכטהום פאַר די ערציהונג פון זייער קינד. אויב איהר געפינט אַ געוויסען פאַל וואו צוויי קינדער זיינען געבאָרען געוואָרען ביי די זעלבע עלטערען, אין זייער זעלבען צייט־אַלטער און אונטער די זעלבע אומשטענדען, און פונדעסטוועגען איז איינער גוט און דער צווייטער שלעכט, האָבען די געלעהרטע אַן אַנדער תּירוץ — זאַגען זיי אַזוי ווי יעדער קינד האָט דאָ אַ טאַטען מיט אַ מאַמען, און אַזוי ווי עס קען דאָך טרעפּען (און דאָס רוב טרעפט זיך עס טאַקע) אַז טאַטע און מאַמע זיינען פּערשיעדען אין זייערע נאַטורען, אַנשוואַונגען אָדער פּעהיגקייטען פון קינדער-ערציהונג, קען עס טרעפּען אַז איין קינד קומט אַרונטער אונטער דעם איינפלוס פון פאַטער און אַ צווייטער אונטער דעם איינפלוס פון די מוטער, און דערפון קומט אַרויס די פּערשיעדענהייט אין די קינדער.

II

איהר וועט בעמערקען אַז דיזע ביידע טהעאָריען גראָבען אונטער דעם פּונד ראַמענט פון רעליגיאַן. — דער פונדראַמענט פון רעליגיאַן איז דער פּרינציפּ פון „שכר ועונש“, ד. ה. אַז יעדער מענש ווערט בעלוינט פאַר זיינע גוטע טהאַטען און בעשטראַפּט פאַר זיינע זינד אָדער פּערברעכען — דיזע בעלוינונג אָדער שטראַפּ האָט ער כּשר פּערדיענט, אויב מיר זאַגען אַז אַ מענש האָט די ברירה זיך אויס-צוקלייבען די גוטע אָדער שלעכטע וועג אין לעבען, אָבער אויב איהר וועט אַנ-געהמען אַז צדקות אָדער רשעות קומט צום מענשען בירושה, אָדער אַז דאָס איז די פּרוכט פון ערציהונג, דאָן איז דאָך דער מענש אין גאַנצען ניט פּערזאָנטוואַרטליך פאַר זיינע מעשים — אַ פּערברעכער איז גאָר נעבאָך אַ קראַנקער, אַז אומגליקליכער — פּערקעהרט דער גוטער מענש איז געבאָרען געוואָרען מיט זיין גוטען כאַראַקטער אַזוי ווי אַ מענש ווערט געבאָרען מיט אַ גוטע שטימע, אָדער מיט שעהנע אויגען, א. ז. וו.

נאָר ביידע פון דיזע טהעאָריען האָבען גאָר די שלעכטע קינדער אַן אמת'ע תּביעה צו זייערע עלטערען — זיי קענען זאַגען, איהר האָט אונז דאָס איבערגע-

געבען די פערדארבענהייט (ענטוועדער מיט די מילך וואס מיר האבען געוויגען אדער מיט דעם סארט ערציהונג וואס איהר האט אונז געגעבען).

אבער באמת זיינען ביידע טהעאריען פאלש — דער כאראקטער פון א מענשען קומט ניט צו איהם בירושה און אויך ניט דורך עדיוקאצאן, נאר דורך זיין אייגענעם ווילען און זיין אייגענע אַנשטרענגונג — אין אנדערע ווערטער: דער מענש איז דאָס וואָס ער מאַכט פֿון זיך אַליין, און דעריבער איז ער פֿער־אַנטוואַרטליך פֿאַר זיינע מעשים.

דאָס לערענט אונז די ערצעהלונג אין היינטיגע סדרה — צוויי קינדער זיינען געבאָרען געוואָרען ביי איין טאַטע מאַמען וועלכע זיינען ביידע געווען צדיקים פֿון די העכסטע מדרגה און פֿונדעסטוועגען זיינען די קינדער געווען אין גאַנצען פֿער־שיעדן אין זייערע נאַטורען — איינער איז געווען אַ „יעקב“ און דער צווייטער אַז „עשו“.

און אין דיזען פּאַל קען מען ניט ערקלעהרען זייער פֿערשידענהייט מיט די ערקלעהרונג אַז זיי זיינען געבאָרען געוואָרען אין פֿערשידענע צייט־אַלטער פֿון די עלטערען, אָדער ביים געבורט פֿון איינעם זיינען די עלטערען געווען אַרעם און ביים צווייטען רייך, ווייל די קינדער זיינען גראָדע געווען אַ צוויילינג.

און טאָמער וועט יעמאנד זאָגען אַז זייער פּאַטער יצחק איז נאָך געווען צו יונג און האָט ניט געוואוסט ווי צו ערציהען קינדער, — זאָגט דער פּסוק ערות: „ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם“ (יצחק איז געווען זעכציג יאָהר אַלט ווען זיי זיינען געבאָרען געוואָרען — בן ששים לזקנה).

און טאָמער וועט איהר דאָס וועלען ערקלעהרען מיט די טהעאריע אַז איינער פֿון דיזע קינדער איז אַרונטערגעקומען אונטער דעם איינפֿלוס פֿון טאַטען וואָס איז געווען אַ צדיק בן צדיק און דער צווייטער איז ערצויגען געוואָרען פֿון די מאַמען וואָס האָט געהאַט אַ פּאַטער בתואל און אַ ברודער לבן האַרמי — קומט דער פּסוק און דערצעהלט אַז דאָ איז געווען פֿונקט פֿערקעהרט „ויאהב יצחק את עשו ורבקה אוהבת את יעקב“ (גראָדע דער צדיק בן צדיק האָט זיך אַנגעגעבען מעהר מיט עשו הרשע, און רבקה וואָס איז געווען לבן האַרמי'ס שוועסטער איז געווען מעהר אינטימע מיט יעקב'ן דעם צדיק).

ווי קען מען דאָס ערקלעהרען? — ניט אנדערש נאר אַז יעדער פֿון דיזע צוויי קינדער האָט אַליין געבויט און ענטוויקעלט זיין אייגענעם כאַראַקטער — ווי דער פּסוק זאָגט ערות: „ויגדלו הנערים ויהי האחד וכו'“ (עס שטעהט ניט אַז יצחק זייער פּאַטער האָט איינעם געמאַכט פֿאַר אַ „יושב אוהלים“ און דעם צווייטען פֿאַר אַ „יודע ציד“, נאר עס שטעהט: „ויהי האחד וכו'“, ד. ה. ער איז אַליין געוואָרען).

III

אבער דאָ וועלען קומען יענע טהעאָריסטען און טענה'ן: ווער זאָגט דאָס דיר אז יעקב איז געווען דער צדיק און עשו דער רשע — מיר זאָגען פּערקעהרט, אז יעקב וועלכער האָט אויסגעשווינדעלט די בכורה און די ברכות פון זיין ברודער איז טאָקע געווען געראַטען אין זיין מאַמע'ס ברודער לבן האַרמי, און עשו דער אונשולדיגער נעבאָד וואָס האָט קיין חכמות ניט פּערשטאַנען איז טאָקע געווען געראַטען אין זיין טאַטע'ז דעם צדיק.

קריסטליכע ביבעל־קריטיקער האָבען טאָקע אָנגענומען דיזער ערקלעהרונג אַלס אַן אמת'ע — ביי זיי איז טאָקע יעקב געבליבען דער שווינדלער און עשו דער בעשווינדעלער נעבאָד.

נוו, איד וואָלט עס ניט געפונען פאַר נויטיג זיך אָנצונעהמען יעקב'ס קריוודע — ער דאַרף ניט האָבען מיין פּערטהייד־גונג — אָבער די צרה איז, אז די פּער־לוימדער פון אונזער פּאַטער יעקב געהען נאָך אַ טריט ווייטער און זאָגען אז יעקב'ס אייניקלעך זיינען אויך געראַטען אין זייער זיידען און זיי בע־שווינדלען תמיד זייער פּעטער עשו'ס אייניקלעך...

אויף דיזער פּערלוימדונג ענטפּערט דער נביא אין היינטיגע פּטרה:

אהבתי אתכם אמר ה' ואמרתם במה אהבתנו? הלא את עשו ליעקב נאום ה' ואהב את יעקב ואת עשו שנאתי וכו' (מלאכי א' ב—ג).

(„איך האָב איך ליעב!“ — זאָגט גאָט — און טאַמער וועט איהר זאָגען מיט וואָס האָסטו אונז ליעב? (איז דער אַנטוואָרט) עשו איז דאָך געווען אַ ברודער צו יעקב, און דאָך האָב איך ליעב געהאַט יעקב'ן און עשו'ן האָב איך פּיינד געהאַט).

איהר וועט בעמערקען אז די ווערטער זעהען אויס זעהר אונלאַגיש, ווייל די פּראַגע בלייבט דאָר אַלץ וואַרום האָט גאָט טאָקע ליעב געהאַט יעקב'ן און עשו'ן פּיינד געהאַט?

אָבער אין דיזע פּסוקים ליעגט דער אַנטוואָרט אויף די אַלמע טענה אז עשו'ס באַראַקטער זעהט אויס נאָך די בעשרייבונג אין חומש צו זיין שענהער ווי יעקב'ס.

באמת זעהט עס אויס אַזוי נאָר אויבערפּלעכליך — אז איהר וועט אונטער־זוכען דעם ענין טיעפּער וועט איהר געפּינען אז יעקב איז געשטאַנען גייסטיג העכער פאַר זיין ברודער אַזוי ווי דער הימעל איז העכער פון דער ערד.

צוליעב וואָס האָט דאָס יעקב בעשווינדעלט עשו'ן, צוליעב געלט? אָדער צוליעב אַנדערע מאַטעריעלע אייגעננוצען? — ניין! נאָר צוליעב אַן אידעאל וואָס עשו האָט ניט געקענט פּערשטעהן אָדער ריכטיג אַבשאַצען. — עשו איז געווען אַ מבין אויף אַ גוטען מאַלאַצייט, אָבער וואָס טויג איהם אַ בכורה? (הנה אנכי הולך

למות ולמה זה לי בכורה) — נאָר נאָכדעם ווען ער האָט בעמערקט וועלכע אָנ-
שטרענונגען יעקב האָט געמאַכט דאָס צו קריגען האָט ער זיך בעדענקט: „אַז
דאָס איז גוט פאַר יעקב'ו פּילייכט איז דאָס טאַקע וואָס ווערט? — און דאָן איז
ער איהם געוואָרען אַ שונא דאפּיר.

אַלזאָ יעקב'ס שווינדעל מיט וועלכען ער האָט אויסגענאַרט די בכורה פון
עשו'ו איז פון דעם זעלבען סאַרט וואָס אַ געוויסער איד איז בעגאַנגען ווען ער
האָט אויסגענאַרט פון אַ גוי אַ פאַר תּפּילין וואָס יענער האָט ערנעץ פּאַפּאַרעט
און האָט דאָס געיוזט אַלס שפּאַנגעצייג פאַר זיינע פּערד...

און נאָכדעם ווען דער קריעג האָט שוין אויסגעבראַכען צווישען זיי, לאַמיר
זעהן ווי אַזוי די צוויי ברידער האָבען אָנגעפּיהרט דיזען קריעג — דער ערשטער
געדאַנק וואָס איז אַרױפּגעקומען עשו'ו אויפ'ו זינען ווען ער האָט אויסגעפונען
אַז זיין ברודער האָט איהם בעשווינדעלט (ווי ער האָט דאָס גערופּען) איז געווען
מאָרד (יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב), „זאַלען זיך נאָר דערנעהענטערען
די טעג פון מיינ פּאַטער'ס אַבלות וועל איד די ערשטע זאָד ערמאַרדען יעקב'ו!“ —
נון, ווען עס קומט צו מאָרד וואָלט דאָך יעקב דאַכט זיך אויך געקענט אויספּיהרען
אַזאַ בריה'שקייט — דערשטעכען מיט אַ מעסער אין דער פינסטער קען דאָך אַ
שוואַכער אַזוי גוט ווי אַ שטאַרקער — אָבער יעקב האָט בעסער אויסגעקליבען צו
פּערלאָזען זיין פּאַטער'ס הויז און אַוועקצוגעהן אין אַ ווייטע און געפּעהרליכע וועג —
ווייל בלוט־פּעריסונג איז אַבשטויסענדיג צו יעקב'ס כאַראַקטער.

אַלזאָ דער אונפאַרטייאישער פּאַרשער פון דיזען צוויי כאַראַקטערען ווי זיי
ווערען געמאַלט אין דער תּורה מוז קומען צום בעשלוס אַז וואָס זעהט אויס אויבער-
פלעכליך ווי חסרונות אין יעקב'ס כאַראַקטער זיינען נאָר מעלות — יעקב'ס שווינד-
רעל מיט די בכורה צייגט אַרויס זיין אידעאָליזמוס, און זיין אַנטלויפען פון זיין
פּאַטער'ס הויז צייגט אַרויס זיין ווייכען עדעלען כאַראַקטער, און פונקט דאָס זעלבע
וועט דער אונפאַרטייאישער פּאַרשער אויך ענטדעקען ווען ער וועט ציהען אַ
פּאַראַלעל צווישען די „בני יעקב“ און די „בני עשו“.

געגען די בני יעקב, דאָס אירישע פּאַלק, האָבען די בני עשו אויך גאַנץ אַפּט
אויפּגעהויבען די קלאַנע פון „שווינדעל“, אָבער דאָס רוב איז דאָס אַזאַ סאַרט
שווינדעל פון וועלכען ניט מיר נאָר אונזערע שונאים דאַרפען רויט ווערען פון
שאַנדע — דער איד איז אַפּטמאַל געווען געצוואונגען צו גנב'ענען זיינע רעכטע
דורך אַ הינטער־טהיר; צום ביישפּיעל אין רוסלאַנד אונטער די באַרבאַרישע רע-
גירונג פון די ראַמאַנאָווס האָט מען צוגעמאַכט די טהירען פון שוהלען און
אוינווערזיטעמען פאַר אירישע קינדער, אָבער אַזוי ווי דער איד קען זיך ניט בע-
געהן אַהן בילדונג ווי אַ פּיש אַהן וואָסער האָט ער געמוזט אויסטראַכטען געוויסע
געקוינסטעלטע פּלענער ווי אַזוי אויסצונאַרען די נויטיגע בילדונג פאַר זיינע קינדער
— ווען די „בני עשו“ האָבען דאָס אויסגעפונען האָבען זיי געמאַכט אַ ליאַרס, אַ

געשריי: „שווינדלער! דו האסט אונז אבגענארט!“ — אבער מיט אזעלכע שווינדעל שעהמען מיר זיך ניט, אזוי ווי מיר שעהמען זיך ניט מיט אונזער פאטער יעקב'ס שווינדעל ווען ער האט אויסגענארט די בכורה.

און היער איז נאך א אידישער חסרון וואס איז באמת א מעלה — אנטײ-סעמיטען פון אלע דורות האבען פארגעווארפען דעם אידען אז ער אנטלויפט פון א „פייט“ — זיי זאגען אז דער איד איז בטבע א פייגלינג, והראיה ביי יעדער פאלק האט זיך געפונען צו א געוויסער צייט א קריעגס־העלד וואס האט זיך אריינגענומען אין זינען צו בעזיעגען די וועלט — ביי די ככליים א נבוכדנצר, ביי די פערזיאנער א דרויש, ביי די גריכען אן אלכסנדר מוקדון, ביי די רוימער א יוליוס צעזאר — נאר ביי אידען געפינען מיר ניט אזא ערשיינונג.

אבער אונזער אנטווארט איז אז אנשטאט זיך צו שעהמען מיט דיזען פאקט שטאלצירען מיר מיט איהם — דער איד וויל ניט איינגעהמען די וועלט דורך בלוט־פערגיסונג. און אויב די נביאים האבען יא נביאות געזאגט אז דער איד וועט אמאל בעזיעגען די וועלט האבען זיי געמיינט דערמיט גאר אן אנדער סארט זיעג — א זיעג פון גייסט, א זיעג פון אידעאל איבער מאטעריאל (זה דבר ה' אל זרובבל לאמר לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי אמר ד' צבאות) — און דעריין איז דער איד אויך עהנליך צום ערשטען יעקב'ן — יעקב האט אויך געמאכט די גרעסטע אנטרענגונג אויסצומיידען בלוט־פערגיסונג.

IV

יעצט דענק איד קענען מיר פערשטעהן די פסוקים פון אונזער הפטרה וועלכע איד האב פריהער ציטירט — „אהבתי אתכם אמר ה'“ (איד האב אייך ליב, זאגט נאט) „ואמרתם כמה אהבתנו“ (און אויב איהר וועט פרעגען ווארום האסטו אונז ליב? אדער איז אנדערע ווערטער: „פאר וועלכע מעשים טובים?“ — מען זאגט דאך גאר אויף אונז אז מיר זיינען ערגער פאר אנדערע פעלקער?) — וועט איהר געפינען איין אנטווארט אויף אייער פראגע איז דעם אלטען סכסוך צווישען אייער אור־אלטען פאטער יעקב און זיין ברודער עשו. — אייגענטליך זעהט עס דאך אויס אז עשו איז געווען דער ברודער צו יעקב'ן (הלא אה עשו ליבקב) והראיה ער איז איהם ארויפגעפאלען אויפ'ן האלז קושען א. ז. וו. אבער יעקב האט זיך נאר ניט געפיהרט מעשה ברודער צו עשו'ן, ער האט אויסגענארט פון איהם די בכורה און די ברכות א. ז. וו. — אזוי האט עס אויסגעזעהן אין די אויגען פון דער וועלט, אבער איד גאט וואס איד לען די אינערע מחשבות און כוונות פון מענשען, האב דאן אויך ליב געהאט יעקב'ן און עשו'ן האב איד פיינד געהאט (ואוהב את יעקב ואת עשו שנאתי) ווייל איד האב געזעהן דעם אמת וועגען די „שווינדלען“ וואס יעקב איז בעגאנגען געעגן זיין ברודער און איד האב געוואוסט אז זיי שטאמען ניט פון האבזוכט און קנאה, נאר פון זיין שטרעבען צו א הויכען

אידעאל — דאס איז אויך די סיבה וואס איך האב היינט ליעב יעקב'ס קינדער
הגם עשו'ס קינדער בעשולדיגען זיי היינט אויך אין דעם זעלבען סארט שווינדעל
(שווינדעל צוליעב בילדונג, צוליעב מענשליכע רעכטע, א. ז. וו.).

V

אלוא ווי איהר זעהט פון דיזע ערקלעהרונג האבען אונזערע חכמים קיין
טעות ניט געמאכט וואס זיי האבען געקרוינט יעקב'ן מיט'ן טיטול „צדיק“ און
ווען זיי האבען דערמאנהט עשו'ן האבען זיי אימער געזאגט „עשו הרשע“ — און
דאס פערשטארקט דעם וויכטיגען לעסאן וואס אונזער פרשה ענטהאלט — נעמליך,
אז א גוטער אדער שלעכטער כאראקטער קומט ניט בירושה פון די עלטערען, און
אויך ניט פון גוטע אדער שלעכטע ערציהונג, נאר פון יעדען מענשענ'ס אייגענעם
ווילענסקראפט — והראיה אט האט איהר צוויי ברידער פון איין טאטע מאמען
געבארען צו דער זעלבער צייט און אונטער די זעלבע אומשטענדען, און פונדעסט-
וועגען איז איינער אויסגעוואקסען אן „איש תם“ און דער צווייטער אן „איש יודע
ציד“ — און טאמער וועט יעמאנד בעהויפטען אז איינער פון זיי איז ערצויגען
געווארען פון טאטען און דער צווייטער פון די מאמען, האט גאט אזוי געמאכט
אז גראדע דער צדיק איז געווען דער ליעבלינג פון די מוטער וועלכע איז געווען
די טאכטער פון בתואל און די שוועסטער פון „לבן הארמי“, און פערקעהרט דער
רשע האט זיך שטענדיג געפונען ביי דער זייט פון פאטער וועלכער איז געווען א
צדיק בן צדיק. — דאס בעווייזט אז דער מענש איז דער ארכיטעקט פון זיין
אייגענעם כאראקטער.

חומר לדרוש.

בחירה הפשית.

(די צוויי ברידער).

אגדות חז"ל.

דרש ר' חנינא בר פפא: אותו מלאך הממונה על ההריון לילה שמו, ונוטל טיפה ומעמידה לפני הקב"ה ואומר לפניו: רבש"ע טיפה זו מה תהא עליה — גבור או חלש, חכם או טפש, עשיר או עני? ואלו רשע או צדיק אינו אומר. וכן אמר ר' חנינא: הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, שנאמר: "ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה (נדה ט"ז:).

"אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל מושל באדם צדיק" (ש"ב כ"ג) — אמר ר' אבהו: אמר אלהי ישראל: אני מושל באדם, מי מושל בי? צדיק, שאני גוזר גזרה והוא מבטלה (מו"ק ט"ז:).

"ה' אוהב צדיקים" (תהלים קמ"ו) למה הקב"ה אוהב צדיקים? שאינם נחלה ואינם משפחה, אתה מוצא הכהנים בית אב הם, הלויים בית אב הם, שנאמר, "בית אהרן ברכו את ה', בית הלוי ברכו את ה'" (שם קל"ה) — אם מבקש אדם להיות כהן אינו יכול — לוי, אינו יכול, למה? משום שלא היה אביו לא כהן ולא לוי, אבל אם מבקש אדם להיות צדיק, אפילו גוי, יכול הוא, שאינו בית אב (ר"ל שאין הצדקות באה בירושה) לכך הוא אומר: "יראי ה' ברכו את ה'" — "בית יראי ה'" לא נאמר, אלא "יראי ה'" — שאינו בית אב, אלא מעצמם נתנדבו ואהבו את הקב"ה, לפיכך הקב"ה אוהב אותם (במ"ר פ' ח').

"מעוות לא יוכל לתקון ותסרון לא יוכל להמנות" (קהל' א') — בעולם הזה מי שהוא מעוות יכול להתקן ומי שהוא מחוסר יכול להמנות, אבל לעתיד לבוא מי שהוא מעוות אינו יכול להתקן ומי שהוא מחוסר אינו יכול להמנות (קה"ר).

"כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת" (שם ט') — בעולם הזה מי שהוא כלב יכול לעשות ארי, ארי יכול לעשות כלב, אבל לעתיד לבוא מי שהוא כלב אינו יכול לעשות ארי, ומי שהוא ארי אינו יכול לעשות כלב (ילק"ש קהלת).
הלל היה אומר: אם אין אני לי מי לי? וכשאני לעצמי מה אני? ואם לא עכשיו אימתו? (אבות פ"א).

בכה רבי ואמר: יש קונה עולמו בכמה שנים ויש קונה עולמו בשעה אחת (ע"ז י"ז).
אמר ריש לקיש: טובה מרדות אחת בלבו של אדם יותר ממאה מלקיות, שנאמר: "תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה" (בר' ז').

אמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן: מהו שנאמר „על כן יאמרו המושלים בואו חשבון“ (במ' כ"א) — „המושלים“ אלו המושלים ביצרים. (ב"ב ע"ח).

משה אמר: „פוקד עון אבות על בנים“, בא יחזקאל ובמלה, שנאמר: „הנפשו התושאת היא תמות“ (מכות כ"ד).

הרשעים הם ברשות לבם אבל הצדיקים לבם ברשותם (ב"ר פ' ל"ד).

„ויגדלו הנערים“ — ר' לוי אמר: משל להדם ועצבונות (קוץ) שהיו גדלים זה על גבי זה, וכיון שהגדילו והפריחו זה נותן ריחו וזה חותו: כך, כל שלש עשרה שנה שניהם הולכים לבית הספר ושניהם באים מבית הספר, לאתר שלש עשרה שנה זה הולך לבתי מדרשות וזה הולך לבתי עבודה זרה (ב"ר ס"ג).

כי לא ירש בן האמה הזאת.

„כי לא ירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק“ — קשה האם באמת הקפידה שרה אמנו כ"כ על הירושה שלא יפול עשרו של אברהם בידי ישמעאל הו"ש? לכן נראה לי שלא דברה שרה כלל אודות כסף נמכוח, ודבריה מוסבים על ירושתה מידו, וכוננתה, פן ואולי יאמר אברהם: אל תשים לב אל מעשי תעתועים של ישמעאל בילדותו, כי סוף סוף בני הוא ועל כרחו ירש איזה מן המדות והדרכים הטובים שראה בבית אביו, לכן אמרה שהתבוננה היטב ונוכחה לדעת כי לא ירש שום דבר טוב מאביו בשוה עם בנה עם יצחק, ולא ילך בדרכי אברהם כאשר יצחק עושה. (המחבר).

בן חכם ישמח אב.

„משלי שלמה, בן חכם ישמח אב ובן כסיל תוגת אמו: לא יועילו אוצרות רשע וצדקה תציל ממות“ (משלי ו' — א', ב') — קשה, א איזה סמיכות יש במאמרים האלה, וב' הלא המאמרים האלה הם פתגמים או דברי מוסר, ולמה קרא אותם „משלי שלמה“? — אבל באמת הכתוב הראשון הוא משל על השני — דהנה יש אנשים שאהבתם לבניהם גדולה כ"כ עד שאין מסתפקים במה שמספיקים את כל צרכיהם כ"ו שהם (האבות) חיים על הארץ אלא שמקמצים מפיהם ומקבצים אגורה לאגורה ולפעמים עושים עול במסחר למען הנית ירושה גדולה לבניהם אחריהם, בחשבם שהירושה הנ"ל תציל את בניהם מכל צרה וצוקה בעת שלא יהיה להם על מי להשען — אבל באמת טעות גדול הוא, כי הלא אנו רואים שאפילו את מדותיהם לא יורישו אבות לבנים, ואוצרותיהם לא כל שכן — וז"ש: „בן חכם ישמח אב (ר"ל, החכמה לא תבוא מאבות לבנים בירושה אלא אם חכם הבן ישמח האב כאלו מצא מציאה בהיסת הדעת, ואם כסיל הוא, אמו מתאבלת עליו כאלו באה אליו איזה פגע ומחלה במקרה (שעל דבר הבא בהכרח אין מקום לשמחה ותוגה) ומכל שכן, שלא יועילו אוצרות רשע“ שמנחים האבות לבנים, שיוכל להיות שיאבד את האוצרות האלו בענין רע „וצדקה תציל ממות“, ר"ל ויוכרח להיות את נפשו מן הצדקה שיתנו לו נדיבי לב. (המחבר).

טבע האדם אינה תלויה באקלים.

„בכל מקום עיני ה' צופות רעים וטובים“ (משלי ט"ו—ג') — דהנה יש מן דורשי חכמת הטבע שתולים השינויים במדות ודעות בשינוי האקלימים והארצות. למשל: יאמרו שהאימלקים נוטים לרציחה מחמת שנולדים בארץ חמה שמרתחת את דמם, ובני הסינים

אנשים שלווים ושקמים מחמת שאויר ארצם ממוצע, ובענין הזה הם הולכים ומפרשים את טבעי כל העמים השונים, — לכן אמר החכם מכל האדם שכל התפלספותם מאפע; שאם התבונן היטב תמצא בכל ארץ רעים וטובים, שקמים ונמהרים, נדיבים ונבלים — וז"ש „בכל מקום עיני ה' צופות רעים וטובים“ (המתבר).

מקלל אביו ואמו.

„מקלל אביו ואמו ידעך נרו באישון חושך“ (משלי כ'—ב') דהנה יש אנשים חוטאים בנפשותם אבל רוצים לחפות את אשמתם על אחרים ובמצאם איזה מן המלומדים אומרים שהמדות והמעלות באים לאדם בירושה או ע"י חנוך, קופצים על המציאה הנ"ל ומקללים אביהם ואמם שלפי דבריהם הם גרמו למעשהיהם הרעים — אבל הטוענים טענה כזאת הלא מודים בעצמם ששכל עצמם אינו מועיל להם כלום ודומים כאלו מכבים את אור נשמתם בידיהם — וז"ש: „מקלל אביו ואמו (מחמת שמדמה שירש את רשעתו מהם) ידעך נרו באישון חושך“, ר"ל מכבה את נר שכלו בידיו, וד"ל. (המתבר).

הפכפך דרך איש זור.

„הפכפך דרך איש זור וזך ישר פעלו“ (משלי כ"א—ה') — החמכ"א נותן כאן את הראיה היותר חזקה שמעשי האדם אינם מוכרחים מטבעו — שאם היה האדם טוב או רע בטבע או בהכרח שכל מעשיו היו ממין אחד — טובים או רעים והיוני יכולים לשפוט מראש איך יתנהג האיש הזה תחת מקרים ידועים — אבל כפי אשר אנתנו רואים ומתבוננים במעשי כל איש נמצא שמשתנים מעת לעת ואפילו בעותה עונה — פעם רך כקנה ופעם קשה כארו, פעם קמצן ופעם פזון וכו', מזה הוכחה גדולה שרות האדם בידו ואל כל אשר יחפוץ יטנו — וז"ש: „הפכפך דרך איש זור“ (ר"ל אנתנו רואים הפוכים גדולים ומעשים מוזרים בדרך כל איש, ומזה ראייה שהוא המושל על רוחו) „וזך ישר פעלו“ (ר"ל שאלו היה זך בטבעו היה פעלו ישר ושוה וממין אחד בכל ימי חייו). (המתבר).

שמע בני מוסר אביך.

„שמע בני מוסר אביך ואל תמוש תורת אמן: כי לויית הן הם לראשך וענקים לגרורותיך“ (משלי א'—ח', מ') — יקשה המקשה אם הדבר כן הוא שהמעלות והמדות אינם ירושה לאדם ואינם נקנים ע"י חנוך אלא ע"י רצון האדם בעצמו, א"כ מדוע הפליגו הנביאים והמשוררים והחכמים כ"כ את החנוך הבא מאבות לבנים ולמה הזהירו כ"כ על ההאזנה למוסר הורים ומורים? — אבל הענין יובן ע"פ דמיון: ידוע שאיש מכוער לא יתפך ליפני תואר ע"י תכשיטים וכן בעל פנים יפים לא יכוער בהעדר תכשיטים, ובכל זאת הכל מודים שהתכשיטים מוסיפים לוית הן לאדם — כן הדבר בחנוך הורים ומורים. באמת לב כל איש מסור בידיו ואל כל אשר יחפוץ יטנו, אבל הכל מודים שהחנוך והמוסר יעזרו לאדם להיטיב דרכו — וז"ש „שמע בני מוסר אביך וכו'“ — וזאת מה יושעני זה, הלא בענין מדות ודעות אני בעצמי המושל בכל אשר לי? לכן אומר: „כי לויית הן הם לראשך וענקים לגרורותיך“, ר"ל כמו שהתכשיטים האלו מוסיפים הן לאדם כן החנוך וההאזנה למוסר יוסיפו כך כח לעמוד בנסיון ולעשות הטוב והישר. (המתבר).

ברא מזכי אבא.

„ברא מזכי אבא ואין אבא מזכי ברא, דכתיב: ואין מידו מציל, אין אברהם מציל את ישמעאל ואין יצחק מציל את עשו“ (סנ' ק"ד) — זרות נתבונן בדרכי החיים

וביתור בארץ הזאת שמה שלא יוכלו (או לא יאבו) האבות לעשות בעד הבנים, הבנים עושים בעד האבות — ישנם אנשים מכני הדור החדש שכבר הרחיקו ללכת ממחנה ישראל והכריזו בפומבי שאין להם חלק באלהי ישראל, ובודאי שלא חנכו את בניהם ללכת בדרך ה', ובכל זאת ראה זה פלא! לפעמים קרובות הבנים האלה שבאמת דומים לתינוק שנשבה בין העכו"ם באים בחברת צעירים אחרים אשר לא נקטפו עיניה מעץ החיים, ועל ידם הם נקשרים בתבלו אהבה לדתם ועמם, ולא עוד אלא שבאים לבית אבותם ודורשים מהם שיסירו את אלהי הנכר מביהם, ויבראו להם סביבה יהודית, — מובן מאליו שלא בנקל יפעלו פעולה נמרצה כזאת להפוך משורש את כל מתשבות ודעות אבותיהם בעיניו אמונה ודת, אבל אחרי מלחמות גדולות וארוכות יצליחו באמת לשנות את דרכי אבותיהם ולהסב את פניהם מול עמם ודתם אשר עזבו זה כמה — וזה מראה בעליל כי יותר מה שהאב פועל על בנו הבן פועל על האב — תז"ל במבטם החודר כבר התבוננו על זה בימיהם, ולכן הוציאו משפט: „ברא מזכי אבא אין אבא מזכי ברא“ (המתובר).

ידיעה ובחירה.

האמונה שה' ית' יודע כל מעשי בני אדם עד סוף כל הדורות ושכלל זאת הכת ביד כל איש לעשות את כל הישר בעיניו היא מן הענינים העומדים ברומו של עולם, והרבה מן התלמידים שלא שמשו כל צרכם הציצו ונפגעו בהבנת זה הענין. לכן אמרתי אציגה פה תמצית דברי הרמב"ם ז"ל בזה הענין והיו למאור עינים ומשיב נפש לאלה שלא קראו את דבריו במקומם:

הדבר המוסכם עליו כי הבורא ית' לא יתכן להתחדש בו מדע כגון שתאמר שיודע עתה מה שלא ידע קודם זה ולכן אמרנו כי אלה הדברים אשר יתחדשו ידע אותם קודם היותם ולא יחדל לדעת אותם ועל כן לא יתחדש לו מדע בשום פנים... ואם נתחדש דבר מה לא נוסף בו (בה' ית') מדע ולא תידוש מה שלא היה ידוע אבל התחדש מה שהיה ידוע לו מקודם... ומה שנשאלו בו רבים בזה הענין סבתו בעבור ששמו ערך בין מדענו ובין מדע הבורא... ובאמת אין המדע ההוא ממין מדענו, כמו שנסבור עליו ממנו, אבל הוא דבר נבדל ורחוק מאד... וממה שהתבאר אצלי מפסקי התורה כי ידיעת הבורא ענין כל המציאות לא יוציא את האפשר מטבע האפשרות בשום פנים... זהו עיקר מעיקרי משה ע"ה אין ספק בו, ולולא זה לא היה יכול לאמר: ועשית מעקת לגגך פן יפול הנופל ממנו, וכן פן ימות במלחמה ואיש אחר יקחנה (שנראה כאלו אפשר שימות ואפשר שלא ימות, ובכל זאת ה' ידע בראש כל הדורות, שרם נוצר זה האיש, אם ימות או לא ימות וכן כל התורה והציווי והאיסור תוזר לזה העיקר והוא כי ידיעת הבורא במה שעתיד להיות לא יוציא האפשר ההוא מטבעו... ולפי דעתנו נתייב להבדיל מדענו ממדענו כהבדל עצם השמים מעצם הארץ, וכבר אמרו הנביאים זה: כי לא מחשבותי מחשבותיהם (ישעיה ב"ה, ח') וכמו שלא נשיג אמתת מציאותו כן לא נשיג אמתת מדעו...

הפרש גדול יש בין מדע האומן במה שהוא עשה ומדע זולתו כהעשוי... כי האומן כשיעשה תבה אשר יתנועעו בה כלים אשר יריקו מים לדעת מהם מה שעברו משעות היום והלילה (מורה שעות ע"י נטיפת מים שהיה במציאות בימי הרמב"ם), כל אשר יולו בהם המים וכל חוט אשר ימשך וכל אבן נופלת הכל היה ידוע אל עושהו, והמדע הזה לא בא לו מפני התנועות המתחדשות עתה אבל הדבר הפך, כי התנועות ההם לא התחדשו אלא על כוונת דעתו נעשו, אבל איש אחר המתבונן במכונת הנ"ל אי אפשר לו לדעת שום תנועה מהתנועות ההם קודם היותם, אבל כשיראה את התנועות יתחדש לו מדע, וכל אשר יוסף

להתבונן יוסף מדעו להתחדש ראשון ראשון עד אשר ישיג לדעת כל הכלים ההם... וכן הענין בכל המציאות כשתעריכהו למדענו ולמדעו ית', כי אנחנו נדע כל מה שנדע מפני שנתבונן במציאות וע"כ דעותינו מתחדשות כפי הדברים אשר מהם למדנו המדע, והבורא ית' אינו כן, כי הוא ית' לא ידע הדברים מכחם אבל הם נמשכים אחרי מדעו כי הוא הקודם להם והמשער אותם (מראש) כפי מה שהם (עתה)...

וההשגה ההיא אי אפשר שנושיגה אנחנו בשום פנים, ואלו ידענו איך הוא, או היה לנו השכל להשיג זאת ההשגה, נהיה כביכול כמותו, וזה לא ימצא במציאות אלא לבורא יתב' והוא עצמו, והבין זה כי אני אומר כי הוא נפלא מאד וסבא וכוונה אמיתית כשנדקדק אותה, ולא ימצא בה דבר מן המעות או מן הזיוף. (מורה נבוכים ח"ג, פ' כ' וכ"א — העתקת אלחריזי).

מאמר בחירה חפשית.

מאת המחבר.

אי לאו דמסתפינא הייתי אומר שבעשרת הדברות יש אבות ותולדות, והדבור ל א ת ה מ ו ד אב לכולם (ר"ל לאלה שבאדל"ח) — כי אם לא יחמוד איש את שאינו שלו לא היה אפשר לגנבה, גולה, רציחה וכו' שיהיו במציאות.

מספרים על מלך אחד שבקר בית האסורים ושאל את כל אחד מן האסירים שם מה חטאתו ששמו אותו בבור, וכולם הודו על חטאים שונים עד אשר בא אל האחרון ושאל גם אותו את השאלה הזאת. — „אני כלוא בבית הסוהר“, אמר זה האחרון, „מחמת שמטבעי אהבתי להביט על כלי הכסף והזהב הערוכים בחלונות של הצורפים“. — המלך בשמעו זאת קרא בחמתו: „מי הוא זה ואיזהו אשר העיז לעוות משפט במדינתי ולשים איש נקי וצדיק כזה בבית האסורים?“ — האסיר צחק צחוק גדול בשמעו את הדברים האלה, ויאמר: „אל תרגז ככה אדוני המלך, אני רק את הסבה הראשונה הזכרתי, אבל שכחתי להזכיר עוד קטנה, והיא, כי מתחילה ה ב ש ת י ואת"כ כשדמיתי שאין רואים, ל ק ת י...“

וכן תמצא בכל אשר תפנה שהתאות והחמדה הם המביאים את האדם לידו כל חטא ועון.

אבל השאלה היא אם אפשר שבבע שאזהרת „לא תחמוד“ תהיה לה חכמת לעצור את האדם מן החטא. הלא ידוע שיש אברים בגוף העושים מעשיהם וממלאים את תפקידם אפילו נגר רצון האדם — למשל: אם תאמר לאיזה אדם עשה כך וכך, ואם הוא ירא ממך בודאי ימלא את רצונך, אבל אם תצוה על לבו שתנח מדפיקותיה, או על דמו שלא תיזול בעורקיו, או על האיציטומכא שלו שלא תעכל את המזון, אפילו אם הצינוני בא ממלך אדיר אל אחד ממשרתיו היותר שפלים דבריו ישארו מעל, מחמת שהאדם אינו מושל על עצמו בענינים כאלה — ונראה כאלו ה„חמדה“ היא ג"כ מסוג הזה. — הנה אתה מצוה לאיש „לא תחמוד!“ והוא מנענע לך בראשו, אבל כמעט יצא מאתך ורואה איזה דבר שלוקח את לבבו, והנה נפשו כלתה אליו וכל דבריו מוסרך ופלו לארץ מחמת שאין האדם שולט ברוחו.

אם הדבר היה כן אז היה לבעלי תאוה מענה שאין עליה תשובה, אבל באמת אין למענת הזאת כל יסוד והיא מגדל הפורה באויר. — ההנחה שהם מניחים שתאוות האדם אינם בידו כמו בישול האיציטומכא או דפיקת הלב. היא שקר בעיקרה.

השיטה הזאת תורתה ולידתה באמונה מפלה שכבר עבר עליה כלת, והיא, שיש קשר אמיץ בין מבנה גוו האדם ובין דעותיו ומידותיו. — מתחילה האמינו בחכמת היד (ר"ל שהשרטוטין שבכף יד אדם מורים על מבעו ועל עתידותיו), אח"כ המציאו את חכמת האסטרולוגיא (שמזל האדם תלוי בכוכבים ידועים). — בראשית המאה העברה כבר אבדו האמונות האלה את כל כחם, וכמעט כל באי עולם הכירו ששקר בימין האמונות המפלות האלה. — אבל בימים ההם קם חכם אחר מחכמי האומות, לאוואטער שמו, והמציא את חכמת הפרענולוגיא (לאמר: שטבע האדם ומדותיו תלוים במבנה ראשו), ואת הדעה הזאת קבלו כל העמים בימים ההם כאמת מוחלט.

והדעה הזאת תחתור תתירה עמוקה תחת העיקר של שכר ועונש ותחת היסוד של כל אמונה ודת, שאם מעשי האדם, אם טובים ואם רעים, תלוים במבנה ראשו, אין מקום שישולם לו גמול בעד מעשים טובים או שיענש בעד מעשים רעים, כי היה מוכרח בטבעו לעשות מה שעשה. — וכן באמת בנה החכם היהודי לומרבוזו סיסטעם שלם שכינה „קרי-מינולוגיא“ שבה התאמץ להוכיח שאין „חוטאים“ כלל בעולם, אלא „תולים“, ושצריכים רפואה בברי חולים ובנכים לדבר, כשאר חולים.

אבל תורתנו הקדושה מנחת ליסוד מוסד שכל הדעות האלה כוזבות הן ושהאדם מושל בנפשו, שאל"כ לא היה אפשר לאמר: ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וכו' או ואהבת את ה' אלהיך, או ואהבת לרעך כמוך, שיוכל האדם לטעון עליהם שהם דברים המסורים ללב ואי אפשר לו לשנות את טבעו, אבל באמת גלוי וידוע לנוהן התורה שרצון האדם הוא המושל על כל כחות נפשו, וכמאה"כ: כי קרוב אליך הדבר מאד ב פי ו ב ב ל ב ב ל ע ש ו ת ו — וכדי לחזק את הדעה הזאת בלב כל איש ישראל ספרה התורה סיפורים הרבה מקדושי וגדולי ישראל שעמדו בנסיונות קשים ונצחו את יצרים ואת תאוהם. — לדוגמא: נסיון יוסף הצדיק, וכן נסיון בועז כאשר מצא בחצי הלילה והנה אשה שוכבת מרגלותיו (והתבונן על גדול הבטחון שהיה לנעמו ורות שבדאי יעצור כח לכבוש את יצרו, כי לולא זאת בודאי לא היו עושות את התחבולה הנ"ל), וכן דוד שהתאוה מאד לשתות מים מבאר בית לחם, אבל כשהבקיעו שלשת הגבורים במחנה פלשתים ויביאו לו את המים בהרף נפשם, נסך את המים לה', כי אמר: „חלילה לי ה' מעשותי זאת, הרים האנשים ההולכים בנפשותם“ (אשתה?) (שמו"ב, כ"ג), וכאלה הרבה בתנ"ך.

והתבונן שכל הדעות הכוזבות שתלו את מעשי האדם בכוכבים ומזלות וכו' כבר נפלו מאליהם ולא יוסיפו קום, ובטוח אני שגם חכמת הפרונולוגיא שלעת עתה עוד יש לה אחיזה על הרבה בני אדם תלך גם היא בדרך כל הארץ, כי אין אמת בימינה, ושקר אין לו רגלים. — ואם תרצה לראות בעיניך שאין כל יסוד לחכמת הפרונולוגיא לך אל בית עקד מעשה חרש ותושב (Museum of Fine Art⁸) והתבונן על ראשי גדולי מין האנושי המצוירים שם בששר או המחוטבים באבן, ותמצא שהרבה מהם היו מתויבים ע"פ חכמת הפרונולוגיא להיות גנבים, רוצחי נפש או בעלי תאוה נמבזות — הרי לך ששקר ענה לאוואטער.

אלישע בן אבויה.

א"ל וכל הדא חכמתא אית בך א"ל בחילי (במ"כ גרס לית בחילי) א"ל למה א"ל רוכב הייתי על הסוס ומטייל אחורי בית המקדש ביום הכפורים שחל להיות בשבת ושמעתי בת קול מצפצפת ואומרת שובו בנים שוכבים שובה אלי ואשובה עליכם תויך מאלישע בן אבויה שתיה יודע כתי ומרד בי (קהלת ז' א').

יש אנשים רבים אשר גם אם האמונה כבר נכרתה מלבם ובעת שבתם וקמתם ולכתם יראת אלהים לא תפעמם עוד עכ"ז לפעמים יתעורר גם בקרבם הרגש הדתי והזיק המעומם

יתלהט ויכה ניצוצות ושבויים ולפעמים יהיה גם לאש בוערה, וההתעוררות הזאת תוכל לבוא מפאת הזמן ומפאת המוס. מפאת הזמן כיצד? אדם שצויר האמונה שלו היא כהה וחלושה ובעת עסקו בצרכיו עצמו ובמלחמת קיומו ישכה מכל וכל את אלהיו ורתו עכ"ז יום השבת בקדושתו יפעל עליו ויתעורר גם הוא לאיזה פעולה דתית ואם לא יעשה זאת בפועל עכ"ז כעין רוח סער יעבור על בשרו ולבו ידאב על אשר אחרים ימלאו את חובתם באמונה והוא לא יעשה מאומה. ויש אנשים אשר ענין השבת לא יעשה עליהם רושם כלל ולא יקיצו מתרדמתם עכ"ז יש יום אשר גם אותם רעדה תאחזם והוא יום הכפורים אשר בו גם שוכחי אלוה הכי גדולים ילכו בחרדת קודש לבית הכנסת להתפלל. ומפאת המקום כיצד? יש אנשים החיים בהמון קריה של הערים הגדולות והמה נסתפים בזרמים השונים הסואנים שמה ורבים מהם ישחקו לכל אמונה וקדושה עכ"ז כאשר ילכו במקרה דרך בית ד' הכנוי לתלפיות בהוד והדר אז לבו יכה ויפעם ומבלי משים רגליו מוליכות אותו אל הבית הנהדר הזה וכעין זעזוע קדושה תרעיד את מיתרי נפשו ויתפלל גם שם. אמנם מעמים המה האנשים אשר לא יתפעלו כלל מהם ולא ירגישו מאומה הן בלב כל איש וישב ניצוץ דתי גם מבלי ידיעה והניצוץ הזה מתלהט גם בלא תפץ אם יש רק סבות המעוררות אותו. והנה כאשר אמר ר' מאיר לרבו אלישע כי יחזור בתשובה חשבו לו לית בתי לוי (עם ליעגמ נוכח מעהר אן מוינגער קראפט) אין בבתי עוד לשוב. וסופר לו מעשה אשר קרה לו ומה רצה להוכיח לו כי כבר אבד ממנו כל זיק קודש ואין עוד תקוה כי ישוב לאמונתו. ואמר לו דמה נא בעצמך פעם אחת היתיי רוכב על הסוס ומטיל אתורי בית המקדש ביום הכפורים שחל להיות בשבת הנה היו כל השלשה מאמענטים אשר בכל אחד יש כח לפתח את הזיק הדתי המעומם ביחד, הנה עשיתי עבירה ביום ובמקום כזה ולא נזדעזעתי כלל, הוד המקדש לא הרהיבני, קדושת השבת לא תקפתני ופחד היום הקדוש של יום הכפורים לא התריבני כי לבי נשאר כמו אבן מבלי רגש ומבלי התנוענעות כלל ומה שפמתי על עצמי כי כל ענין התשובה היא רק לבנים שובבים לאותם אשר רק בולמוס התאוה אחזתם וע"י סרו מן הדרך הטוב רק אנשים כאלו החוטאים מבלי ידיעה יכולים להתעורר ע"י מחוות כאלו יען רגשו דתם עוד לא נכבה רק עומם אמנם אנכי אשר לא זוהמת התאוה ונעימות החיים סחפתני רק חמאתי מכה ידיעתי והכרתי אני לא אוכל לשוב עוד ואם אלף פעמים תרב הקדושה בקסמיה לא תפעול עלי. וזה: ושמעתי בת קול מצפצפת ואומרת שובו בנים שובבים אותם ששובבות התאוה אחזתם הויך מאלישע בן אבויה שהיה יודע ויודע ומרד בי.

ולדעתי כבר אלישע בהבחירה האנושית כמו רבים מן השטאים אשר עסק בפילוסופיא שלהם כי לדעתו און להאדם יתרון על הבהמה רק בהכרתו וידיעתו אמנם לא בכח המוסרי, ואין יכולת ביד האדם אם נולד בנשיות רעות לרכוש לו את יושר המדות וכן מי שנשיותיו טובות לא יוכל לרכוש לו את הרע, כי הצדיק כמו הרשע המה נולדים עם תכונותיהם ונשיותיהם והמה אצלם כמו האינסטינקט אצל בעלי החיים שהארי הוא עריץ וטורף ודורס והשה הוא רך המזג ונרדף ואינו בועס. ונביא איזה מאמרים מדברי חז"ל המדברים מענין הזה:

א"ר יוחנן משום רבי בנאה מה דכתיב אשריכם זורעי על כל מים משלחי רגל השור והחמור אשריהם ישראל בזמן שעוסקים בתורה ובגמילות חסדים יצרם מסור בידם ואין הם מסורים ביד יצרם שנאמר אשריכם זורעי וכו' (ראה התוס' ד"ה יצרם שכתבו דריש ליה ממשלחי רגל השור והחמור) (ע"ז דף ה' ע"ב).
אמר רבא בקש איוב לפטור את כל העולם כולו מן הדין אמר לפני רבש"ע בראת שור פרסתיו סדוקות בראת חמור פרסתיו קלוטות בראת ג"ע בראת גיהנם בראת צדיקים

בראת רשעים מי מעכב על ידך ומאי אהדרו ליה חבריה דאיוב אף אתה תמר יראה ותגרע שיתה לפני אל ברא הקב"ה יצר הרע ברא לו תבלין תורה (ב"ב ט"ז).

דע כי ענין הבחירה הוא יסוד גדול באמונת ישראל כי זה הוא עיקר גדול אצלנו כי להאדם יש בחירה חפשית הוא יכול לבחור בטוב או ברע כתפצו והוא מקרא מלא בתורה: ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב את המות ואת הרע וברת בחיים. (והוא היפך דעת רוב מהנוצרים ורוב מהמתמדים). ויסוד התנהגות הוא הכרחית לכל בעל דת אמתי אשר חוקי ההגיון לא זרו לו וציווריו הדתים בנויים על יסודות השכל והתבונה כי איך יתכן שיענש האדם על עשותו הרע ויקבל שכר על עשותו הטוב אם הוא אין לו חלק במעשיו ועשה אותם רק לפי האינסטינקט שלו? ובאמת דעת רבים מהפילוסופים שאין להאדם בחירה חפשית. דעתם היא כי גם האדם יפלא את מעשיו לפי הסבות אשר תניענה אותו, ומה שהקב"ה עושה לפי האינסטינקט שלו עושה האדם ע"י הסבות המניעות אותו לזה והוא מוכרח אל המעשה מפאת הסיבות המכריחות אותו. והנה לפי ההשקפה הזאת הנה במל ענין הגמול והעונש מכל וכל כי לא יתכן שיענש האדם על מעשיו הרעים וכן שיקבל הצדיק שכר בעד עשותו הטוב אחרי שהמה מוכרחים לזה מפאת תכונותיהם ונשיותיהם. וזה שאמר רבא בקש איוב לפטור את כל העולם מן הדין כי אם אין בחירה אז גם אין שכר ועונש כי לא יתכן שיוגנה עושה הרע וישובה עושה הטוב אם המה מוכרחים על מעשיהם, כי אמר איוב כשם שבראת שור ופרסותיו סדוקות (שהוא סימן טהרה) וחמור ופרסותיו קלוטות (שהוא סימן טומאה) ואין זאת מפאת מעשה הטוב של השור שיש לו סימן טהרה וכן אין זאת אשמת החמור שיש לו סימן טומאה רק שהמה נבראו כן ואין להעניש את החמור על סימן הטומאה שלו וכן אין לגמול טוב להשור על סימן הטהרה שלו, כן בראת צדיקים בראת רשעים אתה בעצמך בראת אותם את הצדיקים ואת הרשעים כי את נשיותיהם הביאו אתם מרחם אמם כי אתה נטעת אותם ומי מעכב על ידך מי יוכל לעכב על ידך ולשנות את אשר נברא פעם אחת כן? אמנם חבריו השיבו לו בהשכל ודעת, כי גם שפינוזא אשר עורר את הרעיון הזה הוא אומר כי להאדם לחפש אחרי סיבות אשר יניעו אותו שתהיינה לפי חוקי התכונה ועי"ז ילחוק את הסיבות הבאות מהאפקטיים מהנשיות הרעות כי גדול כח השכל לכבוש את האפקטיים ע"י שיגבר את הסבות הטובות עליהם. וזוה שהשיבו לו בראתי יצר הרע (הנשיות הרעות הנטועים ממבע) בראתי תבלין זו תורה כי ע"י ההכרה נוכל לכבוש אותם.

וזה שדרש ר"י בשם ר' בנאה אשריכם זורעי על כל מים משלחי רגל השור והחמור אשריהם ישראל שבזמן שעוסקים בתורה ובגמילות חסדים יצרם מסור בידם והנחותיהם אשר להם מצד השבע ולא כאותם המשלתיים ומביאים ראיה מרגלי השור והחמור שאומרים שכמו שהסימן טהרה של השור שפרסותיו סדוקות וכן סימני טומאה של החמור שפרסותיו קלוטות אינם זכות בזה שעושה הטוב וכן להיפך לא כן הוא כי כאשר עוסקים בתורה אז יצרם מסור בידם כי הבחירה היא חפשית ביד האדם. ואמרו עוד תז"ל הרשעים הם ברשות לבם ויאמר עשו בלבם ויאמר המן בלבם ויאמר וירבעם בלבם אמר נבל בלבם אבל הצדיקים לבן ברשותן ותנה היא מדברת על לבה ויאמר דוד אל לבו וישם דניאל אל לבו דומין לבוראם ויאמר ד' אל לבו (ב"ר פ"ד פ"ד). ראה עוד במדבר רבה פ"ד פרשה י"ח: ויקח קרת אין ויקח אלא לשון פליגא שלבו לקחו וכענין שנאמר מה יקחך לבך. ודבריהם אלו עמוקים ונאים למי שאומרים.

וזה הדעת מענין ההכחשה בבחירה החפשית היה דעת אלישע בן אבויה. ראה ש"ס חגיגה ט"ו ע"א. (דברי חכמים).

אוצר הדרוש וההטפה.

פון דער בימה.

דער אידעאליסט.

(דרוש לפ' ויצא).

הרב שלום ראבינאוויץ.

I

וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש ושבתו בשלום אל בית אבי והיה ה' לי לאלהים. (בראשית כ"ט—כ', כ"א).

אמר ר' יהושע דסיכנין בשם ר' לוי, נטל הקב"ה שיתתן של אבות ועשאן מפתח לגאולתן של בניו. אמר לו הקב"ה: אתה אמרת, "והיה ה' לי לאלהים", חייך שכל הטובות והברכות שאני נותן לבניך איני נותן אלא בלשון הזה, שנאמר: "והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים" (זכריה י"ד), "והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו לקנות שאר עמו" (ישעיה י"א), "והיה ביום ההוא ויטפו ההרים עסיס" (יואל ד'), "והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול" (ישעיה כ"ז) — בר"ר פ' ע'.

איינזאם און פערלאזען שלעפט זיך יעקב אַ גאַנצען טאָג אין די הייסע זאַמד פון אַראַבישען מדבר — ביי נאַכט ווען ער לעגט זיך שלאָפען חלומ'ט זיך איהם אַ זאַנדערבאַרער חלום, און ווען ער כאַפט זיך אויף פון שלאָף שרעקט איהם דאָס האַרץ און ער טהוט זיך אַ נדר צו גאָט: „אויב גאָט וועט זיין מיט מיר, און ער וועט מיר היטען אין דיזען וועג אין וועלכען איד געה, און ער וועט מיר געבען ברויט צו עסען און אַ בגד אַנצוטשאַן, און איד וועל זיך צוריקקעהרען געזונדערהייט צו מיין פאַטער'ס הויז, דאָן וועט דער הערר גאָט זיין מיין גאָט" (המאמר „והיה ד' לי לאלהים" נסתפקו בו המפרשים אם קאי למעלה או למטה — רוב המפרשים אומרים שהמאמר הנ"ל קאי למעלה והנדר היה על המצבה — שאל"כ נראה כאלו תלה אמונתו בד' בהצלחת דרכו חו"ש — אבל לפי"ז קשה הלא כבר אמר „אם יהיה אלהים עמדי", וגם וא"ו החבור של „והאבנו" מיותר).

די חכמי התלמוד האַבען געלעגט גרויס וויכטיגקייט אויף דיזע ווערטער וואָס יעקב האָט געזאָגט. — זיי האַבען געברויכט דיזען פּסוק אַלס האַקען, אויף

וועלכען אנצוהענגען אלע הבטחות וואס גאט האט צוגעזאגט די נביאים וועגען די צוקונפט פון אידישען פאלק:

„ר' יהושע פון סוכנין זאגט אין נאמען פון ר' לוי: גאט האט גענומען די געוועהנליכע רייד פון די אבות און ער האט עס געברויכט אלס שליסעל צו די ערלעזונג פון זייערע קינדער. גאט האט געזאגט צו יעקב: „דו האסט געברויכט די ווערטער „והיה ד' לי לאלהים“ איד שווער ביי דיין לעבען אז אלע גוטע זאכען און אלע ברכות וואס איד וועל אמאל געבען צו דייןע קינדער וועל איד זיי צוזאגען נאר מיט דיזען אויסדרוק, אזוי ווי מיר געפינען טאקע אין די פסוקים פון די נביאים: „והיה ביום ההוא יצאו מים היים מירושלים“ (און עס וועט געשעהן אין דיזען טאג וועלען ארויספליסען קוואל-וואסער פון ירושלים), „והיה ביום ההוא יוסיף ד' לקנות שאר עמו“ (און עס וועט געדעהן אין דיזען טאג וועט גאט נאך אמאל ערווערבען דאס רעסט פון זיין פאלק), „והיה ביום ההוא יטיפו ההרים עסיה“ (און עס וועט געשעהן אין דיזען טאג וועלען די בערג טריפען זיסען וויין), „והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול“ (און עס וועט געדעהן אין דיזען טאג וועט שאַלען דער גרויסער שופר)..

דער אמת איז, אז אין די אויבענגעזאגטע פסוקים פון אונזער פרשה און אין דעם מאמר וואס ר' יהושע רסכנין זאגט אויף זיי לענגט אן אנטווארט אויף די אייביגע קשיא אין דעם לעבען פון אונזער פאטער יעקב און אויך אין דעם לעבען פון זייןע קינדער, דאס אידישע פאלק. — די קשיא איז וואָס האָט זיי געגעבען די מאַכט אַריבערצומאַגען אַזוי פּיעל צרות און בלייבען לעבען?

בעטראַכט נאָר דעם איידעלען בחור'ל וואָס וואַנדערט דאָרט אין דער מדבר! בעדענקט איד נאָר אין וועלכע רייכטהום ער איז געבאָרען און ערצויגען געוואָרען. — אויף זיין פאָטער האָט די וועלט געזאָגט: „די מיסט פון יצחק'ס שטאַלען איז מעהר ווערטה ווי די גאָלד און זילבער פון אבימלך (דער קעניג פון יענער לאַנד). — זיין זיידע אברהם איז אויך ניט געווען קיין אַרימאָן, ווי דער פּסוק זאָגט עדות אויף איהם: „ואברהם כבר מאד במקנה בכסף ובזהב“ — אין דער היים האָט יעקב געוויס געהאַט אַ מחנה משרתים וואָס זאָלען איהם בעדיענען — ביי זיין זיידען איז הויז זיינען געווען ניט וועניגער אַלס דריי הונדערט און אַכצעהן משרתים — און יעצט זעהען מיר דיזען זוהן פון אַ פּרינציפּלע פּאַמיליע (כמו שאַמרו לִקְנוּ: „נשיא אלהים אתה בתוכנו“) וואַנדערענדיג עלענדר און איינזאַם אין דער מדבר אַהן אַ פּריינד אָדער בעגלייטער. פון די גאַנצע רייכטהום פון זיין פּאַטער'ס הויז איז איהם געבליבען בלויז דער שטעקען וואָס ער האָלט אין האַנד און ווען ער דאַרף זיך לעגען שלאָפען ביי נאַכט לעגט ער אַ שטיין צוקאַפּענס!

ערווארטען איהם אין זיין פעטער'ס הויז — דארטען מוז ער ווערען אן איינפאכער פאסטור, און טאמער האט זיך בעוווּזען א שטראהל פון ליכט אויף זיין פינסטערען הימעל — דאס איז זיין לעבע צו רחל — האט איהם זיין לעבער פעטער געמאכט ארבייטען פאר איהר זעבען יאהר! און ווען די זעבען יאהר זיינען געווען פאר איבער האט ער איהם אבגעטהאן א שפיצעל, דורך וועלכען ער איז גענויט געווארען צו הייראטמען אן אנדערע און צו ארבייטען נאך זעבען יאהר פאר דער פרוי וואס ער האט געוואלט! און יעקב דער פרינץ טהוט די ארבייט פון א פאסטור טאג איין און טאג אויס און איהר הערט ניט פון איהם קיין ווארט פון בעקלאנגונג (אך בלחץ אותו לבן מאד, ובהיותו בסכנה ממנו, חזר על תולדות חייו ואמר „הייתי ביום אכלני חורב וכו' ותחליף את משכורתי עשרת מונים“).

וואָס האָט איהם געגעבען די אייזערנע געדולד אַריבערצומראַגען אַזוי פּיעל צרות ביז ער האָט ענדליך דערלעבט אַ בעסערע צייט?

די זעלבע קשיא און נאך מיט מעהר שטאַרקייט בליצט אויף אין אונזער געדאַנק ווען מיר לעזען די היסטאָריע פון דאָס אידישע פּאָלק.

ווי עס איז שוין בעוווּזען געווארען אויבען אין דיזען ווערק זיינען די לעבענס געשיכטען פון די אבות געמיינט געווען צו זיין אַזוי ווי אַ נבואה פאַר זייערע קינדער (מעשה אבות סימן לבנים ומה שאירע לאבות אירע לבנים) — איבער-הויפט איז דער לעבען פון יעקב אבינו אַזוי ווי אַ שפּיעגעל צו דער געשיכטע פון דאָס אידישע פּאָלק — און דעם וואונדער וואָס מיר זעהען אין זיין לעבענס גע-שיכטע זעהען מיר אויך אין דער געשיכטע פון דאָס אידישע פּאָלק — ישראל האָט אויך פּערלאָזען זיין פּאַטער'ס הויז שוין באַלד צוויי טויזענד יאהר — ישראל האָט אויך געוואַנדערט אין דער ווילדערניס וואו מענשען זיינען פּערוואַנדעלט געוואַרען אין שלאַנגען אדער רויב-טהיערע — מען האָט איהם געטריבען פון לאַנד צו לאַנד — אויף אַ ווילע האָט מען איהם געלאָזט אַנזאַמלען אַ ביסעל רייכטהום און נאַכהער האָט מען דאָס אַוועקגערויבט פון איהם — מען האָט אַוועקגעריסען זיינע אייגענע קינדער פון איהם — מען האָט איהם בעליידיגט אויף יעדער שריט און טריט — און ישראל האָט דאָס אַלעס איבערגעלעבט, און זיינע קינדער זיינען נאָך היינט אַ גרויסע און שטאַרקע פּאָלק, און אין דער לעצטער צייט האָבען זיך נאָך בעוווּזען סימנים, אַז עס איז מעגליך אַז עס זאַל מקוים ווערען אויף איהם אין ניכען דער פּסוק „ושבתי בשלום אל בית אבי“ (איד וועל זיך אומקעהרען אין פּריערען צו מיין פּאַטער'ס הויז).

און עס פרעגט זיך די זעלבע אויבענגענאַנטע פּראַגע: וואָס האָט דעם אידען געגעבען די קראַפט אַריבערצומראַגען אַזוי פּיעל צרות און צו בלייבען לעבען ביז היינטיגען טאָג?

II

דיזע ערשיינונג איז אַ גרעסערער וואונדער ווי די זיעבען וואונדער פון דער פארצייטיגער וועלט — די געלעהרטע פון אלע דורות האבען זיך געבראכען די מוחות צו ערקלעהרען דיזע אייביגע רעטעניש, אבער אהן ערפאלג.

איין געלעהרטער ניט און די אורזאכע פון אידישען אויסדויער אויף אַ פיזישען אופן — ער זאגט אז ער האט ענטדעקט אין די כלום פון דער אידישער ראסע אַ סארט מאטעריאל וואס שוואכט אב זיין עמפּינדונגס־קראַפט, זאָ דאָס ער קען איבערלעבען מיט גלייכניגליגקייט אַזעלכע צרות וואָס וואַלטען גענוג געווען צו טרייבען אין קבר א קינד פון אַן אַנדער פּאָלק — אַבער דיזע בעהויפטונג האָט קיין פונדאמענט אין פאַקט, איהר וועט בעמערקען אין דעם לעבען פון די יעניגע אידען מיט וועלכע איהר קומט טאג טעגליך אין בעריהרונג און עס איז פונקט פער־קעהרט, דער איד האָט אַ טבע צו זאָרגען און זיך נעהמען צום האַרצען מעהר ווי אַלע פעלקער פון דער וועלט — דער איד נעהמט ניט קיין אַנטהייל אין די לוסטיגע „ספּאַרטס“ פון אַנדערע פעלקער — ער איז ניט פּעראַינטערעסירט אין קיין „פּערד־רייסעס“ אָדער „באַל־גיימס“ — איהר וועט גאַנץ זעלטען הערען אַ הויכען גע־לעכטער פון אַ אידען פון אַלטען דור.

און אַנדער געלעהרטער ערקלעהרט דעם אידישען אויסדויער מיט די אַלטע בעהויפטונג און דער איד זוכט זיך אויס לייכטע פרנסות, און אז ער לעבט מיט מעהר בעקוועמליכקייט ווי דער דורכשניטליכער גוי — אַבער דאָס זעהט נאָר אויס אויבערפלעכליך פאַר די ניט ערפאַהרענע אויג — דעם אידענ'ס פרנסה איז אַזעלכע וואָס טריקענט אויס די מאָרד און מאַכט גרוי די האָר און לעגט אויס פאַלכען אויפ'ן פנים גיכער ווי אַלע פרנסות — עס ווערט בעוויזען מיט סטאַטיסטישע ציפערען אז עס גיעבען מעהר טויטען פעלע דורך זעלבסט־מאָרד און אַפּאַפּאַלעקסיע אין די סוחר'ישע קלאַסע ווי אין די אַרבייטער קלאַסע.

די אמת'ע ערקלעהרונג פון דעם וואונדערבארען אידישען אויסדויער איז די גרויסע מאַס אידעאָליזם וואָס ער בעזיצט.

נאָט האָט דעם אידען אַזוי בעשאַפען, אַז אויסער די מאַטעריעלע וועלט איז וועלכע ער לעבט בוים ער זיך אויס פאַר זיך און אייגענע גייסטיגע וועלטעל, וועלכע ער האָלט בעהאַלטען אין זיין מוח אָדער איינגעשלאָסען אין זיין האַרצען, און ווען נאָר עס ווערט איהם ענג אין זיין מאַטעריעלע וואַכעדיגע וועלט שפּרייט ער אויס די פליעגעל פון זיין גייסט און פליהט אַוועק אין זיין אידעאַלע וועלט און דאַרט געפינט ער רוה און גליק ביז דער שטורם געהט פאַרביי.

אָט וועל איד אייד געבען אייניגע בילדער פון לעבען צו בעשטעטיגען מיין

בעהויפטונג :

צווישען מיינע גוטע פריינד געפינט זיך מיינער אַ לאַנדסמאַן, וועלכער איז אַ למדן און אַ משכיל און אין דער היים האַט ער געשפּיעלט די ראַלע פון אַ שטאַדט־פּיהרער — ווען איד בין געקומען אין אמעריקא, איז ער שוין געווען אין דיזער לאַנד מעהרערע יאהרען — איד האָב ערוואַרטעט אַז איד וועל איהם דאָ אויך געפינען צווישען די כלל־טהוּער אַדער לכל הפחות צווישען די „בעלי־בתים השובים“ פון ניו יארק — ווי איבערראַשט בין איד געוואָרען ווען איד האָב געפונען אַז ער איז אַ פּרעסער אין אַ שניידער־שאַפּ, און ער האָט מיר דערצעהלט גלייכגילטיג אַז ער אַרבייט ביי דיזער מלאכה זייט ער איז אין אמעריקא און אַז ער מאַכט דערביי אַ געמאַטערטען לעבען — איד האָב בעשלאָסען צו שטודירען דיזען מענשען אויס־צוגעפינען ווי אזוי אַ מענש פון זיין אַמאָליגען שטאַנד קען אַריבערטראַגען דעם לעבען פון אַ פּראַסטען שווערען אַרבייטער און עס זאל איהם ניט אַנפאַלען אַ געדאַנק פון זעלבסט־מאָרד! — אַבער ווען איד בין גוט בעקאַנט געוואָרען מיט איהם און אַנגעפאַנגען אפּט אַריינצוגעהן אין זיין הויז, האָב איד געפונען אַז אויסער זיין מאַטעריעלע וועלט איז וועלכער ער איז אַ פּראַסטער פּרעסער, האָט ער אויך זיין אייגענען גייסטיגען וועלט, די וועלט פון תורה והשכלה — איד האָב אויסגעפונען אַז פון זיינע אַרימע „ווידרזשעס“ רייסט ער אַב עטוואַס יעדע וואָך און קויפט ספרים — און יעדען אַבענד ווען ער קומט פון שאַפּ און עסט אַב זיין אַרימען סאַפּער פּערטיעפט ער זיך באַלד אין זיינע ספרים — דאָן מעגט איהר ריידען צו איהם און ער הערט איד ניט — און ווען די ווייב פאַנגט אַז מיט דער אייביגער פּראַגע: „יענקל! וואַס'ט זיין מיט רענט און מיט קוילען?“, מעג זי ריידען פון היינט ביז מאַרגען — זיינען אונגען דאַכט זיך קוקען אויף איהר און זיינע אויערען זיינען אַפּען, אַבער זיין נשמה הערט ניט קיין וואָרט פון איהרע רייד, זי איז אַוועקגעפלויר־גען ווייט, ווייט, אין אַז אַנדער וועלט וואו מען ווייס ניט פון קיין רענט און פון קיין קוילען — זי ווייס שוין נעבאָד פון דיזע טעגליכע „עליית נשמה“ און דעריבער בעלעסטיגט זי איהם ניט צופיעל...

אדער איד וועל אייך געבען אַז אַנדער בילד :

איד קען אַ געבילדעטען יונגען מאַן וואַס איז אין דער היים געווען אַ פּאַעט און אַ טרוימער און אַ וועלט־פּערזאָנלעך — זיין טהעטיגקייט צווישען פּאַלק האָט ניט געפונען קיין גרויס חז אין די אויגען פון דעם צאָר און זיינע משרתים און ער האָט ענדליך געמוזט פּערלאָזען די לאַנד — אַ פאַר יאַהר צוריק האָב איד איהם צופעליג געטראַפען אַלס פּרעסמאַן אין אַ דזשאַב־פּרינטינג אַפּיס — דער אייגענ־טהימער פון די ביזנעס איז אפילו ניט געווען קיין אַרימאָן, זעהענדיג אַז ער האָט געהאַט פיער דרוק־מאַשינען און האָט געהאַלטען עטליכע אַרבייטער, אַבער קיין עלעקטרישע קראַפט האָט ער ניט געברויכט אין זיין שאַפּ — צו וואַס זאל ער צאהלען געלט פאַר עלעקטרישע קראַפט ווען ער קרינט לעבעדיגע מאַשינען וואַס זיינען וויליג צו טהאַן צוויי מלאכות אויף אַ מאַל — טרייבען די מאַשין מיט די

פיס און אטענדען צו די דרוקארבייט מיט די הענט? ! (און בעצאהלען בעצאהלט ער נאר פאר איין מלאכה) — די ארבייט וואס דיזער יונגער מאן האט געטהאן איז אזא סארט וואס מאכט דעם ארבייטער א טהייל פון דער מאשין — ער שטעהט אויף איין פוס און טרעט די מאשין מיט דער צווייטער; דערצו ארבייט ער מיט ביידע הענט — מיט איין האנד לעגט ער אוועק דעם ווייסען קארד און מיט דער צווייטער כאפט ער ארויס די אבגעדרוקטע — זיינע אויגען מוזען אויך זיין צוגעקלעפט צו זיין ארבייט, און זיינע מחשבות טארען אויך אויף קיין מינוט ניט אוועקוואנדערען פון דער מאשין — אזא מענש ווען ער געהט אהיים פון דער ארבייט און איין פוס איז ביי איהם אבגענומען ווי א שטיק האלץ פון א גאנצען טאג טראגען זיין קערפער, און די צווייטע פוס איז געשוואלען פון טרעטען מיט איהר א גאנצען טאג, האב איך געדענקט אז זיין וועלט איז איהם פינסטער און אז ער האט בעת מעשה דעם זעלבען געפיהל וואס דער פערד וועלכער שלעפט די הארטיקאר פיהלט נאר זיין טאג ארבייט — אבער אמאל האט דער צופאל געבראכט אז איך בין גראדע גע- גאנגען מיט איהם צוזאמען צו איהם אהיים נאך זיין ארבייט און איך בין ער- שטיינט געווארען צו זעהן א גליקליכען שמייכלע אויף זיינע ליפען און א שטראהל פון גרויס צופרידענהייט און גליקליכע ערווארטונג אויף זיין פנים — ווען מיר זיינען געקומען נאעהנט צו זיין הויז האב איך ענטדעקט דעם סוד פון דיזער רע- טעניש — איך האב געפונען אז ער האט אין זיין היים א פרוי מיט צוויי קליינע קינדערלעך — און די קינדער האבען ארויסגעקוקט דורכ'ן פענסטער מיט שפא- נענדע ערווארטונג — און ווען די חברה האבען איהם דערזעהן פון ווייטען איז געווארען א פאטשעריי מיט די קליינע הענטלעך און א פרהעליכער אויסגעשריי: „דער פאפא קומט!“ — און ווי נאר ער האט געעפענט די טהיר איז מען ארויפ- געפאלען אויף איהם און זיך צוגעקלאמערט צו איהם מיט טויזענד קושען — מיר איז שוין יעצט גאנץ קלאהר געווארען די אורזאכע פון זיין גליקליכען שמייכלע — איך האב ענטדעקט, אז אויסער זיין מאטעריעלע וועלט מיט די פיער אייזערנע פרעסעס, האט ער א צווייטע וועלט — א וועלט פון מלאכים אין מענשען-געשטאלט, און דיזע גיט איהם קראפט איבערצוטראגען דעם טאגטעגליכען גיהנום.

און דיזע גייסטיגע וועלטען וואס איך האב איך דא געוויזען האבען כאטש א ממשות איז דער ווירקליכקייט — אבער עס גיעבען קינדער פון אונזער פאלק וואס זייער גייסטיגע וועלט איז אין גאנצען א חלום, אז „עולם הדמיון“ וואס האט גאר ניט קיין עקזיסטענץ אין דער ווירקליכקייט, און פונדעסטוועגען ציהען זיי דערפון גייסטיגען פרגעניגען און קראפט אריבערצוטראגען די ליידען פון אלטענ- ליכען לעבען — למשל: איך קען א געוויסען אידען וועלכער דענקט אז ער האט ערפונדען א נייע מאשין פון גרויס וויכטיגקייט — איך ווייס ניט צו איז דאס אן אויטאמאביל וואס זאל געהן אהן געזאליון, אדער אן אויווען וואס זאל ווארימען אהן קוילען — ווייל ער איז קיינעם ניט מגלה זיין גרויסען סוד — שוין צוואנציג יאהר ווי ער זאגט זיינע גוטע פריינד אז עס פעהלט איהם נאר איין קליינינקער

שרייפעלע, און דאן וועט זיין מאַשין אַנפאַנגען צו טהאָן איהר אַרבייט און זיין נאַמען וועט ווערען בעוואוסט אין דער גאַנצער וועלט — די וועלט לאַכט פון איהם און האַלט איהם פאַר אַ שטיקעל משוגע'נעם, און עס איז העכסט-וואַהרשיינליך אַז ער וועט שטאַרבען און דער שרייפעלע וועט נאָך אַליץ בלייבען אונענטדעקט — אבער דער פאַקט בלייבט אַז דיזע ניט געענדיגטע ערפינדונג האָט איהם געבראַכט גליק און האַפנונג ווי לאַנג ער האָט געלעבט — דאָס איז געווען זיין גייסטיגע וועלט. און אַז אַנדערער שרייבט אַ ספּר — וועלכער, נאָך זיין מיינונג נאָך, וועט ווייזען דער מענשהייט די וועג ווי אַזוי אַבצושאַפען אַלע צרות און פלאַנען פון דער וועלט און צו פּערוואַנדלען דעם גיהנם אין אַ גן-עדן — און אַזוי יוצט ער טאָג און נאַכט איינגעבויגען אין דרייען און ער שרייבט און שרייבט און שרייבט — אַ קורצע וויילע גלייכט ער אַויס זיינע גליעדער און דאָן בעווייזט זיך אַ צופריעדע-נער שמייעלע אַויף זיינע ליפּען — „וואַרט נאָר אַ וויילע!“, שעפטשעט ער צו זיך אַליין, „עס וועט שוין לאַנג ניט נעהמען ביז מײן נאַמען וועט קלינגען פון איין ברעג וועלט ביז דעם אַנדערען ברעג, און ווען איר וועל זיך נאָר בעווייזען אין גאָס וועט מען טייטלען אַויף מיר מיט די פינגער און זאָגען: אַט געהט ער דער גרויסער שרייבער און דענקער — זעהר מעגליך, אַז זיין בוך וועט ניט קריגען קיין פאַבלישער, אדער אַויב ער וועט יאָ געדרוקט ווערען וועט קיינער פון איהם קיין הנאה ניט האַבען אַויסער די מײן אַויפ'ן טאַפּפלאַך וואָס וועלען מאַכען שענהע עטליכע מאַלצייטען פון די באַנדעלס געדרוקטע פאַפּיער וואָס מען האָט פּלוצלינג פאַר זיי אַוועקגעלעגט — אבער זיין אַרבייט איז ניט געווען אַרויסגעוואַרפען — ער האָט געלעבט אין אַז אַנדער וועלט, אַ וועלט פון אידעאַל, ווען ער האָט געשריבען זיין ווערק.

און אַט איז אַ אידישע מוטער וואָס רייסט אַב פון זיך דעם לעצטען ביסען ברויט און לאָזט איהר זוהן געהן אין אוניווערזיטעט — און זי טראַכט זיך אין האַרצען: עס וועט לאַנג ניט נעהמען און מײן באַי וועט זיין אַ דאַקטאָר... אַ לאַנגע רייחע אַויטאַמאָבילס וועלען שמעהן ביי זיין טהיר, רייכע העררען און דאַמען וועלען איהם ברענגען געלט מיט כבוד... און דאָן וועט ער שוין אַבצאַהלען זיין מאַמען פאַר אַלע פינסטערע טעג וואָס זי האָט דורכגעמאַכט איידער זי האָט איהם געבראַכט צו אַזאַ שטופּע — מעגליך אַז ער וועט נאָר קיין מאַל קיין דאַקטאָר ניט זיין און מעגליך אַז ער וועט יאָ זיין אַ דאַקטאָר נאָר ער וועט זיך שעמען מיט זיין מאַמען די פּישיענדלערין אדער פּושקאַרט פּעדלערקע... אבער דערווייל האָט זי יאָהרען נאַכאַנאַנד געלעבט אין אַ וועלט פון גליקליכע פאַנטאַזיע, — דאָס האָט איהר געגעבען כּח אַריבערצוטראַגען איהרע פאַקטישע לאַסטען.

III

יעצט אַויב איהר וועט פרעגען וואָס איז געווען די קראַפט, וועלכע האָט געהאַלפּען יעקב'ן אַריבערצוטראַגען אַזאַ פאַק מיט צרות, וועל איד אייד אַנטוואַרן,

טען איז א פאר ווערטער: די אידעאלע וועלט אין וועלכער ער האָט געלעבט!

איר האב אייד בעוויוזען אז דער אידעאל (אפילו ווען ער האט ניט קיין ממשות אוו פאקט) האט אויך א גרויסע כח אריינצוגעבען לעבען אוו האַפנונג אין א ליידענדע מענשען — פיעל שטארקער אוו מעכטיגער איז אבער דער אידעאל ווען ער איז טאקע באזירט אויף א פונדאמענט פון אמת — יעקב'ס אידעאל איז געווען אז אמת'ער אידעאל — ער איז געווען דער יורש צו די וויכטיגע הבטחות וואס גאט האט מבטיח געווען זיין פאטער אוו זיין זידען — ער האט געהאט די אמת'ע אמונה אז דיזע הבטחות מוזען מקוים ווערען — אוו אויב זיי מוזען מקוים ווערען, דאז איז עס דאך אויך זיכער אז ער וועט אלעס איבערטראגען אוו בלייבען לעבען, ווייל אחו איהם קענען זיי דאך ניט מקוים ווערען — דיזע אמונה אין גאט האט איהם געגעבען כח איבערצולעבען א וועלט מיט צרות.

יעצט קענען מיר לייכט פערשמעהן יעקב'ס ווערטער: אם יהיה אלהים עמדי וכו' — ער האט אזוי געמיינט: אויב גאט וועט מיר העלפען אוו איד וועל דורכלעבען אלע צרות וואס שטעהען מיר פאר אוו איד וועל זיך ענדליך אומקעהרען צו מיין פאטער'ס הויז, זאלט איהר וויסען אז איד האב דאס אלעס געקענט אריבער טראגען ווייל גאט איז געווען מיין גאט! (המלה „והיה“ אינה משמשת פה בעתיד ע"י „ואו המהפך“, אלא בעבר — כמו: „והיה בכזיב בלדתה אותו“).

IV

די חכמי התלמוד, וועלכע האבען גוט פערשטאנען דיזע טיעפע ווערטער פון אינווער פאטער יעקב האבען געפונען אין זיי א תירוץ אויף דער נאך שווערערער פראגע: וועלכע קראפט האט אויפגעהאלטען דאס אידישע פאלק אוו זיי דורכגעטראגען דורך אזא שווערען אוו לאַנגען גלות?

דער אנטווארט איז אויך דער זעלבער: דאס אידישע פאלק האט אויך אין אלע צייטען געהאט א גייסטיגע וועלט אין וועלכער זי האט זיך איבערגעטראגען ווען עס איז איהר ענג געווארען איז דער מאטעריעלער וועלט צווישען די פעלקער — כדי דיזע פאקט צו בעוויוזען האט ר' יהושע דסיכנין איינגעטהיילט די אידישע היסטאריע אויף פיער פעריאדען אוו האט אנגעדייטעט (אזוי ווי ברך נבואה) אז איז יעדע פון דיזע פעריאדען האט דאס אידישע פאלק געהאט אז אנדער סארט אידעאלע וועלט.

די ערשטע פעריאדע בעצייכענט די אידישע לאַגע ווען זיי זיינען נאך געזעסען אין זייער אייגען לאַנד, א קורצע צייט בעפאר דעם חורבן בית שני — דאז האבען שוין זייערע שטארקערע שכנים פון ארום, איבערהויפט רוים, אנגע פאנגען צו שמיעדען די קייטען פאר דאס אידישע פאלק — גאנץ אפט איז שוין דער אידישער שטאלץ געטראמען געווארען אונטער די פיס אוו גאנץ אפט האט

זיך שוין אידישע בלוט געגאסען אין די גאסען — דער אידישער מוטה אין געווארען שטארק געבראכען און א געפיהל פון פערצווייפלונג האט אָנגעפיהלט יעדע אידישע האַרץ — אבער דאָן ווען די פינסטערע געדאַנקען האָבען זיי אָנגעפאַנגען צו דריקען פלעגט געבען אַ שיינ דער גליקליכער געדאַנק אַז ירושלים שטעהט נאָך אין גאַנצען אין איהר פולען פראַכט, דער בית המקדש שטעהט נאָך אויף זיין אַרט, און די עבודה ווערט נאָך געטהאָן אין איהם פון די כהנים אין זייערע געטליכע בגדי כהונה, א. ז. וו. — דיזער געדאַנק אין גענוג געווען צו פערטרייבען אַלע זייערע פינסטערע מחשבות און אריינצוגעבען אין זיי נייעם לעבען. — די גדולי ישראל וואָס האָבען דאָן געלעבט אין ירושלים האָבען אויך פיעל בייגעטראָגען צו ערמונטערען דעם גייסט פון דאָס אידישע פאָלק דורך זייערע אידעאָלע לעהרען און דברי נחמה וואָס זיי האָבען פערשפרייט צווישען פאָלק. — אויף דיזער פּעריאָדע זאָגט ר' יהושע דעם פסוק: „והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים“ — דאָס הייסט אין יענער צייט אין געקומען די וואָסער פון לעבען און האָפנונג פאַר דאָס אידישע פאָלק פון דעם געדאַנק אַז ירושלים שטעהט נאָך אויף איהר אַרט און אַז פון איהר גלאַנץ אין נאָך קיין האַר ניט געמינערט געוואָרען און אויך פון די הייליגע לעהרען וואָס האָבען ארויסגעפלאָסען פון ירושלים.

די צווייטע פּעריאָדע אין געווען גלייך נאכ'ן חורבן ווען די פּערפאַלונגען און אונטערדריקונגען זיינען געווען אַזוי שרעקליך אַז זיי האָבען געקענט טרייבען דאָס גאַנצע פאָלק צו פערצווייפלונג — אבער די צרות אַליין האָבען בעשאַפּען זייער רפואה — אַ נייע גייסטיגע וועלט האָט זיך געעפּענט פאַר די אידען פון יענער צייט, דאָס אין געווען זייער שטאַרקע אַפּפּונג אויף ביאת המשיח — זיי האָבען דאָן געגלייבט אַז אַזוי ווי דער פריהערדיגער גלות בכל האַט געדויערט בלויז זיעבעציג יאָהר, אַזוי וועט דיזער גלות אויך זיין אַ קורצע, און יעדען טאָג האָבען זיי גע- וואַרט, אַטראַט קומט אַ גואל צדק, וועלכער וועט זיי אויסלייזען פון די רוימער, זיי צוריקברענגען אין ארץ ישראל, בויען אויפ'ס ניי דעם בית המקדש, א. ז. וו. — עס אין אמת אַז מען האָט זיי פיעל מאַל אַבגענאַרט; זעהענדיג אַז דאָס פאָלק וואַרט אַזוי אומגעדולדיג אויף משיח'ן האָבען זיך געפונען שווינדלעך אַדער טרוימער וואָס האָבען זיך פּראַקלאַמירט אַלס משיחים און האָבען פיעל מאַל געבראַכט גרויס אומ- גליק אויף דאָס אידישע פאָלק — ווי עס אין אַלעמען בעוואוסט די קאַריערען פון דוד אַלראי, בר כוכבא, א. ז. וו., אבער דער גלויבען אין דיזע פאַלשע משיחים אין ניט געווען אין גאַנצען אַהן נוצען — דאָס אַליין האָט אריינגעבלאָזען אין דעם אידען האָפנונג און לעבען; דער איד וואָס אין געטראַסען געוואָרען אונטער די פיס האָט זיך געטרייט; אַטראַט, באַלד קומט משיח, און דאָן וועלען מיינע אונטערדריקערס קומען צו מיר און פאַלען צו מיינע פיס איד זאָל זיי מוחל זיין! — אויף דיזער פּעריאָדע ברענגט ר' יהושע דעם פסוק: „והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית לקנות שאר עמו“ — דאָס הייסט אין יענער צייט אין געווען די אידישע נחמה, אַז אַטראַט וועט גאָט ווידער אַמאַל אויסלייזען דאָס „שארית ישראל“.

די דריטע פּעריאָדע — נאָך דעם ווי דאָס אידישע פּאָלק האָט זיך עטליכע מאל אָבגענאַרט מיט די פּאַלשע משיחים און זעהענדיג אַז דער גלות פּערציהט זיך אַהן אַ סוף איז דאָס אידישע פּאָלק ווייטער אַריינגעפאלען אין אַ מרה שחורה — און ווען אַ פּאָלק פּאַלט אַרײַן אין אַ יאָוש מײַנט עס פּשוט אַ שנעלע אונטערנאַנג דורך אַסימילאַציע — אָבער דאַן האָט דאָס אידישע פּאָלק געפונען אַ נייע גײסטיגע וועלט אין דעם טיעפען ים התלמוד מיט זײַנע נושאי כליו. — ווען רבן יוחנן בן זכאי האָט זיך פּאַרגעשטעלט פּאַר'ן רוימישען קעניג (דאַן פּעלדמאַרשאַל) אַספּינסוס און ער האָט געפונען אַזוי פּיעל חן בײַ איהם אַז דיזער האָט צו איהם געזאָגט: „פּערלאַנג פון מיר וואָס דו ווילסט און דײַן ביטע וועט ערפילט ווערען“, האָט ר' יוחנן געבעטען ערלויבניס צו בויען אַ ישיבה אין יבנה — די הײנטיגע משכילים זײַנען שטאַרק ברוגז אויף ר' יוחנן און זאָגען אַז ער איז געווען אַ בטלן — „סטייטש'ן“, זאָגען זײ, „דו האָסט געהאַט אַזאַ גאַלדענע געלעגענהײט, וואָרום האָסטו דאָס ניט אויסגענוצט צו בעטען אַ וויכטיגערע זאַך פאַר דאָס אידישע פּאָלק?“ — אָבער דיזער אידישער גײסטיגער ריען האָט בעסער געוואוסט וואָס עס איז נױטיג געווען פאַר זײַן פּאָלק — ער האָט געפּיהלט אַז אַזוי ווי זײַער מאַט טעריעלע וועלט איז הרוב געוואָרען מוז פאַר זײ בעשאַפּען ווערען אַ גײסטיגע וועלט, אויב ניט וועלען זײ אונטערגעהן — און אַזאַ וועלט האָט ער טאַקע בע-שאַפּען. — פאַר אַ צײט־פּערלױף פון הונדערטע יאָהרען זײַנען די תנאים און אמוראים געווען פאַר דאָס אידישע פּאָלק דאָס וואָס די קעניגע, כהנים און נביאים זײַנען געווען פאַר זײ בעפאַר דעם חורבן. — ווען זײ האָבען געלערענט די מסכתות פּסחים, זבחים, מנחות, פאה, תרומות ומעשרות, א. ז. וו. האָבען זײ געפּיהלט אַזוי ווי זײ וואָלטען מקריב געווען דיזע קרבנות און געבראַכט תרומות ומעשרות אין בית המקדש. — אויף דיזער צײַט זאָגט ר' יהושע דסכנין: „והיה ביום ההוא יטיפו ההרים עסים“ (די חכמי התלמוד ווערען אָנגערופען בדרך מליצה „הרים“ — בערג — אַזוי ווי מיר געפּינען: „מה לך להכניס ראשך בין ההרים האלה“) דאָס הײסט אין יענער עת צרה ווען ישראל האָט זיך פּלוצלינג געפונען אין אַ ים פון שרעקליכען פּערצווייפלונג האָבען די „גרויסע בערג“, די גדולי ישראל, אָנגעפאַנגען אַריינצוטריפען טראַפּענס פון זיסקײט אין זײַן ביטערען בעכער — דערמיט וואָס זײ האָבען איהם אַרויסגעהויבען פון זײַן ביטערער מאַטע-ריעלער וועלט און איהם איבערגעטראָגען אין אַ זיסע גײסטיגע וועלט.

די פּיערטע פּעריאָדע איז די השכלה פּעריאָדע ווען די אידישע יוגענד האָט אוועקגעוואָרפען בײַדע זאַכען, די אמונה אין משיח'ן און אויך דעם שטודיום פון תלמוד — דער בליאַסק פון פרעמדע חכמות און פרעמדע קולטור האָט זײ פּערבלענדעט — אַלעס וואָס איז אידיש האָט זײ אָבגעטרייעלט און אַלעס וואָס קומט פון פרעמדע קוועלען האָט זײ צוגעצויגען — צוליעב דעם בליאַסק פון אַ מעשענעם קנעפעל אָדער צוליעב אַ קאַמפּלימענט פון אַ קריסטליכען בעאַמטען איז רעכט געווען אַז טױזענדער אידישע קינדער זאָלען זיך אויס'שמד'ען; אין פּיעלע

פעלע האבען זייערע אייגענע עלטערען זיי געפיהרט צום שמד, און אידישע פאר-
שטעהער האבען אפען ערקלעהרט אז די אידישע ישועה וועט קומען דורך אסימי-
לאציאן — אבער גראדע דאן האט פלוצלינג א שיין געהאן אן אנדער אידעאלע
וועלט פאר דאס אידישע פאלק — דער ציוניזם — איהר מענט יא גלויבען אדער
ניט גלויבען איז פאליטישען ציוניזם, אבער איין זאך איז גאנץ קלאהר און אונ-
בעשטרייטבאר, און דאס איז, אז די ציוניסטישע בעוועגונג האט גערעטעט מיליאן
נען פון אידישען יוגענד פון אסימילאציאן. — אויף דיזער פעריאדע לייענט ר'
יהושע דעם פסוק: „והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול“ — דאס הייסט אין דיזער
צייט איז דאס אידישע פאלק גערעטעט געווארען פון אונטערגאנג דורך די האפנונג
אז באלד וועט שאלען דער גרויסער שופר און וועט רופען דאס אידישע פאלק
צוריק צו איהר לאנד.

דאס איז ר' יהושע'ס מיינונג ווען ער זאגט אז נאט האט
גענומען יעקב'ס ווערטער (והיה ה' לי לאלהים) און האט געמאכט פון זיי א
שליסעל צו די ערלעזונג פון דאס אידישע פאלק — ער האט געמיינט דאמיט אז
אזוי ווי יעקב אבינו האט געהאט צו פערדאנקען זיין לעבען און אויסדויער צו אן
אידעאלע קראפט — זיין אמונה איז נאט — אזוי האט דאס אידישע פאלק אויך צו
פערדאנקען איהר לאנגען לעבען און אויסדויער צו דעם פאקט, אז צו יעדער צייט
ווען זיי האבען געהאלטען ביים אונטערגאנג האט זיך געעפענט פאר זיי א גייסטיגע
וועלט וואס האט זיי געמאכט פערגעסען זייערע צרות (ור' יהושע כוונת המקראות
דרש, והמלה „והיה“ אסמכתא בעלמא היא, וכמ"ז רבים בהלכה ואגדה).

חומר לדרוש.

איש הרות.

(דער אידעאליסט).

אגדות חז"ל.

הראה הקב"ה ליעקב שרי כל מלכות ומלכות, שנאמר „ויהלום והנה סולם מוצב ארצה“; הראה לו כמה מלכים וכמה איפרכין וכמה שילשונין עומדין מכל מלכות ומלכות, וכשם שהראה לו אותן עומדין כך הראה לו אותן נופלין, שנאמר: „והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו“ — א"ל הקב"ה: עלה אף אתה — א"ל יעקב מתירא אני שמא ארד כשם שירדו אלו — א"ל הקב"ה: אל תתירא, כשם שאני איני יורד מגדולתי כך לא אתה ולא בניך יורדים מגדולתם, שנאמר: „והנה ה' נצב עליו“ (מדר"ר משפטים).

התבן והקש והמוץ מריבים זה עם זה, זה אומר: בשבילי נזרעה השדה, וזה אומר בשבילי נזרעה השדה. אמרו החטים: המתינו עד שתבוא הגרון ואנו יודעין בשביל מה נזרעה השדה. באו לגרון ויצא בעה"ב לזרותה, הלך לו המוץ ברות, נמל את התבן והשליכו על הארץ ונטל את הקש ושרפו, נמל את החטים ועשה אותם כרוי, וכל מי שרואה אותן מנשקן — כך עכו"ם הללו אומרים: אנו עיקר ובשבילנו נברא העולם, והללו אומרים: בשבילנו נברא העולם. אמר להם ישראל: המתינו עד שיגיע היום ואנו יודעים בשביל מי נברא העולם, הח"ד (מלאכי ג'), „כי הנה היום בא בווער כתנור וכו'“, ועליהם הוא אומר: „תזרעו ורוח תשאם וסערה תפיץ אותם“, אבל ישראל: „ואתה תגיל בה' בקדוש ישראל תתהלל“ (בר"ר סוף פ' פ"ג).

בשעה שהיו יעקב ומיכאל מתאבקים רצה כת של מיכאל לסכנו, אלא שנגלה עליהם הקב"ה, וכיון שראה מיכאל את הקב"ה, תשש כחו, שנאמר: „וירא כי לא יכול לו ויגע בכף ירכו“. א"ל הקב"ה למיכאל: וכי יפה עשית שעשית כהן שלי בעל מום? א"ל: רבש"ע, והלא אני כהן? א"ל: אתה כהני ברקיע והוא כהני בארץ. מיד קרא מיכאל לרפאל, א"ל: חברי! בבקשה ממך, עמוד עמי בצרה, שאתה ממונה על הרפואות — ירד ורפאו (מדרש אבכיר).

כשהיו יעקב ועשו במעי אמם אמר יעקב לעשו: עשו אחי! שני בנים אנחנו לאבינו, ושני עולמות יש לפנינו: העולם הזה והעולם הבא. העוה"ז יש בו אכילה ושתיה ומשא ומתן, אבל העוה"ב אינו כן. רצונך, שול אתה העוה"ז ואני אטול העוה"ב. באותה שעה נמל עשו בחלקו העוה"ז ויעקב נמל בחלקו העוה"ב. — וכשכא יעקב מביא לבן וראה עשו שיש ליעקב נשים ובנים ועבדים ושפתות ובהמות וכסף וזהב — מיד אמר לו: יעקב אחי, לא כך אמרת לי שתמול אתה העוה"ב ואני אטול העוה"ז — ומנין לך כל העוה"ז, נשים ובנים וממון ועבדים ושפתות? למה אתה משתמש ונחנה מן הדברים שבעוה"ז כמותי? א"ל יעקב לעשו: זה מעט הרכוש שנתן לי הקב"ה להשתמש בו לפי

הצורך שלי בעוה"ז — באותה שעה האמיד עשו בדעתו ואמר: ומה העוה"ז שאין ליעקב חלק בו, כך נתן לו הקב"ה; העוה"ב שהוא חלקו על אחת כמה וכמה (תרכ"א זומא).
כל זמן שישראל בירידה התחתונה הם עולים, ראה מה כתיב: „ועלה מן הארץ“ (שמו"ר פ' א').

למה נמשלו ישראל לזית? לומר לך: מה זית אינו מוציא שמנו אלא ע"י כתישה אף ישראל אין חוזרים למוטב אלא ע"י יסורים (מג' נ"ג).

ר' שמעון בן לקיש בשם ר' ינאי אמר: שתף הקב"ה שמו הגדול בישראל. משל למלך שהיה לו מפתח של פלמרין קמנה, אמר המלך: אם אני מניחה כמו שהיא, אבודה היא, אלא הריני עושה לה שלשלת, שאם אבדה השלשלת תהא מוכחת עליה — כך אמר הקב"ה: אם מניח אני את ישראל כמות שהם, נבלעים הם בין הגוים, אלא הרי אני משתף שמי הגדול בהם והם חיים, זהו שנאמר: „ומה תעשה לשמך הגדול“ — שהוא משותף בנו (ירוש' תענית פ"ב).

אמר ר' אחא: נמשלו ישראל לזית, שנאמר: „זית רענן יפה פרו תואר קרא ה' שמך“ (ירמי' י"א מ"ז), ונמשל הקב"ה בנר — „נר ה'" — מה דרכו של שמן להנתן בנר והם מאירים שניהם כאחד, כך אמר הקב"ה לישראל: בני, תואיל ואורי הוא אורכם ואורכם הוא אורי, אני ואתם נלך ונאיר לציון, זהו שנאמר: „קומי אורי כי בא אורך“ (פסיק').

מיתת דוד.

„כל יום השבת היה יושב ועוסק בתורה, ואותו היום שהגיעה שעתו למות, עמד מלאך המות לפניו ולא נצחהו, שלא פסק פיו מלעסוק בתורה, אמר: מה אעשה לו? היה שם גן מאחורי הבית. בא מלאך המות ועלה ונער באלנות, יצא דוד לראות, היה עולה במעלות, נשברה המעלה תחתיו ויצאה נשמתו ומת“ (שבת ל'). — ידוע שבהרבה מקומות לקחו חז"ל את דוד לסמל העם כולו, ובאגדה זו לומה מליצה עמוקה לומר לנו שכל זמן שישראל עוסקים בתורה ובדברים רוחניים אין המיתה והכלייה שולטת בהם, אבל כמעט שיפתה היצר את ישראל להיות גם הוא ככל הגוים, לירד בגוים וללקוט שושנים, וכמעט שמתאוה גם הוא לעלות במעלות אל רום שמי ההצלחה הארציית ככל שכניו, אז נשמתו (ר"ל יתרון הרוח על החומר) עוזבת אותו, והוא מת ונאבד מן העולם ע"י הממיעה בגוים. (המחבר).

יעקב היה מוכן לברכות.

מה שנוכל להגן על אינו הזקן ישראל סבא קדישא מלשים בו תהלה כי לקח בערמה את הברכות מפיו האב בצווי אמו, הוא שבודאי לא היה דעת אביו יצחק לברך את מי שאין בו התכנה הנאותה שתחול עליו הברכות, אבל מאשר ראה עוצם השתדלות בנו בכורו בקיום כבוד אב, בהביא לו ציד ועשות לו מטעמים, חשב בדעתו: אם יפה כת הבן בהשתדלות דבר בלתי הכרתי (כי היבצר מאיש שזרע ומצא מאה שערים לצוות לעבדיו ואמהותיו לעשות לו מטעמים כאשר אהב) כמה וכמה תגדל תשוקתו ותריותו בקיום דברים עקרים אשר נפש צדיק אותה במ, ואם כי ידע שבנו השני שוקד על דלתו בית הספר והעיון בתכמה, בכל זאת יקרה בעיניו פעולת הולך אורת צדק גם בדרכי עוה"ז... אמנם הצדיקת רבקה היתה פקוחת עינים לראות כי אי אפשר שיתחול שפע ברכת יצחק על עשו... ע"כ עשתה מה שעשתה בהבטחת לבה שהמוכן לברכה יבורך מה' מברכת הרוי, ואם שברית יעקב וענותו התעורר הספק, אם נמצא בידו התכנה המכעית אל ברכת שמים, ואמר: „אולי ימושני אבי והייתי בעיניו כמתעתע, כלומר, פן יחפש אבי אחר מעשי ולא ימצאם

שמכניס אותי אל הברכה, ולכך אמר „כמתעתע“ ולא גנב ורמאי וכדומה, זולת „כמתעתע“ מבנין התפעל הוא פעל החוזר, דהיינו שתועה בתכונת עצמו וחושב שהוא ראוי והוא אינו ראוי, עכ"ז שמע לדברי אמו, באשר ידע שאחיו ודאי אינו ראוי לקבלם, ודי בזה להציל את אביו הזקן ממחרפהו... ולמדנו מזה כי המברך או המקלל הוא כנופת באש פהם במקום אשר נמצאו זיקי אש טמון באפר כירה מוכן, או בנהלים עוממות, כן תעורר ותיקי תרדמת הברכה והקללה לאיש הנושאם בתכונתו. (קול אומר קרא).

ויתן לך.

„ויגש וישק לו וירח את ריח בגדיו ויברכהו ויאמר ריח בני כריח השדה אשר ברכו ה' ויתן לך האלהים ממל השמים ומשמני הארץ“ — הו"ל פירשו שהברכה מתחלת מויתן לך, ויש לדקדק למה מתחיל „ויתן לך“ בוא"ו החבור? — ושמעתי מפי הדרשן החסיד הרב מו"ה פיי"ש פישמאן זצ"ל, דיש לדקדק מדוע התמהמה עשו (אשר בודאי ידע היטב מלאכת הציד) כ"כ עד שרבקה עם יעקב בנה עשו כל התחבולה, שחט גדי העזים ולבש ובשל ויבא אל אביו וקבל ברכתו ויצא והלך לו, ועוד קשה יצחק הצדיק האידך ברך את יעקב (כתשבו שהוא עשו בנו הגדול) ממל השמים ורוב דגן ותירוש, ולא ברך אותו ברכה רוחנית שישב לו בביתו על התורה ועל העבודה? — היה לו לאמר: בני רחמי I יברכך ה' לעבדו בכל לבבך, יאר ה' פניך בתורה, ישא ה' פניך לדעת לעות את יעקב דבר ולקרב בני אדם אל אביך שבשמים, להרביץ תורה ברבים וכו', ברכה כזאת היתה ראויה ליצחק, ולא ברכה גשמית רוב דגן ותירוש — אולם נראה, שבאמת יצחק היה בדעתו לברך את בנו עשו שיזכה לברכה רמה ונשאה ברכת הנשמה, אך כשבא יעקב ואתו ריח גן עדן, אז חשב בלבו: מה לי לברך את בני שישב על התורה ועל העבודה, הלא בלי ספק הבית מדרש הוא מושבו, ונפשו ונשמתו זכה בלי הטא ועון, דאל"כ לא היה ריח ג"ע דבוק בו, ע"כ „ויגש וישק לו וירח את ריח בגדיו“ — הוא ריח ג"ע אשר בא אתו אל החדר פנימה — ויאמר: „ראה ריח בני כריח השדה אשר ברכו ה'“ — זו הגן עדן — א"כ הג"ע אתך וכל טוב אדוניך בלבך — אילן אילן במה אברכך, אם בתורה הלא למדת, אם ביראה הלא יראת ה' הוא רוחך, אם בגמ"ת הלא בלי ספק גם אלו בידך אחר שזכית שהג"ע בא אתך — ע"כ רק אחת אוכל להוסיף — ממל השמים ומשמני הארץ (ותוראת וא"ו החבור הוא שהברכה היא נוספת על ברכות שמים שכבר יש לו) — והנה עשו כאשר אמר לו אביו שיביא לו ציד ובעד זה יברך אותו, חשב בלבו: בלי ספק אבי יברכני לישב בד"א של הלכה ולעבוד את ה' — לקבל ברכה כזה עוד חזון למועד I — וילך אחר הציד כל היום ולא מהר להביא אותו, רק בכוקר הוא הולך ובערב הוא שב לביתו אחר שעשה יעקב כל התחבולה ואביו כבר אכל ושתה וברך את יעקב — ויהי כאשר שמע מאביו שכבר היה יעקב שם וקבל ברכתו, לא אחתו שום רעה, כי חשב שכודאי ברכו אביו לישב כל הלילה וללמוד ש"ס ומפרשים — וזאת היה מוחל לאחיו במחילה גמורה — ע"כ אמר: הברכה אחת לך אבי ברכני גם אני אבי" — ר"ל, את אחי בל"ס ברכת ברכה רוחנית, ברך אותי בברכה שניה שיש לך, לאכול ולשתות הרבה דגן ותירוש וכו' — ויען לו אביו: הן גביר שמתיו לך וכו' ודגן ותירוש סמכתיו — לא ברכתי אותך בתורה ויראה כי אם באותה הברכה השניה, דגן ויין וכו', ולך „איפוא מה אעשה בני“, אז: „ויצעק עשו צעקה גדולה ויבך“ — על זאת חרה לו מאד, חבל על דאבריו ולא משתכחין, על תירוש ויין, בשר ודגן שנאבד ממנו. (מנחת יהודה).

מימיני מיכאל ומשמאלו גבריאל.

בסדר קריאת שמע שעל המטה אנו אומרים: „מימיני מיכאל ומשמאלו גבריאל ומלפני אוריאל ומאחורי רפאל ועל ראשי שכינת אל“ — מבלי התעקש על המאמר הנ"ל

הלקוח מזוהר הקדוש אנטה את ידי לבאר אותו בדרך מליצה על השאיפה הרוחנית שבלב כל איש ישראל. — ארבעה שרי מעלה האלו מצוירים ארבע שאיפות ותקוות שיוכלו לתפוש את לב האדם — „מיכאל“ הוא סמל האמונה באלהי אמת, שעל זה יורה שמו, „מי—כאל“ — „גבריאל“ הוא סמל הגבורה, כהוראת שמו — „אוריאל“ הוא סמל החכמה, המשוּלה בכתבי הקודש ובתלמוד לאור כידוע — „רפאל“ מורה על הישועה מצרות ופגעי הגוף, כמו רפאות תעלה מנגע ומחלה.

ולכן כשהקנו חכמים תפילה לבני ישראל בשעה היותר קדושה ורוממה, בעת שמפקידים את נפשם ביד ה', הציגו את „מיכאל“ (סמל האמונה) לימין, ואת „גבריאל“ (סמל גבורת הגוף) לשמאל, את „אוריאל“ (סמל החכמה) לפניו ואת „רפאל“ (סמל הישועה מנגע ומחלה בעוה"ז) לאחוריו, וגבוה מעל גבוה מכולם, שכינת אל — לאמר שכל בקשותיו ותפילותיו צריך היהודי להקדים את צרכי הרוח על הגשם. (המחבר).

כח הרוח.

„ותחל רוח ה' לפעמו בין צרעה ובין אשתאל“ (שופ' י"ג) — אמר ר' שמואל בר נחמן: מלמד שנטל שני הרים והקישם זה לזה, כאדם שנטל שני צרורות ומקישם זה לזה. ר' יהודה אומר: בשעה שהיתה רוח הקודש שרויה עליו היה פוסע פסיעה אחת מצרעה ועד אשתאל (ויקר"ר ט').

במאמר הנ"ל הליטו חז"ל רעיון נשגב בענין כח האדם כשהוא עובד או לוחם בעד איזה מטרה רוחנית — שמשון היה לו מטרה רוחנית לשבור עול הפלשתים מעל צווארי עמו, כמו שמעיד הכתוב „כי תואנה הוא מבקש מפלשתים ובעת ההיא פלשתים מושלים על ישראל“ — ולא פליגי, אבל כל אחד מהם מראה את כח הרוח בפנה מיוחדת — ר' שמואל ב"ר נחמן מראה בעליל שע"י כח הרוח שלבשה את שמשון נצח את נצחונותיו הנפלאים על עמים הזקים (וז"ש במליצתו „שנטל שני הרים והקישם זה לזה“) ור' יהודה מדבר מכת הרוח בפנה אחרת — בנפש האדם עצמו — שמתחילה היה צעיר רודם שלא יכול למשול בתאוותיו, ולבסוף קדש השם במסרו נפשו בידה עם פלשתים בבית תפילתם למען הראות לכל העמים שאין כח ביד דגון אלהיהם להציל את הנוהים אחריו — וז"ש ר' יהודה: שע"י רוח הקודש היה פוסע פסיעה אחת מצרעה ועד אשתאל — ר"ל שקדש וטהר את עצמו והחליף את טבעו מנער רודף אחרי אהבת נשים לקדוש ה' — וזהו בודאי פסיעה גדולה. (המחבר).

כתבו לכם על קרן השור.

ידוע מאחז"ל על מלכות יון שאמרו לישראל: „כתבו לכם על קרן השור שאין לכם חלק באלקי ישראל“ — ותמהו המפרשים על מליצת „כתבו לכם על קרן השור“, מדוע דוקא על קרן השור? — וכבר נסו רבים לבאר את המאמר הנ"ל, ואמרתו אענה אף אני חלקי — דהנה ידוע שהמלחמה והשנאה הכבושה שבין בני יון הקדמונים וישראל סבא מקורה בשתי נמיות הפכיות בנפש שני העמים האלה — ישראל היה גבור הרוח וחדר בכל עוז להפיץ את אמונתו באל רוחני ותורה רוחנית, ולעומתו בני יון הגשימו את האלהות והעריצו את הגשם — כידוע מאלפי אלפים שיקוצי המיסולוגיה שבראו להם על כל הר גבוה ושלפי דבריהם היה כל עסק אלהיהם בתאוות נמבות, כידוע — מובן מאליו שהם בעצמם לא היו טובים מאלהיהם, כידוע מן המשחקים הפרועים לשמצה שהיו עוסקים בהם היונים בימים האלה — מובן מאליו ששני עמים הפכיים במבע, כישראל ויון, לא היו יכולים לדור בכפיפה אחת, ומלחמה ארוכה התחוללה ביניהם מלחמת הגשם נגד הרוח — והנה ידוע כי סמל הרוח הוא האדם וסמל הגשם — השור (וכשתמאו ישראל אמר עליהם

המסורר: „וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב“ — ואולי במלחמותם היו היונים מצוירים על הרגל שלהם (פלאג) תבנית שור או קרן שור — ועתה יהיל אור גדול על המאמר הנ"ל שהצגתו למעלה — ר"ל שהיונים רצו להכריח את ישראל לעזוב את אלהיהם הרוחני ולכתוב את ידיהם „על קרן השור“ — ר"ל לקבל עליהם את עבודת הגשם. (תמחבר).

מרכזי הרוח.

אמרו ליה לר"י איכא סבי בבבל תמה ואמר למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה כתיב אבל בחוצה לארץ לא כיון דאמרי ליה דמקדמי ומחשכי לבי כנישתא אמר חיינו דאהני להו וכו'. (ברכות ח' ע"א).

החפץ אל ההתקיימות (דער ערהאלמונגסמריעב) של עם ישראל היה כ"כ חזק עד אשר עלה בידו לעשות לו מרכזים מלאכותיים תחת המרכזים אשר לקחו ממנו ונאבדו מאתו. הנה למשל מרכז הארץ לא לבד שהתאמצו לקיים את המרכז הזה במחשבה ובלב (ע"י זכרון אהבת הארץ והתקוה לשוב אליה) כ"א גם בראו לם מרכז מוחשי שהיה להם כעין ארץ מולדת חדשה והוא הבתי כנסיות ובתי מדרשות. הבתים החשובים האלה לא היו רק מקומות לתפילה וללימוד כי הם היו גם מקומות כאלו אשר בהם מצא ישראל מנוח ועונג וישאף שם רוח ברוחה. היו ימים אשר לא נתנו לבני ישראל ללכת בחוצות, נערים עזי פנים השליכו עליהם אבנים ושיקוצים והעפ העפ צעקו אחריהם, ובני ישראל הלכו קודרים ושחוחים וישאו ויסבלו שם בחוץ, אולם כאשר בא לבית הכנסת ולבית המדרש שם התמודד וישות את ערפו והרגיש את עצמו כאלו הוא בביתו ובתומותיו שם בארץ מולדתו. וע"כ דרש רבא על הפסוק ד' מעון אתה היית לנו אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות ור"א הקפד אמר עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל שיקבעו בארץ ישראל (מגילה כ"ט ע"א). וע"כ תמה רבי יוחנן אשר ישב בארץ ישראל והרגיש את הנועם והחן והתביבות של ארץ מולדתו על אותם שבתו"ל איך יכולים המה להאריך ימים הלא למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה כתיב רצ"ל בארץ מולדתו ויכל איש להאריך ימים ולהתקיים ואיך יתנו המה בארצות זרים במקום אשר זרים יקראו להם, אך כאשר אמרו לו כי המה מקדמי ומחשכי כבי כנישתא כי ערב ובוקר המה וישובים בבכנ"ס ובמד"ר וחביבים עליהם הבתים מאלו מאד מפני כי שם ירגישו עצמם כמו בבתיים ע"כ אמר חיינו דאהניא להו יען שם מצאו ארץ מולדת חדשה.

ומה היה הכת המושך אשר לבתים האלו? רק התורה, האהבה אליה היתה חמדתם ותפארתם של בני ישראל היא ות' שעשועים וגאונים ומשושם, והיא אשר נתנה להם עוז ותעצומות לעמוד במערכה מול הגוים אשר שאפו לבלוע אותם ולהשחיתם כשאל חיים. ראה ש"ס מכות ו' ע": אריב"ל מה דכתיב עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים מ י ג ר מ ל ר ג ל ו נ ו ש י ע מ ד ו ל מ ל ח מ ה ש ע ר י י ר ו ש ל י מ ש ה י ו ע ו ס ק י מ ב ת ו ר ה . היא התורה אשר שמרה את אוצר הסגולות הנפשיות אשר בהם ישראל יתפאר והמה רגשי החסד והחמלה והרחמים וחנינה, היא התורה אשר עשתה את הלב הישראלי (דאס יודישע הערץ) ואשר הצילה את הלב הזה במשך ימי הגלויות מחלודה ומחשחתה. כי בנוהג שבעולם הקדמון אם עם או שבט נגרש מארצו היה המה לעבדים תחת יד כובשיהם ולא הניחו להם לקחת חבל והלק בעניני זכות המדינה ובמשך העת השפלו גם בעיני עצמם ויאבדו את כל רגש נימוס ומוסר כמו הפאריאס באינדיען והצוענים באירופא אולם עם ישראל עם כל תלאותיו ומצוקותיו ועם כל חפץ העמים להשפילו לא לבד שלא אבד את סגולת תכונת נפשו כי גם עוד העמיק והרתיב אותם. וכ"ו עשתה התורה. (דברי חכמים).

אוצר הדרוש וההטפה.

פון דער נימה.

קטנתי

(דרוש לפ' וישלח).

הרב שלום ראבינאוויץ.

I

קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר
עשית את עבדך כי במקלי עברתי את הירדן
הזה ועתה הייתי לשני מהנות.
(בר' ל"ב — י"א).

ווען יעקב האט דערהערט אז עשו געהט איהם אנטקענען מיט פיער הונדערט
מאן, האט ער זיך שטארק דערשראקען — אזוי ווי דער פסוק זאגט עדות:
„וירא יעקב מאד ויצר לו“ — פרעגט זיך די פראגע: ווי קומט עס אז אזא מאן
ווי יעקב אבינו זאל אזוי גיך זיין קוראזש פערליערען? וואס איז געווארען פון
דעם העלרענמוטה פון זיינע עלטערען, דער קוראזש פון זיין זיידען אברהם וועלכער
האט זיך געשטעלט מיט א הויפען מענשען געגען די ארמעען פון פיער מלכים און
האט זיי בעזעגט? וואס איז געווארען פון זיין בטחון אין גאט וועלכער האט
איהם שוין מעהרערע מאל געהאט פערזיכערט אז „ער וועט זיין מיט איהם“ (ונג)
בתפילתו בפרשה הנוכחית מזכיר יעקב את ההבטחה הנ"ל? דאכט זיך אז
גאט זעלבסט וואלט קומען אפילו צום ניעדרינסטען מענשען און איהם זאגען:
„געה איז פייער אדער אין וואסער!“, און ווען ער וואלט געוואוסט אויף זיכער
אז דער וואס רעדט צו איהם איז גאט, וואלט ער געוויס קיין מורא ניט געהאט
איהם צו פאלגען, ווייל ער וואלט דאן זיכער געווען אז דער פייער וועט איהם
ניט פערברענען און דער וואסער וועט איהם ניט דערטרינקען!
דעם אנטווארט צו דיעזער פראגע קען מען געפינען אין די ווערטער וואס יעקב
האט געברויכט אין זיין תפילה צו גאט ביי דיעזע געלעגענהייט:

„קמנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך“.

יעקב האט זיך ניט געטרויט; ער האט געטראכט: פילייכט בין איך ניט דער זעלבער יעקב וואס איך בין געווען דאן ווען גאט האט צו מיר ארויסגעוויזען אזוי פיעל ליעבשאפט — דאן בין איך געווען א יעקב וואס האט געשלאפען אויף א שטיין אין א מדבר; א יעקב וואס זיין גאנצער פערמעגען איז בעשטאנען אין דעם שטעקען מיט וועלכען ער איז אריבער דעם ירדן. און נאכהער ביי לב'ז איז הויז בין איך געווען אן ארימער פאסטור; שטענדיג אין סכנת נפשות פון זיינע בנים — היינט אבער בין איך א יעקב וועלכער איז א רייכער גוטסבעויער; א יעקב וועלכער איז אומשטענדע צו געבען א מתנה פון איבער פינף הונדערט שטיק בהמות — טראכט ער: פילייכט פון נרויס רייכטהום בין איך ערגער, פראסטער, קלענער געווארען ווי בעפאר? פילייכט פערדין איך שוין מעהר ניט אן גאט זאל מיר אזוי בעשיצען ווי אמאל?

סטייט, יעקב! ווי קומט עס אז דו זאלסט האבען אזעלכע מחשבות? מהדאך אז ווען דו ביזט געווען ביין רשע איז הויז ביזטו געבליבען א צדיק (עס לבן גרתי ותרי"ג מצות שמרתי), א פשיטה שוין יעצט ווען דו ביזט רייד און אינדעפענדעט און קיינער קען דיר ניט פערווערען, דארף דאך נאכ'ן שכל נאך דיין פרומקייט און גוטסקייט פיעל גרעסער זיין ווי פריער? — אדרבא רעדט מיט א געווענהליכען ארימאן און פרעגט איהם: „וואס וואלט געווען אז גאט וואלט דיר פלוצלונג געהאלפען און דו וואלט געווארען א גרויסער עושר, וואלטו ערגער אדער בעסער געווארען? — וועט ער זאגען: „וואס רעדט איהר! גאט איז מיט אידן! ווי פאלט איד דאס אײן אז איך וואלט ערגער געווארען? אדרבא, אז איך וואלט רייד געווארען וואלט איך געווען א בעל-צדקה אז די וועלט וואלט מיט מיר געקלונגען; איך וואלט געטהיילט קוילען, האלץ, קליידער; איך וואלט געגרייט טישען פאר ארימע לייט, א. ז. וו. א. ז. וו. — וואס אנבעלאנגט גאט, וואלט איך אויסגעבויט א שוהל ביי מיר אויפ'ן הויף; איך וואלט אוועקגעזעצט עשרה בטלנים; איך וואלט געלאזט שרייבען ספרי תורה'ס; איך וואלט... איך וואלט... איך וואלט... אבער יעקב אבינו האט געקענט די מענשליכע נאטור בעסער ווי מיר קענען עס; ער האט געוואוסט אז די מאראלישע און רעליגיעזע זייט פון מענשען ווערט ערגער, ניט בעסער, פון צופיעל רייכטהום — הגם וואס אנבעלאנגט איהם זעלבסט, האט ער אומזיסט מורא געהאט; ער אליין איז ניט פערפיהרט געווארען פון דעם גלאנץ פון זיין רייכטהום — אבער אויב זיינע ווערטער האבען ניט געפאסט אויף איהם זעלבסט, פאסען זיי אויסגעצייכענט אויף אונז זיינע קינדער. מיט אונז, די קינדער פון יעקב, האט פאסירט פונקט די זעלבע געשיכטע ווי מיט איהם, אונזער זיידען — מיר זיינען אויך אזוי ווי ער פערוואנעלט גע- ווארען פון אונזער פאטער'ס הויז און זיך געוועלגערט א לאנגע צייט אין גלות;

מיר זיינען געווען ארעם און שפל און שטענדיג אין סכנת נפשות; אונזער לאַגע איז געווען ערגער ווי קי'ם — ווייל קי'ען האט גאט געמאכט א צייכען „לבלתי הכות אותו כל מוצאו“, אבער אויף אונז איז מקוים געוואָרען „והיה כל מוצאי יהרגני“ — אבער פּלוצלונג איז געקומען אַ גוואַלדיגע ענדערונג אין אונזער לאַגע — משיח איז נאָר אפילו ניט געקומען; מיר וואוינען נאָר אלץ אין פרעמדע לענדער, אבער אונזער מצב האט זיך בעדייטענד פערבעסערט; אין די מעהרסטע אייראָפּעיִשע לענדער האָבען שוין אידען געקראָגען גלייכע רעכטע; מעגען שוין וואַהנען וואו זיי ווילען; זיך בעשעפטיגען מיט וואָס זיי ווילען, אין איין וואָרט, אידעלאַד זיינען רייך און גרויס געוואָרען און האָבען כמעט אין גאַנצען פּערנעסען די אמאָליגע שלעכטע צייטען — אפילו אין די לענדער וואו אידען האָבען נאָר ניט קיין גלייכע רעכטע איז אויך זייער מצב פיעל בעסער געוואָרען און מען קען עס נאָר ניט פּערגלייכען צו זייער צושטאַנד 3 — 4 הונדערט יאהר צוריק — מיר אידען איז אַמעריקא קענען זאָגען טאָק איז די זעלבער ווערטער וואָס אונזער זיידע יעקב האט געברויכט: „כי כמקלי עברתי את הירדן הזה ועתה הייתי לשני מחנות“.

יעצט פּרעגט זיך די זעלבע פּראָגע אויב דייע אַלע חסדים, ישועות ונחמות וואָס זיינען געקומען אויף אונז אין די גלות־לענדער האָבען אונזער פּאָלק גרעסער אָדער קלענער געמאָכט, אורטיילענדיג פון אַ מאַראָלישען שטאַנדפּונקט?

II

דיעזע פּראָגע איז ניט גאַנץ לייכט צו ענטפּערען, ווייל דערצו מוז מען האָבען דעם ריכטיגען מאַס־שטאַב מיט וועלכען צו מעסטען די גרויסקייט פון אַ פּאָלק, און דאָס איז ניט גאַנץ לייכט צו געפינען.

עס איז אַרויסגעקומען אַ מאָדע אין די לעצטע צייטען און איבערהויפּט אין דייעזע לאַנד, צו מעסטען די גרויסקייט פון דעם אידישען פּאָלק נאָך דער צאָהל „גדולים“ וואָס זיי האָבען אַרויסגעגעבען. דער ערשטער אין דייעזער לאַנד וואָס האט אַרויסגעבראַכט דייעזע מאָדע, איז געווען אַ קריסטליכער נייסטליכער מיט'ן נאָמען: Madison C. Peters

וועלכער האט אָנגעשריבען דעם בעוואוסטען בוך: *“Justice to the Jew”* (גערעכטיג־קייט צום אידען) אויפצוווייזען אַז אידען זיינען פּאַטריאַטען און האָבען גע־בראַכט נוצען צו דער לאַנד — דער בוך בעשטעהט איבערהויפּט פון אַ לאַנגען ליסט אידישע אַפיצערען, קאַפיטאַנען און אַדמיראַלען וועלכע האָבען געדיענט אין דער אַמעריקאַנער אַרמיי אין דער צייט פון דער בעפרייאַונגס־קריגע אונטער וואַשינגטאָן און אין דער בירגער־קריגע; אידישע באַנקירען וועלכע האָבען גע־ליהען געלד צו דער רעגירינג ווען זי איז געווען אין נויט; אידישע דיפּלאָמאַ־

טען און סתם אידישע גדולים אין די פעלד פון קונסט און ליטעראטור — פון איהם האבען זיך אבגעלערענט אלע פערטהידיגער פון די אידישע פאלק; ווען נור יעמאנד וויל שרייבען אדער ריידען עטוואס צו גונסטען פון אידען, געהט ער אוועק אין אַ ביבליאטעק, זוכט אויס אין די אידישע געשיכטע אלע גרויסע העלדען, דיפלאמאטען, סאלדאטען, שרייבער, קינסטלער, אַקטיאָרען, א. ז. וו., וואָס אידען האָבען ביו יעצט אַרױסגעגעבען, שטעלט זיי אויס אין צײל; בעפּוצט זיי אַביסעל מיט שעהנע מליצות און פּוסטע פּראָזען, און ער האָט אַ פּאַרטיגען אַרטיקעל!

זיי זיינען אויך ניט פיעל מקפיד, דיעזע גוטע מליצים אונזערע, וועגען די א י ד י ש ק י י ט פון די העלדען וואָס זיי שטעלען אויס אין זייער ליסט — דיעזע מעגען זיין האַלבע אדער פערטעל אידען; זיי מעגען אפילו זיין משומדים וואס זיינען אינגאנצען אוועק פון אידישען לאַגער, אַזוי ווי היינע און בערנע, א. ז. וו. — אונזער אייגענער איזראַעל זאָנגוויל געהט נאָך אַביסעל ווייטער אין דיעזען הינזיכט — אין דעם ליסט פון אידישע גדולים וואָס ער האָט צוזאַמען געשטעלט אין אַ געוויסען צייטונגס-אַרטיקעל, געפינען זיך אַ היבשע צאָהל „איירישמען“, ענגלענדער און דייטשען מלדה ומבטן — עס ווייזט אויס אַז ער האָט זיי געמאַכט פאַר אידען נאָר אַהן זייער ידיעה...

ווען מיר וואַלטען אויך אַנגענומען דיעזען מאַס-שטאַב צו מעסטען די גרויס-קייט פון אונזער פּאַלק, דאַן וואַלטען מיר געוויס געקומען צום בעשלוס אַז ניט „סטנתי“ נור „גדלתי“ מכל החסדים האלה — ווייל פון דער צייט וואס די גוים האבען גענומען ארויסווייזען דיעזע חסדים צו אונז זיינען ביי אונז אויסגע-וואקסען אפיצערען, מעמבערס און פארליאמענט, פרויס-מיניסטערס, שרייבער, קינסטלער, א. ז. וו. אַזוי ווי שוועמלאך — אבער מיינע ליבע לעזער, ד א ס א י ז נ י ט ד י מ א ס צו מעסטען די גרויסקייט פון אַ פּאַלק!

אַ שפּין און אַ ביעז האָבען אַמאַל געהאַט אַן עהנליכען ריספּוט וועגען זייער רעלאַטיווע גרויסקייט — זאָגט דער שפּין: „מיט מיר ווילסטו זיך מעסטען גרויסקייט? ווייסטו דען ניט אַז מײן זײדע האָט גערעטעט דוד המלך פון טױט? (ווען שאול המלך האט ארומגעזוכט דוד'ן איהם צו טוישען איז ער אַמאַל אָנגעקומען צו אַ געוויסער הײל וואו דוד איז געווען בעהאַלטען און ער וואלט איהם געוויס געפונען אַבער דאַן איז געקומען אַ שפּיען און האָט פּערזענעכט דעם אַרױנגאַנג צו דער הײל מיט שפּינוועכס, זאָ דאַס ווען שאול'ס בעדינגט זײנען אָנגעקומען האָבען זײ זיך געטראַכט: אין דײַזער הײל איז קײן פּעולא ניט צו זוכען ווײל די שפּינוועכס אױפֿן טהיר בעווײזט אַז דאָ איז קײן מענש געוויס ניט געווען שױן אַ לאַנגע צײט — אַלף בית דבן סירה), און ווייסטו דען ניט אַז מײן עלטער באַכע האָט געהאַלפּען דעם גרויסען קעניג שאַרלמאַן בעזעגען זײנע שױנאים (עס איז פּאַראַן אַן אַלע לעגענדע, אַז אין אײנע פון די מלחמות וואס שאַרלמאַן האָט געפּיהרט האט

זיין תיל אויסגעפעהלט שטריקלאך צו זייערע פויל-און-בויוגענס, אָבער דאָן זיינען זיי אָנ-געקומען אין אַ פּלאַץ וואו עס האָט זיך געפונען זעהר פּיעל שפּינוועבס און זיי האָר בען דערפון געמאכט שטריקלעך).

דער ביען האָט דאָס אויסגעהערט מיט גרויס אויפמערקזאמקייט און האָט געענטפערט: „דעם אמת מוז איך מודה זיין אז אזוי קלאר אין היסטאָריע בין איך ניט און איך ווייס ניט אויב איך האָב געהאָט אזעלכע גרויסע זיידעס און באבעס, נור איין זאך ווייס איך אז מיר ביענען גיבען האָניג — און ניט נור אונזערע זיידעס און באבעס, נור אַלע פון אונז גיבען האָניג“...

דאָס זעלבע זאג איך אויך וועגען די גרויסקייט פון אַ פּאַלק — עס איז נאָרעש אנצונעהמען אַלס מאס־שטאָב דעם צאָהל פון גדולים וואָס אַ פּאַלק האָט אַרויסגע-געבען ווייל נאָר דעם השבון נאָר זיינען אַלע פעלקער צוגלייך גרויס. עס איז ניטא אַ פּאַלק וואָס האָט ניט אַרויסגעגעבען אַ גרויסע צאָהל גרויסע מענשען — און ספּעציעל איז דעם פּאַל פון אַזא אַלטע פּאַלק ווי דאָס אידישע איז דאָס נעוויס קיין וואונדער ניט וואָס זי קען אנצייגען אַ גרויסען ליסט פון גדולים — אָבער די גדולים זיינען זיך גדולים פאַר זיך — ווען מען רעדט וועגען די גרויסקייט פון אַ פּאַלק וויל מען וויסען וואָס דאָס פּאַלק אַלס אַ גאַנצעס האָט אויפגעטהאָן פאַר די גאַנצע מענשהייט.

III

די אמת'ע גרויסקייט פון די אידישע פּאַלק ליענט איבערהויפט אין די פּאַל-גענדע דריי פונקטען:

(1) אין זייער רעליגיאָן און ליבעראַטור. — פּרעגט אַ געלערענטען קריסט: „וואָס איז די וויכטיגסטע זאך וואָס די אידישע פּאַלק האָט געגעבען די מענשהייט?“ וועט ער אייך אויפ'ן שטעל ענטפערען: „דער תנ"ך!“ — אין דער צייט וואָס די גאַנצע מענשהייט האָט געדיענט צו די שטומע געמער פון דער מיטהאלאָגיע, האָט די אידישע פּאַלק פּראַקלאַמירט דעם לעבעדיגען גאָט; ווען אַנדערע רעליגיאָנען האָבען איינגע-פלאַנצט אין מענשען ברוטאָלימעט און אויסגעלאָסענהייט, האָר בען די אידען געגעבען זייערע מיט־מענשען די ערשטע לעקציאָן אין „ואהבת לרעך כמוך“ און „קדושים תהיו!“

(2) אין זייער ריינעם און הייליגען פּאַמיליען לעבען. — די גרעסטע פּאַעמען פון דער וועלט האָבען בעזונגען דעם אידיש-שען פּאַמיליען־לעבען; די טרייהייט צווישען מאַן און ווייב; די געהארכזאמקייט פון אידישע קינדער צו זייערע עלטערען.

א. ז. וו. — די גרעסטע קינסטלער פון דערוועלט האבען געמאלט בילדער פון אידישע פאמיליע־גרופען זיצענדיג צום סדר, אדער ווי דער פאטער בענשט די קינדער ערב יום כיפור — אונזער אייגענער הייליגער משורר דוד המלך האט בעשריבען דעם איי־דישען פאמיליע־לעבען. אין קורצע אבער פייערדיגע ווערטער: „יגיע כפיד כי תאכל אשריך וטוב לך: אשתך כנפן פוריה בירכתי ביתך: בניך בשתילי זיתים סביב לשולחנך“.

(3) אין זייער וואונדערבארע מסירת נפש פיר'ן ריינעם אמת. — צוויי טויזענד יאהר האבען אידען געליטען די מאטער־נים פון גיהנם צוליב אן אידעע — עס איז ניטא א פאלק אין דער וועלט וואס האט ארויס געוויזען אזוי פיעל מאָראַלישע גבורה און קוראזש און ווילענס־קראפט אין אַ מלחמה פאר אן אידעאל (אדער אין אירגענד וועלכע מלחמה, אפילו פאר אַ לאַנד אדער פאר נאַציאָנאַלע אונאַבהעניגקייט) וויפיעל די אידישע פאלק האט ארויסגעוויזען אין איהר לאַנגע מלחמה פאר איהר נאט און פאר איהר תורה — דאס איז אַ פאקט וואָס די נאַנצע וועלט בעוואונדערט, און עס איז דאָ וואָס צו בעוואונדערען, ווייל דאס איז איינע פון די גרעסטע פאַסירונגען פון דער וועלט. אבער דאס איז אַלץ געווען איידער די „מאָרענע ישועות ונחמות“ זיינען געקומען אויף אונז — די גרויסע ענדערונג צו בעסער וואָס האָט שטאַטגעפונען אין אונזער מאַטעריעלען צושטאַנד אין אונזער צייט האָט כמעט אינגאַנצען אַוועק גערויבט פון אונז אַט דיעזע אַלע מעלות.

דער תנ"ך וועמען מיר האבען געבראכט אויף דער וועלט און מיר האבען ערהאַלטען ביים לעבען ביז יעצט גליצט זיך ביסלעכווייס ארויס פון אונזערע הענד אין דער לעצטער צייט — אין אַמאָליגע צייטען אַז אַ גוי האָט זיך פּערוואַלט צו לערנען די אידישע תורה האָט ער געמוזט אַנקומען צו אידישע מלמדים — אין דער צייט פון מיטעל־אַלטער האָבען די פּאַבסטען און קאַרדינאַלען געדונגען פאַר זיך אירישע רבנים צו לערנען דעם תנ"ך און די העברעאישע שפראך — זייסט איהר אבער ווער עס זיינען אין אונזער צייט די גרעסטע געלעהרטע אין תנ"ך און אין דער העברעאישער שפראך? גוים! — די גרעסטע ביבלישע קאנקאראנציעס און העברעאישע ווערטער־ביכער און ספרי דקדוק זיינען פערפאַסט געווארען פון קריסטליכע געלעהרטע, אַזוי ווי די בוקסדארף'ס (דריי דורות, אַ פאַטער, זוהן און אייניקל), גזעניוס, הויפט, א. ז. וו. די קריסטליכע פראסטע פאלק, און אפילו זייערע יונגע קינדער זיינען אויך היינטיגען טאג קלעהר דער אין תנ"ך ווי די אידישע — ווען די פרינציפאלס אדער לעהרער פון די פובליק סקוהלס שטעלען זייערע תלמידים אַ פראַגע וואס איז פערבונדען מיט

ביבלישע נעשיכטע בלייבען אונזערע קינדער שמום, וועהרענד זייערע קריסטליכע חברים הויבען אויף די הענד און גיבען דעם ריכטיגען אנטווארט.

וואס איז די אורזאכע פון דיעזע נעוואלטיגע ענדערונג? קיין אנדער זאך נור די ישועות וואס די מאדערנע צייט האט אונז געבראכט אין די גלות לענדער — אין דער צייט וואס די קריסטען האבען פערשלאסען פיר אונזערע קינדער די טהירען פון זייערע לעהראנשטאלטען. האט זיך אין אונז ערוועקט דער נעפיהל פון זעלבסט־רעספעקט און מיר האבען בעשאפען אייגענע לעהראנשטאלטען (תלמוד תורה'ס, ישיבות און בתי מדרשים) און איין אייגענטימליכע העברעאישע ליטעראטור — אבער ווי נור גוים זיינען גוט־ערציג געווארען און געעפענט פאר אונזערע קינדער די טהירען פון זייערע סקוהלס און קאלעדזשעס, האבען זיך באַלד פערמאכט די טהירען פון אונזערע אייגענע ישיבות און בתי מדרשים!

נו, האבען מיר דעם לעכערליכען און שענדליכען פאקט אז מיר וואָס אונזער גאַנצע גרויסקייט אין די אויגען פון די פעלקער בעשטעהט אין דעם וואָס מיר האבען געגעבען די וועלט די תורה, אזוי ווי משה רבנו האט געזאָגט: „כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים“, האבען מיר שוין דיעזע תורה גאר כמעט אין גאַנצען אוועקגעווארפען!

די לעכערליכע זייט דערפון איז, אז די גוים האבען דאס נאך ניט אויסגעפונען, און זיי האַלטען אונז אין איין לויבען, אז מיר זיינען דער „עם הספר“, די פאלק פון תנ"ך! — ווען מיר קומט אויס צו הערען אַט דיעזען קאמפלימענט פון אַ קריסטליכען רעדנער ביי אַ אידישע פערזאָנלונג, פיהל איך אזוי ווי אַ מענש וועמען מען איז געקומען אַנזאָגען אַז זיין צעטעל האט געוואונען דעם גרעסטען געווינס, און צו דער זעלבער צייט ווייס ער ביי זיך אז ער האט אַ קורצע וויילע צוריק פערקויפט זיין צעטעל צו אַן אנדערען . . .

דאַרפען מיר ניט זאָגען אויף דיעזען פאקט:

קטנתי מכל החסדים האלה!

דער אידישער פאַמיליע־לעבען איז שוין אויך ניט וואס אַמאָל געווען — אידישע יונגע לייט פון נייעם דור זיינען געקומען אין נאָהענטע בעריהרונג מיט זייערע קאזינס, די בני עשו, און זיי האבען זיך אַ רעכט ביסעל אַבגעלעהרענט פון זייערע מדות — ווען דוד המלך וואָלט געלעבט אין אונזער צייט וואָלט ער וועגען פיעלע אידישע פאַמיליעס פילייכט פערפאַסט אַ גאַנץ אנדערען „שיר המעלות“ וואס וואָלט זיך געלייענט אַן ערד אזוי: „דער מאַן זיצט אין אַ פרעמדע הויז און שפיעלט אין פויקער אַ גאַנצע נאַכט: אשתך כאלמנה חיה כוכיה בירכתי ביתך: בניך כקוצים מכאובים סביב לשלחנך“, א. ז. וו.

דאס האבען נאך אויך דערווייל די גוים ניט אויסגעפונען — עס טרעפט גאנץ אפט אז א קריסטליכע מיידעל איז זיך מגייר און הייראטהעט א אידישען בחור בלויז צוליעב דעם ווייל זי גלויבט אז דער איד איז א גוטער און געטרייער פאמיליען-פאטער, ער טרינקט ניט, געמבעלט ניט, שלאגט ניט און שימפפט ניט די ווייב א. ז. וו. אבער צום אונגליק טרעפט עס גאנץ אפט אז עס לאזט זיך אויס פונקט פערקעהרט; זי די געוועזענע גויה וואלט טאקי געוואלט היטען די אידישע אמונה און פיהרען אן אנשטענדיגען פאמיליען-לעבען, נור ער איז ביידע זאכען: א פאררעטהער צו זיין אמונה און א הולטיי און שארלאטאן צו זיין פאמיליע. און זי קומט נעבאך צום זעלבען רב ואס האט איהר מגייר געווען פרעגען די קשיא, סטייטש, ווי קומט אזעלכער צווישען אידען?

טאקי ווי קומען צווישען אונז געמבלער, שכורים, אדער פרויען-הענדלער, דאס איז דאך אין גאנצען געגען דעם אידישען נאטור?

ברידער, דאס האבען מיר צו פערדאנקען די חסדים וואס די בני עשו האבען מיט אונז געמחאן אין די גלות-לענדער אין די לעצטע צייט — זייהאבען אונז געגעבען די האנד און געזאגט: וואס געווען איז געווען, לאמיר זיין ברידער, און פיעלע פון אונז זיינען געווארען אזוי ווי פער'שיכור'ט פון דיעזע פריינדליכ-קייט און זיינען טאקי געווארען עשו'ס ברידער אין גייסט. . . . דענקט איהר ניט אז מיר דארפען זאגען אויף דעם:

קטנתי מכל החסדים האלה!

אונזער וואונדערבארע לאנגיעהריגע מלחמה פאר אידעאל איז אויך לעצטענס פיעל אבגעשוואכט געווארען. — ערשטענס, איז עס אז אפענער סוד אז די גרויסע מאסע פון די אידישע יוגענד איז גאנץ גלייכגילטיג (אויב ניט אין גאנצען פרעמד) צו דעם אלטען אידעאל פאר וועלכען אונזערע עלטערען האבען זיך מוסר נפש געווען — זיי פערשטעהען איבערהויפט ניט די מיינונג פון ווארט „אידעאל“ — זייער אידעאל איז „הלעיטני נא!“ — זיי דענקען אז יעקב איז גאר ניט געווען אזא חכם וואס ער האט אוועקגעגעבען א גוטען טאפ לינען פאר אזא אוננזיגע זאך ווי א „בכורה“... און ווען זיי וואלטען זיך בעגעגענט מיט זייער פעטער עשו'ן וואלטען זיי זיך גערען אבגעביטען מיט איהם...

אפילו די „שרידים היחידים“ פון אונזער יוגענד וואס פערשטעהען נאך יא די וויכטיגקייט פון דעם אידעאל פאר וועלכען מיר האבען אזוי לאנג געקעמפפט, האבען אבער אנגעווארען די גרויסע אידישע גבורה צו ליידען צרות צוליעב זייער אידעאל און אויסצוהאלטען ביי זייער עקשנות — דער נייער דור איז זעהר איידעל און קען קיין וועהטאג ניט פערליידען — ווען דיעזע יונגע לייט געפינען אז זייער אידישקייט שטערט זיי אריינצוקומען אין גימנאזיעס און אוניווערזיטעטען

אדער אין די העכערע קריסטליכע געזעלשאפט, שאקלען זיי לייכט אב פון זיך זייער אידישקייט אזוי ווי דער בוים ווארפט אראב פון זיך זיינע בלעטער אין הערבסט. אין היינטיגער צייט ווען די גוים זאגען צו אידישע יונגע-לייט: „צא טמא!“, זיינען די עזע יונגע-לייט גאנץ לייכט מקיים דעם פסוק: „ורחץ בשרו במים וטהר“ . . .

פון וואגען איז דאס געקומען צו אונז? וואס האט אוועקגענומען פון אידען דעם כח צו ליידען און טראגען און בלייבען ביי דאס זייניגע? — די הסדרים פון דער קריסטליכער ציוויליזאציע!

דער אידישער דור פון יעצטיגער צייט איז אין פיעלע הינזיכטען גלייך צו שמשון הגבור נאך דעם ווי מען האט איהם אָבגעשארען די האָר. — שמשון הגבור איז געווען אַ מענש מיט אַ איבערנאַטירליכע קראַפט; איינער אַליין האָט ער געקעמפּט געגען גאַנצע מהנות פון פֿלשתים און האָט זיי בייגעקומען; ער האָט אויפגעהויבען די טויערען פון אַ שטאַדט אויף זיינע פֿלייצעס; ער האָט צעריסען די שטריק מיט וועלכע מען האָט איהם געבונדען אזוי ווי מען צורייסט איבער-געברענגטע שטרוי, — אָבער ווען די טאַכטער פון אַ פּרעמדען פּאַלק האָט איהם פּערשלעפּערט אויף איהרע קניע און האָט איהם אָבגעשארען זיינע האָר און האָט איהם געמאַכט אויס-נייר, האָט זיך אָבגעטאָן פון איהם דער כח, און דאָן האָבען איהם די פֿלשתים גענומען און געטאָן מיט איהם וואָס זיי האָבען געוואלט.

די ביאגראַפיע פון שמשון הגבור איז געוויס אַ היסטאָרישער פּאַקט (ווייל די געשיכטען פון תנ"ך זיינען אַמוועניגסטען אזוי בעגלייכט ווי די געשיכטעס פון די נועשע היסטאָריקער העראַדאָטוס, טאַציטוס, א. ז.ו.ו.). אָבער די זעלבע געשיכטע קען אונז אויך דינגען אַלס סימבאָל אויף די אידישע פּאַלק. — די אידישע פּאַלק האָט בעוווּזען פונקט אזא איבערנאַטירליכע כח ווי שמשון הגבור — זיי האָבען אויך מלחמה געהאַלטען איינער אַליין געגען די מחנות פון אַלע פעלקער פון דער וועלט; זיי האָט מען אויך געבונדען מיט שטריק און איינגעמויערט אין די ווענט פון בנין (אזוי ווי דלילה האָט איינגעוועבט שמשון'ס האָר אין איהר וועב-מאַשין), און דער איד האָט דאָס אַלעס אויסגעהאַלטען אזוי לאַנג ווי ער איז געבליבען ווי שמשון אַ נייר אַללהים; אָבערשיידט פון דעם אונמאַראַלישען לעבען פון זיינע שכנים און פון זייערע אויסגעלאסענע וועגען — אָבער ווען די נייע צייט איז געקומען און האָט דעם אידען פּערשלעפּערט אויף די קניע פון די קריסטליכע ציוויליזאציע, און האָט איהם בעטרונקען מיט די וויין פון מאַטעריעלע פּערנניגען, און האָט איהם געמאַכט אַויס נייר, האָט זיך אָב-געטאָן פון איהם זיין מאַראַלישער כח — ער קען ניט מעהר קעמפּפען און ליידען פאַר זיין אידעאַל ווי אַמאַל.

אַלזא, מיר מוזען מודה זיין אז אין אַלע הינזיכטען קענען מיר זאָגען:

קטנתי מכל החסדים האלה!

IV

מיר געפינען אז יעקב האט צוגעלייגט נאך צוויי ווערטער: „ומכל האמת“ — ווען מיר לעזען דיעזע צוויי ווערטער אין חומש לאזען מיר זיי פערביי אונבער מערקט, ווייל מיר זיינען איינגעוואהנט צו געפינען „חסד“ און „אמת“ געהערניג זייט ביי זייט, אין פיעלע פלעצער פון תנ"ך, אבער אין אמת'ן זיינען די ווערטער „ומכל האמת אשר עשית לעבדך“ אין גאנצען אונפערשטענדליך אין דיעזען פלאץ. מען קען דיעזע ווערטער ערקלעהרען אין דעם זעלבן זינן פון אונזער טהעמא: יעקב איז געווען איינגעוואהנט ביי יעצט אז ער האט געמוזט געהן מיט רמאות ארויסצוקריגען דאס וואס איהם האט באמת געקומט על פי דין און על פי יושר, — ווען ער וואלט ניט געהאנדעלט מיט רמאות מיט עשו'ן און מיט לבן'וואלט ער קיין דריי טעג ניט געקענט עקויסטירען מיט זיי. — פלוצלונג איז ער ארויסגעגאנגען „מעבדות לחירות“ און ער האט געפיהלט דעם ערשטען מאל אין זיין לעבען אז ער קען געהן מיט'ן אמת; ער קען ווייזען זיין רייכטהום פאר דער גאנצער וועלט, און קען געניסען דערפון אהן מורא. — אזא פלוצליכע ענדערונג איז א מענשעו'ס לאגע פערדארבט אמאל זיין כאראקטער.

איד האב א סורצע צייט צוריק געלעזען אין די צייטונגען ווי אזוי א געוויסער קאשיר איז ארעסטירט געווארען אויף דער קלאגע אז ער האט ביסלעכווייס בערויבט די קאסע פון דער פירמא ביי וועלכע ער האט געדיענט אויף א סומע פון פופציג טויזענד דאלאר. — אין זיין פערטהיידיונג האט ער געזאגט אז זיין ווייב האט דאס פערלעבט און ער האט ניט געהאט קיין הארץ איהר צו זאגען אז זי זאל לעבען קארן. — ווען א רעפארטער האט איהר בעזוכט און געפרעגט וועגען דעם, האט זי געגעבען פאלגענדע ערקלעהרונג: „ער איז ביי מיר דער צווייטער מאן. דער ערשטער איז געווען אזא סארט מענש וואס איד האב מיין גאנצען לעבען געמוזט געהן מיט איהם מיט רמאות; אז איד האב געוואלט האבען א דאלאר פאר זיך אויף פערזענליכע אויסגאבען האב איד געמוזט לייהען ביים גראסערימאן אדער ביים בוטשער און זיי בעטען זיי זאלען דאס ארויפשטעלען אויף'ן ביל, כדי מיין מאן זאל זיך ניט כאפען; מיין לאגע איז געווען זייער א ביטערע. פלוצלונג האט זיך דאס אלעס געענדערט; ווען איד האב געהייראטעט מיין יעצטיגען מאן (דעם קאשיר) האב איד באלד אויסגעפונען אז מיט איהם קען מען געהן מיט'ן אמת. ער האט צו מיר געזאגט: „מענטש געהמען וואס דו דארפט און וויפיעל דו דארפט און איד וועל בעצאהלען די בילס! מענטש בעטען געלד אויף אלע דינע הוצאות און איד וועל קיין שאלות ניט פרעגען און גלייך אויסשרייבען א טשעק!“ פון דיעזער פלוצליכער ענדערונג ביי איד אזוי ווי בעטרונקען געווארען;

דורך די מעגליכקייט צופריערען צושטעלען מיינע פערלאנגען אין דער עפענטליכ-
קייט און אהן רמאות האב איך איבערגעכאפט די מאס; איך האב אָנגענומען
ביים בוטשער, גראַסער, מילינער, דרעס־מייקער, א. ו. וו. פיעל מעהר ווי איך האב אין
אמת'ן געברויכט."

דאס זעלבע האט אויך פאסירט מיט אונזער פאטער יעקב'ן. ער האט געמוזט
דעם גאנצען לעבען געהן מיט רמאות מיט זיין ברודער עשו'ן און מיט זיין פעטער
לב'ן אז ניט וואלט ער ניט געקענט לעבען אויף דער וועלט. — פלוצלונג האט זיך
זיין לאַגע אזוי געביטען אז ער איז געווארען אומשטאַנדע אַרויסצוווייזען זיין
רייכטהום פאַר דער גאַנצער וועלט אהן אַ שום מורא. דיעזע ענדערונג האט
יעקב דעם צדיק געשראקען. ער האט מורא געהאַט פילייכט האט ער איבערגע-
כאפט די מאס און האט צופיעל שטאַלצירט מיט זיין רייכטהום, אָדער פילייכט
האט ער אָנגעוואָרען זיין בטחון אין גאט און האט זיך אָנגעפאַנגען צו שטיצען
אויף זיין רייכטהום; פילייכט דורך די מעגליכקייט אַרויסצוווייזען דעם אמת
וועגען זיין רייכטהום, האט ער צופיעל פערשווענדעט אויף לוקסוס; אַט דאָס
איז וואס ער האט געמיינט ווען ער האט געזאָגט: „קטנתי מכל האמת!"

זעלבסט־פערשווענדליך אז יעקב האט זיך אומזיסט הושד געווען. מיר ווייסען
אז ער איז ניט געווארען גייסטיג קלענער דורך דעם וואס ער האט צו יענער
צייט געקענט זאָגען דער וועלט דעם אמת. — אָבער דערפאַר זיינען די ווערטער
מקוים געווארען אויף אונז, זיינע קינדער. — מיט אונז האט אויך פאסירט די
זעלבע געשיכטע; הונדערטע יאהרען האָבען מיר געמוזט געהן מיט אונזערע
שכנים מיט רמאות; עס איז געווען געפעהרליך פאַר'ן אידען אַרויסצואווייזען
זיין רייכטהום פאַר די קריסטליכע וועלט, ווייל די דאָמאָלסטע קריסטליכע
וועלט וואלט ניט לאַנג געקלעהרט און אהן צערעמאָניעס דאָס אַוועקגערויכט פון
איהם. — דיעזע געצוואונגענע בעשיידענהייט איז געווען די אורזאַכע וואָס אידען
האָבען ניט פערשווענדעט צופיעל אויף לוקסוס־זאַכען; וואס איז די פעולה פון
ציערונג און טייערע קליידער אז מען קען זיי ניט צייגען פאַר דער וועלט? —
אָבער פלוצלונג האט זיך אונזער לאַגע געביטען אין די מייסטע
לענדער; עס איז געקומען אַ צייט וואָס דער איד קען אַרויסווייזען דעם אמת
וועגען זיין רייכטהום פאַר דער גאַנצער וועלט אהן אַ שום מורא. נון, האָבען מיר
אזוי ווי יענע פרוי אַריבערגעכאָפט די מאס. דער העכסטער אידעאַל פון די אידישע
אַריסטאקראַטיע איז געווארען צו פאַרזירען זייער רייכטהום פאַר די קריסטליכע
וועלט; זיך צו יאָנען מיט זיי אין רייסעס, צו ווערען מיטגלידער אין זייערע
קלאַבס, א. ו. וו. דער העכסטער אידעאַל פון אידישע פרויען איז געווארען אַר-
בערצוואַגען זייערע קריסטליכע חבר'טעס אין דעם ענין פון דרעסעס, דיימאַנדס
און פעדערס.

די שטראַהלען פון דיעזען פלוצלונגען „אמת" האָבען אויסגעברענט און אויס-

געטריקענט די לעבעדיגע וואסער פון אונזער אלטער תורה און אידישע מאַראַל, און מיר מעגען מיט רעכט אויסרופען:

„קטנתי מכל החסדים ומכל האמת!“

V

דאס מיינט אָבער ניט אַז אונז דאַרף פּערדריסען די אַלטע נומע צייטען פון די געטהאָס, די אינקוויזיציעס א. ז. וו., עס מיינט נור אַז מיר דאַרפֿען וויסען ווי אומצוגעהן מיט די נייגעוואונענע פּרייהייט. — אַ רעוואָלווער איז געוויס אַ בע־סערע וואָפען ווי אַ פּייל־אוּ־כּוּיגען, אָבער מען דאַרף זיין מעהר פּאַרזיכטיג דערמיט. — אַ איד מעג און דאַרף זיך בענוצען מיט אַלע רעכטע און פּריווילעגיען וואס ער קען נור קריגען, און צו וועלכע ער האָט אַן אַבסאַלוטע רעכט צוגלייך מיט די גאַנצע מענשהייט, אָבער ווען עס קומט צו ענינים פון רעליגיאָן אָדער מאַראַל מוז ער געהן פּאַר זיך אַליין אין די וועג וואס די תורה האָט פאַר איהם אָנגעצייכענט. און אויב עס טרעפט אפילו אַז דייעזע וועג שמערט איהם אַביסעל צו זיין פּראָגרעס אין וועלט־זאַכען, זאָל ער זיין וויליג צו אָפּפּערען זיין מאַטעריעלען פאַר זיין מאַראַלישען פּראָגרעס. — ווארום איהר מוזט ניט פּערנעסען אַז ווען דער איד וואַלט געוואַלט אויפגעבען זיין אמונה אָדער זיינע אירעאַלען כדי צו געפינען חז אין די אויגען פון די בני עשו וואַלט ער דאָך שוין פֿאַנג געקראַגען גלייכע רעכטע אין אַלע לענדער אין איין טאַג!

מיר קענען נעהמען אַלס ביישפּיעל אונזער פּאָטער יעקב'ן וואס האָט אָנגע־נומען אַזאַ פּאָליסי מיט זיין ברודער עשו'ן און איז ניט דורכגעפאַלען. — ווען עשו האָט צו איהם געזאָגט: „נסעה ונלכה ואלכה לנגדך“ (לאַמיר געהן צוזאַמען האַנד אין האַנד), האָט איהם יעקב געענטפּערט: „אדוני יודע כי היִלדים רכים וכו'“ — בעמערקט אַז ער האָט ניט געזאָגט „צעירים“ (יונג) נור „רכים“ (ווייך), ער האָט געמיינט דערמיט צו זאָגען אַז די אידישע יונגע־לייט זיינען ווייך אין כאַראַק־טער; זיי לאַזען זיך לייכט בויגען און קנעטען. — „איד אַליין“, זאָגט יעקב, „וואַלט קיין מורא ניט געהאַט צו וואוינען מיט דיר צוזאַמען, און געהן מיט דיר האַנד אין האַנד אין אַלעס, און איד פּיהל אַז איד וואַלט געבליבען דער זעלבער יעקב, אָבער „הילדים רכים“, די קינדער זיינען „ווייך“, ד. ה. גייסטיג שוואַך, און פאַר זיי האַב איד מורא „ודפּקום יום אחד“, טאַמער גיט מען זיי אַ „קלאַפּ“ אין אַ געוויסען טאַג (אַ פּערפּאַלגונג, אַ פּאַגראַם, א. ז. וו.), „ומתו כל הצאן“ קענען חס ושלום די שוואַכע שעפּעלאַך אינגאַנצען אַבשטאַרבען אַ „מיתה־רוחנית“, „דעריבער“, זאָגט יעקב, „אייל איד זיך ניט אַזוי שטאַרק מיט מיין מאַטעריעלען פּראָגרעס, יעבֿר נאַ אדוני לפני עבדך“, איד בין צופריעדען דו זאַלסט מיך איי־

בעריאגען אין וועלטליכע אנגעלעגענהייטען „ואנכי אתנהלה לאמי“, איך בין צופריעדען צו בלייבען א וויילע הינטערשטעליג אין דיעזע זאכען — אבער דאס וועט אויך ניט זיין אויף לאנג, „עד אשר אבא אל אדני שעירה“, איך וועל דיר ענדליך דעריאגען, שרעק זיך ניט“. — און דער פסוק זאגט טאקי עדות כאלד אויף'ן ארט אז צוליעב דיעזע פאליסי, „ויבא יעקב שלם עיר שכם“, און ווי די חכמי התלמוד פערטייטשען דיעזען פסוק: „שלם בגופו, שלם בתורתו, שלם בממונו“, דאס הייסט אז מיט דיעזע פאליסי וואס אונזער פאטער יעקב האט אנגענומען האט ער זיך ערווארבען ביידע וועלטען: די גייסטיגע און די מאטעריעלע צוזאמען — ווייל אויב עס איז אפילו אמת וואס אנדערע זאגען אז די אידישע אמונה לייגט ארויף קייטען אויף'ן אידען, איז עס אבער אויך אמת אז דעם אידען'ס גוטע קאפ ניט איהם די מעגליכקייט אריבער צו יאגען זיין ברודער עשו'ן אפילו מיט די הענר געבונדען אהינטער . . .

דיעזע פאליסי פון אונזער פאטער יעקב דארף אויך זיין אונזער פאליסי, און דאן וועלען מיר מעהר ניט דארפען קלאגען:

„קמנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך!“

חומר לדרוש.

קטנתי

אגדות חז"ל.

באותה שעה שקרא יעקב אבינו לעשו הרשע אדוני, אמר הקב"ה אתה השפלת את עצמך לפני עשו וקראתו „אדוני“, חייך אני מעמיד מבניו שמונה מלכים לפני מלך מלך בישראל כנגד שמונה פעמים שקראתו „אדוני“, שנאמר „ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדם וגו'“ (מדרש אגדת פ' וישלח).

ר' יהודה ב"ר סימון פתח : „טעין נרפש ומקור משחת צדיק מט לפני רשע (משלי כ"ה) כשם שאי אפשר למעין להרפס ולמקור להשתת, כך א"א לצדיק למוט לפני רשע, וכמעין נרפש וכמקור משחת כך צדיק הממיט עצמו לפני רשע, א"ל הקב"ה ליעקב לדרכו היה עשו מהלך ואתה משלח אצלו ואומר לו „כה אמר עבדך יעקב“. רב הונא פתח : „מחזיק באזני כלב עובר מתעבר על ריב לא לו“ (שם כ"ו) משל לארכילוסטים שהיה ישן בפרשת דרכים עבר הד ושרי מעיר לו (התחיל לעורר אותו) א"ל קים לך דבישא שכית הכא (דבר רע נמצא כאן) קם ושרי מקפה ביה (התחיל להכות אותו), א"ל ינער בישא (חרע הקיץ משנתו) דמוך הוה (ישן הייתי) ועוררתני, כך א"ל הקב"ה : לדרכו היה (עשו) מהלך ואתה משלח אצלו ואומר לו „עבדך“ יעקב ? ! (ב"ר פ"ע"ה).

„ויאמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך“, שאין הקב"ה מיוחד שמו בתוך עובדי ע"ז אלא „ונקדשתי בתוך בני ישראל“ (ויקרא כ"ב). שלא תתחבר לרשעים, שאין הקב"ה מיוחד שמו בתוכם, תדע לך שהוא כן, אמר ר' אלעזר בן פדת בשם ר' יוסא בן זמרא, כל זמן שהיה לוט דבוק עם אברהם אין אתה מוצא שנתייחד הדיבור אל אברהם, כיון שפירש לוט מננו נתייחד אליו הדיבור, שנאמר „וה' אמר אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו (ב"ר י"ג), וכן אתה מוצא בשעה שיצא יעקב לארם נהרים והלך אצל לבן עשה אצלו עשרים שנה, וכל הימים שהיה בביתו של לבן לא דיבר עמו הקב"ה, והיה יעקב מזהרהר ואמר, כך הניחני הקב"ה ? לא כך אמר לי והנה אנכי עמך ? א"ל הקב"ה אתה מבקש שאהיה עמך, הפרש עצמך מלבן הרשע ואהיה עמך, מניין ? ממה שקראו בענין, „ויאמר אלהים אל יעקב וגו'“ (תנחומא).

„ואכלת ושבעת השמרו לכם פן יפתה לבבכם“, אמר להם, הזהרו שלא תמרדו בהקב"ה, שאין אדם מורד בהקב"ה אלא מתוך שביעה, שנאמר, פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת ובקרך וצאנך ירביון וכסף וזהב ירבה לך, מהו אומר אחריו ? ורם לבבך, „ושכתת את ה' אלהיך“, כיוצא בו אתה אומר, „כי אביאנו אל האדמה אשר נשבעתי לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש ואלו שבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים“, (דברים ל"א). כיוצא בו, ויקם העם לאכל ושתה ויקומו לצחק“, (שמות ל"ב). וכן אתה מוצא באנשי דור המבול שלא מרדו אלא מתוך שביעה, שנאמר בהם, שורו עיבר ולא יגעיל תפלט פרתו ולא תשכל וגו', ישאו בתוף וכינור וישמחו לקול עוגב יבלו וימיהם בסוב ושנותיהם

בנעימים", והוא גרם להם, "ויאמרו לאל סוד ממנו (איוב כ"א). וכן אהה מוצא באנשי המגדל שלא מרדו בהקב"ה אלא מתוך שביעה, שנאמר, "ויהי כל הארץ שפה אחת ודבירה אחת ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה בארץ שנער וישבו שם (ב"ר ו"א), אין ישיבה האמורה כאן אלא אכילה ושתייה, כמו שנאמר, וישב העם לאכול ושתה ויקומו לצחק", והיא שגרמה להם שאמרו, "הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם", מה נאמר בהם? "ויפץ ה' אותם משם על פני האדמה". וכן אהה מוצא באנשי סדום שלא מרדו אלא מתוך שביעה, שנאמר בהם, "ארץ ממנה יצא להם תחתיה נהפך כמו אש וגו' (איוב כ"ח), אמרו סדום הרי מזון אצלנו נעמוד ונשכח תורת רגל (הכנסת אורחים) מבינינו, אמר להם המקום, בטובות שהיטבתי לכם אתם מבקשים לשכח תורת רגל מביניכם? אני מושגת אתכם מן העולם, מה נאמר בהם? פרץ נחל מעם גר הנשכחים מני רגל דלו מאנשי נעו" (שם). וכן הוא אומר, הנה זה היה עון סדום אחרת גאון שבעת לחם ושלולת השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא התזוקה וגו' ואסיר אתהן כאשר ראיתו. (יחזק' ט"ז) — ספרי.

לקח יעקב את כל אשר לאבינו

"וישמע את דברי בני לבן לאמר, לקח יעקב את כל אשר לאבינו ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה". לכאורה סוף הפסוק נראה כמוותר. ונראה לי בזה לומר בדרך מליצה, דהנה עשו צעק הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים זמן עשו הראשון ער עשו שבזמננו עוד לא פסק הצעקה שיעקב גנב ורמאי הוא, והוא עושה עושר לא במשפט וצדקה, רק בערמתו הוא לוקח את האוכל מתעמים שכניו, ומאשר להם עשה את כל העושר הזה, ויען שיש עוד איזה יחידים אשר שנאתם לישראל לא לקח את לבבם, ולכן מדברים הם טובות על יעקב ומראים בעליל את צדקתו ובור לבבו וכשרון מפעליו, כי אין עולתה בו, על כן מוצא עשו הכללי דברים להשיבם, כי באמת יעקב רמאי הוא, אך ערמה יתירה יש בו, שמכסה ערמתו בשאון עד שלא די שלא ניכר ערמתו לעין רואים, אלא שעוד נראה כאלו, הוא מתכוון לטובה וכאלו הוא עושה בזה דבר טוב וישר, ולכן הוא נוהג עוד (עבור מעשה ערמותו) כבוד שם טוב, ועל זה יצעקו חמס ישוד, הן גם במהננו יש רמאים וגנבים, אך כלם יכירו אותם שהם גנבים ורמאים וינחלו חרפה ובוז, אבל יעקב יעקבנו זה פעמים, את בכורתו לקח ומאשר לנו עושה עושר ולא במשפט רק בערמה ומרמה, וגם את ברכתו לקח, שעוד מברכין אותו, כי נראין מעשיו כאלו הם טובים ורצוים, ולכן הוא נוהג כבוד וברכה. אפס גם פענתם זאת איננו חרש כי כבר פענו בני לבן על יעקב אבינו לאמר, "לקח יעקב את כל אשר לאבינו" כל הרמאות והערמות שיש לאבינו לבן יש גם ביעקב, גם הוא רמאי וגנב כמוהו, אך על זאת חרה לנו על יעקב, כי את לבן אבינו כלם מכירים שהוא רמאי ולא יאבו לעמוד עמו במשא ומתן, אכן יעקב ערמה יתירה יש בו שמכסה ערמתו מתחת מסוה הצדק והיושר עד שכלם יכבדוהו, ויש לו שם בגדולים שהוא איש תם וישר. נפלא האיש הזה, כי "מאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה", גם ממעשי ערמותו אשר לקח מאבינו גם מזה יתל כבוד ופאר! אך ד' הודע תעלומות לב ראה את עני יעקב אבינו ואת צרותיו מבני לבן, ויאמר ד' לו שוב אל ארץ אבותי, וד' אלקים יראה את עני יעקב עמו וישיב גם אותם אל ארץ אבותיהם כימי עולם וכשנים קדמוניות. (הרב ד' בנימין ברוך גומה כס' פ"ב).

ויאבק איש עמו עד עלות השחר

בנמרא חולין (פרק שביעי), "מלמד שהעלו אבק עד כסא הכבוד", ר"ל כי ע"י שישראל שוכן במיעומו בין עמים רבים ובכל מקום הוא המעט מכל העמים, ואע"פ שישראל

בריה הוא ואינו בשל, כמ"ש, „וירא כי לא יכול לו“, אעפ"כ נתאבק יעקב וגם נתאבק הכסא הכבוד שלו. נתאבקה האמונה וטהרתה ונכנסו גרגרי חול ואבק מתוך ואויר העמים, אמנם כל מקום שגלו ישראל שכינוה גלתה עמהם, אבל כל מקום שגלו הכניסו אבק גם לתוך שכנתם וזמורת זר מדתיהם ומנהגיהם וכו', שמות החדשים העלו מבבל, שמות המלאכים מפרס, ריפורם מאשכנז, קלות בטהרת המשפחה מצרפת, הממון למעלה מכל דבר קדוש מאמעריקא, וכן הכניסו כמה דברים לתוך הדת מאשר קלטו בצרפת, ספרד, רוסיה, אמעריקא וכו' וכו', וכשעלה השחר ותזרה השמש על אופקינו אז יסור האבק מכל הקדוש ותחלוין ושמשו על ישראל תזרח בכל טהרתה כאור שבעת הימים. (פרפראות לחכמה, הר"ש סאדאוסקי).

ועתה הייתי לשרתי מחנות.

רמז לנו על העת הנוכחית שהלק לבב ישראל ויהיו לשני פלגות, אורתודוקסים וריפורמים, ומה גרם את הקרע הזה? העושר שהשפיע ה' לבניו בארץ הזהב, כמו שידוע לכל בעל עינים פקוחות שהסיבה הראשית שעוררה את היהודים העשירים בארץ הזאת ליסוד להם בתי תפילה מיוחדים לא בהשקפה דתית יסודה אלא פשוט בן דרך העשירים להבדל מן העניים בכל דרכי חייהם, וכמו שמיליאנער פלוני לא יהיה חבר „בכלוב“ אחד עם פלוני הרצען כן לא יתפלל אתו בבית תפילה אחד (כי למי יראה את השוהם היקר הסתנוסם על תזוהו, ליוחנן הסנדלר? ומי יתפעל מן השבוסים והשהרונים אשר על צוארי אשתו ובנותיו, אשת משה החייט?) ועל דורנו יוכל המתאונן לשאת את הקינה הנ"ל ממש בלשון יעקב סבא: „כי במקלי עברתי את הירדן הזה“, בעת שעברנו ארצות ימים לבוא אל הארץ הזאת הוינו כולנו שווים בעושר; כל עשרנו היה המקל אשר בידנו; אבל אז היה לב אחד, לב ישראל, לכולנו „עברתי“ לשון יחיד) אבל עתה ע"י העושר שהשיגו איזה מאתינו „הייתי לשרתי מחנות“. וד"ל. (המתבר).

יעבר נא אדוני לפני עבדו.

„יעבר נא אדוני לפני עבדו“, א"ל מבקש אתה שאהיה שותף עמך בעולמך? א"ל, יעבר נא אדוני לפני עבדו, א"ל ואין אתה מתירא מדוכסי ומן אפרכויו? א"ל, ואני אתנהלה לאטי, ד"א בפנים כרוכות אני מהלך. (מדר"ר)

הכוונה הלומה במאמר הנ"ל היא שעשו בקש את יעקב להתדמות אליו בכל עניני העוה"ז, וע"ז ענהו יעקב „יעבר נא אדוני לפני עבדו“, ר"ל אני מוחל לך את כל הדברים האילו, ובעניינים כאילו תוכל להעבירני ולהתפאר עלי שהקדמתני בהם. א"ל ואין אתה מתירא מדוכסי אפרכויו? כלומר, אם לא תתחבר אתי בעניני העוה"ז אז יפול דבר שבני עשו יאספו בידיהם את כל העושר ויחזיקו בתורן הממשלה ומהם יהיו כל המושלים והדוכסים (וכן היה באמת כמשאח"כ: ואלה המלכים אשר מלכו באדום לפני מלך מלך בישראל וגו'"), א"ל „ואני אתנהלה לאטי“, כלומר, אינני הפץ בגדולה פתאומית ונוה לי להתרומם לאט ממדרגת למדרגה — ד"א, בפנים כרוכות אני מהלך, ר"ל באמת גם בעושר ונכסים ישראל לא נופל מעשו אחיו, אבל זה טבע יעקב שלא לקשקש בשקליו לפני כל עובר, ולכסות את רב עשרו ופרשת גדולתו במסוה הצניעות. (המתבר).

אוצר הדרוש וההמפה.

פון דער בימה.

די פשרה-מאכער.

(דרוש לפ' וישב).

הרב שלום ראבינאוויץ.

I

ווען יוסף איז אריינגעפאלען צו זיינע ברידער אין די הענד, האָבען זיך די ברידער פאָאָנדרעגטעהיילט אין דריי קלאַסען: די גרויסע מאַיאַריטעט פון זיי האָבען אַהו צערעמאַניעס איהם געוואַלט אבראַמען פון דער וועלט; ראובן האָט געזוכט פלענער ווי אַזוי איהם אומצוקעהרען צוריק צום פאַטער; אָבער יהודה האָט געמאַכט אַ פשרה צווישען די צוויי מיינונגען מיט זיין פאַרשלאַג אַז מען זאַל יוסף'ן פערקויפּען פאַר אַ קנעכט. און זיין פאַרשלאַג איז טאַקי אַנגענומען געוואָרען.

ווען איד האָב געלעהרענט די צווע געשיכטע אין חדר בין איד שטאַרק צופריערען געווען פון יהודה'ס האַנדלונג — ווייל איד האָב זיך געטראַכט: ווער ווייסט אויב ראובן'ס פלאַן איהם אינגאַנצען צו רעטען וואַלט זיך איהם איינגעגעבען; און דעריבער האָט מיר יהודה'ס פלאַן אויסגעזעהן מעהר פראַקטיש. אָבער ווען איד בין עלטער געוואָרען און האָב אַנגעפאַנגען לערנען גמרא האָב איד געפונען אַז רבי מאיר האָט גאַר געלייענט אויף יהודה'ן דעם פסוק: „ובוע ברך נאך ד'“ און ער האָט פערטייטשט די צווען פסוק: „דער וואס לויבט יהודה, דעם פשרה-מאַכער, איז אַ גאַטלעכטערער!“

נון, פּרעגט זיך די פּראַגע וואָרום האָט ר' מאיר פּערדראַמט דעם פּשרה-מאַכער? סמיטש, אַ פּשרה פּיהרט דאָך צו פּערשטענדיגונג, צו פּריעדען, צו אייניגקייט? דער תּירוץ איז אַז אין געלד זאָכען איז אַ פּשרה אַ גאַנץ גוטע זאַך, אָבער ווען עס האַנדעלט זיך וועגען אַ מענשען'ס לעבען אָדער וועגען אַ וויכטיגען פּרינציפּ טאַר מען קיין פּשרות ניט מאַכען (*). — אין אַ קאַמפּף פאַר אַז

הערה. — וכן מוכח שם בגמרא (סנ' ו' ע"ב) מן המחלוקת של ר"א בנו של ריה"ג ור' יהושע בן קרחה, הראשון אומר אסור לבצוע והצניו אומר מצוה לבצוע. — והמחלוקת

אידעע סאָר זיך אַ מענש ניט צופריעדען שטעלען מיט אַ האַלבען געווינס, און אפילו ווען ער איז איינער געגען אַרביים און ער ווייס קלאָהר אַז ער קען געגען זיי ניט אויספיהרען, איז עס זיין פפליכט צו קעמפפּען ביז ענדע, און בעסער פער ליערען די מלחמה איידער איינגעהן אויף אַ פשרה און אַכגעבען מיט'ן נוסען ווילען אַ טהייל פון דעם אמת אַדער פון די גערעכטיגקייט.

דיעזער כלל איז זעהר וויכטיג פאַר אונז צו גערענקען. — מיר לעבען אין אַ צייט ווען דער מענשליכער כאַראַקטער איז געווארען ווייך ווי טייג; אין אַ געד זעלשאַפט וואָס איז ניט קאלט און ניט וואַרעם, ניט מילכיג און ניט פליישיג; אַ נעזעלשאַפט וואָס האַנדעלט מיט אידעאלען אַזוי ווי מיט אַלטע קליידער; מען דינגט זיך און מען לאַזט נאָך, און מען קומט דורך פאַר העלפט פרייז . . .

גאַנץ אַפט וועט איהר הערען ווי אַאיר בעריהמט זיך אַז ער קען גאָס צו דאַנקען אויסקומען מיט אַלעמען — „קום איד צווישען אַרטהאָראַקסען בין איד אַז אַרטהאָראַקס, צווישען רעפּאַרמער בין איד אַ רעפּאַרמער, צווישען סאַציאַליסטען בין איד אַ סאַציאַליסט“ א. ז. וו. און די וועלט האַלט איהם פאַר אַ חכם עתיק; „אַט דאָס הייסט אַ מענש פון היינטיגער וועלט!“ — פערקעהרט, דער וואָס קעמפּפט פיר זיינע אידעען הייסט ביי די וועלט אַ „קרענק“ — „געהערט אַביסעל“, זאַגען זיינע בעקענטע, „אַ מענש זאל זיך קריגען מיט די גאַנצע וועלט! און איבער וואָס? איבער אַן אידעע וואָס איז ניט זיין ציעג און ניט זיין חנוכה ליכט!“

אַבער באַמת איז די זאך פערקעהרט. דער מענש וואָס שאַקעלט צו מיט'ן קאַפּ צו יעדע'ס מיינונג איז ענטוועדער אַ פוסטע קאַפּ וואָס האָט אַליין קיין פעסטע מיינונג ניט וועגען אירגענד וועלכע פראַגע, זאָ דאָס ביי איהם איז אַלעס רעכט, אַדער ער איז אַ היפּאָקריט און ער פערשטעלט זיך אַז ער איז מסכים מיט אַלעמען כדי צו געווינען די גוטע מיינונג פון דערוועלט. פערקעהרט, דער יעניגער וואָס נאָכדעם ווי ער האָט געפאַסט אַ בעשלוס וועגען אַ וויכטיגע פראַגע, קעמפּפט ער פאַר איהר מיט זיין גאַנצע קראַפט און איז גרייט מקריב צו זיין זיין

הזאת כמעט יחידה במינה, שע"פ רוב מצינו זה אומר „אסור“ וזה „טותר“, אבל זה אומר „אסור“ וזה אומר „מצוה“ לא מצאתי בתלמוד זולתי זאת. ומסקי שם בגמרא שר"א בנו של ריה"ג קאי על לאחר שנגמר הדין ור' יהושע בן קרחה על קודם שנגמר הדין. — אבל לדעתי שני התכמים האלה אינם חולקים כלל (וכן נראה מזה שקבעו מאמרים אחרים בין דברי שניהם ואינם קבועים זה אחר זה כדרך כל פלוגתות הש"ס, ע"ש) ר' יהושע בן קרחה קאי בדיני ממונות ובענין כזה פוסק שמצוה לכצוע, כי מה מנו יהלך אם האחד רוצה לוותר משלו למען השלום? אבל ר"א בנו של ריה"ג קאי בעניני אמונות ודעות (וטובת כן ממה שאמר: „וכן משה היה אומר יקוב הדין את ההר“ — והיכן מצינו שמה אמר כן? במעשה העגל, שאמר: „שימו איש חרבו על ירכו וכו' והרגו איש את אחיו וכו'“) שבענינים כמו אלה אסור לעשור פשרות.

לעבען פאר זיין אידעע, דיעזער „קרענק“ (ווי די וועלט רופט איהם) איז אין אמת'ן איינער פון די נייסטיגע ריעזען פון זיין צייט — צו אַזעלכע העלדען האַבען מיר צו פערדראַנקען דעם גאַנצען פראַגרעס פון דער מענשהייט. — ווען ניט זיי וואַלט די וועלט געשטאַנען אויף איין אַרט.

II

און נאך אַ זאך. — אבוואהל עס זעהט אויס אויף אַ וויילע אַז דיעזע קעמפפער פאַר'ן אמת פערליערען די מלחמה, איז דאָס נור אַ צייטווייליגע אילוזיאָן; די ענדע איז אַלע מאל אַז זייער קאַמפּף ווערט געקרוינט מיט אַ זיעג, און פערקעהרט די יעניגע וואס בויגען די קאַפּ און געהען איין אויף אַ פּשרה, וואו עס האַנדעלט זיך וועגען אַ וויכטיגען פּרינציפּ, בריינגען אונגליק אויף זיך און אויף די וועלכע זיי לייעב.

דיעזע בעהויפטונג קען בעשטעמינט ווערען פון פיעלע פאַקטען אין אונזער היסטאָריע.

מרבכי, און אזוי אויך די השמונאים, האַבען ניט געבויגען די קאַפּ אַדער געזוכט צו מאַכען פּשרה'ס מיט די טיראַנען פון יענער צייט. — די שוועכלינגע פון יענער צייט האַבען געוויס פערדראַמט דיעזע העלדען און זיי אַנגערופען קנאים און פאַנאַטיקער, וועלכע שטעלען דעם לעבען פון זייער פאַלק אין געפאַהר. אַבער מיר ווייסען שוין אַז די עקשנות פון יענע העלדען האַבען געבראַכט, פערקעהרט, לעבען און נאַציאָנאַלען גליק פאַר זייער פאַלק.

פערקעהרט, די אידען פון שפּאַניען האַט געפעהלט דיעזע עקשנות און ווען מען האַט זיי צוגעדרוקט און געזאָגט: בוק זיך צום צעלם! האַבען פיעלע פון זיי געמאַכט אַ פּשרה — זיי האַבען אַנגענומען דעם קריסטענטהום פאַר דער שוין פון דער וועלט און פערבראָגענערהייט האַבען זיי געפרוואוּט היטען אירישיקייט. אַבער דיעזע פּשרה האַט נור געבראַכט אונגליק פיר זיי זעלבסט און פאַר זייערע קינדער נאך זיי — מיט דיעזע פּשרה האַבען זיי זיך אינגאַנצען אויסגעשלאָסען פון דער געזעלשאַפט; די אידען האַבען זיי געהאַלטען פאַר קריסטען און די קריסטען האַבען געקוקט אויף זיי ווי אויף אידען. און אזוי האַבען די „מאַראַנען“ געקראַגען אַ נאַמען אַלס די אויסגעשטויסענע פון דער געזעלשאַפט. און זייער טהאַט האַט צום ערשטען געבראַכט אויף זיי זעלבסט די פערפלוכטע אינקוויזיציאָן, און צום סוף אויף זייער גאַנצע פאַלק דעם „גירוש שפּאַניאַ“.

דאס גלייכע געפינען מיר אין די מאַדערנע צייט. אַז די אידען פון די סלאַב ווישע לענדער, הגם זיי האַבען געליטען און ליידען נאך יעצט שרעקליכע רדיפות, האַבען פונדעסטוועגען ניט נאכגעגעבען קיין האַר פון זייער נייסטיגע ירושה. און דער רעזולטאַט איז אַז זיי זיינען היינטיגען סאַג דער „רוב מנין און רוב בגין“ פון די אירישע אומה. — פערקעהרט, די אידען פון דייטשלאַנד, פראַנקרייך, איר

טאָליען א. ז. וו. האַבען געמאַכט אַ פּשרה; זיי האַבען אַרונטערגעלאָזען אַביסעל פון זייער אידישקייט כדי צו געפינען זון אין די אויגען פון די גוים. נון, וואס זיי האַבען געזוכט האַבען זיי טאַקיי געקראַגען; אין אַ קורצע צייט האַבען דייעזע לענדער **איינע נאָר די אַנדערע געגעבען זייערע אידען גלייכע רעכטע.** אַבער דייעזער באַרגיין האָט געקאַסט יענע אידן זייער נאַציאָנאַלער לעבען; די אידישע בעד פעלקערונג פון יענע לענדער איז געשטאַרבען אַ מיתה רוחנית; פון די גרויסע גאונים און חכמים פון יענע לענדער זיינען נור געבליבען קברים און עמליכע צובראַכענע מצבות, און פון די אידישע מאַסען וואָס האַבען זיך אַמאַל מוסר נפש געווען פאַר זייער אמונה אין יענע לענדער זיינען נור געבליבען אַ הויפּען „יהודים“ מיט קאַלמע נשמות, און אַ רעכט ביסעל גוים מיט אידישע נעמען אויף וועלכע מען איז משער אַז זיי שטאַמען פון אידען. . . .

(וואוּלוי זהו כונת האגדה בכ"ר סוף פ' ל"ח: הוה תמן הרן קאים פלוגי (בשעת הויכוח בין אברהם ונמרוד היה שם הרן והיה מחולק בדעתו ולא הראה פנים לכאן או לכאן) אמר מה נפשך, אם נצח אברהם אלא אמר מן דאברהם אלא ואם נצח נמרוד אלא אמר דנמרוד אלא, כיון שירד אברהם לכבשן האש וניצול אמרין ליה דמאן את? אמר להם מן דאברהם אלא (שהיה סבור כשם שהאש לא יעלה באברהם כן לא תשלום גם בו) נטלוהו והשליכוהו לאור ונחמרו בני מעיו ויצא ומת על פני תרח אביו תה"ד וימת הרן על פני תרח אביו, ע"ב.

כוונת האגדה הנ"ל הוא להוכיח כי התקיף ועומד בדעתו אפילו אם נראה לעין כאילו נגזר עליו כלוה (וירד לכבשן האש) לסוף ניצול, והפשרן המחולק בדעתו הוא גרוע טן הרשע הגמור. שהרי תראה שהרן המחולק בדעתו מת קודם תרח אביו שהיה עובד ע"ז לעין כל, וכל זה בא עליו על ידי שפסת על שתי הסעיפים).

III

אויב איהר אַנערקענט די ריכטיגקייט פון מיין שטעלונג אין בעצוג צו די פּשרה־מאַכער וועט איהר אַנפאַנגען צו קוקען מיט אַנדערע אויגען אויף פיעלע פאַסירונגען פון אונזער צייט.

אַט, למשל, האָט זיך אויפּגעהויבען אַ נייע בעוועגונג אין די אידישע רעליגיאָן אין די לעצטע צייט צו גונסטען פון אַ מיטעל־וועג צווישען אַרט האַראַקסי און רע־פאַרם; זיי רופּען עס דער „קאָנסערוואַטיווער יודענטהום“.

נאָכדעם ווי איד האַב ערנסט נאָכגעפאַרשט און נאָכעדענקט וועגען דייעזע נייע ערשיינונג אין די אידישע וועלט, בין איד געקומען צום בעשלוס אַז די האַלבע רעפּאָרמען זיינען פאַר אונז געפּעהרליכער ווי די גאַנצע. *

(* דייעזע ווערטער זיינען ניט געציעלט גענען די יעניגע פאַרגעשריטענע אַרמאָיאַראַקסישע געמיינדען וועלכע האַבען איינגעפיהרט גוטע אַרדנונג, קאַנגרע־

די ארטהאדאקסען און די רעפארמען זיינען מחולק וועגען א געוויסען פעסטען פרינציפ — די ארטהאדאקסען גלויבען אהן חכמות אין דעם עיקר פון „תורה מן השמים“, און אלזא זאגען זיי: אזוי ווי דער מענש האט ניט קיין מאכט איבערצור מאכען אדער איבערצוארדנען די שטערען פון הימעל, אזוי האט ער אויך ניט קיין רשות איבערצונדערען די ווערטער פון גאט. — די רעפארמער ווידער זאגען, אז רעליגיאן איז ווי א בגד וואס מען קען צושניידען עס זאל פאסען יעדען מענשען נאך זיין פיגור. — ביי אונז קומט עס אויס אז זיי זיינען אין גאנצען אומגערעכט (און מיר וועלען נאך ריידען וועגען זיי אין א ספעציעלע דרשה), אבער זיי האנדלען אמוועניגסטען נאך א געוויסען פרינציפ. — נון, קומט צו געהן א נייע פארטיי און זאגט, איד וועל מאכען א פשרה צווישען אייך ביידען; מיר וועלען מאכען דעם דאווענן קירצער אבער ארויסווארפען אינגאנצען וועלען מיר איהם ניט; דען „ולירושלים עירך“ וועלען מיר ארויסווארפען, דעם „שמע קולנו“ וועלען מיר איבערלאזען; מענער מיט פרויען מעגען דאווענען צוזאמען, אבער קיין ארגאן וועלען מיר ניט לאזען שפיעלען אין אונזער שוהל א. ז. ו. א. ז. ו.

(עליהם אמרו תו"ל; „כל האומר הקב"ה וותרו יותרו מעותי“ — וקשה הלא אין זה מדה כנגד מדה וגם הלשון „יותרו מעותי“ קשה לתולמו — אבל נראה שכיוונו על אותם האומרים שמודים בתורה מן השמים וכו' אבל נוצר שהתורה ארוכה מארץ מדה פוענים שהקב"ה לא יהשב להם עון אשר הטא אם יקצרו אותה מעט; הלא הרבה לנו ד' תורה ומצות ומה מנו יהלך אם יחסרון תרו"ג מצותיו עשרה או עשרים? האם ידאג איש שיש לו אלף כסף על אבדן איזה פרומות? — עליהם אמרו תו"ל את המשל טעמי האדם; תתבוננו כי יש הרבה בני מעים בתוך גוף האדם ותרבת שפופרות דקות ארוכות כמה עשרות אמה, ובכל זאת אם יבא אדם ויאמר לו: תן לי במתנה אחד מבני מעיך או אמות אהדים מן הדקים שיש בבטןך! הלא בוז יבוז לו, כן הדבר אודות תרו"ג המצות; אמת כי יש הרבה מהם, אבל כל אחת נחוצה למשרה ידועה, וא"א לנו לותר מהם. וזה כוונת תו"ל במאמרם: כל האומר הקב"ה וותרו וכו', ר"ל אם יאמר לך איש שהקב"ה יותר על איזה ממצותיו מחמת שיש לו הרבה מהם, השאל לו אם הוא היה רוצה לוותר איזה מבני מעיו, וד"ל).

דיעזער האלב רעפארם יודענטהום איז געפערהליכער ווי דער גאנצער רעי פארם — פרעגט א פאסטוד וועט ער אייד זאגען אז א ניעדעריגער פארקאן ארום א פעלד איז ערגער ווי גאר אהן א פארקאן, די אורזאכע איז ווייל שאף האכען ליעב צו שפרינגען איבער'ן צוים, אלזא ווען עס איז דא א הויכער צוים קענען זיי ניט אריבערשפרינגען און ווען עס איז גאר קיין צוים ניטא האכען זיי קיין יצר הרע ניט

גיישאנעל סינגינג, א. ז. ו. אין זייערע שוהלען און צו דער זעלכער צייט האכען זיי ניט אבגעטראטען פון אלטען סדר התפילה, און ניט געבראכען קיינעם פון די דיני ומנהגי ישראל — אויף זיי קען מען זאגען: אדרבא תבא עליהם ברכה!

צו געהן אויף פרעמדע פעלדער, אבער ווען עס איז יא דא כלומר'שט א צוים נור ער איז ניערדיג געהמט זיי און א שטארקער יצר הרע אריבערצושפרינגען...

די צאן קרשים אונזערע אחינו בני ישראל האבען אויף דעם זעלבען נאָט-טור — פון אַרטהאדאָקסישען יודענטהום צום קריסטענטהום אָדער צום רעפּאָרם יודענטהום (וועלכער איז גאָנץ עהנליך צום קריסטענטהום) וועלען זיי ניט שפּרינגען גען ווייל דער צוים איז צו הויך, אבער ווען די האַלבע רעפּאָרמער קומען און מאַכען דעם צוים ניערדיגער קריגען זיי אַ שטאַרקען יצר הרע אַריבערצושפּרינגען צו זיי... אַלס אַ ביישפּיעל קען אונז דיענען ר' סעדיה נאון און זיינע חברים וועלכע האבען געלעבט אין דער צייט ווען די קראים האבען אויפגעהויבען די קעפּ און עס וואַלט גאָנץ לייכט מעגליך געווען צו מאַכען אַ פּשרה צווישען די קעמפּענדע צדדים ווען די רבנים וואַלטען זיך עטוואַס געלאָזט בויגען, און עס איז ביי מיר קיין ספק ניט אַז עס האבען זיך געפונען גענוג קורצזיכטיגע מענשען אין יענער צייט וועלכע האבען טאַקע געראַטהען אַזוי צו טהון. אבער די גאָונים פון יענער צייט האבען זיך ניט געלאָזט פּערפּיהרען פון זייערע לייכטזיניגע צייטגענאסען נור זיי האבען געקעמפּט מיט זייער גאַנצע מאַכט געגען די נייע בעוועגונג, און האבען אינגאָנצן צען אויסגעשלאסען די מיטגלידער פון דער נייער סעקטע פון כלל ישראל, און טאַקע דורך דיעזע ענטשלאסענע האַנדלונג האַבען זיי גערעטעט דעם ריינעם יודענטהום. און אויך די קראים זעלבסט וועלכע זיינען ביסלעכווייס צוריק גע-קומען אין אידישען לאַגער און זיינען געבליבען טרייע קינדער פון זייער פּאַלק, נור אַ קליינע הויפּעלע עקשנים זיינען געבליבען ביי זייער טעות ביז היינטיגען טאָג — פּילייכט טאַקע אַלס אַ שרעקליכער ביישפּיעל פאַר די קומענדע דורות...

IV

דאָס זעלבע קען מען אויך זאָגען וועגען פּשרה'ס וואס איינציגע אידען פון דיעזער לאַנד האבען אָנגעפּאַנגען צו מאַכען מיט זייער געוויסען.

אַט שטעהט אַ איר שבת אין שוהל און דאווענט גאָנץ ערנסט, און זינגט זיך צו מיט אַ שעהנעם נגון. — נאכ'ן דאוונען בעגריסט ער זיינע בעקענטע מיט אַ ברייטען „גומ'שבת" און לאָזט זיך געהן פון שוהל מיט די ברייטע גאַס וואס פיהרט צום צענטער פון שטאָט. — דאס געהט ער ניט אַ היים עסען די צווייטע סעודה און מקיים זיין „שינה בשבת תענוג", ניין! דאָס געהט ער אין זיין ביזנעס. — גאָט האָט ער שוין אָבגעגעבען דאָס זייניגע אין שוהל, און יעצט געהט ער אָנגעבען דעם שטן דאָס זייניגע אין סטאָר. — דאָרטען וועט ער קודם כל אָבעפענען און דורכלעזען זיינע ביזנעס לעטערס און נאכדער וועט ער טהאָן אַלעס וואס ער וועט געפינען פאַר נויטהייג; רייסען, ברעכען, שרייבען, רעכענען א. ז. ו. שאַ! אַט געהט דער פרעזידענט פון שוהל, ער געהט ניט אין די ווענדונג פון די ביזנעס-סטריט. הלילה! ער געהט טאַקע אַהיים, און דארטען זעצט ער

זיך טאָקי אַנידער אין דעם קרייז פון זיין פאמיליע און געניסט א גאַנץ ברייטע און לאַנגע סעודה, און זינגט זיך צו „השומר שבת, הבן עם הבת“. — נאָכ'ן עסען לייגט ער זיך טאָקי צו שלאפען און ניט ערגעץ אויף אַ באַנק אויף אַ וויילע נור טאָקי אויף אַ ווייכע בעט און אויף גאַנצע דריי שטונדען.

אַ פיינער איד דאַכט זיך, האָ?

האַט ער אַבער אַ פעקטאָרי אין אַן אַנדער ווינקעל פון שטאָרט, און דארמען זיצען דריי הונדערט אידען און אַרבייטען פאַר איהם אום-שבת, און ווען דער פרעזידענט שמעטט אין שוהל ביים ספר און טייטעלט דעם בעל קריאה מיט'ן זילבערנעם יד די ווערטער „ושמרו בני ישראל את השבת“, שטעהען זיי און האַמערען אויס פאַר איהם דאָלאַרס צו בעצאָהלען פאַר זיין אויטאָמאָביל און צו שיקען זיי ווייב אין די מאַונטינס...

אָדער אַט זיצט אַן אַלטער מאַן אין שלאָפ־ראַק שבת גאַנץ פריה און לייענט מיט אַ שעחנעם נגון די סדרה „שנים מקרא ואחד תרגום“. — פּלוצלונג ניט ער זיך אַ הויב פון זיין אָרט; געהט צו צו אַ טהיר פון אַ בעדרום און ניט אַ פאַר פעסטע קלעפּ; דאָס וועקט ער זיינע ערוואַקסענע קינדער. — מיינט איהר אפּשער צו געהן אין שוהל? האַט איהר אַ טעות. — דאָס וועקט ער זיי צו דער אַרבייט! די קינדער טראַגען צוזאַמען אַרײַן פּופּציג דאָלאַר אַ וואָך, דאָס איז אַ סך געלד... דאָס קען מען ניט איינלאָזען... אַי וואָס, זיי זיינען מחלל שבת? דאָס וועט ער שוין זאַרגען גוט צו מאַכען מיט זיין תורה און תפילה...

אָדער אַט געהט אַ שעחנער איד ערב יום כיפור צו מנחה; ער שטעלט זיך אַב ביים טיש וואו די צדקה־מעלערס שטעהען אויסגעשטעלט און טהיילט און טהיילט מיט אַן אַפענער האַנד; צעהן דאָלאַר פאַר ר' מאיר בעל נס, פינף פאַר צדקה גדולה, אַ דרייערעל פאַר'ן רב און טאָקי נאָך אַ דרייערעל פאַר'ן חזן, אַ האַרטען דאָלאַר פאַר'ן שמש און אַ הויפּען זילבער פאַר תלמוד תורה א. ז. וו. א. ז. וו.

„אַט דאָס הייסט אַן אַפענע האַנד!“ — זאָג איד — „גאַט זאָל איהם נור מצליח זיין אין זיין פרנסה“.

„ווייסט איהר דען וואָס זיין פרנסה איז?“ — זאָגט צו מיר אַ דערבוי שטענדיג ענדער איד.

„אָדרבאָ“ — זאָג איד — „איד בין טאָקי נייגעריג צו וויסען“.

„ער איז אַ פּראָצענטניק — ער לייגט געלד נור אויף דזשולערי — ער געהמט ניט מעהר ווי 80 פּראָצענט — דאָס איז אויב מען געהמט ענדליך אַרויס דעם משכּוֹן — אַבער דאָס רוב בלייבט ביי איהם דער משכּוֹן אין גאַנצען“...

דיעזער איד דענקט אַז ער קען אַ גאַנץ יאהר זויגען די בלוט פון אַרימע מענשען און נאָכדעם איינשטילען דעם צאַרען פון זייער פּאָטער אין הימעל דערמיט

וואס ער וועט לאזען אבטריפען עטליכע טראפענס פון דיעזען בלוט אויף די צדקה-טעלערס ערב יום כפור...

צו אועלכע פשרה-מאכער האט דאס אליהו געזאגט: „עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים אם ד' הוא האלהים לכו אחריו ואם הבעל לכו אחריו" — עם שיינט אז אין זיינע צייטען זיינען אויך געווען אידעלאך וועלכע האבען געמאכט פשרה'ס צווישען גאט און דעם טייוועל — איין טאג האבען זיי געדיענט גאט און דעם צווייטען דעם טייוועל, אדער מיט איין האַנד האבען זיי געקוילעט מענשען און מיט די צווייטע געגעבען צדקה. — האָט אליהו צו זיי געזאָגט אז איידער צו מאַכען אַזעלכע פשרות איז שוין גלייכער זיי זאָלען אינגאַנצען איבער-געהן צום טייוועל...

V

די פשרה-מאכער אין כלל-זאכען זיינען אויך א קללה און ניט קיין ברכה פאַר די מענשהייט.

אט למשל, עקזיסטירט א אידישע געמיינדע אין א געוויסע אמעריקאנער שטאָדט, וועלכע פערדיענט ניט צו טראגען דעם נאמען קהילה ווייל זי פערמאגט ניט קיין זאך וואס א אידישע קהילה דארף פערמאגען, און די ביסעל אידישקייט וואס געפינט זיך כלומרשט אין איהר איז אויסגעקעהרט אויף'ן לינקען זייט. זי האט דאכט זיך יא א שוהל און דוקא ניט קיין מאוס'ע, אבער די שוהל איז געראמען אין די שטאָדט יריחו; זי איז „סוגרת ומסוגרת אין יוצא ואין בא. — קיין תלמוד תורה איז אינגאַנצען ניטא נור עפעס א „הילצערנער“ איד וואס זאגט „יאד“ אנשטאט „איד“, לויפט אַרום פון הויז צו הויז אַלע אווענד נאָך פובליק סקוהל און זאגט עפעס אַב אויף גיך מיט די באַיעס אַזוי ווי דער שמש זאגט אַב מיט די ווייבער די ברכה פון אתרוג בענשען ווען ער איז זעהר ביזי. — וועגען אַ מקוה האָט מען שוין געמאַכט עטליכע מיטינגען נור אויסגעלאזען האָט זיך דאס יעדען מאָל מיט א „פינאַקל“, ווייל חברה האָט אַן אַלטען מנהג, אַז ווען אַ מיטינג פערציהט זיך מיט צו לאַנגע דעבאַטען מאַכט איינער פון די מעמבערס א „מאושאן“ מען זאל גאָר מאַכען א „פינאַקל“, און אַזא „מאושאן“ ווערט גאַנץ גיך אַנגענומען איינשטימיג. — די כשרות ליגט אינגאַנצען אויף די פלייצעס פון אַ הינקעדיגען בוטשער ביי וועמען אַ שוהט איז אַמאָל איינגעשטאַנען לאַזשי און האָט איבערגעלאזען די חלפים ווען ער האָט ניט געהאַט מיט וואס צו בעצאהלען זיין ביל. און די איבריגע אידישע אינסטיטושאנס קענט איהר זיך שוין אַליין פאַר-שטעלען.

פלוצלונג קומט אַז אין יענער שטאָדט אַ רב וועלכער פעראייניגט בירע זאכען תורה און יראת שמים, און פאַנגט אַן די ריעזיגע ארבייט אויסצוקעהרען דיעזע אַלע אינסטיטושאנס אויף'ן רעכטען זייט. זעלבסטפערשטענדליך אַז ער בעגעגענט

באלד א שטארקע אפאזיציאן. דער הילצערנער מלמד און דער הינקענדיגער בוטשער און די „פינאקל“ העלדען געפינען אלע אז זייערע קארירערען שטעהען אין געפארה און אלזא מאכען זיי יד אחת מלחמה צו האלמען מיט'ן רב ביו לעצטען טראפען בלוט.

ווען די שעהנערע בעלי בתים דערפיהלען אז א גרויסע מחלוקת האט זיך צופלאקערט ביי זיי אין שטערמעל, געהמען זיי זיך גלייך לייגען אין דער ליינג און אין דער ברייט איינצושטימען די מחלוקת. — זיי קלעהרען גאר ניט אום וואס דא האנדעלט זיך, און וואס דער רב וויל אויפטהאן, און וואס דער רעזולטאט וואלט מיינען פאר דער שטערמעל, נור זיי שטרעבען צו איין ציעל, נעמליך, צוריקצוברענגען רוהע אין שטערמעל. זיי זיינען אין די פאזיציע פון א בייזען טאטען וואס האט זיך צוגעלייגט כאפען א דרעמעל שבת ביי טאג, און פלוצלונג וועקט איהם אויף א קריעג צווישען זיינע אינגעלאך — דער בייזער טאטע קלעהרט גאר ניט ווער פון זיי איז גערעכט און ווער איז אונגערעכט, אדער ווער עס האט אנגעפאנגען די קריעג, נור, פיטש! פאטש! רעכטס און לינקס ביו זיי צופאלען יערער אין זיין ווינקעל און שווייגען גאנץ שטיל. . . . דיעזע שעהנע בעלע בתים האבען אויך נור דעם איין צוועק אין זינען, נעמליך, מען זאל זיי לאזען שלאפען ווי בעפאר. און אלזא, לייגען זיי זיך אין דער ליינג און אין דער ברייט צו מאכען א „פשרה“ צווישען די קעמפפערע צדדים. אבער דא געפינען זיי צו זייער ערשטוינען אז דער רב איז א הארטערער נוס צו קנאקען ווי דער מלמד און דער בוטשער — דיעזע זיינען וויליג איינצוגעהן אויף א פשרה (גע-וועהנליך אויף דעם תנאי אז פון זייערע „רעכטע“ זאל ניט געמינערט ווערען), אבער דער רב זאגט אז ער קעמפט פאר א פרינציפ אדער פאר א דין פון דער תורה און אין אזא קאמפף טאר ער ניט און קען ניט איינגעהן אויף קיין פשרה. אלזא פאלט זיי איין אז מען וועט שוין ניט קענען בריינגען קיין שלום אין שטערמעל ווי לאנג דיעזער רב וועט זיצען אויף'ן טהראן. אבער זיי זיינען דאך שעהנע בעלי בתים, און ווי פאסט עס פאר זיי ארויסצוטרעיבען א רב פון זייער שטאדט און נאך חס ושלום בעשריעבען צו ווערען אין די „פיפערס“ דערפאר? פאלט זיי איין אז מען מוז דא מאכען א פשרה, די ציעג זאל זיין זאט און די קעפיל קרויט זאל בלייבען גאנץ. — דער פלאן איז א גאנץ איינפאכער, מען זאל דעם רב אנבאטען עטליכע הונדערט דאלאר פאר'ן אבליידיגען דעם כסא הרבנות (שליסעל-געלד בלע"ז); אין די צייטונגען וועט עס הייסען אז דער רב האט רע-זיגנירט און אז די שטערמעל וויינט נעבאד אויס די דריטע אויג וואס זייער מורה-דרדד געהט אוועק פון זיי נור זיי מוזען זיך צוגעוועהנען צו זייער גרויסען פערלוסט וויסענדיג אז דער אקלים טויג ניט פאר איהם און אז די דאקטוירים האבען איהם פערארדנעט אוועקצופאהרען וואס שנעלער. . . .

דער רב, זעהענדיג אז ביידע צדדים זיינען שוין איינגעגאנגען אויף דיעזע

„פשרה“, האט געבאָד קיין ברירה ניט און געהמט אָן זיין גלות־אורטהייל באהבה. און די שעהנע בעלי בתים בעריהמען זיך אָ אַ דאַנק זייער חכמה איז צוריק שלום ושלחה אין שטערטעל... אבער דאָס איז דער שלום פון טויט... און די קלוגע בעלי בתים וואס האבען געבראַכט דיעזען שלום, האבען אנגעווענדעט דעם זעלבען מיטעל וואס די אינדיאַנער דאָקטוירים פלעגען אנווענדען צו צאהרווייטאַג, נעמ־ליך, אָ איינער האָט זיך בעקלאַנט אָ אַ צאהן טהוט איהם וועה דאָבען זיי איהם אַכגעשניטען די קאפ און דאָן האָט ער שוין מעהר קיין צאהרוועהטאג ניי געד פיהלט . . .

VI

די געדאַנקען וואס זיינען אויסגעריקט געווארען ביז יעצט איז דיעזע אַבסאָלעט־פֿונג וואָרפען אַ שטאַרקע ליכט אויף אַ שווערען מאַמר פון תלמוד:

בשעה שנשא שלמה את בת פרעה ירד גבריאֵל ונעץ קנה בים ועלה עליו שרטון ועליו נבנה כרד גרול שברומי (שבת נ"ז ע"ב) (ווען שלמה המלך האָט געהייראַטעט די טאָכטער פון פרעה מלך מצרים איז דער מלאך גבריאֵל אַרונטערנעקומען און האָט אַריינגעשטעקט אַ שטעקעל אין ים אויף וועלכען עס האָט זיך אַנגעקליבען ערד און שפעטער איז אויף דיעזע ערד געבויט געווארען די גרויסע שטאָדט רוים).

אויף דיעזען מאַמר שטעלט זיך די פראַגע וואס פאַר אַ צוזאַמענהאַנג קען האָבען שלמה המלך'ס הייראַטע מיט די שטאָדט רוים? — איד וועל פערענטפערען דיעזע פראַגע מיט נאָר אַ פראַגע (אַ איד ענטפערט אַלע מאָל איין פראַגע מיט אַ צווייטע פראַגע; אַז מען פּרעגט אַ אידען וואָס מאַכט איהר? ענטפערט ער: וואָס זאַל מען מאַכען? אַז מען פּרעגט איהם: ווי געהט עס אייך אין ביזנעס? ענטפערט ער: ווי געהט עס אייך? א. ז. וו.) — מיין פראַגע איז: ווי קומט עס טאַק אַן אַל שלמה המלך וואס איהם האָט גאַט אויסגעקליבען צו בויען דעם בית המקדש. זאל הייראַטען די טאָכטער פון פרעה, און זאל זיך איבערהויפט אַריינלאָזען אין הייראַטען פיעל פרויען?

דיעזער ענין קען ריכטיג פערשטאַנען ווערען ווען מיר וועלען זיך צוקוקען צו די שידוכים וואס ווערען געשלאסען צווישן קעניגליכע פאַמיליען אין היינטיגע צייט — איהר וועט בעמערקען אַז אין אַזעלכע שידוכים שפיעלען די נאַטירליכע געפיהלען און נייגונגען פון חתן כלה אַ גאַנץ קליינע ראַלע; שידוכים ווערען געשלאסען אין אַזעלכע פעלע נאָר די פאָדערונגען פון דיפלאַמאַטיע, ווי עס ווערט בעשטימט ביי די פיהרער פון די בעמערפענדע קעניגרייכען.

נון, דער הויפּט־פּרינציפ פון שלמה המלך'ס רעניערונג איז געווען אויפצוהאַל־טען דעם פריערען מיט די דערבייאַינע פעלקער — ווייל טאַק צוליעב דעם האָט

גאט אויסגעקליבען שלמה'ן צו בויען דעם בית המקדש (עין דברי הימים א' כ"ב ו-ט) — און כדי עס זאל איהם מעגליך זיין אויסצופיהרען זיין אויפנאבע האט ער אנגענומען די אלטע אויסגעפרוכירטע מעטאדע פון פערבינדען זיך מיט די הערשער פון די ארומיגע לענדער דורך שידוכים מיט זייערע טעכטער, און אזוי ווי אין יענע צייטען זיינען די לענדער געווען איינגעטהיילט צווישען פיעלע קליינע שבטים און יעדער שבת האט געהאט זיין אייגענעם הערשער אין אויסגעקומען אז שלמה המלך האט זיך געפונען געצוואונגען צו הייראטען א גרויסע צאהל פרויען, איבערהויפט האט ער זיך געפיהלט פערפליכטעט צו געווינען די פריינדשאפט פון דעם מעכטיג-סטען פון אלע קעניגע פון יענער צייט — פרעה מלך מצרים — און צו דיעזען צוועק האט ער געהייראטעט זיין טאכטער.

אי, וואס? די תורה האט פערזאגט אז א אירישער קעניג טאר ניט האבען קיין צו פיעל ווייבער (לא ירבה לו נשים)? האט ער געדיינקט אז צוליעב זיין גוטע כוונה אויפצוהאלטען שלום אין זיין מדינה מעג ער פערבויגען א פרינציפ פון דער תורה.

אבער גאט וויל ניט אז א מענטש זאל אויפאפערען זיינע פרינציפען פון דרך שלום וועגען, און דעריבער האט ער בעוויזען אז די גאנצע חכמה פון שלמה המלך האט איהם ניט געהאלפן, און דוקא דורך דעם זעלבען שריט וואס ער האט גע-מאכט אויפצוהאלטען דעם שלום, נעמליך, זיין הייראטע מיט די טאכטער פון פרעה, האט ער בעשאפען דעם גרעסטען שונא און ענדליכען פערניכטער פון די אירישע לאַנד — רוים — ווייל כדי זיך צו בעשיצען געגען דעם מעכטיגען פערבאָנר פון שלמה המלך און פרעה מלך מצרים, די מעכטיגסטע הערשער פון יענער צייט, האבען די שבטים פון איטאליען זיך פעראייניגט און געגרינדעט נאָך א גרעסערע מאכט, די מאכט פון די רוימישע אימפעריע, וועלכע האט ביטער געהאסט די אירישע נאַציאָן אז עס איז אונמעגליך געווען פאַר ביידען צו עקזיסטירען אין איין וועלט (כמו שאמרו חז"ל: אם יאמרו לך ירושלים חרבה ורומא קיימת תאמין, רומא חרבה וירושלים קיימת תאמין, שניהם קיימין אל תאמין).

דיעזע געדאַנקען האָבען דאָס די חכמים אויסגעדריקט אין זייער שעהנע אַלע-גארישע שפראַך: „בשעה שנשא שלמה את בת פרעה ירד גבריאל ונעץ קנה בים ועליו נבנה כרד גדול שברומי“* — בעווייזענדיג דערמיט אז ווען שלמה האָט געבראַכען אַ פרינציפ פון דער תורה כדי אויפצוהאלטען דעם שלום, האָט זיך נאָר אויסגעלאזען דערפון אז דאָס האָט געבראַכט גרעסערע און געפעהרליכע מלחמות אויף דער אירישער לאַנד.

לפי דעת חז"ל במאמר הזה היה ראשית התיסדות ממשלת רומא בימי שלמה. ואף כי הדעה הזאת איננה מתאמת עם דעות סופרי העמים אין לנו כל זכות לבכר דעת הירדמוס או ליוויוס על פני דעת סופרי ישראל.

* * *

יעצט איז שוין פערענטפערט די פראגע ווארום ר' מאיר האט פערדראמט יהודה'ן פאר די פשרה וואס ער האט געמאכט אין דעם פאל פון מכירת יוסף. א פשרה איז געמיינט געווארען אויפצוהאלטען דעם שלום, און אלס אזעלכע איז זי זעהר גוט און ווינשענסווערט וואו עס האנדעלט זיך וועגען כבוד אדער געלד, אבער אין דיזען פאל האט זיך עס געהאנדעלט וועגען א מענשען-לעבען און אין אזא פאל קענען קיין פשרה'ס ניט געמאכט ווערען נור יעדער מענש וואס וויל פערדיענען דעם נאמען מענש מוז קעמפפען מיט זיינע אלע קרעפטען פאר די גערעכטיגקייט און פאר'ן אמת.

חומר לדרוש.

בעלי הפשרה

אגדות חז"ל.

„יד ליד לא ינקה רע“, בא וראה שתי ידים יש לו לאדם, אם גונב באחת ועושה צדקה באחת לא ינקה לעתיד. א"ר יוחנן, מושל לאדם שעבר עברה, ולא חספיק לעשותה עד שפגע אדם אחד ונתן לו צדקה, חשב בעצמו אילולי לא רצה הקב"ה לכפר חטאתי לא היה שולח לי אותו עני לתת לו צדקה, ובודאי כפר לי על אותו עון, א"ל הקב"ה, רשע ! לא תחשוב כך, אלא לך למוד מחכמתו של שלמה שאמר יד ליד לא ינקה רע. (ילקוט שמעוני).

(רשע ירא דבר ה') ויקח שש מאות רכב בתור משל מי היו ? אם תאמר משל מצרים והלא כבר נאמר „וימת כל מקנה מצרים“, ואם תאמר משל פרעה ? והלא כבר נאמר „הנה יד ה' הויה במקנך“, וא"ת משל ישראל ? והלא כבר נאמר „וגם מקננו ילך עמנו“, אלא משל „חירא את דבר ה' מעבדי פרעה“. (תנחומא).

„וירד יהודה מאת אחיו“, ירידה היא לו שקבר את אשתו ובניו, ר' יהודה בר סימון ור' חנין בשם ר' יוחנן, כל מי שהתחיל במצוה ואינו גומרה קובר את אשתו ואת בניו, ממי אחת למד ? מיהודה, „ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע וגו' היה לו להוליכו על כתפו אצל אביו מה גרם לו ? קבר את אשתו ובניו. (ב"ר).

צדקיהו ואחאב נביאי השקר היו סרסורין לעבירה, היתה אשה מעוברת ושאלה לנביא שקר לומר להם אם יולדת זכר או נקבה, הוא אומר לה זכר, והולך לשכנותיה

ואומר שפלונית תלד נקבה, והיה אם ילדה זכר, היתה אומרת פלוני הנביא אמר לי כן, ואם ילדה נקבה היו השכנות אומרות לה כך אמר לנו הנביא אלא שלא רצה לצערך. (תנחומא).

א"ר לוי בשעה שאמר הקב"ה לנה כנסו לך שנים שנים מכל מין ומין בתבה נכנסו כל אחד עם זיווגו, אתא שיקרא בעא למועל, א"ל נת, לית את וכול למועל אלא א"כ נסבת לך זיווג, הלך ופגע בפתחא (מזל רע), א"ל פחתא לשיקרא מהיכן אתה בא? א"ל מן גביה נח דאולית ובעי למועל לתיבותא ולא שביק לי אלא א"כ אית לי בן זוג, ואי את בעי תהוי לי זיווגי. א"ל פחתא לשיקרא, מה את יהיבו לי? א"ל שיקרא אנא מתקן עמך דכל מה דאנא מכנים את תהא נסבא וכל מה דאת מכנים אנא נסבא, עיילון תרווייהו לתיבותא, כד נפקין מן תיבותא הוה שיקרא מכנים ופתחא נסבא, אח"כ אזל שיקרא א"ל מאן איגון כל סגלתא (למי כל העושר הזה)? הב לי כולן, וכי לא כך התנינו בינינו דכל מה דאת מכנים אנא נסבא? לא הוד ליה פתחון פה (והיה מוכרח להתויר לו את כל העושר, ואח"כ טען פחתא את המענה ה"ל וממילא הית העושר תוזר חלילה, משיקרא לפחתא ומפתחא לשיקרא). לכך בתיב "הרה עמל וילד שקר", שיקרא מוליד שיקרא. (מדרש תהילים).

קטנתי מכל החסדים ומכל האמת.

יעקב היה ירא פן ירד ממדרגתו הקודמת ע"י שבבית לבן היה מוכרח תמיד לעשות פשרות בין דרכי לבן דודו ובין התורה שלמדוהו אבותיו, ומצא את עצמו נלחץ אל הקיר, גדר מזה וגדר מזה — מעבר מזה יצמד לנגד עיניו החסדים שעשה אתו דודו, כי במקלו בא אל ביתו ודודו נתן לו את בנותיו לנשים וגם סיבב לו את כל עשרו והאיך יוכל להעזי וללחום כנגדו בעיניו אמונות ודעות, ומעבר השני התיצבה לנגד עיני רותו תורת אמת שלמד מאבותיו ותבעה שלא ימוש ממעמדו אפילו כתוש השערה — אנחנו בזמן הזה נדע נאמנה שיעקב לא עשה שום פשרות בין „החסדים“ האלו ובין „האמת“, ואדרבה לא מוש ממקומו וישאר נאמן לתורת אבותיו למרות כל החסדים שעשה אתו לבן, אבל יעקב אבינו גם בעצמו לא האמין והיה תושב א"ע אולו נפתח ערכו ע"י המלחמה הארוכה שהתחוללה בלבו תמיד בין „החסדים“, והאמת“.

(שמעתי מחותני הרב ר' אהרן גארדן).

בין הגדרות.

אמרו לי לנחש מפני מה אתה מצוי בין הגדרות? אמר להם אני פרצתי גדרו של עולם. (תנחומא, חוקת).

מגונים הם הרשעים ומאוסים העבריינים הגלויים וידועים לנו, אבל נוראים ומפחידים כמה אלה שבערפל התולתם, דרכבי אתרי ריכשו ועומדים על „פרשת“ הדרכים שמראים פנים לכאן ולכאן... אל „תתירא“ מן הפרושים ולא מכיו שאינם פרושים אלא מן הצבועים „שדומים“ לפרושים כו' (סוטה דף כ"ב) מאלה תאחזני פלצות, אלה ממחנות פלשתים מזרעו של גלית „איש הבינים“ (ש"א י"ז) משבטו של נחש הקדמוני שאין לו גדרים וסיגים תחומים וגבולים, מפורצי גדרו של עולם הבריאה והיציאה, א"ל לנחש מפני מה אתה מצוי „בין“? הגדרות? כאין מצב איתן וקים, כאין צד רשום ומסופס — א"ל „אני פרצתי גדרו של עולם“ לו אין אמת המידה, לו אין כל מוצאים ותוקים

„יצר הרע דומה לזכוב ויושב „בין“ שני מפתחי הלב” (ברכות דף ס”א), הוא השמן המשחית ומפסיד יושב „בין“ המפתחות... שוהפו של גלית...”

היצר הרע המסית והמדיח, שדעתו לקלקל ולהפסיד לעות את היושר ולהניא את לבנו מן הטוב והמועיל, ראו זה פלא! מטיל אך „באמצע“ הרחוב אין לו כל ימין ושמאל, אין לו כל רוח מארבע הרוחות, אין לו כל „מלבר“, הוא בא אך לפני ולפנים... מלגו... אין יצה”ר מהלך לצדדין אלא באמצע פלטיא” (מ”ר בראשית פ’ כ”ב). מתחפש הוא באדרת שער, לבו מלא מצודות וחרמים... כעושה שלום מתראה, כמקרב את הרחוקים, כעומד על אם הדרך וקורא: אתך אני, מכל מקום, חברך ואיש בריתך, שמעני נא ויישב לך... ראה נא מהלכי באמצע פלטיא, אין לי כל פניה ונטיה צדוית... אין לי הכרעה לשום כף... „כי יהיה להם דבר בא אלו ושפטיו „בין איש, ובוין“ רעהו גו’ (שמות י”ח) אך משה איש האלהים ישפוט ב י ו ב י ו רעהו, שאר רוח לו להסתכל גם מ ב י ו השורות לקרוא אף הכתב ש ב י ו הגוילים ולא קם עוד כמשה צופה באספקלריא מאירה כזו ומביט גם מ ב פ נ י ם...

ויש הבאים עלינו ומופיעים ל נ ג ד ע י נ י נ ו ברמות מלאכי השלום מלאכים מושיעים... לעשות שלום „בעליונים“, „ובתתונים“, להשיק ארעא ורקיעא בהדי הדדי, לפשר „בין“ החרדים והמתקנים... מסתכל אני בצורתם, ולפני — נחשים מתפתלים „בין“ הגדרות... צפעונים המתגלגלים „באמצע“ פלטיאות ואירא ואחרד לנפשי, כי אוי להן לבריות שפגעו בהן אלה, ש ל ח י ש ת ן לחישה שרף ונשיפתן שפיונית, ושפתי נעות בתפלה קצרה: והסר שטן מלפנינו ומאחרינו... שטן המרקד „לפנינו“ מעבר מזה, ממולינו, מן הנקל לנו להשמר ממנו נסוג אחרו, נפרד ממנו, אם ימין ונשמאלה; גם מהשטן „מאחרינו“ אפשר לנו להזהר, נהגור כתותינו ונרוצה נמהרה, בצעדי ענק ובפסיעות גסות קדימה נצעוד להתרחק ממנו ביותר. אבל שטן שבא גם מלפנינו ומאחרינו“ יחד שבא לתפוס ההבל בשני ראשו שמקיפנו כתנורו של עכנאי שאין לו כל מצב ברור ויחידו ומזה ומזה מתפתל והולך מה כת איש כי יחל להסירו? והוא מלא עינים ואין נססתר ממנו, לו דרושים רחמי שמים להמיטו, אך הצופה לרשע ומל יכול יסירו אך הפוצה את דוד עבדו מתרב ר ע ה הרב פ י פ י ו ת בעלת דו פרצופין — אך בידו הוא לבדו להצילו משטן נורא ואיום כזה, מה „בין“ תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידיו של בלעם הרשע כו’ (אבות פ”ה) כרע נבדיל בין אברהם אבינו ע”ה לבלעם, גם התלמידים נכיר אבל חכם המשנה שואל בהכמתו: מה ב י ו ן תלמידיו? את אלה ה מ מ ו צ ע י ם אנשי ה ב י נ י ם שנוטים לכאן ולכאן העומדים על „אם הדרך“ באין כל מקום מסומן ומצוין, זו היא שאלה הצריכה לחקירה ודרושה רבה ועמוקה. מה „בין“... גם תלמידי אברהם כרבים, עמוד העולם טוב להם בעוה”ז ובעוה”ב ותלמידיו אותו הרשע יורשים גיהנם אף הם ויורדים לכאר שחת. תחומים גדולים ומיצרים רחבים מפסיקים לתלמידים ילחם עין טובה, ורות נמוכה ונפש שפלה, או שלהם עין רעה ורות גבוהה ונפש רחבה. ניכרים הם למיניהם ולדגליהם, אבל חדה נעלמה היא מה ש ב י ו ן אלה לאלה... שאלו נא לחכמים ולא יפרשוה ולבעלי בינה ונפלאה היא בעיניהם.

„ושבתם וראיתם „בין“ צדיק לרשע „ובין“ עבד אלקים לאשר לא עבדו” (מלאכי ג) אפשר להכיר את הקלא-אילן והתכלת ומה גם את השחור או הלבן. אפשר להבדיל בין החשך והאור בין המר והמתוק, אבל את אלה המתוכים ב י נ י ה ם את ה מ מ ו צ ע י ם בתוכם שהכל באנדרלמוסיא, אור וחשך משתמשים יחד, מר ומתוק בלולים ומזוגים בערבוביא. איה שוקל איה סופר ומונה, איה מודד ותוכן לעמוד על

יִרְשׁ דְּבַר. „ושבתם“ וראיתם בארץ ישר ובדרך סלולה אי אפשר לראות ולדעת מה „בין“... גם אם בשבע עינים יבום האדם לא יראה נכחות פנים הנמויות לכאן ולכאן — ואך בדרך ת ש ו ב ה במקום שבעלי תשובה עומדים שאין צדיקים גמורים יכולים לעמוד בה (ברכות דף ל"ד) ו ש ב ת ם ו ר א י ת ם מ ה ב י ן צדיק לרשע, ב י ן ע ב ד גו', הסתכלות בהירה דרושה, ואספקלריא מאירה כאור שבעת הימים לרעת מה „בין“... להבין גם „מכין“ הגוילים... (אור חדש למטיפים, הרב"צ איזענשטאדט).

השמיר ונופת צופים.

משחרב בית המקדש במל השמיר, ונופת צופים ופסקו אנשי אמנה (סופה מ"ה), יש להתבונן במאמר הזה, שאין כמוהו בכל המאמרים הדומים לו, שנזכרו כמשה ובברייתות, שבכלם יש איזה יחס ודמיון בין הענינים שהזכירו ביחד, ובמאמר הזה אין שום יחס ודמיון בין שלשה הענינים שחברו יחדיו, כי מה ענין נופת צופים אל שמיר ומה ענין „אנשי אמנה“ אל שניהם? ואמנם יתכן בעיני כי גם ביניהם יש איזה יחס ע"ד מליצה, כי הנה איש אשר הוא זוכה להקרא „איש אמנה“, איש אשר הכל מודים שהוא איש נאמן, הנה איש כזה צריך להיות „טוב לשמים וטוב לבריות“ עד קצה האחרון! שאלמלא כן לא היה זוכה להיות אהוב לכל שדרות העם, עד שלא יסתפקו באמונתו! על איש כזה להיות ירא וחרד לדבר ד' וכל כסף וזהב שבעולם כאין לפניו, מול מצוה קלה שבינו לבין קונו, על איש כזה להיות קשי עורף לעמוד מוצק כברזל מכלי יונד אף נימא ממה שנתכרר לו לאמת וישר, על איש כזה להיות קשה „בשמיר“, חזק מצור לעמוד בפרץ לבלי לעבור על קוצו של יו"ד, לבל רוחות שבעולם לא יזיזו אותו מדעתו! ואולם באשר ענינים בדברים שבינו לבין הבריות עליו להיות רצוי ועלוב, נוח ורך כקנה, להתנהג עם כל אחד בדרך אומן ואמונה, באהבה ורעות, לבטל רצונו מפני רצון אחרים, לסלות ולמחול, ולעשות שלום ולחיות עם כל אחד ואחד בשלום ובמישור, ואז רק אז יהיה אהוב ונחמד ומעלה ולמטה וכלם יודו „שאיש אמנה“ הוא! והנה התאחדו באיש הזה תכונת „השמיר“ וגם תכונת „נופת צופים“ באשר בעיני התורה והמצוה הוא חזק ותקיף בדעתו „בשמיר“, חזק מצור, וביהר הענינים בינו לבין הבריות הוא נוח וערב „כנופת צופים“ המתוק לחיך, וכאשר הרב בית המקדש וזברו הצרות על ישראל, ובעקבן בא גם קלקל המדות, ובמלו כל המדות הטובות והמשוכחות האלה, ולא נמצא עוד „חזקת השמיר“ לעמוד בפרץ לשמור משמרת הקודש ולא יש איש הולך עם אנשים ביושר ואהבה ובמתוקות „נופת צופים“ ולכן פסקו „אנשי אמנה“! (דברי חכמים).

מצדיק רשע ומרשיע צדיק.

מצדיק רשע ומרשיע צדיק הוינבת ה' גם שניהם (משלי י"ז) — הנה זה הדרך בעלי הפשרה בראותם שני אנשים נצים לא יתדקו על ירשי הדבר לדעת מי הוא הצדיק בריבו, ולאמר לרשע כלשון משיע"ה: „רשע למה תבה רעך?“ — אלא יתחפכו כתומר חותם ויערמו מזומות לתוך ביניהם בזה שיגרעו מעט מצדקת הצדיק ומרשיעת הרשע, — הנה לדוגמא, מעשה שהיה: מחלוקת פרצה באת מנרי השדה שבאמעריקה בין הרב ומנהל הת"ת דהתם; הרב טען שנתברר לפניו שהמנהל הנ"ל הוא אפיקורס גמור המשנה את הילדים שחתת ידו מדרך היתדות, והמנהל טען שאמנם כן הוא איננו יהודייתו אבל הוא יהודי-נצאָנאַלי, ולפי דעתו הרב שהוא ממורדי האור ההולכים אתורנית (רעאקציונרים). ויהי כאשר התלקחה אש המחלוקת ותאכל על כל סביבותיה קראו אבני

העיר אספה רבה ויחליטו להביא מנויארק איש אחד הידוע לחכם חרשים בעינינו כאלה לעשות שלום בעיר. ויהי כאשר בא האיש הנ"ל העירה וכל העם התאספו לשמוע את הכמתו ולראות את כח מעשיו, עלה הבמתה וישא את משלו מן החכם והרשע שבאגדה, והעלה את המסקנא שהכמת החכם ורשעת הרשע גם שניהם היו ממדרגה גמורה, והנמשל מובן מאליו שר"ל שהרב המערער איננו צדיק כ"כ והמתהל איננו רשע כ"כ, וממילא נעארו שניהם על מעמדם בתוספת תקנה אחת שעשה הפשרן, והוא, שמהיום והלאה אל ידרוך הרב על מפתן התלמוד תורה וממילא לא יהיה מקום למחלוקת בינו לבין המתהל... על פשה כזאת אמר החמכ"א במשלו: „מצדיק רשע ומרשיע צדיק תועבת ה' גם שניהם”, (ר"ל אפילו כשהם באים שניהם ביחד) (המחזקר).

„צדיק” עושה שלום בין שודדים.

„מכנף הארץ זמירות שמענו צבי לצדיק: ואומר רזו לי רזו לי! אוי לי! בוגדים בגדו ובגד בוגדים בגדו: פחד ופחת ופת עליך יושב הארץ.” (ישעיה כ"ד ט"ז). הדברים האלה הם כספר התתום, מהו הרז הזה שהנביא קורא ואומר, „רזו לי”, ר"ל אני יודע הסוד הזה? ומדוע בדעתך את הסוד והרז הזה הנביא צועק „אוי לי!?” ומה שאמר, „בוגדים בגדו ובגד בוגדים בגדו” הם דברים כפולים ואין להם המשך וביאור, וגם המליצה „פחד ופחת ופת עליך יושב הארץ” צריכה ביאור. והענין הוא כי הנביא יצייר כי מכנף הארץ אשר שמה משכנות השודדים הכורחים מן הישוב, כמ"ש (איוב כ"ד כ"ה) „הן פראים כמדבר יצאו בפעלם משחרי לטרף וגו'”, משם נשמע קול זמירות שהם מזמרים ונותנים צבי ותפארת לצדיק — והנה כל השומע מטתאה ומשתומם לשמוע שיר תהילה לצדיק מפני שודדים, ומדמה במחשבתו כי כבר הגיעו ימות המשיח! אבל, יאמר הנביא: „רזו לי, רזו לי! אוי יודע פשר הדבר הזר הזה, ושהוא לא אות לטובה, רק „אוי לי!” כי נחפז הוא — כאשר אבאר לכם: הנה זהו דבר ידוע שהשלום לשודדים טוב להם (כי בלא זה היו מוכרים איש את רעהו למלכות) אבל רע לעולם, כמובן מאליו, והנה פעם אחת קרה שהשודדים שללו הון רב וכבואם לחלק שלל פרצה ביניהם מריבה גדולה עד כי רצו למסור איש את רעהו למלכות, (וזהו: „כי בוגדים בגדו ובגד בוגדים בגדו”, ר"ל בתהילה בגדו באחרים ואח"כ בגדו איש ברעהו) וריות והצללה היה נשקף לכל בני המדינה, אולם, אהה! כי הפץ ראש השודדים הצליח בידו לעשות שלום ביניהם, וזה היה קול הזמירות שנשמע ממשכנות השודדים שהיו נותנים „צבי לצדיק” שעשה שלום והפית רוח חיים ביניהם! — ועתה, אמר הנביא: „פחד ופחת ופת עליך יושב הארץ!”, ר"ל אל תשמחו אל השלום שנעשה בין השודדים, כי אדרבא יש לכם לדאוג על זה מאד, כי בזה תתקיים תכרתם ולא יהיה מנוס מהם. — והנביא מכנה את השודדים במליצתו בשמות הכינויים שמכנים איש את רעהו. כי זה טבע השודדים לכנות את כל אחד מתברתם לפי מעשיו שהצטיין בהם במלאכת השוד והחמס, למשל את האכזר כיעינים יקראו „פחד” מוחמת שמטיל אימה, את הערום כשוועל יקראו „פח” מוחמת שלוכד את שרפו בחתבולות ובמזימה, וכן כלם, ועתה כאשר נעשה שלום ביניהם וכלם הם באגודה אחת אין מנוס מהם, וז"ש: „והיה הנם מקול הפחד יפול אל הפחת והעולה מתוך הפחת ילכד בפח.” (נזר הנצחון, הרח"י פלענסבערג).

אוצר הדרוש והחמפה.

פון דער בימה.

פך השמן

(דרוש להנוכה).

הרב שלום ראבינאוויץ.

מאי הנוכה? דת"ר בכ"ה בכסלו יומי
דחנוכה תמניא אינון וכו' שכשנכנסו עובדי
כוכבים להיכל ממאו כל השמנים שבהיכל
וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצתום בדקו ולא
מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בתחתו
של כהן גדול ולא היה בו אלא להדליק יום אחד
נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים, לשנה
אחרת קבעום ועשאוים ימים טובים בהלל והודאה.
(שבת כ"א ע"ב)

I

ווען איהר בעגעגענט א אידישען יונגען מאן, וואס זאגט אייד, אז ער גלויבט
ניט אין גאט, זאלט איהר איהם ניט גלויבען — ער האט א טעות אין זיך אליין.
א איד קען ניט אויסקומען אהן א גאט אפילו איין איינציגען טאג. די תורה
זאגט דארויף עדות: „וירא העם כי בושש משה לרדת מן ההר ויקהל העם על
אהרן ויאמרו אליו קום עשה לנו אלקים" — ווי נור דאס פאלק האט דערזעהן אז
משה פערזאמט זיך עטוואס ארונטערצוגעהן פון בארג, און ווי נור זיי האכען גער
קראגען א פערזאכט אז אט אט בלייבען זיי אהן א גאט... זיינען זיי גלייך צוגעשטאך
נען צו אהר'ען ער זאל זיי מאכען אן אנדער גאט, מעג ער אפילו זיין א קאלב,
אבער אין גאנצען אהן א גאט קענען מיר ניט זיין...

אנמערקונג:

דיעזע דרשה איז שוין אמאל פערפענליכט געווארען אונטערען נאמען „די
צובראכענע געטער" אין מאנאטליכען זשורנאל „דער אידישער וועכנטער" וואס דער פער-
פאטער האט ארויסגעגעבען מיט אייביגע יאהר צוריק, אבער צוליעב איהר וויכטיגקייט
האט דער פערפאטער געדענקט אז זי טהאר ניט פעהלען אין אוצר. אגב, זיינען געמאכט
געווארען אין איהר וויכטיגע ענדערונגען וואס די לעצטע וועלט־פאסירונגען האבען
נויטהיג געמאכט.

דאס איז פיעלייכט די ערקלעהרונג, וואס אידען האבען אויסגעדיענט אזוי פיעל עבודה זרה'ס אין ביבלישע צייטען. — אנדערע פעלקער ווען זיי האבען אנגע- ווארען די אמונה אין זייערע געטער, זיינען זיי געבליבען אין גאנצען און א גאט, אפילו אין אונזערע אייגענע צייטען זעהן מיר דיעזע ערשיינונג ביי אנדערע פעל- קער. גאנץ אפט וועט איהר בעגעגענען גוים וואס וועלען אייך זאגען: „אי העו נא רעלידזשיען“ (איך האב קיין רעליגיאן) און איהר מעגט זיי גלויבען. — דער אידישער נאטור דערלאזט ניט אזא זאך. דער איד קען און א גאט ניט עקזיסטירן, ווי דער תנ"ך זאגט עדות פיעל מאל: „ויעזבו את ד' וילכו אחרי אלהים אחרים“, ווי נור זיי האבען פערלאזען דעם אמת'ען גאט, האבען זיי גלייך גע- נומען נאכפאלגען פרעמדע געטער.

און אזוי האט זיך די געשיכטע וויעדערהאלט אונזעהליגע מאל. ניט אלע מאל זיינען די געטער, וואס מיר האבען זיך בעשאפען געווען געזען פון שטיין און פון האלץ אויסגעשניצטע אין די פארמע פון א מענשען ווי מיר זעהן דאס היינט ביי די היידענישע פעלקער. דער אידישער גייסט איז צו ערעל פאר אזעלכע גע- טער. די אידישע אבגעטער איבערהויפט אין די מאדערנע צייט, זיינען געווען פערשידענע אידעאלען, וועלכע די אידישע יוגענד האט פארגעטערט פון צייט צו צייט און גאנץ אפט זיך מוסר נפש געווען פיר זיי פונקט ווי זייערע עלטערען פון אלטען דור האבען זיך מוסר נפש געווען פאר'ן אמת'ן גאט פון זייערע עלטערען*.)

אנטיסעמיטען בעשולדיגען דעם אידען גאנץ אפט אין מאטעריאלזימוס; זיי זאגען אז דעם אידען'ס נשמה ליעגט אין זיין פאקעטבוך. זיי זאגען, אז ער האט ניט קיין אידעאל און קיין בענקען און שטרעבען נאך עטוואס גייסטיגעס. דאס איז איינע פון די ליעגענס וואס צייגט דיטליך ארויס די אנוויסענהייט פון די אידען- פרעסער אין דעם אידישען לעבען און אידישען נאטור. דער פאקט איז פונקט פער- קעהרט. ווי איד האב אויבען ערקלעהרט, אז דער איד קען ניט לעבען און א גע- וויסען אידעאל, אזוי ווי א פיש קען ניט לעבען און וואסער. עס איז אמת אז ער ביים גאנץ אפט זיינע אידעאלען, אבער קוים ווארפט ער אוועק איין אידעאל מוז ער זיך גלייך בעשאפען אז אנדערען צו פערנעהמען דעם פלאץ, וואס איז לעדיג געבליעבען אין זיין נשמה, אז ניט פיהלט ער, אז עטוואס פעהלט איהם און אז זיין לעבען איז פוסט און צוועקלאז.

דיעזער אידישער נאטור האט זיך אבגעשפיעגעלט אין זיינע אמת'ע קאלירען אין אונזער געשיכטע פון דעם לעצטען יאהרהונדערט. — אין אנפאנג פון ניין- צעהנטען יאהרהונדערט ווען דער גייסט פון אטהעאיזמוס (אונגלויביגקייט, אפיקורסות) וואס איז בעשאפען געווארען מיט די פראנצויזישע רעוואלוציאן האט דורכגעדרונגען אלע אייראפעאישע פעלקער, האט ער אויך ניט פערפעהלט צו בע- זוכען דעם אידישען לאגער. — א גרויסע טהייל פון די אידישע יוגענד פון יענעם דור האט אוועקגעווארפען די אלטע אמונה פון זייערע עלטערען און האט זיך פלוצים געפונען און א גאט. די אנדערע פעלקער פון אייראפא ווען זיי האבען זיך געפיר- נען אין אזא פאזיציאן, האבען גאנץ וועניג געזארגט, ווייל, ווי געזאגט, זיי קענען אויסקומען אין גאנצען און א גאט. אבער דער איד קען א טאג ניט פער- בלייבען און א גאט, אלזא, ווי נור די אידישע יוגענד האט אנגעווארען די אמונה אין דעם גאט פון זייערע עלטערען האבען זיי זיך באלד בעשאפען אז אנדערען גאט אויף זיין פלאץ. דער נייער גאט איז געווען די השכלה.

דער העכסטער אידעאל פון די אידישע יוגענד פון יענעם דור איז געווען שטר-
 דירעק, און דער וואס האט שוין זוכה געווען אויסצושטודירען דאקטאר אדער אינד-
 זשעניר איז פערגעמערט געווארען און בעטראכט געווארען אלס „אדם העלילין“
 „איבערמענט“. עס האט אפט געטראפען אז איינער פון דיעזע „געשטודירטע“
 האט געפיהרט אן אויסגעלאסענעם לעבען אדער האט אבגעטאהן אנדערע מעשים
 תעתועים, אבער דאס האט ניט פערקלענערט זיין כבוד צווישען די העלדען פון
 דער השכלה. ערשטענס, האבען זיי אויף א „געשטודירטען“ קיין שלעכטס ניט
 געקענט גלויבען. גאר להבדיל ווי די גמרא זאגט אויף דוד'ן „כל האומר דוד חטא
 אינו אלא טועה“. און אויב זיי האבען דעם פאקט ניט געקענט אבלייקענען, האט
 בו זיי אפען געזאגט, אז א „געשטודירטער“ איז א פרויוויליגירטע פערזאן וואס
 א פראסטער מענטש טהאר ניט מעג א געשטודירטער יא.

ווען א משכיל האט זיך דערדיענט און איז געווארען א שרייבער פון טעשהר
 ביכלעך אין לשון קודש אדער זשארגאן, האט ער אבגעמאלט דעם געשטודירטען
 אלס האלבען מלאך מיט א כאראקטער ווייס ווי שנעע, און פערקעהרט, ווען ער
 האט געדארפט האבען א „וויללעין“ (א פערדארבענעם מענשען, איין אינטריגאנט)
 האט ער אויסגעקליבען א אידען פון אלטען דור און האט איהם פארגעשטעלט
 אלס א איד וואס שיט נאכאנאנד מיט תורה און איז דער שטיקל איין ביי איהם
 דעכט אומוואויניגען מענשען פון דער וועלט. — די יעניגע פון מיינע לעזער וואס
 האבען געלעזען דעם „שווארצען יונגען מאנטשיק“ אדער „אבן נהף“ איז זשא-
 גאן „עיס צבוע“ אדער „התועה בדרכי החיים“ א. ז. ו. אין העברעאיש,
 דארפען קיין בעווייזע ניט האבען צו מיינע רייד.

ווען א משכיל פון יענער צייט איז געווארען א „משורר“ ביי אידען (און ווער
 פון די פארצייטיגע משכילים איז דאס ניט געווען קיין משורר?) האט ער בע-
 נוצט זיין מווע הויפטזעכליך צו זינגען שירים ותשכחות צו די השכלה בת השמים.
 אלע משוררים פון יענער צייט האבען געוונען אויף איין טהעמא, נעמליך: „כאם
 זיך אויף מיין פאלק, ווי לאנג וועסטו שלאפען... פערלאז דעם אלטען בית מדרש
 מיט זיינע פערשטויבטע ספרים... געה ארויס אין די ליכטיגע וועלט און זיי א
 מענטש מיט ליימען גלייד... נעהם זיך צו בילדונג, לערן זיך אויס די לאנדסשפראכע,
 נעהם אן די מאניערען פון דינע קריסטליכע שכנים, און דאן וועלען זיי דיר ענט-
 געגען קומען מיט אויסגעשטרעקטע ארעמעס, וועלען זאגען צו דיר „אהינו אתה ו“
 און דו וועסט לויז ווערען פון גלות און פון אלע דינע צרות“...

ניט אזוי לייכט איז זיי אָנגעקומען צו געווינען דאס פאלק אויף דער זייט פון
 זייער נייעם אָבנאָט. אָבער ביסלעכווייז האָט זיך ישראליק געלאָזט איבעררעדען,
 ער האָט פערלאָזען דעם בית המדרש, פערזוכט די אייראָפעאישע בילדונג, האָט
 געקראָגען גרויס לופט צו איהר, און האָט זיך צוגעכאַפט צו איהר נאָך מיט גרע-
 סערע התלהבות ווי די משכילים האָבען עס ערוואַרטעט.

אָבער זעהט וואָס אויף דער וועלט קען פאַסירען. נאָכדעם ווי די משכילים
 האָבען עררייכט א פאַלשטענדיגען זיעג, נאָכדעם ווי קיינער האָט שוין ניט גע-
 וואָגט צו עפענען א מויל נעגען די השכלה בת השמים (א חוץ עטליכע פאנא-
 טיקער, וואָס די משכילים האָבען זיי מבטל געווען כקליפת השום) — האָבען פלוצ-
 לאנג אלע דערפיהלט אז דער אָבנאָט האָט פערלאָרען זיין כח, אדער בעסער געזאָגט
 ער האָט גאר קיינמאל קיין כח ניט געהאַט...

די משכילים האבען אויסגעפונען. אז זיי האבען געמאכט דעם זעלבען טעות, ווי יענער קליינשטערטעריגער שדכן — אן אלטער מלמד פון א קליין שטעדטעל איז א מאל געקומען צום רבי'ן און האט איהם דערצעהלט אז ער איז אז עני מדוכא, א מומפל מיט א „השובה אשה“ וגם בכנים המשה“, און אלעס וואס איז געווען אין הייל איז שוין פער'טישכונ'ט, און עס איז ניטא קיין האפענונג ארויסצונעהן מען איז זי. ווי. אי. ז. וי. —

דער רבי האט דעם פארשוין גאנץ גוט בעמראכט און האט איהם אן עצה גע'געבען, ער זאל ווערען א שדכן.

דער מלמד איז אוועקגעפאהרען אהיים און האט בעשלאסען צו מאכען זיין ערשטע אפעראציען אויפ'ן נגיד פון זיין שטעדטיל, וועלכער האט געהאט א בת יחידה א מיידעל אין שידוכים, אבער וואו געהמט מען א חתן, וואס זאל פאסען פאר איהר ? קיין צווייטער נגיד איז אין גאנצען שטעדטיל ניט געווען, פאלט איהם איין אז תורה איז די בעסטע סחורה, און אזוי ווי עס זיצט אין בית המדרש א סלאבאדקער בחור, וואס די גאנצע שטאדט ווייסט אז ער איז א גרויסער מתמיד און א ירא שמים, דארף מען ניט האבען קיין שעהנערען חתן ווי ער איז, אבער דא פאלט אן אויפ'ן שדכן א מורא, טאמער וויל דער בחור ניט ? עפעס מור מעלט מען אויפ'ן גביר, אז ער איז ניט קיין גרויסער ירא שמים, מען האט איהם געזעהען עסענדיג אום אסתר-תענית, און אויף זיין טאכטער זאגט מען אז מען האט איהר געזעהען טראגען א נאזטיכעל אהן איין עירוב. — טראכטענדיג וועגען דיעזע זאכען האט איהם אזש ארויסגעשלאגען א קאלטער שווייס, אויב דער „סלאבאדקער“ האט געהערט פון דיעזע זאכען — טראכט זיך דער שדכן — וועט ער געוויס ניט וועלען הערען פון אזא שידוך.

שעהנע עטליכע טעג איז ער ארומגעגאנגען און זיך געבראכען דעם מוח ווע'גען דעם, ביז ער האט אויסגעקלעהרט א גאנצע „קעמפיין“ ווי ער זאל מיט'ן סלאבאדקער רעדען, נעמליך : ער זאל איהם געבען צו פערשטעהען, אז ער האט דא א געלעגענהייט מחזיר למוטב זיין א גאנצע פאמיליע. מילא די טאכטער וואס וועט ווערען זיין ווייב וועט דאך געוויס ווערען א גאטס-פארטיגע אידישע טאכ'טער, עס שטעהט דאך בפירוש „והוא ימשל בה“, נור אפילו דער גביר אליין מיט זיין גאנצער פאמיליע וועלען אויך געוויס ווערען בעלי תשובה ווען זיי וועלען אריי'ן קריגען אזא ירא שמים אין דער פאמיליע.

בעוואפענט מיט אזא שטארקען ארגומענט איז ער געקומען צום ישיבה בחור, אבער צו זיין גרויסער פרייד האט ער מיט'ן בחור גאר נישט געדארפט אזוי פיעל טענה'ען. „דער סלאבאדקער“ האט אויסגעהערט דעם ענין מיט גרויס נייגירעך און האט געזאגט אז פון זיינעם וועגען מען שרייבען תנאים אפילו היינט. דער שדכן איז אוועקגעלאפען אהיים מיט גרויס שמחה : — בריינע — זאגט ער צו זיין ווייב — מיר מענען זיך ביידע אכגעבען מזל טוב. איך האב ברוד השם אויסגעהערט אז ענין וואס וועט מאכען אן ענדע צו אונזער ארימקייט. אונזערע זילבערנע לעפעל זיינען שוין אזוי גוט ווי ארויסגענומען פון מלוא און אונזערע קישענס נעכטיגען די לעצטע נאכט אין גמילת חסדים. — וואס איז ? — פרעגט די ווייב מיט ערשטוינונג — האסט געפונען אן אוצר ? — נאך בעסטער — זאגט דער שדכן — איך האב געפונען א חתן פאר יוסיל דעם נגיד'ס טאכטער, אלעס איז שוין אכגעמאכט איך דארף נור אריבערלויפען צו יוסיל'ען „גומר“, זיין דעם ענין. —

פאר שמהה האָט די ווייב אַוועקגענומען די האַנד פון האַרצען און איהם גע-
געבען אַ בעסערען סאַפּער ווי געוועהנליך.

נאָך סאַפּער האָט דער שדכן אָנגעטהאָן די שבת'דיגע קאַפּאטע און אַוועק מיט
אַ פּרעהליבען האַרצען צו יוסיל' דעם נגיד.

וואס דאַרטען איז פאַרנעקומען גלויב איך אַז איהר פּערשטעהט שוין אַליין,
איידער דער שדכן האָט נאָך פּאַספּיעט פאַרצולעגען דעם ענין מיט אַלע פּרטים,
האָט זייהם יוסיל' גאַנץ געלאָסען אָנגענומען פאַר'ן קאָלנער און איהם אַרונטערגע-
וואַרפען פון אַלע טרעפּען.

די העלדען פון דער השכלה האָבען געהאַנדעלט פונקט ווי יענער שדכן. זיי
האָבען אַוועקגעלעגט זייער גאַנצע מיה איבערצורעדען יעקב'ען אַז עס לוינט איהם
צו ווערען אַ מחותן מיט עשו'ן. יעקב האָט זיך כלומר'שט געלאָזט בעמען, אבער
אַ איד איז דאָך קיין גולן ניט. ער האָט זיך ענדליך געלאָזט איבעררעדען. אבער
דאָן, ווען די משכילים האָבען זיך שוין קאָנגראַטולירט, אַז דער ענין איז שוין
נגמיר געוואָרען בכי טוב, האָבען זיי זיך פּלוצים אַרומגעזעהען אַז עס זיינען דאָ
צוויי צדדים אין אַ שידוך, און אַז פּעל'ן ביי איהן צד מיינט נאָך ניט אַוסגעפיהרט
דעם שידוך.

אויפ'ן פעטער יעשו האָט ד' השכלה אַ גאַנץ קנאַפען אַינדרוק געמאַכט. די
זעלבע שנאה וואס ער' האָט פּריהער געהאַט צו יענקלען, האָט ער אַיצטער גע-
פיהלט צו „יאַקאָב'ן אַדער צו „דזשייקאָב'ן“. פּיעליכט נאָך מיט מעהר פּרישהייט.
און טאַמער איז דאָס נאָך ניט גענוג געווען, האָבען אַ ביסעלע שפּעטער
אויסגעבראַכען די פּאַגראַמען אין רוסלאַנד און אין אַנדערע פּינסטערע לענדער.

דאָס איז געווען דער אַנטוואָרט פון עשו'ן אויף די מחותנים'שאַפט וואס יענ-
קעל האָט גענומען אַרויסווויזען צו איהם אין דער לעצטער צייט...

די אידישע יוגענד האָט פּלוצים דערזעהען איהר אָבנאָט השכלה'ליענענדיג
צובראַכען ביי איהרע פּיס. זיי זיינען ווייטער געבליעבען אַהן אַ גאַט. אבער
אַהן אַ גאַט קען דאָך אַ איד ניט זיין, האָבען זיי אויף גיך בעשאַפען אַ נייעם גאַט.
דער צווייטער אָבנאָט פון די אידישע יוגענד איז געווען פּאַליטישע פּרייהייט.

מיט די גאַנצע התלהבות פון דער אידישער נשמה האָבען זיך אונזערע יונגע לייט
אַריינגעוואַרפען אין דער מלחמה צו בעפרייען די מענשהייט פון פּאַליטישען רעס-
פּאַטיזמוס. פונקט ווי זייערע עלטערע האָבען זיך אַ מאַל געלאָזט וואַרפען אין
פּייער און מאַטערען מיט די פּאַלטער-מאַשינען פון די אינקוויזיציאָן צוליעב זייער
אַמונה, אַזוי האָבען אונזערע מאַדערנע מאַרטירער זיך געלאָזט שיסען און הענגען
און שמאַכטען אין די קאַזעמעטען פון סיביריען צוליעב דיעזען נייעם אָבנאָט. ווען
אימיצער האָט זיי געפרעגט: „סטייטש, וואס גיט איהר אַוועק אַייערע כחות
און אַייער לעבען פיר פרעמדע, וועהרענד אַייער אַייגען פּאַלק איז פּערשקלאַפט און
פּערפאַלגט און גויהיגט זיך אין אַייערע דיענסטע. — האָבען זיי געענטפּערט:
„דאָס אידישע פּאַלק וועט געהאַלפען ווערען ווען די גאַנצע מענשהייט וועט געהאַל-
פען ווערען, ווען דער פּאַליטישע דעספּאַטיזמוס וועט פּאַלען וועט ממילא אַויד
פּאַלען דער אַייערנער וואַנד וואָס טהיילט פּעלקער פּאַנאַדער און מאַכט זיי פאַר
שונאים אַיינע צו די אַנדערע.

מיט דיעזע געדאַנקען אין זיינען האָבען אידישע יונגע לייט געקעמפט אין די
ערשטע רייהען פון אַלע רעוואָלוציאָנערע און רעפּאַרטיבעווענגונגען, וואָס זיינען

אנגעפיהרט געוואָרען אין פּערשיעדענע לענדער אין די לעצטע צייט. אין געוויסע פעלע האָט די אירישע יוגענד אליין בעשאַפּען דיעזע בעוועגונגען, און הגם זיי האָבן בען נאָך דערווייל די וועלט אין גאַנצען ניט איבערגעמאַכט, האָבען זיי דאָך אַריינגעבראַכט אַ גרויסע מאָס ליכט און פּרייהייט אין פּיעלע פּינסטערע ווינקלען פון דער וועלט.

אַבער דאָן האָבען זיי זיך אַרומגעזעהן, אַז פון זייער האַפּנונג, דאָס די בע-פּרייאונג פאַר אַנדערע פעלקער וועט אויך ברענגען א ישובה אויף זייער אייגענע אונגליקליכע פּאַלק, האָט זיך נאָר ניט אויסגעלאָזען.

ווען די רוסישע „דומא“, וועלכע די אירישע יוגענד האָט בעשאַפּען מיט איהר בלוט, האָט זיך אין די לעצטע צייט אַרויסגעוועזען אין איהרע אמת'ע פאַרבען, נעמליך: אַלס אַרויסגעצייכענטע פּאַלקס-בימה פאַר אַנטיסעמיטישע פּרופּאגאַנדא, האָט אַ געוועזענער אירישער דעפּוטאַט געזאָגט אויף איהר פּאַלגענדען מושל:

אַ אירישער בעל־חבית פון אַ קליין שטערטעל אין אַ מאָל אויפגעשטאַנען שבת פאַרטאָג און האָט געוואָלט אַריינקוקען אין אַ ספּר, אָבער וואָס טוהט מען אַז עס איז פּינסטער? פּאַלט איהם איין אַ פּלאַץ, ער וועט אויפּוועקען זיין נאַכבאַר יעפּים און איהם אַריינרופּען מאַכען אַ שנאַפּס (דאָס איז ער געווען זיכער, אַז מאַכען אַ שנאַפּס וועט יעפּים אויפּשטעהען בשמחה רבה אפילו אין מיטען דער נאַכט) און הגם מען טהאָר אַ גוי ניט זאָגען ער זאָל אַנצינדען פּייער, ווייל „אמירה לנכרי שבות“, אָבער אַז דער גוי וועט שוין זיין אין הויז וועט ער שוין געפּינען אַן עצה ווי צו מאַכען, אַז ער זאָל אַנצינדען פּייער ניט געזאַנטערדייט. אזוי האָט ער טאַקי געטהאָן, און דער גוי, ווען ער האָט דערהערט אַ שנאַפּס, האָט זיך טאַקי ניט געפּוילט און איז אויפגעשטאַנען, זיך אַנגעקליידט, און אַריין צום אידען אין הויז. — דער איד האָט זיך כלומר „שט געמאַכט אַז ער קען ניט געפּינען די שנאַפּס אין דער פּינסטער, און דער גוי האָט פּערשטאַנען, וואָס מען מיינט און האָט טאַקע אַרויסגענומען אַ מעטש און אַנגעצונדען דעם לאַמפּ.

דער איד איז צופריעדען געווען וואָס זיין פּלאַן האָט זיך אַיינגעגעבען און אויס דאַנקבאַרקייט האָט ער אַוועקגעשטעלט אויף'ן טיש די גאַנצע פּלעשעל, אזוי ווי אַיינער זאָגט: נעהם וויפּיעל דו ווילסט אַליין, יעפּים האָט זיך טאַקי ניט געלאָזט בעטען און האָט געמאַכט אַתח ושתים, אָבער ווען ער האָט געדענקט, אַז ער האָט שוין גענוג, האָט ער זיך גאַנץ גוט בעלעקט, אָבערווישט די וואַנצעס, און גאַנץ געלאָסען גענומען און אַרויסגעלאָשען די פּייער. — זאָגען אַ וואָרט האָט דער איד ניט געקענט ווייל עס איז דאָך אַ כּפּירוש'ע משנה (שבת קכ"א) „עכו"ם שבא לכבות אין אומרים לו כבה ואל תכבה“, און אזוי איז ער נעביד ווייטער געבליעבען אין דער פּינסטער.

די אירישע סאַציאַל־דעמאָקראַטען האָבען זיך געפונען נאָך די רוסישע רע-וואָלוציאָן פון 1905 פונקט אין דער זעלבער פּאַזיציאָן. זיי האָבען געשטעלט זייער לעבען אין קאָן און האָבען אויפגעוועקט דעם רוסישען קאַצאַפּ, ער זאָל אַריינברענגן גען עטוואָס ליכט אין זיין לאַנד, דענקענדיג אַז עס וועט זיין ליכטיג די רוסען וועט דאָס אונגליקליכע אירישע פּאַלק אויך הנאה האָבען פון זייער ליכט, אָבער איוואָן איוואָנווויטש האָט זיך בענוצט מיט די ליכט נאָר פון זיין אייגענער הנאה ווענען, דעם אידען האָט ער געלאָזען אין דער פּינסטער פונקט ווי בעפּאַר...

אין 1914 איז די פערפוילטע רוסישע רעגירונג פון די ראמאנאווס אריין אין קריעג מיט דייטשלאנד אונפארבעריימעט, מיט דעם רעזולטאט אז אין א משך פון א פאָר יאהר האָט די גאַנצע מדינה צוזאַמענגעבראַכען און דער פלאַקער פון „רעוואַלוציאָן“ האָט אַרומגעכאַפט די גאַנצע פּאָלק — זעלבסטפערשטענדליך אז די אידישע יוגענד האָט פערנומען דעם אויבענאָן אין די ערשטע רייען פון די נייע בעוועגונג. דער וואָרט „רעוואַלוציאָן“ איז געוואָרען פאַר זיי ממש אַ נייע רעליגיאָן. זיי האָבען געזעהן אין דיעזען פּאָלקס־קאַמפּף די בעפרייאַנג פון די גאַנצער מענשהייט בכלל און פון די אידישע פּאָלק בפרט.

די רעוואַלוציאָן איז געקרוינט געוואָרען מיט מעהר ערפּאָלג ווי מען האָט געקענט ערוואַרטען. ווי אַ וויטהענדער שטורם האָט זי דורכגעבראַכען די אייזערנע ווענט פון די אַלטע טיראַניי און האָט איבערגעגעבען די לייצעס פון הערשאַפט אין די הענט פון די אונטערדריקטע מאַסען פון פּאָלק.

עס האָט אָבער ניט לאַנג גענומען און די אידישע קעמפּפער האָבען אויסגעפונען ווידער אַ מאָל אַז דער נייער גאַט פון רעוואַלוציאָן האָט זיי אַבגענאַרט. — אַזוי ווי דער אַלטער פרעה פון ביבלישע צייטען האָט גאַנץ גיך פּערגעסען די דיענסטע וואָס יוסף האָט געלייטעט זיין לאַנד, אַזוי האָט דער מאַדערנער איינזאַן איוואַנאַ וויטש לייבט פּערגעסען די מתנות אידישע אידעאָליסטען וואָס האָבען מיט גרויס בעגייסטערונג אַוועקגעלעגט זייער לעבען פאַר דער רוסישער פרייהייט — די בע־פרייעטע רוסישע מאַסען האָבען בענייט די אַלטע הריגות און פּאַנאַמען אויף איר דען נאָך מיט מעהר פרישקייט ווי אין די צייטען פון די ראַמאַנאווס.

ענדליך איז די אידישע יוגענד ווידער געבליעבען אַהן אַ גאַט... אָבער אַזוי ווי אַהן אַ גאַט קען אַ אידישער יוגער מאַן ניט זיין, האָבען זיי זיך בעשאַפען אַן אַנדער גאַט.

דער נייער גאַט פון דער אידישער יוגענד, איז געוואָרען **אידישע נאַציאָנאַל־ליזמוס**.

זעהענדיג אַז די פּעלקער ווילען ניט אַנערקענען זייער פּאַטריאָטיזמוס צו די פרעמדע לענדער, האָבען זיך די אידישע יוגע לייט דערמאָהנט אַז זיי האָבען ערגעץ אַן אייגענע לאַנד אין אַזיע, און זעהענדיג, אַז מען פּערצאַמט זיי דעם וועג צו פרעמדע שפּראַכען און פרעמדע ליטעראַטורע, האָבען זיי זיך דערמאָהנט אַז זיי האָבען אַן אייגענע שפּראַך און אַז מען קען מיט איהר בעשאַפען אַן אייגענע ליטעראַטור. דער קאַמפּף־געשריי איז געוואָרען: וואָרום זאַלען מיר קלייבען ברעקלעך אונטער פרעמדע טישען, ווען מיר קענען זיצען מיט לייטע־גלייך ביי אונזער אייגענעם טיש. די זעלבע התלהבות וואָס זיי האָבען פריהער ארויסגעווייזט זען אין די פרעמדע וועל־טבעוועגונגען האָבען זיי יעצט איבערגעטראָגען נאָך מיט מעהר שטאַרקייט צו זייער אייגענע נאַציאָנאַלע בעוועגונג, און אין אַ קורצע צייט האָבען זיי טאַקע בעוועזען וואַונדער. פון די שוואַכע און צושפּרייטע חובבי ציון חברה־לאַך האָבען זיי געמאַכט אַ מעכטיגע פּאָלקס־אַרגאַניזאַציאָן און פון נאָר נישט האָבען זיי בעשאַפען אַ בעדייטענדע העברעאישע ליטעראַטור.

פון די אַלע געמער וואָס די אידישע יוגענד האָט זיך בעשאַפען איז דיעזער אַהן צווייפּעל דער שענהסטער. איז אָבער דער חיסרון אַז מיר אידען זיינען עסס־טרעמיסטען. — גאַנץ אַפּט ווערט אַ גוטע אידעע פּערדאַרבען ביי אונז אין די אַלער צולייב דעם וואָס מיר כאַפען אַריבער די מאַס. אַזוי איז עס אויך געאַנגען אין

דיעזען פאל. — אין א קורצע צייט האבען פיעלע פון די יונגע ציוניסטען אנגע-
הויבען ארויסצואווייזן סימנים אז זיי קענען אויסקומען מיט א „ירושלים“ און
דעם „שוכן בירושלים“ — אין זייער האפענונג און מעטהאדען ווי אזוי צוריק
צוגעוויינען ארץ ישראל פערנעהמט גאט קיין פלאץ ניט; זיי לעגען פיעל מעהר
געוויכט אויף א מיליאן דאללער-פאנד ווי אויף תשובה ותפילה; זיי גלויבען
פיעל מעהר אין באזעלער פראגראם ווי אין תורת משה; זיי האבען פערגעסען די
ווערטער פון הייליגען משורר: „אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו, אם ה'
לא ישמר עיר שוא שקד שומר“.

דיעזע זיינען א גרויסע געפאהר פאר'ן יודענטהום — ווייל אויב זיי וועלען
טאקי ווערען א מאכט אין די נייע ציון וירושלים וואס מיר האפען צו זעהן בבנינה
בב"א וועלען זיי די שכינה פערטרייבען פון דארטען — זיי וועלען מאכען פון דער
הייליגער לאנד א „פאלעסטינא“ (ארץ פלשתים) אבער ניט קיין „ארץ הקדושה“.
און זיי וועלען הו"ש ברענגען א דריטען חורבן מיט נייע קינות פאר די קומענדע
דורות...

דער אמת איז אז אידישע נאציאנאליזמוס איז נור א טהייל פון יודענטהום,
אבער בשום אופן ניט דאס גאנצע יודענטהום און אזוי ווי עס איז א געפאהר פאר
א לעבעדיגען קערפער ווען איינער פון זיינע גליעדער נעהמט וואקסען אויסער
פראפארציאן, אזוי האט אונזער היסטאריע שוין אייניגע מאל בעווייזען אז עס
איז א געפאהר פאר אונזער אמונה אויסצוקלייבען איין מצוה אדער אידעע פון
דער תורה און אנצוהיינגען אז איהר די גאנצע האפענונג און שטרעבונג פון דאס
אידישע פאלק.

און דערבער זאג איך צו די אידישע יונגענר: אויב איהר מיינט אבצושניידען
פאר זיך נור איין גליעד פון יודענטהום און די איבריגע איבערצולאזען, וועט איהר
אין גיכען געפינען אויך דיעזען גליעד א טויטען אין אייערע הענר... בעפאר איהר
קענט פירוורקליכען אייער האפענונג אויף די אידישע לאנד מוזט איהר פריהער
טרינקען די וואסער פון די אידישע אמונה.

איהר האט געוויס געהערט די געשיכטע ווי אזוי אן אלטער מאן האט א מאל
געווארפען אז אומ'חן אויף זיין אלטע ווייב, האט איהר גע'נט און געהייראט א
מיידעל. געוועהנליך, האט ער פון איהר קיין האניג ניט געלעקט. און דער סוף
איז געווען אז ער האט זיך געמוזט מיט איהר שוידען און איז אין גאנצען געבליען
בען עלענד ווי א שטיין. דאן האבען זיך בערעכענט זיינע דערוואקסענע קינדער
און זיינען איהם געקומען ריידען א שידוך טאקי מיט זיין אלטע פלונ'טע, זייער
מאמען. און דער אלטער האט זיך לייכט געלאזט איבערריידען.

אט מיט דעם זעלבען סארט שדכנות וויל איך קומען צו די אידישע אינטעלי-
גענט.

שוין מעהר ווי א יאהרהונדערט זייט איהר האט אוועקגעווארפען די אלטע פער-
הייליגטע אמונה פון אייערע עלטערען און אנגעפאנגען צו דייענען אנדערע געטער.
אבער איינעם נאכ'ן אנדערען האט איהר אויסגעפונען אז זיי זיינען געמאכט פון
ליים, און ביים קלענסטען שמוים וואס זיי האבען געקראגען זיינען זיי צושאטען גע-
ווארען פאר אייערע פיס...

איך האב פאר אייך א אידעאל וועלכער איז געמאכט פון א בעסערען שטאף

ווי דיעוער און וועלכען איהר וועט שיון ניט דארפען ביימען אלע מאנטאג און דאנערשטאג.

דער נייער אידעאל וואָס איך שרכן אייד איז קיין אנדערער אלס דער אלטער און אימער נייער יודענמהום |

דער יודענמהום איז אַ אידעאל וואָס האָט צוגעקניפט צו זיך דאָס האַרץ פון אונזער גאַנצען פּאָלק פאַר אַ משך פון 4000 יאָהר : אַ אידעאל וואָס האָט זיך ניט געבליטען אין די פּערשיעדענע צייטען און פּערשיעדענע לענדער און אומשטענדיגע דער, וואָס אונזער פּאָלק האָט דורכגעמאַכט : אַ אידעאל, וואָס קיין פּייער און וואַסער האָבען ניט געקענט פּערניכטען און קיין צוואַנגען האָבען ניט געקענט אַרויס-רייסען פון די אידישע האַרץ, ווי דער גרויסער משורר זאָגט : „מים רבים לאַ יוכלו לכתוב את האהבה ונהרות לאַ ישמפּוה“.

די געמער וואָס איהר האָט ביז יעצט געדיענט זיינען געווען ליימענע שאַרבענס : די אידעאלען וואָס איהר האָט ביז יעצט פּערגעמערט זיינען גאר קיין אידעאלען ניט געווען, נור איינפאַכע געשעפטס-מעסיגע פּלענער צו פּערבעסערען די לאַגע פון מענשען אויף דער וועלט ; דער אמת'ער אידעאל איז אַ זאך, וואָס איז פּער-בונדען מיט דער נשמה ניט מיט'ן גוף. איין אידעל וואָס דער מענטש לייעט, שלאַ על מנת לקבל פרס“. און אַ שום האָפּענונג צו ציהען נוצען דאָפּו, און אפּטמאַל פּערקערט, מיט אַ געווייטהייט אַז ער וועט לידען דערפּון.

אַזאַ אַמוז'ער אידעאל איז געווען דער יודענמהום, קיין נוצען אויף דער וועלט האָט דאָס אידישע קיינמאַל פון איהם ניט געפאַדערט. פאַר-קעהרט, ווען דאָס יודענמהום איז געשטאַנען אין געפאַהר זיינען טויזענדע אידען געווען פּערטיג אַוועקצולעגען זייער לעבען פיר איהם.

אויף דיעזע געטליכע לייענע, וואָס דאָס אידישע פּאָלק האָט אימער אַרויסגע-ווייען צו זייער אמונה, זאָגט עדות אונזער לאַנגע און וואונדערבאַרע היסטאָריע. קיין בעוועגונג אויף דער וועלט קען ניט אויפווייזען, אַז מענשען האָבען דאָפּיר אַזוי פיעל קרבנות געבראַכט, ווי די אידישע קדושים פאַר'ן יודענמהום, און קיין אידעל איז דער וועלט האָט ניט בכה אַרויסצורופּען דעם געפיהל פון מסירת נפש אין אידענ'ס נאַטור, אויסער דער אלטער און הייליגער אידעאל פון זיין תורה און אמונה.

אַט דאָס איז דער בעהאַלטענער געדאַנקען איז די געשיכטע פון פך השמן — דאָס אידישע נאַטור איז געווען די זעלבע איז אלע צייטען ; אין די צייטען פון נס הנוכה האָט אויך די אידישע יונגער געשטרעבט נאָך פּערשיעדענע אידעאַ-לען — די אידעאלען אליין האָבען געקענט זיין אונשערליך, אַזוי ווי צום ביישפּיעל פּאַעזיע פּילאָזאָפּיע די שעהנע קונסט א. ז. ו. וועלכע זיינען גאַנץ אונשולדיג אלס צייט-פּערטרייב אָדער אלס אַ מיטעל צו ענטוויקלען און צו שאַרפען דעם שכל. אָבער די פּערדאַרבענע גריכען האָבען דיעזע חכמות און קינסטע אויסגענוצט צו פּערשטאַרקען און פּערברייטען זייער אַנווירדיגע געצענדיענסט און דערמיט האָבען זיי דיעזע אידעאלען פּערשוועכט — אַזוי צום ביישפּיעל האָבען זיי בענוצט די קונסט פון מאַהלעריי און סקולפּטור צו מאַהלען אָדער אויסהאַקען פון שטיינער די פּאַרמען פון געמער און געטינען, און די פּאַעזיע האָבען זיי בענוצט צו בעוויינען דיעזע געמער, און די פּילאָזאָפּיע צו בעווייזען אַז דיעזע געצענדיענסט איז די ריכ-טיגע רעליגיאָן — אַט דאָס האָבען די חכמי התלמוד אויסגעדריקט אין זייער שעהנע

מליצה : „ממאן כל השמנים“ (ווייל חכמה, וויסענשאפט און אנדערע גייס־טיגע זאכען ווערען אין פיעלע ערטער אין תנ"ך פערגליכען צו בויס־אויף אזוי ווי „שמן תורק שמך“ „לריח שמניך טובים“ א. ז. וו. פערקעהרט קערפערליכע פערנע־ניגען ווערען פערגליכען צו וויין) דאס איז פיעלייכט די אורזאכע וואס מען האט געזאָלכט אַ קעניג מיט אויף, אַנצו־דייטען אַז זיין הערשאַפט זאָל זיין אַ הערשאַפט פון גייסט און אידעאַל און ניט פון מאַטעריאַל.

נור איין אידעאַל זיינען זיי ניט געווען מעכטיג גענוג מטמא צו זיין און דאס איז דער אידעאַל פון יודענטהום — דיעזער אידעאַל קען ניט פערדאַרבען ווע־רען ווייל עס איז פערזייעגעלט מיט'ן זיעגעל פון כהן גדול. דער אַלערהעכסטער הימלישער כהן גדול האָט איינמאַל אַרויפגעזעצט זיין זיעגעל אויפ'ן יודענטהום מיט'ן אויפשריפט „לא תוסיפו ולא תגרעו“, דיעזער זיעגעל האָלט דעם יודענטהום ריין און הייליג פון יעדע פערשוועכונג, זאָ דאָס אַפילו די אומריינע גריכען זיינען ניט געווען אימשיטאַנדע צו פערשוועכען איהר הייליגקייט, אויסגעזעהן האָט עס אַז דער יודענטהום קען לאָנג ניט עקזיסטירען (ולא היה בו אלא להדליק יום אחד) אָבער דורך די איבערנאַטירליכע קראַפט וואָס זיצט אין יודענטהום איז זי ניט אונטערגעגאַנגען ביז היינטיגען טאָג (והדליקו ממנו שמונת ימים — ר"ל זמן הרבה). די מאַגעטישע קראַפט פון די אידישע אמונה איז ניט שוואַכער געוואָרען און די אידישע האַרץ איז ניט קעלטער געוואָרען, די אידישע יוגענד האָט נור אויף אַ וויילע פערבלאָנדרשעט אויף פּרעמדע פּעלדער... זיי זיינען געגאַנגען רייסען בלומען אָבער זיי האָבען זיך צושטאַכען די הענד אַז די דערנער... זייער נשמה בענקט נאָך עטוואָס אָבער זיי ווייסען ניט וואָס, (על משכבי בלילות בקשתי את שאהבה נפשי בקשתיו ולא מצאתיו...)

די אידישע יוגענד האָט פּרובירט זוכען איהר אידעאַל אין פערשיעדענע בעווע־גונגען, וואס האָבען צוטהאַן מיט די אויסערע מאַטעריעלע וועלט, אָבער דאָר־טען האָבען זיי ניט געפונען קיין זאך, וואס זאָל קענען צופריעדענשטעלען די אידישע האַרץ. (אקומה נא ואסובכה בעיר בשוקים וברחובות אבקשה את שאהבה נפשי בקשתיו ולא מצאתיו...)

ווען זיי וועלען איינמאַל פאַר אַלע מאל פאַרלאָזען דיעזע פּרעמדע געטער, און קומען אביסעלע נעהענטער צום אידישען לאַגער וועלען זיי געפינען דעם אידעאַל, צו וועלכען זייער האַרץ ציהט. (כמעט שעברתי מהם עד שמצאתי את שאהבה נפשי...)

און דאָן קען מען האַפען, אַז זיי וועלען זיך שוין מיט איהם קיינמאַל ניט שיידען (אחזתיו ולא ארפנו וכו').

דער אידישער אידעאַל פון דער צוקונפט מוז און דאַרף זיין דאָס אלעמ יודענטהום פו אַמאַל.

חומר לדרוש.

פך השמן

אגדות חז"ל.

"וארשתוך לי באמונה וידעת את ה'", אתה מוצא שאין הגליות מתכנסות אלא בשכר אמונה, וכה"א, "אתי מלבנן כלה אתי מלבנן הבואי תשורי מראש אמנה" (שה"ש ד'). גדולה האמונה לפני מה שאמר והיה העולם שבשכר האמונה שאהמינו ישראל שרתה עליהם רוח"ק ואמרו שירה, שנאמר, "וואמינו בה' ובמשה עבדו אז ישיר משה" (שמות י"ד). וכן אתה מוצא שלא נגאלו אבותינו ממצרים אלא בזכות האמונה, שנאמר, "ויאמן העם" (שם ו'). אף אברהם לא ירש הקנה"ז והקנה"ב אלא בזכות האמונה שהאמין, שנאמר, "והאמין בה'" (ב"י ט'). וכן הוא אומר, "ואהרן וחור תמכו בידיו וגו' והיו ידיו אמונה (שמות י"ז). בבבלי אמנה מהו אומר, "פתחו שערים ויבוא גוי צדיק שומר אמונים" (ישעי' כ"ו). "אמונים נוצר ה'" (תהלים ל"א). וכה"א, "טוב לתודות לה' וגו' ואמונתך בלילות וגו' כי שמתתני ה' בפעליך". (שם צ"ב), מי גרם לנו לבוא לידי שמחה זו אלא בשכר אמונה שהאמינו אבותינו בעוה"ז שכלו לילות, וכן יחושפם אומר לעם, "האמינו בה' אלהיכם האמינו בנביאיו והצליתו" (דוה"ב כ'). "ה' עיניך הלא לאמונה" (ירמ' ה'). "וצדיק באמונתו יתיח" (תבוק ב'). וכה"א, "וואמינו בדברו ושירו תחילתו" (תהלים ק"ו (מכילתא, ילק"ש)).

כשנבטמו (משה ואהרן) ועמדו לפני פרעה אמר להם, מה אתם מבקשים? אמרו לו כה אמר ה' אלהי ישראל שלח את עמי ויחוננו לי במדבר, אמר להם, מי ה' אשר אשבע בקולו, לא ידעתי את ה' באותה שעה הוציא דפתרא (מגילה) שלו, התחיל לקרות, אלהי השמן, אלהי כושיות, אלהי גהינם, אלהי צידון ואלהי מואב, אמר להם והלא קראתי לכל אלהות של שדים ואין שם שם אלהיכם. אמרו לו, דבריך דומים לכהן שהיה לו עבד, יצא הכהן חוץ למדינה, הלך העבד לבקש את רבו בבית הקברות. התחיל צות לבני אדם ואמר להם, הראיתם את רבי בכאן? אמרו לו, רבך כהן הוא? אמר להם, הן. אמרו לו, שומה! מי ראה כהן בבית הקברות? ! כן אתה פרעה, כל אלו אלהות כלם מתים, אבל ה' אלהינו הוא אלהים חיים ומלך עולם (מדרש אגדה, ילק"ש).

"ולא אותי קראת ועקב", וזה"כ, ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' ויעזבו את ה' ולא עבדוהו", אפילו בשותפות לא עבדוהו. אמר ר' יוסי בר חנינא, אמר הקב"ה, לא עשו אותי בני כגריזמי (מין קינות סעודה) הזה שהוא בא באחרונה, אמר ר' אדן, משל לעבדו של מלך שעשה סעודה וזימן את כל בני המלך ולא זימן את המלך, אמר המלך, הלואי שהשוח אותי לבני ביתי (איכה רבתי, ילקוט).

"מורשה קהילת ועקב", משל לבן מלכים שנשבע כשהוא קטן למדינת חים; אם מבקש לחזור אהר מאה שנים אינו בוש לחזור, מפני שאומר, לירושתו אינו חוזר. (ספרי).

חבית השיימים.

כאשר נתכוננת באדם ונסתכלה בעולם נראה כי האדם בגופו ונשמתו דומה לבן יקיר אשר מסר לו האב המחויב ללמדו לשוט במים חבית של שיימים או כדור מלא רוח: כל עוד שהבן ישתמש בו אך לשוט מעבר הנהר אל עברו השני ולא יעשה אתו מדהת, גם אם כנער אולי יבעטהו לפעמים וידרכהו ימלמלהו ויקלעו מן עבר אל עבר, גם אז עוד יוכל אח"כ בהנחמו לשוב ולהשתרע עליו בכל רמ"ת אבריו ושס"ה גידיו ולעבור את נהר איתן, אך אוי לו ואוי לנפשו אם יקוב חור בחביתו או בכדורו להוציא הרות העצורה בקרבו, או אז ירדו תהומות, הנער הבער עם הכדור יחיו. עליו אמר חכם החכמים: "כבוד אבן ונטל החול וכעס אויל כבד משניהם" (ההכבדה והמשא של החבית או הכדור לא ירעו ככעס האויל שעשה בו נקב). (לבני ישראל, ח"ב).

החשמונאים.

כך היא דרכם של הנאצינוליסטים החדשים לרומם ולפאר את גבורת האגרוף של החשמונאים ולהציג אותם על כמה אחת עם גבורי העמים האחרים כמו ווילהעלם מעלל, גיאורג וושינגטן, וכו' ועוברים בחשאי על ההבדל הגדול והעקרי שיש ביניהם, והוא שהחשמונאים סבלו בדומיה את עול היונים כ"ו שהלחץ נגע אך על עצמם ואל בשרם, ואימתי קמו? "כשעמדה עליהם מלכות יון הרשעה להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך", (ולכן גם הקב"ה התנהג עמם מידה כנגד מידה: הם סבלו בדממה כ"ו שהאויב לחץ את עצמם אבל קמו ולהמו נגדו בכל עוז בעת שנגע במקדש ה', לכן הקב"ה "מצדו הפך את הסדר ומחל על כבודו והחשה בעת ששימא השונא את מקדשו — שהלא היה יכול לעשות מהם פגרים מתים תומ"י בעת שצרו על ירושלים, כמו שעשה למתנה אשור בימי חזקיהו — אבל הוא ית' האריך אפו על תולול מקדשו, ונקם אך את נקמת ישראל מאת היונים — וזהו שקבעו מתקני התפילות: „ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם, רבת את ריבם, דנת את דינם, נקמת את נקמתם וכו' „ (אבל נקמת המקדש וקדשו לא זכרו כלל).

ואח"כ כאשר שבו לירושלים מוכתרים כנזר הנצחון באיזה אופן חגו את חג נצחונם, האם ערכו שלהנות ושתו וסבאו ויצאו במחול משתקים? או אולי בנו שערי נצחון ויעברו בתוצות העיר ברכב ופרשים ושבויי המלחמה מרותקים אל מרכבותיהם, כדרך המנצחים במלחמה בין העמים האחרים? לא מצינו שעשו את מאתח מאלה; ראשית עבודתם היה להסיר את שיקוצי היונים מן המקדש ולהחזיר את הקדושה למקומה הראשון, **„ואחר כך באו בניך לדביר ביתך ופינו את היכלך וטיהרו את מקדשך“.**

וכשבאו לעשות אות זכרון לדרות מן המאורע הנ"ל, האם הציבו עמודי-נצחון (דענקמעלער) או חצבו פסילים כדמות מתתיהו ובניו ויצויגום בשוקי העיר? או אולי בנו פארע-עמודים (פיראמידען) לזכרם כמעשי העמים האחרים? לא כאלה חלק יעקב, אלא: „וקבעו שמונת ימי חנוכה אלה להודות ולהלל את שמך הגדול“.

והתבונן ג"כ שכשבאו מתקני התפילות לחבר תפילה לזכר הנס ולקבוע אותה בסדר התפילות לחנוכה לא אמרו דבר או חצי דבר מגבורת האגרוף של החשמונאים, ואדרבא דברו מהם כאלו היו אנשים עומדים מן הצד ואחרים לוחמים בעדם: „בימי מתתיהו כהן גדול חשמונאי ובניו וכו'“, כאלו הדבר אך קרה בימיהם ולא הם סיבבו את הדבר — וזה היה כוננת מתקני התפילה הנ"ל באמת, שאם יקום דור האחרון ויחפוץ להעריץ את כח האגרוף של החשמונאים, ידעו שזה דרכם כסל למו; שבאמת לא בכחם

ועצם ידיהם עשו החשמונאים את כל התיל הזה אלא ד' לחם להם — ורק שבימייהם קרה הנס, וד"ל (המחבר).

מסירת נפש ממין הטוב וממין הגרוע.

(יומא כ"א) אש של מערכה, בבית ראשון רבוצה כארי ובבית שני רבוצה ככלב ע"כ, ולהבין מליצת הז"ל בזה ראיתי בא"ט דהנה בשי ברואים הללו, האריה והכלב" המביע הבורא מבע של מסירת נפש. אמנם האריה יודע עת לכל הפי, הוא אמנם לא ישוב מפני כל, ורק בהיות לפניו מטרה למצוא אוכל לנפשו ולנפש גורותיו, אבל בהיותו שבע לא ימסור נפשו כמו שכתבו הטבעיים, אך הכלבים נאמר במ (ישעיה נ"ו), "והכלבים עזו נפש לא ידעו שבעה" שהם הורצים לשונם לכל עובר מבלי הבדל אם הם שבעים או לא. האריה הוא סמל דמות ההשתמשות במדת הגבורה ואומץ הרוח במקום ובזמן ובאופן הראוי, והכלב הוא סמל ההפקרות להפקיר את חייו בכל עת מצוא מבלי הבדל אם נהוץ הדבר או לא... ובהו נבין את התילוק אשר את זכר החשמונאים הננו מעריצים ומקדושים, ואת הגבורים בסוף בית שני אשר הערו למות נפשם וילחמו מגבורים עריצים, לא די שלא נקראם בשם "קדושים" אלא שעוד נכנס בשם "בריוני", הלא שניהם הערו למות נפשם בעד תופש עמם זארגם, וכי כושא פנים יש בדבר? אמנם ההבדל בויניהם הוא זה, היונים שלחו יד בקדשי בני ישראל ובתורתו ויצוו, כתבו לכם על קרן השור שאין לכם חלק באלקי ישראל", ואנטיוכוס גזר על שבת, שהיטה זמילה" וע"כ מסרו החשמונאים את נפשם על קדושת השם והתורה ויפה עשו וקדושים המה לד', אבל באתרית ימי הבית השני לא היתה המלחמה (בין רומי וישראל) על דברי דת ואמונה, כי לא היו הרומאים קנאים לדתם, ואדרכה רבים מגדולי רומא דבקו אז לאהבה את דת ישראל כנוצר בספרי קוראי הדורות, ולא היתה המלחמה רק מלחמת פוליטית, כי הפצו הרומאים לשפוך את רוח ממשלתם על הרי יהודה, ואלה הגבורים שהתווצבו נגדם, לא קנאת דתם אכלתם, כי לא היו כלל מפורסמים לחסידים ואנשי מעשה, והיו רוב גדולי ישראל וגדולי התורה ריב"ז ותביריו לא הסבכו עמם, וא"כ לא היתה זאת מלחמה לד' ולדתו, רק מלחמת התופש התמרי, ובעד דבר חמרי לא יתכן לשלוחו אמוני ישראל לסכן את נפשם ונפש העם כלו, כי רק על התורה הורגנו כל היום, אבל בעניני התומר עלינו להשליך על ד' והבנו, ולא יתרחף נפש כל האומה בגללם I

זהו שרמזו הז"ל במליצתם, אש של מערכה" שהוא סמל הכת הנפלא של מסירת נפש הנמוע ללב ישראל, "בבית ראשון רבוצה כארי, ובבית שני רבוצה ככלב", בבית ראשון ידעו עת לכל הפי "כארי", למסור את נפשם רק על דברים ההכרחיים, על הדת ועל האמונה, על התורה ועל המצוות, שהם מקור חיינו, אבל בבית שני (בסופו) בזבו את כחותיהם לריק וימסרו את נפשם בעד דברים המרניים שהם כחלום יעוף I
(הרב צבי הירש צאימאן בס' פל"ב).

קובר מתים הייתי.

תניא אבא שאול אומר ואיתימא ר' יוחנן, קובר מתים הייתי, פעם אחת רצתי אחר צבי ונכנסתי בקולית של מת ורצתי אתרו ג' פרסאות, וצבי לא הגעתי וקוליא לא כלתה, כשהזרתי לאתרו, אמרו לי של עוג מלך הבשן היתה. תנא אבא שאול אומר קובר מתים הייתי, פעם אחת נפתחה מערה תתתי ועמדתי בגלגל עינו של מת עד חושמי, כשהזרתי לאתרו אמרו, עין של אבשלום היתה, ושמא תאמר אבא שאול ננס היה אבא שאול ארוך בדורו היה רובי מרפון מגיע לכתפו. (גדה, כ"ד ע"א).

אבא שאול הציג לו למטרה ללחום נגד דעות נפסדות ואידיעאלים שאין בהם רוח

חיים (ר"ל רוח ממרום) ולגלות את חרפתם לעיני כל, וע"ז אמר בדרך מליצה „קובר מתים הית"י". ומתאר בדרך דוגמא שני האידעאלים ההפכיים של שני המפלגות היותר אדירות בין היהודים אשר היו בימיו — הצדוקים והאיסיים — הצדוקים העריצו את תענוגי העולם הזה, אבל בכל זאת התאמרו להיות אידעאליסטים, ואם התמכרו לאהבת נשים, אמרו שאין זה תאוה פשוטה אלא עבודת סמל הרוחני של החן והיופי, ואם שתו ושכרו אמרו שע"י עבודת „בככום" אלהי היון משיגים דעה צלולה ועולים למדרגת חושים מחזה שדי, וכינוי את שיטתם „צעודה קדימה" I (פרצגרעסס), ואת המערערים עליהם קראו „הולכי אחרונים (רעאקציאנערען) — ואמר אבא שאול שהוא בעצמו נסח ללכת בדרכיהם ולהתחקות על שרשיהם להוכח מאמיתת טענותיהם. „פעם אחת רצתי אחר צבי" — הצבי הקל ברגליו הוא סמל ההולך קדימה ומשליך את כל „העבר" אחר גוו ואך אל „העתיד" פניו מעידות, ור"ל גם אני היתי להולך קדימה, ונכנסתי בקולות של מת ורצתי אחריו ג' פרסאות", ר"ל אחזתי בדעתם הנפסדה ונתיתי אחריה לזמן ארוך כדי שיהיה לי פנאי לחקור אותה היטב מבפנים, „וצבי לא הגעתי וקולוא לא כלתה", ר"ל לבסוף נוכחתי שהאידעע הנ"ל איננה צעד קדימה כלל, כי המטרה הרוחנית שהם מתארים שרודפים אחריה לא השגתי כלל אבל העובדא הנשתתח שהרגילו את עצמם בה (למשל שיכרות) ושעל ידיה קיוו להשיג את המטרה הרוחנית, העובדא הנ"ל לא כלתה, כי הנוהים אחרי האידעע הנ"ל נשאר שוכרים ובעלי תאוה כל ימי חייהם, „כשהזרתי לאחורי אמרו לי של עוג מלך הבשן היתה" — ר"ל כשעזבתי את בעל-הידעיה הנ"ל נוכחתי שאין בה כל מטרה רוחנית כלל וכלל, ושבאמת כל עיקרה הוא תאוה בשרים, והראשון שכסה תאוה פשוטה במסוה הצדק היה עוג מלך הבשן שרץ אל אברהם להודיעו שנשבה בן אחיו ונראה כאילו התכוין להציל נפשות אבל באמת היתה כוונתו שיהרג אברהם והוא ישא את שרה (מד"ר ומובא ברש"י פ' לך לך). וזהו כוונתם במליצת „של עוג מלך הבשן היתה".

האיסיים להיפך התפארו שהשליכו כל תענוגי העוה"ז אחרי גוים וינועו ביערות ומדברות בנקרות הצורים וסעיפי הסלעים ויסגפו את גופותיהם וינורו מכל תאוות העולם. אבל ראה זה רעה חולה שהוכיחה על תחילת כוונתם שהתאוו לשבת הממשלה ממש כמו אחיהם הצדוקים, וכל עיקר צדקתם היה למען יאמר להם העם „קדוש" ועי"ז יסורו למשמעתם (והעד שרוח חכמי התלמוד לא היה נוחה מן האיסיים הוא שלא הגיתו שום זכר מהם ומהמונם בכל ספרות תושבע"פ). ואמר אבא שאול שגם את דרכי הכת הזאת למד ע"י נסיון עצמו. „פעם אחת נפרדה מן העיר והחזרתי ועמדתי בגלגל עינו של מת עד תומטוי", ר"ל שגם הוא נסח לעשות את דירתו במערה כדרך האיסיים, וסגף את עצמו עד שכמעט לא נותרה בו רוח (עד תומטוי), אבל „כשהזרתי לאחורי אמרו, עין של אבשלום היתה", ר"ל לבסוף נוכחתי שכל עיקר כוונת האיסיים היתה שבט הממשלה, וע"ז אמר במליצתו: „עין של אבשלום היתה", מחמת אבשלום היה סמל תאוה הממשלה וכ"כ היה רודף אחרי המלוכה עד שרצה להרוג את אביו, ועשה מעשים אשר לא יעשו עם נשי אביו, אך ורק פן עי"ז יעלה לכסא המלוכה.

„ושמא תאמר אבא שאול ננס היה, אבא שאול ארוך בדורו היה ור' טרפון מגיע לכתפו" — ר"ל אולי תדמה שאבא שאול היה אדם קטן שאין ראוי לסמוך עליו, טועה אתה, אבא שאול היה אדם גדול שאפילו ר' טרפון אינו מגיע אלף לכתפו (ונשל לדרוגמא את ר' טרפון מחמת שגם הוא נסיון בא לידו אבל לא עמד בו, עיני סנהדרין ס"ב, ואדר"ג — ולכן אמר שר' טרפון הגיע רק לכתפו של אבא שאול). (המתחבר).

אוצר הדרוש וההמפת.

פון דער נײַמײַה.

אל תרגונו בדרך.

(דרוש לפ' ויגש)

הרב שלום ראבינאוויץ.

I

„אל תרגונו בדרך“, אמר ר' אלעזר אמר להם יוסף לאחיו אל תתעסקו בדבר הלכה שמא תרגונו עליוכם הדרך וכו' במתניתא תנא אל תפסיעו פסיעה גסה והכנסו חמה לעיור. (תענית י').

ווען יוסף האט זיך געלאזט ערקענען פון זיינע ברידער און האט זיי אַוועק געשיקט בריינגען זייערע פאַמיליען אין מצרים האט ער זיי פּערזאָגט: „אל תרגונו בדרך!“ דער אויסדרוק אל תרגונו בדרך איז איינער פון די שווערסטע אין תנ"ך. די חכמי התלמוד (אין תענית דף י') גיבען דריי ערקלעהרונגען אויף דיעזע ווערטער: ר' אלעזר זאגט אז דאס מיינט זיי זאלען ניט דיספּוטירען וועגען אַ דיין אין דער צייט וואס זיי זיינען אין וועג; אַנדערע תנאים זאגען, אז דאס מיינט זיי זאלען ניט שמעלען קיין צו גרויסע טריט און זיי זאלען אַריינגעהן אין שטאדט וועהרענר די זון שיינט (*).

נוו, אבוואהל דיעזע עצות האבען אַ גאַנץ נוצבאַרע בעדייטונג פון אַ פּראַקטישען שטאַנדפּונקט. איז עס אַבער אויך גאַנץ קלאַהר אז יוסף דער חכם וועלכער האט דערגרונטעוועט אַזעלכע בעהאַלטענע סודות אין איינפאַכע חלומות האט

(* הוציאנו כל אלה מן השרש „רגו“ ישיש לה שלשה ביאורים בתנ"ך — הא' כמו שביארו לנו המלומדים בדרך: „אל תריבו או תבעיסו זה את זה“, וכן מצינו (ישעיה) „הרגונו ממלכות“, וכן „מרגיוו אל“ (איוב), ועפ"ז באר ר"א את הציווי „אל תרגונו בדרך“, אל תתעסקו בדבר הלכה (מלשון כי התעשקו עמו) — הב' מלשון „תפונן“, „ברעש ורגונו יבמא ארץ“ (איוב), ומזה הוציא במתניתא את הציווי „אל תפסיעו פסיעה גסה“. — הג' מלשון „פתח ויראה“, וכן „שמעו עמיס ירגונו“, ומזה הוציא את הציווי שיבואו לעיר בשעה שהחמה זורחת ולא יהיו צריכים לפחוד מן השודדים וכו'.

געוויס ניט געמיינט דעם אויסערען שאַלעכץ פון דיעזע דריי ווארנונגען (ווייל אויב אזוי האָט ער געקענט געפינען וויכטיגערע זאַכען זיי אנצוזאָגען). אונטער דעם מאַנטעל פון אַ פאַר איינפאַכע עצות וועלכע זעהען אויס אויבער פלעכליך צו האָבען נור אַ צייטווייליגע בעדייטונג פאַר זיינע לייבליכע ברידער האָט ער איינגעוויקעלט אייניגע וויכטיגע כוונות וועלכע קענען בריינגען די העכסטע נוצען צו די גאַנצע אידישע פּאָלק אין גלות. — יוסף האָט ניט געמיינט זיי צו פּערהיטען בלוז אין יענע קורצע וועג וואס זיינע ברידער זיינען געגאַנגען נור אויף אין די גאַנץ לאַנגע וועג צווישען די פעלקער, וואס ער האָט געזעהן מיט זיין פראפעטישע אויג אַז זיינע קינדער וועלען דאַרפֿען דורכמאַכען, נעמליך, דער גלות.

יעקב'ס געזינדעל איז געשטאַנען אויף'ן שוועל פון ערשטען גלות, דאס איז דער גלות מצרים — הגם צו יענער צייט האָט זייער אַנקומען אין מצרים אויסגעזעהן ווי אַ טריאומף-צוג, אָבער יוסף מיט זיין פראפעטישע אויג האָט שוין פאַר אויסגעזעהן די צוקונפט וואס ערוואַרטעט זיי אין מצרים און ער האָט זיי געגעבען דריי קלוגע עצות ווי אזוי זיי זאלען זיך אויפפיהרען אין אַ פרעמדע לאַנד זייענדיג שכנים ביי אַ פרעמדע נאַציאָן. —

די ערשטע וואַרנונג איז: **איהר זאַלט ניט פיהרען קיין מחלוקת צוליב רעליגיאָן** (אַל תתעסקו בדבר הלכה) ווילאַנג איהר זייט אין גלות.

עס איז ניטאָ אַן אמונה אין דער וועלט אין וועלכע עס זאל זיין אַזאַ מיינונגפֿערשידענהייט, אזוי פיעל חילוקי דעות, ווי אין אונזער תורה: בית שמאי זאָגט אסור, בית הלל זאָגט מותר; אבוי זאָגט חייב, רבא זאָגט פטור; ר' יוחנן זאָגט כשר, ריש לקיש זאָגט טרפה א. ז. וו. און הגם דער דין מוז דאָר בלייבען ווי איינער פון זיי, געפינען מיר דאָר אַז די מסדרי הש"ס האָבען איבער געלאזען אַלע מיינונגען אין דער גמרא אונבעריהרט, און דערצו האָבען זיי אונט נאָר פּערזאָנט צו לערנען אַלע מיינונגען און צו רעספּעקטירען די מיינונג פון בית שמאי (הגם דער דין בלייבט ניט ווי זיי) אזוי גוט ווי די מיינונג פון בית הלל, און אזוי האָבען טאַקי אידען געטהאָן אין פּערלויף פון אַלע דורות ביז היינטיגען טאָג.

נו, דיעזער כאַראַקטער פון אונזער תורה מעג פּעררעכענט ווערען אַלס איינע פון די גרעסטע מעלות — דאס בעדייטעט ליבעראַליטעט און ברייט־הערגינקייט; דאס מיינט אַז אונזער תורה אַנערקענט אַז יעדענס מיינונג ענטהאַלטעט אין זיך אַ געוויסען גראַד אמת און איז ווערט רעספּעקטירט צו ווערען, הגם אין פראַקטישען לעבען קען מען אויסנוצען נור איינע פון צוויי ווידערשפּרעכענדע מיינונגען. דיעזע אייגענשאַפט האָט אויך געבראַכט דערצו דאס אונזער תורה זאל ניט פּערשטיינערט ווערען אזוי ווי אַנדערע אמונות — פּערקעהרט, די אידישע אמונה האָט געגעבען די נעלעגענהייט צו אונזערע גייסטיגע פיהרער צו מאַכען פּער

שיערענע וויכטיגע תקנות וואס די צייט האָט געפארערט — אַזוי צום ביישפּיעל האַבען אונזערע חכמים מתקן געווען ערובי חצרות, און ערובי תחומין וואס אַהן דעם וואַלט זיך אַ איד כמעט פון אַרמ נים געקענט ריהרען אום שבת. הלל האָט מתקן געווען די תקנה פון פּרוזבול וואס אַהן דעם וואַלט אַ אידישער געשעפטסמאַן זיין געשעפט נים געקענט פיהרען א. ז. וו.

אַבער פון די אַנדער זייט האַבען זיך געוויסע מענשען מיט קרומע מחות בער-נוצט מיט דיעזע אייגענשאַפט פון אונזער אמונה צו פּעראורזאָכען שפּאַל-טונגען אין אונזער לאַגער און צו בעשאַפען פּערשיעדענע סעקטען וועלכע זיינען פּרעמד צום אידישען נייטס — אַלס ביישפּיעל קענען דינען די רעפּאַרם-פּרעדיגער אין אונזער צייט — זיי זאָגען, אויב בית שמאי האָט געמעגט קריגען אויף בית הלל מיט צוויי טוויזנט יאהר צוריק וואָרום זאל נים קענען קומען אַ מאַדערנער ראַבאָי היינטיגע טאָג און קריגען אויף ביידען, אויף בית שמאי און בית הלל צוזאַמען? אויב זיי האַבען געקענט מתקן זיין תקנות וועלכע זיינען נויטהיג געווען אין זייער צייט אפילו ווען דיעזע תקנות האַבען אויסגעזעהן צו זיין געגען אַ דין פון דער תורה, אַזוי ווי צום ביישפּיעל די אויסבייטונג פון יבום אויף חליצה, און זיי האַבען געזאָגט אַז די רבנן האַבען די קראַפט עוקר צו זיין אפילו אַ זאָך פון דער תורה, און „יפתח בדורו“ איז דאָר „כשמואל בדורו“ וואָרום זאלען מיר נים טארען מאַכען נייע ענדערונגען וועלכע זיינען נויטהיג געוואָרען אין אונזער צייט? אויף דיעזע פּראַגע זיינען שוין געזאָגט געוואָרען פיעלע תירוצים, אייניגע פון זיי נאָנץ נומע, אַבער דעם בעסטען תירוץ געפינען מיר אין די וואַרונג פון יוסף צו זיינע ברידער: „אַל תתעסקו בדבר הלכה בדרך“ — וועלכע מיינט נאָך אונזער פינאָרטיזע ערקלעהרונג פון דיעזע ווערטער: איהר זאַלט נים בריינגען קיין שפּאַלטונגען אין רעליגיעזע פּראַגען זאָ לאַנג איהר זייט אין וועג, דאָס הייסט אין גלות.

(תתבוננו שלא אמרו: „אַל תתעסקו בדברי תורה“ כמו שצדפו בכ"מ את המלה „עסק“ עם מלה „תורה“ אלא אמרו, „אַל תתעסקו בדבר הלכה“, ונפקא מינא גדולה בזה — כי בפלפולא ושקלא וטריא דאורייתא בודאי מותר לעסק בגולה כמו בא"י, לא כן בדבר הלכה שנגמרה ונפסקה ברוב דעות, שהחוב על כל אנשי ישראל אפילו אותם שאין דעתם נוחה מן הפסק הכ"ל לבטל את דעתם מפני דעת אחרים כדי למנוע מחלוקת בישראל).

איהר וועט בעמערקען אַז די איינוואהנער פון אַ שטאָרט מענען זיך געהן יע-דער זיין בעזונדער וועג ווען ער וויל און וואו ער וויל, אַבער ווען די זעלבע מענ-שען דאַרפען מאַכען אַ ריזע אין דער מדבר, וואו עס איז דאָ אַ געפּאַהר פון רויבער אָדער ווילדע טהירען, האַנדלען זיי נאָנץ אַנדערש; דאָן ריידען זיי זיך צוזאַמען און וואַנדערען צוזאַמען אין אַ גרויסע קאַראַוואַן-קאַמפּאַני. — מיר מענען נאָכפּאַלען זייער ביישפּיעל; ווען מיר האַבען געוואהנט אין אונזער אייגענע האַנד

האט יעדער איד געהאט דאס רעכט צו געהן זיין אייגענע אינדיווידועלע וועג אין אלע פראגען רעליגיעזע אזוי גוט ווי פאליטישע און דאס האט אונז גאר ניט געקענט שאדען, פערקעהרט, עס האט נאך אריינגעגעבען מעהר לעבהאפט אין די אידישע מחנה — עס איז אבער גאנץ אנדערש ווען די אידישע פאלק גע- פינט זיך אין גלות צווישען פרעמדע, וואו מיליאנען מיילער זיינען אפען אייני צושלינגען דעם אירען, גוף און נשמה צוזאמען... אונטער אזעלכע אומשטענדען מוזען מיר זיך צוטהולען איינער צום אנדערען און געהן ענג צוזאמען אין אלע פראגען.

ווען נור אירען האבען דיעזע עצה ניט געפאלגט, האבען זיי גאנץ טהייער בעצאהלט דאפיר. — די רעזולטאטען פון די רעליגיעזע מהלוקות וואס אירען האבען אפט געפיהרט אין גלות זיינען געווען פערשיעדענארטיג אבער קיין גוטעס האבען זיי קיינמאל ניט געבראכט — אין געוויסע פעלע זיינען דורך די מחלוקות אבגע- ריסען געווארען גרויסע טהיילען פון אידישען פאלק און זיי זיינען טאקי קיינמאל צוריק ניט געקומען, ווי עס איז שוין בעוואוסט דער פאל פון די קראים און די פראנקיסטען. — אין אנדערע פעלע האבען די מחלוקות געגעבען א שווערר אין די הענד פון אונזערע שונאים צו פערניסען אידיש בלוט אדער פערניכטען אידישע ספרים, ווי עס איז בעוואוסט צו אלעמען אז צוליעב די מחלוקות וואס האט זיך צופלאקערט צווישען די חכמי צרפת וספרד וועגען דעם רמב"ם'ס ספרים האבען די קאטוילישע גלחים געפונען א גוטע געלעגענהייט צו ברענען אידישע ספרים אהן אונטערשיעד, און צו מארדען און פערניכטען אידישע געמיינדעס.

די כינעזער האבען א מעשה'לע מיט צוויי ברידער וואס זייער פאטער האט זיי איבערגעלאזט ירושה א שיפעל מיט צוויי לאפאטקעס. — די ברידער האבען זיך אריינגעזעצט אין שיפעל און האבען זיך אוועקגעשיפט אין מיטען ים זיך מיט צו זיין ווי זיך צוטהיילען די ירושה. — דארטען האט אויסגעבראכען צווישען זיי א געשלעג וועגען די ירושה און זיי זיינען ביידע דערטרונקען געווארען. — דערפון שטאמט דער כינעזישער גלייכווערטעל: „ברידער זאלען זיך ניט טהיילען קיין ירושה אין מיטען ים“, וועלכער איז גאנץ עהנליך צו אונזער תלמודישען ווערטעל: „אל תתעסקו בדברי הלכה בדרך“ — איהר זאלט ניט קעמפפען קיין רעליגיעזע מלחמות ווי לאנג איהר זייט אין וועג.

II

עס איז אויך פאראן א צווייטע אורזאכע ווארום עס טארען קיינע ענדערונג גען געמאכט ווערען אין די אידישע רעליגיאן (אפילו ווען דיעזע זיינען אין די פארמע פון תקנות) זא לאנג מיר זיינען אין גלות, נעמליך, ווייל מיר האבען ניט קיין גייסטיגע צענטראלע אויטאריטעט וועלכע זאל קענען בעשטימען וועלכע תקנה איז נויטהיג און וועלכע איז ניט נויטהיג פיר דאס אידישע פאלק, און

זאל אויך קענען אַרויפצווינגען איהר ווילען אויף די גאַנצע אידישע פּאָלק, נאכדעם ווי זי האט געפאַסט אירגענד וועלכען בעשלוס.

אַלס ביישפּיעל קענען מיר נעהמען דעם דין פון חליצה וועלכער גיט די געלעגנהייט צו פערדארבענע מענער אויסצופרעסען געלד פון אַרימע אידישע פרויען, אדער צו פערוויסטען זייער לעבען אויף אייביג. — פיעלע האָבען אויפֿגעהויבען אַ געשריי געגען די רבנים פון יעצטיגער צייט ווארום זיי טהוען ניט נאך די חכמי התלמוד פון אַמאָל צו געפינען אַ מיטעל מתיר צו מאַכען אַזעלכע פרויען צו הייראַטהען אַהן די צושטימונג פון זייערע געוועזענע שוועגער. — אָבער ווען די רבנים פון אַ געוויסע לאַנד וואַלטען זיך געלאזט הינרייסען פון דיעזען פאַפולערען געשריי און וואַלטען מיט גרויס מיה און צוליעב תקנות עגונות אויסגעזוכט אַ היתר, וואַלטען זיי נור געבראַכט אונגליק אויף זייער פּאָלק. — ווייל עס וואַלטען זיך געוויס געפינען רבנים פון אַן אַנדער לאַנד אדער אפילו פון דער זעלכער לאַנד וואס וואַלטען געפּסק'נט אַנדערש. — די אונגליקליכע פרוי אויף וועלכע די חליצה היינט ווי אַ מיהל־שטיין אויפ'ן האַלץ וואַלט געוויס געפּאָלגט די רבנים וואס זיינען איהר מתיר צו הייראַטהען, דאָן וואַלטען געקומען די רבנים וואס זאָגען „אסור“ און וואַלטען ערקלעהרט איהרע קינדער פון צווייטען מאָן אַלס ממזרים. — קיין אויטאָריטעט וואס זאל איינמאַל פאַר אַלעמאַל בעשטימען ווי די זאך זאל בלייבען איז דאָך ניטאָ, וואַלט די פּאָלק ניט געוואוסט וואס צו טהאָן, און וואַהרשיינליך וואַלטען ביידע צדדים געפונען נאָכפּאָלגער און עס וואַלט פּיליכט אַרויסגעקומען אַ נייע שפּאַלטונג אין אידישען לאַגער.

אויסער דעם, ווען מען זאל נור ווייזען אַ וועג אַז מען קען געפינען אַ היתר אויף איין איסור וועלען זיך געפינען זאגענאַנטע רבנים וועלכע וועלען אַהן צערע־מאַניעס מתיר מאַכען אַלע שם"ה מצות לאַ תעשה'ס, און דאָס פּאָלק וואס איז אימער אַ „גרויסער מקיל“ וועט גיכער אַנערקענען די מיינונג פון דיעזע רבנים ווי פון די וואס שרייען „מען טאָר ניט!“ — אַ געוויסער פּאַקט וואס האָט דיעזע צייטען פּאַסירט איז נוי יארק קען דיענען אַלס בעשטעטיגונג פון דיעזע בעהויפֿ־טונג: אַ געוויסע אידישע פרוי האָט אַרויסגעקראַגען אין געריכט אַן ענגלישען „דיוואָרס“ פון איהר מאָן, און האָט אינגאַנצען פּערגעסען אַז זי מוז אויך האָבען אַ אידישען גט בעפּאַר זי קען הייראַטהען נאָכ'ן אידישען דין, אָבער ווען עס האָט זיך איהר געמאַכט אַ פּאַסענדער שידוך און זי האָט געהאַלטען ביים הייראַטהען האָט איהר אימיצער דערמאַנט. און הגם זי איז געווען אַן אַמעריקאַנער געבאַרענע יונגע פרוי האָט זי פונדעסטוועגען געמאַכט די גרעסטע אַנשטרענגונג אַרויסצורקריגען פון איהר ערשטען מאָן אַאידישען גט, אָבער ער האָט דאָ געפינען אַ גוטע געלעגנהייט זיך נוקם צו זיין אַן איהר און האָט בשום אופן ניט איינגעשטימט איהר צו בעפּרייען. — די פרוי איז געבאָר געגאַנגען צו אייניגע רבנים פון דער איסט־סייד און האָט געבעטען זיי זאלען איהר בעפּרייען, ווייל זי האָט געדענקט

אז א' רב האט די מאכט אזוי ווי דער גויעשער ריכטער איהר צו בעפרייען געגען דעם ווילען פון מאן. אבער זיי האבען איהר אלע געענטפערט אז הנם זיי האבען גרויס מיטלייד מיט איהר קענען זיי אבער גאר ניט טהאן פאר איהר.

אייניגע מאנאטען איז די פרוי בייגעשטאנען דעם נסיון און האט ניט גע' היראטהעט. אבער איינמאל איז צו איהר געקומען א פריינדין פון אפטאון צו בעזוך, און ווען די אונגליקליכע פרוי האט איהר אויסדערצעהלט איהרע צרות, האט יענע צו איהר געזאגט: זאג מיר ביי וועלכע רבנים ביזטו געגאנגען פרעגען וועגען דעם, ביי רבנים מיט בערד אדער אהן בערד? און ווען זי האט איהר גע' ענטפערט אז זי האט געפרעגט ביי רבנים מיט בערד, האט איהר יענע געזאגט: איד האב אליין פערשטאנען אז ביי דיעזע רבנים וועסטו גאר ניט פועלן; קום מיט מיר אפטאון, דארטען האבען מיר א נייעם סארט רבנים אהן בערד וועלכע זיינען א סך ווייכער אין אזעלכע פראגען. — די פרוי האט זיך לאנג ניט געלאזט בעטען און איז מיט איהר חברתע אוועקגעפאהרען צו א געוויסען רעפארסיראבי' נער וועלכער האט אויסגעהערט איהר געשיכטע און האט זיך פון איהר אויסגע' לאכט — דו האסט אן ענגלישען דיווארס, האט ער צו איהר געזאגט, „געה און היראט, דו ברויכסט קיין אנדער גט ניט האבען!“

ארויסגעהענדיג האט די בעטרעפענדע פרוי געזאגט צו איהר חברתע אז נאך אלעמען האט זי מורא זיך צו פערלאזען אויף זיינע ווערטער ווייל זי איז חושד טאמער איז דיעער „רעוורענד דאקטאר“ לחלוטין קיין רב ניט. — „ווייסטו וואס?“ זאגט יענע צו איהר, „אויב דו ווילסט זיך איבערצייגען אויף געוויס, פרעג אן איז די „וואירלד“ (אן ענגלישע צייטונג וועלכע אנטווארטעט אויף אלערליי פרא' גען פון איהרע לעזער) אויף וועלכען פון דיעזע צוויי רבנים מען קען זיך גיכער פערלאזען.“ — די פרוי האט איהר טאקי געפאלגט און אוועקגעשיקט א לעטער צו די „וואירלד“ מיט פאלגענדע פראגע: „איד האב א רבנישע אנגעלעגענהייט דורכצומאכען און מען האט מיר רעקאמענדירט רעו. דר. האהענגארטען פון טעמ' פעל „סאנס און דהי סטאקעסטיינרש“ און הרב גרינשפאן פון איסט-בראדוויי, ווייל איד וויסען וועלכער פון זיי איז א גרעסערער אויטאריטעט אין רבנות.“

דער בריעףקאסטערמאן פון די „וואירלד“ האט געגעבען פאלגענדען אטווארט: „דעם רב גרינשפאן קענען מיר ניט; ער איז מעגליך א גוטער רב אבער מיר האבען פון איהם ניט געהערט, אבער דעם רעוורענד דאקטאר האהענגארטען קענען מיר רעקאמענדירען אלס איינעם פון די גרעסטע רבנים אין לאנד, מיט א פאר מאנא' טען צוריק האט מען איהם מכבד געווען צו עפענען די סטייט-אסעמבלי מיט א „פרעיער“, און אויף אזא רב מעג זיך א איד געוויס פערלאזען.“

מיט דיעזען אנטווארט האט זיך די פרוי צופרייערען געשמעלט און האט גע' היראט אהן א גט, און דער „רעוורענד דאקטאר“ איז טאקי אליין געווען דער מסדר קירושין.

דיעזע געשיכטע בעוויוזט וואס פאר א הפקר-צושטאנד די רעליגיעזע שפאל-
טונג צווישען ארטהאדאקסי און רעפארם האט בעשאפען אין דיעזע לאַנד.
און היער מוז איד אויך בעמערקען אז עס איז גאנץ אונמעגליך ווילאנג מיר
זיינען צוזעצט און צושפרייט איבער דער גאנצער וועלט, צו מאַכען רעפארמען
וואס זאלען בריינגען נוצען דאס גאנצע אידישע פאָלק, ווייל וואס עס איז נוט
און נוצבאר פאר די אידישע בעפעלקערונג פון איין לאַנד קען נאר זיין שערליך
און אונזינישענסווערטה פאר די אידישע בעפעלקערונג פון אַן אנדער לאַנד —
און אויב מיר זאלען ערלויבען די רבנים פון יעדע לאַנד צו מאַכען אַזעלכע רעפאר-
מען וואס זיינען נוט פאר זייערע אידען, וועט די אידישע פאָלק גאנץ גיך צושפלי-
טערט ווערען אין אַ צאָהל קליינע גרופען וועלכע וועלען קיין צוזאַמענהאַנג ניט
האבען איינע מיט די אנדערע.

פון דאס אַלעס קען מען ארויסזעהן ווי קלוג און טיעפזיניג עס איז געווען
יוסף'ס ווארנונג: „אַל תתעסקו בדבר הלכה בדרך!“ — לאַזט זיך ניט אַרײַן
אין רעליגיעזע שטרייטערייען זא לאַנג איהר זייט אין גלות.

III

די צווייטע ווארנונג: „אַל תפסיעו פסיעה גסה“ (איהר זאלט ניט מאַכען
קיין צו גרויסע טריט), מיינט אין אַ פילאזאפישע שפראך: „איהר זאלט ניט
וועלען צו גיך רייך אַדער גרויס ווערען“.

דאס איז אַ לעסאן וואס איז גאנץ נויטהיג פאר אונז אין דיעזען דור און איבער-
הויפט אין דיעזען לאַנד. — מיר לעבען אין אַ צייט און אין אַ לאַנד פון שרעקליכע
אַיילעניש; אַלע ווילען קומען צו זייער ציעל אין איין אויגענבליק.

אַט דיעזע נערוועזיטעט און אונגעדולד איז אַ גרויסע געפאָהר פאר דער
גאַנצער אַמעריקאַנער פאָלק; דאס בריינגט דערצו אַז מענשען ווערען אַלט און
צובראכען פאר דער צייט. — אין די אַלטע לענדער אַז אַ פאַמיליע האט געמאַכט
אַז אַנשטענדיגען לעבען האט זי זיך געפיהלט העכסט גליקליך; אַפט מאל זיינען
צוויי אַדער דריי דורות פון דער זעלבע פאַמיליע געשטאַנען אויף איין אַרט; דאס
הייסט, דער טאַטע, זיין זוהן, און נאך איהם זיין אייניקעל זיינען נור געווען מיר
טעלע בעלי בתים, און זיי זיינען געווען צופריעדען מיט זייער צושטאַנד; די
שטאַרט האט זיי אויך געשעצט און געאַכטעט אַהנע נאַכצופרעגען אויף זייער
רייכטהום. — אין אַמעריקע אַז איינער מאַכט נור אַ לעבען און „שטעהט אויף
איין אַרט“ איז ער ביי זיך אַליין פעראַכטעט און אַלע זיינע פריינד און בעקאַנטע
האַלטען איהם אויך פאר אַ „שלומיאל“, אַ „פּיילור“; עס איז גענוג צו זאגען
אויף אַ מענשען: „ער איז שוין אַ צייט מיט יאהרען אין אַמעריקא און האַט
זיך ניט אַרויפגעאַרבייט!“ דאס איז כמעט אַזוי ווי מען וואלט זאגען: ער איז

געזעסען אין פריזאן פאר גנבה. און מען קוקט שוין אויף איהם אזוי ווי אויף די פסולת פון דער געזעלשאפט.

געוועהנליך פערשטעהט מען אז אונטער אזעלכע אומשטענדרען שטרענגט שוין יעדער אז אלע זיינע נערווען זיך יא „ארויפצוארבייטען“, אבער עס איז זעלבסטפערשטענרליך אז נור א קליינער פראצענט קען עררייכען דיעזען ציעל, און דער רעזולטאט איז אז די מעהרסטע פערדארבען זייער גוף און נשמה צוזאמען און נאך אלעמען בלייבען זיי ביי גאר נישט. — זיי זיינען די צובראכענע שיפען אויף'ן ים פון לעבען.

דאס זעלבע פאסירט אויך אויף'ן געביט פון בילדונג. — טויזענדער יונגע לייט נעהמען זיך צו די געלעהרענטע פראפעסיאנען, אזוי ווי דאקטאר מעדיצין, לאיער, ענדזשינער, א. ז. ו. אבער אזוי ווי ניט אלע פון זיי האבען די קעפ דערצו מוזען זיי אכטמאכען מיט שווערע ארבייט וואס עס פעהלט זיי אין נאטירליכע פעהיג-קייטען; דער סוף איז אז פיעלע פון זיי ענדיגען זייערע יאהרען אין משוגעים הייזער, און אנדערע בלייבען קערפערליך רואינירט.

נור אויב פאר אנדערע נאציאנען איז די איילעניש ניט קיין גומע זאך, איז זי פאר אונז אידען א שרעקליכע געפאהר, ווייל זי בעשאפט אויף גיך דעם אנטיסעמיטיזמוס. — די טענה פון אלע אנטיסעמיטען פון אלע דורות איז אז דער איד שפינט ניט און וועבט ניט נור ער נארט אויס פון די גוים דאס וואס זיי האבען פערדיענט דורך זייער הארעוואניע. — דיעזע טענה איז א גאנץ אלטע; עשו איז געווען דער ערשטער וואס האט געמאכט א געוואלד אז יעקב האט ביי איהם אויסגענארט די בכורה און די ברכות; לבן'ס קינדער האבען ווידערהאלט דיזעלבע טענה: „לקח יעקב את כל אשר לאבינו ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה“; לבן אליין ווען ער האט זיך געקריענט מיט יעקב'ן האט אויך גע-טענה'ט די זעלבע טענה: „הבנות בנותי והצאן צאני וכל אשר אתה רואה לי הוא“ — דער אמת איז אז דער איד ארבייטעט מיט זיין כוח און זיין מוח פיעל מעהר ווי דער גוי, און ווייל דער איד מאכט אזא איבערנאטירליכע אנט-שטרענגונג אין אלע זיינע אונטערנעהמונגען דערגרייכט ער גיכער זיין ציעל. און טאקי פון דעם שטאמט דער אנטיסעמיטיזמוס, דער גוי קוקט מיט ער-שטוינען אויף דעם שנעלען פראגרעס פון זיין אידישען שכן, אבער ער קען ניט אדער וויל ניט אויספארשען די ריכטיגע קוועלע פון דעם אידעו'ס ערפאלג; גיכער קומט ער צום בעשלוס אז דער איד האט דערגרייכט זיין ציעל דורך קרומע וועגען, און אזוי ווערט זיין קנאה פערוואנדעלט אין א ביטערע שנאה.

„ווי לאנג האט דיר גענומען זיך ארויפצוארבייטען?“, פרעג איך אמאל א רייכען פארמעד א געבארענעם אמעריקאנער, „צוויי הונדערט יאהר!“ איז געווען זיין ענטפער. — „מיין עלטער עלטער זיידע האט אנגעפאנגען מיט איין איינצי-גען אקער לאנד אין קאנעטיקוט סטייט מיט 200 יאהר צוריק; פון דאמאלסט אן

האבען פינף דורות פון אונזער פאמיליע געארבייטעט אויף'ן זעלבען פארם ביז מיר האבען איהר ארויפגעארבייט אויף די יעצטיגע שטופע" — „איהר אידען", זאגט ער ווייטער, „מאכט דאס גיכער; א איד פאנגט אן מיט פינף פינגער און ער מאכט אין פינף יאהר מעהר וויפיעל א קריסט קען מאכען אין פינף דורות!" — ער האט דאס געזאגט מיט א ניגון אזוי ווי ער וואלט מיר וועלען מאכען א קאמפ" לימענט, אבער אויף זיין געזיכט האט מען געקענט זעהן א ביטערע איראנישע אנזעהערעניש.

דיזע שגעלע טריט וואס דער איד מאכט אויף'ן עקאנאמישען געביעט ענט" האלטעט אין זיך אויך א געפאהר פאר אונז אלליין. — נאכדעם ווי דער איד האט דורך זיין שרעקליכע אנשטרעגונג ערווארבען א גרויסען פערמעגען נעהמט ער באלד אנווענדען די זעלבע ענערגיע זיך צו שטופען צום אויבענאן אין די הויכע קריסטליכע געזעלשאפט; היער אזוי ווי אויף'ן עקאנאמישען געביעט האט ער א שווערען קאמפף דורצומאכען, אבער א דאנק צו זיינע גרויסע פעהיגקייטען און מיט די הילפע פון די אלמעכטיגע מטבע ווערט זיין אנשטרעגונג געקרוינט מיט ערפאלג — אבער דאן אין „גור באי" צו די ביסעל אידישקייט וואס האט זיך נאך ביי איהם פערוואלגערט — מיט די זעלבע שגעלע טריט וואס ער האט געמאכט זיין געלד, געהט ער אזעק ווייטער און ווייטער פון זיין נאט און פון זיין פאלק אנפאנגען פאנגט ער אן מיט א טרפה'ן מיטאג אין אקריסטליכע געזעלשאפט און אויסלאזען לאזט ער אויס מיט א קריסטליכען אידעם פאר זיין טאכטער . . .

(וואו זהו המכוון במליצת הו"ל: פסיעה גסה נוסלת אחת מת"ק ממאור עיניו של אדם (ברכות מ"ג) — התורה היא מאור עיניו של ישראל (הנקרא „אדם" סתם, כמאמרם: אתם קרוים אדם וכו') וכל פסיעה גסה שבן ישראל עושה בהשגת העושר והכבוד נוסלת חלק אחד מאור התורה והאמונה שהיה לו מקודם, כי הפסיעות הגסות האלה מביאות אותו לידי התבוללות וטמיעה).

אלא פאר אונז אין גלות אין די איילעניש אריינצוכאפען דעם גליק א דאפעלע געפאהר מבית ומחוץ — בעסער לאנגזאם און עהרליך און זיכער, ווי דער ענגלי" שער זאגט: *Make haste slowly* ד. ה. „אייל זיך אונטער לאנגזאם!" דיזען לעסאן האט גאט פילייכט געוואלט אויסלערנען אונזערע עלטערען אין דער מדבר ווען ער האט געמאכט דאס א רייזע פון עלף טעג (אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר עד קדש ברנע) זאל נעהמען ביי זיי פערציג יאהר — ער האט זיי געוואלט לערנען געדולד — ער האט גאנץ גוט געוואוסט אז עס וועט זיין אן אונגליק פאר זיי אויב זיי וועלען ווערען פערוואנדעלט אין עלף טעג פון א שטארע שקלאפען צו א זעלבסטשענדיגעם פאלק מיט אן אייגענע לאנד און דאריבער האט ער זיי אלע וויילע אבגעשטעלט. א מאל אויף א טאג, א מאל אויף א מאנאט, און א מאל אויף א יאהר, כדי איינצופלאנצען אין זיי דעם כוח פון געדולד און אויסרויער.

איר גלויב אז יעצט איז שוין מיינע לעזער גאנץ קלאהר וואס יוסף האט געמיינט ווען ער האט אנגעזאגט זיינע ברידער: „אל תפסיעו פסיעה גסה“.

IV

די דריטע און לעצטע עצה וואס יוסף האט געגעבען זיינע ברידער (לויט די ערקלעהרונג פון תלמוד) איז: „והכניסו חמז לעיר“, וועלכע איד פערטייטש ווערטליך: „בריינגט אריין די זוהן אין שטאָדט“, און ניט ווי די מפרשים מאַטערען זיך אויסצוטייטשען אז דאס מיינט זיי זאלען זעהן אריינצוקומען אין שטאָדט מיט'ן פריהמאָרגען. *

די זוהן ניט אַרויס פון זיך צוויי זאכען: ליכט און וואַרעמקייט. — ליכט איז אַ סימבאָל פון וויסענשאַפט און וואַרעמקייט איז דער סימבאָל פון ברידערליכקייט.

יוסף האט געראַטעהען זיינע ברידער אז אין יעטווידער שטאָדט וואו זיי וועלען טומען זאלען זיי זיך בעמיהען אריינצובריינגען וויסענשאַפט און פריינדשאַפט צווישען די בעפעלקערונג.

די צוויי ערגסטע מכות מיט וועלכע די מענשהייט איז געשטראַפט געוואָרען פון איהר בעשאַף ביז היינטיגען טאָג זיינען אונוויסענהייט און פיינדשאַפט. אונוויסענהייט האט געבראַכט דערצו אז מיליאָנען מענשען האָבען דורך אַ פערלויף פון טויענדער יאהרען מקריב געווען זייערע קינדער אָדער איינער דעם אַנדערען צו די זוהן און די לבנה, צו פייער און צו וואַסער, צו בערג און צו טהאַלען, צו דונערען און בליצען א. ז. וו. ווייל זעהענדיג דעם אונגעהויערען קראַפט פון דיעזע עלעמענטען פון דער נאַטור האָבען זיי געדענקט אז זיי האָבען אַז אייגענעם אונאָבגעניגען ווילען — אין אַנדערע ווערטער: אויב די זוהן זאל וועלען קען זי אַרונטערקומען אַביסעל ניעדריגער און פערברענען די וועלט; אָדער אויב דער ים זאל זיך פּערוועלען קען ער צודעקען די גאַנצע אויבערפלעכע פון דער ערד און אַבווישען אַלע לעבעדיגע פון דער וועלט. — און וויבאַלד אַזוי דאַרף מען דאָר תפילה טהאַן צו זיי און בריינגען קרכנות פון די בעסטע און די טהייער-סטע כדי איינצושטילען זייער גרימצאַרען.

ווי נור די מענשהייט האט קענען געלערענט די געזעצע פון דער נאַטור, האט זי זיך גלייך איבערצייגט אז די עלעמענטען פון דער נאַטור זיינען אַליין געבונדענע; זיי קענען ניט אַבטרעטען אויף אַ האָר פון די וועג וואס איז אַנ-

(* לפי פירושי הניקוד הוא „הַכְּנִיסוּ“ ולא „הַכְּנִסוּ“ — וחסרון היו"ד אינו מעכב כי מצינו שלא דקדקו חכמים בחסר ויתור יו"ד, ובמאמר הנוכחי עצמו כתבו „תפסיעו“ תחת „תפסעו“ (שהוא הנכון) — והפירוש הישן דחוק מאד, שאם כווננו חכמים לזה, היו אומרים בפירוש: „הכנסו לעיר מבעוד יום“.

געצייכענט געווארען פאר זיי מששת ימי בראשית. און דאן האט מען אויפגעהערט זיי צו בריינגען קרבנות.

די צווייטע מכה פון די מענשהייט איז דער קאמפף-לוסט וואס בריינגט דערצו אז מענשען זאלען זיך צוטהיילען אין שכמים אדער אין קלאסען און אנפיהרען ביטערע מלחמות איינע געגען די אנדערע.

די היסטאריקער האבען אנגעשריבען בערג מיט ביכער וועגען די אורזאכען פון די אונזעהליגע מלחמות וואס האבען געפלאגט די מענשהייט אין פערשידענע צייטען און לענדער — זיי האבען זיך געמעגט פערשפארען די מיה; די אורזאכע איז איינפאך ווייל דער מענש איז א קריגעריש-געניימע חיה — רעליגיאז, מאראל, עטהיקס א. ז. וו. ווענדען אן א געוויסען אינפלוענס אויף די פעלקער זיי אבצוהאלטען פון בלוט-פערניסונג, אבער נור אויף א קורצע צייט. — נאכדעם ווי עס געהען פאריבער אייניגע צעהנרליג יאהרען אהן מלחמות געהמען זיך די פעלקער פיהלען אונרוהיג; עפעס זוכען זיי און ווייסען ניט וואס, אזוי ווי קען בעפאר א רעגען; ביז עס געפינט זיך איינער פון זיי וואס ניט דעם סיננאל פון „דם ואש ותמרות עשן“, און דאן פאלען זיי ארויף איינער אויף דעם אנדערען און שטעלען צופריעדען זייער טהירישען געפיהל ביז זיי ווערען מיעד, דאן רוחען זיי זיך אפ א געוויסע צייט ביז עס כאפט זיי ווידער אן דער מלחמה-אפעטיט; און אזוי געהט עס כסדר.

אט דאס איז געווען די כוונה פון יוסף'ן ווען ער האט געראטהען זיינע ברידער אריינצובריינגען די זון אין יעדער שטאָרט וואו זיי וועלען אַנקומען. — אויב עס איז אייף שוין יא בעשערט צו זיין אין גלות, האט ער צו זיי געזאגט, זאלט איהר זעהן אז אייער אנוועזענהייט זאל ווירקען אלס געגענגיפט צו דינען צוויי פלאג-גען פון דער מענשהייט; בריינגט אריין די ליכט פון דער זון (וויסענשאפט) צו פערטריבען די שאטענס פון אנוויסענהייט, און די ווארעמע שמראהלען פון דער זון (פריינדשאפט) אבצושוואכען די אייביגע שנאה פון די מענשען איינער צום אנדערען.

מיר מענען זיין שטאלץ דאמיט אז אמוועניגסטען דינען לעצטע עצה פון יוסף הצדיק האבען מיר אויסגעפאלגט ווי ווייט עס איז געווען מעגליך פאר אונז; איז דער צייט פון מיטעל-אלטער ווען א דיקע פנסטערניש האט צוגעדעקט די ערד זיינען אידען געווען די לעהרער פון דער וועלט. — און אפילו יעצט ווען מענשען דענקען אז זיי האבען שוין דערגרייכט די העכסטע שטופע פון וויסענ-שאפט ווייל זיי האבען ערפונדען אז אטאמאביל און אז עראפליין, טהוט נאך דער איד זיין שליחות באמונה און ער פערשפרייט די אידען פון זיין תורה און זיינע נביאים צווישען די פעלקער — וואס דאס איז וויכטיגער ווי טויזענד עראפליינס. וואס אנבעלאנגט די צווייטע אויפנאכע צו פריידיגען פרידען און פריינד-שאפט צו די פעלקער, ערפילט דער איד זיין שליחות באמונה ווילאנג די פעלקער

זיינען ביים קלאהרען זינען — אבער אין דער צייט ווען דער משוגעת כאפט זיי אן אין דער איד געצוואונגען אויפצוהערען זיין ארבייט, ווייל עס איז א סכנה אנצובאטען א בינטעל הייא צו א פאר אקסען ווען זיי האלטען זיך ביי די הער נער . . . *

אבער דער איד האט א סך געדולד איבערצואווארטען די שלעכטע צייט און ער צווייפעלט נישט אויף איין מאמענט אן די צייט וועט נאך קומען ווען ער וועט קענען ריכטיג ערפילען יוסף'ס לעצטען פערזאג: „והכניסו חמה לעיר“.

חומר לדרוש.

אל תתעסקו בדבר הלכה

אגדות חז"ל.

„בעלי אסופות נתנו מרועה אחד“ דרש רבי אלעזר בן עזריה, בעלי אסופות אלו הלמודי חכמים שיושבין אסופות אסופות ועוסקין בתורה, הללו מממאין והללו ממחרין, הללו אוסרין והללו מתירין, הללו פוסלין והללו מכשירין, שמה ואמר אדם, מעכשיו האיך אני לומד תורה? ת"ל בולם נתנו מרועה אחד, אל אחד נתנם, פרנס אחד אמרם, מפני ארון כל המעשים ב"ה, שנאמר „וידבר אלהים את כל הדברים האלה“ (תגינה ג' ע"ב).

„אל תטג גבול עולם אשר עשו אבותיך“, א"ר שמעון בן יוחאי, אם ראית מנהג שעשו אבותינו אל תשנה אותו, כגון אברהם תקן תפילת השחר, יצחק תקן תפילת המנחה, יעקב תקן תפילת ערבית, שמה האמר אף אני אוסיף אחריו? ת"ל „אשר עשו אבותיך“, (מדרש).

המתקנים העברים.

המתקנים שקמו באוה"ע, וכן מיסדי דת הקראים בתוכנו, לא היו מתקנים כלל במובן הרגיל עתה, כי אם רק כופרים במקצת, כלומר, הם לא באו לבקר תוכן עניני הדת, כל ענין לעצמו לומר: זה כלו טוב וישאר כמו שהוא, וזה יש בו מגרעת ודרוש תיקון כך וכך; אלא שללו בפעם אחת את האבטוריסט האלהי מתלק ידוע מן הספרות הדתית ועשוהו חול, ועי"ז נפלו ממילא המון ענינים, שנחשבו עד אז למצוות דתיות, ואבדו קדושתם לא מפני חסרונם העצמי, כי אם מפני שלא היה להם עוד על מה להשען, ביתם אל החלק ששללו קדושתו היו איפוא המתקנים האלה כופרים גמורים, וביתם אל זה שהשאירו בקדושתו נשאר גם הם מאמינים גמורים ולא הרשו לעצמם לתקן בו כלום, אדרבא, עוד הוסיפו לדקדק בו יותר מכל שאר המאמינים. וזוהי שגיאתם של המתקנים העברים בארצות המערב, שהם חושבים באמת לתקן, כלומר, להניח בקדושתה את הדת בכללה, עם ספרותה הקדמונית, ולבטל עם זה מדרעתם מצות ידועות, מפני שאינן מתאימות לצרכי הזמן. ובוזה הם סותרים את עצמם באופן זר ומתמיה, ואין להתפלא אם תיקוניהם מביאים לידי ביטול הדת בכלל אחר שבאמת מושג התקון כולל כבר בתוכו מושג הכפירה, והבא לתקן אין לו מה לתקן עוד.

(על פרשת דרכים, אחד העם, ח"א).

הקנקן הישן.

... ישנם מתקנים החושבים שאפשר לנו להסיר את הקליפה מעל הדת, את המצות המעשיות ולשמור רק את תוכה, את הדעות המפשטות, או להסיר את הקליפה מעל כתבי הקודש, את לשונם, ולשמור רק את תוכם בהעתקות אירופיות. אלה ואלה לא ישימו אל לב כי החבית הישנה בצורתה הישנה היא הקדושה, וכל אשר בה יקדש בעבורה, אף כי תתרוקן תמלא חרש מזמן לזמן, וכי, להיפך, אם תשבר החבית, או תקבל פנים חדשות, יפוג גם מעם היין, אך אם ישן נושן יהיה.

אל זאת לא ישומו לב המתקנים, אבל העם בכללו התנהג תמיד כאילו הרגיש זאת בנטיה טבעית: לא הרבה להתנגד להכמיו אשר מלאו את חביתו ויון חדש, בהרמב"ם וסעייתו, ולא נמנע גם מלהקדושים ולהעריצים; אבל הקראים ודומיהם אשר נועזו לשלות יד בחביתו ולשנות פניה לפי ראות עיניהם — אותם הרחיק בכל תוקף, אע"פ שהרבו לחלל לפניו את יונם, כי הוא היין הישן, המשומר, שלא חלו בו ידים, ילעגו להם המלעוגים על שמירת החבית כאות נפשם — התולדות שיצאו משמירת היין באות ומטפהות על פניהם. (על פרשת דרכים, שם).

עת לרחוקים שיתקרבו.

אב אחד שברכו ה' בעושר רב היה לו שני בנים שהיו משונים זה מזה מרחק רב במאכל שלחנם — האחד היה אוהב מאכלי בשר והשני מאכלי חלב, ובענין הזה היו מקפידים כ"כ עד שלא יכלו אפילו להריות או להביט על המאכלים ששנאה נפשם — האב, בהיותו עתיר נכסין וכסף לא נחשב בעיניו למאומה מלא את תאות נפשם ויבן להם חדרי אוכל מיוחדים, האחד למאכלי בשר והשני למאכלי חלב, למען לא יוכרחו בניו אפילו להעיף עיניהם במאכלים שזוהמה נפשם.

ויהי היום נתפך הגלגל והאב אבד את עשרו בענין רע וירד פלאים כ"כ עד אשר לא היתה ידו משגת לקנות בשר לבנו האחד או חלב לבנו השני, וככל זאת ע"י כח ההרגל נשארו שני בניו בתדריהם המיוחדים ויאכלו את ארוחתם בכליהם המיוחדים — ויהי כאשר התבונן על זה איש נבון שהיה מיוצאי ובאי הבית הנ"ל, קרא אליהם, "הוי סכלים! בשלמא מלפנים בעת שהיה לזה בשר ולזה חלב על שלהנו היה לכם לכל הפחות איזה יסוד להפרד איש מעל אחיו בתדרים מיוחדים, אבל לעת עתה שאין בשר לזה ואין חלב לזה ושניכם גם יחד מסתפקים בירק מבושל במים על מה זה תתפרדו בתדרים מיוחדים?"

כן ג"כ נוכל לקרוא את הקריאה הזאת אל האורטודוקסים והרפורמים שבזמן הזה — בשלמא מלפנים בזמן שהתדרים היו באמת חסידים ואנשי מעשה והמתקנים היו חכמים ומלומדים בחכמת ישראל והעמים, אולי היה מקום להפירוד שהיה ביניהם, אבל עתה שאין תורה ויראה לזה, ואין חכמה לזה למה תתפרדו איש מעל אחיו? (שמעתי).

אל תפסיעו פסיעה גסה.

אגדות חז"ל.

"ויאמר יעקב לבניו למה תתראו", אמר להם יעקב לבניו אל תראו עצמכם כשאתם שבעים לא בפני עשו ולא בפני ישמאל, כדי שלא יקנאו בכם. (תענית י' ע"ב).

"ודי חלב עזים ללחמך ללחם ביתך וגו'", אמר מר זוטרא בריה דרב נחמן, מכאן למדה תורה דרך ארץ שלא ילמד אדם את בני ביתו בבשר ויון, "ודי חלב עזים ללחמך", דיו לאדם שיתפרנס מחלב גדיים וטליוס. (ילקוט המכירי).

"נבהל להון איש רע עין ולא ידע כי חסר יבואנו" (משלי כ"ח). הפסוק הזה מדבר בהרבה בני אדם, נבהל להון איש רע עין זה קין, אמר הקב"ה, אתה נבהלת לירש את העולם לעצמך ותרגת את הבל, חייך חסרון יש לך, הוי, "ולא ידע כי חסר יבואנו", ומה היה לו? שנמלט בעולם, שנאמר, "נע ונד תהיה בארץ" (בר' ד'). ד"א "נבהל להון איש רע עין" זה עפרון החתי, בשעה שמתה שרה הלך אברהם אצל עפרון שיומכור לו את המערה, אמר לו עפרון: תן לי את דמיה וא"ל, "ארץ ארבע מאות שקל ביני

ובינך מה היא" (שם כ"ג). התחיל אברהם צובר את הכסף לעפרון, שנאמר, וישמע אברהם אל עפרון וישקול לו ארבע מאות קנטרין, כיון שראה עפרון את הכסף נבהל ונחפו ואמר, "במבחר קברינו קבור את מתן", אמר הקב"ה, נבהלת לממון, חייך חסרון יש לך בדבר, ומהו חסרונו? א"ר יהודה הלוי בר שלום, כל עפרון שכתוב כאן עד שלא נמל הכסף מאברהם הוא מלא (בוא"ו) וזה חסר. ד"א, "נבהל לחון רע עין" זה המלות מעותיו בריבית שהוא נבהל להעשיר ומארה נהנת בנכסיו, שנאמר, "ולא ידע כי חסר יבואנו". (תנחומא).

להושיבי עם נדיבים עם נדיבי עמי.

מה גבהו דרכו גדולי וגבורי עמנו אשר מעולם אנשי השם כרכנו הקדוש ר' שמואל הנגיד, הרמב"ם, וכדומה, אשר רכושם וכבודם עלה על אחת שבע מרכוש עשירנו בזמן הזה, וישבו בין שרים וחורי הארץ, ובכל זאת בעתות הפנאי ישבו בראש הרבה מאות תלמידים המקשיבים לקולם בעניני תורה וחכמה. וכאשר תציב נגדם התנהגות הרבה מגבורי ונשיאי עמנו בזמן הזה באמת יהיו לגועל נפש. — מה נאה היה איש הצדיק בדרך שעברו, בזקנו היורד על פי מדותיו, בישובו בראש בניו ונכדיו אשר כל מעינו ומגומתו היתה הצלתם. ומה מגועל עתה הזקן המנאף, שמחזיק לו שידה ושירות להתדמות בתהלכותיו למנהג השרים הגדולים מותר העמים, ושערות ראשו שחורות כעורב ע"י סמים שונים, כהאי עבדא שסיפרו ממנו הז"ל שאמר קשיש אני מאביך, אותו שמעמף רגליו הצנומות והדקות במכנסו בד רחבות להתראות כבעל בשר וצעיר לימים בפני הנשים המרקדות בבתי תואטרות, ואחריהם בניהם וצאצאי מעיהם ומשכו, לפזר כעפר כסף על דברי הבל והוללות, נגד דברי נביא ה': "אל תשמח ישראל אל גיל בעמים", אשר לא זה הוא תעודת יעקב להתדמות לשאר העמים המוצלחים ולעשות כמוהם כקוף העושה בלי בחינה, ואשר הם רק ישחקו עליו בנסותו לצוד ציד ולרכוב על סוס דוהר או להנהיג את העגלה הרתומה בארבעה סוסים כיושבי הרכש האתשטרנים, בכובע קטנה ומכנסים צרות, שלא יכלתי לשום מעצור לנפשי מלמלאות פי שהוק עת ביגון נפש שמעתי מהתלות מנדינו על איש אחד מאחינו שהיה לבוש המלבושים האלה חמתנגדים לתוסמו הארוך ובטנו הרחב, והגוים קראו אחריו בשתוק: יהודי! יהודי! ועלו בזכרונו דברי הנביא: "ההימור גוי אלהים וגו' ועמי המיר כבודי בלא יועיל", שהמירו כבוד ה' להתדמות ליתר העמים, כדי למצא תן בעיניהם, ובאמת לא הועיל להם כלום, כי מבזוים הם בעיניהם כמקדם, ואדרבה, ישנאו אותם עוד יותר. לא כן היה דרך דוד מלכנו שאמר בפסל: "להושיבי עם נדיבים עם נדיבי עמו", ר"ל שאין זה תכלית ותעודת הישראלי לישוב בין שרים ונדיבים של עמים אחרים, ולהתשב ע"י כמיש רם ונשא, רק עם נדיבי עמו. לקיים כל המצוות והתורות שנדיבי ישראל מצטיינים בהם כמו תמיכת העניים וכדומה בענות תן ורות נדיבה. (תהלכות עולם).

מברכותיו של אותו רשע.

"מברכותיו של אותו רשע אתה למד מה היה בלבו, בקש לאמר שלא יהיה להם בתי כנסיות ובתי מדרשות, אמר, "מה טובו אוהליך יעקב", לא תשרה שכונה עליהם, "משכנותיך ישראל", לא תהא מלכותו שולמת באומות, "וזרעו במים רבים" וכו' (סנהדרין ק"ח): שכבר תמהו כל המפרשים האיך למדו מאותם הברכות מה שהיה בלבו. — אמנם הנסיון יורנו כמה אמתים הדברים והאיך קלע הרשע הזה שהכיר דרכם

והתנהגתם אל השערה בברכותיו שבכל אחת מהם קללה צפונה בה כפי הנסיון היומי. — כאשר רצה שלא יהיה להם בתי כנסיות ובתי מדרשות שמהם תצא תורה באמת, ברך אותם: „מה טובו אהליך יעקב“, ר"ל שיהיו הבתי כנסיות ובתי מדרשות בנויים בתכלית היופי וההידור כהיכלי העמים, והא בהא תליא שהתלמידים שיצאו מהם יהיו בורים גמורים ועמי הארץ, כאשר אנו רואים בחוש מן הנסיון. — „בקש שלא תשרה שכינה עליהם, ברכם: משכנותיך ישראל“, ר"ל שידורו בארמנות מלכים ושרים, בידעו כי אז תיכף ישליכו דברי ה' אחרי גום ויתנהגו כשרי הארץ והם מלהזכיר שם ישראל הלילה. — „בקש שלא תהיה מלכותם שולטת, אמר: וזרעו במים רבים“, ר"ל שזרעם יתערב בכל העמים ליקח להם לנשים וליתן את בנותיהם להם באופן שבמשך העת יכלה שם ישראל לגמרי. (שם).

ימי עניה ומרודיה כל מחמדיה.

„זכרה ירושלים ימי עניה ומרודיה כל מחמדיה אשר היו לה מימי קדם“ — שנתעוררו כבר המפרשים שהיל"ל: זכרה ירושלים בימי עניה ומרודיה וכו' ולא ימי עניה ומרודיה! — אבל לענ"ד הכוונה פשוטה, שעורר אותם הנביא על זה שעיקר ענים ומרודם היה באמת אותה העת שדימו בני ישראל שהיא עת הצלחתם, עת ישבו בארצם בארמנות מלכים, ומכרו עצמם לכל התענוגים, וזה הביאם לעבור על כל עבירות שבתורה, כמו שחשבו חז"ל כל העבירות שהתריבו את ביתנו וגלו אותנו מועל אדמתנו — ומעם הכתוב כך הוא: זכרה ירושלים שכל המחמדים שצברו בימי קדם היו באמת חסיבה לענים ומרודם, שעו"ז סרו מאחרי ה', ואם היו היים איש תחת גפנו ותחת תאנתו בעגוה והסתפקות לא היו באים לזה. (שם).

ברעב זנתנו ובשבע כלכלתנו.

„ברעב זנתנו ובשבע כלכלתנו“ — שראיתי בעיון יעקב על הסידור שתמה: בשלמא „ברעב זנתנו“ הוי שבת, אבל אם בעת השובע מכלכל אותנו אינו לכאורה דבר גדול כלל! — אבל יובן בהקדם ביאור מלת „כלכלה“ שהוא מלשון „וכל בשליש עפר הארץ“ ר"ל מודד עפר הארץ במדה, וע"כ אנו נותנים תודה להש"ת שברעב זן אותנו ובשובע לא נתן לנו הברכה במדה גרושה שיכול להביא את האדם לידי חטא, רק „כלכלה“ אותנו במדה ובמשורה שלא יחסר לנו הנחוי, כמש כדברי שהע"ה „רוש ועושר אל תתן לי הטרופני להם חקי“. (שם).

אל תיגע להעשיר.

„אל תיגע להעשיר מבינתך חלל“ — ביאור זה ע"ד מאמר (משלי ב') „בני אם תקח אמרי וגו' אם בתקשנה ככסף וגו' אז תבין יראת ה'“. והיא תוכחת מגולה אל האדם להוכיחו במושור. — כי האדם צריך לעמול על שני ענינים, להשיג צרכי הגוף וצרכי הנפש, ושני אלה אפשר לאדם להתנהג בהם באחד מב' אופנים, אם לתת לשניהם רק די סופוקם לבד או למלאות משאלות שניהם בריוח. אמנם הלא יש ויש אשל אל צרכי הנפש הוא מסתפק במועט רק להתפלל שהרית וערבית, ויחזיק לו למותרות ללמוד תורה הרבה כדי לדעת הלכה, כי יאמר, כאשר יודמן אצלי שאלה אשלת אל הרב המורה והוא יגיד לי ההלכה. לא כן בצרכי גופו, נהפוך הוא כי הוא שוקד ומתאמץ שיהיו לו כל סוגי מותרות ושיהיה כל טוב הארץ בידו, וכאשר תשאלהו לאמר, למח תיגע את עצמך להרבות הון כ"כ די לך במועט ההכרחי, אחרי כי העיר מלאה עשירים גם מכלעדיך

והם יכלכלו אותך כל די מחסורך, הלא יענה ויאמר, הלא יותר טוב לי שאהיה אני העשיר ואכלכל מחסור זולתי משאהיה אני עני ואצפה אל העשירים לחון אותי משלחנם. זה שאמר שהמע"ה, "בני אם תקח אמרי וגו' כי אם לבינה תקרא וגו' אם תבקשנה ככסף" ר"ל לא תסתפק במיעוט דעת אלא תשתדל להשיג יותר ויותר כמו שאתה עושה בהשגת הכסף שנאמר בו, "אוהב כסף לא ישבע כסף" ולא תהא כהנית כפונדקית. ועתה יובן גם מאמרו "אל תיגע להעשיר מבינתך הדל", כלומר מדוד נא מדת בינתך כמה מן המיעוט יש כך ובכל זאת אתה מסתפק בזה, וא"כ אין לך להזדרז בצרכי גופך יותר ממה שאתה מזדרז בצרכי נפשך ולמח תיגע להעשיר? (אוה"ו).

יש לי רב — יש לי כל.

עשו אמר, "יש לי רב", וכאשר תתבונן בפתגם הזה תמצא בו תרתי לריעותא — יש בו די התגאות בעשרו אבל אין בו די להיות שמח בחלקו (כי האומר "יש לי רב" אינו מתכוון שלא ירצה בתוספת נכסים), אבל יעקב אמר, "יש לי כל", ובמאמר הזה נמצא תרתי למעליותא, כי המאמר, "יש לי כל" יוביל את הכוונה שאינו חפץ ביותר (שאינו לך דבר שיוכל להיות יותר מ"כל"), ובכל זאת יוכל להיות שהאומר את הפתגם הזה יש לו באמת מעט מזעיר אבל נחמת שהוא שמח בחלקו נחשב בעיניו ל"כל", ובעושר כזה אין די להתגאות לפני אחרים. (המחבר).

הזאב הזקן.

הזאב הזועף בא בשנים.

ובשפתי חנף אמר לשום סחר פנים,
ולכרות ברית אהבה עם הרועים, ויהיו דבריו
ללכת אל הרועיה הסמוכים לו עדריו,
"הרועיה!" אמר לו הזאב: "אויב כנפש תקראני,
ואשר באמת לא כן הנני —
בלי ספק עלי ללבוש עיץ על עדרי צאנו,
כאשר יתקפני הרעב, כי מי יוכל לשאת רעבונו,
אך אם תהיה לי למגן ומחסה מהרעב ואסונו,
ואספתי את עברתי,
ושמתת בהברתי.
כי אין לך שונא קרב ומלחמה,
וחיה שוקטת על פני כל האדמה,
כמוני, עד זקנה ושיבה,
אך אם אין במני רעבה."
— "אם הנך שבע?" — קרא הרועיה —
"אך מתי תשבע במנך? זאת אינני יודע!"
(משלי לעסמינג, העתקת משה הכהן רייכערסאן).

והבנינו חמה לעיר.

אגדות חז"ל.

ר' אלעזר אומר, גדול השלום שלא נמעו הנביאים בפי כל חבריות אלא שלום, אף בברכות כהנים אחר כל ברכות מסימין בשלום שנאמר וישם לך שלום, לומר לך שאין כל הברכות מועילות כלום אלא א"כ שלום עמהן וכו'. ר' אלעזר הקפר אומר, גדול השלום שאין חותם כל התפילות אלא שלום וכו'. גדול השלום שהוא שקול כנגד הכל, שאנו אומרים עושה שלום ובורא את הכל (ישעי' מ"ח). גדול השלום שנותן בשכר התורה והמצות, שנאמר, אם בתקותי תלכו וגו' ונתתי שלום בארץ. (מדר"ר פי"א).

„הנני נותן לו את בריתי שלום“, גדול השלום שאין העולם מתנהג אלא ע"פ שלום, והתורה כולה שלום, שנאמר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום (משלי ג'), אם בא אדם מן הדרך שואלין לו שלום, וכן בשחרית שואלין לו שלום ובערב שואלין לו שלום, וקוראין ק"ש והותמין „הפורס סוכת שלום“. (תנחומא).

„כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום“. ראה כמה גדול כח השלום שאפילו לשונאים אמר הקב"ה לפתות להם לשלום. כך שנו רבותינו שואלים בשלום הגוים מפני דרכי השלום. אמרו חז"ל, כמה קולמסין משתברין וכמה דיו נשפך לכתוב הדברים האלה שלא היו ונכתבו מפני השלום. שאפילו שרה אמנו בשביל השלום כתב עליה הקב"ה דבר שלא היה מעולם, שנאמר, „ותצחק שרה בקרבה וגו' וארוני זקן“ (בראשית י"ח) וכשבא הקב"ה להוכיח את אברהם, „למה זה צחקה שרה לאמר וגו' ואני זקנתי“ (שם) ולמה כך? בשביל שלא לחמיל מחלוקת ושנאה בין אברהם לשרה (תנחומא). ד"א „וקראת אליה לשלום“, בשר ודם אם יעשה לחברו רעה אינה זוה מלבו לעולם, אבל הקב"ה אינו כן, היו ישראל במצרים, והיו המצריים משעבדין אותם במיט ובלבנים, ולאחר כל הרעות שעשו לישראל, הם הכתוב עליהן ואמר, „לא תתעב מצרי כי גר הוית בארצו“ (דברים כ"ג) אלא רדפו אחר השלום, שנאמר „בקש שלום ורדפהו“ (תהילים צ"ד). (דב"ר פ"ה).

„ואהבת לרעך כמוך“, ר' עקיבא אומר זה כלל גדול בתורה. בן עזאי אומר, „זה ספר תולדות אדם“ כלל יותר ממנו (מחמת שכולל כל העמים והלשונות) — ב"ר.

הרואה קדירה בחלום.

שמעתי בשם הגאון ר"י מוואלאזין ז"ל ביאור על גמרא (ברכות נ"ו ע"ב) הרואה קדירה בחלום יצפה לשלום, ואמר על זה למה דוקא קדירה בלא דבר אחר? וביאר באופן כזה, דהנה אנו רואים שאין התנגדות בעולם גדולה יותר מן ההתנגדות שבין אש ומים, אש בוער ומים מכבה, ובכל זאת אנו רואים בכל יום שמשוימים מים בקדירה ותחתיו האש בוער והמים אין מכבים אותו, אין זאת רק מחמת שהקדירה מפסקת ביניהם והיא היא שעושת שלום ביניהם, ולכן אמרו „הרואה קדירה בחלום יצפה לשלום“. (כרם בנימין).

אוצר הדרוש וההטפה.

פון דער בימה.

דער פרעהליכער פיליזאף.

(דרוש לפ' ויחי).

הרב שלום ראבינאוויץ.

ויאמר אליהם יוסף אל תראו כי התחת
אלהים אני: ואתם חשבתם עלי רעה אלהים
חשבה לטובה למען עשה כיום הוזה להחיות
עם רב: (בר' ג' — י"ט, כ')

I

די היינטיגע סדרה (ויחי) איז איבערפילט מיט פאעטישע און פיליזאפישע אוסדריקע. אבער די טיעפסטע פיליזאפיע געפינט זיך נאך מיין מיינונג נאך אין די צוויי פסוקים וואס איך האב אוועקגעשטעלט אלס טעקסט צו דיעזען דרוש: — ווען יוסף'ס ברידער זיינען געפאלען פאר איהם און געבעטען ער זאל זיי מוחל זיין דעם גרויסען פערברעכען וואס זיי זיינען געגען איהם בעגאנגען. האט זיי יוסף געענטפערט: „האט קיין מורא ניט! פערנעהם איך דען דעם פלאץ פון גאט? (דאס הייסט: קען איד איך דען שלעכטס טהאן אפילו ווען איד זאל וועלען?) איהר זעהט דאך אז אפילו ווען איהר האט מיר געוואלט שלעכטס טהאן האט גאט אומגעדריעהט אייערע פלענער צו גוטען צו ערהאלטען ביים לעבען א גרויסע בע-פעלקערונג ווי איהר זעהט היינטיגען טאג“ (דערפון קענט איהר זעהן אז עס איז אוממעגליך פאר איין מענשען צו טהאן שלעכטעס צו א צווייטען אויב גאט וויל ניט).

אין דיעזע ווערטער געפינט זיך די שליסעל צו די גאנצע ביבלישע געשיכטע פון יוסף מיט זיינע ברידער. — עס איז א גאנץ בעוואוסטער פאקט צו אלע וועלכע האבען א געניגענדע ידיעה אין דער תורה. אז זי ענטהאלטעט ניט קיין פוסטע אוננוציגע מעשיות; עס איז ניט גענוג פאר אונז צו וויסען אדער צו גלויבען אז א געוויסע ביבלישע געשיכטע איז אמת. מיר מווען אויך וויסען וואס איז געווען דער צוועק צו געבען די בעטרעפענדע געשיכטע א פלאץ אין דער תורה — ווארום איהר מוזט ניט פערגעסען אז דער תנ"ך איז ניט קיין קינדישער מעשה-ביכעל;

יעדער קאפיטעל, יעדער אינצידענט וואס געפינט זיך אין תנ"ך טראגט אין זיך די קערנער פון א געוויסע לעהרע וואס קען צוניץ קומען די מענשהייט. — נון, פרעגט זיך: וואס קענען מיר לערנען פון א געשיכטע וואס ענטהאלט די איינ-צעלהייטען פון די שרעקליכסטע אכזריות וואס ברודער האבען ווען בעגאנגען געגען א ברודער? נאך מיין מיינונג נאך איז די גאנצע געשיכטע געמיינט געווארען צו לערנען די מענשליכע ראסע זיך ניט צו לאזען בעאיינפלוסען פון ז א ר ג , ווייל עס טרעפט גאנץ אפט, אז דאס וואס מיר בעטראכטען היינט פאר'ן גרעסטען אומגליק, טראגט אין זיך די זאט פון גרעסטען גליק אין די נאָהטע צוקונפט — אדער אין אנדערע ווערטער: אז מיר זיינען אינגאנצען קיין מבינים ניט צו פערשטעהן וואס איז גוט און וואס איז שלעכט פאר אונז.

II

איינע פון די ערנסטע פלאגען פון אונזער ציוויליזאציע איז ז א ר ג . — פונקט אזוי ווי די פליעג וואס האט געלעכערט די מאַרד פון טיטוס, אזוי לע-כערען די דאגות די קאפ פון יעדער מענשען אין אונזער דור; און פונקט ווי טיטוס'עם פליעג איז אויף א וויילע שטיל געווארען ווען ער איז פערבייגעגאנגען א קוזניע און האט געהערט די קלעפ פון דעם שמיעד'ס האמער, אזוי פערגעסט דער מענש זיינע דאגות אויף איין אויגענבליק אין דעם געטומעל פון לעבען און ביזנעס, אבער אזוי ווי טיטוס'עם פליעג האט זיך ענדליך צוגעוואהנט און אפילו די קלעפ פון האמער האבען שוין אויף אויף איהר קיין ווירקונג ניט געהאט, אזוי אויך דער מענש פון היינטיגער וועלט פערגעסט ניט זיינע דאגות אפילו אין מיטען רוישענדען שטראם פון לעבען; און פונקט ווי טיטוס'עם פליעג איז שנעל געוואקסען גרעסער און גרעסער ביי עס איז אויסגעוואקסען צו אן איבערנאטיר-ליכע גרויס, אזוי אויך ווען א מענש ניט זיך אב צו זארג ווערען זיי מיט דער הילף פון זיין פאנטאזיע גרעסער און גרעסער פון מינוט, בי זיי בריינגען איהם אום פון דער וועלט . . .

III

זארג איז א נייע קראנקהייט, אויף דעם שטייגער פון די שפאנישע אינ-פלוענזא; די מענשליכע ראסע האט דאס איינגעוויגען צוזאמען מיט די נייע ציוויליזאציע. אין די אלטע גוטע צייטען פון אונזערע זידעס האט מען כמעט אזוי ווי ניט געוואוסט דערפון. די וועלט פון אונזערע זידעס איז געווען א גאנץ קליינע; דער גרענעץ פון זייער וועלטעל איז געווען דער „עירוב“... מיין זידע איז געווען א געשעפטסמאן, און ווען זיין געשעפט האט איהם געצוואונגען צו פאהרען אין די פראווינץ-שטאדט (אונגעפעהר דרייסיג מייל) איינקויפען סחורה, האט ער איבערגעלאזען א צואה... און ער פלעגט דערציילען פון זיין פאטער אז ווען יענער פלעגט דארפען מאכען אירגענד וועלכע רייע פלעגט ער מיט-נעהמען אז ארון מיט תכריכים מיט זיך . . .

די וועלט פון א היינטיגען מענשען איז זעהר א גרויסע — עס נעהמט ארום דעם גאנצען ערד־קוגעל פון פאל צו פאל, און אפילו דאס ווערט שוין אויך צו קליין פאר אונז... איהר וועט באַלד הערען פון א קאמפאני ערגעץ אין די וועסט וואס וועט זיך אונטערנעהמען צו בויען א נייעם פליעגעל צו אונזער וועלטעל . . .

צו א היינט־וועלטיגען געשעפטסמאן מיינט ווייטקייט כמעט אזוי ווי גאר נישט — אט שמעהט ער מיט'ן טעלעפאן־רעסיווער אין האַנד: „העללאָו לאַנג־דיסטענס! גיט מיר שיקאַגאַ, פליעו!" — „יעס", קומט דער אַנטוואַרט, „דאָס רעדט שיקאַגאַ!" — „ווער רעדט דאָס, דזשייק? וואָס זאַגסטו, עס וועט זיין נויטהיג פאַר מיר צו זיין אין שיקאַגאַ? אַלרייט, מיר וועלען זיך זעהן אין האַטעל ק. מאַרגען פריה!" — מיין יונגער מאַן נעהמט ניט מיט קיין אַרון און קיין תכריכים ווען ער דאַרף מאַכען אַ רייזע פון טויזענד מייל; ער שטעקט אַריין אַ פאַאר האַוואַנאַ־סיגאַרען אין טאַש, וואַרפט אַרויף זיין אַווערקויט אויפ'ן אַרם און פאַהרט נאָך שיקאַגאַ! מעגליך אַז די געשעפטען וואָס ער האָט דארטען וועלען פאַדערען ער זאָל פון דארטען אַוועק פאַהרען נאָך אַ טויזענד מייל ווייטער וועסט אַדער נאָרט אַדער סויטה, ער שרעקט זיך דערפאַר ניט אָב. — אונזער היינט־וועלטיגער געשעפטסמאן בעוועגט זיך אין אַ גאַנץ גרויסע וועלט, און זיינע דאַנות און קאַפּדראַעהעניש זיינען נאָכ'ן ערד נאָך פּונקט אזוי גרויס. — ער וועט וואַהר־שיינליך דינגען אַ בעט אין אַ פּוּלמאַז־סליפּינג־קאַר ווען ער מאַכט אַ לאַנגע רייזע, אַבער איד ביו אין צווייפּעל אויב ער וועט טאַק אַייגנשאַלפּען אין איהר — ווען אַ ביונעסמאַן זאגט מיר אַז ער געהט דינגען אַ „סליפּער" (דער ענגלישער אויס־דרוק פאַר אַ בעט אין אַ סליפּינג־קאַר אין אַ „שלאַפּער") טראַכט איד זיך אַז אַ „שלאַפּער" וואַלט איהם טאַק אַ צוניץ קומען, ווייל ער זעלבסט קען גאַנץ וועניג שלאַפּען . . .

IV

פון אַלע פעלקער איז די אידישע פּאָלק אַממעהרסטען אויסגעזעצט צו דיזען נייע קראַנקהייט „זאַרג". — עס זעהט אויס אַז ווען גאָט האָט בעשאַפּען די וועלט האָט ער געגעבען די פּערשיעדענע פעלקער די ברירה זיך אויסצוקלייבען וועלכע פּראַפעסיאַן זיי ווילען; איינע האָט זיך אויסגעקליבען ערד־אַרבייט, אַן אַנדערע פּיה־צוכט א. ז. וו. די אידישע פּאָלק האָט זיך אויסגעקליבען „מסחר". — עס איז אַז אונבעשטרייטבאַרער פּאַקט אַז דיזען „מסחר"־ביונעס ענטהאַלטעט אין זיך אַ גרעסערע מאַס דאַנות ווי אַלע אַנדערע פּראַפעסיאַנען צוזאַמענגענומען. — מסחר איז אַבזענדיג פון ווינד און וועטער, פּייער און וואַסער, מזל און קאַפּריז, וועלכע פּערדרעהען אַ מענשען דעם קאַפּ אזוי ווי אַ ווינט־מיהל. די דאַנות האַבען דעם אידען געמאַכט קליין אין געוואַקס, שמאַל אין ברוסט, אויסגעזעהרט אין קערפּער, נערווען אין טעמפּעראַמענט, עס איז אויך די מיינונג פון מעדיצינישע אויטאָרי־טעטען אַז צוליב די דאַנות איז דער איד מעהר אויסגעזעצט צו געוויסע קראַנק־הייטען אזוי ווי אויסצעהרונג, קאַנסער, א. ז. וו. איהר הערט גאַנץ אַפּט ווי די

וועלט זאגט אויף איינעם: „אומגליקליכער מענש! ער איז נעבאד געשטארבען פון צופיעל הארעוואָניע!“ — דאס איז אַן אירטהום, אפילו איינער פון אַ מיליאָן שטאַרבט ניט פון צופיעל האַרעוואָניע; אין די אייזעןמינען פון סיביריע וואו די באַרבאַרישע בעאַמטע האַבען אַבזיכטליך געוואַלט אומבריינגען געוויסע פּאַליטישע פערברעכער דורך שווערע אַרבייט האַבען זיי אויך אויסגעפונען אַ דער מיטעל האַט ניט געווירקט; וואס מענשען רופען אַ טויט דורך צופיעל האַרעוואָניע איז אין אמת' אַ טויט פון צופיעל זאַרג.

V

איז עפעס פאַראַן אַ געגענזיפּט וואס זאַל אַכשוואַכען אַ מענשענ'ס דאגות? יא, עס איז דא איין מיטעל און אַ גאַנץ לייכטער, נעמליך: אויב אַ מענש וויל פטור ווערען פון זיינע דאגות זאַל ער זיי גאַנץ גענוי אונטערזוכען און אַנאַליזירען וועט ער אויסגעפינען אַז זיי עקזיסטירען נור אין זיין פאַנטאַזיע, אַבער אין אמת' זיינען זיי נור שאַטענס וועלכע זעהן אויס פון ווייטען ווי בערג.

איר געדיינט אין מיינע קינדישע יאהרען פלעגען זיך קינדער דערצעהלען אַ מעשה'לע פון אַ פרינץ וועמען אַ מכשף האַט אַריינגעזעצט אין אַ שטיינערנע פעסטונג מיט אייזערנע טהירען, און ער וואַלט דארטען געוויס אויסגעגאַנגען פאַר הונגער ווען עס וואַלט ניט געקומען איינער פון די גוטע גייסטער און איהם אויסגעזאגט דעם סוד אַז די גאַנצע פעסטונג איז נור אַ פערבלענדעניש, די ווענט זיינען קיין ווענט ניט און די טהירען זיינען קיין טהירען ניט, און טאַמער וויל ער איהם ניט גלויבען, האַט ער איהם גענומען ביי דער האַנד און מיט איהם דורכגעגאַנגען דורכ'ן שטיינערנעם וואַנד אזוי ווי עס וואַלט געווען אַ ליידיגער פּלאַץ.

דאס זעלבע זאַג איר צו אַיך, מיינע צוהערער, אייערע דאגות, מענען זיי זיין וואס זיי זיינען, בעשטעהן בלויז פון שאַטענס אַהן אַ ממשות און אַז איהר וואַלט נור געהאַט קוראזש זיי גענוי צו אונטערזוכען וואַלט איהר דאס זעלבסט אויסגעפונען. אַבער אזוי ווי דער דורכשניטליכער מענש האַט ניט דעם קוראזש אדער דעם טיעפען בליק וואס איז נויטהיג צו אַזאַ אַנאַליז, מוז איר אינטראָדוסען צו אַיך אַ דריטע פּערזאָן וועלכע וועט אַיך אין דעם אויסהעלפען — דיעזע פּערזאָן איז קיין אַנדערער אַלס דער פּרעהליכער פּילזאַף.

VI

ווער איז דאס דער פּרעהליכער פּילזאַף?

אַט האַט איהר זיין געשיכטע. — דער גרויסער אַלכסנדרוס מוקדון דער הערשער פון דער גאַנצער וועלט האַט געהערט זאגען פון אַ געוויסען פרינץ פון אַסט אינדיען אַז יענער בעזיצט אַ געוויסען גראַז וואס האַט די אייגענשאַפט צו פּערטרייבען מעלאַנכאליע, און אזוי ווי ער, אַלכסנדר, האַט זעהר פיעל געליטען פון

דיעזע קראַנקהייט האָט ער געשיקט שלוחים צו יענעם פּרינץ צו קריגען אַ ביסעל פון יענעם גראָז.

„זאָגט אייער העררען“, האָט דער אינדיאַנישער פּרינץ געענטפּערט, אַז אַזאַ סאַרט גראָז האָב איד ניט און האָב קיינמאַל ניט געהערט דערפון, נור עס געפינט זיך אַ מאָז און מיינ לאַנד וועלכער איז בעוואָוסט מיט'ן טיטעל: „דער פּרעהליכער פּיליזאָפּ“, ער האָט די קראַפּט צו פּערטרייבען אַלערליי סאַרטען דאַגות און מע-לאַנכאַליע, איד וועל איהם שיקען מיט אַיך כדי אייער קעניג זאל איהם קענען אויספּרובירען.“

ווען די שלוחים זיינען צוריקגעקומען מיט'ן פּרעהליכען פּיליזאָפּ און האָבען דערצעהלט דעם קעניג די געשיכטע, האָט ער געלאָזט פּראָקלאַמירען אין אַלע זיינע פּראָווינצען אַז יעדער פון זיינע אונטערטאָנען וועלכער טראַגט אַ צו גרויסע לאַסט דאַגות אויף זיין קאָפּ קען זיך מעלדען צו דעם גרויסען „צויבערער“ (אַזוי האָט דער פּיליזאָפּ געבעטען זאל ער איהם אַנרופּען) וואָס ער האָט געבראַכט פון אינדיען און יענער פּערשפּרעכט איהם אויסצוהיילען.

דער ערשטער וועלכער האָט זיך פאַרגעשטעלט פאַר'ן צויבערער איז געווען אַ גרויסער סוחר וועלכער האָט געהאַט אַלע זיינע שיפען אויף'ן ים אַנגעלאָדען מיט סחורה און האָט שוין לאַנג פון זיי קיין שום נאַכריכט ניט געהאַט — ער האָט דערציילט דעם צויבערער אַז זינט זיינע שיפען האָבען פּערלאָזען דעם פּאַרט קען ער ניט רוהען בייטאַג און ניט שלאָפען ביינאַכט קלערעדניג וואָס עס האָט מיט זיי געקענט פאַסירען.

„וואָרט איין מאַמענט!“ — זאָגט דער פּאַלאַזאָפּ — „איד וועל זיך אַיינקוקען אין מיינ צויבער־שפּיעגעל און איד וועל דיר גלייך זאָגען וואָס עס טהוט זיך מיט דייע שיפען אין דייעזען אויגענבליק.“

און זאָגענדיג דייעזע ווערטער האָט ער אַרויסגענומען אַ קליינע האַנד־שפּיעגעלע פון זיין טאַש, האָט זיך טיעף אַיינגעקוקט אין איהר און האָט געזאָגט:

איד זעה דייע שיפען פאַר מיינע אויגען ווי זיי געהען גאַנץ זיכער אויפ'ן ים מיט אַ גוטען ווינד און זיי דערנעהנטערען זיך צו זייער בעשטימטען פּאַרט וואו דו האַסט געוואַלט זיי זאָלען אַנקומען.“

„דאַנק גאָט! דאַנק גאָט!“ — האָט דער סוחר אויסגערופּען מיט גרויס שמחה און האָט אַנגעפאַנגען צו טאַנצען פאַר פּריידע — „אַה, ווי גליקליך איד בין צו הערען אַז מיינע שיפען זיינען גאַנץ!“

„וואָרט אַ מינוט!“ — זאָגט דער פּיליזאָפּ, און זיין פנים געהמט אַז אַז ערנסטע מינע — „אויפ'ן דעק פון איינע פון דייע שיפען זעה איד דעם פּערברעכער וואָס האָט אונטערגעגאַנגען געמאַכט אַ פּערזוד צו ערמאַרדען דעם קעניג אַלכסנדר, ווי דו וויסט האָט דער קעניג אַרויסגעלאָזט אַ דעקרעט, אַז די שיף אויף וועלכע דייעזער פּערברעכער וועט געפונען ווערען זאַל קאַנפּיסקירט ווערען און דער אייגענ־טהימער פון דער שיף זאל געהאַנגען ווערען אַלס מיטהעלפּער צום פּערברעכער,

און אט זעה איד טאקי ווי עטליכע פאליציאנטען ווארטען אויף דיין שיף ביים פארט וואו זי דארף אנקומען; וואהרשיינליך האט אימיצער זיי אָנגעזאָגט אז דער מאָן וועמען זיי זוכען געפינט זיך אויף דיין שיף.

„אה, מיין גאט!“ — האט דער סוחר אויסגעשריען, און איז געווארען בלאס ווי קאלף — „הערצו מיין געבעט כאטש דעם איין מאָל; שיק אַ דיין שטורעם-ווינד און זינק מינע שיפען בעפאָר זיי קומען אָן אין פאַרט!“

„איד זעה“ — זאָגט דער צויבערער אַריינקוקענדיג אין זיין גלאַז — „אז גאט האט טאקי צוגעהערט דיין תפילה, אַ שטאַרקער שטורעם האט זיך אויפגעהויבען אויפ'ן ים און דינע שיפען האַלטען ביים אונטערגעהן!“

„דאָנק גאט!“ — האט דער סוחר אויסגעשריען מיט פריידע — „וואס עס איז מיר בעשערט געווען זאל אויסגעהן צו מינע שיפען!“

„אבער ווארט איין מאַמענט!“ — זאָגט דער צויבערער — „איד זעה אַז דיין געפינט זיך אויף איינע פון דינע שיפען; איד ווייס ניט ווי אזוי ער קומט דארטען צו זיין; ער האט זיך געמוזט זעצען אויפ'ן שיף אַהן דיין וויסען; אבער וואס איז דער אונטערשיעד, יעצט מוז ער געפינען אַ נאַסען קבר צוזאַמען מיט דינע שיפען!“

„מיין גאט!“ — האט דער סוחר אויסגעשריען און זיך גענומען רייסען די האר פון קאפ — „אה, פערגעס וואס איד האב דיר פריהער געבעטען; שטיל איין דעם שטורעם און רעטע מיין זעה'ס לעבען; וואס אַנבלאָגט מיר אַליין מעגען זיי טהאן מיט מיר וואס זיי ווילען זאַלאַנג איד וועל נור וויסען אַז מיין זעהן איז גערעטעט.“

„איד זעה אין מיין גלאַז“ — זאָגט דער פּיליזאָף — „אַז גאט האט ווידער אַנגענומען דיין תפילה, די שיפען זיינען געזיכערט.“

„דאָנק גאט!“ — האט ווידער דער סוחר אויסגערופען, און האט זיך געריבען די הענד פון שמחה — „די שיפען זיינען גאַנץ און מיין זעה'ס לעבען איז גערעטעט.“

„אבער אַייל זיך ניט אזוי!“ — זאָגט ווידער דער צויבערער — איד זעה ווי די שיפען דערנעהנטערען זיך ניט וויסענדיג צו אַ קאַניבאַלעז-אינזעל; אַט פער-אַנקערט דיין זעה'ס שיף אין פאַרט פון דיעזען אינזעל; די מענשען-פרעסער ווארטען שוין אויף איהם, און זיי וועלען איהם טויטען מיט אַ טויט וואס איז טויזענד מאָל שרעקליכער ווי דערטרונקען ווערען אין ים; די קאַניבאַלען וועלען איהם צורייסען גליעד פאַר גליעד און טרינקען זיין בלוט וועהרענר זיין קערפער לעבט נאָך און צאַפעלט זיך!“

„אה, מיין גאט!“ — האט דער סוחר אויסגעשריען און בלאס געווארען ווי דער טויט — „הערצו מיין תפילה נור דיעזען מאָל און זינק מינע שיפען בעפאָר זיי בעריהרען דעם ברעג פון דיעזען אינזעל! בעסער אַ לייכטער טויט אין די טיעפעניש פון ים איידער אַריינצופאַלען אין די הענד פון די ווילדע קאַניבאַלען!“

אבער ביי דיעזע ווערטער האט דער פרעהליכער פיליזאף ארויף געלייגט זיין האנד אויפ'ן סוחר'ס ליפען און האט אויסגעשריען: „שווייג, דו גאט'ס-לעס-טערער! — אין אַ פּערלִיף פון צעהן מינוטען האסטו צוויי מאל תפילה געטהאן צו גאט ער זאל רעמען דינע שיפען און נאך צוויי מאל פּערקעהרט, ער זאל זיי זינקען און דו ווייסט נאך אפילו יעצט ניט וואס איז בעסער פאר דיר, צו דינע שיפען זאלען שווימען אדער זינקען — ווי וואנסטו דאן צו דרעהען דיין קליינע קעפעלע וועגען דינע שיפען און זיך צו ווינשען איין זאך אדער א צווייטע ווען דו ווייסט ניט וואס איז בעסער פאר דיר? — לאז איבער דינע געשעפטען אין די הענד פון גאט, וועלכער ווייסט גאנץ גענוי וואס איז גוט פאר דיר!“

ווען דער סוחר איז אוועקגעגאנגען האט זיך דער פיליזאף פאנאנדערגעלאכט אויפ'ן קול. — „וואס לאכסטו?“ האט איהם דער קעניג געפרעגט. — „איד לאך“, האט דער פרעהליכער פיליזאף געענטפערט, „ווייל איך ווייס דורך א צופאל אז דיעזער מאן האט גאר קיין שיפען ניט אויפ'ן ים; זיי האבען נאך ניט פּערלאזען דעם היגען פארט, און זיי וועלען נאך ניט אברייזען פאר די נעכסטע פּערצעהן טעג!“

VII

דער נעכסטער פּערזאן וועלכער האט זיך פארגעשטעלט פאר דעם פרעהליכער פיליזאף האט איהם דערצעהלט אז גאט האט איהם געבענשט מיט רייכטהום און גדולה נור איין שווארצער וואלקען פּערפינסטערט זיין לעבען — ער איז שוין פּער-היראטעט מיט זיין פרוי איבער צעהן יאהר און זיי האבען קיין קינדער ניט. „ווען איד בעדיינט זיך“, זאגט ער, „אז מיין גאנצע הארעוואניע און רייכטהום איז פאר פּרעמדע; אז מיין אנדענקען וועט פּערשווינדען פון דער וועלט באַלד נאך מיין טויט, ווערט די בעסטע וויין פּערוואנדעלט צו גאל אין מיין מויל און די ווייכסטע קישען לאזט זיך פיהלען אונטער מיין זייט ווי א הארטער שטיין, איד פיהל אז איד האב ניט פאר וואס צו לעבען אויף דער וועלט און איד ווינט זיך שוין בעסער א שנעלען טויט.“

„ווארט נור א מינוט!“ — זאגט דער פרעהליכער פיליזאף מיט אן ערנסטע מינע — „איד וועל אריינקוקען אין מיין צויבער-שפיענעל און זעהן וואס די צוקונפט האט אנגעגרייט פאר דיר.“

„איד זעה“ — האט דער פיליזאף פארטגעזעצט קוקענדיג טיעף אין זיין שפיענעל — אז אונגעפעהר א יאהר פון היינט וועסטו האלמען א קינד, דיין קינד אויפ'ן האנד!“

ביי דיעזער פרעהליכער בשורה האט זיך דער פּרעמדער אויפגעהויבען פון זיין פלאץ און האט אנגעפאנגען צו טאנצען איבער'ן צימער מיט א ווילדע פרייד אזוי ווי א קינד — „איד וועל זיין א פאטער פון א קינד, זאנסטו? און איד האט מעהר ניט ווי א יאהר צו ווארטען! אה! דאס איז מעהר פריידע ווי איד קען

איבערטראגען אליין! ערלויב מיר צו לויפען אהיים זיך טהיילען דיעזע פרעהליכע נייעס מיט מיין ווייב!

„ווארט נור א וויילע!“ — זאגט דער פיליזאף איהם אנכאפענדיג ביים פאלע — „איד זעה נאך עטוואס וואס וועט דיר נאך מעהר הנאה טהאן; איד זעה ווי דיין זוהן איז שוין אן ערוואקסענער יונגערמאן — ער שליסט זיך אן דער ארמיי און צייכענט זיך אויס אין שלאכט — איד זעה ווי ער ווערט ערהויבען צום ראנג פון גענעראל!“

„אה, מיין גאט!“ — האט אויסגעשריען דער קינדלאזער מאן מיט פריידע-טרערען אין די אויגען — „מיט וואס האב איד דאס פערדינט אזוי פיעל גליק? מיין זוהן זאל זיין א בעשיצער פון זיין לאנד און זאל עררייכען דעם ראנג פון גענעראל! לאז מיר לויפען אנוואגען מיין ווייב די גוטע נייעס!“

„ניט אזוי האסטיג, מיין לעבער פריינד!“ — זאגט דער פיליזאף מיט א סעריאזע מינע — „איד בין נאך ניט פערטיג; איד זעה נאך אביסעל ווייטער; איד זעה ווי אזוי אין עלטער פון 55 יאהר ווערט ער ערהויבען אלס אָבער־קאמאנדיר און ווי אזוי ער מאַרשירט אַוועק און דער שפיצע פון אַ ריעזע־אַרמיי צו קעמפפֿען געגען די שונאים פון זיין לאַנד!“

„אה, מיין עהרווירדיגער פראפעט!“ — האט אויסגעשריען דער קינדער-לאזער מאן אופשפרינגענדיג פון זיין זיץ — „דאס איז שוין מעהר פריידע וויפיעל איד קען אריבערטראגען; דו מוזט מיר לאזען לויפען און זיך טהיילען מיין פריידע מיט מיין ווייב!“

„ווארט נאך א מינוט ליינגער!“ — האט דער פיליזאף אויסגעשריען און האט איהם מיט געוואלט צוריק אוועקגעזעצט — „איד זעה נאך אן אינצידענט פון זיין לעבען וואס דו מוזט וויסען בעפאר דו לויפסט אנוואגען דיין ווייב די בשורה. איד זעה ווי אזוי ער שטעהט אונטער א בוים אין אן איינזאמען פלאץ אין א פינסטערע נאכט און אונטערהאנדעלט מיט'ן קאמאנדיר פון דעם שונא'ס ארמיי צום אנכאטענדיג צו פערראטען זיין לאנד און איבערגעבען זיין גאנצע ארמיי צום שונא פאר דעם פרייז פון צעהן מיליאן גאלדשטיקער! איד זעה ווי ביידע גענע-ראלען גיבען זיך די הענד און שליסען דעם אכמאד! און איד זעה אויך ווי גראדע אין דיעזען מאמענט קומט אן אן אַכטיילונג פון דיין זוהן'ס ארמיי און כאפט איהם ביים האנד אין מיטען פון דיעזען פעררעהערישען געשעפט! איד זעה ווייטער ווי אזוי מען שמיערט איהם אין קויטען און מען בריינגט איהם צוריק אין לאַגער — איד זעה אויך ווי אזוי דיין זוהן, שטעהט בלאס און ניעדערגעשלאגען פאר א קריעגס־געריכט וועלכע משפט איהם פאר האכפערראטה — איד הער ווי אזוי ער איז זיך מודה אויף זיין פערברעכען און בעט רחמנות, אָבער די ריכטער זיינען הארט און שטרענג, זיי פעראורטהיילען איהם צום טויט — איד זעה ווי אזוי זייער אורטהייל ווערט פינקטליך אויסגעפיהרט, און איד זעה אויך ווי אזוי פון דאן אן און ווייטער, יאהר איין און יאהר אויס, ווען דער טאג פון דיעזען פערראטה

קומט, פּערזאָמלען זיך די גאַסען אינגלאַך פון יעדער שטאָרט; מאַכען אַ שטרױענעם מענשען אין די פּאַרמע פון דיין זוהן; ציהען איהם אַרויף מיט אַ שטריק אַרום האַלז אויף אַ טעלעגראַף-פּאַסט, און שרייען אויס: „אַזוי זאַל געטהאָן ווערען צו יעדען פּעררעטהער פון זיין לאַנד!“

ביי דיעזען פּונקט איז דער קינדערלאַזער מאַן שוין געווען ווייס ווי סאַלד און האַט זיך קוים געהאַלטען אויף די פּיס.

„אה, דו גרויסער צויבערער!“ — האַט ער זיך געבעטען — „אַזוי ווי דו ביסט מעכטיג צו זעהן אַט דיעזע אַלע זאַכען האַסטו געוויס אויך די קראַפט צו ענדערען צוקונפטיגע געשעהענישען בעפאַר זיי קומען אָן, ניט וואהר?“

„וואָס ווינשט דו איד זאַל טהאָן פאַר דיר, מיין ליבער פּריינד?“ — האַט דער פּיליזאָף געפּרעגט מיט סימפּאַטי.

„האַב רחמנות!“ — האַט דער קינדערלאַזער מאַן געבעטען מיט אַ ציטערענדען שטימע — „רעטע מיין גוטען נאַמען און דעם גוטען נאַמען פון מינע עלטערען פון דיעזען שרעקליכען פּלעק! טויטע מיין זוהן אין זיין מוטער'ס בויך — בעפאַר ער עפענט זיינע אויגען צו זעהן די שוין פון דער וועלט, אדער אויב דאַס איז אוממעגלִיך, טויטע מיר זעלבסט בעפאַר איד זאַל דערלעבען צו געבארען אַזאַ פּערשאַל־טענעם זוהן!“

דער פּיליזאָף האַט זיך פּערשטעלט אַזוי ווי ער וואָלט געהאַלטען אַ לאַנגע און פייערדיגע תּפילה, און דאַן האַט ער ווידער אַריינגעקוקט אין זיין גלאַז און אויסגערופּען מיט פּריידע: „עס פּרעהט מיר זעהר דיר אַנצוואַגען די גוטע בשורה אַז גאט האַט צוגעזעהן דיין צער און האַט בעוויליגט דיין לעצטע געבעט — די גוה איז געענדערט; קיין זוהן וועט צו דיר ניט געבארען ווערען!“

„דאַנק גאט! דאַנק גאט!“ האַט דער קינדערלאַזער מאַן אויסגעשריען און האַט אַ פּאַטש געטהאָן מיט די הענד, „לאַז מיר לויפּען אַהיים און אַנזאָגען מיין ווייב די גוטע נייעס אַז זי זאַל זיך ניט שרעקען, קיין זוהן וועט ביי אונז ניט געבארען ווערען!“

ווען דער פּרעמדער איז שוין געווען אַוועקגעגאַנגען האַט זיך דער פּרעהליכער פּיליזאָף פּאַנאָנדערנעלאַכט הויך און לאַנג, און ווען דער קעניג האַט איהם גע־פּרעגט די אורזאַכע פון זיין פּרעהליכקייט, האַט ער איהם געענטפּערט: „מיין טהייערער אלכסנדר, דו מענסט זיך זיין אַ גרויסער העלד אויפ'ן שלאַכט־פּעלד אבער דיר פּעהלט דער געפיהל פון הומאַר, דו פּרענסט מיר וואַרום איד לאַך בעדיינט זיך נור וועגען דיעזען מאַן וועלכער האַט צעהן יאהר נאָך אַנאַנד גע־דאַגה'ט וואַרום ער האַט קיין קינדער ניט, און שטעל זיך פאַר אַז אין דיעזער מינוט לויפט ער מיט גרויס האַסט אַנזאָגען זיין ווייב די גוטע בשורה אַז קיין קינד וועט שוין קיינמאַל ניט געבארען ווערען ביי זיי! — ווען ער וועט קומען אַהיים מיט די גוטע נייעס וועט זיין ווייב געוויס דיינקען אין ערשטען אויגענבליק אַז ער איז אַרונטער פון זינען, און זי וועט איהם פּילייכט אַרויפגייעסען אַן עמער

קאלטע וואסער אויפ'ן קאפ — אבער ווען ער וועט איהר איבערדערצעהלען אלע איינצעלהייטען פון זיין שמועס מיט'ן גרויסען צויבערער, וועט זי אויך ווערען אזוי בענייטערט מיט פריידע אזוי ווי ער, און אויב דו ביזט נייגעריג גענוג אריבערצוגעהן און דורכקוקען דורך די שליעסעל-לאך פון זייער טהיר, וועסטו וואהרשיינליך זיי זעהן טאנצענדיג איבער'ן צימער איינער אין דעם צווייטענס ארמס, איבער די פרעהליכע בשורה אז קיין קינד וועט שוין קיינמאל ניט געבארען ווערען ביי זיי!"

דער קעניג אלכסנדר, נאך דעם ווי ער האט בייגעוואהנט אייניגע אזעלכע אונטערהאנדלונגען פון פרעהליכען פיליזאף מיט די אומגליקליכע וועלכע זיינען איהם געקומען עצות פרעגען, איז אינגאנצען אויסגעהיילט געווארען פון זיין מעלאנכאליע.

VIII

אה, ווי איד וויינט אז מיר זאלען האבען א פאאר אזעלכע פרעהליכע פיליזאף-פען אין יעדער שטאדט און שטערטעל! זיי וואלטען גאנץ שנעל צוטרעבען די וואלקענס פון אלע געזיכטער; זיי וואלטען גאנץ שנעל צוריקגעקעהרט פרעהליכ-קייט צו יעדער הויז און מונטערקייט צו יעדער הארץ!

ווארום איהר דארפט וויסען אז די מעהרסטע דאגות וואס פעראומערען דעם לעבען פון יעדען מענשען עקזיסטירען נור אין זיין פאנטאזיע, אבער אין אמת'ן זיינען זיי נור שאטענס וועלכע זעהען אויס פון דער ווייטענס ווי בערג. — די מעהרסטע טרערען ווערען פערגאסען אויף צרות וועלכע מיר זעהען פון ווייטען אז אט קומען זיי אז — און אז מיר וואלטען נור געהאט די נויטיגע געדולד אבי צוליגען די זארג און די טרערען ביז זיי וועלען טאקי אַנקומען וואלטען מיר גאנץ זעלטען געדארפט זארגען און וויינען ווייל דאס רוב צרות וועלכע מיר זעהען פון ווייטען קומען נאר ניט אז . . .

איד האב געקענט א מענשען וועלכער האט דעם גאנצען לעבען געגלויבט אז ער האלט ביי קריגען קאנסאמפשאן (ווייל זיין מוטער איז אויך געשטארבען פון די זעלבע קראנקהייט) און דיעזע איינבילדונג האט איהם פערביטערט דעם לעבען און אוועקגערויבט יעדע פערגניגען פון זיין הערצען — ענדליך איז ער גע-שטארבען צו זעבציג יאהר פון א פערדארבענעם מאגען . . .

און אפט טרעפט עס אז דער אומגליק וואס מיר זעהען פון ווייטען און פאר וועמען מיר ציטערען אזוי, איז גאר אין אמת'ן דער גרעסטער גליק פאר אונז — איד האב געלעזען פון א מענשען וועלכער איז אנטלאפען נאך אמעריקא צוליב א פערברעכען וואס ער איז בעגאנגען אין זיין לאַנד — דעם גאנצען לעבען האט ער געציטערט טאמער געפינט מען איהם אויס — איינמאל עפענט זיך די טהיר און א בעאמטער פון זיין געבורטס שטאדט בעווייזט זיך אויפ'ן שוועל. ווי נור דער מענש האט איהם דערזעהן איז ער געפאלען און געשטארבען פאר שרעק. — עס

האט זיך אבער ארויסגעוויזען נאכדעם אז דער בעאמטער האט פון קיין זאך ניט געוואוסט און ער איז איהם גאר געקומען אנזאגען אז א רייכער פערוואנדטער האט איהם געלאזען א גרויסע ירושה . . .

דער מענש מיט א טיעפען בליק וועט זיך קיינמאל ניט שרעקען פאר א צרה וואס ער זעהט פון ווייטען, ווייל די זאך איז א ספק־ספקא, ערשטענס, טאמער וועט זי גאר ניט קומען, און צווייטענס, טאמער איז זי גאר קיין צרה ניט . . .

IX

אט די עזע טיעפע פיליזאפיע האט דאס יוסף ארויסגעזאגט צו זיינע ברודער ווען ער האט געזעהן אז זיי שרעקען זיך פאר איהם טאמער וועט ער זיי טהאן שלעכטעס.

„סטייטש, איהר זאלט זיך שרעקען פאר א מענשען! בין איד דען א גאט אז איד זאל אייד קענען טהאן א רעה אפילו ווען איד זאל וועלען? האט איהר דען ניט געהאט א ביישפיעל טאקי פון די זעלבע פאסירונג אין אונזער פאמיליע אז איהר האט געמיינט מיר צו טהאן א רעה און גאט האט טאקי פון זעלבען פלאן ארויסגעבראכט דעם בעסטען גליק פאר אונז אליין און פאר די גאנצע וועלט?“

מילדי יום אל תבהל

מילדי יום אל תבהל .
 כי ילדי יום לא ירגעו
 כי הטובות גם הרעות
 כאשר יחנו בן יסעו.

(הרב"ע).

חומר לדרוש.

דאגה ובטחון.

(דער פרעהליכער פיליזאף).

אגדות חז"ל

„ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע“ (ירמ' ל'), שנו רבותינו, מתוך כעס בא רצון, מתוך רוגז רחמים, מתוך ריחוק קירוב, מתוך נפילה קימה, מתוך אפלה אורה, מתוך צרה רוחה. — מתוך כעס רצון, שנאמר, הרף ממני ואשמידם, ומיד, וינחם ה' (דברים ט'); מתוך רוגז רחמים, שנאמר, ברוגז רחם תזכור (חבקוק ג'); מתוך ריחוק קירוב, שנאמר, והיה במקום אשר יאמר להם לא עמו אתם יאמר להם בני אל תי (הושע ב'); מתוך נפילה קימה, שנאמר, כי נפלתי קמתי (מיכה ז'); מתוך אפלה אורה, שנאמר, כי אשב בחושך ה' אור לי (שם); מתוך צרה רוחה, שנאמר, ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע (ירמ' ל'). (מדרש תהילים).

אמר ריב"ל, בא וראה שלא כמידת הקב"ה מידת בשר ודם, מידת בו"ד מכה באיומל ומרפא בטריה, והקב"ה במה שהוא מכה הוא מרפא, שנאמר, כי אעלה ארוכה לך וממכותך ארפאך (ירמ' ל'). יוסף לא נמכר אלא ע"י חלום, שנאמר, ויאמרו איש אל רעהו הנה בעל החלומות תלזה בא לכו ונמכרנו, ולא מלך אלא ע"י חלום, שנאמר, ויהי מקץ שנתים ופרעה חולם וגו'. (תנחומא).

„אודך ה' כי אנפת בי ושוב אפך ותנחמוני“ (ישע' י"ב). דרש רב יוסף במה הכתוב מדבר, בשני בני אדם שהלכו לסתורה למדינת הים ישב לו קוץ לאחד מהם ברגלו ולא יכול לפרוש ליום והתחיל מחרף ומגדף. לימים שמע שטבעה ספינת חברו בים, התחיל מודה ומשבח. „א"ר אלעזר, מאי דכתיב, לעושה נפלאות גדולות לברו (תהילים ק"ח) אפילו בעל הנס אינו מכיר בנסו. (נדה ל"א).

„ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך“ (איוב א'). במתניתין תנא משום ר' עקיבא, לעולם יהא אדם רגיל לומר כל דעביד רחמנא לטב עביד, כי הא דר' עקיבא הוה אזיל באורחא ואזיל עמיה תרנגולא חמרא ושרגא, מטא לההוא דוכתא, בעא אושפיזא (בקש מהם לינת לילה), לא יהבו ליה, נפק בדברא (לן בשדה), אתא ארי אכליה לתמריה ואתא שוגריא ואכליה לתרנגולא ואתיא זיקא וכבא לשרגא, אמר כל מה דעביד רחמנא לטב, בלילא אתא גויסא ושבייה לבני אושפיזא ור"ע ניצול (וגם מה שאבד התמור והתרנגול והנר היו לטובתו כי ע"י קול התמור והתרנגול ואור הנר היה נשבה גם הוא), אמר לתלמידיו, לא אמרית לכו כל דעביד רחמנא לטב עביד. (ברכות ס')

כשם שמברך על הטובה וכו'

ויובן עפ"י משל: פעם היה לו לכפרי אחד ארבעים שורים והיה לו תבן רק כדי מאכל עשרים שורים, וה' שלח מגפה בתחילת החורף ומתו עשרים שורים,

והיה הכפרי בוכה ומתאונן על האסון שבא לו, אבל באמת הלא הדבר היה לטובתו, דעכשוו העשרים הנשארים לא ימותו ברעב, ואילו היו כל השורים בחיים הלא היה מאכילם את כל התבן בהצוי הראשון של התורף והיו כלם מתים ברעב באמצע התורף. — וכן כפרי אחר היו לו עשרים שורים והיה לו ג"כ די תבן להאכילם כל התורף אבל לא יותר, והנה נזדמן לו בתחילת התורף לקנות עוד עשרים שורים בדבר מועט וקנה אותם ושמה שמחה גדולה על המציאת שנפלה לו: בחלקו אבל כאשר התחיל להאכיל את כלם את התבן שהיה לו אכלו את כל התבן בהצוי הראשון של התורף ומתו כלם ברעב. — הרי לך שאין כל אדם מבין בשכלו על איזה מקרה שיקרה לו אם טובה היא אם רעה, ולכן חייב לברך על הטובה כשם שמברך על הרעה, ואך על הדברים שנרמזה לו שהם לטובתו מברך הטוב והמטיב, ועל הדברים שנראים לו כרעה מברך דיון האמת.

(אור בשלמה).

מפי עליון לא תצא הרעות

משל לתינוק שעשה בית קטן מקסמין קטנים כדרך הילדים, ובא תינוק אחר וסתר את הבית, והתינוק היה צועק ובוכה לפני אביו, ואומר, ראה נא אבי מה שעשה לי האכזר הזה, כמה יגיעות יגעתי בבנין זה כל היום ובא זה וסתר הכל ברגע! — ומהראוי לך לנקום ממנו, והנה אביו עומד ומצחק, כי באמת הכל הבלים הוא, והבן חשב שאביו נהפך לו לשונא לכן אינו נוקם בעדו. — כן כל עניני העוה"ז הכל הבל אך האדם לקוצר דעתו אינו מבין ולכן על ה' יזעף לבו.

(כלי יקר).

כמה גרוע אדם זה

מעשה באדם אחד שלא היה לו ליתן שכר מניקה ונעשה לו נס שנפתחו לו דדין כב' דדי אשה, וע"ז אמר אביו, כמה גרוע אדם זה שנשתנו עליו סדרי בראשית (שבת, דף י"ג). שיש לכאורה לחמוה למה שלח לו השם העזרה בדרך זה שישתנו אצלו סדרי בראשית ולא בדרך הטבע שיתן לו די ריוח ליתן שכר מניקת? וגם נתעוררו המפרשים שאיך יתכן שאדם שזכה לנס כזה יהיה גרוע כלל? ע"ז תירץ בני המופ' כ' צבי נ"י דבודאי אם היה האדם במעלה העליונה היה השם יכול לעשות לו נס באופן טבעי כזה שישתכר כדו ליתן שכר למניקת (כי איש רם המעלה יכיר בהשגחת הבורא אפילו בהנהגה הטבעיות) אבל כאשר היה האדם הזה גרוע אם היה נותן לו ה' בדרך הזה לא היה מכיר בטובת והשגחת ה', רק היה אומר כדברת רוב האנשים מסוג הנ"ל שכחו ועוצם ידו עשה לו את כל החיל הזה, ע"כ היה מוכרח לשנות עליו סדרי הטבע שיכיר שיש בורא עולם ויהיה תולה עיניו אליו בכל יום ובכל רגע מיראתו שלא יפסוק הנס.

(תהלוכות עולם).

טוב לחסות בה' מבטוח באדם

החסיון יורה על בקשת מחסה ממי שיוכל להושיע אף שלא הבטיח להושיע, כי מטבע האדם שבעת צרה או בעת שהוא נרדף מחזק ממנו הולך וחוסה תחת כנפי גבור שיש ביכלתו להושיעהו, הגם שמעולם לא הבטיחו הגבור הנ"ל שיושיעהו, אמנם הבטחון הוא כמו שהבטיחו להושיעו; וז"ש טוב לחסות בה', ר"ל לרוץ אליו אפילו בלי הבטחה מצדו, מבטוח באדם, ר"ל מלשום תקוה בישועת אדם אפילו כשזה האחרון הבטיח לו שיצילחו.

(בשם הגר"א).

ואיש כי לא יהיה לו גואל

„ואיש כי לא יהיה לו גואל והשיגה ידו ומצא כדו גאולתו“ — קשה מדוע האריך בדברים, הלא לצורך הענין די היה לומר: ואיש כי תשיג ידו ומצא כדו גאולתו? אמנם נוכל לאמר ע"פ שאמר ירמיה: ארור הגבר אשר יבטח באדם וגו' והיה כערער בערבה וגו' ברוך הגבר אשר יבטח בה' וגו' והיה כעץ שתול על מים וגו' וקוטב הדברים הוא שתשועת ה' תלוי בבטחון האדם, ולפי ערך הבטחון תהיה התשועה. — והנה האיש אשר משפחתו עשירים ונדיבים ע"פ רוב בטחוננו רפוי בה' כי הוא ישום בבשר מבטחו שהמה יעזרוהו בצר לו ולכן סוף הדבר כי רחקה ממנו ישועת ה' ולא תשיג ידו, לא כן האיש המט מנכסיו ואין לו גואל ועוזר כי משפחתו גם המה עניים, האיש ההוא עיניו תלויים רק בה' לבדו ושברו על ה' אלהיו, ובאופן כזה בודאי יעזרוהו ה' שהוא בעצמו ישחכר כדו גאולתו, וזהו: „ואיש כי לא יהיה לו גואל“ (באופן שמשפחתו עניים ואז בעל כרחו עיניו תלויים בה' לבדו, ע"כ), „והשיגה ידו ומצא כדו גאולתו“.

רבה אמונתך

המלים „רבה אמונתך“ בתפילה הקצרה שאומר אדם מישראל בקומו ממטתו אינם מובנים ונראים כאברים מדולדלים — אבל יובנו עפ"י משל: איש יהודי חרד שהיה נוסע לעיר השוק לרגלי מסחרו נטה לבית מרוח אחד לשבות שם ביום השבת, והנה נמצא אתו צרור כסף של כמה אלפים שקל לסתורה וגם צרור כסף קטן של איזה שקלים להוצאת הדרך, וכדרך יהודי חרד מסר את כל כספו על יד בעל בית המלון לפקדון עד עבור השבת, ומחמת שלא ידע את טיב בעה"ב ישב בכל יום השבת ודאג פן ימעול בעה"ב בפקדון. הבעה"ב הבין את מבוכתו ולכן אך יצאו הכוכבים חשיב לו מיד את צרור כספו הגדול ויאמר אליו כי עתה יוכל לאכול סעודת מלוה מלכה במנוחה ואז יתן לו גם את צרורו הקטן. אבל האורה לא נח מחרדתו פן בכל זאת ימעול בפקדונו הקטן. ובראות בעה"ב זאת מלא שחוק פיו, ויאמר: אם הייתי הפץ למעול בפקדון הלא הייתי יכול לכחש בצרור הגדול והעיקר ולא בצרור הקטן של איזה שקלים! — ואת הדברים האלה נוכל לאמר לעצמנו בעת שאנחנו חרדים על פרנסתנו, הלא בכל לילה אנחנו מוסרים ביד ה' את נשמתנו שהיא הפקדון היותר גדול ונכבד ובכל בוקר ה' מחזירה לנו ומדוע נדאג על הפרנסה שהיא ג"כ ביד ה' ומצער היא לעומת הפקדון הגדול הנ"ל — וזהו: מודה אני לפניך וכו' שהחזרת בי נשמתו (שהיא הפקדון העיקרי) ולכן, „רבה אמונתך“ ר"ל נאמן אתה אצלי שבודאי תתן לי את הדברים הקטנים והפחותים הנתוצים למחיתי.

ויקה אברם את שרה אשתו וגו'

„ויקה אברם את שרה אשתו וגו' ואת כל רכושם“ — וקשה למה צריך הכתוב להודיענו שלקח אתו אשתו ורכושו, וכי יעלה על הדעת שהניחם בתו"ל והוא לבדו הלך לא"י? והענין, כי מדרך העולם כשאדם רוצה לצאת ממקום למקום, תחילה יסע הוא לבדו שם לראות אם ימצא המקום הן. בעיניו ואח"כ נוסע לביתו ומביא אשתו ורכושו, אבל אברהם לא עשה כן, אלא מיד כשאמר לו ה' „לך לך מארצך וגו'“ היה בטחוננו בה' גדול כ"כ שלקח את כל אשר לו ונסע אל המקום אשר אמר לו האלהים. (לקומו רצב"א)

אם בחוקותי תלכו וגו'

כתב הרמב"ם (ה' תשובה פ"ט) מעם הבטחת התורה שכר עוה"ז למקיימי המצות, והלא שכר מצות בהאי עלמא לוכא? אלא שע"י הממון יוכלו לקיים רוב המצות שיש בהם חיסרון כיום... — והענין יובן עפ"י משל: סוחר אחד נסע בדרך עם עגלה גדולה מעונה סתורות יקרות. והיה בדרך נשברו אופני העגלה וילך לבקש לו עגלה אחרת. ויסר אל בית כפרי אחד וישכור אצלו עגלה, והכפרי הוציא את העגלה מחצרו ויעמוס את הסחורה עליה — אח"כ ראה הסוחר והנה הכפרי מעמיד בעגלתו סירות חלב וסירות מאכלים אחרים עם רוטב, ויצעק הסוחר עליו: הוי סכל! הלא תשתית בזה סחורותי היקרות ותסבב לי נזק גדול! ויען הכפרי: הן אתה עשיר ויש לאל ירך לפזר ממון על אכילה ושתיה באכסניות, אבל אני עני ואביון ואין בידי לעשות הוצאות כאלה לכן מוכרת אני לוקח מביתי צידה לדרך. — ויאמר אליו הסוחר: א"כ איפוא השלך כל הסירות ארצה ואני אספיק לך כל צרכיך בדרך ואשלם את הכל מכיסוי. הנמשל, כי ה' שכר את לב האדם להעמיס בו תורה ומצות, והאדם זועק: הלא צריך אני לדאוג בלבי ג"כ דאגת הפרנסה עבור עצמי ואשתי ובני? אבל ה' עונה אותו: אם תעמיס דאגות כאלה בלבך הלא תשתית כל סחורותי היקרים, כי הם צריכים ללב מהור ומנותח הנפש, ומה שאתה אומר: אם אין קמח אין תורה, הנה אני מקבל עלי כל פרנסתך, „אם בחוקותי תלכו וגו' ונתתי גשמיכם בעתם וגו' ואכלתם להמכם לשובע“.

(ס' המדות מר"י דובנא).

אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך

יובן עפ"י משל: איש אחד נלקח לעבודת הצבא והיה קשי ההבנה וחסר שכל במבוע, והפקידים הכו אותו על אחת שבע כבשפט עבודת הצבא בימים האלה, ולכן כל בני עירו הניעו עליו ראשם ואמרו בודאי יאבד בעניו. אבל ראה זה פלא כי אחרי עבור איזו שנים שמעו בני עירו כי תורם להיות לראש ושר הצבא. והיה כאשר פגע אותו אח"כ אחד ממכיריו הקודמים, אמר לו: עתה הפעם רואה אני שאין רעה מוחלטת בעולם, אחרי רואי כי ע"י רוב הצרות שסבלת עלית להצלחה גדולה בזאת... כן עד"ז, כאשר סיפר יוסף לאביו רוב הצרות שעברו עליו, שנמכר לעבד ונאסר במאסר כמה שנים ומוזה צמחה גדולתו, קרא יעקב בשמחה: „אמותה הפעם!“ — ר"ל הפעם אין אני דואג ומפחד אפילו מן המות, שנראה מזה שאפילו המות אינה רעה מוחלטת וגם ממנה יוכל לצאת דבר טוב, „אחרי ראותי את פניך כי עורך חי“, אף אחר שעברו עליך המון צרות כאלה הקשים מן המות. (כפלים לתושיה).

אל תבהל על פיך

„אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר (בקשה) לפני האלהים (והטעם) כי אלהים בשמים (והוא יודע ומבין מה שבאמת לטובתך) ואתה על הארץ (ואיך יודע מה טוב לך) על כן יהיו דבריך מעטים“ (לבקש מה' רק את שתי המלים „שבענו מטובך“, ר"ל כמה שאתה יודע ומכיר שהוא לטובתי). (חתם סופר).

שקר המום לתשועה

יובן עפ"י דמיון: עני אחד הוליד משאו מעיר לעיר דרך יער אחד בסוסו הדל ועגלתו הרעועה, והעני הלך אחרי העגלה ברגליו בכבודות. בתוך כך נסע ג"כ בדרך

הנ"ל עשיר אחד במרכבה רתומה לסוסים אבירים, ויעבור לפניו כחץ מקשת ויניחהו מאחוריו הרחק כמטחוי קשת. העני בראותו זאת התחיל לקונן ולקלל את יומו, לאמר, היד ה' תקצר! מדוע לא נתן גם לי סוס ורכב כזאת! עודנו מדבר וישמע קול קורא: „הושעיה!“ כי העשיר בסוסיו הקלים ברגליהם נפל בידי מרצחי סתר אשר ארבו לעוברי אורח, וכשמוע העני את הצעקה הזאת הטח את סוסו לאחוריו תיכף ומיד ויצא מן היער בשלום. — ואז ברך העני את ה' אשר מנע ממנו סוס טוב, כי אז היה הוא הראשון ליפול בידי המרצחים.

והנה כתב בס' יין לבנון דמלת „שקר“ אין הוראתה „שוא“ אלא דבר הפוך מטבעו, כמו „וימונים ימין שקר“, ר"ל ההיפך ממה שיד ימין צריכה ורגילה להיות, וזהו ג"כ כאן, „שקר הסוס“, ר"ל סוס שקר ודל שאינו יכול לרוץ במהירות כדרך הסוס, הוא לפעמים „להשועה“ לבעליו, ולהיפך, „וברוב תילו“, ר"ל אם לסוס תיל לרוץ אורח, אז „לא ימלט“ את אדוניו. (מחשבת חושב).

וכל אשר יגע בחלל חרב או במת

יש אנשים שבהשגתם המועטת מדמים שכבר עלו למעלה ראש ובאו לתכלית החכמה ולקצה ההתפתחות. לאיש כזה קצרה ההשגה נקל מאד שיעבר עליו רוח טומאה ר"ל, דעה נפסדה, בהתכוונו אל אדם רם המעלה שפתאום מת ועבר ובטל מן העולם, או בראותו תינוק שמת מרם שנהנה מן העולם, או אשה שמתה והניחה בנים קטנים שיהיו נתונים לעם אחר זו אשת האם, או אדם שנהרג לפי חרב של גזלנים ורוצחי יער, או רבבות אדם שהובלו למבח במלחמה וישאל בלבבו למה זה ועל מה זה? וסוף שיבוא עי"ז לידי כפירה גמורה. — על האדם התועה בשכלו במבוכות ושאלות כאלה נוכל לומר את המליצה: „וכל אשר יגע (בשכלו) בחלל חרב (נופל במלחמה) או במת (בענין המות עצמו למה נברא?) או בעצם אדם (ר"ל על מיתת אדם רום המעלה בעצמותו) או בקבר“ (א פריהיציטיגער קבר) האיש הזה נטמא במחשבתו ונעשה כפרה סוררה ולכן צריך לטהרת אפר פרה, ועי"ז מחשבתו נעשית טהורה וזכה, ונוכח לדעת, כי „זאת חוקת הטהרה“, חקה חקתי גזרה גזרתי ואין רשות לשום אדם להרהר אחריה, כי מה האדם שיבוא אחרי המלך. (עולה ליפה, רי"א קריגער).

כשהוא כורע כורע בברוך

כשהוא כורע כורע בברוך וכשהוא זוקף זוקף בשם (ברכות י"ב). אם אמנם שדבריהם ז"ל הם הלכה פשוטה, בכל זאת נמצא בהם גם רעיון מוסרי להמעיין בו, כי למדו חז"ל לעם ישראל מידות ישירות לומר: חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה, ובכל הזמנים והעתים שיעבור עליהם, הן לטובה והן לרעה חלילה, על כל אדם מישראל החוב להתאמץ בה' ולהתחולל בו, להגיד בבוקר (כלומר בעת הצלחה) חסדי ה', ואמונתו בלילות (כלומר גם בימי התושך והצרות), ושתי פעמים ביום צריך האדם לקרוא את שמע (זו סמל האמונה בה' אחד) בערב ובבוקר, גלי העוני והלחץ לא יוכלו להשפיתו... וגם ברק העושר לא יעור את עיני שכלו, לבלו ראות נבוחה... רק יהגה בתורת ה', וימס ולילה... זוהי מליצתם ז"ל, שבשעה שעם ישראל כורע תחת סבל צרותיו מ"מ לא יתרעם ולא יתרגש מן הרע אשר ימצא אותו, לא יתקצף ולא ישים תפלה באלהים רק „כורע בברוך, ר"ל גם בעת „הכריעה“ (העוני והצער), וברך“ את ה' ויאמר: גם זו לטובה! „וכשהוא זוקף“, בשעה שישראל זוקף מעט, בשעה שהצלחה מאירה לו פנים והוא מישר את קומתו הכפופה, גם אז לא יתרגש הרבה מן הטוב שבתוים וזוהר הצלחה לא יעור את עיניו, רק „זוקף בשם“, יודע כי זוקף הוא בשם אלקיו, אשר הוא — רק הוא — נתן לו את כל אלה, ולא כחו ועוצם ידו עשו לו את החיל הזה... (פרת לבנון).

חלק שני — ספר שמות

יו"ל חוברות חוברות וכל חוברת תפרד לשתי מחלקות

המחלקה הראשונה:

פּוֹן דְּעַר בֵּימָה

תכיל דרוש שלם בשפת יהודית המדוברת

מ א ת

הרב שלום ראבינאוויץ

המחלקה השניה:

חומר לדרוש

תכלול אנדות חז"ל, דרושים, ביאורים, מאמרים ומשלים

השייכים לענין הדרוש ההולך לפניהם.

נקלמו ונערכו מאת הרב הנ"ל.

OZAR HADRUSH V'HAHATAPHA

AN ENCYCLOPEDIA OF JEWISH HOMILETICS

by

RABBI SAMUEL RABINOWITZ

159 Marcy Ave., Brooklyn, N. Y.

1919.

Copyright by Rabbi Samuel Rabinowitz, 1919.

אוצר הדרוש וההטפה.

פון דער נימה.

גלות-פרוכטען

(דרוש לפ' שמות)

הרב שלום ראפינאוויץ.

הבאים ישרש יעקב, יציץ ופרח ישראל,
ומלאו פני תבל תנובה. (ישעיה, כ"ז—ו')

I

איז היינטיגער פרשה פאנגט זיך אן די וואונדערבארע געשיכטע פון די אירישע שקלאפעריי אין מצרים. — בעפאר די אירישע פאלק האט אנגעפאנגען איהר עקזיסטענץ אלס פאלק האט זי געמוזט דורכמאכען א שקלאפעריי פון הונדערטע יאהרען.

און עס זעהט אויס פון פיעלע פלעצער אין דער תורה אז דיעזע שקלאפעריי איז העכסט נויטהיג געווען פיר די ענטוויקלונג פון דאס אירישע פאלק; אלס שטארקער בעווייז דארט קען דיענען דער פאקט אז די תורה האט פיעל מאל פערזאגט דעם אידען צו געדיינקען און צו דערמאנען מיט'ן מויל אז ער איז אמאל געווען א שקלאף אין מצרים (וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים — למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייד וגו') מיר געפינען אויך אז פיעלע מצות פון דער תורה זיינען ספעציעל געגעבען געווארען אלס אנדענקען פון דיעזע שקלאף-פעריי (זכר ליציאת מצרים) — נון, פרעגט זיך די פראגע: צו וועלכען צוועק איז דיעזע שקלאפעריי נויטהיג געווען? ווארום האט דאס אירישע פאלק ניט געקענט אנפאנגען איהר נאציאנאלען לעבען אלס א פרייע פאלק ווי אלע פעלקער? מיר שיינט אז דער ערשטער פסוק פון אונזער הפטרה וועלכען מיר האבען גענומען אלס טעקסט צו דיעזע דרשה ענטהאלטעט אין זיך אז אנטווארט אויף דיעזע שווערע פראגע:

הבאים ישרש יעקב, יציץ ופרח ישראל, ומלאו תבל תנובה.

איהר וועט בעמערקען, אז דיעזע הפטרה האט ניט קיין צוזאמען-האנג מיט די סדרה פון דער וואך ווי אלע הפטרות זיינען צוגעפאסט געווארען (וא"ת מן הפסוק: „ובאו האובדים מארץ אשור ודנחיים מארץ מצרים“, ראשית כל אם הפסוק מדבר מיציאת מצרים היה ראוי לפ' בשלה, ושנית הנביא באמת נושא

מדברותיו על ימות המשיח ולא על גלות או גאולת מצרים כלל), די ווערטער „הבאים ישרש יעקב“ זיינען אויך אונפערשטענדליך — די פרייע קריטיקער פון תנ"ך זיינען דעריבער געגאנגען אזוי ווייט אז זיי האבען געזאגט אז דער ערשטער ווארט פון פסוק איז ארויסגעפאלען דורך אז אירטהום פון איינעם פון די קאפירער פון ביבעל, און אז עס איז אמת'ן געשטאנען: „ב י מ י ם הבאים ישרש יעקב וגו'“.

צו פערשטעהן די כוונה פון נביא וועל איך זיך בענוצען מיט אן אייללוסט-ראציאז פון די וויין אינדוסטרי. — דער וויינשטאק איז פיליכט דער וויכטיגסטער פון אלע פרוכט-בוימער — ווי ער האט אמאל געזאגט אויף זיך אליין: „החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים“ (זאל איך אויפגעבען מיין וויין וואס ערפרעהט נאט און מענשען — שופטים ט'—י"ג) — זעלבסטפערשטינדליך אז ווען דער וויינשטאק האט געזאגט אז ער ערפרעהט די הארץ פון גאט האט ער א ביסעל אריבערגעכאפט די מאס, אזוי ווי עס פאסירט מיט אלע באריהמער, אבער דער פאך וועט קיינער ניט לויקענען אז דער וויינשטאק האט די קראפט משמח צו זיין די הארץ פון מענשען — אבער איהר וועט בעמערקען דאס אזוי ווי דער וויינשטאק איז דער וויכטיגסטער צווישען די בוימער אזוי איז ער אויך דער שוואכסטער. — ווען מען וויל פלאנצען א וויינגארטען בריינגט מען אראב א ספעציאליסט ער זאל עקזאמינירען די קערנער זאמט און אויך די ערד וואו מען וויל זיי פלאנצען, ווייל ניט אלע קערנער טויגען פאר זריעה און ניט אלע פלעצער פון דער ערד זיינען גוט פאר וויינטרויבען. — עס גיעבען אויך פיעלע זארטען וויינטרויבען, און יעדער זארט דארף האבען א פלאץ וואס איז גינסטיג פאר זיין ענטוויקלונג — צ. ב. ש. די טרויבען וואס וואקסען אין טאקיי און אומגעגענד (א שטאדט אין אונגארן) וועלען ניט וואקסען, אדער וועלען וואקסען ווילד אויב מען וועט זיי פלאנצען אין אן אנדער פלאץ. דאס גלייכען די טרויבען וואס וואקסען אין בארדאו (א פראווינץ אין פראנקרייך) אדער אין מאדירא (אן אינזעל אין פארטוגעזישען אפריקא) אדער ביין רהיין (דייטשלאנד), קענען זיך בשום אופן ניט בייטען די פלעצער. און ווען מענשען רייסען זיי אויס פון זייער גע-בורטס-פלאץ און פערפלאנצען זיי ערגעץ אנדערסוואו, פערוועלעקען זיי גאנץ גיך און שטארבען אהן א צייט.

ישראל איז געגליכען צו א וויינשטאק (גפן ממצרים תסיע) — אזוי ווי דער וויינשטאק איז דער אויסערוועהלטער בוים פון אלע פרוכט-בוימער אזוי האט נאט אויסערוועהלט דאס אידישע פאלק פון אלע פעלקער און האט אין איהר אריינגעגעבען מעהר געפיהל, מעהר מאראל, מעהר גייסט און מעהר געטליכקייט — אבער אזוי ווי דער וויינשטאק איז דער שוואכסטער און איידעלסטער צווישען פרוכט-בוימער, אזוי איז אויך דאס אידישע פאלק די שוואכסטע צווישען אומות. אבער נאט, דער גרויסער גערטנער פון זיין וועלט, האט געוואלט אז זיין וויינשטאק זאל האבען ביידע מעלות: די מעלה פון וויינטרויב וואס איז „משמח

אלהים ואנשים" און די שטארקייט און אויסרויער פון א צערערבויים — גאט האט געוואלט זיי זאלען קענען וואוינען אין אלע לענדער און האבען א קיום אין אלע דורות און צווישען אלע פעלקער — ווארום ווען ניט דיעזע אייגענשאפט וואלט דער איד ניט געקענט אויספיהרען זיינע שליחות צו פערשפרייטען די גאטהייט און די גערעכטיגקייט און די ברודערשאפט איבער דער גאנצער וועלט — צו דיעזען צוועק האט ער זיי געגעבען אן ערציהונג פון הונדערטער יאהרען אין גלות.

II

כדי דיעזע געדאנקען קלאהר צו מאכען צו מיינע לעזער מוז איד זיך אויף א קורצע וויילע צוריקקעהרען צום וויינשטאק און געבען א גענויע ערקלעהרונג ווארום ער איז שוואכער אין כח און אויסרויער פון אנדערע בוימער.

ווען מיר מאכען א פערגלייך צווישען דעם וויינשטאק און, למשל, דעם טענענבויים וועלכער איז דער הארטסטער און שטארקסטער פון אלע בוימער גע- פינען מיר פאלגענדען אונטערשיעד: אין די האלץ פון טענענבויים זיינען די פערדעמלאך זייער איינג צוזאמענגעפאקט — וועהרענד די פערדעמלאך פון דעם וויינשטאק זיינן גאנץ לייז צוזאמענגעווארפען איינער מיט'ן צווייטען — צווייטענס, איז עס א בעוואוסטער פאקט אז דער טענענבויים דארף גאנץ ווייניג נאהרונג האבען; אויב ער האט וואסער איז גוט און אויב ניט קען ער אויסקומען אהן וואסער נאנצע מאנאטען לאנג — דער וויינשטאק, פערקעהרט, דארף זייער פיעל זאפט, און אויב ער געפינט ניט קיין וואסער ווערט ער פערדארט אין א טאג אדער צוויי.

מיר זעהען אלזא אז די צוויי זאכען וואס גיעבען דעם טאנענבויים זיין לאנגען לעבען זיינען: (1), א שטארקער בונד צווישען זיינע פערדעמלאך, און (2), די מידה פון בענגונגען זיך מיט וועניג.

די צוויי זאכען וואס גיעבען לאנגען לעבען צו א פאלק זיינען אויך די זעלבע — א ח ד ו ת און ה ס ת פ ק ו ת ב מ ו ע ט. און דיעזע צוויי מעלות פון טאנענבויים געפינט מען אין א גרויסער מאס ביי דער אידישער פאלק (הגם שבחשיבות נמשלו לגפן).

עס זיינען פאראן פיעלע אפילו פון אונזערע אייגענע ברידער וואס לייקענען לחלוטין אז אירען האבען די מעלה פון אחרות און זיי בריינגען א ראייה צו זייערע רייד פון די קליינע מחלוקת וואס געהן שטענדיג אז אין די אידישע געמיינדען און פון די קנאה שנאה וואס הערשט צווישען אידישע קרעמער און סוחרים, א. ז. ון. — אבער דיעזע קליינע רייסערייען גופא בעצייגען אין אמת'ן פערקעהרט דעם געפיהל פון פ ע ר ו א ז נ ד ש א פ ט צווישען די איינציגע מיטגלידער פון אידישען פאלק — איהר וועט בעמערקען אז אזעלכע קליינע רייסערייען הערשען אפט צווישען שוועסטער און ברידער הגם די זעלבע קינדער קומען אויס גאנץ פריעדליך מיט זייערע פרעמדע פריינדע און פריינדיגען. עס קומט דערפון וואס

ברידער ערווארטען פיעל מעהר איינער פון צווייטען אלס פון פרעמדע, און ווען עס דאכט זיך זיי און דער ברודער האט ניט געהאנדעלט ווי א ברודער דארף האנדלען, פיהלען זיי און די עולת איז גרעסער.

אויב איהר ווילט אין אמת'ן א פראבע אויף אידישע אהדות זאלט איהר בעמערקען ווי זיי בעציהען זיך איינער צום צווייטען ווען אן אומגליק גרייפט אן חו"ש א טהייל פון זיי — דאן וועט איהר זעהן אז עס פערשווינדען אלע צווישטיגן קייטען צווישען ארטעהאדראקסען און רעפארמער, חסידים און ראדיקאלען, קאפרי טאליסטען און ארבייטער, נור אלע ערהויבען זיך ווי איין מאן צו העלפען די אומגליקליכע און צו פראטעסטירען געגען די אונרעכט וואס איז געטהאן געווארען צו א טהייל פון זייער פאלק — אזוי האנדלען אויך לייבליכע ברידער; זיי מעגען זיך גאנץ אפט צאנקען צווישען זיך, זיי מעגען זיין שטארק ברוגו איינער אויפ'ן צווייטען, אבער ווען א פרעמדער גרייפט אן איינעם פון זיי פערגעסען די איב-רינע אלעס וואס איז פארגעקומען צווישען זיי און פערטידיגען זייער ברודער אפילו מיט זייער לעבען אויב נויטהיג.

אלזא, עס פעהלט ניט קיין אהדות ביי אידען.

די צווייטע זאך איז די מידה פון „הסתפקות במועט“ (אויס-קומען מיט וועניג).

צווישען אלע צרות וואס אנטיסעמיטען פון אלע דורות האבען אונז אנגע-טהאן איז געווען זייער בעסטע וואפען צוצונעמען אידישע פרנסות — און אפילו איז די זאגענאנטע ליבעראלע לענדער טהוען זיי דאס גאנץ אפט אונטער די מאסקע פון „זונטאג-לאאס“, פערשיעדענע „לייסענס-לאאס“, א. ז. וו.

די איינציגע רפואה וואס אידען האבען געפונען צו דיעזע מכה איז „הסתפקות במועט“ — נאטור-פארשער דערצעהלען פון בער, וועלכער קען ניט געפינען קיין נאהרונג אום ווינטער, אז ער נעהמט אריין זיין פוס אין מויל און זייגט איהר בין דער ווינטער געהט אריבער — אזוי איז אויך דאס אידישע פאלק; ווען זייערע שונאים רויבען אוועק פון זיי אלע קוועלען פון פרנסה, זיינען זיי זיך מפרנס איינער פון צווייטען — עס איז אפילו אז אד און אז וועה אזא לעבען, אבער אזוי לעבען זיי דורך די שלעכטע צייט בין א פרייערער ווינטעל פאנגט אן צו ווייהען.

III

וואו האט זיך דאס אידישע פאלק ערווארבען דיעזע צוויי טהייערע אייגענ-

שאפטען? — איז נלרות מצריים!

עס איז ניטא א צושטאנד אין וועלכע מענשען ווערען אזוי גיך צוגעבונדען איינער צום אנדערען ווי אין דער צייט ווען עס קומט אויף זיי אן אלגעמיינער אומגליק — אפילו רויבטהירע ווען עס קומט אויף זיי א פערפלייצונג אדער עררצימערניש טולען זיי זיך צו איינע צו די אנדערע און פערגעסען אויף א וויילע צו בייסען און רייסען. — איז נח'ם קאסטען זיינען געווען א פאאר פון יעדען

מין רויבטהירע אין דער וועלט או זיי האבען דארטען געלעבט א רעכטע צייט אין שלום און אחרות.

(ואולי זאת היתה כוונת הקב"ה בהכניסו שנים מכל מין אל התבה — כי הלא היה יכול להשחית את כלם ולברא יצורים אחרים מחדש במאמר פיו כאשר עשה בראשית הבריאה — אבל מחמת שכל עיקר המבול בא על שנתמלאה הארץ חמס, ר"ל שהיצורים הרעו והשחיתו זה לזה, ואם היה בורא עולם חדש אולי היה נתמלא חמס עוד הפעם, לכן חבל תחבולה להביא צרה כללית על כל העולם ולהחיש מפלט למקצת מכל מין בתבה אחת ולהחזיקם שם כמעט שנה תמימה למען ילמדו לחיות בשלום ורעות ולא ירעו ולא ישחיתו זה את זה).

די מידה פון הסתפקות במועט (וועניג ברויכען) האָט אויך דאס אידישע פּאַלק אויסגעלערענט אין גלות מצרים. — ווען ווילט זיך אַ מענשען לוקסוס? ווען ער מאַכט אַ גרינגען לעבען, וואָהנט אין אַ שעהנע הויז, א. ז. וו. פּערוואַלט זיך איהם מאַכען אַ רייזע אין אייראָפּא, אָדער זיך באַזעצען אין איטאַליען אָדער אין פּלאָרידא, א. ז. וו. פּערקעהרט, ווען אַ מענש זיצט אין פּריזאן וועט זיך איהם ניט פּערוועלען אַזעלכע זאַכען; אין אַזאַ צייט וועט ער נור טראַכטען: ווי גליקליך וואַלט איד געווען ווען איד וואַלט געקענט געהן פּריי איבער'ן גאַס און קיין וועכ-טער זאל מיר ניט נאַכגעהן; איד זאל קענען שעפּען פּרישע לופט אונגעשטערט; אין זאַל זיך קענען זעהן מיט מיין פּאַמיליע יעדען טאַג, א. ז. וו. — אַזוי אין אויך דער גלות מצרים געווען אַ לאַנגער טערמין אין פּריזאן פּאַר די אידישע פּאַלק און דארטען האַבען זיי דאס אויסגעלעהרנט די מידה פון „הסתפקות במועט“.

(היוצא לנו מדברינו שגלות מצרים תיה הסיבה לאורך ימים של האומה הישראלית, ועפ"י נבין את ענין ברית בין הבתרים, ששאל אברהם: „במה אדע כי אירשנה?“ ובתשובה על השאלה הנ"ל הפיל ד' עליו תרדמה ואמר לו: „ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה“ — וקשה, ראשית כל איד הסתפק אברהם אבינו בדברי הקב"ה שהבטיח לו כמה פעמים ש, כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך, ושנית, הלא התשובה „ידוע תדע כי גר יהיה זרעך“ איננה ממין השאלה „במה אדע כי אירשנה?“ — אבל לפי ענינו נוח; א"א אמר לד': אני מאמין באמונה שלמה שבודאי תקיים את הבטחתך ותתן לזרעי את הארץ, אבל הלא נראה אומות נובלים ומתים כיתודים, וא"כ במה אדע כי אירשנה? (ירושל פנין זה מורה על קנין נצחוי) ר"ל במה אדע כי יתקומו בני לנצח והאדמה תתקיים בידיהם, אולי יאבדו מן הארץ ועם אחר יירש את ארצם? — וע"ז השיב לו ד': ידוע תדע כי גר יהיה זרעך וגו' ועבדום ועינו אותם וגו', וע"י הגרות הזאת ירכשו להם מידות ידועות שעל ידם יתקיימו בתור עם לעולמי עדי, וד"ל).

און יעצט קענען מיר שוין לייכט פערשטעהן דעם ערשטען זאַץ פון פּסוק

וואס איד האב גענומען אַלס טעקסט צו דיעזע דרשה:

הבאים ישרש יעקב

וועלכער קען איבערזעצט ווערען אויף פּאַלגענדען אופן: „הבאים ישרש יעקב“ — די

צרות און אומגליקען וואס קומען גאנץ אפט אויף דאס אידישע פאלק — „יש ש י ע ק ב“ — זיינען געציעלט געווארען צו דעם צוועק אז יעקב זאל זיך קענען אייני-ווארצלען אין יעדען פלאץ וואו ער וועט קומען און זאל קענען א קיום האבען אין יעדען דור.

IV

אבער דאס וואס גאט האט דעם אידען געגעבען א לאנגען לעבען און א שטארקע נאטור איז נור א מאטעריעלע מעלה און דערמיט אליין בעניגענט זיך גאט ניט. —

פערציטען ווען עס איז געווען א מאַרע צו פעהרערען א חתן בעפאר מען האט געטהאן א שידוך, איז א אידישער גביר וועלכער איז אויך געווען א גרויסער למדן ארויסגעפאהרען פון זיין שטעדטעל נאך אן אנדער שטאדט פיר דיעזען צוועק, ער איז געפאהרען מעשה גביר אין א קארעטע און א שטארקער מוזשיק מיט ברייטע פלייצעס איז געזעסען אויפ'ן קעלנע אלס אנטרייבער. — אויפ'ן וועג איז איהם געווארען צו לאנגווייליג צו זיצען און שוויגען, האט ער אלס צייט פערטרייב ערצעהלט דעם מוזשיק דעם צוועק פון זיין ריזע, נעמליך, אז ער פאהרט אויספרובירען א חתן פאר זיין טאכטער — ווען דער מוזשיק האט אויס-געעהרט זיינע רייד האט ער זיך אזוי צולאכט אז ער האט זיך געהאלטען ביי די זייטען לאכענדיג. — „דו וועסט אויספרובירען א חתן?“ — האט דער מוזשיק געזאגט מיט געלעכטער — „מיט איין ריהר ווארפט ער דיר דאך אנדער צו ד'רערד! אויב דו ווילסט טאקי אויף אן אמת' אויספרובירען א חתן פאר דיין טאכטער, לאז מיר דאס טהאן פאר דיר.“ — דער גביר איז נשתומם געווארען הערענדיג דיעזען פארשלאג און האט איהם געבעטען ער זאל איהם ערקלעהרען וואס ער מיינט דערמיט, דאן האט איהם דער מוזשיק דערצעהלט אז ווען ער האט גענומען אן איידעם פאר זיין טאכטער האט ער איהם אויך אויסגעפרובירט „ווען א יונגערמאן האט זיך פארגעשלאגען אלס חתן פאר מיין טאכטער האב איך איהם ארויסגערופען זיך ראנגלען — און ווי דו זעהסט מיר בין איך ניט קיין שוואכער אינגעל, און עס איז זיי ניט לייכט אָננעקומען, איך פלעג אָננעהמען די יונגעלייט איינעם נאכ'ן אנדערען און מיט איין דרעה זיינען זיי ביי מיר גע-לעגען אויף ד'רערד. — אבער ענדליך איז איינמאל געקומען א יונגערמאן פון אוקריינע, א זעקס'פוסיער מיט מוסקולען ווי אייזערנע שטאנגען, און האט זיך פארגעשלאגען אלס חתן פאר מיין טאכטער — איך האב געמיינט אז איך וועל מיט איהם אויך פערטיג ווערען ווי מיט די אנדערע, אבער ווי איך האב נור מיין האנד ארויפגעלעגט אויף איהם האט ער מיר אויפגעהויבען ווי א שפענדעל און האט מיר געגעבען א שליידער אז ד'רערד אז איך בין נאך דעם געלעגען דריי וואכען צו בעט. — ליעגענדיג אויפ'ן בעט טראכט איך: אט דער יונג איז דער פאסטערער חתן פאר מיין טאכטער! און טאקי באַלד ווי איך בין אַרונטער פון בעט האבען מיר געפראוועט די חתונה. — אויב דו ווילסט, האט דער מוזשיק פאָרטגעזעצט.

וועל איך דיין חתן אויך אויסטרייען אויף אזא אופן! — אבער דער גביר האָט איהם אַבגעראַנקט און ערקלעהרט אז אַבוואַהל ער וויל האַבען אז זיין איידעם זאָל ניט זיין קיין קראַנקער איז אַבער דער עיקר ביי איהם אַ גוטע קאַפּ, געלעהר-זאַמקייט, גוטע מידות, א. ז. וו.

דאָס זעלבע זאָג איך אויך אין דעם ענין וועלכען מיר בעהאַנדלען דאָ — הגם גאָט האָט בעצוועקט מיט'ן גלות צו בעפעסטיגען די וואַרצלען פון יעקב אין אַ מאַטעריעלישען זינן פון וואַרט, איז אַבער זיין הויפט כוונה געווען אז: „ י צ י ן ו פ ר ת י ש ר א ל “ („יעקב“ הוא הכינוי על הצד החומרי של היהודי, ו„ישראל“ על הצד הרוחני שבו, בידוע), נעמליך, אז דורך די צרות און ליידען פון גלות זאָל דער איד דערגרייכען די העכסטע שטופע פון פאַלקאמענהייט אויף דעם געביעט פון גי י ס ט א ו ז א י ד ע א ל — און אזוי איז עס טאַקי געשעהן אז דער איד האָט איבערגעשטיגען אַלע פעלקער אין די ריינקייט פון זיין אמונה, אין הומאַני-טעט, און אין אַלעס וואָס איז נוגע די גייסטיגע זייט פון לעבען.

און ווי אזוי האָט זיך דער איד אנגעאייגענט דיעזע ריינע רעליגיאָן און ערהאַבענע מידות? — א ו י ד ד ו ר כ'ן ג ל ו ת!

קיין זאך פערשטאַרק ניט אזוי די אמונה אין אַ מענשענ'ס האַרצען ווי צרות און אַנגסטען — אַ פערזאָן וועלכער איז געווען אויף דער טיטאַניק, די אומגליקליכע שיף וועלכע איז געזונקען מיט די מעהרסטע פון איהר מאַנשאַפט אין יאהר 1912 האָט מיר דערצעהלט אז אויף דער שיף האָט זיך געפונען אַ יונגערמאַן פון היינטיגע חכמים וועלכער פלעגט יעדען טאָג פערזאַמלען אַרום זיך קאַמפאַניעס פון די פאַסאַזשירען און דרש'נען פאַר זיי געגען תורת משה. — דעם זעלבען טאָג ווען דער אומגליק האָט פאַסירט האָט ער געהאַלטען אַ לעקטשור אין וועלכען ער האָט געפרואווט בעווייזען אז דער בית המקדש האָט ניט געהאַט קיין שום איבערנאַטיר-ליכע הייליגקייט און אז דער צוועק דערפון איז גאר געווען אַ פאַליטישער אויפ-צוהאַלטען די גאַנצקייט פון דער אידישער פּאָלק און צו מאַכען ירושלים דעם צענטער פון דער לאַנד. — ווען דער אומגליק איז פלוצלונג געקומען און אַלע פאַסאַזשירען האַבען שוין אַבגעגעבען יעדע האַפנונג אויף זייער לעבען האָט זיך דיעזער יונגערמאַן אויפגעהויבען און אויסגערופען: „רבתי! איד בין מוסר מודעה פאַר איד אז אַלעס וואָס איך האָב היינט פריה געזאָגט וועגען תורת משה און וועגען בית המקדש איז פאַלש, און איד האָב חרטה אויף מינע רייד מיט'ן גאַנצען האַרצען!“

ווען איד האָב געהערט דיעזע געשיכטע האָב איך אויף דעם געזאָגט די פּסוקים: מקולות מים רבים אדירים משברי ים אדיר במרום ה' (דורך דעם גערויש פון די שטאַרקע וואַסערען, די צערשטערענדע כוואַליעס פון ים, אַנערקענט דער מענש אז עס איז פאַראַז אַ שטאַרקער גאָט אין הימעל) עדותיה נאמנו מאד (דאָן איז ער שוין מודה אז גאָטעס תורה איז אמת) לביתך נאווה קודש (ער פאַנגט שוין אויך אז צו גלויבען אין די הייליגקייט פון בית המקדש) ה' לאורך ימים

(ווען הויבט דער מענש אן צו טראכטען וועגען גאט, ווען ער דארף איהם בעטען
ער זאל איהם ערלענגערען דעם לעבען!)

מיר זעהען אלזא אן דער בעסטער מיטעל איינצופלאנצען אמונה אין
מענשענ'ס הארצען איז איהם צו לאזען טרינקען פון ביטערען בעכער.

די מידות פון רחמנות און מענשליכקייט געפינט מען אויך אממייסטען ביי
די יעניגע וועלכע האבען אליין פיעל געליטען. — א זשורנאליסט האט אמאל גע-
נומען א סטאטיסטיק אין דעם ארימען אידישען קווארטאל פון דער שטאדט
נייארק, אויסצוגעפינען וועלכער ווארט ווערט מעהר געברויכט פון אלע ווערטער
און ער האט אויסגעפונען אז דאס איז דער ווארט „רחמנות“ — „אוי, א רחמנות
יענער געהט שוין ארום 3 מאנאטען אהן ארבייט! אוי, א רחמנות יענעמ'ס אינ-
געלע געהט אהן אן אוועקרויט! א. ז.ו. א. ז.ו. — און פערקעהרט צווישען
די אריסטאקראטען אפטאון איז דער ווארט „רחמנות“ כמעט אינגאנצען פער-
געסען געווארען — אמאל בין איד געווען אויף א קאנווענשאן פון די יונייטעד
משארטיעס וואו מען האט פעהאנדעלט וועגען צדקה לענינים, און עס האט זיך
אוועקגעשטעלט איינער פון אונזערע אריסטאקראטען מערר זיין דעם עולם אויפ-
צועפענען זייערע פאקעט-בוקס — ער איז געווען ניט קיין שלעכטער רעדנער נור
גראדע איז איהם אויסגעקומען צו געברויכען דעם אידישען ווארט „רחמנות“ און
ער האט פערגעסען דעם ווארט! — „ווי רופט מען דאס“ — האט ער אָנגעפאָנגען
צו שטאמלען — „וואס מען האט איבער ארימע לייט? — לעט מי סי! א צער
בעלי חיים? נאָו! — שלחמנות? יעס, שלחמנות!“

די מידה פון גמילות חסדים, ד. ה. אויסהעלפען איינער דעם צווייטען מיט
א קליינע הלאה'לע, געפינט מען אויך אממייסטען צווישען די קליינע ביזנעס-לייט
פון דער ארימער איסט-סייד — זיי רופען דאס: „כאפען א צעהודאלאר-ביל“ —
עס גיבען איסט-סיידער ביזנעס-לייט וואס האלטען אויף זייערע גאנצע ביזנעס
אויף דיעזען אופן — איז דער פריה כאפט מען ביי א שכן א צעהודאלאר ביל;
און פון אבענד כאפט מען ביי אן אנדערען א צעהודאלאר-ביל צו בעצאהלען דעם
ערשטען. און די לייטע ביי וועמען ער כאפט דארפען אליין ארויסגעהן כאפען
א צעהודאלאר-ביל ביי אן אנדערען צו פערשטאפען די לאך, און אזוי האלטען
זיי זיך אויף די פיס יאהרען לאנג און מאכען א לעבען פאר זייערע פאמיליען. —
נוו, עס איז א פאקט אז עס זיינען פאראן אויף דער איסט-סייד אזעלכע וואס ביי
זיי האט א ווערדע א הונדערטער ווי ביי איד און ביי מיר א דאלאר — אבער
א טשיקאוועס, אז צו זיי געהען ניט אט דיעזע קליינע סחרים'לעך „כאפען
צעהודאלאר-בילס“, און אז זיי וואלטען געהן און צושטעהן אזוי ווי זיי טהוען
צו זייערען א גלייכען וואלטען זיי פילייכט געכאפט קלעפ און ארויסגעווארפען.
איד האב אייך אלזא בעוויזען אז די ריינע רעליגיאן און די גוטע מידות רחמנות
און גמילות חסדים מיט וועלכע אונזער פאלק צייכענט זיך אויס זיינען דער
רעזולטאט פון ארימקייט און ליידען.

מיר געפינען פילייכט אן אנדייטונג דערויף אין דעם אָנפֿאַנג און ענדע

פון ספר שמות — דער אַנפאַנג האַנדעלט וועגען גלות און דער סוף וועגען דעם געבוי פון משכן מיט זיינע כלים, אונז אויפמערקזאם צו מאַכען אַז די גאַנצע הייליגקייט צו וועלכע דאס אידישע פּאָלק האט זוכה געווען איז געווען דער דעזולטאַט פון גלות מצרים.

(ואולי לסבה הזאת הקרה ה' לפניהם את מקרה מי מרה מיד אחרי יציאתם להורות להם צורך הגלות ושליחותו — לאמר: כשם שהמים המרים נרפאו ע"י עץ מר, כן מחלות הגוף והנפש שבאדם ירפאו ע"י גלות וצרות.)

יעצט קענען מיר שוין פערשטעהן די ערשטע צוויי טהיילען פון דעם פסוק וואס מיר האבען אוועקגעשטעלט אַלס טעקסט צו דיעזען דרוש, נעמליך: „הבאים“ (די יסורים וואס קומען אויף דאס אידישע פּאָלק) „ישרש יעקב“ (זיינען געמיינט געווארען, ערשטענס, איינצואוואַרצלען יעקב'ן ד. ה. די קערפערליכע זייט פון אידען, און צווייטענס) „יציץ ופרה ישראל“ (אַרויסצובריינגען די בליהונג און בלומען פון „ישראל“, ד. ה. די גייסטיגע זייט פון אידען.)

V

אַבער אפילו מיט די אַבענגענאַמטע צוויי מעלות האַט זיך נאָך גאַט ניט בענוגענט. — ווען גאַט האַט אויסערוועהלט דאס אידישע פּאָלק האַט ער איהר אויפגעגעבען א פיעל וויכטיגערע אויפגאַבע ווי ענטוויקלען און צופריעדענשמעלען דעם אייגענעם „איד“, נעמליך: צו זיין א ליכט פאַר די פעלקער פון דער גאַנצער וועלט (לאור גוים). — און אזוי איז עס טאַקי געשעהן אַז די גרעסטע פעלקער פון דער וועלט האבען אַנגענומען די עקרים פון תורת משה.

ווארום האבען די קריסטען און מחמד'אנער טאַקי גענומען זייער רעליגיע פון תורת משה און ניט פון די לעהרען פון בודדאה אָדער קאנפוציוס? — דעם אַנטוואַרט דערויף קען מען פערשטעהן דורך פּאַלגענדען ביישפיעל: אין מיין געבורט־שטעטעל אין רוסלאַנד זיינען די הויפט בעלי־בתיים געווען ריטייל־קרע־מער — פּלוצלונג איז געקומען אַ קריסטליכער סוחר, אַ קאַזין צום פּריץ צו וועמען די גאַנצע שטעטעל האט בעלאַנגט און האַט זיך בעזעצט אין שטעטעל און געעפענט אַ גרויסע דעפּאַרטמענט סטאַר מיט אַלע מאַדערנע איינריכטונגען — ווען די אידישע קרעמער האבען דאס דערזעהן זיינען ביי זיי אַבעשטאַרבען אַלע גליעדער, ווייל זיי האבען געדרינקט אַז זייערע קריסטליכע קונדען פון וועמען זיי האבען געצויגען זייער גאַנצע חיונה וועלען געוויס אוועקגעהן האַנדלען צו זייער קריסטליכען ברודער. — אַבער אין אַ קורצע צייט האבען זיי איינגעזעהן אַז זייער שרעק איז אַז אומזיסטע — דער גרויסער געשעפט פון פּריץ איז געשטאַנען ליידג און קיינער האַט אַ טהיר ניט געעפענט, וועהרענד די מוזשיקעס האבען געקויפט אזוי ווי פריהער ביי די אידען — אַז מען האַט זיי געפרעגט די אורזאַכע האבען זיי געזאָגט אַז זיי ווילען ניט געהן צום פּריץ ווייל אין זיין סטאַר וועט מען דאַרפען שטעהן אַהן אַ היטעל, מען וועט מווען נעהמען וואס פאַר אַ סחורה מען גיט, מען וועט מווען בעצאָהלען דערפאַר מזומן, א. ז. וו. וועהרענד אין די אידישע

קראם איז דער מוזשיק דער פריץ; ער ווארפט דורך די גאנצע בארעל העררינג ביז ער קלייבט אויס איינעם; בעצאהלען וועט ער ווען ער וועט אראבנעהמען די תבואה פון די פעלדער, או אויב דער איד פּרעסט איהם צו פיעל פאר געלד ברעכט ער איהם אָן די ביינער אנשטאט געצאהלט. — דאס זעלבע איז אויך געשעהן ווען די שטאַרקע פעלקער פון די פאַרצייטיגע וועלט האָבען אנגעפאַנגען צו זוכען אַ נייע רעליגיאָן — פון אַז אַנדער שטאַרקער פּאַלק האָבען זיי ניט געוואלט באַרגען צוליב דעם זעלבען טעם וואס די מוזשיקעס האָבען ניט געוואלט איינקויפּען זייערע סחורות ביין פריץ, נעמליך: טאַמער וועט יענע פּאַלק שטאַל־צירען איבער זיי, און ווען עס וועט אַרויסקומען אַז איבעררייד וועט יענער זאַגען: אפילו אייער גאַט האָט איהר געליהען ביי אונז! אַלזאָ זיינען זיי געקומען צו די אידישע פּאַלק די שוואַכסטע און אַרימסטע צווישען די פעלקער; פון זיי האָבען זיי געקענט באַרגען אַהן אַ שום מורא; זיי האָבען אויך געקענט אויסקלייבען די יעניגע לעהרען פון די אידישע רעליגיאָן וועלכע זיינען געווען בעקוועם פאַר זיי און איבערלאזען די איבריגע (פונקט ווי דער מוזשיק מישט דורך די גאַנצע באַרעל הערינג אויסצוקלייבען איינעם). און אויב אידען האָבען זיי אַמאַל פאַר־געווארפען אַז אפילו זייער גאַט איז אַ אידישער, האָבען זיי געזאגט: „אַלזאָ וואס ווילט איהר מיר זאלען אייך בעצאהלען? גאַנץ גוט, מיר וועלען אייך בעצאהלען!“ — און זיי האָבען טאַקי בעצאהלט מיט קלעפּ און זלזולים...

(ואולי זהו ביאור המאמר הידוע במס' ע"ז שהחזיר הקב"ה את התורה על כל אומה ולשון ולא קבלה עד שבא לישראל וקבלה — תתבוננו בעולם המסחר שהסוחרים הגדולים לא ימכרו את סחורתם ישר אל קהל הקונים אלא ע"י איש הביניים (middleman) המומחה לדבר ויודע לענות דבר עם אנשים פשוטים כמוהו ולחבב עליהם את סחורתו ולפעמים ג"כ להקנות את סחורתו בהקפה וכו'. כן ג"כ במאמר הנ"ל לא כווננו חי"ל שאחרי שהחזיר הקב"ה על כל אומה ולשון ולא קבלה התיאש מהם לגמרי, אלא שבראותו שהאומות אינם מוכשרים לקבל את התורה ישר מפיו מסר אותה לישראל על מנת שהם ימסרו רובי תורתם לעמים האחרים. וכן באמת למדו האומות מישראל את העקרims היותר נחוצים לישוב העולם).

מיר זעהען אַלזאָ אַז דורך דעם גלות און צוליב די אידישע שוואַכקייט איז עס אונז געלונגען צו פּערשפּרייטען די הויפט פּרינציפּען פון אונזער תורה אויף דער וועלט. — און יעצט קענען מיר שוין פּערשטעהן דעם גאַנצען פּסוק פון אונזער הפּטרה:

הבאים (די ליידען וועלכע זיינען געקומען אויף דאס אידישע פּאַלק האָבען געהאַט דריי צוועקען:)

(1) ישרש יעקב (דער איד זאל זיך איינוואַרצלען און שטאַרק ווערען קערפּערליך)

(2) יציץ ופרח ישראל (דער איד זאל אויפּבליהען גייסטיג)

(3) ומלאו פני תבל תנובה (די גאַנצע וועלט זאל פול ווערען מיט די געטליכע פּרוכט פון אידישען גייסט)

חומר לדרוש.

פרי הגלות

(גלות-פרוכמטון).

אגדות חז"ל

„גפו ממצרים תסיע“ (תהילים פ'), מה הגפן הזה אין נוטעים אותה במקום מרשים (אבנים) גדולים, אלא בולשין (מעדרין) אותה מתחתיה ואח"כ נוטעין אותה, כך תגרש גוים ותטעיה; מה הגפן הזו כל שאתה מפנה תחתיה הרי היא משוכתה, כך הם ישראל, פנית לפניהם כל מלך ואח"כ ותשרש שרשית ותמלא ארץ; מה הגפן הזו אין נוטעין אותה ערבוביא אלא שורות שורות, כך ישראל הם דגלים דגלים, מה הגפן הזו נמוכה מכל האילנות ושלטה בכל האילנות, כך הם ישראל נראים כאילו שפלים בעוה"ז אבל לעוה"ב הם עתידים לירש מסוף העולם ועד סופו; מה הגפן הזו שרביט אחד יוצא ממנה ומכבש כמה אילנות, כך ישראל צדיק אחד יוצא מהם ושולט בכל העולם; . . . מה היון הזה כל מי ששותה ממנו פניו מאירות וכל מי ששותה חומץ שניו כהות, כך ישראל, כל מי שבא ומזדווג להם סוף שנוטל את שלו מתחת ידיהם; מה גפו זו בתחילה היא נרפסת ברגל (נדרכת בגת) ואח"כ עולה על שלחן מלכים, כך ישראל נראים כאילו מאוסים בעוה"ז, דכתיב, הייתי שחוק לכל עמי נגינתם כל היום (איכה ג') אבל לעתיד לבא נאמר ונתנך ה' עליון על כל הגוים; מה גפן זו מדלין אותה על גבי אילנות גדולים, כך ישראל, שנאמר, כסו הרים צלה וענפיה ארזי אל תשלה קצריה עד ים וגו' (ויקרא פל"ו ב').

„זית רענן יפה פרי תאר קרא ה' שמך“ (ירמיו י"א), מה הזית הזה עד שהוא באילנו מגרגרין אותו ואח"כ מורדין אותו מן הזית ונחבט, ומשחובטין אותו מעלין אותו לגת ונותנין אותו במטחן וטוחנין אותו וכו' ואח"כ נוטין את שומנו, כך ישראל, באין אומות העולם והובטין אותם ממקום למקום ותובטין אותם וכופתין אותם בקולרין וכו' ואח"כ עושים תשובה והקב"ה עונה להם. (שמו"ר פל"ו).

תניא רשב"י אומר, אתה מוצא שלש מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל ולא נתן אותן אלא ע"י יסורין, התורה וארץ ישראל ועוה"ב, תורה דכתיב, אשרי הגבר אשר תיסרנו ית ומתורתך תלמדנו (תהילים צ"ד), ארץ ישראל דכתיב, וידעת עם לבבך כי כאשר יסר איש את בנו ה' אלהיך מוסר, ומה כתיב אחריו, כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה (דברים ח'), העוה"ב, דכתיב, כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחת מוסר (משלי ו') הוי, ואותבו שחרו מוסר. (שמו"ר ותנתומא).

„שור או כשב או עז וגו'“ — שור נרדף מפני ארץ, כשב מפני זאב, עז מפני נמר, אמר הקב"ה לא תביאו לפני מן הרודפים אלא מן הנרדפים. (ויקרא).

גפן ממצרים תסיע

גפן ממצרים תסיע וגו' ואל נהר יונקותיה (תהילים פ') — אם תתבונן אל

תולדות העמים לא תמצא אפילו דוגמא אחת שיעשה איוזה עם מלחמה על עם אחר וינצחו ויגרשו כלת מן הארץ ויתישב בה. הפלא הזה קרא אך פעם אחת כשהשמידו ב"י את הכנענים וישבו בארצם, וזהו, „גפן ממצרים תסיע ת ג ר ש ג ר י מ ו ת ט ע י ה“. ואולי תאמר שאין זה דבר נפלא כ"כ וכבר היה לעולמים כמו בעת שנצחו הזאקסים או הנורמנדים את אנגליה וירשו את ארצם, וכן אנו רואים מליונים מתהגרים באים לאמריקה ומתושבים בה ומצליחים, אבל באופנים האלו הארץ אינה מתרוקנת מן התושבים הקודמים רק החדשים מתערבים בנושנים ונעשים לעם אחד, אבל כשבאו ב"י לארץ כנען, „פ נ י ת ל פ נ י ה (את התושבים הישנים) ותשרש שרשיה ותמלא ארץ“. וא"ת שהתושבים החדשים נשארו חלשים, כמו שנראה בגפנים הנעקרים ממקום גידולם ונמעים במקום אחר, זאת לא זאת, רק להיפך, „כסו הרים צלה וענפיה ארזי אל“. וגם פלא אחר אנו רואים בישראל, שחלקים קטנים מן האומה יגלו או יתישבו בעצמם במקומות רחוקים מאד מכלל האומה ובכל זאת ישארו בני נאמנים לעמם וגם ידמו בכל דבר ליתר בני האומה, וזהו ממש כמו ש י ק צ ו ר ר איש זמורה מעץ גפן ויטעה בלו שורש במקום אחר, היעלה על הרעת שתגדל ותעשה פרו, אבל בישראל, „תשלח ק צ י ר ה (ר"ל אפילו אותם שנקצרו ונבדלו מכלל האומה) עד ים ואל נהר וינקותיה“.

אודך ה' כי אנפת בי

„אודך ה' כי אנפת בי וישוב אפך ותנחמני“ (ישע' י"ב) — יובן עפ"י משל: איש יהודי אחד שכר בית מרוח משר העיר, והאיש שמר זמן הפרעון בכל שנה ושנה בזמנו. ויהי היום הוכרת השר לנסוע לדרך רחוקה והפקיד את אחד מעבדיו על כל נכסיו. הפקיד היה איש רע מעללים והוסיף על שכירות האיש הנ"ל עוד חמש מאות שקל לשנה, וכבוא זמן הפרעון ולא היה בעד האיש לסלק את כל הסכום בבת אחת צוה להלקות אותו מכה ומכה בעד כל שקל ושקל שחטר לו, וכן עשה מידי שנה בשנה. — ויהי לאחר זמן תזר השר לביתו ויקח את כל רכושו תחת ידו כמקדם, וילך היהודי להשר ויספר לו את כל אשר עשה לו הפקיד הנ"ל ואת המלקות אשר כהנו במספר, ויכעס השר מאד על גודל רשעת הפקיד, ויאמר לו: לכן אני גוזר עליו שיתן לך בעד כל מכה ומכה שקל אחד, ויתן לו מכתב תעודה על זה. אשתו של היהודי הנ"ל בראותה כי נתאחר בעלה בבית השר יצתה לקראתו ותפגשהו והנה פניו זועפים, וכאשר שאלה אותו מה נעשה במשפטו, ספר לה את כל אשר אמר לו השר — „אם הדבר כן הוא“, אמרה אשתו, „מדוע פניך זועפים?“ — „אני מצטער“, ענה האיש, „על מיעוט ההכאות שהכני הפקיד, כי אלמלי הכני כהנה וכהנה הייתי משיג ממנו עתה די כסף לקנות את הבית הזה כלו מיד השר“.

כן לעתיד יוכרתו האומות שהתעללו בישראל לשלם לו בעד כל העינוים שעינו אותו מידה כנגד מידה, ואז לא יתרעמו עוד ב"י על הנהגת ה' אתם בכל משך הגלות אבל יאמרו ממש כמו בעל בית המרוז הנ"ל: אודך ה' כי אנפת בי (כי בעת אשר) ישוב אפך תנחמני (בו באותה מידה). (שמעתי).

מקל ותרמיל — מגדל

דוד יצאו לו מוניטין בעולם, ומהו מוניטין שלו? מקל ותרמיל מצד זה ומגדל מצד זה (ב"ר פ' ל"ט).

ר"ל בדרך מליצה שגודלתו צמחה לו מעניו וצרותיו. וכן הגדולה הרוחנית והגשמית של כל ישראל מקורה בגלות ועוני. כנ"ל. (המחבר).

וככה תאכלו אותו.

לא לחינם אמרו חז"ל (מ"ר לך לך) „והיה ברכה” והיה „ברכה”, כי כמו שהמים רק אז לברכה אם המה מים היום שהולכים ממקום למקום, אולם אם על מעמדם יעמדו במקום אחד, ברוב הימים יהיו לרפש ומיט ויעלה באשם ותעל צחנתם וימלאו נחשים ועקרבים, כן בעוה"ר עם בני ישראל, אם רבות בשנים יושבים במנוחה במקום אחד שוכחים את ה' ועוזבים את תורתו ונהיים למעין נרפש ומקור משחת, הבתי כנסיות מתרוקנים ובתי מיתראות מתמלאים מהם, לא שבת ולא יו"ט ולא פסח, לא כן בעת שהולכים מגוי לגוי וממלכה אל עם אחר, אז בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה ושבת עד ה' אלהיך — וזהו: וככה תאכלו אותו מתניכם חגורים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם” (ר"ל רק כשאחם נודדים ממקום למקום כצוענים תאכלו ותשמרו את הפסח ורק אז תאמינו כי פסח הוא לה' אבל אם תשבו במנוחה והצלחה באיזה ארץ תשכחו לחוג את הפסח כל עיקר). (מנחת יהודה).

ה' מסיני בא.

לא לחינם נמשלה התורה ללפיד אש ולאור נוגה, כי כמו שנהר הדולק אינו דולק למי שנדלק בשבילו לבר כי אם לכל הבאים בגבולו, לפעמים גם בעל כרחם נגד רצונם, כן היא שמש צדקה אשר זרחה בהר סיני לישראל עם קרובו, נר לאחד נר למאה, כי כל העמים אשר בתבל ארצו שעמדו אז מרחוק, נמשכים לאט לאט מתשכת לילם אל האור הבתיר והוך נר האלהים תורת ה' תמימה.

זשה"כ: „ה' מסיני בא” — נראה לעינים כאילו נתן ה' את תורתו אך ורק בהר סיני ולעם ישראל — אבל באמת: „וזרת משעיר למו” — ר"ל גם לבני עשו התחיל לזרוח אז אור התורה, אף שלא קבלו אותה עדיון — „הופיע מהר פארן” — גם לישמעאל התחיל להופיע — „ואתה מרבבות קודש” — ר"ל כמה רבבות מבני אדם נהיו על ידו לחסידיו אומות העולם — „מימינו אש דת למו” — ר"ל כי הדת שנתן ה' בימינו לעם ישראל היא כאש המאיר להרבה בני אדם בבת אחת, וכנ"ל. (מנחת יהודה).

האי דוחקא דהוי בכלה.

אלמלא נתנה רשות לעין לראות אין כל ברית יכולה לעמוד מפני המזיקין, אמר רבא האי דוחקא דהוי בכלה מיניהו וכו' (ברכות ו', ע"א) — רש"י ז"ל פו' „מזיקין” שדים, אבל לדברינו ה„מזיקין” המה פשוט שונאי ורודפי ישראל שבכל דור החומסים מזימות איך להשמיד את ישראל מגוי ואלמלא היינו יודעים את כל מתשכותיהם עלינו היינו מואסים בתוים.

אבל רבא סובר שזהו לטובתנו כאשר נראה בחוש שכאשר ישראל לאור יומם יתחלכו אז בתי כנסיות פנוים, אבל כאשר יבוא צר ואויב ויציק להם אז יתקבצו לבית מקלמם הוא ניהו הביהמ"ד וישועו לאל מושיעם, וז"ש: האי דוחקא דהוי בכלה, ר"ל הדוחק והקיבוץ דהוי בביהכ"ג, מיניהו הוי, וד"ל.

הני ברכי דשלהי (הברכים העיופים מריצת רגלים לשמוע דבר ה') כ"ז מיניהו הוא, כמאמר ז"ל סנהדרין (צ"ג, ע"ב): מעמיד עליהם מלך שגזרותיו קשות כשל המן וכו' ומחזירם למוטב.

הני מאני דרבנן דבלו מיניהו, ר"ל בני הישיבה היושבים בבתי מדרשות בבגדים קרועים ומטולאים ועוסקים בתורה ג"כ באים מסיבת הרדיפות של המזיקים האלה.

הני כרעי דמנקפו, ר"ל תלמידים המכתתים רגליהם והולכים מעיר לעיר ללמוד תורה, כ"ז מינייהו הוי, ואם היו פותחים שערי המדינה בארצות החשוכות מי יודע מה היה לבני יעקב, כי כאשר היו ישראל שבעים שנה בגלות בכל היו מהם כמה שנשא נשים נכריות ולא ידעו מה שאסור לאיש ישראל, ובה"ש אנו זה כמה שנים בארצות פזורנו ובכל זאת אנו מתזיקים בתורה ודת. (דברי אליות).

כי כארץ תוציא צמחה

„כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח כן ה' אלקים יצמיח צדקה ותהילה נגד כל הגוים“ (ישע' ס"א) — הרצון בזה כי לפי הנראה לעינים מן כל הצרות שעברו על ראשנו מאז הגלנו בין הגוים, הוא שה' הפץ לדכאנו חו"ש, וכאילו הלילה תכלית חפצו ומבוקשו להרע לנו ברע מוחלט, אבל לפי האמת אינו כן כי מאתו יתב' לא תצא שום רע בהחלט רק כל הרעות הם אך כלי תשמישיו להגדיל ולהאדיר הצלחתנו וטובתנו, אשר לפי ידיעתו לא היו יכולים לצאת אל הפועל בלתי ע"י קדימת הרעה, כמ"ש רשב"ו (ברכות ה') ג' מתנות טובות נתנו לישראל וכלם לא נתנו אלא ע"י יסורים, ובנביא (ירמו' כ"ט): כי אנכי ידעתי את המחשבות אשר אנכי תושב עליכם נאום ה' מחשבות שלום ולא לרעה לתת לכם אחרית ותקוה. — כלל הדברים כי הוא ממש ע"ד הזריעה והצמיחה, ממש כאשר האיכר יפתח וישדד תלמו שדהו ויקלקל פניה בחפירות והרישות, הלא בעיני הכסיל זר מעשהו כי יחשוב, ראה זה מקלקל שדהו, אבל באמת כוונת הזרע והחורש על טוב מוחלט שיצמח מזה כי ע"י כן ישבע לחם וא"א בלא הכו. כן ממש כל המקרים והרעות העוברים עלינו כלם מכוונים מאת ה' ית' להצמיח על ידיהם טובות מאושרות, וכאשר כלל המשורר: (ההילים קכ"ו) הזרעים בדמעה ברינה יקצורו, וז"ש הנביא: שוש איש בח' (מדת הרהמים) תגל נפשו באלהי (אפילו במדת הדין) כי הלבישנו בגדי ישע (ע"י הרעה באה הישועה) כי כארץ תוציא צמחה וכו', ר"ל כי ידעתי כי כאשר הארץ תוציא צמחה ע"י החרישה והזריעה, אחרי קלקול פני האדמה ואיבוד הזרע, כן בגדר זה, ה' יצמיח צדקה ותהילה וכו', ר"ל השישועות והנחמות כלם יצמחו ג"כ מסיבת הרעות הקודמות, וד"ל. (כוכב מיעקב).

הטוב שבגלות

כל איש מישראל שיתבונן על הגלותיים והטלמולים הרבים שהאומה סובלת, מראשית השתלשלותה והתפתחותה, יבין כי כל זה הוא לתכלית נשגבה לעורר בקרב בניו הרוח, ולהעירו מתרדמתו שיצא לפעלו, כי כבר בארתי בכל מקום כי מפעולות הגליות ותועלתן הוא לעורר את הרוח, וכמו שבחיי האדם הפרטי יש כמה עתים שרואה איך שמאומת הפתגם הידוע, כי „אין מורה נאמן ומובתק לאדם כהאסון“, כי בעת שהאסון יתגבר על האדם אז יתגור שארית כחותיו להנצל ממנו, ויעמיק שכלו לחפש עצות מעצות שונות, וכמו שיתעורר בקרבו רוח אמיץ וחזק לשאת כל תלאה עד שינצל מן האסון הזה, ועי"ז ימצא עוד הצלחתו ויעלה מעלה מעלה, ולא חוון רחוק הוא לראות איך שהאסון מביא לרגלו על האדם הצלחה גדולה ועצומה, כי יש כמה אנשים אשר לרגלי תיהם הפשוטים לא היו מתפשים כלל עצות להיטיב מצבם, וכל ימי תיהם היו חיים כמו שהורגלו לחיות, ולא היו יודעים כלל אשר כפי רוחם הכביר העצור בקרבם הם עלולים לעשות גדולות ונפלאות ולעשות להם שם עולם, וכן היתה כבה בקרבם גחלת רגשותיהם והרוח ירד מטה מטה מבלי השאיר לו כל שארית; ואולם ע"י האסון

שקרה להם שהניעם לחפש עצות להמלמ ממנו התעורר רוחם הכביר בקרבם והרחיקו גידוד ועלו בגרם המעלות; כן הוא גם בעם שלם שנדנדו הרבים ותלאותיו ומצוקותיו תועלנה להפית בו רוח כביר, ואשר משום זה נקראו הגליות בשם „כור ברזל“.

(אורה ושמתה, ריינעם)

זקן וזקנה מצד זה

איזהו מטבע של אברהם אבינו? זקן וזקנה מצד זה ובחור ובתולה מצד אחר (ב"ק צ"ז) — ראיתי בזה מליצה נאה. דהנה חיי אברהם בשעתו וחיי עם אלקי אברהם במשך גלותו הם שלשלת ארוכה של נסים ונפלאות, כי כאברהם בשעתו כן עם ישראל בגלותו ממושך וממורט, מורדף בלי חשך, וימררוהו וישטמוהו בעלי חצים, סבל צרותיו עלה למעלה ראש עד כי מרחוק יראה הרואה שכבר כשל כחו וישראל סבא יפול שרוד תחת נמל העול ששמו עליו שונאיו ומנדייו. — אבל לפתע פתאום, והנה ישראל זה אשר כמדומה כבר הגיע עד שערי מות, וכבר עומדים למראשותיו ומתכוסים על יציאת נשמתו — לפתע פתאום יחלף כח, ישאף חיים חדשים, וכאילו שב לימי בתרותו בכת דשן ורענן. — זוהי המליצה שרמזו ה"ל באמרם: „איזהו מטבע של אברהם אבינו? זקן וזקנה מצד אחד ובחור ובתולה מצד אחר“, כלומר, טבעו של עם אלקי אברהם הוא שבשעה שאנו רואים אותו ל"זקן וזקנה מצד אחד", ותושבים אותו לזקן שתש כחו אשר המות כבר מתכה עליו לתורידתו מעל במת החיים, באותה שעה גופא רואים אנו בו „בחור ובתולה מצד אחר“, ימי זקנתו ותולשתו כליל יחלפו, ותהתיים יבאו לו עוד הפעם ימי הבהרות ועוד כחו במתניו לשאת כל עמל ותלאה, ובלב מלא כח עליומים יהכה לימים טובים מאלה ולעולם שכולו טוב.

(יוחנן דייטש בספר פל"ב)

ותקרא שמו בן אוני ואביו קרא לו בנימין.

נפש יקרה אם אהובה אהובת נפש כל מכירה עקרת בית ישראל מתה בעוד כברת ארץ לבוא אפרתה, ונפשה עלתה השמימה, ובדרך עלייתה נפגשה עם נפש מהורה זה ענה ירדה מעולם הכרובים וירדת למטה להחיות נפש בנה הנולד עתה בשעת יציאת נפשה, ותקרא שמו בן אוני, וגם כל העומדים ורואים את הדרמה המעציבה הזאת קראו שמו בן אוני, כי כולם ראו רק את ההוה ולכן החליטו כי אין הנולד שוה בנוק האבדה הגדולה, ומוטב ה' שלא יולד משתמות הדגולה מרבבה על ידו ולא יכלו לקבל תנחומים בהחליפין, ולא יכלו להתנחם בנפש צעירה כזו שהוא כנייר חלק ועתידותיו מי ישורנו.

גם ישראל סבא עמד אצל חבר מינן בראש כפופה ועיניו זלגו דמעות באין הפוגות, אבל פתאום הופיע עליו רוח ה' וכחזרה ית ראה איך שבהלקו של רך הנולד הזה יבנה הבית המקדש ומשם תצא אורה לכל ישראל ולכן תיכף אחר שברך ברכת דין אמת, אמר מיד ברכת הטוב והמטיב וקרא שמו בן ימין בעבור שהוא הבן הנולד ימלא מטרתו בחיים ותעודתו ותעודת אבותיו כי בחלקו יבנה הבית המקדש.

הנה אין לך יום שאין קללתו מרובה מחברתה ובכל יום אנו שומעים שמועות חדשות פולחות כליות ולב, ובכל יום מגיע לאזנינו איך שמרכזים רוחנים נהרסים ע"י שלוחי זעם של הרב ורעב, מרכזי היהדות, מרכזי התורה והחכמה נעקרים משרשם ואתב"י נפזרים כמוץ לארבע רוחות השמים. והנה קצרי הראות ואלו שאבדו את החשק והגעגועים לשוב לארץ אבותיהם וכל המתבוללים למיניהם, קוראים את אסון האומה בשם בן אוני וכי אינו כדאי נזק עם ישראל ותורבן העולם בכלל בשביל התיסדות ממשלה ישראלית בארץ ישראל, אבל ישראל סבא הראה מרחוק מוחה את דמעותיו מעל לחיו ומתחת האסון רואה הוא את הששון המיועד, ומתחת התורבנות ורגבי העפר הוא רואה נצר קטן עולה כפורחת, והמעולים שבעם ישראל רואים בזה פתרון הלום הארוך שחלמנו ב' אלפים שנה, רואים בזה את ההתחלאת דגאולה המוכרת לבוא ע"י חבלי של משיח והם קוראים את הזמן המיוחד הזה בשם בן-ימין.

(פרפראות לחכמה, סאדאוסקי).

אוצר הדרוש וההטפה.

פון דער בימה.

די ערא פון געזעץ.

(דרוש לפ' וארא)

הרב שלום ראבינאוויץ.

I

דיזע סדרה איז אינגאנצען פערנומען מיט „מכות“ — איהר געפינט ניט אין איהר קיין שום „מצות עשה“ אדער „לא תעשה“ און אפילו ניט קיינע פון יענע ביבלישע ערצעהלונגען וועלכע ענטהאלטען אין זיך די קערנער פון הויכע אידעאלען אדער מאראלישע לעהרען.

פריירעקער בענוצען זיך מיט דיזע קאפיטלען פון דער תורה אונטערצוגראבען דעם פונדאמענט פון אמונה אין א גאט פון גערעכטיגקייט:

„זעהט נור“ — זאגען זיי — „ווי דעם אידישען גאט האט זיך פערוואלט אכצוצעהלען פרעה'ן דוקא צעהן מכות, און ווען פרעה האט זיך דערשראקען איז מיטען און האט שוין געשריען געוואלד אז ער וויל שוין בעפרייען די אידען האט גאט אומישנע הארט געמאכט זיין הארץ אז ער זאל חרטה האבען פון זיינע רייד כדי ער זאל איהם קענען ענדיגען צעהלען די צעהן מכות!“ גאר אזוי ווי מען דער צעהלט אויף די כינעזישע דאקטוירים דאס ווען זיי פערשרייבען א רעצעפט פאר א קראנקען, פערשרייבען זיי מיט'ן פולען האנד — צוויי הונדערט און פופציג פאודערס, אדער פיער קווארט פילען, און דער קראנקער מוז דאס אויסנעהמען ביז ענדע, און אויב עס טרעפט אז דער חולה ווערט געזונד מיט פופציג פאודערס אדער א האלבע קווארט פילען, קומט דער דאקטאר און מאכט איהם צוריק קראנק, כדי ער זאל קענען אויסנעהמען אלע פאודערס.

„אזוי זעהט עס אויס“ — זאגען זיי — „האט גאט אויך געמאכט מיט פרעה'ן; אבער וואו איז דאס דער יושר און די לאגיק, אדרכא דער שכל אין דאך מחייב אז ווי נור פרעה האט חרטה געהאט האט איהם גאט בא'לד גערארפט מוחל זיין און נעמען זיין פאלק ישראל און געה'ן.“

כדי צו פערענטפערען דיזע הארבע קשיא מוז איד אייך בעפאר קלאר מאכען אין א וויכטיגען קאפיטעל פון דער היסטאריע — ניט פון דער אלטער

היסטאריע מיט וועלכע איהר זייט געוואהנט נור פון דער נייער היסטאריע וועלכע דאָרף נאָר ערשט געשריבען ווערען *

II

די ענטוויקלונג פון די מענשהייט ווערט צוטהיילט אין דריי פּעריאָדען: די ערשטע פּעריאָדע, די צווייטע, די דער קינדהייט פון די מענשליכע ראַסע; ווען די מענשען-קינדער האָבען נאָך ניט געוואוסט פון קיין הערשער, ריכטער און וועכטער. — דיזע פּעריאָדע איז בעוואוסט אין די ווערטער פון די נביאים אונטערן טיטעל: „איש כל הישר בעיניו“ — אין אונזערע צייטן רופט מען עס „א נאָר כּי ז מו ס“. — די יונגע אַנאַרכיסטען פון אונזער צייט דיינקען אַז זיי האָבען דאס אויסגעפונען דיזע נייע חכמה, אבער זיי האָבען אַ טעות; אין אמת'ן איז אַנאַרכיזמוס געווען דער ערשטער צושטאַנד פון די מענשהייט און די וועלט איז קוים פטור געווארען דערפון —

(* די היסטאריע איז די ערשטע פון אַלע פאַרמען ליטעראַטור. ווי נור מענשען האָבען אָנגעפאַנגען צו פּערצייכען זייערע געדאַנקען מיט געוויסע צייכענס האָבען זיי די ערשטע זאָך פּערצייכענט די וועלט־פאַסירונגען פון יענע צייטען. — אין אָנפאַנג זיינען זייערע ערצעהלונגען געווען גאַנץ קורץ — אַ פאַר בילדער אויסגעקריצט אויף אַ שטיין, ענטהאַלטען אַפט מאל די געשיכטע פון די וויכטיגסטע וועלט־מלחמה — אַפּעטער ווען די שריפט האָט זיך ענטוויקעלט האָבען די היסטאָריקער אָנגעפאַנגען צו שרייבען מיט גרויס אריכות; צום ביישפּיעל, דער בעוואוסטער היסטאָריקער „ליווי“ אָדער „ליוויס“ האָט געשרייען די היסטאָריע פון רוים אין הונדערט און צוויי־און פּערציג ביכער, און ער האָט בלויז בעהאַנדעלט אַ משך פון וועניגער ווי דריי הונדערט יאהר! — אַלואַ האָט די וועלט געדינקט אַז די היסטאָריע אַלס וויסענשאַפט האָט שוין דערגרייכט די העכסטע שטופּע פון פאַלקאמענהייט און אַז מען קען שוין אין איהר קיין שום היסרון ניט געפינען. ביז עס זיינען געקומען די לעצטע דיינקער פון אונזער צייט און האָבען ערקלעהרט אַז די גאַנצע היסטאָריע ווי זי איז ביז יעצט גערשריבען געווארען איז איין גרויסער חסרון, ווייל זי איז געבויט אויף אַ פאַלשען פונדאַמענט; די שרייבער האָבען אַריינגענומען אין זייערע ביכער דאס אַנאָוויכטיגע און אויסגעלאָזען די וויכטיגע. די אַלטע היסטאָריקער האָבען געדינקט אַז דאס וויכטיגסטע צו פּערצייכענען איז די מלחמות וואס די שבטים אָדער נאַציאָנען האָבען געפיהרט איינע מיט די אַנדערע, און דאריבער ווען דער היסטאָריע־שרייבער איז געקומען צו אַ פּעריאָדע אין וועלכע די מענשהייט איז געווען פריי פון מלחמות, האָט ער דיזע פּעריאָדע אין גאַנצען איבערגעהיפּט, אַלס אַ צייט וועגען וועלכע עס איז גאַר ניט כדי צו פּערליערען אפילו אַ טראָפען טינט. — די נייעסטע דענקער פון אונזער צייט זיינען געקומען צום בעשלוס אַז די זאָך איז פונקט פּערקעהרט: די אינטערעסאַנטעסטע און וויכטיגסטע צייט אין דעם לעבען פון אַ פאַלק איז איהר

און ניט אזוי לייכט; גענוג בלוט איז פערגאסען געווארען און גענוג מענשען-אפפער זיינען געפאלען אידער דיעזער שרעקענס-צושטאנד איז אָבגעשאַפט גע-ווארען — ווייל דער אמת איז אז ווען דער פּעבעל קריגט די פרייהייט צו טהאָן „כל הישר בעיניו“ איז ער פיעל ערגער און ווילדער ווי די ווילדע חיות פון וואַלד; די חיות פון וואַלד זיינען גרויזאָם צו פרעמדע אָבער זיי רייסען ניט איינער דעם אַנדערען — די סיבירישע וועלף געהען אין מחנות פון הונדערטער אָדער טויזענדער און עס טרעפט אַז זיי געפינען ניט קיין שפייז אייניגע טעג נאָכאַנאַנד און פון דעס טוועגען אַטאַקירען זיי ניט איינער דעם אַנדערען — די מענשען זיינען גרוי-זאַמער פאַר זיי; זיי רייסען און בייסען יא איינער דעם אַנדערען — און ניט נור געפינען זיי עס לייכט צו פּערניכטען אַ מענשליכען לעבען נור זיי שעפען אויך גרויס פּערנגיגען פון פייניגען זייער קרבן בעפאַר זיי טויטען איהם. — אַלס אייביגע צייגניסע דערויף קענען דינען די אינקוויזיציע, די שחיטה אויף פּראַ-טעסטאַנטען אין פּראַנקרייך (ס"ט בארטאלאמיו נאָכט), די אַפטע פּאַנאַמען אויף אידען, די לינשטערייען פון ניגערס, און די שטענדיגע אינטערנאַציאָנאַלע מלחמות. ווען איהר בעדענקט זיך אַז דיעזע מערדערייען זיינען אַנגעגאַנגען און געהען נאָר אַז אין דער צייט ווען מענשען זיינען שוין בלומר'שט ציוויליזירט און אַרגאַ-ניזירט קענט איהר זיך שוין לייכט פארשמעלען וואס עס האָט פאַסירט אין די ערא פון אַנאַרכיזמוס ווען דער פּויסט האָט רעגירט און עס איז געווען „לית דין ולית דין“. — אין דער יעצטיגער צייט ווען עס פּערואַלט זיך אַ מענשען אַנצור טרינקען מיט די בלוט פון זיינע מיטמענשען געפינט ער עס כאַטש פאַר נויטהיג

נאַטירליכע ענטוויקלונג אין די צייטען פון פּריעדען! מיר קענען געהמען אַ ביישפּיעל פון די ביאָגראַפיע פון אַן איינציגען פּערזאָן; שטעלט זיך פאַר אַז אַ שרייבער וואלט אַנגעשריבען די ביאָגראַפיע פון אַ גרויסען מאַן און ער וואַלט אַריינגענומען אין זיין בוך נישט מעהר ווי די געשלעגען וואס דיעזער מאַן האָט געהאַט מיט זיינע חברים ווען ער איז געגאַנגען אין דער שוהלע אין זיין קינדעייט און די צאַנקערייען וואס ער האָט געהאַט מיט זיינע שכנים אָדער בעקענטע צו געוויסע צייטען פון זיין לעבען! וואלט די וועלט ניט געהאַלטען אַזאַ שרייבער פאַר אַ משוגענעם? — פונקט דאס זעלבע האָבען די אַלטע היסטאָריקער געהאַן מיט די היסטאָריע פון די פּעלקער. נור אין די ניועסטע צייט האָבען אייניגע שרייבער אַנגעפאַנגען צו פּערשטעהן וואס אַן אמת'ע וועלדגעשיכטע דאַרף זיין (אָזוי צ. ב. ש. האָט Buckle אַנגעפאַנגען צו שרייבען די History of Civilization פון וועלכע ער האָט נאָר בעוויזען צו שרייבען די הקדמה אַליין אין צווי דיקע ביכער, און איז געשטאַרבען בעפאַר ער האָט אַנגעפאַנגען דעם ספר זעלבסט). — דיזע נייע היסטאָריקער וועלען האָבען אַ שווערע אויפגאַבע ווייל צוליעב דעם פּעהלער פון די אַלטע היסטאָריקער פּעהלט אונז דער גאַנצער מאַטעריאַל וואס איז נויטהיג פיר אַ געשיכטע פון די ענטוויקלונג פון ציוויליזאַציען.

אויסצוטראכטען א שעהנעם נאמען פאר זיינע בלוטיגע מעשים אָדער זיי בעדעקען מיט א שעהנע מאַסקע — אזוי ווי אַן ערד — די מאַסקע פון קנאת הרת וואס די פאַגראַמסטשיקעס טהוען אַז, די מאַסקע פון טהרת המשפּחה מיט וועלכע לינטשערס בעדעקען זייער שמוציגע פנים און די מאַסקע פון פאַטריאַטיזמוס אונטער וועלכע פעלקער בעגעהען האַלסייל מערדערייען — אָבער אין די ערא פון אַנאַרכיזמוס האט מען דאס אויך ניט געברויכט; אין יענער צייט האַט איין מענש געקוקט אויפ'ן אַנדערען אַלס אַ נאַטירליכען געבאַרענעם שונא; אין יענער צייט איז קיין מענש ניט אַרויסגעגאַנגען אַהן אַ קלאב אין האַנד, און ווען איין מענש האט דערזעהן אַ צווייטען קומענדיג אַנטקעגען האַט ער זיך ליבערסט בעהאַלטען אין די נאַרע פון אַ ווילדע חיה... *)

דיעזע איז געווען די פינסטערסטע און אומגליקליכסטע פעריאָדע אין דעם לעבען פון די מענשהייט.

III

די צווייטע פעריאָדע פון די וועלט־געשיכטע קען אַמבעסטען בעצייכענט ווערען אַלס די ערא פון געזעצ.

אין דיזע פעריאָדע איז שוין דא אַ הערשאַפט אָדער רעגירונג אויף דער וועלט און דיזע הערשאַפט האט שוין אַנגענומען אַ רייע געזעצע צו האַלטען דעם פעבל אין צוים און האט שוין אַנגעשמעלט אַ מחנה ריכטער מיט פאַליצי־אַנטען מיט וועכטער אויסצופיהרען דיזע געזעצע.

דיזע פעריאָדע איז די צייט אין וועלכע מיר לעבען און זי ציהט זיך אַהינטער ביז די פריהסטע צייט פון וועלכע עס זיינען געבליבען היסטאָרישע פערצייכנונג־גען — ווייל עס איז זעלבסט פערשטענדליך, אַז ווען מענשען זיינען שוין געווען אזוי ווייט ענטוויקעלט אַז זיי האבען שוין געקענט פערשרייבען זייערע געדאַנקען זיינען זיי שוין פון פריהער געווען אַרנאַניזירט אונטער די געזעצע פון אַ געזעל־שאַפט. — אין די צייטען פון די פּרעה'ס, אונטער וועלכע די אידישע פּאָלק האט געדיענט, איז שוין געווען אַ שטאַרקע רעגירונג אין דער לאַנד מיט פעסט־געשמעלטע געזעצע, הַגם יענע געזעצע זיינען נאָך פיליכט געווען קינדיש און אומגעלומפערט.

די יעצטיגע וועלט דיינקט, אַז די „ערא פון געזעץ“ פערוויקליכט שוין דעם העכסטען אידעאַל צו וועלכען די מענשהייט קען גרייכען, און עס פעהלט נור אַז מען זאל ענטוויקלען די מאַשינעריי פון געזעץ צו די לעצטע שטופע פון פאַלקאַמענהייט און צו צווינגען די ווילדע פעלקער פון אַזיע און אַפריקא דאס

*) דער לעזער זאל ניט פערמישען סאַציאַליזמוס מיט אַנאַרכיזמוס, ווייל סאַציאַליזמוס איז אמת'ן דער היפך פון אַנאַרכיזמוס.

זיי זאלען אויך איינפיהרען די הערשאפט פון געזעץ אין זייערע לענדער, און דאן האט שוין די מענשהייט ערריכט די העכסטע שטופע פון פאלקאמענהייט! אבער דאס איז א טעות! די הערשאפט פון געזעץ אפילו ווען זי זאל ענטוויקעלט ווערען ביי צום העכסטען פונקט און אלע מענשען זאלען באמת זיין גלייך אין די אויגען פון די ריכטער און עס זאל אָבערשאפט ווערען אַלערליי פאַרמען פון „כאַבאַר“ און „נשיאות פנים“, איז נאָך אַלץ נויט פון דעם ציעל וואס גאט האט געוואלט די מענשהייט זאל גרייכען.

די פערצייטיגע גריכען האבען פארגעשטעלט דאס געזעץ אין די פארמע פון א בלינדע געטוי, און זיי האבען רעכט געהאט, ווייל דאס געזעץ איז בלינד און גאנץ אפט זעהען מיר אז זי פערוואונדערט אןשטאט צו היילען.

אט וועל איך אייך אנדייטען אויף אייניגע פונקטען:

1) דאס געזעץ ווי מיר קענען עס טהוט ניט אריין קיין פינגער אין קאלטע וואסער צו פעררען די מענשהייט פון פערברעכען — דאס געזעץ האט צו טהאן מיט'ן מענשען נור נאך דעם ווי ער איז שוין בעגאנגען א פערברעכען. אין דיזען הינזיכט איז דאס געזעץ גלייך צו א שפיען וועלכע זיצט אויף איהר געוועב און ווארט אויפ'ן פליעג — זי געהט ניט כאפען די פליעג — אפילו ווען זי זאל וועלען קען זי דאס ניט טהאן — נור וועה און ווינד איז די פליעג ווען זי שטעלט ארויף איהר פיסעל אויפ'ן שפיענ'ס געוועב! דאן ווערט זי צו געהאלטען אזוי פעסט אז דער שפיען אליין קען איהר שוין אויך ניט בעפרייען...

שטעלט זיך פאר אז א מענש זאל קומען צו א ריכטער און איהם ערצעהלען אז ער געהט שוין ארום צוויי מאנאטען אהן אַרבייט, ער האט שוין פערזעצט אלעס וואס מען האט געקענט אַרויסטראגען פון הויז און האט דערמיט געשפייזט זיין פאמיליע ביי יעצט, יעצט האלט עס אז זיין ווייב און קינדער זאלען אויסגעהן פאר הונגער פאר זיינע אויגען, און אזוי ווי דאס איז איהם אוממעגליך צוצוזהן, פיהלט ער, אז ער וועט מוזען ווערען א גנב אָדער א גול, און „אַלזא — וועט ער זאגען צום ריכטער — אזוי ווי דו ביזט דאך דער וועכטער פון געזעץ, דייןק איך אז עס איז דיין פליכט מיר צו בעזארגען מיט אַרבייט כדי עס זאל ניט קומען דערצו איך זאל דאַרפען ברעכען דאס געזעץ!“ — דער ריכטער, אויב ער האט א ווייד האַרץ, וועט איהם פלייכט געבען א טאַלער, אבער צו דערזעלבער צייט וועט ער איהם אויך ערקלערען גאַנץ דייטליך, אז ער האט א טעות ווען ער דייןקט אז עס איז די פליכט פון א ריכטער צו בעזארגען א מענשען ער זאל ניט דאַרפען קומען צו קיין פערברעכען — „מיין פליכט“ — וועט ער זאגען, — „איז צו בעשטראפען א מענשען נאך דעם ווי ער איז בעגאנגען א פערברעכען, אבער וויאָלָאַנג ער איז נאך קיין פערברעכען ניט בעגאנגען ביי איד מיט איהם קיין מחותן ניט!“

2) און אויב עס טרעפט אז א מענש האט טאקי געבראכען דאס געזעץ און איז געבראכט געווארען פאַר'ן ריכטער, דאן קוקט דער ריכטער אריין אין זיין געזעץ־בוך און שפּרעכט אויס אויף איהם די שטראף וואס ער געפינט דאַרטען

פערשריבען — עם העלפט ניט וואס דער פערברעכער טענה'ט אז ער האט יעצט חרטה אויף זיין זינד, אז ער דיינקט אז א משוגעת איז אויף איהם אַרויפגעקומען איז דער צייט ווען ער איז בעגאַנגען דעם פערברעכען; עם העלפט ניט וואס אז אומגליקליכע ווייב חלש'ט אין געריכטהויז, וואס קליינע קינדער וויינען פאַר'ן ריכטער און פאַלען איהם קושען די פיס — דער ריכטער ווישט זיך די אויגען מיט א שנעצ-ווייסע טיכל און פון דעסטוועגען גיט ער ארויס זיין אורטהייל — ווייל אויב ער איז א גערעכטער דזשאָדזש, טאהר ער ניט לאָזען זיינע געפיהלען בעאַיינפלוסען זיין משפט — ד א ס ג ע ז ע ז מ ו ז ג ע ה ז א י ה ר ו ו ע ג — ווייל דער ריכטער איז פונקט ווי דער שפיען; ווען די פליעג האט שוין אַרויפ-געשטעלט א פיסעל אויף זיין געוועב, קען איהר שוין דער שפיען אַליין אויך ניט בעפרייען.

(3) היער איז אן אנדער פונקט: — א צוואנציג-יעהריגער יונגערמאַן האָט בעגאַנגען א שווערען פערברעכען פאַר וועלכען ער איז פּעראורטהיילט געווארען אויף לעבענסלענגליכע געפּענגניס. — דאָס איז א פּאַקט אז א צוואנציג-יעהריגער יונגערמאַן איז ניט מעהר ווי א באַי; אפּט מאָל טרעפט עס אז זיין שכל איז ניט מעהר ענטוויקעלט ווי דער שכל פון א צעהן-יעהריגער קינד. — ווען ער זיצט אבער אב איז געפּענגניס צעהן אדער פופּצעהן יאהר ווערט דאַרטען זיין שכל ענטוויקעלט און דאַרטען ווערט ער ערשט א דערוואקסענער מענש, א מענש וואס איז פּעהיג רעכט צו דענקען — און ווען ער פּאַנגט אַן ריכטיג צו דענקען פיהלט ער אז דעם פערברעכען צוליעב וועלכען ער פינסטערט דעם גאַנצען לעבען איז ער בעגאַנגען פשוט דורך אינגעלשע צולאזענקייט, און ער פיהלט אויף אז יעצט איז ער ניט דער זעלבער וואס איז בעגאַנגען יענעם פערברעכען, נור א גאַנץ אנדער מענש; דעם פערברעכען איז בעגאַנגען אַן זי צו אַ מיטעל-יעהריגער מענש וואס איז בשום אופן ניט פּעראַנטווארטליך פאַר די זינד פון יענעם צולאזענעם אינגעל — אבער אויב ער וועט אַנגעבען א ביט-שריפט צום ריכטער, ער זאל איהם אויף דיעזען גרונד בעפרייען וועט מען זיך אויסלאַכען פון איהם און פּילייכט וועט מען אַנעהמען אז ער איז אַרונטער פון זינען און מען וועט איהם אַיינשפּאַרען איז די סטייט משוגעים-הויז פאַר פערברעכער.

(4) היער איז אן אנדער פּאַל: — צוויי פּערוואַנען זיינען געבראַכט געווארען פאַר'ן ריכטער אויף די קלאַגע פון גנבה — דער ערשטער איז א פּראַסטער קוילען-מיינער וועלכער איז געכאַפט געווארען ביי א פשוט'ע גנבה, און דער צווייטער איז א באַנקיר וועלכער האָט גע'גנב'ט די געלט פון זיינע דעפּאזיטאַרס. — דער ריכטער איז א גערעכטער און ער זעהט באלד אַיין אז זייערע ביידענס פערברעכען זיינען גלייך, נעמליך, גנבה, און ער גיט זיי ביידען א גלייכע שטראַף, פינף יאהר געפּענגניס.

די וועלט זאגט: אט דאס איז אַן עהרליכער ריכטער! אַרעם און רייך זיינען ביי איהם גלייך! אט דאס הייסט גערעכטיגקייט!

אַבער לאַמיר אַרײַנקוקען אַביסעל טיעפער אין דיעזען משפט, לאַמיר זעהן די פאַלגען פון דיזען גלייכען אורטהײל אויף די בײדע פּעראורטהײלטע. — דער ערשטער, ווי געזאגט, איז געווען אַ קוילען־מײנער — צעהן שטונדען אין מעת־לעת האָט ער געאַרבייט עטליכע הונדערט פּוס אונטער ד'רערד וואו די לופט איז פּער פּעסעט און וואו קײן שטראַהל ליכט קומט ניט צו. — ווען דיעזער ווערט גע־בראַכט אין געפּענגניס גלייכט ער אױס די בײנער און ציהט אַב דעם אַטעם — די ארבייט וואס מען גיט איהם שרעקט איהם אויך ניט אַב ווײל קײן אַרבייט קען ניט זײן שווערער ווי די אַרבייט וואס ער האָט געטהאָן ביז יעצט אין די מײנס. ווען איהר וועט איהם אַבשטאַטען אַ ווױט אין זײן געפּענגניס עטליכע מאָנאַטען אַרום, וועט איהר פּיליכט געפּינען אַז עס איז איהם צוגעקומען צעהן פּונט.

עס איז גאַנץ אַנדערש מיט'ן צווייטען — ער איז געווען אַן אײדעלער, אַ געזערטעלטער; דעם גאַנצען לעבען האָט ער ניט אַרײַנגעטהאָן אַ האַנד אין קאַלט וואָסער — ווינטער איז ער געפּאַהרען אין די וואַרימע לענדער און זומער איז ער געזעסען אין אַ פּראַכטפּאַלען פּאַלאַץ אויף די בערג — איהם אַז מען נעהמט פּלוצלונג אַוועק פון דיעזען קעניגליכען לעבען און מען פּערשפּאַרט איהם אין אַ לאַך פון 4 בײ 8 פּוס, און מען גיט איהם עסען אַ שטיק שוואַרצע ציעגעל, וואס מען רופט מפּני הכבוד ברויט, און מען גיט איהם טרינקען בלאַטיגע וואָסער, וואס מען רופט קאַפּע, וועט עס וואהרשיינליך האַבען אַ ווירקונג אַז ער וועט קײן יאהר ניט אױסלעבען.

אַלזא, דער משפט וואס האָט אױסגעזעהן צו זײן אַ גלייכער פאַר דיזען צוויי מענשען צולײב צוויי גלייכע פּערברעכען האָט זיך אױסגעלאָזען אין דער פּראַקטיק צו זײן ווײט אונגלייך — פאַר אײנעם האָט דעם ריכטער'ס אורטהײל געמײנט אַ פּרייע באַארדינג־הױז אויף פּינף יאהר און פאַר'ן צווייטען — אַ פּריהצײטיגער טױט!

פאַר זײערע בײדענס פּאַמיליען ווידער קענען די רעזולטאַטען פון דיעזען אורטהײל זײן פּו נ ק ט פ ע ר ק ע ה ר ט: די פּאַמיליע פון קוילען־מײנער ווען זי בלייבט פּלוצלונג אַהן אַ ברויט־געבער איז מעגליך אַז זי וועט אונטערגעהן — די פּרוי וועט זיך פּערקױפּען פאַר אַ דיענסט; די אינגלאַך וועלען זיך וועלגערען אויפ'ן גאַס און וועלען וואהרשיינליך ווערען גנבים ווי זײער פּאַטער, די מײדלאַך וועלען פּיליכט זײן געצוואונגען צו פּערקױפּען זײער קערפּער פאַר ברויט.

פּערקעהרט, דעם באַנקיר'ס פּאַמיליע האָט מאַטעריעליש גאַר נישט פּער־לאַרען דורך זײער פּאַטער'ס אבוועזענהײט — זיי זײנען אײבערגעבליבען אין זעל־בען פּראַכטפּאַלען פּאַלאַסט (ער האָט שױן געהאַט בעזאַרנט אַז זײן פּערזענליכען פּערמעגען זאַלען די קרעדיטאַרס ניט קענען צונעהמען). ווינטער פּאַהרען זיי אין די וואַרימע לענדער און זומער אויף די בערג, ווי אַמאַל. צום שידוך וועט דאס

די טעכטער ניט שארען ווייל „כסף וזהב מטהר ממזרים“ — די ווייב אויב זי איז געטריי דעם מאן לאזט זי אמאל א טרעהר, און אויב זי האט געווארפען אן אויג אויף אן אנדערען (וואס דאס טרעפט גאנץ אפט אין די הויכע פענסטער) בענוצט זי זיך טאקי מיט'ן זעלבען פאקט וואס איהר מאן זיצט אין פריזאן פאר גנבה ארויס צו קריגען פון איהם א גט...

אלזא, איהר זעהט אז עס איז ניט קיין פוסטע פראזע וואס די גריכען האבען געזאגט אז דאס געזעץ איז בלינד, און עס איז דעריבער אוממעגליך אן דיזע בלינדע געזעץ ענטהאלטעט דעם העכסטען אידעאל וואס גאט האט בעשטימט פאר'ן מענשען.

IV

דער העכסטער אידעאל פאר דער מענשהייט וועט קומען אין די דריטע פערטע וועלכע אונזערע נביאים האבען געזעהן און פאראויסגעזאגט, און וועלכע וועט טראגען דעם נאמען די ערא פון גערעכטיגקייט! אין יענע פעריאדע וועט די מענשליכע געזעלשאפט ניט פיהרען קיין מלחמה מיט די פערברעכער נור מיט דאס פערברעכער. די ריכטער וועלען זיך צוקוקען וועניגער צום טויטען בוכשטאב פון געזעץ און מעהר צום כאראקטער און אומשטענדען פון די פערברעכער.

(וואויל זהו שאמרו תו"ל (ב"ק): „את המעשה זו דין אשר יעשון זו לפנים משורת הדין“ — ר"ל הדין הנוכחי של בני האדם מתחשב אך ורק עם המעשה אבל לא עם האנשים הפרטים שעשו את המעשה וחילוקי דעתם טבעם ומצבם — לא כן בעתיד בזמן הצדק, או כמו שמכנים תו"ל את המצב הזה בתואר „לפנים משורת הדין“, אז יתבוננו ביהודי על החילוקים במצב ומצב הפרטים „אשר יעשון“ את המעשה שעליו נדונים. וד"ל. — הימים הבאים האלה הם תמות המשיח אשר עליהם נבאו נביאינו ואשר גם תו"ל דברו מזה: „יתמו תומאים מן הארץ“ אין כתיב כאן, אבל „יתמו תמאים“ (ברכות י'). וכן, „והשבתו היה רעה מן הארץ“ רי"א שלא יהיו עוד, אמר ר"ג וכי מה שבת הוא להקב"ה אלא שיהיו ולא יזיקו (תו"כ).

אין יענער צייט וועט זיין די העכסטע שטרעבונג פון יעדער רעגיערונג צו בריינגען די בעפעלקערונג צו א מדרגה אין וועלכע זינד און פערברעכען זאל זיין געגען די מענשליכע נאטור. — און די זאך איז ניט אזוי ווייטלויפיק ווי יעמאנד קען דענקען — אין דער יעצטיגער צייט געפינען זיך איבער א פיערטעל מיליאן פערברעכער אין די פערשידענע געפענגניסע פון דער לאנד — שמעלט אייך פאר די אוצרות גאלד וואס די געזעלשאפט פערשווענדעט אויף זיי און אויף די מחנה ריכטער, פאליציאנטען, דעמעקטיווס, לאיערס, שעריף'ס, וועכטער א. ז. וו. וואס האבען צו טהאן מיט זיי. — ווען די רעגיערונג זאל פערווענדען א דריטעל פון דיזע ריעזיגע סומע אויף אינסטיטוטען און מיטלען וועלכע האבען דעם ציעל אכצושאפען די אומשטענדען וואס פיהרען מענשען צו פערברעכען, דאן וואלטען מיר געזעהן ווי אזוי אין אקורצע צייט וואלטען פערואַנדעלט געווארען די מייסטע

פריזאנס אין פעקטאריעס, און די מחנה ריכטער און לאיערס וואלטען געטהאן מעהר ניצליכע ארבייט פאר דער געזעלשאפט.

V

און יעצט זיינען מיר שוין אומשטאנדע איינצוזהן די גערעכטיגקייט פון גאטעס משפט אין בעצוג צו פרעה און די מצרים.

די חכמי התלמוד האבען שוין לאנג געזאגט אז „מלכותא דרקייע כעין מלכותא דארעא“ — דאס הייסט, די הנהגה מיט וועלכע גאט פיהרט זיין וועלט איז א שפיעגעל פון די הנהגה וועלכע די מענשען אליין האבען איינגעפיהרט צוויי שטען זיד *) — אין די ערא פון אנארכיזמוס ווען די גאנצע וועלט איז פול געווארען מיט גוואלדטראטען האט גאט מיט זיי געהאנדעלט פונקט מיט די זעלבע הנהגה, נעמליך, ער האט געגעבען פרייהייט צו די ווילדע עלעמענטען פון דער נאטור (א מכול איז נח'ס צייטען און שוועבעל און פייער אויף סדום ועמורה) און האט זיי געלאזט בושעווען אהן א דין און אהן א השבון פונקט ווי די מענשען האבען געטהאן צווישען זיד — אין אנדערע ווערטער, ער האט בעצאהלט אנאר-כיזמוס מיט אנארכיזמוס.

שפעטער ווען די וועלט האט אוועקגעזעצט דאס געזעץ אויף'ן טראהן און מענשליכע ריכטער האבען גענומען איינמאהנען אן אויג פאר אן אויג און א לעבען פאר א לעבען האט גאט אויך אנגענומען דעם זעלבען מאסשטאב אין זיין הנהגה מיט די מענשען-קינדער — המן האט געוואלט אויפהענגען מרדכי'ן האט גאט געמאכט אז ער איז אליין געהאנגען געווארען — פרעה און זיין פאלק האבען געווארפען אירישע קינדער אין וואסער זיינען זיי אליין דערטרונקען געווארען אין וואסער. (ובאמת כבר הוכיחו מפרשי התורה שכל מכה ומכה שהביא הקב"ה על המצרים נקבעה בתור עונש מידה כנגד מידה על איזה מן העינויים שעינו את בני ישראל) יעצט איז שוין קיין קשיא ניט ווארום האט גאט ניט מוחל געווען פרעה'ן ווען ער האט חרטה געהאט באלד נאך די ערשטע מכה, ווייל דאס איז ניט דער פרינציפ פון געזעץ (און דאן האט זיד שוין די וועלט געפיהרט נאכ'ן בוכשטאב פון געזעץ) ווען א מענשליכער ריכטער זעצט אריין א פערברעכער אין געפענגניס אויף צעהן יאהר און ער זיצט אב דריי טעג און זאגט אז ער האט חרטה, וועט איהם דען דער ריכטער בעפרייען? — ווי איהר פיהרט זיד איינער מיט'ן צווייטען אזוי פיהר איד זיד מיט איד, זאגט גאט. (**)

(*) וכן מצינו הרבה פעמים בתנ"ך שבשרצה הקב"ה להטיל איזה עונש על החוטא חקר ומצא את דעת החוטא עצמו אודות העונש הראוי לחטא כזה — כן למשל לא הטיל עונש על דוד על חטאו בבת שבע עד שהיוה דוד בעצמו דעתו אודות העונש הראוי לו, ואז אמר לו נתן הנביא: „אתה האיש“.

(**) ואולי זהו פו', „אהיה אשר אהיה“ — ר"ל אתנהג עם בני האדם באותה מידה אשר יתנהגו אלו עם אלה.

אבער דאס איז ניט דער צושטאנד מיט וועלכען גאט איז צופריעדען, והראיה, ווען די מלאכים האבען געוואלט זאגען שירה ביין ים סוף, האט גאט געזאגט: „מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה!“ (מיינע בעשעפניסע טרינקען זיך אין ים און איהר ווילט זאגען שירה!) — די וועלט וואונדערט זיך אויף דיעזען מאמר; סטייטש, אויב גאט האט איבער זיי רחמנות געהאט, ווארום האט ער זיי ניט גערעטעט? אבער אויב איהר האט נאכגעפאלגט דעם גאנצען ארגומענט וואס איר האב געשטרעבט אייך קלאר צו מאכען אין דיעזען דרוש וועט איהר שוין דיזע קשיא ניט פרעגען: — דער העכסטער אידעאל פון דער היינטיגער וועלט איז דאס קאלטע געזעץ — דאס געזעץ ווייס נור פון זינד און שטראף — גאט לייעבט ניט דיעזען קאלטען געזעץ און ער ווארט אויף די ערא פון גערעכטיגקייט וואס מוז זיך ענטוויקלען אין די צוקינפטיקע דורות — אבער ווילאנג די וועלט פיהרט זיך נאכ'ן קאלטען געזעץ, משפט ער די מענשען-קינדער אויך מיט'ן זעלבען געזעץ.

חומר לדרוש.

שלטון המשפט

(די ערא פון געזעץ)

אגדות חז"ל

זנת לעבדך לב שומע לשפוט וגו' (מלכים א' — ג'), אפשר שלמה לא היה יכול לדון את ישראל? הרי הוא אומר ויתן ה' חכמה לשלמה ויחכם מכל האדם, ולא היה יכול לדון את ישראל? אלא כך אמר שלמה אינו כשאר כל הדיונים של אומות העולם, דיון של או"ה יושב על בימה שלו ודן להריגה ולחניקה לשרפה ולסקילה אין בכך כלום, אבל אני אם חייבתי לשלם אפילו ממון שלא כדיון אני נתבע נפשות, וכח"א, אל תגזול דל כי דל הוא ואל תדכא עני בשער כי ה' יריב ריבם וקבע את קובעיהם נפש (משלי כ"ב).

כיון שנתמנא אדם שופט צריך להשכיל האיך ל ד ק ד ק את הדין בשביל שלא יחטא ומחטיא את העולם, אבל אם הוא מוציא הדין לאמתו נמצא עושה צדק ומשפט ומישרים, מה מישרים הללו אדם מהלך בהם ואינו נכשל כך אם הוא מוציא את הדין לאמתו אינו נכשל ליום הדין ומלאכי משרת מלמדיו עליו זכות. (ילקוט שמעוני) רבה בר רב הונא תברו ליה הנהו שקולאי (בושאי משא) חביתא דחמרא, שקול

גלוייהו, אתו אמרו לרב, א"ל הב להו גלוייהו, א"ל דינא הכי? א"ל, אין, למען תלך בדרך טובים, יהיב להו גלוייהו, אמרו ליה, עניו אנן וטרתנין כולא יומא וכפינן (רעבים אנחנו) ולית לן מידי, א"ל רב, זיל הב אנרייהו, א"ל, דינא הכי? א"ל, אין, „וארתות צדיקים תשמור“.

„כי אני הכבדתי את לבו“, א"ר יוחנן מכאן פתחון פה למינים לומר שלא רצה ה' שיעשה תשובה? א"ל ר"ש בן לקיש יסתם פיהם של מינים, אלא אם ללצים הוא יליץ (משלי ג') שהקב"ה מתרה בו באדם בפעם ראשונה שנית ושלישית ואם אינו חוזר בו הוא נועל לבו מן התשובה כדי לפרוע ממנו מה שחטא, אף כן פרעה הרשע כיון ששיגר הקב"ה חמש פעמים ולא השגית על דבריו א"ל הקב"ה, אתה הקשית ערפך והכבדת את לבך הריני מוסיף לך טומאה על טומאתך. (שמו"ר פי"ג).

אמר הקב"ה למשה, בדבר שנתגאה בו פרעה, ואמר לי יאורי, בו אתחיל פורענותא, ה"ד, וימלא שבעת ימים אחרי הכות ה' את היאור; אחר דם צפרדעים, אמר הקב"ה, יבוא דבר שגידולו ומתיתו במים ויפרע ממצרים שבקשו לאבד אומה שתתידה לקבל תורה שהיא משולה למים; אחר זאת כינים, אמר הקב"ה, יבוא דבר שנברא מעפר ויפרע ממצרים שבקשו לאבד אומה משולה לעפר, שנאמר ושמתיו את זרעך כעפר הארץ; אחר זאת ערוב, אמר הקב"ה יבואו אריות ונתשים ודובים ויפרעו ממצרים שבקשו לאבד אומה המשולה לחיות, שנאמר גור אריה יהודה, יהי דן נחש עלי דרך, בנימין זאב וגו'; אחר זאת דבר, אמר הקב"ה, יבוא דבר שממית ויפרע ממצרים שבקשו לאבד אומה המוסרת עצמה למיתה על יחוד שמו; אחר זאת שחין, אמר הקב"ה, יבוא דבר העולה מן הכבשן ויפרע ממצרים שבקשו לאבד אומה המוסרת עצמה למיתה בכבשן האש (אברהם, חנניה מישאל ועזריה); אחר זאת ברד, אמר הקב"ה, יבוא ברד שהוא לבן כשלג ויפרע ממצרים שבקשו לאבד אומה שאני עתיד להלבין עונותיהם כשלג, שנאמר, אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו (ישע' א'); אחר זאת ארבה, אמר הקב"ה, יבוא ארבה שנקרא חילו הגדול ויפרע ממצרים שבקשו לאבד אומה שנקראו חילותיו, שנאמר, והוצאתי את צבאותי; אחר זאת חושך, אמר הקב"ה, יבוא חושך שהוא מובדל מן האור ויפרע ממצרים שבקשו לאבד אומה המובדלת מן האומות; אחר זאת מכת בכורות, אמר הקב"ה, אני עובר בתוך מצרים בחצי הלילה ואפרע ממצרים שבקשו לאבד בני אברהם אוהבי שחלק לילה לאבד אויבי, שנאמר, ויחלק עליהם לילה. ובזכות עשרה נסיונות שנתנסה ונמצא שלם הכם עשר מכות.

כפיו מדוד תעבורנה.

משפט העמים הקדמונים ונימוסייהם נתחקו באכזריות וטפשות הלב, ובעת שיסד השם משפטי בני ישראל על הצדק והיושר כפי השכל הישר, וכמ"ש הז"ל, הרוצה להחכים יעסוק בדיני ממונות, הוציאו הם דיניהם עפ"י סימנים מקריים בדברים היוצאים מגדר הטבע, וקראו את המשפטים האלה משפטי אל, כן עשו למשל „נסיון האש“, שהתובע יניח ידו בתוך דוד של מים רותחים על האש ואם ידו לא תשרף אות יהיה שהצדק אתו, ובזה אני מבין בפשיטות דברי הקרא בתהילים פ"א: הסירותי מסבל שכמו כפיו מדוד תעבורנה וכו', שנדחתו המפרשים בפירושו, אבל לפי הנ"ל מובן היטב שמספר ממונת השם על יראיו, שאם יאשימו אותם העכו"ם בעלילות שקר ויעשו „נסיון האש“ כמנהגם לתת את ידי הנאשם ברוד רוחת, ויחהם לא תכוונה, עד שיחיו העכו"ם אפילו לפי משפטם מוכרחים להכיר צדקתם, וכמ"ש במקום אחר: כי תלך כמו אש לא תכוה. — והביאור הזה עולה בקנה אחד עם דברי הז"ל בר"ה דף י"א שהקרא הנ"ל

(כפיו מדוד תעבורנה) קאי על יוסף הצדיק שהביא אותו פוטיפר למשפט לפני הכומרים ויצא צדיק בדיונו אך מפני הבושה שלא תגלה קלון אשתו נתנו במאסר, שבלי ספק עשו כדרכם לשום את ידיו בדוד ויצא בשלום בתמלת ה' עליו. (תהלוכות עולם)

ומשפטים כל ידעום

חלק המשפטים של התורה נעלה מכל ספרי המשפטים של העמים. למשל, על גנת ממון יש עונש ימים מות חלפים לפי היתחלות פוטי הדבר ימים ומהותי האנשים — הכופר בפקדון שהוא לא הלך לגנוב את הדבר אלא שהביאו הדבר אליו משלם שנים — הגונב שה הפסידו חלב וגיוזה וולדות משלם ארבעה — הגונב שור שהפסידו מן העבודה שהוא יותר משלם המשה — וריב"ו נתן מעם נוסף (ב"ק ע"ט) שהקב"ה חס על כבודן של בריות, שה שהגנב נשאו על כתפיו ושלם פחות, שור שהלך ברגליו ושלם יותר — אם המצא המצא בידו הגנבה (שלא עשה בה שום שינוי) ושלם שנים, מחמת שלא הפסידו כ"ב. וע"ז אמר דהמע"ה: „מגיד דבריו ליעקב תוקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי ומשפטים כל ידעום“. (המתבר).

מעם לעישר מכות

תראו מן הזרות במהות המכות שהכה ד' את פרעה ואת עמו שאינם מן המינים הידועים — אין לך רשימת ארוכה של מכות יותר מאלה שמנוים בשתי התוכחות ובכל זאת המצא בהם אך ארבע ממכות מצרים (דבר, שחין, ברד, ארבה). ולכן נראה לי אחרי ההתבוננות שתכלית המכות היה למעט אמונה באלהי אמת, והמכות שהכה ד' את מצרים היו היותר מסוגלים לתכלית הזאת. העמים הקדמונים עבדו לכהות הטבע: לשמש, לים, (נעפטון — וכן המצרים לנלוס). לעפר (כמש"פ ברש"י שהערביים משתחיים לעפר רגליהם), לאויר, לאדם (הקלסוס של רהאודס), וכן במהפכה הצרפתית הקימו פסל אדם יפה ונתנו לו כבוד אלהים, ליבול הארץ (קרונוקופיה), לעבים המטיפים מטר, ליער (שלפי דעתם היה מלא „סילף" ו„נימף"ם, וכן כל אלהי היונים הקדמונים לפי הגדתם היו מושבם ביערות ובלו עתם בציד), וביחוד לכבורות שבמשפחה (וזוהו שאמרו חז"ל שבן פרעה היה בכור ומת במכת בכורות, וגם פרעה בעצמו בכור היה, וזה יורה שהמצרים בחרו באיש שהוא בכור ועשוהו למלך — וכן עושים גם עתה בארצות שהם תחת שלטון מלך — וכבוד אלהים שנתנו לו בני עמו הרחיבו את פרעה לתחזיק א"ע באמת לאלהות ולאמר, מי ה' אשר אשמע בקולו).

וכשרצה ה' למעט בלב ישראל אמונה באלהי אמת לא מצא דרך טובה יותר מלהכות את כל כחות הטבע האלו במכות נאמנות לעיניהם למען יראו כי אלהי השקר האלו אינם יכולים לעמוד לפני אלהי ישראל. והוצרך לזה עשרה מכות: מכת דם היא מכת המים בכלל, ומכת צפרדע היא מכת הנילוס בפרט (שהואור הזה הוא המביא ברכה למצריים בכל שנה ושנה, כידוע, ועתה הביא קללה); מכת כנים היא מכת העפר (שהעפר היה לכנים); מכת הערוב היא מכת היער (שהחיות הרעות עלו מן היער); מכת הדבר היא מכת האויר; מכת השחין היא מכת גוף האדם; ברד היא מכת העבים; ארבה היא מכת היבול (קורנוקופיה); חושך מכת השמש; מכת בכורות היא המכה היותר נוגעת למלכי מצרים עצמם שהיו בכורים בני בכורים, והמכה הזאת שנגעה אל בשרו אלצתהו לשלוח את ישראל ולהודות בזה בפומבי שחסר אונים הוא מול אלהי ישראל. (המתבר)

מדוע הרבה במכות

יש מבשל מאכלים לעצמו ויש מבשל למכור לאחרים, וההבדל ביניהם הוא כי המבשל לעצמו לפי רוב אינו מרבה במיני תבשילים רק מבשל א' או ב' מינים לפי סכום ב"ב ולפי אכלם ולא יותר, לא כן בעל אכסניא המבשל מאכלים למכור לאורחים הבאים לביתו, הוא צריך להרבות במיני תבשילין כפי השתנות רצון הקונים, כי יש רוצה במין זה ויש רוצה במין אחר, לכן מרבה במיני מאכלים כדי שימצא כל אחד מה שלבו תפץ.

והנמשל הוא, כי אילו היו המכות לתכלית אחד להכריח את פרעה לשלח את ישראל מארצו אז היה די בכמה אחת מתמדת עד שישלחם, אבל עיקר תכלית המכות היה כדי להפליא עיני בני ישראל למען יאמינו בה', לכן יותר טוב היה להרבות במכות ממינים שונים, כי כן ישתנה טבע בני האדם, זה יתפעל יותר ממכת דם וזה יתפלא יותר על מכת צפרדע וכו' (תפארת יהונתן).

כי ידעת כי הידור עליהם

וא"ת הייטיב בעיני ה' אל אמונה ואין עול להכות את פרעה ומצרים עבור ישראל ותועלתם? אמנם דע כי כבר השיב ע"ז הכתוב (נחמיה ט') ותתן אותות ומופתים בפרעה ובכל עבדיו וגו' כי ידעת כי הידור עליהם. והיל"ל כי ז ד ו עליהם? אך הכוונה היא ע"ד משל: אחד החזיק בביתו אשה מינקת עבור בנו היונק. לימים חלה התינוק, ויבוא הרופא ויכתוב כמה סמים ליתנם אל המינקת לשתות. ותצעק המינקת לאמר: מה לי ולתינוק? האם אנכי הריתיהו וילדתיהו? ויען אותה הרופא: הלא תדע כי עפ"י רוב סיבת תולד האדם הוא ממאכלים רעים שאכל, והתינוק הזה אינו אוכל כלום, ומאין הוא חולה? אין זה אלא שאת אכלת מאכלים רעים ועי"ז נתקלקר החלב שבדדיך, לכן הדין נותן כי כמו שאת סבבת לו החולי ע"י אכילתך כן תסבב לו רפואה בשתותך סמי המרפא.

הוא הדבר בפרעה, כי ה' הביא את ישראל לגלות מצרים כדי לצרף נפשותיהם ככור הברזל אבל פרעה הכביד את עולו עליהם יותר מדי וגם טמא את לבם בגילוליו והכריחם למעשים רעים וע"ז, כמ"ש: וירעו אותם ונתנו המצרים וכו', לא אמר "לנו" אלא "אותנו", שר"ל עשה אותנו רעים ותמאים לה', והיינו גלות הנפש, וגם "ויענונו" גלות הגוף, לכן בדין היה חייב פרעה ועמו לקבל הסמים המרים לשתות היינו עשר מכות למען העלות מרפא רפואת הנפש לבנ"י ולהתזירם לאמונה הישראלית. ולכן לא הועיל לפרעה מה שנתחרט אחר כל מכה ומכה כי הקב"ה ראה כי הב' או ג' מכות עוד לא היו דים עבור ישראל שיתפעלו מהם לבוא אל האמונה האמיתית, כמו שאילו ראה הרופא שב' או ג' סמים ששתתה המינקת עוד לא הביאו מרפא לתינוק היה מכריחה לקחת עוד סמים, וכן ממש הרבה ה' את מכות פרעה ומצרים עד כי נתפעלו ישראל וננמרו בשלימותם, וז"ש: ותתן אותות ומופתים בפרעה ובכל עבדיו כי ידעת כי הזידור עליהם, ר"ל שהם הטיאו את בני ישראל והרגילו אותם לעשות כמעשיהם, ולכן מן הדין היה שהם יסבלו גם כן את המכות במספר כזה שיהיה בהם די להתזיר את ישראל לשלימותם. (אוה"י ושמן המור).

ושמתי פקודתך שלום ונוגשיך צדקה

נ"ל לפרש את המקרא הזה, דהנה כעת בזמן הזה יאמר, כי סימן להתפתחותו

הרוחנית של כל עם הוא איכות ספרו חקיו, וכמות ספרו דיני הקנסות שלו, ושופטיו ושומרו הנצבים תבן להכות את הרשע ולבער הרע מקרבנו. כי בשעה שהרג קין את הבל אחיו, או בשעה שהפיל נמרוד את אברם אבינו לתוך כבשן האש עוד מרם היו ספרו חקים ושופטים בארץ לדון דיני קנסות ולשפוט את הרוצח, ובמדה שהתפתח האדם כן התפתחו בקרב ספרו החקים והעונשים, וכאשר ירבה ויחכם האדם כן תרבנה ההלכות והסעיפים בספרו העונשים שלו יבן ירבה בתי המשפט ועורכי הדיון בקרבנו. — אך באמת לא זאת השלמות האמתית עדיין, כי השלמות האמתית ישיג המין האנושי רק בו ביום אשר לא יצטרך עוד לשופטים ולשופטים, בו ביום אשר לא יהיה צורך לתקום ולהלכות ולדיני עונשים, ביום אשר יטהרו הלבבות ורגשי חמלה ותמינה ישלטו שלמה, ביום אשר יזדככו הדעות ושלוש וצדקה יהיה קנין העמים. — ועל העת הזאת יבשר הנביא: „ושמתי פקודתך שלום“ (שלוש יהיה שם הפקיד), „ונגשוד צדקה“ (ושם הנגוש יהיה צדקה), ור"ל כי תחת השופטים והשומרים יהיה די בשמות השלוש והצדקה לבדם.

(הרב ר' יחזקאל ליבשימן).

אמת ומשפט שלום

אלה הדברים אשר תעשו וכו' אמת וצניעות שלום שפמו בשעריכם: ונראה דהנה המשפט המורגל אצלינו הוא עם דברי ריבות וגם עם דוברי כזב. שני אנשים אוהזין במלית, אחד אומר כולה שלי והשני טוען שכולה שלו ואחד בודאי טוען שקר! ושלוש והסכמה אחת, בודאי דמר כאן, כי מריבים הבעלי דינים זה עם זה כנהוג, אבל יש דין ומשפט גם אצל אנשי אמת ודוברי שלום איש אל רעהו, כמו שמסופר מאלכסנדר מוקדון, (והוא בב"ר פ' נה) שראה בארץ הודו שני אנשים נגשו אל השופט, זה טוען קניתי שדה מיד איש פלוני ומצאתי בו אוצר כסף וזהב ואנכי לא אוכל לקחת האוצר לפי שאינו שלי, הי יק הקרקע קניתי ממנו ולא האוצר. והנה זה האיש המוכר מסרב לקחת אוצרו מידו. ויען השני ויאמר: לפי דעתי לא אוכל לקחת את האוצר פן אשחית את נחלתי נחלת צדקי, כי אנכי מכרתי לו את השדה וכל אשר בו עד תהום ארעא וכו'. ויחרץ השופט את משפטם, שיקח בן האחד את בת רעהו והאוצר יהיה להם לנדן מיד שני האבות ע"ש. והנה בעלי דינים כאלה יש להם שלום והסכמה לעשות הצדק והיושר, גם אמת ידברו ולשונם תהנה מישורים ומשפטם רק לדעת על איזו צד יכריע פלס ומאזני הדיון, ולכך באו לפני השופט, וזה שמו אשר יקרא לו, משפט שלום ואמת. וזה שהוכיח הנביא את ישראל: אלה הדברים אשר תעשו, דברו אמת איש אל רעהו „אמת ומשפט שלום“ שפמו בשעריכם, כלומר לפי מעלת האומה הישראלית היה מהראוי שבל ומצא בקרבה משפט אחר, כ"א משפט של אמת ושלוש, ע"ד שזכרנו, באופן ששניהם רוצים להתרחק מהחמס וייראו לנפשם מעון גזל, משפט כזה ראוי שישפטו בשעריכם, לא משפט של שקר ומריבה.

(סורת למנחה).

אוצר הדרוש וההמפה.

פון דער פֿימף.

בנערניו ובוקנינו נלך.

(דרוש לפ' בא).

הרב שלום ראפינאוויץ.

I

יעדע בעוועגונג מוז האַבען אין איהרע רייהען יונגע און אַלטע — די אַלטע זיינען די מאַרד פון דער בעוועגונג (מוזקנים אתבונן — שאל אביד ויגרד זקניד ויאמרו לך), און די יונגע זיינען די הענד וועלכע פיהרען דורך זייערע פלענער — די אַלטע געהען מיט'ן קאַלטען רעכנונג; די יונגע מיט בעגייסטערונג און פויער — ביידע וועגען זיינען נויטהיג פיר דעם ערפאַלג פון דער בעוועגונג (וכן מצינו שה' רצה בשתי הפלגות: „לך ואספת את זקני ישראל“ (שמות ג') „כי נער ישראל ואהבהו“ (חושע י"ב).

דער אומגליק פון יודענטהום איז וואָס אַלט און יונג זיינען ביי אונז קיינמאַל ניט געגאַנגען צוזאַמען — די מיינונגס-פערשידענהייט צווישען אַלט און יונג האָט געבראַכט די שפאַלטונג פון דאָס אידישע פּאָלק נאַכ'ן טויט פון שלמה המלך (עיון מלכים א', י"ב) — די זעלבע מיינונגס פערשידענהייט צווישען אַלט און יונג (הפרושים והפריצים) האָט אַריינגעבראַכט די רוימער אין ירושלים — און אזוי אויך נאַכ'ן חורבן ווען קיין מאַטעריעלע מלוכה האָט שוין ביי אונז ניט עקזיסטירט. האָט די זעלבע אונאַייניגקייט צווישען יונג און אַלט פאַרטגעזעצט איהר צערשטערענדע אַרבייט אויף אונזער גייסטיגען געביעט — ווען די אַלטע האַבען געפיהרט האַבען זיי אויסגעשלאָסען אַלע אידעען פון די יונגע און פער-קעהרט ווען די יונגע האַבען אַריינגעקראָגען די הערשאַפט אין זייערע הענד האַבען זיי אין גאַנצען פּעראַכטעט און פּערשטויסען די אַלטע.

דער רעזולטאַט איז געווען, אז יעדע פון זיי האָט נור געטהאָן האַלבע אַרבייט.

אַלס ביישפּיעל וועל איד אַיך געבען דריי בילדער פון דריי אידישע אינ-סטוטוציאַנען ווי זיי זיינען געפיהרט געוואָרען אַמאַל פון די אַלטע און ווי זיי ווערען יעצט געפיהרט פון די יונגע.

II

דער חדר.

מיין חדר איז בעשטאנען פון אַן אַלטע פּער'חושב'טע הילצערנע הייזעל וועלכע האָט געדיענט אַלס רעזידענץ פאַר'ן רבי'ן און אַלס פּאַבליק-סקוהל פאַר

זיינע תלמידים. — דער שטרויענער דאך איז געווען אזוי ניערדיג אן די ציענען האבען זיך אפילו ניט געדארפט שטעלען אויף צוויי פיס ווען זיי האבען געוואלט קיען אביסעל אלטע שטרוי פאר אן איבערבייט — פון די דריי פענסטער וואס דער בנין האט פערמאגט זיינען די מעהרסטע שויבען געווען פערשטעקט מיט קישעלאך אדער פערקלעפט מיט פאפיר.

נור דער רעכטער גלאנץ און פראכט פון חדר האט ערשט ארויסגעשיינט ווען מען איז אריינגעקומען אין פאלאץ אינווייניג. — די ווענט זיינען געווען שווארץ ווייל דער רבי לאזט ניט אויסקאלכען די הויז אלס זכר לחורבן — אויפ'ן מזרח-וואנד היינגט א מזרח מיט צוויי חיות וואס זיינען עהנליך צו אויסגעמאכט מערמע קעץ נור איבער זייערע קעפ שטעהט אויפגעשריעבען „פני אריה“ — די ווינקלען פון הויז זיינען אויסגעוועבט מיט גרויסע פלאכעס שפיענוועבס, דאס לאזט דער רבי ניט ארוינטערנעהמען, ווייל ער זאגט אז אמאל קומט צוניץ א שטיקעל שפיענוועבס ווען מען שניידט זיך איין א פינגער.

די גאנצע הויז איז אזוי גרויס אז זי איז קוים כשר פאר א סוכה, און העלפט דערפון פערנעהמט דער אויווען — אין מיטען פאלאץ היינגט א גרויסע ויעג אויף א שטאנג, א מין „תולה ארץ על בלימה“, א מען פאנגט איהר אן צו וועגען נעהמט דער שטאנג קרעכצען און שקריפען מיט אזא גוסס'דיגע טאן אז עס ווילט זיך פון הויז אנטלויפען — אויפ'ן סטעליע אונטער די באקלענס געפינט איהר א גאנצען מוועאום פון אלטער-טהימער: דא שטעקט א געלער אויסגעטריקענטער לולב, און דא היינגען אראב עטליכע קרענצלעך קנאבעל, א בינטעל ראמונקעס, א ביסעל „ליבאווע קוואט“ צום הוסט, א. ז. וו. פונקט איבער'ן טיש הענגען א האלב-דאזען אבגעשוילטע שטעקלאך; דאס זיינען דעם רבי'ס געצייג; דערמיט פלעגט ער, ווי יעקב אבינו, „דערווארעמען די שעפסעלעך“.

אויבענאן ביי א לאנגען טיש זיצט דער רבי מיט זיינע תלמידים. ער אליין מיט זיין דין, אויסגעמאנערטען גוף איינגעוויקעלט אין א לאנגען טלית קטן, האט אויסגעזעהן ווי א ברמינן וואס מען האט שוין איינגעוויקעלט אין טלית אריינצולייגען אין קבר. און זיינע תלמידים האבען אויסגעזעהן ווי זינדיגע נשמות וואס ווערען געמאטערט אין גהינם.

דער טיש האט געדיענט פאר א דעסק, א בוקיקיים, און א בלעק-בארד צוזאמען — דא זיצט א אינגעלע און דריידעלט אויפ'ן טיש מיט קרייט א גע-צוקטען „לכבוד“, און אנטקעגען זיצט אן אנדערער און שניצט אויס זיין נאמען אין טיש מיט א צובראכענעם מעסערעל, און צווישען זיי זיצט א דרימער און עסט „אנבייסען“ מיט א גרויסע הילצערנע לעפעל פון א שווארצען טעפעל, און נאך איז סאמע מיטען טיש זיצט דעם רבי'ס בן זקונים מיט א פערקרימט פנים און קלאגט אויף גלות השכינה.

אין פערדאגאני איז דער רבי געווען א גרויסער מומחה — ער איז געווען וואס מען וואלט היינט גערופען אן „אינדיוידואליסט“ — ער האט געהאט אין גאנצען צעהן אדער פופצעהן קינדער, אבער נאך זיין סיסטעם נאך איז אויס-געקומען אז יעדער קינד איז געווען א בעזונדערעם קלאס — דער רעזולטאט פון זיין סיסטעם אין געווען אז אין זיין חדר איז געווען אזא ליארעם, אזא מיש-מאש און געפילדער אז עס איז געווען זעהר עהנליך צו א טהיר-גארמען אין דער צייט ווען מען ניט די חיות עסען — בעת איין קלאס האט געלערענט האבען די איבריגע געמוזט חזר'ן אדער מאכען דעם „לייענעס“ אדער זאגען פסוקים-ווייס

תהילים — נו, נו, איז דאס געווען מוזיק! פון איין ווינקעל איז געקומען:
 „נאכאמאל, הכונס צאן לריר“, און פון אז אנדער ווינקעל מיט א וויינענדיגען
 נגון: „למה רגשו גוים ולאומים יהגו ריק“, און אין מיטען ווארפט זיך דורך
 א דין קעלבעלע: „גד, דער שבט גד, גדוד א פולק, יגודנו וועט זיך פולקענען“,
 און איבער אלעס דונערט דעם רבי'ס א געשריי: „פוער! עס איז שוין דאנער-
 שטאג און דו ווייסט נאך ניט דעם אויסרייד פון „ואני בבואי מפרן!“
 מען מוז אבער צוגעבען, אז דיעזער חדר האט ארויסגעגעבען די קומרים
 און משכילים פון די פערגאנגענע דורות.

דיעזער סארט חדר איז געפיהרט געווארען פון די אלטע מיט דעם רעזולטאט
 אז ער האט ערצויגען א דור וואס האט געהאט די מעלות און הסרונות פון די
 אלטע — די קינדער וואס זיינען ארויס פון אלטען חדר האט ניט געפעהלט קיין
 תורה און קיין יראת שמים, אבער עס האט זיי געפעהלט סיסטעם; עס האט
 זיי געפעהלט דער געפיהל פון שעהנקייט און ארדנונג; עס האט זיי געפעהלט
 לאגיק און דער פראקטישער פערשטאנד; עס האט זיי געפעהלט אז אויסגעביל-
 דעטע שפראך און רעפינירטע מאניערען, און, וואס איז וויכטיגער ווי דיוע אלע,
 עס האט זיי געפעהלט א געזונטער פעסטיגעבויטער קערפער — אפילו די קינדער
 וואס האבען געהאט אויסערעוועהנליכע געזונטע קערפער פון געבורט זיינען ארויס
 פון חדר צובראכענע שערבלאך נאכדעם ווי זיי זיינען דארטען אבגעגאנגען עטליכע
 יאהר.

דער בית המדרש.

אויפ'ן שוהלהויף האבען זיך געפונען א גרויסע שוהל מיט שעהנע עטליכע
 קלויזען, אבער די הויפט אינטערעסע פון דער גאנצער שטעדטעל איז געווען
 קאנצענטרירט אין בית-המדרש.

פון בית המדרש האט ארויסגעקלונגען דעם גאנצען טאג און אפטמאל אויך
 די גאנצע נאכט דער קול פון די ישיבה-לייט וועלכע האבען דארטען געמאכט
 זייער היים איז פולען זינען פון ווארט.

דער בית המדרש איז געווען דער פאלקס-אניווערזיטעט וואו שוסטער און
 שניידער האבען געקראגען א רעכטע ידיעה אין דער תורה און א פאלקאמענע
 ערציהונג אין מאראל און עטהיקס דורך די פערשיעדענע רבי'ים וועלכע האבען
 געלעהרענט מיט'ן עולם ביים טיש עין יעקב, חיי אדם, גמרא, שמירת הלשון
 א. ז. וו. און דורך די דורכרייזענדע מגידים וועלכע האבען אפט געזאגט אויפ'ן
 בימה בין מנחה למעריב.

דער בית המדרש איז געווען דער געמיינדע-צענטער וואו אויסגעמאטערטע
 אידען האבען פון אבענד אויסגעגלייכט זייערע בייערע, אבגעצויגען דעם אטעהם
 און דערקוויט די נשמה מיט לאנגע געשפרעכען און דעבאטען וועגען די לעצטע
 פאליטישע נייעס, אדער וועגען די מלחמת גוג ומגוג, אדער וועגען דעם גלגול
 וואס דער רבי האט ארויסגעטריבען פון די באלטרעמאנצער ווייבעל, א. ז. וו. א. ז. וו.
 מיט איין ווארט, אויב א שטעדטעל האט א נשמה איז דאס געווען דער
 בית המדרש.

אבער ווי האט דער בית המדרש אויסגעזעהן?

אינווייניג איז ער געווען פעררויכערט און פערשמאלצען און אויסווייניג
 ווייט פון אנציהענד — געבויט האט איהם משה דער מויערער וועלכער האט

די ווענט האט ער קאפירט פון די מיליטערישע קאזארמע וואס האט זיך געפונען געוואוסט פון די געזעצע פון ארכיטעקטור אזוי ווי א מלאך ווייס פון תרגום-לשון — אין שטערמעל, דעם דאך, פון דעם תבואה שפייכלער וואס איז געשטאנען אין מיטען שטאדט, די פענסטער, פון די קיכלאך וואס די רבי'צען האט געשטעלט פאר'ן עולם ווען זי האט געמאכט א מזל-טוב — ווען מען האט איינגעלארען עטליכע פוילישע פריצים צום חנוכת הבית האבען זיי אויסגעדריקט גרויס ערשט ווי ג נ ג אויף דעם ווילדען אויסזעהן פון בנין — דער עולם האט אנגענומען זייער ערשטוינג פאר ב ע ו ו א ו נ ד ע ר ו נ ג און האט געפיהלט גאנץ שטאלץ מיט דעם.

דער צוגאנג צום בית המדרש איז געווען העכסט אבשטויסענדיג — נאכדעם ווי מען האט זיך א היבש ביסעל געדרייט ווי א שלאנג דורך עטליכע שמאלע געסלאך איז מען אנגעקומען אויפ'ן „שוהלהויף“ — דיעזער „הויף“ האט אין אמת'ן אויסגעזעהן ווי אן אמעריקאנער אוקשאזרום פון אלטע מעבעל — דאס איז געווען א ברייטער פלאץ אויף וועלכען עס זיינען געשטאנען די פערשיעדענע בתי מדרשים, קלויזען און חסידים-שטיבלאך, אזוי ווי זיי וואלטען ארונטער געפאלען פעל-מעל פון הימעל, אדער אזוי ווי א הויפען צייכען וואס קינדער ווארפען ארויס פון האנד ווען זיי שפיעלען אין צייכען, אהן א שום אידעע פון סיסטעם און ארדרונג — דא שטעהען צוויי קלויזען און קוקען זיך אין די אויגען, אזוי ווי זיי וואלטען וועלען זעהן ווער פון זיי וועט פריהער אנפאנגען צו לאכען, און ביי דער זייט שטעהט די חסידים-שטיבעל מיט'ן רוקען אויסגעדרעהט צום פנים פון דער קצב'ישער קלויז, אזוי ווי זי וואלט געווען ברוגז אויף די קצבים וואס זיי האבען איהר געגעבען א פראסטען חלק — די שוהל, דער בית המדרש און דער שוסטער-שער קלויז זיינען געשטאנען אויסגעשטעלט אין די פארמע פון א „סגול“ מיט די ווענקלען אזוי נאהנט איינער צום צווייטען אז קיין צוויי מענשען האבען ניט געקענט דורכגעהן אויף א מאָל.

ביים טהיר פון בית המדרש זיינען געלעגען פון ביידע זייטען די ידועה'דיגע צוויי בערגלאך מיסט וועלכע האבען זומער-צייט געלאזט פון זיך הערען איבער'ן גאנצען שטאדט, און ווינטער-צייט פלעגען זיי אריבערגעצויגען ווערען מיט א גלאנציגען שאלאכץ וועלכער פלעגט דיקער און גרעסער ווערען מיט יעדען טאג...

דער בית המדרש האט אזוי ווי דער חדר געטראגען אויף זיך די צייכענס פון אן איינזייטיגע פיהרונג, די פיהרונג פון די אלטע, און אין איהם האט מען אויך געקענט זעהן די מעלות און חסרונות פון די אלטע.

דער רב.

דער טיטול „רב“ פאר א אידישען גייסטיגען פיהרער האט זיך צום ערשטען מאל בעוויזען צווישען אירען אין די שפעטערע צייטען פון די חכמי התלמוד, און אבא אריבא איז פילייכט געווען דער ערשטער וועלכער איז געווען בעוואוסט אלס „רב“ סתם — אזוי ווי מען זאגט יעצט: „אָט געהט דער רב א“ — אויסלאזענדיג אין גאנצען זיין נאמען און פאמיליע-נאמען.

„רב“ מיינט דער גרעסטע פון זיין געמיינדע (אין ווירדע) און דער אמת איז אז די רבנים פון די אלטע צייטען האבען ריכטיג פערדינט דיזען טיטול —

דער רב איז געווען דער גרעסטער פון זיין געמיינדע אין תורה, יראת שמים און מידות טובות — דעם גרעסטען טהייל פון זיין לעבען האט דער רב פערבראכט ענטוועדער אין אליין לערנען תורה אדער אין מרכיז תורה ברכים זיין — גאנץ אפט האט פאסירט אז א רב האט פערלאזען א גרויסע שטעלע און איז ליבערסט אוועק אין א קליין שטעדטעל צוליעב די איינציגע אורזאכע וואס אין די פריהער־דיגע שטאדט איז אונמעגליך געווען פאר איהם אויפצוהאלטען א ישיבה, וועהרענר די בעלי־בתים פון די קליין שטעדטעל האבען זיך פערפליכטעט אין דעם כתב רבנות וואס זיי האבען איהם געגעבען אז זיי וועלען איהם געבען די מעגליכקייט אויסצופיהרען זיין וואונש.

דייכטהום און וועלטליכע פערגניגען האבען גאנץ וועניג אנציהונגס־קראפט געהאט פאר'ן רב — אין די ערשטע צייטען האט א רב אין גאנצען קיין שכירות ניט גענומען פון דער געמיינדע נור יעדער רב האט ערנעהרט זיך און זיין פאמיליע פון „יגיע כפיו“ אזוי ווי די איבריגע בעלי־בתים פון זיין שטעדטעל — שפעטער איז ארויסגעקומען די מאדע אז די קהילות האבען אנגעפאנגען צו בע־זארגען דעם רב און זיין פאמיליע מיט חיונה כדי ער זאל האבען מעהר צייט צו לערנען און מרכיז תורה ברכים צו זיין, אבער צו דער זעלבער צייט האבען זיי שוין געזארגט אז דער רב זאל ניט לעבען צופיעל בהרחבה כדי ער זאל ניט אויפעסען זיין חלק לעולם הבא אויף דער וועלט...

אין יראת שמים און מידות טובות איז אויך דער רב געווען דער גרעסטער פון זיין געמיינדע — ער אליין אבער האט זיך געהאלטען פאר'ן קלענסטען פון זיין געמיינדע — אין א בריעה פלעגט ער זיך חתמ'נען: „הקטן“ אדער „הצעיר באלפי“ — ווען עס האט זיך איהם געמאכט א שווערע שאלה האט ער זיך ניט געשעהמט צו פרעגען ביי אן אנדער רב וועמען ער האט געהאלטען פאר גרעסער ווי זיך — איד ווייס פון א בעוואוסטען גאון וועלכער איז געגאנגען דריי מיייל צופוס אין א ביטערען פראסט צו א רב"ל פון א דערבייאניגע קליין שטעדטעל פרעגען א שאלה וואס ער האט ניט געוואלט שטעלען אויף זיך — ווען יענער האט איהם דערוועהן און האט אויסגעהערט צוליעב וואס ער איז געקומען איז ער אז ערציטערטער געווארען און האט געזאגט: „רבי, איהר מוזט מאכען חזק פון מיר!“ — אבער דער גאון האט איהם געענטפערט: „וואס פאר א רעכט האב איד צו לאכען פון איד ווען איד פיהל ביי זיך אז איד האלט אז רבנות אין א גרויסע קהילה און איד קען קיין שאלה ניט פסק'נען?“

וואלט זיין געמיינדע בעשטאנען דורך פון הימעלאידען אזוי ווי ער, און וואלט זיין שטעדטעל געווען ערגעץ וואו אין ארץ ישראל אין די צייטען פון שלמה המלך, וואלט מען קיין בעסערען גייסטיגען פיהרער ניט געדארפט, אבער אזוי ווי זיין קהילה איז בעשטאנען פון פשוטע גלות־אידען וואס וואוינען צווישען פרעמדע פעלקער און האבען גאנץ אפט געברענטע ליידען פון זיי, האט אזא רב ניט געקענט צופריעדענשטעלען די בעדירפניסע פון זיין געמיינדע — דער רב האט ניט געקענט קיין לעבעדיגע שפראך, און ווען עס איז אויסגעקומען אז די קהילה האט געדארפט עטוואס בעסער ביי די העכערע בעאמטע אדער זיך פערטהיידענען געגען די רכילות פון אז אנטיסעמיט — און דאס איז גאנץ אפט פארגעקומען — האט דער רב געמוזט ריידען דורך א דאלמעטשער — דער רב האט זיין אייגענע מוטער־שפראך אויך ניט געקענט לאגיש געברויכען פאר א פובליקום — אין גאנצען האט ער אררעסירט זיין געמיינדע א פאאר מאל אין יאהר און אפילו דאן האט

איהם דער עולם אויסגעהערט נור צוליעב יראת הכבוד פאר זיין פערזאן אבער ניט צוליעב זיין אראטארישע קראפט. — דער רב האט ניט געוואוסט פון וועלט־ליבען לעבען און דעריבער האט ער אפט מאל געמאכט אזעלכע תקנות וואס זיינען געווען שעדליך פאר זיין געמיינדע. — דער רב איז געווען פרעמד פון וועלטליכע בילדונג און דאס האט איהם געבראכט צו גלויבען אז די וועלטליכע חכמות זיינען די געצייג פון שטן, און צו האלטען אלע וואס האבען געלערענט אזעלכע חכמות פאר אפיקורסים.

דער רב האט ניט געגעבען קיין אויפמערקזאמקייט צו זיין אויסערען אויס־זעהן; מען האט איהם גאנץ אפט געזעהן געהענדיג אין גאס אין „הויז“ אין שטיוועל און דער צווייטער איבערען שטיוועל, א רויטע פאציילקע אויפ'ן האלז, דער מאנטעל בעדעקט מיט פעדערען, א. ז. וו. דאס האט געווענהליך ניט צו געגעבען זיין געמיינדע קיין כבוד אין די אויגען פון די קריסטליכע וועלט צווישען וועלכע מיר וואוינען.

אין קורצע ווערטער דער פערצייטיגער רב איז אויסגעקליבען געווארען פון די אלטע פארטיי אליין און, אלזא, האט ער געהאט די מעלות און אויך די חסרונות פון די אלטע.

III

און יעצט לאמיר בעטראכטען די זעלבע דריי אינסטיטוציאנען ווי מיר געפינען זיי אין דעזער לאַנד וואו זיי ווערען געגרינדעט און אין גאנצען גע־פיהרט פון די יונגע.

די היברו סקוהל.

פון אלטען „חרד“ איז געווארען אין אמעריקא א „היברו סקוהל“ און דער אונטערשיעד איז ניט בלויז אין נאמען נור אין עיקר.

די היברו סקוהל געפינט זיך אין א שעהנע געביידע און איז אויסגעשטאמעט מיט מאדערנע שוהל־בענק און שרייב־טישען. אויף די ווענט זעהט מען גרויסע שרייב־טאוולען, לאַנד־קארטען, און בילדער פון אידישע גדולים (דאס הייסט די ניי־מאדערנע גדולים וועלכע האבען געוואונען זייער גדלות אויף א גאנץ אנדער אופן ווי די גאונים פון אלטען דור).

די היברו סקוהל ווערט געפיהרט פון א פרינסיפאל און א „סטעף“ מאדערנע לעהרער וועלכע האבען א היבש ביסעל מאדערנע בילדונג און א רעכטע ידיעה אין פּעדאגאגיק — זייער אויסערער אויסזעהן איז עכט אמעריקאניש — דאס רוב פון זיי מיט גלאַט־ראַזירטע פּנימ'ער און סטייליש געקליידעט.

דער אונטערריכט איז העכסט סיסטעמאטיש — די קינדער זיינען צוטהיילט אין פאַסענדע קלאַסען; די שפּראַך וואס ווערט געברויכט איז ענטוועדער א גוטער ענגליש אָדער „עברית־בעברית“; יעדער טיטשער איז בעוואָפּענט מיט פּערשיעדענע „טעקסט־ביכער“ און אַלערליי בילדער און געגענשאַנדער וואס זיינען נויטהיג צום אונטערריכט.

די קינדער זינגען אויסגעצייכענט אידיש־נאַציאָנאַלע ליעדער און ביי יעדע פאַסענדע געלעגענהייט שטעלט זיי דער פרינסיפאל אויס אין ליין און מיט ציון פלעגס אין די הענד „מאַרטשט“ ער מיט זיי אַרויס אין די אַרומיגע גאַסען און פילט אז די הערצער פון די אידישע בעפעלקערונג מיט שטאַלץ און פּריידע. דאָס אַלעס איז גאַנץ שעהן און גאַנץ פיין און איהר מענט מיר גלויבען.

מיינע צוהערער, אז מיר טהוט וועה די הארץ אַנצורייטען די שוואַרצע שאַטענס וואס בערעקען דיזען בילד, אַבער איד בין געצוואונגען דאס צו טהאָן למען האַמט. די היברו סקוהל האָט אַ גאַנץ שעהנעם קערפער אַבער עס פעהלט איהר אַ נשמה. — די טעקסט־ביכער מיט זייערע שעהנע בילדער און אנציהערנע קינדערשע מעשה־לאָך האַבען אַרויסגעשטופט דעם אַלטען סידור און הומש פון אידישען חדר — די אַלט־מאָדישע רביים האַבען געלערענט זייערע תלמידים די אידישע תורה און אמונה — די ניי־מאָדנע „היברו־טיטשערס“ לערנען זייערע שילער שט אַ ל צ י ר ע ז מיט אידישקייט, אַבער זיי לערנען זיי ניט ו ו א ס א י ד י ש ק י י ט א י ז און זיי געוואהנען זיי ניט צו פראַקטיצירען אידישקייט! די אַלט־מאָדישע רביים האַבען געלערענט זייערע תלמידים לשון־קודש כּוּי צו פערשטעהן די „כתבי הקודש“; די ניי־מאָדנע „היברו־טיטשערס“ לערנען זייערע שילער „העברעאיש“ אַזוי ווי געוויסע אידעאָליסטען האַבען געלערענט „וואַלאַפּיק“ אָדער „עספּעראַנטאַ“ צוליעב אידעאָל. צו בר־מזוה שטעלט זיך דער אינגלע אַוועק אין שוהל ביים אַרונ־קודש און האַלט אַ פייערדיגען ספיטש וועגען זיין ליעבע צום יודענטהום און זיין שטאַלץ צו זיין אַ מיטגליעד פון די עלטסטע פאַלק אויף דער וועלט, די פאַלק וואס האַט אַרויסגעגעבען אַ „אייזייעה“ (ישעיה) און אַ „דשערעמייעה“ (ירמיה) א. ז. ו. א. ז. ו. א. אַבער ווען אימיצער זאל איהם אַבשטעלען און אַ פּרעג טהאָן: „זונניקע, וואָסער סדרה געהט?“ אָדער: „ווייסטו, מיין קינד, ווי צו דאַוונען מנחה און מעריב?“ אָדער: „קענסטו „מעביר קריאה“ זיין די סדרה?“ אָדער: „ווייסטו וואס מען זאָגט אַז מען וואַשט זיך צום עסען?“ וועט ער אַיך אַנקוקען ווי אַ האָן אין בני אדם.

נון, עס איז אַ פאַקט אַז גראַדע דיזע זאַכען (פון וועלכע דער מאָדערנער טיטשער וועט זיך פּילייכט האַלטען אין די זייטען לאַכענדיג) האַבען אויפגע־ האַלטען דאס אידישע פאַלק און די אידישע אמונה אין דעם גאַנצען משך פון לאַנגען גלות, וועהרענד אַנדערע פעלקער זיינען אונטערגעגאַנגען מיט זייערע גאַציאָנאַלע ליעדער און פלעגס צוואַמען...

דיזע משונה־דיגע בריאה, די „היברו סקוהל“, האַבען מיר צו פּערדראַנקען די איינזייטיגע פּיהרונג פון די יונגע — די היברו סקוהל האַט ביידע זאַכען, די מעלות און אויך די חסרונות פון די יונגע.

די שוהל.

די שוהל האָט אין דיזען לאַנד אין גאַנצען פּערדונקעלט דעם בית המדרש — עס איז אפילו יא דאָ אַ בית־המדרש אין „בייסמענט“ פון יערער שוהל, אַבער דער אַמעריקאַנער בית המדרש אין נור אַ „קדיש־פעקטאָרי“ פאַר די אבלים און יאהרצייטען פון די נאכבאַרשאַפט.

אַמעריקאַנער שוהלען ווערען געבויט פון די יונגע (ווען איד זאָג „יונגע“ מיין איד ניט דוקא יונג אין יאהרען נור איד מיין די היינט־וועלטליגע קלאַסע) — ווען עס קומט צום בויען אַ שוהל פּרעגט מען זיך גאַנץ וועניג אַז ביי די עלטערע אידען פון אַלטען דור — מען גיט איבער די גאַנצע אונטערנעהמונג צו קאַמיטעען פון פראַקטישע ביזנעס־לייט, און אַז זיי בויען מעגט איהר זיך שוין פּערלאַזען אַז די שוהל וועט זיין שעהן און זויבער און ליכטיג און גראַם. — דער צוגאַנג צו דער שוהל איז אויך גאַנץ אַנשטענדיג און העכסט ציכטיג — די „סורוויס“

איז אַראַנזשירט אויף אַן עהרווירדיגען אופן, זאָ דאָס מען זאָל זיך ניט דאַרפֿען שעהמען ווען אַ גווי וועט אַריינקומען אין שוהל (אַזוי האָט זיך דער ראַבינער אויסגערריקט אין זיין ערעפענונגס־רעדע). דער פּרעזידענט און ווייס־פּרעזידענט זיצען אויף צוויי פּלאַשענע טשערס פון ביידע זייטען אַרום־קודש; דער חזן שטעהט ביים עמוד אין אַ לאַנגען גלח'שען האַלאַט און זינגט „כלם אהובים“ מיט'ן גנון פון „סעלעסטא אַאיראַ“; דער עולם זיצט שטיל און לאַזט קיין הויך קול ניט אַרויס — דערצו געהען נאָך אַרום צוויי טראַסטיעס מיט הויכע „סטאַוו־פּייפּס“ צו האַלטען „פּאַירפּעקט אַרדער“ — דער ראַבינער האַלט אַ לאַנגע און אַ קאַלטע רעדע וועגען „דשוואַיאַם“; דער חזן פּערבייסט מיט אַ שעהנעם מוסף אין וועלכען ער וואַרפט אַריין אַ שטיקעל פון „סעקסטעט פון לוציאַ“ — אַם ענדע זינגט מען „אַראָן אַולאַם“ און די קאַנגרעגיישאַן פּערלאַזט גאַנץ שטיל דאָס „גאַטעס הויז“ — דער סעקסטאן (שמש) פּערשליעסט די שווערע טהירען פון דער „סינאַגאָגע“ און דאַן קלייבען זיך די מתים אַריין אין שוהל אויף אַ גאַנצע וואַך ביז נעכסטען שבת — אין אַמעריקאַנער שוהלען זיינען די מתים די הויפט בעלי־בתיים; מען זאגט אַז אַמאַל ווען אַן אַמעריקאַנער עולם האָט געזאָגט: „לא המתים יהללו יה“ האָבען זיך די מתים אויפּגעהויבען און געמאַכט אַ שטאַרקען פּראָטעסט. — „וואָס הייסט אַ!“ — האָבען זיי געזאָגט — „מיר זיינען דאָ גרעסערע בעלי־בתיים ווי איהר זייט; מיר דאַוונען דאָ אַלע טאַג, וועהרענד איהר מאַכט גאַט אַ ווייט נור אַיינמאַל אַ וואַך — תּדיר ושאַינו תּדיר תּדיר קודם!“

די אַמעריקאַנער שוהל איז אַ פּראָדוקט פון די יונגע און נאַטירליך האָט זי אַלע מעלות און חסרונות פון די יונגע; עס פּעהלט אין איהר ניט קיין שעהני קייט און אנשטענדיגקייט, נור עס פּעהלט דער ברען פון די אידישע תּפּילות; דער קול פון אַ אידישע עדה אידען וואָס מאַכט דעם אַיינדרוק פון אַ גערויש פון שטאַרקע וואַסערען; דער געוויין פון אידישע פּרויען אין ראש חודש־בענשען; דער הילכענדער „ברוד הוא וברוד שמו, אמן“ פון אידישע אינגעלאַך, א. ז. וו.

דער „ראַבאָי“.

אַמעריקא איז אַ לאַנד וואו אַלעס ווערט געמאַכט ביי מאַשינעריי — אנשטאט דעם רב פון דער אַלטער וועלט וועלכער איז געווען ווי מען רופט דאָס אין דיזע לאַנד אַ „סעל־מיידי־מען“ נעמליך, ער איז געזעסען אַ האַלבען לעבען און געלערענט „פּאַרזיך“ בהתמדה ביז ער איז „געוואָרען“ אַ רב; אנשטאט דעם ווערט דער אַמעריקאַנער „ראַבאָי“ פּראָדוצירט אין אַ רבנים־פּעקטאָרי וועלכע איז בעוואוסט אונטער פּערשיעדענע נעמען, אַזוי ווי: „דשוואַיאַר“, „טהע־אַלאַדשיקאַל קאַללערש“, „ראַביניקאַל סעמינאַרי“ א. ז. וו. — אויף די האַלביג־באַקענע אַמעריקאַנער רבנים איז מקוים געוואָרען די קללה פון דער תּוכחה: „ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד והשיבו לחמכם כמשקל ואכלתם ולא תשבעו“. פּרעגט זיך די פּראָגע: וואָס איז דער אומגליק אַז צעהן ווייבער וועלען באַקען זייער ברויט אין איין אויווען, אויב דער אויווען איז נור גרויס גענוג, וואָס קען דאָס שאַרען? איז דער תּירוץ, אַז ניט אַלע ווייבער גרייטען צו זייער טויג אויף איין אופן; ניט אַלע „מאַכען אַיין“ זייער ברויט גלייך, ניט אַלע לאַזען זייערען די טויג די זעלבע צייט, ניט אַלע קנעמען גלייך, און אַלע קומט עס אויס אַז

יערער סאַרט טויג דאַרף האַבען אַן אַנדער סאַרט אויווען, ד. ה. אַן אַנדער גראַד הייַץ — און אין געוועהנליכע אומשטענדען האָט זיך טאַקיי יעדע פּרוי איהר אייגענעם אויווען און זי באַקט איהר ברויט אויף איהר אייגענעם שטייגער — אַבער ווען צעהן ווייבער זיינען געצוואונגען צו באַקען זייער ברויט אין איין אויווען, איז אַז אַך און אַז וועה וואס'ער אַ ברויט עס וועט דערפון אַרויסקומען, אַ טהייל האַלב רויה און אַ טהייל צוגעברענט — דאס איז דער זינן פון די קללה פון דער תוכחה, און דאס איז אויך אַ פאַרטעפליכער משל אויף די מאַדערנע „רבנים־פּעקטאָריעס“.

עס איז אַ פאַקט אַז יעדער ישיבה־מאַן האָט זיינע אייגענטומליכע נייגונגען און פּעהיגקייטען. איינער האָט אַ שאַרפע קאַפּ און אַ צווייטער אַ גרויסען זכרון, איינער האָט מעהר חשק צו „בבלי“ און אַן אַנדערער צו „ירושלמי“ און דעריבער קען ניט געמאַכט ווערען קיין פּראַגראַמע פאַר אַלעמען גלייך — אין די אַלטע לענדער האָט מען דאס פּערשטאַנען, און דערפון האָט זיך ענטוויקעלט די סיס־טעמע פון לערנען „פּאַרזיד“ — אַלעס וואס די ישיבה האָט געטהאָן פאַר'ן בחור'ל איז וואס זי האָט איהם „געשטעלט אויף די אייגענע פיס“ ער זאל קען ער לערנען אַ בלאַט גמרא מיט מפרשים אהן די הילפע פון אַ רבי'ן — קוים איז ער שוין פּעהיג געווען דאס צו טהאָן, און אויב ער האָט געהאַט נאַטיר־ליכע כשרונות, האָט ער זיך אַלליי געמאַכט פאַר אַ רב — אין אַמעריקא אַבער איז מקוים געווארען די קללה פון „ואפּו עשר נשים לחמכם בתנור אחד“; אַ געוויסע צאָהל יונגעלייט ווערען „געטריינט“ אַלס רבנים נאָך איין געוויסער מאַס און פּראַגראַמע און אין די זעלבע צאָהל יאהרען — געוועהנליך הומען דיזע רבנים אַרויס אַזוי ווי יענע צעהן לעבלאָך ברויט וואס די צעהן פרויען האַבען געבאַקט אין איין אויווען. — אויף דיזע סעמינאַריעס קען מען אויך זאָגען די צווייטע העלפט פון יענע קללה: „והשיבו לחמכם במשקל“ — נאָך דער אַלטער סיסטעמע איז ניט יעדער ישיבה־בּחור געווארען אַ רב; צ. ב. ש. טויזענד יונגעלייט האַבען געלערענט אין וואַלאַזשין, אַבער נור אַ גאַנץ קליינער פּראָצענט פון זיי זיינען געווארען רבנים — די אַמעריקאַנער „סעמינאַריעס“ אַבער, זיינען זעהע עהרליך אין דיזען הינזיכט — וויפיעל בחורים זיי געהמען אַרײַן, פּונקט אַזוי פיעל רבנים גיבען זיי אַרויס — מקיים צו זיין די צווייטע טהייל פון יענעם פּסוק: „והשיבו לחמכם במשקל“.

און נאכדער ווען דיזער „ראַבאָי“ קריגט אַ שטעלע ווערט מקוים אויף זיין געמיינדע דער לעצטער טהייל פון יענע קללה פון דער תוכחה, נעמליך: „ואכלתם ולא תשבעו“ — דער „ראַבאָי“ איז טאַקיי אַ גאַנץ שעהנער יונגע־מאַן, און געהט טאַקיי עלעגאַנט געקליידעט נאָך דער לעצטער מאַדע און זיין טאַשע־טוד איז טאַקיי בעשפּריצט מיט פּערפּיום און גיט אַרויס אַן אַנגענעהמען ריח און זיין שפּראַך איז טאַקיי אַ שעהנער ענגליש מיט'ן אמת'ן יענקישען אַקצענט און דער „ר“ קייקעלט זיך טאַקיי אַרויס פון זיין מויל ווי אַן ענגלישער „ר“ דאַרף זיך קייקלען און דער „טה“ גליצט זיך אַראַב פון זיין צונג מיט אַ בעוונדערען חן, און זיינע מאַניערען און בעוועגונגען זיינען נאָך די שטערענגע געזעצע פון „עלאַקיושאַן“, אַבער זיינע דרשות זיינען נעבאָד בלוט־אַרעם; עס איז ניטאָ אין זיי ניט קיין תורה און ניט קיין סחורה נור אַ מכול פון שעהנע פּוסטע פּראָזען.

„וואס האָט דער „ראַבאָי“ היינט געזאָגט אין זיין סערמאָן?“ — פּרעגט אַ איד וואס איז ניט געווען אין שוהל פון זיינעם אַ פּריינד — „וואס האָט ער

געזאגט? זאל איד אזוי וויסען פון ביין I פרענט מיין טאכטער".
 דער איד ווענדעט זיך צו די מיידעל: „דשוליא, קענסטו מיר איבערזאגען
 עטוואס פון דעם ראבא'ס סערמאן?"
 „איד וועל איך זאגען דעם אמת" — ענטפערט דשוליא — „ער האט גערעדט
 אזוי „ביוטיפול" און ער אליין איז „סאטש איי דארלינג" אז עס איז קיינעם גאר
 ניט געלעגען אין זינען צו כעמערקען וואס ער האט געזאגט!"
 דער ראבא' איז דער פראדוקט פון די יונגע אליין, און, אלזא האט ער אויך
 די מעלות און חסרונות פון די יונגע.

IV

ווען משה איז געקומען ארויסנעהמען די אידישע שקלאפען פון מצרים,
 האט ער געפונען אז זיי האבען א סך חסרונות אבער די איין מעלה האבען זיי
 דאן געהאט: די אלטע און די יונגע זיינען ניט געווען
 צוט היילט אין צוויי פארטייען — ווען זיי וואלטען ניט
 געהאט דיזע מעלה וואלטען זיי געמאכט אכציג „קאנווענשאנס" און „קאנגרעססען"
 צו בעטראכטען די פראגע אויב עס לוינט ארויסצוגעהן פון מצרים, און אויב יא,
 מיט וועלכע וועג און ווער זאל געהן פריהער און ווער שפעטער, און עס וואלט
 געווען „יא" זאגער און „ניין" זאגער און פראטעסטירער א. ז. וו. א. ז. וו. —
 אבער א דאנק גאט מיר געפינען דערפון קיין שפור ניט אין דער תורה — אזוי
 זיכער איז משה רבנו געווען וועגען די אייניגקייט פון די יונגע און די
 אלטע אין זיין צייט אז ער האט געזאגט צו פרעה'ן אויף זיין אייגענע פערזאנלעך
 ווארטליכקייט: „בנערינו ובזקנינו נלך!"

איד זאג צו איך, מיינע צוהערער, אויך די זעלבע ווערטער היינט: אויב
 איהר ווילט אז אידישקייט זאל האבען א קיום און מאכען פראגרעס אין דיזער
 לאַנד זאלט איהר זיך ניט פאנאנדערטהיילען אין צוויי מחנות, די אלטע בעזונדער
 און די יונגע בעזונדער, נור איהר זאלט אין יעדע בעוועגונג שטרעבען צו ארבייטען
 צוזאמען.

בנערינו ובזקנינו „נלך" — מיט יונג און אלט פערזאנליג צוזאמען
 וועלען מיר געהן ד. ה. מיר וועלען מאכען פראגרעסס, אבער מיט
 די יונגע און אלטע צוטהיילט אין צוויי לאגערען, וועלען מיר שמעחן אויף
 איין ארט.

חומר לדרוש.

בנערינו ובזקנינו נלך

אגדות חז"ל

מפני מה לא נאמר „כי טוב“ ביום שני? רבי מאיר אומר, קשה היא מחלוקת ליושבי של עולם, שנאמר: ויעש אלהים את הרקיע ויבדל בין המים, ולפי שכתוב בו הבדלה לכן אין כתיב בו „כי טוב“, וחלא דברים קל וחומר, ומה אם מחלוקת שהיא ליושבי העולם לא נאמר בה „כי טוב“, מחלוקת שהיא להרבנו של עולם על אהת כמה וכמה.

(מדרש הגדול).

„ושמרו את דרך ה'“, אלו מדות טובות שבכל דעה ודעה, וכן הוא אומר, הודיעני נא את דרכיך ואדעך, לפי שכל אחד ואחד מבני אדם יש לו דעות רחוקות ומשונות זו מזו, ויש בין כל דעה ודעה בינונית ממוצעת והיא הנקראת הדרך הישרה, ומצווין ללכת בה, שנאמר, ושמרו דרך ה'.

(מדרש הגדול)

„אתם נצבים היום“, מה היום פעמים מאיר ופעמים מאפיל, אף אתם שאפלה לכם בגלות עתיד להאיר לכם אור עולם, שנאמר, והיה לך ה' לאור עולם (ישע' ס') אימתו, בזמן שתהיו כלכם אגודה אחת, שנאמר, ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום. בנוהג שבעולם אם נוטל אדם אגודה של קנים שמו יכול לשברם בבת אחת? ואילו נוטל אחת אחת אפילו תינוק משברן. וכן אתה מוצא שאין ישראל נגאלין עד שיהיו כלם אגודה אחת, שנאמר, בימים ההם ילכו בית יהודה על בית ישראל ויבואו יחדיו וגו'.

(תנחומא).

„לא תתגודדו ולא תשימו קרחה“, לא תעשו אגודות אלא היו כלכם אגודה אחת, וכן הוא אומר, ואגודתו על ארץ יסדה.

(ספרי).

„מי יתנך כאת לי יונק שדי אמי“, כאיזה את? לא כקין להבל ולא כישמעאל ליצחק ולא כאתי יוסף ליוסף שהיו שונאים זה את זה אלא כיונק שדי אמו, הוי אומר כיוסף לבנימין, אמצאך בחוץ אשקך, כמשה ואהרן שנשקו זה לזה בחוץ, שנאמר, וילך ויפגשוהו בהר האלהים וישק לו.

(שה"ש רבה).

שה פזורה ישראל (ירמ' ג'), למה נמשלו ישראל לשה? מה שה הזה לוקה על ראשו או באחד מאבריו וכל אבריו מרגישין, כך הן ישראל, אחד מהם חוטא וכלם מרגישים. תני רשב"י, משל לבני אדם שהיו יושבים בספינה נשל אחד מהם מקדח והתחיל קודח תחתיו, אמרו לו חבריו, מה אתה יושב ועושה? אמר להם מה איכפת לכם, לא תתני אני קודח? אמרו לו, שהמים עולים ומציפים עלינו את הספינה.

(ויקר"ר פ"ד).

ש ל ו ס ר ב.

אמנם יש דרך ישר לכל איש הישראלי ללכת בו והוא השלום האמתי הנעלה יתנשגב, והוא אם כל הנאספים והנדבקים בתרצובות האהבה והאחדות יחפשו למו תכלית

אחד מועיל, ואז אפילו אם יתחלקו ויתפרדו במחשבותם ובעלילותם המולוכים מהלך השלמות, דהיינו שלפי דעת האחד יושג התכלית המבוקש על זה האופן, ולדעת השני ימצא באופן אחר, עכ"ז נוכל לאמר שיש שלום אמתי ביניהם, לאשר סובת מחלוקתם היא תכלית השגת שלמות אחד אשר שניהם רודפים אחריו. ובה יובן המאמר: "כל מחלוקת שהיא לש"ש כופה להתקיים ושאינה לש"ש אין כופה להתקיים" (אבות פ"ה) וקשה וכי מה תועלת יש במחלוקת המתקיימת? הלא טוב מזה שתתבטל המחלוקת ויתיסד השלום בקרבנו? אבל לפי מה שאמרנו ניהא, כי התכלית תמיד בא לסוף המעשה כידוע, וזה שאמר שהמחלוקת שהיא לש"ש שמים תכלית אחד להתחלקים, כלומר אף שהם חלוקים בדברים הממצעים את התכלית אשר הציבו להם למטרה עכ"ז התכלית אחד הוא, וסוף מחלוקת כזה לבא אל קיום הנצחי לחיי העוה"ב, ועם זה פרשתי יפה ת"ל מארז"ל (סוף ברכות) "אר"א אר"ת ת"ת מרבים שלום בעולם שנאמר וכל בניך לימודי ה' ורב שלום בניך, א"ח בניך אלא בוניך", ולכאורה נפלאה היא בעינינו, כי אנו רואים בהיפך שהת"ח הם החולקים בסברותיהם בכל הש"ס, וגם השנוי מ"בניך" ל"בניך" קשה להבינו, אמנם לפי דרכנו נכון הדבר, לאשר הנחנו ליסוד כי שלום ההסכמי איננו שלום רב ונשגב, כ"א שלום פחות כשלום הצאן שאינם בעלי מחלוקת בטבע, אמנם השלום הנשגב הוא הרדיפה אחר תכלית אחד, ודוגמא לזה נקח באת בוני בית שאחד פועל בפחם, ואתה ילבון לבנים אחד בברזל, ואחד במים וכו', וכלם אל עבר פני תכלית אחד ילכו לבנות ההיכל בתכלית היופי וההידור, אמנם אהבת אחים היא הסכמת הנפשות בטבע להטיב זה עם זה ולא הוה זה את זה אבל תכליתם יוכל להיות רחוק זה מזה כרחוק מזרח ממערב, והלא אח עשו ליעקב, וזה תכליתו לאכול לשבעה בעוה"ז, וזה לחיי נצח, ונקדים עוד כי מלת רב מלבד פירושו על הכמות, יש לפרשו מענין גדול ונשגב, כמו כי "ברבים היו עמדי", וכן "וישלח להם מושיע ורב", וז"ש "ת"ח מרבים שלום בעולם", כלומר שהם מראים לעולם השלום הרב והנשגב מה שעיקרו אינו בהסכמת הפעולות כ"א באחדות התכלית, וזו היא שמביא ראייה ממקרא, "ורב שלום בניך", כלומר שלום הצדיקים איננו שלום פחות כשלום הצאן, כ"א גדול ומשובח, ולכן תקן את הקרא ואמר "אל תקרא "בניך" אלא "בניך", כי היחס ביניהם איננו מורה אל השלום הנשגב (כדוגמא שמביא למעלה משני בני יצחק, יעקב ועשו), אבל יחס להם לכונת הזאת תואר "בניך" כנ"ל, וע"ד צחות אמרתי לפרש בזה גם דברי המשורר: "שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול". כי כבר הקדמנו מה שיש מהנזק אם התכמים יסכימו לדבר אחד בלי חקירה ועיון השכל כ"א ע"י שלום פחות שהאחד הולך בעקב רעהו, ואם יפול האחד אין שני להקימו, ולכך ארז"ל דאם כלם מחויבים יצא זכאי, דשוב לא יהפכו בזכותו ויוכלו לבוא לידו מכשול וז"ש "שלום רב לאוהבי תורתך", מלת רב יש לפרש מענין "ריב", כמו "הוי רב את יוצרו", כלומר שבין אוהבי תורה יש שלום של ריב ומלחמה בשלום, והנצמח מזה הוא, ואין למו מכשול", כי ע"י חלוקת הסברות ירדו לעומק העיון וההשכלה.

(קול אומר קרא, ח"א)

סבלנות

יש לפעמים משמיעו דבר אחד בסגנונים שונים החושבים איש את אחיו למתנגדים גדולים, רק באשר איש לא ישמע שפת רעהו; ולחלוקי דעות כאלה טוב להשתמש במדת המתיונות, כדי להטעים לכל אחד דעת חברו, ואולי עי"ז יעשו שלום ביניהם, בראותם כי דעה אחת לשיניהם. אבל יש בישראל גם כתות אשר לא הסגנון בלבד יפריד ביניהם, כי אם בעצם דעותיהן ורחוקות הן זו מזו מרחק רב, ובמקום

שההבדל הוא פנימי ועצמי, כל מה שנוסיף לברר את הדעות וכל מה שנוסיף מתינות, כן תפקנה יותר עיני שני הצדדים לראות כל עומק התהום אשר בין דעותיהם. השלום בין שני כתות כאלה לא יוכל על כן להתכונן על יסוד האחדות בדעות — מטרה שלא תושג לעולם — כי אם רק על יסוד אותה המדה הקדושה, מדת ה' ב' ל' נ' ו' ת בעיני אמונות ודעות, המאחדת לבותיהם של טובי עם ועם בעבודת עמם הכללית, למרות הפירוד שביניהם בדעותיהם הפרטיות, מבלי שידרשו אלו מאלו, כתנאי מוכרח להשתתפות הכחות, קרבנות שכליים או מוסריים בדברים המסורים ללבו של אדם וחשבונו עם נפשו. (על פרשת דרכים, אחד העם).

לך כתוב „אלף“ על הלוח

הנה ראיתי בבית עבומ (פאון-שאפ) אשר לפעמים מוכרים דברים יקרים פחות משויים, וכאשר שאלתי על הדבר אמרו לי כי המשכנות מונחים שם זמן רב ואין פודה אותם וירא המלוה פן יאכלם עש וע"כ הוזיל מחירם — כן הדבר ג"כ בבית מקדשנו; כבר עבר עליו זמן רב שנתמשכן והקב"ה שהוא חונן דל רוצה להחזיר אותו לנו במחיר מועט מאד, כמו"ש חז"ל בשבת: אם משמרים ישראל שתי שבתות מיד נגאלים. ועוד יתן לנו מחיר קטן אפילו מזה, כמו שדרשו חז"ל על הפסוק: חבור עצבים אפרים הנח' לו, אם אפילו יהיו ישראל עובדי ע"ז אבל יהיו אגודים באגודה אחת מיד נגאלים. — ועי"ז יובן ילקוט פלא: „על משמרת אעמודה“ (חבוק ב') התחיל צוח: עד אנה ה' שועתי ולא תשמע וכו', אמר לו הקב"ה: הוי רב את יצרו חרס את חרסי אדמה! הלא בן תורה אתה ולא עם הארץ אתה, לך כתוב א' על הלוח ואחר תאמר הודיעני את הקץ, וכן הוא אומר, ויענני ה' ויאמר, כתוב חזון על הלוחות, ע"כ — המאמר הזה שנלאו בו המפרשים יובן עפ"י דבריכו כמין חומר; „אלף“ מורה על אחדות, ור"ל: אתה שואל מתי יגאלו בני ישראל? התשובה על זה: בעת שיהיו א' ולא ב', וכמו שדרשו חז"ל: אם יהיו בחבורה אחת מיד נגאלים — וזה שאמר, כתוב א' על הלוח! ר"ל, כתוב אותו על לוח לבות בני ישראל ואז שוב לא תצטרך לשאול אותי על הקץ, וכמו"ש יעקב אבינו ע"ה: האספו ואגידה לכם את אשר יקרה אתכם באחרית הימים. ר"ל בעת שתתאספו אז יהיה אחרית הימים. (יד הלוי, לעווין).

והכנעני והפריזי אז יושב בארץ

„ויהי ריב בין רועי מקנה אברם ובין רועי מקנה לזם והכנעני והפריזי אז יושב בארץ“ (בראשית י"ג) — כל המפרשים יגעים לפרש סמיכת סוף הפסוק לתחילתו, וגם יש לדקדק דהיל"ל „והכנעני והפריזי אז בארץ“ כמו"ש למעלה ולמה הוסיף בבאן את המלה „יושב“? — אולם נראה לי שרצה הקב"ה להודיענו כמה רעה המתלוקת וביחוד בעת שהעמים סביבותינו יושבים שקטים בשלום ושלחה ואיש לרעהו יאמר חזק, וישראל רודפים איש את אחיו וחלק לבם והשטן מרקד ביניהם. אוי לאותה בושח! וז"ש: „ויהי ריב בין רועי מקנה אברם ובין רועי מקנה לזם (שזה דבר מוגנה לבית אברם, ולהוסיף עוד דאבון נפש) — והכנעני והפריזי אז יושב (בשלום) בארץ!“ וד"ל. (מנחת יהודה).

ותמלא הארץ אותם

„ויהי כל נפש ויצאי ירך יעקב שבעים נפש“ (בלשון יחיד, לומר שלב אחד היה להם ולא היה ניכר כלל שהיו שבעים נפשות, כי התנהגו בשלום ואחדות. ומה היתה

הסיבה לזאת? „ויוסף היה במצרים“ (ר"ל משום שעוד לא שכתו שע"י המחלוקת שהיה ביניהם נתגלגל יוסף במצרים), „וימת יוסף וכל הדור ההוא“ (ר"ל אבל כמעט שמת שמת יוסף וכל המאורע נמחה מזכרונם), „ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד ותמלא הארץ אותם“ (כאן אומר „אותם“ בלשון רבים, ר"ל שהיו לכתות כתות, והארץ נתמלאה מהם, כי ע"י ריב ומצה שהיה ביניהם תמיד היו רואים אותם תמיד בכל בתי דינים וכו'), „ויקם מלך חדש אשר לא ידע את יוסף“ (ר"ל לא הכיר עוד בהתנהגות העם הזה את יוסף האוהב שלום ורודף שלום, ע"כ נתחדשו גזרותיו). (שם).

יחד שבטי ישראל

„ויהי בישורון מלך“, אימתי? „בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל“, ר"ל ב ש ש ב ט י ו ש ר א ל יהיו ביחד עם ראשי העם וילכו שלובי זרוע זה עם זה, אז יופיע בישורון המלך המשיח, אכי"ר (המהבר).

אשר שם שמות בארץ

יותר מכל העמים סבל עמנו מחוסר אחדות. בשבתו בארצו ובלכתו בגולה היה הפרוד המלאך המחבל והמשחית. עיד בראשית התישבות העם בארץ התפרד לשבטיו, וזאת החליש את כחו ויסבול מהעמים שכניו, אשר התנפלו עליו, כי לא התאחדו כל השבטים יחדיו ללחום מלחמת העם, רק שבט אחד או שבטים אחדים נצאו לבדם את כוכם כל המלחמה. כן היה כמעט בכל מוסד ימי השופטים, עדה שירת דבורה, אשר התאזין על השבטים אשר לא באו לעזרת ד' בגבורים, ורק בימי שמואל הנביא הכיר העם את עותתו, ואז התאחדו כל השבטים ויהיו לעם אחד שלט, ולא אחרה האהדות להראות את פעלה, כי במלחמתם עם ניש העמומי התאחדו השבטים „ויצאו כאיש אחד“ וילחמו וינצחו במלחמה, מעשי שאול מוכיחים, שהוא ראה את אסון העם וסבת אסונו בפרודו, ולכן לקח „צמד בקר וינתתו וישלח בכל גבול ישראל לאמר: אשר איננו יוצא אחר שאול ואחר שמואל, כה ועשה לבקרו“, לאים על העם לבל יעמדו מנגד בצר לאתיהם, ואולי רמו להם, כי כמו הנתחים האלה, שבהיותם מהובלים לגוי אחד חי השור, וכשנפרד ונתחך לנתחים הוא מת, כך — כשהעם מחובר ומאוחד, האחד מרגיש בצרת אחיו, יחיה וינצח את אויביו, ואם יפרד לשבטיו, אם האחד לא ירגיש בכאב חברו, אז יאבדו כל החלקים כלם! וכה היתה האהדות בתקפה עד מות שלמה, והתקופה הזאת, תקופת האהדות, היא התקופה היותר טובה לעמנו כי אז ישב העם בשלוה ויפול אויביו לפניו. אחרי מות שלמה שב הפרוד „לעשות שמות בעם“, מעת שנתלק בית ישראל לשתי ממלכות נחלש כחו ויסבול הרבה משכניו, גם עמודי דתו התרופפו... וכה נמשך הפרוד עד גלות ישראל מאדמתו... וישובם מבלל, אם היו אז מתאחדים כלם כאיש אחד, אם היו כלם שבים לארצם, כי אז יסרו ממלכה כבירה, וד' אחד, הרוצה באחדות עמו ישראל, אמץ ידם וישלח להם עזרתו לבנות בנין עדי עד, כמאמר תז"ל (יומא ט') „אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כלכם בימי עזרא, נמשלתם ככסף שאין הרקב שולט בו. עכשיו, שעליתם כדלתות (פרש"י לחצאין) נמשלתם כארז — שהרקב שולט בו, ע"ש! וגם אותה הבית נחרב וישראל הלך בגולה אך ורק מפני חוסר האהדות והשלום, כדברי תז"ל, שנחרב הבית „בעון שנאת חנם“ ומאז נחרבה ארצנו והלכנו בגולה, מוסר לא לקחנו, עדיין השמן מרקד בינינו, עודנו מחזיקים במחלוקת... עדים הם שמות המפלגות בימינו, אשר רבו בעת האחרונה מאד, וכל מפלגת רודפת וצוררת את המפלגות האחרות. המפלגות האלו צומחות חדשים לבקרים, וכל אחת במטרה חדשה ובשם חדש: „ציונים, סוציאליים,

מזרחים, אנארכיסמען, מתנגדים, פועלי ציון" ועוד... וכל מפלגה דורשת רק בכבוד עצמה וצוררת היא בנכליה את שאר המפלגות, ובין כך הפרץ מתרחב והפרוד מתגדל ועם ישראל שורה בעוניי ובלחץ מבלי שום תקוה לימים יבואו!!!...

ואפשר שרמזו לנו חז"ל על כל אלה במליצתם החדה באמנם (ברכות ז') מנא לן דשמא גרים, א"ר אלעזר דאמר קרא (תהלים מ"ו) לכו הונו מפעלות ד' אשר שם שמות בארץ, אל תקרי שמות אלא שמות, ע"כ! כי אלו לא היו כל כך שמות של מפלגות בישראל. לו היה לכל העם רק שם אחד, "ישראל"! לו שררו אחדות ושלוש בתוך שדרות העם, כי אז לא היו, "לשמה ולשנינה", להרפה ולבוזין בין העמים, וכל העוני והצער, כל הצרות והחרפות, הנח תוצאות מן המפלגות הצוררות אשה את רעותה, וכל עוד שיתרבו השמות של מפלגות, כן תרבנה השמה והשערוריה, השמות והרעות, והשמות האלה גורמים לישראל הרפה ובוזין וצער מרבה מהביל, כי "שמא גרים", ואל תקרא שמות", אי-אפשר שיהיה העם הישראלי, "לשמה" ולשנינה, אלא בשביל השמות של המפלגות, כי רק אלו גרמו צרות ישראל, מאי היותו לגוי עד דיום הזה. (הרכ"ב גומה בספר פל"ב)

ילדה מלקמת וכו'

ואין אני קורא תגר על ההתפלגות למפלגות, כי דבר זה כמעט הוא הכרחי אצל עם מפותח. רק העם העומד במדרגה נמוכה בהתפתחותו יכול ללכת בעינים עצומות אחר מנהיג אחד בדרך אחד, כי לא ידע לבקר את דרך מנהיגיו, ואל כל אשר יתפצו וישוהו, לא יבקש דרכים אחרים ולא יחלק איש על שיטת רעהו, כי לא יבחינו בין טוב לרע. לא כן עם מפותח די צרכו. בניו יפרדו למפלגות שונות, כי האדם שעיניו בראשו לא ילך אחר מנהיגו בעינים עצומות, ואם לא מצאה הן בעיניו דרך רעהו או מנהיגו יסור מאחריו ויבקש לו דרך אחרת, ייסד שיטה חדשה, וכה תוסד מפלגה, והמפלגה תחלק אחרי כן לחלקים, כי יד הבקרת חלקתם. וכן אנו רואים כי דוקא בקרב העמים המפותחים והמקולטורים רבו המפלגות, כי ההתפלגות היא מולדת הבקרת בת הבינה. וכבר אמרו על האשכנזים ש"במקום שיושבים שני אשכנזים שם תווסדנה שלש מפלגות". ולכן אין כל רע בהתפלגות אדרבא היא מעידה על שכל העם שנתגבר לעמוד ברשות עצמו. אבל דא עקא כי המפלגות בקרבנו צוררות אשה לרעותה. האחת אינה מסתפקת בבקרת שהיא מוכרת את שיטת ומעשי חברתה, כי אם היא ליחמת בה בכל האמצעים, והמלחמה לא מלחמת הדעות, שהנשק שמשתמשים בו: אותות ומופתים הגיוניים, רק מלחמת הכח, האחת מרחקת מה שהשניה מקרבת, לא בשביל שמצאה מגרעת בדבר אלא די לה מה שחברתה מקרבת את הדבר, בשביל זה לבד תרחקהו היא. ולכן תפריעה אשה את רעותה ממעשיהן, ועבודתן אינה תיובית, עבודת יצירה, רק שלילית, עבודת הרס, להרוס את בנינו המפלגה האחרת. האחת אינה עוסקת או אינה מסתפקת בהפצת דעותיה ובבנין עפ"י שיטתה ותכניתה, אלא כל הגינה ומעינה במלחמתה עם רעותה, בהריסה את בנינה ובהשלת רפש עליה. ממלחמת מפלגות כזו, כשזו מהרסת בניני זו וזו חותרת תחת זו, נשאר עמנו הרוס משני צדדים. המצב הזה מזכירנו את ספור חז"ל "יתוב רב אמרי ורב אסי קמיה דר"י נפחא, מר א"ל לימא מר שמעתתא ומר א"ל לימא מר אגדתא. פתח למימר שמעתתא ולא שביק מר, פתח למימר אגדתא ולא שביק מר. אמר להו אמשול לכם משל, למה"ד לאדם שיש לו שתי נשים אחת ילדה ואחת זקנה, וילדה מלקמת לו לבנות זקנה מלקמת לו שתורות נמצא קרח מכאן ומכאן. וכו' אימח לכו מילתא דשווא לתרוויכו. כי תצא אש וגו' אמר הקב"ה וכו' אני הצייתי אש בציון וכו' ואני עתיד לבנותה באש" (ב"ק ס'). בספור הזה ובמשל משתקף מצב מפלגותינו ומלחמתן. אם

אחד רוצה בהלכה ונפשו של שני חשקה באגדה בזה אין כל רע. יבקשו שניהם את רבם, שעינו לא צרה בהלכה ולא בהגדה, וישמע מפיו איש מה שלכו חפץ. אבל דא עקא שבעל ההלכה אינו מניח לפתח באגדה ובעל האגדה אינו מניח לפתח בהלכה, כשעינו של זה צרה בחברו אז הם דומים לנשים שכל אחת מלקטת השערות שאינן לה לרצון. ואינן מסתפקות בצמיחת השערות החביבות עליהן, אלא העיקר אצלן לעקור את השערות שאינן לפי רוחן, ושחן רצויות בעיני חברתה. כן המפלגות בעם. כשכל מפלגה שואפת להגשים בחיים את מטרתה, מתאמצת להפיץ דעותיה ולמשוך אחריה חלק גדול מן העם, או את כל העם, אין בזה כל רע לעם, אדרבא הדבר הזה מפיה נשמת חיים באף העם. מלחמת הדעות, התנגדות והתנגשות ההשקפות מפתחות את שכל העם, מבררות ומלבנות את שאלות החיים והעם יודע את אשר לפניו, גם מעוררות הן לפעולה, כי ההכנה הרוחנית התורית (התיאורית) דרושה לכל פעולה ומעוררת לפעולה. וכשהשקפות מנצחות זו את זו בהלכה, מזדככות ההשקפות והדעות ע"י הבקרת, וכל מפלגה נזהרת יותר במעשיה ומשתמרת משגיאה, בהיות עין המפלגה צרתה צופיה עליה ומבקרת מומיה. באחת, מלחמת הדעות מביאה טובה מרובה לעם, אבל במה דברים אמורים כשהמלחמה היא מלחמה בשלום, במתינות וביושר לבב אם כל מפלגה ומפלגה נוכח האמת דרכה בבקרה את חברתה, ורק אשר תשים האמת בפיה תדבר. לא כן הדבר אם במלחמת המפלגות מרקד השטן, אם המלחמה יצאה מבחינת תלמידי חכמים מנצחים זה את זה בהלכה ונכנסה לסוג מלחמת היצר הרע, אם המפלגות אינן דנות בכבוד ראש על דעות מתנגדיהן, אם הן נלחמות בחמה שפוכה ואינן מבקרות אלא בועטות בדעות חבריהן, אז הן מזיקות לעם ומחריבות את עולמו בסכסוכיהן וקטטותיהן. וכן היו, לאסוננו, המפלגות בעמנו עושות. החסידים והמתנגדים רבו בתזקה, לא התוכחו אלא יצאו למלחמה, למלחמת אחים. אחרי כן ובימינו עשו ועושות מפלגות התפשים והחרדים כמעשיהם. החרדים ירחיקו כל דבר חדש, כל תיקון, אפילו לא נגע ולא פגע בדת, לא יחפצו לעשות אפילא כמתוקנים שבהם, מפני שרית "חדש" נודף מהם, אפילו במקום שיש במעשי הצעירים מצוה רבה. הם לחמו בחמה שפוכה בחבת ציון וישוב ארץ ישראל, אף כי הכל מודים שמצוה רבה היא, יען כי הצעירים התפשים החזיקו בת. (אמנם הם החזיקו בה שלא לשם מצוה אלא מאהבת לאום, אבל הבשכיל זה נפסלה המצוה? ואהבת העם האם דבר ריק הוא?) וכזקנה המלקטת השערות השחורות, אף כי נאות הן, רק יען כי שחורות הן, כן מאסו הזקנים בכל תקון חדש, אף כי מועיל וכשר הוא, רק יען כי חדש הוא. על דגלם כתבו "חדש אסור מן התורה" ובשם הדגל הזה לחמו מלחמת תנופה בדור הצעיר. והצעירים עשו כמעשי הילדה המלקטת הלכנות, אף כי נאות הן, אף כי הן הזקנה שפוך עליהן, יען כי לבנות הן. כן השליכו הצעירים אחרי גות את מצות ד', בזו לתורתו ויפרצו מנהגי ישראל הנאים והקדושים, אף כי הדרת הזקנה מרחפת עליהם, לעגו לכל קודש, אף כי מרום ונשגב הוא, קדוש ונעריך, רק יען כי "ישן" הוא, הם כתבו על דגלם, "ישן מפני חדש תוציא" וכן עשו מבלי דעת כי המירו טוב ברע, לא שמו אל לבם כי הישן נעלה ומרומם מהחדש, די היה להם לדעת כי ישן הוא — ויפסלהו. ותחת המנהגים הנעלים, תחת הדעות הנשגבות אשר הורישום הזקנים, תחת המדות הטובות והנאות בחרו במנהגים מפלים ומזוהמים, בדעות נפסדות וגם שפלות ובמדות רעות, יען כי חדשות הן, הברק החיצון, זוהר ה"מאדע" מצא חן בעיניהם, ולא הביטו אל תוכן פן רקוב הוא. די להם רק לדעת כי חדש הוא ויחזיקו בו מבלי מבט פן הקנקן החדש ריק הוא, פן, עוד רע מזה, הוא מלא מים עכורים וסרוחים. חדשות בקשו, ישנות הרסו רק בשביל להוציא ישן מפני חדש, וילחמו מלחמת תנופה בזקנים החרדים, וכה נפוצה מלחמת אחים בכרם ישראל, ובהלחמם רמסו את כרם ד',

אלה עקרו עצי פרי, ואלה קצצו בנטיעות, ויחריבו ויתבלו את כרם ישראל. אלה עקרו את הישנים ואלה לא נתנו לנטע אפילו עצי פרי חדשים, הדור הצעיר בזה ליקחת אם, למסורת אבות, והזקנים הרחיקו גם את הטוב והמותר שבמתוקנים שבהם, ועמנו נשאר קרח מכאן ומכאן.

את הלקת הזה אנו שומעים מדברי ר"י נפחא ומשלו החד והחלק אשר נשא באזני התלמידים, בראותו שכל אחד אינו מסתפק בשאיפתו לאשר בחר, אלא כל אחד רוצה להפריע את אחיו, זה אינו מניח לפתח בהלכה וזה אינו מניח לפתח באגדה. נוסף לזה א"ל, "אימא לכו מלתא דשויא לתרווייכו" דבר ששניכם צריכים לדעת מהיום והלאה, לבל יעבוד כ"א עבודה שלילית, להפריע מעשי ושאיפת חברו. "אמר הקב"ה אני הציתי אש בציון" כי "לא הרבה ירושלים אלא בעון שנאת חנם" בעון אש המחלקות והפרוד, אש המחלקה שרפה את עירנו והחריבה את ארצנו. המחלקה היתה גורם טבעי לרפינות וגורם השגחי, כי בעון הזה, בחום האש הזה הצית ד' ציון. ואמנם מה נכון הדמיון שמדמים מחלקה לאש, (הדמיון הזה ישן נושן הוא) האש מכלת ע"י הפרידה את החלקים שבדבר שאחזה בו, וע"י הפרדת היסודות יאכל הדבר. וכן ריב ומחלקה מפרידים ומרחקים את המפלגות זו מזו וע"י זה יחלש העם ויאבד, כי כמו בחבורו וחיוו באחדותו, ובהאבד אחדותו יאבדו עזו וחיוו. וחורבן עמנו ואסונו היה בעון המחלקות. בעון שנאת חנם. המחלמות והקטטות בין המפלגות קרבו קצו ויורידוהו משאתו.

אבל זאת לדעת כי האש מפרדת וגם מחברת. ע"י האש מחברים שתי חתיכות מתכת עד כי תתלכדנה לאחת, כי ע"י התרחקות האטמים זה מזה בכח האש יתרכך הברזל ואז נקל להטותו ולחברו ע"י הכאת הפטיש או לחיצה חזקה. וכן משפט עם שאש המחלקה הפרידה בין חלקיו, אז יחלש ואז יתרכך... ואם ירגיש אז לחיצה מן החוץ... אם יך עליו הפטיש... יתחברו חלקיו הנפרדים. הצרות והפגעים ישיבו את אחדותו, הלחיצות שמנצחו לוחצים אותו, אחרי כי נחלש בתגרת יד התגרות והמדנים, הן תקרבנה את מפלגותיו אשה לרעותה עד כי ישוב העם לשלמותו, ואז ישוב כמו וישוב לאיתנו ולכבודו. "אני הצתי אש בציון" חורבן ירושלים בא ע"י המחלוקת, ובאש אני עתיד לבנותה" אסונה יגרום בנינה, רפיון העם וירידתו שבאו לו בעון שנאת חנם ישיבו לו אחדותו, כמו ומקומו. כמאמרם, "בתשעה באב נולד משיח". "באש אני עתיד לבנותה". אבל לזה דרושה לחיצה חזקה, הכאת הפטיש... מה שלא חסר ולא יחסר לנו, בגלותנו.

(ישראל ותורתו).

אוצר הדרוש וההטפה.

פון דער בימה.

דער פערד און זיין רייטער

(דרוש לפרשת בשלח)

הרב שלום ראבינאוויץ.

1

אשורה לה' כי גאה גאה סוס ורוכבו
רמה בים: עזי וזמרת יה ויהי לי
לישועה:
(שמות ט"ו — א', ב')

אויף די דאזיגע צוויי פסוקים וואס איד האב גענומען אלס טעקסט פֿרעגען זיך פֿאלגענדע פֿראגען:

1) די מליצה „כי גאה גאה“ איז ניט אזוי גלאט אָדער שפּראַכמעסיג ווי צ. ב. ש. „כי נתגאה“ אָדער „נתגדל“ אָדער „נתעלה“, וועלכע איז די דיכטיגע איבערזעצונג פֿון „גרויס ווערען“ אָדער „ערהאָבען ווערען“.

2) דער וואָרט „רמה“ פֿיר „וואָרפען“ האָט ניט קיין גלייכען אין העברעאיש: ער געפינט זיך נור אין די אַראַמעאישע קאָפיטלען פֿון דניאל: „ורמו לגוב אריותא“ — אין העברעאיש מיינט גאר „רמה“ „ערהויבען“ — פֿונקט דער קאָנטראַסט פֿון „וואָרפען“.

3) וואָרום בעזינגט משה מיט אַזאַ בענייטערונג דעם פֿאָקט אַז דער פֿערד איז געוונקען געוואָרען צוזאַמען מיט זיין רייטער? מיט וואָס האָט זיך דער פֿערד פֿערוינדיגט? ער וואָלט דאָך געבאָד געלאָפֿען מיט די זעלבע שנעליגקייט ווען זיין רייטער וואָלט געפֿיהרט מתנות פֿיר די אידען אַנשטאָט זיי צו וועלען דערטרונקען.

4) „עזי וזמרת יה“ ווערט געוועהנליך איבערזעצט: „מיין קראַפט און מיין געזאַנג איז גאָט“ — אָבער דאָס איז ניט גראַמאַטיקאַליש ווייל

דער ווארט „וזמרת“ איז א נסמך צו „יה“ און לאָזט זיך ניט איבערזעצן אויף דיעזע וועג.

צוליבע דיעזע אַלע פראַגען בין איך גענייגט צו זעהן א טיעפערע כוונה אין די ווערטער „סום ורוכבו רמה בים“ ווי די וועלט לערנט דערין.

די טרויעריגסטע טראַגעדיע אין דער וועלט איז צו זעהן ווי א גאַנצע פאָלק איז פערשקלאַפט. הגם אין אמת'ן איז דאָר דער זעלבער מיטלייד מיט אַז איינציגע מענשען ווען ער ליידעט שמערצען ווי מיט א גאַנצע פאָלק, איז דען ניט א פאָלק צוזאַמענגעזעצט פון יחידים? אָבער דאָס איז שוין דער נאַטור פון מענשען אַז ער ווערט מעהר נתפעל פון אַז אומגליק ווען ער קומט אויף א גרויסע מאַסע מענשען אַלס ווען דער זעלבער אומגליק וואַלט קומען אויף א יחיד. למשל ווען איהר לעזט אַז א טריין איז אַרונטער פון די רעלסען און הונדערטער מענשען זיינען געטויטעט אָדער פּערוואַנדעט געוואָרען מאַכט עס אויף אייך א טיעפען איינדרוק. אָבר ווען איהר לעזט אַז איין מענש איז געטויטעט געוואָרען גיט איהר א גענעץ און איהר לעזט ווייטער.

און אזוי טיעף איז די וועלט געריהרט צוועהענדיג די ליידען פון א געדריקטע פאָלק אַז זי מאַכט ניט קיין אונטערשייד פון וועמען די פאָלק איז אונטערדריקט, וועדער פון א פרעמדע פאָלק, אזוי ווי אירלאַנד אונטער'ן יאָר פון ענגלאַנד, אָדער זי ליעגט אונטער די פיס פון אייגענע מיראַנען, אזוי ווי רוסלאַנד איז געלעגען אונטער די ראַמאַנאָווס.

איז אמת'ן איז אָבער דער אונטערשייד זייער גרויס — א פאָלק וואָס ווערט געפייניגט פון א פרעמדע מיראַנישע רעגירונג איז גלייך צו א מענשען וואָס איז אַריינגעפאַלען אין די הענד פון א באַנדע רויבער וועלכע האַבען איהם געבונדען הענט און פיס און איהם געמאַכט אינגאַנצען הילף-לאָז — אַזעלכער פּערדיענט טאַקי די סימפּאַטי פון דער גאַנצער וועלט. ניט אזוי איז אָבער א פאָלק וועלכע לאָזט זיך פייניגען פון אַז אייגענעם מיראַן: אַזא פאָלק איז געגליכען צו דעם נאַרישען אינגעל וועלכער איז געשטאַנען ביי א בוים און געוויינט; ווען מענשען זיינען צוגעגאַנגען זעהן וואָס טהוט זיך מיט איהם האַבען זיי געפונען אַז ער האַלט איין ברעג שטריקעל איינגעביסען אין מויל און דער צווייטער ברעג איז אַרומגעבונדען אַרום אַ בוים און ער שטעהט און וויינט — די מעשה איז אזוי געווען: אַ צווייטער אינגעל האָט געשפּיעלט מיט איהם אין פּערדלאַד — יענער איז געווען דער דרייווער און ער איז געווען דער פּערדיל — צום שלום האָט יענער אַרומגעבונדען זיין ברעג אַרום בוים און איז אַוועקגעגאַנגען: דיעזער איז געשטאַנען מיט זיין ברעג שטריקעל אין מויל און געוואַרט אימיצער זאָל איהם קומען אַבבינדען — די מענשען וועלכע האַבען דער-זעהן דיעזע סצענע האַבען זיך גאַנץ גוט פאַנאַנדערגעלאַכט און אויסגע-שריען: „שוטה! לאַז אַרויס די שטריק פון מויל און געה וואו דו ווילסט!“ דאָס זעלבע קען מען אויך זאָגען צו א פאָלק וועלכע ווערט געפייניגט פון איהר אייגענע דעספּאָטישע רעגירונג: „שוטים! מיט איין הויך פון

איער מויל קענט איהר דאך צורייכען די קייטען און ווערען פריי!" — און אויב זיי זיינען טאקע אזעלכע שוטים אז זיי האבען דערויף קיין שכל ניט פערדיינען זיי ניט אונזער סימפאטיה.

איהר וועט אפשר זאגען עס איז ניט אזוי לייכט ווי עס רעדט זיך — די פאלק וויל טאקע זיין פריי אבער וואס טהוט מען אז די רעגירונג האט א גרויסע ארמיי וואס איז פערטיג די פאלק צו דערטרינקען אין בלוט ווי גור זיי וועלען מאכען אז אויפשטאנד? — אבער ווער איז די ארמיי? קינדער פון דער זעלבער פאלק! ווען קינדער זיינען וויליג צו מאַרדען זייערע אייגענע טאטעס און ברודער כדי צופריעדענצושטעלען א בלוט-דורשטיגע דעספאט. זיינען זיי ווייטער ניט ווערט אונזער סימפאטיה.

2

די ווארהייט איז אז ווען איהר זעהט א פאלק וועלכע ווערט געפיר-ניגט פון זייער אייגענעם הערשער און זייערע אייגענע צינאווינקעס זאלט איהר וויסען אז דאס איז א פאלק פון פייגלינגע: א פאלק וואס לעגט זיך ראקום און לאזט זיך רייטען פון א הויפען שארלאטאנעס, ווייל עס איז ניטא קיין פאלק אויף דער וועלט וואס קען זיך ניט בעפרייען פון יאך פון איהרע אייגענע דעספאטען.

מיר קענען אנווייזען אויף אייניגע פעלקער וואס האבען זיך קיינמאל ניט געלאזט פערשקלאפען פון זייערע אייגענע קעניגע אדער צינאווינקעס — גור איד וועל ניט געהן זוכען ביישפיעלע אויף פרעמדע פעלדער: אונזער אייגענע פאלק איז דער בעסטער עקזעמפלאר פון א פאלק וואס האט ניט ערלויבט איהר קעניג צו רייטען אויף איהר. — ווען אידען האבען זיך פערוואלט א קעניג האט עס שמואל הנביא שטארק פערדראָסען: ער האט מורא געהאט טאמער וועט דער קעניג פארוואנדלען דאס אידישע פאלק איז א פאלק פון שקלאפען, ווי עס איז צוגעגאנגען אין יענער צייט ביי אלע אנדערע נאציאָנען. — אבער אידען האבען באלד בעוויזען אז זיי לאזען קיינעם ניט רייטען אויף זייער רוקען אפילו ניט זייער אייגענעם קעניג. ווען זייער ערשטער קעניג שאול האט זיך א מאָל פערגלוסט צו טויטען זיין זון יהונתן צוליעב דעם וואס דער לעצטער האט ניט וויסענדיג עובר געווען אויף א שבועה וואס זיין פאטער האט בעשווארען זיין ארמיי, האט זיך די פאלק אויפגעהויבען און אויסגעשריען אין איין קול: „זאל יונתן וועלכער האט געבראכט אזא זיעג צו דאָס אידישע פאלק שטארבען? מיר שווערען ביי גאט אז קיין האר פון זיין קאפ וועט ניט געמינערט ווערען און דאָס פאלק האט גערעמעט יונתן און ער איז ניט געטויטעט געווארען.“ — פונקט אזא געשיכטע האט א מאָל געטראָפּען אין רוסלאַנד, אבער בעמערקט דעם קאנטראסט: פיאטער דער גרויסער האט א מאָל געווארפען אן אומ'הן אויף זיין איינציגען זוהן און האט בעשלאָסען איהם צו טויטען, אבער דאָן האט זיך ניט געפונען קיין איינציגער פון פאלק, פון די קלענסטע ביז די גרעסטע, וועלכער זאל וואַגען צו זאָגען דעם צורייצ-

טען דעספאט אז ער טהוט ניט ריכטיג; ווען דער קעניג האט כלומרשט געשטעלט דעם אומגליקליכען זוהו פאר א געריכט האבען די ריכטער גאנץ גוט פארשטאנען דעם קעניג'ס פערלאנג און האבען שקלאפיש אויסגע-שפראכען א טויט אורטהייל איבער'ן אומגליקליכען. און די ענדע איז געווען אז דער קעניג האט איהם געטויטעט מיט די 'אייגענע הענד, און אפילו נאכדעם האט זיך ניט געפונען קיינער צווישען פאלק וואס זאל פראטעסטירען געגען דיעזע ווילדע טהאט.

אירען זיינען געווען די ערשטע אין דער היסטאריע וועלכע האבען גע-שיקט דעלעגאטען צו א נייעם קעניג אין דעם טאג פון זיין קרוינאציע און האבען געפאדערט געוויסע פאליטישע און עקאנאמישע רעפארמען, און ווען ער האט געגעבען א צור'הכעים/דיגען אנטווארט „אבי יסר אתכם בשומים ואני איסר אתכם בעקרבים“, האבען זיי רעוואלטירט געגען איהם און אויפגענומען אן אנדער קעניג.

און אפילו אין דעם פערלויף פון אונזער לאנגען גלות ווען מיר זיינען געלעגען ביי אנדערע פעלקער אין די הענד אויף טויט און אויף לעבען, האט זיך דאס אידישע פאלק פון דעסטוועגען ניט געלאזט פערשקלאפען. — אייד איז געוויס בעוואוסט אז אין די צייטען פון מיטעל-אלטער איז געווען איינגעפיהרט אין יעדע לאנד א געוויסע עקאנאמישע סיסטעם וועלכע ווערט אנגערופען אין דער היסטאריע „פעדאליזם“, אדער אין פויליש „פאנסציונע“ — לויט דיעזען סיסטעם איז דאס גרעסטע טהייל פון די פראסטע פאלק געווען פערשקלאפט ציי אייניגע שררות. — נאכ'ן שכל נאך וואלט אויסקומען אז אירען האבען געדארפט זיין די ערשטע שקלאפען, ווייל זיי זיינען דאך געווען שכנים אין יעדע לאנד, זיי האט מען דאך פיינד געהאט איבעראל, און זיי האבען דאך ניט געהאט ווער עס זאל זיך פאר זיי אננעהמען — אבער דער פאקט איז אז איהר קענט ניט געפינען קיין איין מדינה וואו אירען זאלען האבען געווען פערקויפט צו אירגענד וועלכען פרייז אלס שקלאפען אדער אז א פרייז זאל מאכען אן ערנסטען פערזוך צו פערשקלאפען זיינע אירען — ווייל די אידען-פרעסער פון אלע דורות פיהלען אינסטינקטיוו אז א איד וועט זיך בעסער לאזען טויטען איידער פערשקלאפען.

די אידישע תורה האט אויך שטארק פיינד געהאט א מענשען וואס לאזט זיך פערשקלאפען — ווען א קנעכט האט ניט געוואלט ארויס פריי ווייל ער האט געוואגט „אהבתי את אדוני“, האט די תורה געהייסען צו בויערען זיין אויער צום טהיר, וכמו שאמר ר' יוחנן בן זכאי: אוון ששמעה על הר סיני, כי לי בני ישראל עבדים וה'ר וקנה אדון לעצמו תרצו.

פונקט פערקעהרט איז געווען דער פאליטישער צושטאנד אין מצרים — דארטען זיינען די פאלק געווען אמת'ע שקלאפען צו זייערע אייגענע טיראנען — דער פאליטישער סיסטעם פון מצרים איז געווען א קייט פון

שקלאפעריי — די פאלק זיינען געווען שקלאפען ביי דער ביוראקראטיע, ד. ה. ביי די בעאמטע וואס פרעה האָט אוועקגעשטעלט, און די בעאמטע, אפילו די העכסטע פירסטען אין מיניסטארען זיינען געווען שקלאפען צו פרעה'ן. — אייהר וועט בעמערקען אַ וואונדערבארען פאקט אז אין די גאַנצע געשיכטע פון די שקלאפעריי אין מצרים וואָס פערנעהמט אין דער תורה גאַנצע פיער סדרות ווערט אין קיין אָרט ניט בענוצט דער אויסדרוק „שרי פרעה“ (כמו שנאמר אצל אחשוורוש, „שרי המלך“, „לכל שריו ועבדיו“ וכו') נור עס ווערט איבעראל געזאָגט „עבדי פרעה“, ווייל זאָגט די העכסטע בעאמטע פון מצרים זיינען געווען שקלאפען ביי פרעה. (ולפי זה יוכן היטב הפתגם הידוע „מכית עבדים“ האָמור כמה פעמים אצל זכירת יציאת מצרים, שר"ל מכית המצריים שגם הם היו עבדים, ואתם היותם עבדים לעבדים — וזהו ג"כ כוננת הו"ל בבוארם: „עבדי הם ולא עבדים לעבדים, וד"ל).

און אז די מיניסטארען אליין זיינען געווען ניט מעהר ווי „עבדים“ טא וואָס איז שוין געווען דאָס פראָסטע פאָלק? זיי זיינען איינפאָד געווען פערד אויף וועלכע פרעה און זיינע שקלאפישע בעאמטע זיינען געריטען — און אזוי געפינען מיר טאָקי אין אונזער פרשה: „ויהפך לבב פרעה ועבדיו (ר"ל שריו) אל העם ויאמרו מה זאת עשינו“ — דער ישוב הרעת אויב מען זאל נאָכיאָגען די אידען אָדער ניט איז נור געווען צווישען פרעה און זיינע מיניסטארען. אבער דאָס פאָלק האָט ער געהאַלטען גלייך מיט זיינע פערד, ווי דער פסוק זאָגט עדות: „ויאסור את רכבו יאת עמו לִקַח עמו“ — אזוי גוט ווי ער האָט איינגעשפּאַנט זיינע פערד ניט פּרעגענדיג ביי זיי אזוי האָט ער גענומען דאָס פאָלק (לִקַח עמו) ניט אָנפּרעגענדיג ביי זיי. (העם לא רצה לידוּף אחרי בני ישראל מחמת שכבר הכירו במצרים שה' נלחם להם, וכן מעיד הכתוב שאמרו: „אָנוסה מפני בני ישראל כי ה' נלחם להם במצרים“, שהמלך „במצרים“ אין לה ביאור, ולזה הוכרתו הו"ל לאמר, שהמצרים ראו שכשם שהם טובעים בים כן גם אותם שנשארו במצרים הוכו שם ג"כ ביד ה' — אבל לפי פשוטו הביאור, אָנוסה מפני בני ישראל כי גם במצרים כבר ראינו שה' נלחם להם, — אבל מתי הרהיבו עוז בנפשם לאמר זאת בעת שהיו טובעים בים, ולא בעת שלקח אותם פרעה נגד רצונם).

4

יעצט קענען מיר שוין פערשמעהן דעם צוועק פון דערטרינקען די מצריים אין ים־סוף — פראָסטע מענשען דיינקען אז דער איינציגער ציעל איז געווען נקמה — ביי גאָט איז ניטאָ קיין נקמה אָהן אַ העכערען ציעל: פערקעהרט מיר געפינען אז גאָט האָט שטאַרק רחמנות געהאָט אויף די מצריים ווען זיי האָבען זיך געראַנגעלט מיט די וועללען פון ים. (כמו שאמרו הו"ל שבעת שבקשו המלאכים לאמר שירה, אמר, מעשי ידי טובעים בים ואתם מבקשים לאמר שירה) — דער אמת איז אז גאָט האָט געוואָלט איינמאַל פאַר אַלעמאַל בעווייזען די גאַנצע וועלט דאָס אזוי גוט ווי ער האָט פייגט די דעספּאָטען וועלכע ווילען רייטען אויף אַ פאָלק אזוי

האָט ער אויך פיינט אַ פּאַלק פון פייגלינגע וועלכע לאָזען אויף זיך ריימען!

יעצט ערשיינט אַ נייע ליכט אויף די פּסוקים פון שירת הים וועלכע איד האב גענומען אַלס טעקסט פון דיעזע דרשה. — משה האָט זיך ניט געפרעהט וואָס די אונשולדיגע פיער־פּיסגע פערד טרינקען זיך אין ים; די ווערטער „סוס ורוכבו“ זיינען אַ הויך פּאַעטישע מליצה אויף די דעם־פּאַטען פון איין זייט און די טרוסען (פייגלינגע) פון דער אַנדערער זייט, אין וועלכע די אַלמע עגיפטישע פּאַלק אין געווען צוטיילט. — זאָגט משה: „אשירה לה' כי גאה גאה“, איד זינג צו גאָט וועלכער זייענדיג זעלבסט גרויס (גאה) האָט ער אויך געוואָלט אריינגעבען אַביסעל גרויסקייט און שטאַלץ אין די מענשהייט (גאה) און צו דיעזען צוועק „סוס ורוכבו רמה בים!“ דעם צוויי־פּיסגע פערד, דאָס הייסט דעם שקלאַף, און זיין רייטער, דאָס הייסט דעם דעספּאָט, דעם שקלאַפּע־טרייבער, ביידען האָט ער אריינגעוואָרפּען אין ים, ווייל ביידע צוגלייך זיינען ביי איהם פּערהאַסט.

5

דער לעסאָן האָט ניט אינגאַנצען געווירקט. די צוויי־פּיסגע פערד און זייערע רייטער זיינען ניט אינגאַנצען אויסגעגאַנגען פון דער וועלט, ווייל עס זעהט אויס דאָס עס איז איינגעזאַפּט אין די בלוט פון מענשען אַז געוויסע פון זיי זאלען זיין פערד און אַנדערע פון זיי זאלען זיין רייטער.

געדיינקט איהר ווען מיר זיינען געווען קינדער אין חדר און מיר האָבען זיך געשפּיעלט אין פּערדלאַד, זיינען געווען געוויסע קינדער וועלכע האָבען געוואָלט ניט אַנדערש זיין די פּערדלאַד און אַנדערע האָבען דוקא געוואָלט זיין דרייווערס. — דיעזע נאַטור פּערבלייבט אויך ביי די זעלבע קינדער ווען זיי ווערען גרויס — איהר וועט גאַנץ אַפּט זעהן ווי אַן אימיגראַנט קומט אַריבער אין אַמעריקא אַהן אַ סענט און אין פּערלוויז פון אייניגע יאָהר ווערט ער אַן אַרבייט־געבער אַדער ווי מען רופט עס אין דיעזע לאַנד אַ „באַסס“ — מענט איהר זיכער זיין אַז דיעזער איז קליינערהייט ניט געווען קיין פּערדיל נור אַ דרייווער... און אַ מאָל וועט איהר זעהן פּערקעהרט, מענשען וואָס זיינען קלוג און טאַלאַנטפּאַל און אַ מאָל בעזיצען זיי אויך אַ רעכט ביסעל קאַפיטאַל, און דאָך בלייבען זיי אַרבייטער ביי אַן אַנדערען דעם גאַנצען לעבען. זאַלט איהר וויסען זיין אַז דיעזע מענשען זיינען קליינעררהייט אימער געווען די פּערדלאַד... עס זיינען פּאַראַן פּראַסטע פּערד וואָס פיהרען זאַמד און שטיינער און עס גיבען ניטע פּערד וואָס געהען אַנגעטאָן אין זילבערנע שפּאַז־געצייג און נעכטיגען אין פּראַכטפּאַלע שפּאַז־לען וואָס זעהען אויס ווי פּאַלאַצען, אַבער פּערד בלייבען זיי אַלענפּאַלס — אַזוי זיינען אויך פּאַראַנען אַרבייטער וואָס ליגען טיעף אין דר'ערד אין די קוילע־מינען און קריגען וויידזשעס וואָס איז גענוג נור אויף לחם צו זיין לחץ, און עס זיינען פּאַראַן אַרבייטער וואָס קריגען פּופּציג טויזענד

טאלער א יאהר, אבער ביידערליי זיינען קליינערהייט געווען פערדלאד און זייערע חברים האבען זיי אנגעטריבען...

אבער הגם דער לעסאן פון יציאת מצרים האט ניט אינגאנצען גע- ווירקט אויף דער וועלט איז דאך די מענשהייט געווארען פיעל פרייער ווי איז יענע אוראלטע צייטען — די דעספאטען זיינען געווארען אביסעל ווייכער און די צווייפסיגע פערד זיינען געווארען אביסעל קליינער. אין אונזער צייט מוז אפילו דער גרעסטער דעספאט זיה רעכענען מיט'ן ווילען פון פאלק און דאס האט די וועלט צו פערדאנקען די וואונדערבארע דראמא וואס האט זיך אבגעשפיעלט א מאל אויף די ברעגען פון ים-סוף. די מענש- הייט האט איינגעזעהן אז נאט האט פיינד ביידען צוגלייך, דעם צווייפסי- גען פערד אזוי גוט ווי זיין רייטער.

יעצט קענען מיר שוין פערשטעהן ווארום משה האט אויסגעקליבען דעם לשון „רמה“ וואס מיינט ביידע זאכען „ווארפען“ און „ערהויבען“ אנצור- ווינקען אז דורך דעם וואס נאט האט „אריינגעווארפען“ די מצריים אין ים האט ער דערהויבען די גאנצע מענשליכע ראסע צו א העכערע מדרגה פון מענשליכען שטאלץ — „סוס ורוכבו רמה בים!“ — די פערד און די רייטער פון אלע צייטען און פון אלע ערטער האט ער דערהויבען צו א העכערע מדרגה דורך די עפיזאדע פון ים-סוף.

6

גאט נעהמט קיינעם ניט ארויס פון שקלאפעריי וצו פרייהייט סיידען דער שקלאף זעלבסט מאכט פריהער אז ערנסטען פערזוך ארונטער צו וואר- פען פון זיך די קייטען — און אזוי געפינען מיר טאקע אין דער זעלבער פרשה פון דיעזען שבת: מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו! — וואס זיינען דאס פאר ווערטער? אז די אידען געפינען זיך נעבאך אין אזא צרה. גדר מזה וגדר מזה, פון איין זייט די מצריים און פון אנדערען זייט דער ים, און משה שרייט נעבאך צו גאט, זאגט גאט: וואס שרייסטו צו מיר? רייד צו די פאלק און זאלען זיי געהן פארווערטס! — דער תירוץ איז אז אפילו איז די גרעסטע עת צרה וואס קען קומען אויף א מענשען טהוט גאט ניט קיין נסים סיידען דער מענש אליין פאנגט אן עטוואס צו טהאן פאר זיך — „מה תצעק אלי“, וואס פערלאזסטו זיך בלויז אויף מיר, „דבר אל בני ישראל ויסעו“, זאלען זיי אנפאנגען צו געהן, אפילו אין ים, נאכדעם וועל איד זיי העלפען.

יעצט ווערט קלאהר פאר אונז דער צווייטער פסוק פון אונזער טעקסט: „עזי וזמרת יה“ — מיין אייגענע קראפט מיט מיין תפלה צו גאט (רינה זו תפלה), ביידע צוזאמען האבען גורם געווען „ויהי לי לישועה“, ד. ה. גאט האט מיר געהאלפען נור דאן ווען איד האב צוזאמען מיט מיין תפלה אויך ארויסגעוויזען מיין אייגענעם קוראזש.

חומר לדרוש.*

פרשת בשלח

אגדות חז"ל

ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים. למה מפני שמעו שכמו של אפרים ויצאו ממצרים עד שלא שלם הקץ ונהרגו מהם שלשים רבוא וכו' והיו עצמותיהן שטוחין בדרך חמרים חמרים, שכבר עברו עליהן שלשים שנה, אמר הקב"ה אם יראו ישראל עצמות אחיהן שטוחין בדרך יחורו למצרים, משל למהד"ד למלך שנשא אשה במדינה אחרת ובקש להוליכה למדינתו, הושיבה באפריון ולא הספיק ליכנס למדינה עד שמתה אשתו וקברה על פתח המדינה, אח"כ נשא אותה, אמר המלך הריני מסבבה שלא תראה קברה של אחותה ותחזור לה. כך אמר הקב"ה מוטב שיהיו ישראל מסבכין את הדרך כדי שלא יראו עצמות אחיהם מושלכין בדרך ויחזרו למצרים וכו' והלא דברים ק"ו, מה אם קץ שעבוד אבותינו שהוא מפורש מעו בחשבוננו ויצאו מקודם ונכשלו, קצנו שכתוב בו, „כי סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ“ על אחת כמה וכמה שמועין המחשבין, מכאן אמרו, תיפת דעתן של כחשבי קצין (סנהדרין צ"ז).

ויקח משה את עצמות יוסף עמו — להודיע חכמתו וחסידותו של משה שכל ישראל עוסקים בבזיה ומשה עוסק במצות עצמות יוסף. ומשה היכן היה יודע קבר יוסף? אמרו סרח בת אשר נשתיירה מאותו הדור, והיא תראה למשה קבר יוסף, אמרה, במקום הזה עשו לו מצריים ארון של מכתת ושקעותו בתוך נילוס. בא ועמד על נילוס ונמל צרור וזרק לתוכו וצעק: יוסף! יוסף! הגיעה השבועה שנשבע הקב"ה לאברהם אבינו לגאול את בניו, תן כבוד לה' אלהי ישראל וא'ל תעבב גאולתנו, מיד צף ארונו של יוסף ונמלו משה, עם ארונו של יוסף היו הארון והשכינה וכו' והיו עוברים ושבים אומרים מה טיבו של שני ארונות הללו? והם אומרים להם זה ארונו של מת וזה ארונו של חי העלמים, ושואלים, מה טיבו של מת להלך עם ארון חי העלמים? ואומרים להם, המונח בארון זה קיים מה שכתוב במונח בארון זה — במונח בארון זה כתיב: אנכי ה' אלהיך, וביוסף כתיב: התחת אלהים אני, במונח בארון זה כתיב: לא יהיה לך אלהים אחרים, וביוסף כתיב: את האלהים אני ירא (מכילתא בשלח פ"א).

ויהפך לכב פרעה ועבדיו אל העם, אמרו אילו לקינו ולא שולחנו כדי הוא, אילו לקינו ושולחנו ולא היו נומלין ממוננו כדי הוא לנו, אלא לקינו

(* הערה — מכאן ואילך החומר לדרוש יהיה כלו מענין פרשת השבוע ולא מענין הטחעמא של הרשה הקודמת. — השנוי הזה נעשה לבקשת רבים מן הקוראים,

ושילחנו ונטלו ממוננו. — משל למהד"ד לאחד שאמר לעבדו צא ותבא לי דג מן השוק, יצא והביא לו דג מבאיש, א"ל בגזרה או תאכל הדג או תלקה מאה מכות או תתן לי קנס מאה מנה, א"ל הרני אוכל, התחיל לאכול ולא הספיק לגמור עד שאמר הרני לוקה, לקה ששים ולא הספיק לגמור עד שאמר הרני נותן מאה מנה, נמצא אוכל את הדג המבאיש ולוקה ונותן מאה מנה. כך נעשה למצוריים, לקו, ושילחו, וניטל ממונם (מכילתא בשלח פ"א).

ויקח שש מאות רכב כחור. — משל מי היו (הסוסים) ? אם תאמר משל מצרים, והלא כבר נאמר וימת כל מקנה מצרים, ואם תאמר משל פרעה, והלא כבר נאמר וגם מקננו ילך עמנו, אלא משל הירא את דבר ה' מעבדו פרעה. הרי למדנו שהירא את דבר ה' גם הם היו תקלה לישראל, מכאן אמרו טוב שבמצרים הרוג, טוב שבנחשים רצוץ את מחו (תנחומא).

ויצעקו בני ישראל אל ה' — שתי ירושות הנחיל יצחק לשני בניו, הנחיל ליעקב הקול, וכן הוא אומר הקול קול יעקב, והנחיל לעשיו הידים שנאמר והידיים ידי עשו, עשו היה מתגאה בירושתו שנאמר, לא תעבור בי פן בהרב אצא לקראתך, ויעקב מתגאה בירושתו שנאמר ונצעק אל ה' אלהי אבותינו, ולעתיד לבוא שניהם נוטלין שכרו, עשו נוטל שכרו שנאמר, כי רותה בשמים תרבי על אדום תרד, ויעקב נוטל שכרו שנאמר, עוד ישמע במקום הזה וגו' קול ששון וקול שמחה (שמות רב פ' כ"א א').

ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם —

ר' יהודה אומר, משל למהד"ד לאחד שהיה מחלך בדרך והיה מנהיג את בנו לפניו, באו לסטים מלפניו ורצו לשבותו, נטלו מלפניו ונתנו לאחריו, באו לסטים מלפניו וזאבים מאחוריו, נטלו ונתנו על זרועותיו, התחיל הבן מצטער מפני החמה, פרש עליו אביו בגדו, רעב האכילו, צמא השקהו, כך עשה הקב"ה, כמשה"כ, ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותי ולא ידעו כי רפאתים, הצטער מפני החמה פרש ענן למסך ואש להאיר לילה, הרעיב האכילו, כמשה"כ הנני ממטיר לכם לחם מן השמים, הצמא השקהו מים, כמשה"כ ויוציא נחלים מסלע (מכילתא).

ויבואו בני ישראל בתוך הים — ר"מ אומר בלשון באחד ור"י אומר

בלשון אחר, ר"מ אומר כשעמדו שבטים על הים זה אומר אני יורד תחילה לים וזה אומר אני יורד תחילה לים, מתוך שהיו עומדין וצווחין קפץ שבשו של בנימין וירד לים תחילה, שנאמר שם בנימין צעיר רודם וכו' ומה שכר נטל בנימין שירד לים תחילה ? השרה שכינה בחלקו וכו' ר' יהודה אומר בלשון אחר, כיון שעמדו שבטים על הים זה אומר אין אני יורד תחילה לים וזה אומר אין אני יורד תחילה, מתוך שהיו עומדין ונוטלין עצה קפץ נחשון בן עמינדב ונפל לים, עליו הכתוב אומר הושיעני ה' כי באו מים עד נפש, מיד אמר הקב"ה ואתה הרים את מטך (מכילתא).

סוס ורוכבו רמה בים — הקב"ה מביא סוס ורוכבו ומעמידם לדין ואומר

לסוס, למה רצת אחרי בני ? וחוא עונה, מצרי הריצני בעל כרחי, ואומר למצרי, למה רצת אחרי בני ? וחוא אומר, הסוס הריצני בעל כרחי. מה עושה הקב"ה ? מרכיב את המצרי על הסוס ודן אותם יחד. שאל אנמונינוס את רבנו הקדוש, גוף ונשמה יכולין לפטור עצמן מן הדין, כיצד ? גוף אומר נשמה המאת, שמינס

שפירשה ממנו הריני מוטל כאבן דומם בקבר, ונשמה אומרת גוף חמא, שמיזם שפירשתי ממנו הריני פורחת באויר כצפור. א"ל רבי לאנטונינוס אמשול לך משל למהד"ד למלך בוד"ד שהיה לו פרדס נאה והושיב שם חיגר וסומא וכו' הרכיב חיגר על גבי חסומא והענישן ביחד, אף הקב"ה מביא נשמה וזורקה בגוף ודן אותן כאחד (סנהדרין צ"א).

ויבוא עמלק וילהם עם ישראל ברפידים — מה כתיב לפנינו? היש ה' בקרבנו אם אין, ומיד, ויבוא עמלק וכו' וכי מה ענין זה אצל זה? משל' לתינוק שהיה רכוב על כתפו של אביו וראה חברו של אביו, א"ל ראית את אבא? א"ל אביו, אתה רוכב על כתפו ואתה שואל עלי! הריני משלויכך ויבוא השונא וישלוט בך, כך אמר הקב"ה לישראל, אני נשאתי אתכם על ענני כבוד ואתם אומרים היש ה' בקרבנו, לפיכך יבא השונא וישלוט בכם, הוי, ויבוא עמלק".

אמר ר' חנינא, דבר זה שאלתי את רבי אלעזר שהיה יושב במתיבתא רבא, כוהו רפידים? א"ל וכו' אין רפידים אלא רפיון ידים, לפי שרפו ידיהם מדבריו תורה לכך בא השונא עליהם, שאין השונא בא אלא על רפיון ידים מן התורה. (בבורות ה').

והיה כאשר ירים משה ידיו וגבר ישראל וגוי — וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה? אלא כ"ז שמגביה ידיו כלפי מעלה היו מסתכלין כלפי מעלה והקב"ה עושה להם נסים — כיוצא בו, והביט אל נחש הנהושת וחי, וכי נחש ממית ומחיה? כ"ז שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה וכו' — כיוצא בו, והיה חדם לכב לאות, וכי מה חדם מהני למלאך או לישראל? אלא כ"ז שהיו ישראל מקיימים צויו של הקב"ה, ה' חס עליהם ומצילם (מכילתא).

מלחמה להי בעמלק מדור דור — ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא, כ"ז שזרעו של עמלק חיים בעולם לא השם שלם ולא הכמא שלם, שנאמר כי יד על כס יה, אבד זרעו של עמלק השם שלם וכמאו שלם, שנאמר האויב תמו חרבות לנצח וערים נחשת אבד זכרם המה, מאי כתיב בתריה, וה' לעולם ישב כונן למשפטם כסאו (ילקוט שמעוני רמז רפ"ח).

אשירה להי כי גאה גאה — מתגאה הוא על המתגאים, שבמה שאומה"ע מתגאים לפניו בו הוא נפרע מהם, וכן אתה מוצא במצרים שבמה שנתגאו לפניו בו נפרע מהם, שנאמר ויקח שש מאות רכב בחור, מה כתיב בתריה, מרכבות פרעה ותילו ירה בים (מכילתא). וכן אתה מוצא בשמשון הגבור, כמה שנתגאה בו נפרע, שנאמר אותה קח לי כי היא ישרה בעיני, מה כתיב בתריה, ויאחזוהו פלשתים וינקרו את עיניו, וכן אבשלום בשביל שנתגאה בשערו נתלה בשערו (שם, ויל"ש). והישר בעיניו תעשה — זה משא ומתן, מלמד שכל מי שנושא ונותן באמונה רוח הבריות נוחה הימנו ומעלין עליו כאלו קיים את כל התורה כולה. (מכילתא).

הנני ממטיר לכם וגוי דבר יום ביומו — מי שברא יום ברא פרנסתו, מכאן היה ר"א המודעי אומר, כל מי שיש לו לאכול היום ואומר מה אוכל למחר הרי זה מחוסר אמונה (מכילתא). כיוצא בו כתיב מי פלג לשמף תעלה א"ר יחושע דסבנין בשם ר' לוי, בערביא קורין לשער שפפא, שכל שער יציר שבאדם

ברא לו מעיין בפני עצמו וכו' ומה אם כל שער ושער ברא לו הקב"ה מעיין בפני עצמו שהיא שותה ממנו אתה שאתה אדם ובניך מתפרנסין על ידך לא כ"ש שהזמין לך הקב"ה פרנסה (תנחומא).

עומר לגולגולת מספר נפשותיכם — תניא ר' יוסי אומר, כשם שהנביא היה אומר להם לישראל מה שבתורים ובסדקים כך המן אומר להם מה שבתורים: בסדקים, כיצד? שנים שבאו לפני משה לדין, זה אומר עבדי גנבת וזה אומר אתה מכרתו לי, א"ל משה לבוקר משפט, למחר אם נמצא עומר בבית רבו הראשון בידוע שזה גנבו, נמצא עומר בבית רבו שני בידוע שזה מכרו לו (יומא ע"ה).

ליקוטים ממכתר הדרוש.

כי גאה גאה

אשירה לה' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים — נראה בעיני כפל הלשון של „גאה גאה” משום דזאת ידוע שהמצריים הם גאים מאד, כדכתיב, לכן קראתי לזאת רהב וכו' וסוסים ג"כ מהגאים, כדאיתא בפסחים (ק"ג ע"ב) ששה דברים נאמרים בסוס, ואחת מהם „ורוחו גסה”, וכשרכב המצרי על הסוס היו שני גאים, בעל גאווה על בעל גאווה, מה עשת הקב"ה רמה את שניהם בים, וזהו שאמר: אשירה לה' כי גאה גאה סוס ורוכבו וגו', ר"ל את שני הבעלי גאווה, את הסוס ואת רוכבו, רמה בים (מהרש"א).

אמר אויב ארדוף אשיג

אמר אויב ארדוף אשיג אהלק שלל תמלאמו נפשי אריק חרבי תורישמו ידי — ויש להחבונן דלכאורא אמר שלא כסדר, דהלא מתחילה צריך לנצח במלחמה ואח"כ ישאר המחנה לשלל, וא"כ היה צ"ל בתחילה אריק חרבי ואח"כ אהלק שלל! וכעין זה ג"כ קשה בפ' בא כששאל פרעה למשה מי ומי התולכים, השיב לו משה „בנערינו ובזקננו גלך בבנינו ובבנותינו”, גם שם קשה דהשיב שלא כסדר, שהקדים נערים לזקנים, והיה צ"ל להיפך „בזקננו ובנערינו גלך”. — אך הענין הוא כן, דהדרך הוא בהולכי מדבריות שיראים פן תבוא מלחמת שודדים נגדם, לזאת הם משימים הצעירים בראשונה, שהם מלאים כח עלומים ויוכלו לדבר את אויבם בשער, ואחריהם ולכן הזקנים ואחריהם השף, ולבסוף ולכן הצאן והבקר, לכן הקדים משה בתשובתו הנערים בראשונה ואחריהם הבנים והבנות ולבסוף הצאן והבקר. — ועתה נכון מה שאמר פרעה כשרדף אחריהם ובא מאחריהם, בתחילה אהלק שלל (מן הצאן והבקר) מחמת שהם חלבו לבסוף ושיג אותם תחילה, אח"כ תמלאמו נפשי, ר"ל מן הבנים ובנות, ואח"כ אריק חרבי על הצעירים ההולכים בראש המחנה, (בשם הגאון ר' משה יצחק מפאנווועז).

ולא ירא אלהים

ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים. ויאמר משה אל יהושע
 בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק וגו' — ואמרו ע"ז במד"ר, למה יהושע?
 א"ל זקנד אמר „את האלהים אני ירא“ ובוה כתיב „ולא ירא אלהים“ יבוא בן בנו
 של זה שאמר את האלהים אני ירא ויפרע ממי שנאמר עליו „ולא ירא אלהים“. —
 ושמעתי מהגאון מו"ה צבי הירש נ"י מ"מ ומ"ץ דק"ק ווילנא שהמתיק דברי
 המדרש הזה כמין חומר — דהדרך הוא כששני מלכים נלחמים זה בזה ויראה
 כל אחד מהם לדעת את תכסיסי מלחמה של חברו, היינו תילותיו וכלי מלחמתו
 וכו' למען יוכל לעשות גם הוא כמוהו ויוכל לעמוד כנגדו, והנה התורה אמרה
 דכלי זיינו של עמלק הית „ולא ירא אלהים“, דאין לך אויב יותר מסוכן מן
 האיש שאין לו אמונה אחר שאין לו ממי לירא אין מעצור לרוח תאותו
 ואכזריותו, אחרי דלפי מחשבתו לית דין ולית דיון, כמו שאמר אברהם אבינו
 לאבימלך: כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה והרגוני על דבר אשתי,
 ואמרו חכמי המוסר דאלף מושכלות ידחו מפני תאות אחת, ורק יראת אלהים
 תוכל לעצור את האדם מזה. — ואחרי שכן הוא, אולי יאמרו ישראל, גם אנחנו
 נחזיק בכלי זיינו, דהיינו לעשות נגדו כל התועבות ואכזריות שבעולם, שבאם
 לאו מו יודע אם נוכל לעמוד נגדו, לזאת למד אותנו מרע"ה שלא כן הדבר, וחלילה
 לנו להחזיק בכלי זיון של עמלק והיא לא תצלח בידינו, אבל להיפך, אנחנו בני
 ישראל צריכין להתנהג בכל מקום ובכל זמן, אפילו באמצע המלחמה ביראת שמים
 ובמדות נכונות ורק אז נצליח, כמו שאמר הכתוב, וראו כל עמי הארץ כי שם ה'
 נקרא עליך ויראו מורך. — וזהו שביאר לנו המדרש, באמרו: יבא בן בנו של זה
 שאמר את האלהים אני ירא, ויפרע ממי שנאמר עליו ולא ירא אלהים, לתורות
 להם ולדורות הבאים אחריהם דדוקא אם ילכו בכלי זיינם של עצמם, היינו ביראת
 אלהים יכריעו תחתם את האויבים התולכים בכלי זיון של „ולא ירא אלהים“,
 שלבאורה חכלי זיון של אויבינו מסוכן ביותר כנ"ל, אבל אם אנחנו נלך בשם ה',
 הוא ית' יכריע את אויבינו תחתנו, וד"ל. (קחלת יצחק).

באופן אחר

ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק —
 (מדרש) למה יהושע? יבא בן בנו של מו שאמר את האלהים אני ירא (יוסף)
 ויפרע ממי שנאמר עליו ולא ירא אלהים. וקשה הלא בכל ישראל נאמר, ויראו
 העם את ה', ומדוע יפול עמלק דוקא ביד זרעו של יוסף? — והנראה כי באו
 הו"ל להשיב בזה על מה שיש לשאול לבאורה במה שהאשים הכתוב את עמלק ואמר
 עליו ולא ירא אלהים, מו זה אמר אשר הנכרי אשר לא מזרע ישראל הוא מחויב
 להיות ירא אלהים עד שתהיה שלולית היראה נחשב לו לעון וחטא? ותשובת
 המדרש ע"ז יובן היטב ע"פ משל: שני אחים היו בעיר אחת, אחד עשיר ואחד
 עני, והיה העשיר מפרנס את העני ומספיק לו כל מחסוריו במאכלים ומשקים
 ומלבושים וכדומה, והיה דרכו לתת לאחיו העני המלבוש אשר הפשוט מעצמו
 אחרי בלותו, אבל כאשר לבש העני את המלבוש איזה ימים, ראה אותו העשיר
 והנה המלבוש תלוי עליו כעל בול עץ והכפתורים חסרים ולבו מגולח, וכאשר

שאל אותו העשיר על זאת, התנצל העני ויאמר, מה אעשה אחי כי נתת לי המלבוש אחרי אשר כבר הושחת זאין בו קרסום לחבר את שוליו, ויגמור העשיר בלבו לבחון את אָחיו ולנסותו, ויקחהו וילך עמו אל סוחר בגדים אחד, ולקח אצלו ממוין אחד שני מלבושים, אחד בעבורו והשני בעד אָחיו, אחר ימים אחדים פגע העשיר עוד הפעם את אחיו והנה המלבוש החוש ג"ב בלי כפתורים, ולבו מגולח כקדם, והיו העשיר מתוכח עמו לאמר, הבט נא וראת, כי עתה נלקחו הבגדים ביום אחד, ובכל זאת אותו שאני לבוש בו עוד יפיו בו כקדם ואותו שאתה לבוש בו נשחת מבגד תארו, ויען העני בשתוק ויאמר, האם רצונך לשנות חקו המבע? הלא זהו חק המבע של העני להיות בגדו מפורש ומשחת המראה [העשיר לא השיב דבר באותה שעה וילך לו, — והיו היום והיו שניהם על סעודת נשואים, והיה הברתן מתחפש בדמות עני במלבושיו ובכל תנועותיו לבדה את הקרואים, והציץ בו העשיר הנ"ל וירא והנה שוליו מחוברים בקרסום כראוי, אז אמר אל העני, עתה אין לך תשובת, כי הברתן הוזה מתחפש עתה בדמות עני בכל הדברים ובכל זאת כנפי כסותו מחוברים, ומזכח מזה כי גם העני האמתי מתנהג כן, שכן דרך המתחפש לחקות את כל המעשים והתנועות של אותו שהוא מחקה, — הנמשל, הכתוב האשים את עמלק ואמר עליו: „ולא ירא אלהים“, וכדי שלא יתנצל ויאמר, כי הנכרי אינו מהווה להיות ירא אלהים, הביא את יוסף להיות מכריע בענין הזה, שמוצינו את יוסף שהיה מתנכר לאחיו במצרים ומתחפש לפניהם בדמות נכרי עד שלא היה מודבר עמם כי אם ע"י מלוי, ובכל זאת לא נצר על דל שפתיו מלאמר „את האלהים אני ירא“, ואם היה משפט הנכרי שלא להיות ירא אלהים, הלא היה ירא יוסף להוציא דברים כאלה מפיו פן יכירוהו אחיו ליהודי אם לא כי גם הנכרי מחויב להיות בו יראת אלהים, וא"כ מגוע עונש לעמלק, — נעתה מובן המדרש, יבא בן בנו של אותו שאמר, את האלהים אני ירא ויפרע מאותו שנאמר בו ולא ירא אלהים, וחבן (אזה"ו).

ויאמרו לאמר

ויאמרו לאמר אשירה לה' וגו' — צריך להבין כפל הלשון, ונראה לי כי ענין השירה תוכל להיות על הצלת עצמם וגם תוכל להיות על שנתגדל שמו הגדול של הקב"ה, ומספר הכתוב כי קודם שהתחילו לשיר אמרו איש אל רעהו שיואמר כל אחד קודם שמתחיל לשיר: „אשירה לה' וגו'“ (ולא על הצלת עצמו) — על דרך שנוהגים רבים לאמר קודם עשיות מצוה „לשם יהוד“, שזוהו המעשה רק לכבוד הקב"ה, כן הדבר הזה (בתב סופר).

ומטה האלהים בידי

ומטה האלהים בידי — במדרש אמר, מטה זה בידי שאמר הקב"ה יהיה בידך לעולם, עכ"ל, — והוא תמוה, מה רצה בזה ומה כוונתו? ונראה לי דקשה לו למה היה לו למשה מטה כיון שלא עשה בו כלום? ובאר שהמטה הזה המדובר בו כאן אינו מטה ממש אלא משל על האמצעי שנצח בו את עמלק, ומה היה האמצעי? תפילת! ובאיזה אופן היתה התפילה בענין הזה? שהיה משה פורש את ידיו לשמים, כמו שמעיד הכתוב: „והיה כאשר ירים משה את ידיו וגבר ישראל“, וכמו שאמרו חז"ל וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות

מלחמה? אלא כל זמן שמסתכלין כלפי מעלה וכו'. — ועתה יובן המאמר „ומשה האלהים בידו“ שהוא בדרך מליצה כאילו אמר: „הכת להכות את עמלק בעזרת השם הוא מונת בידו“ (והיה כאשר ירים משה את ידיו וגו'). — ועתה וזהירו דברי המדרש באור בהיר: „מטה זה בידו שאמר הקב"ה יהיה בידך לעולם“. כי המטה הממשי שעשה בו משה את האותות לפני פרעה היה רק לפי שעה, אבל המטה המליצוי הזה ר"ל התפילה ויעיל לנו לעולם בכל עת ובכל מקום שנפרוש ודינו לשמים, וד"ל. (תמצית דברי כתב סופר).

ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים

נ"ל להתנצל בעד משה על שלא הלך בעצמו במלחמת עמלק אבל שלח את יהושע. ובמדרש תמה על זה, ונראה לי שרצה משה להגדיל הנס בעיניהם לכן עמד מרחוק כדי שלא יאמרו מחמת שמשו חכם ומלומד בתכסיסי מלחמה (שנתגרל בבית המלך וכן דרך מלכים שמלמדים את ידי בנייהם לקרב) ויחשבו שנצח את עמלק בדרך הטבע, ולכן התחכם מרע"ה ושלח את יהושע שלא ראה מלחמה מעודו, למען יכירו כי ה' הוא אוש מלחמה והוא המכריע קמיהם תחתיהם. — ואולי זהו ג"כ טעם לקחו את מטה האלהים אתו, כי בני ישראל הורגלו להביט על מטה האלהים שעשה בו משה את כל האותות כאלו היה בו איזה סגולה טבעית לנצח במלחמה (ואולי במושך הימים היו עושים את המטה לאלוה), לכן הראה אותם שלא הוא בעצמו ולא המטה נוצחים במלחמה, כמו"ש: מחר אנכי נצב על ראש הגבעה (הרחק מן מקום המערכה) וגם מטה האלהים יהיה בידו, ולא יוכל להיות לכם שום תועלת במלחמה, ובכל זאת תנצחו את האויב למען תדעו כי לה' המלחמה, — ואולי זהו גם כן טעם שכשעברת המלחמה בנה משה מזבח וקרא שמו „ה' נסו“, מחמת שאחרי כל התחבולות שעשה עוד לא היה בטוח שיכירו בני ישראל כח ת' בנצחונם, מחמת שהנצחון היה נראה כאלו בא להם בדרך הטבע, ומת שהיו מעטים נגד הרבים ועיפים נגד הזקים, כבר קרה הרבה פעמים בדבריו ימי העמים שעל ידי איזה מקרה נפלו רבים ביד מעטים וכו' לכן בנה את המזבח לה' וקרא אותו „ה' נסו“ לאמר להם שלא יטעו את עצמם לחשוב שכחם ועוצם ידם עשה להם את החיל הזה אלא שהוא „נס מאת ה'“. והוסיף עוד „כי יד על כס יח“ וגו', לאמר שאפילו בימים הבאים בעת שיהיה יד ישראל תקיפה ומלך ישראל ישב על כסא ה' בארץ ישראל, ויהיה לו אנשי חיל וכלי קרב לעשות מלחמה בדרך המלכים, אפילו אז לא ידמו שהם בעצמם יעצרו כח לנצח את עמלק, אלא: „מלחמה לה' בעמלק מדור דור“, ר"ל בכל הדורות שינצחו את עמלק במלחמה, ידעו כי הנצחון היה לה', וד"ל. (תמצית דברי כתב סופר).

על ימי הבינים

ויסע מלאך האלהים התולך (תמיד) לפני מחנה ישראל, וילך מאחריהם (ר"ל נראה לעינים כאלו סר צלם מעליהם ואין עוד מגן בעדם — אבל להכריע את הרעה הזאת) ויסע עמוד הענן (הצרות) ויעמוד מאחריהם, ויבא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ויאר את הלילה (ר"ל הגזרות וחרדיפות היה בהם צד של מובה, בזה שהקימו מסך וקיר מבדיל בין ישראל

לעמים ולא הניחו אותו להתבולל, וגם היה סיבה להפיץ אור הדעת בין היהודים מחמת שהתרכזו על ספריהם ועל בתי מדרשם, ובעת שחשבת הבערות כסה את העמים האחרים היה לבני ישראל אור במושבותם, — וזהו מליצת ויאר את הלילה, לומר, אף שבעניניו הגוף עולם השך בעדם, אבל בעניני הנפש ראו אור גדול) וְלֹא קָרַב זֶה אֵל זֶה כָּל הַלַּיְלָה (ר"ל לא התבוללו ולא היה דוגמא ביניהם כלל).
(המחבר)

ויחלוש יהושע את עמלק

למה רק החלושו ולא עשה בו כלה? המפרשים כבר התעסקו בזה הרבה ואענה גם אני חלקי. — מצינו כשהתישבו בני ישראל על אדמתם הניח ה' רבים מן האומות שלא יכלו להכניע תחתיהם, וחכוונה בזה היתה כדי לנסות את ישראל, כמו שמעיד הכתוב, וכמעט שסרו מדרך ה' התגר ה' בם את צורריהם, עד שחזרו אליו, ממש כמו שהרועה משסה את הכלבים בצאנו כשמתרחקים מן העדר יותר מדאי. — במשך הזמן בטלו הכלבים משבעה האומות ועברו מן העולם, אבל כלב אחד הותיר ה' לדורות והוא עמלק; הוא היה הראשון לנבוח על ישראל כשיצאו ממצרים, ואותו הותיר ה' לדור ודור, והיה כאשר ירים איש ישראל את ידו נגד ה' ישסה בו את הכלב הזה (פעם הוא בדמות המן, ופעם בלמות שמעקער, ופעם בדמות הנרי פארד) והוא מחזירם למוטב. — וזהו ויחלוש יהושע את עמלק, אבל לא השמידו כלה, והמעם, „כי יד על כס יח מלחמה לה' בעמלק מדור דור“. לפיכך המשיך ה' את מלחמתו בעמלק לזר דורים, מחמת שצפה למרחוק וראה שוקמו אנשים בני בליעל וירימו את ידם מול כסא ה' ויבקשו למרוד בו, ואז יהיה צורך בכלב כעמלק. (המחבר).

אוצר הדרוש וההמפה.

פון דער נימה.

עשרת הדברות

(דרוש לפרשת יתרו)

הרב שלום ראבינאוויץ.

וויכטיגער ווי אלע מתנות וואס אירגענדר וועלכע פאלק האט געלייסטעט צו די מענשהייט, איז די מתנה וואס דאס אידישע פאלק האט בייגעטראגען. נעמליך: די עשרת הדברות.

און ווען איד מאך דיעזע בעהויפטונג מיין איד ניט זיך צו בעריהמען דאמיט אדער צו שטעלען מיין פאלק העכער ווי אלע אנדערע פעלקער, מיין כוונה איז נור אבצולייקענען די טענה פון אנטיסעמיטישע געלעהרטע וועל-כע בעהויפטען אז די אידישע אומה האט ניט איבערגעלאזען קיין שום גייסטיגע אדער מאראלישע ירושה צו דער וועלט.

עס איז א גוט-בעוואוסטער פאקט דאס יעדע פון די פערצייטיגע פעל-קער האט איבערגעלאזען א געוויסע ירושה נאך זיך פאר דער וועלט — צ. ב. ש. די אוראלטע גריכען האבען זיך אויסגעצייכענט אין סקולפטור און ארכיטעקטור און האבען איבערגעלאזען פאר די קומענדיגע דורות סטאטוען און בנינים וועלכע דינען אלס מאדעלען פיר די קינסטלער פון יעדען דור. — זיי זיינען אויך געווען גאנץ גרויס אין פאעזיע און מליצה: האמער'ס פאעטישע ווערק וועלען אויף אימער דיענען אלס מוסטער פאר די פאעטען פון דער וועלט. — די פערצייטיגע רוימער האבען פערפאלקאמט די יורדישע וויסענשאפט; די רוימישע געזעצע זיינען נאך ביז היינטי-גען טאג דער פונדאמענט פון די געזעץ-סיסטעמען פון אלע ציוויליזירטע לענדער, און זיי ווערען אנטערריכטעט אין אלע אוניווערזיטעטען פון דער וועלט.

אבער ווענען דאס אידישע פאלק זאגען זיי אז הנם דיעזע פאלק איז איינע פון די עלטסטע פעלקער פון דער וועלט האט זי פון דעסטוועגען ניט איבערגעלאזען קיין שום גייסטיגע אדער מאראלישע ירושה פאר דער וועלט.

אויף דיעזע טענה ענטפער איך מיט א משל :

א קליין קינד איז איבערגעבליבען א יתום, און א פאטער און אהן א מוטער, און אזוי ווי דער שטייגער איז אין אזא פאל האבען זיך פערזאן מעלט די מיטגלידער פון דער פאמיליע, אנקעלט און קאזינס צו טרייען פערזאנען דעם אומגליקליכן יתום — און זיי זיינען ניט געקומען מיט ליידגע הענד : איינע האט געבראכט א בנדל, א צווייטע א פאאר שיכ-לעד, א דריטע א שעהנע שפיעל-מעציוג, א. ז. וו. — נאכדעם ווי זיי זיינען געזעסען א רעכטע וויילע האבען זיי זיך אויפגעהויבען אוועקצוגעהן. דאן איז צוגעקומען צו זיי א פרעמדער און האט געזאגט : „מיינע ליעבע דאמען און העררען ! אייהר זייט געקומען בעזוכען דעם עלענדען קינד און אייהר האט מיטגעבראכט שעהנע פרעזענטען : גאנץ פיון פון אייך : אבער ווער וועט נעהמען דאס קינד אהיים איהם צו האדעווען, לערנען, און מאכען פאר א מעגשען ?“ — אלע האבען שטיל געשוויגען : נעהמען א פרעמדען קינד צו האדעווען האט קיינער ניט געוואלט. — אבער דאן האט זיך אויפ-געהויבען אן ארימע קוזינע וואס האט קיין זאך ניט געבראכט און האט געזאגט : „מיינע ליעבע פריינד ! איך גלויב אז אייהר ווייסט אלע אז איך בין ארעם, קיין גילדערנע זייגערלאך קען איך ניט געבען, אבער צו נעהמען דעם קינד צו ערציהען דאס וועל איך זיך אונטערנעהמען : וואס מיינע אייגענע קינדער וועלען עסען דאס וועט ער אויך עסען.

וועמעס טהאט איז געווען וויכטיגער ? בעת מעשה און כל זמן דער קינד איז געווען קליין האט ער געוויס געשעצט פיעל וויכטיגער די מתנות וואס די רייכע אנקעלט און טאנאטעס האבען איהם געגעבען : א קלייניגקייט ביי א קינד א זייגער-ילד אדער א פינגער-ילד, אבער ווען ער איז אויסגעוואקסען און געווארען א מאן האט ער געפיהלט און אנערקענט אז דעם גרעסטען חסד האט מיט איהם געטהאן יענע ארימע קוזינע וועלכע האט איהם אריין-גענומען איז הויז און האט איהם ערצויגען איז נוסען וועג ער זאל ניט אויסוואקסען א גנב אדער א מערדער.

דאס זעלבע זאג איך וועגען די פערשידענע מתנות וואס די פערציי-טיגע פאלקער האבען איבערגעלאזען צו די קומענדיגע דורות — די גריכען און די רוימער האבען איבערגעלאזען פאר די מענשהיים שעהנע שפיעל-מעציוג און די פארמע פון בילדער, סאטאטען, פאנעמען, א. ז. וו. אבער דאס אידישע פאלק האט געגעבען די מענשהיים דעם „לא תננב“, „לא תרצוז“, „לא תענה ברעך עד שקר“, וואס אהן דיעזע קען קיין אומה ניט עקזיסטירען אויף דער וועלט.

די תורה איז פערנליכען געווארען ביי אונזערע חכמים צו ברויט און צו וואסער (לכו לחמי בלחמי — הוי כל צמא לכו לחמי) — א קינד האט א געפיהל פון פערזאכטונג צו ברויט מיט וואסער : ער האלט עס פאר א סימבאל פון ארעמקייט אדער געפאנגענשאפט : אן ארימאן אדער א פריזאנער עסט ברויט מיט וואסער — אבער דער ערוואקסענער מענש פערשטעהט און ווייס אז ברויט מיט וואסער איז דער פונדאמענט פון

לעבען — דאס גלויבען די פעלקער פון דער יעצטיגער צייט פערשטעהען נאך ניט די וויכטיגקייט פון דער מתנה וואס די אידישע פאלק האט זיי געגעבען, און דעריבער ריידען זיי נור וועגען די בילדער און סטאטוען פון די גריבען און די רוימער (פונקט ווי דער כינד אין מיין משל) — עס וועט אבער קומען א צייט ווען די נבואה פון „ומלאה כל הארץ דעה“ וועט רעאליר זיין ווערען, און דאן וועט די גאנצע וועלט מודה זיין אז די וויכטיגסטע מתנה האט דאס אידישע פאלק געגעבען צו די מענשהייט.

2

מאדערנע אנטיסעמיטען האבען שוין ניט אזעלכע פערשטאמענע אוי-גען צו זאגען אז דאס אידישע פאלק האט נאר ניט געשאפען פאר דער מענש-הייט, דערפאר אבער האבען זיי ערפונדען אנדערע מענות צו פערקלענערען די וויכטיגקייט פון די אידישע מתנה.

די ערשטע מענה וואס זיי טענה'ן יעצט איז דאס משה האט ניט מקבל געווען די עשרת הדברות אויפ'ן בארג סיני ווי די תורה בעהויפטעט, נור ער האט דאס געלערענט פון די פערצייטיגע עגיפטער צווישען וועלכע ער האט זיך געהאדעוועט, און יענע האבען דאס גענומען פון די אסיריער וועלכע האבען דאס נאך פריהער געהאט.

די צווייטע מענה איז, דאס הגם די עשרת הדברות האבען געהאט גרויס וויכטיגקייט פאר די פריהערדיגע דורות ווען די מענשהייט איז נאך געווען אין איהר קינדערהייט, האבען זיי דאך שוין יעצט איבערגעלעבט זייער נוצבארקייט. נעהמט צ. ב. ש. דאס ערשטע געבאט וועגען גלויבען אין איין גאט: עס גייעט ניט היינט קיין איינציגע ציוויליזירטע פאלק וואס זאל גלויבען אין פיעל געטער און דיענען צו זיי אלעמען אויף איינמאל. דאס גלויבען די געבאמען פון „לא תגנוב“, „לא תרצה“, „לא תנאף“, זיינען שוין יעצט אינקארפארירט אלס פונדאמענטאלע געזעצען אין אלע געזעצן ביכער פון דער וועלט.

די ערשטע מענה אז משה איז ניט געווען דער אריגינעלער איבער-ברענגער פון די עשרת הדברות נאר א נאכאחמער אדער אז איבערזעצער, איז פיעל פערשטארקט געווארען אין די לעצטע צייט זייט געלערטע ארכעי אללאגען האבען אנגעפאנגען צו מאכען אונטעראירדישע אויסגראבונגען אין די אריענטאלישע לענדער און זיי האבען ענטדעקט שטויינערנע מאוולען אין מצרים און אין אשור אויף וועלכע עס זיינען אויסגעקריאט א גרויסער טהייל פון דער אידישער תורה, איבערהויפט זייט מען האט ענטדעקט דעם געזעצ-בוך פון דעם אוראלטען אסירישען קעניג האמוראבי אין וועלכען מען האט געפונען פיעלע געזעצע וועלכע זיינען כמעט ווארט פאר ווארט עהנליך צו די געזעצע פון דער תורה.

די פערטהיידדיגער פון משה רבנו ענטפערען דאס רוב מיט צוויי הויפט-טענות: ערשטענס זוכען זיי אויס אירגענד וועלכע ענדערונג אין די

פראזאאלאגיע צווישען די עשרת הדברות און די געזעצע פון האמוראבי אין טענה'ן דאס זיי זיינען ניט גלייך איינע צו די אנדערע, און צווייטענס זאגען זיי אין עם א זאך דער אונמעגליכקייט דאס משה וועלכער האט פערפאסט אזעלכע שטרענגע געזעצען געגען גנבה זאל אליין זיין א גנב!

איד וועל פערזאמלען דיעזע ביידע טענות אלס ניט גענוג און איד וועל פארלייגען א נייע טענה וועלכע איז שטארק און ענטשיידענד דאס מען קען געגען איהר קיין שום איינווענדונג ניט מאכען.

דער בעריהמטער מאלער יהושע ריינאלדס פון ענגלאנד האט א מאל געהאט א טרייעל מיט אן אונבעקאנטען מאן וועגען א געוויסע קונסט-בילד. דער מאהלער ריינאלדס האט געטענה'ט אז מיט א געוויסע צייט צוריק האט ער געמאהלען דיעזע בילד און דאס ער האט אבגעגעבען פיעל צייט און טאלאנט אויף איהר. אבער ווען זי איז שוין געווען אין גאנצען פערטיג און ווען ער האט זיך געריכט איהר אריינצוגעבען אין אן אויס-שטעלונג וואס האט דאמאלסט שטאטגעפונען, איז זי איהם פלוצלונג פער-פאלען געווארען. נאכדעם ווי ער האט איהר א לאנגע צייט געזוכט, האט ער זיך שוין כמעט מיאש געווען פון איהר ווען פלוצלונג האט ער זיך דערוואוסט אז זי געפינט זיך אין די הויז פון דיעזען מאן.

דער צווייטער בעל-דין פון זיין זייט האט געטענה'ט אז ער איז אויך א מאהלער און דער בילד איז זיין אייגענע האנד-ארבייט, און ער האט געבראכט עדות אז ער איז ניט קיין גנב.

זעלבסטפערשטענדליך אז ריינאלד'ס אדוואקאט האט אויך געטענה'ט דאס אזא בעריהמטע פערזאן ווי זיין קליענט איז ניט פעהיג זיך צוצוצעפען צו א פרעמדען מענשען און אויסטראכמען אזא גראבען בלבל אויף איהם.

דער ריכטער האט נאכגעזענקט א רעכטע צייט און האט ארויסגע-געבען זיין אורטהייל ווי פאלגט: די עדות און די טענות פון ביידע צדדים קען איד ניט אננעהמען ווייל זיי ווידערשפרעכען איינער דעם צווייטען און עם איז אוממעגליך צו דערגעהן פון זיי ווער עם זאגט דעם אמת; דער איז א פיינטער און דער איז א פיינטער; דער ברענגט עדות אויף זיין עהרליכקייט און דער בריינגט עדות אויף זיין עהרליכקייט. דעריבער האב איד אויסגעקלעהרט אז אנדער פראבע: הערר ריינאלדס איז בעוואוסט איז דער גאנצער וועלט אלס קונסט-מאהלער און דעריבער איז עם ניט נויטהיג אויסצוגעפינען אויב ער איז פעהיג צו מאהלען אזא בילד. דער צווייטער אבער איז אינגאנצען ניט בעוואוסט צו דער וועלט אלס מאהלער און דעריבער געפינ איד עם פאר נויטהיג אז ער זאל בריינגען אנדערע בילדער וועלכע ער האט געמאהלען כדי מיר זאלען זיך איבערצייגען אויב ער איז איבערהויפט פעהיג צו מאהלען אזא בילד.

„געעהרטער ריכטער“, האט דער אומבעקאנטער פיינטער געזאגט, „דאס איז אוממעגליך פאר מיר אויסצופיהרען: איד קען ניט בריינגען מייע

דאָנדראַרבייט אין געריכט ווייל מיינע פיינטינגס זיינען אויף די ווענד פון הייזער — אין אַנדערע ווערטער ער איז געווען אַ הויז-פיינמער!

הערענדיג דיעזע רייד האבען זיך אַלע שטאַרק פאַנאַנדערגעלאַכט, און דער ריכטער האט ארויסגעגעבען זיין אורטהייל אַז דאָס קונסט־בילד זאל איבערגעגעבען ווערען צום בעוואוסטען מאהלער ריינאלדס, ווייל זיין געגן נער האט זעלבסט בעוועזען אַז ער איז אַ לינגער.

דאָס זעלבע זאָג איר וועגען אונזער ענין. — אַ דיספּוט געהט אָן צוויי שטען דאָס אידישע פּאַלק און די פּרייע קריטיקער פון דער ביבעל וועגען די עשרת הברות, איין צד זאגט אַז משה רבנו איז זייער אַריגינעלער איבער־ברענגער, און דער צווייטער צד זאגט אַז זיי שטאַמען פון עניפטישע אַדער אסיירישע געזעצגעבער, דער צד גיט סימנים און דער צד גיט סימנים, דער צד טענה'ט אַז זיין געזעצגעבער איז ניט אין חשד אויף גנבה און יענער צד טענה'ט אַז זיין געזעצגעבער איז אויך ניט קיין גנב. — איד וועל פער־וואַרפען ביידענס טענות אַלס ניט ענטשיידענד, און איד וועל אָנווענדען די זעלבע מעטאדע וואָס יענער ריכטער האט אָנגעווענדעט אין דעם סיכסוך וועגען דאָס קונסט־בילד וואָס איד האָב ציטירט. — מיר געפינען דאָס די עשרת הברות ענטהאַלמען די ערהאַבענסטע מאַראַליטעט און פילאַזאָפיע וואָס איז ווען עס איז פערקערפערט געוואָרען אין ווערטער — אַ פאַלק וואָס האט ארויסגעגעבען די עשרת הברות האט געמוזט בעזיצען די אמונה אין איין גאָט און אַ הויכען געפיהל פון גערעכטיגקייט, עטהיקס, און סאַציאַלאָגיע. — יעצט לאָמיר אונטערזוכען דעם גייסטיגען צושטאַנד פון די פערצייטיגע עניפטר און אסיריער אויסצוגעפינען אויב יענע פעל־קער זיינען איבערהויפט געווען אין אַזאַ צושטאַנד דאָס עס זאל מעגליך זיין צו גלויבען אַז זיי זיינען געווען די אַריגינאַלע ארויסגעבער פון די עשרת הברות.

ווען מיר נעהמען אונטערזוכען די רעליגיעזע אידעען פון די פערצייטיגע עניפטר געפינען מיר אַז זיי זיינען געווען מעהר נאָריש. מעהר קינדיש, מעהר עקעלהאפט ווי אירגענד וועלכע געצען־דיענסט וואָס איז ווען ערפונדען געוואָרען פון פריעסטער.

די געטער פון די עניפטר זיינען געווען בהמות און חיות, און ניט דער העכערער סאַרט חיות, אַזוי ווי צ. ב. ש. דער לייב, דער עלעפאַנט, די גאַרילאַ א. ז. ו. נאָר דער נעדיגסטער סאַרט הויזטהיער, אַזוי ווי די קאַז, די ציעג, דער בול, דער שעפּס, א. ז. ו. — פערשיעדענע שטעדט האבען געהאַט פערשיעדענע געטער; אַזוי צ. ב. ש. האָט די שטאָדט בר באַסטיס געדיענט צו די הייליגע קאַז, די שטאָדט מעמפּיס האָט פערהייז ליגט דעם בול „עפּיס“, די שטאָדט מענדיס האָט זיך געקניעט צו די הייליגע ציעג באַא, א. ז. ו., א. ז. ו. — די איינוואָהנער פון יעדען פּראָווינץ האָבען זיך געהיט ווי פון פייער ניט צו עסען די פלייש פון יענע בעשעפעניש וועל־כע זיי האבען געדיענט אַלס גאָט. (וזהו שאָמר משה אל פּרעה: הן נזבח אח תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו).

פון די מעשה'לעך וואס די פערצייטיגע עניפטער האָבען איבערגעלאָזט וועגען זייערע געטער קען מען זעהן וואס פאַר אַ בעגריעה זיי האָבען געהאַט וועגען די גאטהייט אין אַלגעמיין.

פאַלגענדע מעשה'לע האָט מען געפונען פערשריעבען מיט גרויס אריכות אויף אַ לאַנגע פאַפירוס-מגילה: אזירים איז געווען דער הויפט-גאָט פון מצרים; צו איהם האָט מען געדיענט כמעט אין אַלע פראַווינצען; טייפאן איזגעווען אַנאָדער גאָט ניט אזוי פאַפולער ווי אזירים אָבער פיעל קליגער און מעהר קונדס ווי ער. — איינמאָל האָט ער בעשלאַסען אַבצומהאַן אזירים אַ שפיעעל: ער האָט געמאַכט אַ שעהנעם געשניצטען קופערט (טראַנק) וועלכער איז געווען פונקט צוגעמאַסטען נאָך די גרויס נאָך פון אזירים און ביי אַ פערזאַמלונג פון אַלע געטער, האָט ער אַנגעבאַטען אוועקצושענקען דעם קופערט צו דעם יעניגען וועלכער וועט זיך קענען אריינלעגען דערינען — אזירים האָט באַלד אַנגענומען דעם אַנבאַט און האָט זיך אריינגעלעגט אין לאַסטען, און דאָ האָט זיין קאַלעגע טייפאן צוגעגענעלט דעם דעק און איהם אריינגעוואַרפען אין טייד נילוס — אזירים האָט ניט געפונען קיין אַנדער אויסגאַנג נור דורך די שליסעל-לאַך, נור אזוי ווי עס איז געווען אוממעגליך פאַר איהם זיך דורכצושפאַרען דורך דיעזע קליינע לעכעל, האָט ער זיך אַרויסגענומען שטיקלעך-ווייס דורך די שליסעל-לאַך און ווען ער האָט שוין געהאַט אַלע שטיקלעך האָט ער זיי צוריק צוזאַמענגעשטעלט און איז געווען אזוי פריש און געזונט ווי פריהער!

נעכסט, לאַמיר בעטראַכטען די פילאַזאָפיע פון די אוראַלמע רעליגיע-אָנען. — די עניפטישע קאַסמאָלאָגיע זאָגט אַז דער מענש איז געמאַכט גע-וואָרען אויף אַ טעפער'ס ראַד צוזאַמען מיט די טעפ וואָס די געטער מאַכען פאַר זייער געבוריד. — אַנאָדער בעהויפטונג איז אַז דער גאָט „פּטאַה" האָט אזוי לאַנג געפינטעלט מיט זיין לינקע אויג ביו דער מענש איז פון איהר אַרויסגעשפרונגען. — די הינדוס זאָגען אַז דער גאָט אינדראַ האָט זיך צושניטען אין העלפט און האָט בעשאַפען דעם מענשען פון איין העלפט פון זיין קערפער; די וועלט איז בעשאַפען געוואָרען פון אַז איי וואָס דער זעלבער גאָט האָט געלעגט. — די אוראַלמע סקאַנדינאַווישע פעלקער האָבען געגלויבט אַז זייער גאָט „אָדין" האָט געטוימעט זיין קאַנקורענט דעם ריען „אימאַר" און האָט געמאַכט די ערד פון זיין פלייש, די וואַסער פון זיין בלוט, די בערג פון זיינע ביינער, די שטיינער פון זיינע ציינער, און די פלאַנצונגען פון זיינע האַאר. — וועגען די הימלישע וועזען זאָגען די הינדוס אַז די לבנה איז געווען אַ כלה צו די זון פאַר אַ לאַנגע צייט, ענדליך האָט די כלה אוועקגעוואַרפען דעם חתן און אַבגעלאָזט דעם שידוך. דער חתן די זון איז געוואָרען מלאַ רציחה און האָט איבערגעשניטען זיין כלה די לבנה אין צווייען: דאָס איז די אורזאַכע וואָרום די לבנה בעווייזט זיך צו אונז אַפט צושניטען אין העלפט...

וואָס אַנבעלאַנגט די אַבטייהלונג פון רעליגיעזע צערעמאָניעס אָדער פּראַקטיק, געפינען מיר אַז יענע רעליגיעזע זיינען געווען ברומאַל בלוט-דורשטיג און אונטאַראַליש. — אייניגע פון זיי האָבען געפאַדערט אַז על-

טערען זאלען מקריב זיין זייערע הינדער אויפ'ן מזבח פון די געטער, אנדערע האבען עס געהאלטען פיר א פרומע טהאט צו פייניגען דעם גוף, אזוי צ. ב. ש. פאסטען וואכען לאנג נאכאנאנד, זיך בעגראבען לעבעדיגעהייט ביז דעם האלץ און אזוי ליגען ביז די פלייש פלעגט נעמען פוילען א. ז. וו., א. ז. וו. אויב איינער האט זיך פערמוטשעט טאקי ביז סאמע טויט האט זיין אמינה איהם פערזיכערט אז ער איז א פערטיגער בן עולם הבא...

די פרויען ווידער זיינען איבערגעגעבען געווארען ביי יענע רעליגיאנען צו איינפאכע פראסטיטוציאן — די רעליגיעזע טעמפלען פון די עניפטער, די גריכען און די רוימער זיינען געווען פשוט אונמאראלישע הייזער אויף וועלכע די רעגירונג האט געגעבען איהר עפענטליכע סאנקציאן פון געזעץ און די פריעסטער האבען ארויפגעשטעלט דעם זעגעל פון רעליגיעזע הייז-ליגקייט...

פון די אלע פאקטען קען אפילו דער איינפאכסטער מענש זעהן אז יענע אוראלטע פעלקער זיינען אינגאנצען ניט פעהיג געווען ארויסצוגעבען אזא ערהאבענעם דאקומענט ווי די עשרת הדברות, טראץ אלע סימנים פון די געלעהרטע און אלע אויפשריפטען אויף אלטע שטיינער וואס זיי קענען געפינען.

די בעהויפטונג פון דיעזע געלעהרטע דערמאנט מיר אן די אלטע אירישע אנעקדאטע וועגען דעם רוסישען סאלדאט וועלכער האט געבראכט צו א אידען א פאאר תפילין צו פערקויפען און ווען דער איד האט איהם געזאגט אז ער האט א חשד אז ער האט עס גע'גנב'עט, האט ער געענטפערט: „החליפה! איד בין אליין א שוסטער און איד האב זיי אליין געמאכט!“ פונקט אזוי ווי דער איינפאכסטער איד ווייס אז א שוסטער קען ניט מאכען קיין פאאר תפילין אזוי קען אויך דער איינפאכסטער מענש פערשטעהן אז די פערציטיגע עניפטער אדער אסיריער וועלכע האבען געריענט צו הינט און צו קעץ האבען ניט געקענט פערפאסען די עשרת הדברות.

3

די צווייטע טענה אז די עשרת הדברות האבען שוין איבערגעלעבט זייער נוצבארקייט איז אזוי פאלש ווי די ערשטע.

דאכט זיך אז דער „לא תרצה“ איז ניט אין גאנצען איבריג אין א גע-זעלשאפט וואס האט צוזאמענגעבראכט פופצעהן מיליאן מענשען אויפ'ן שלאכט-פעלד און האט זיי גענויט פיער יאהר נאכאנאנד צו פערניכטען איינער דעם צווייטען מיט אלע ארבע מיתות בית דין!

דער „לא תגנב“ דאכט זיך איז אויך ניט גאנץ איבריג אין א גע-זעלשאפט וועלכע איז געבויט אויף א פונדאמענט פון גנבה, גזלה און כאבאר. — מיינער א פריינד א סטארקיפער, א גרויסער וויצלינג איז א מאל ארייני-געקומען אין זיין געשעפט און האט גענומען קוקען דורך א פערגרעסער-

גלאָז אויף זיינע אַרבייטער: ווען זיי האָבען איהם געפּרעגט וואָס ער מיינט דערמיט, האָט ער זיי געענטפּערט אַז ער זוכט צווישען זיי אַן ערליכען אַרבייטער. — „אויב אַזוי“ — זאָגט איינער פּון זיינע אַרבייטער — „וואָלט איד איד געראַטהען איהר זאָלט שוין אויך אַנטלייגען די פּערגרעסער-גלאָז צו אייערע קאַסטימער זיי זאָלען זוכען אַן ערליכען פּאַדעם אין אייערע סחורה!“

ביידע האָבען וואַהרשיינליך געזאָגט דעם אמת. אַהן נגבה וואָלט דער יעצטיגער עקאָנאָמישער סיסטעם קיין טאָג ניט געקענט עקזיסטירען. אַהן נגבה און כאַבאַר וואָלט קיין פּאַליטישען ניט עלעקטעט געוואָרען צו קיין אמת, און נאָכדעם ווען ער איז שוין עלעקטעט וואָלט ער אַהן כאַבאַר ניט געקענט אַרויסנעהמען די געלט וואָס ער האָט געספּענדעט אויף זיין עלעקט-שאַן.

(ולפי זה אני מושב בדרך הלצה את הקושיא הישנה אודות הדגש קל ב„תיו“ של „תרצה“, „תגוב“ — שלפי חוקי הדקדוק ה„חולם“ שבמלת „לא“ היה צריך לרפות את ה„תיו“ הנ”ל — אבל ה„תרצה“ וה„תגוב“ הם כל כך חזקים ונשרשים בעולם עד שאפילו אף „חולמים“ לא יעצרו כח לרפות אותם.)

זיי זאָגען אַז דער „לא יהיה לך אלהים אחרים“ איז איבריג אין היינט-טיגע צייטען ווייל קיינער דיענט שוין ניט מעהר קיין עבודה זרה: דאָס איז אַבער אויך אַ טעות — עבודה זרה איז ניט בטל געוואָרען נור זי נעהמט און פּערשיעדענע פּאַרמען אין פּערשיעדענע דורות. — מיט די עבודה זרה געהט עס ווי מיט די מאַדע אין די ווייבערשע וועלט — אַלע יאהר קומט אַראָפּ פּון פּאַריז אַ „נייע“ מאַדע אויף קליידער און העמס — די ווייבער דיינקען אַז די מאַדע איז טאַקי ניי, אַבער שלמה המלך האָט שוין לאַנג אַרויסגעזאָגט אַז „אין כל חדש תחת השמש“ און די מאַדע איז אויך אין כלל — אין אמת'ן נעהמען די פּאַריזער שניידער אַז אַלמען בגד פּון די צייטען פּון לואיז דעם פּערזעהנמען אַדער מלך סאַביעצקי און פּראַקלאַמיר רען דאָס אַלס נייע מאַדע, און ווען די ווייבער ווערען זאָט דערפּון אויך, געפינען די שניידער אַנאָנדער מאַדע אין דעם באַרג אַלמע קליידער פּון די אַלמע צייטען, און אַזוי ווידערהאַלט זיך די געשיכמע פּון דור צו דור און בלייבט אימער ניי.

און אַזוי געהט עס אויך מיט די פּערשיעדענע עבודות זרות — פּער-צייטען האָבען זיי געמאַכט געצען פּון גאַלד און זילבער און זיך געבוקט צו זיי און היינט מאַכט מען אויך געמער פּון גאַלד און זילבער אין די גאַנצע וועלט בוקט זיך אויך דערצו — דער אונטערשייד איז נור אין די פּאַרמע: דאָן האָבען זייערע געמער געהאַט די פּאַרמע פּון מענשען אַדער חיות, יעצט האָבען די גילדערנע און זילבערנע געמער די פּאַרמע פּון קיילעכדיגע ממבעות... אַבער דיענען דיענט די וועלט צו די גילדערנע און זילבערנע געמער נאָך מיט מעהר התלהבות ווי פּערצייטען: ניט נור זיינען זיי מקריב זייערע קינדער אויפ'ן מזבח פּון אַלמעכטיגען דאַלאַר נור אַפילו דעם אייגענעם נאָך מיט די נשמה צוואַמען.

איז דער „לא תשא“ איבריג אין היינטיגע צייט? געהט צווישען די טוהרים און די ביזנעס-וועלט און זעהט וויפיעל פאלשע שבועות זיי שוועד רען אפ בעפאר זיי בריינגען אום זייערע פאלשע סחורה פאר ריכטיגע און דאן וועט איהר בעשליסען אויב דער „לא תשא“ איז נאך נויטהיג אין היינטיגע צייטען אדער ניט.

איז דער „לא תענה ברעך עד שקר“ איבריג אין היינטיגע צייטען? — אויף דעם קאנווענשאן וואס איז ניט לאנג צוריק אכגעהאלטען געווארען פון די „באר-אסאסיאישאן“ (די לאיערס פון דער גאנצער לאנד) איז בער וויען געווארען אז דער דורכשניטליכער פרייז פון פאלשע עדות איז אמער ריקא איז צעהן דאלאר א שטיק; אין ענגלאנד איז דער פרייז נאך ניער ריגער. — אין אנדערע סטייטס געפינען זיך געוויסע פירמעס וואס שטעלען צו פאלשע עדות צו ארדער וויפיעל איהר ווילט נור „אן דימענד“.

אויב עס דוכט זיך אייך אז דער „כבר את אביך ואת אמך“ איז איבריג זאלט איהר אזוי גוט זיין זיך גוט צוקוקען ווי אמעריקאנער זיהן בער האנדלען זייער טאמע-מאמען וועט איהר בייטען אייער מיינונג. דאס רוב פון זיי זיינען „מכבד“ זייערע עלטערען אויף אזא אופן אז די אלטע לייט ווינשען זיך בעסער דעם טויט ווי דעם לעבען. — איך בין א מאל דערביי געווען ווי א זון האט מכבד געווען א מאמען מיט א מכול פון שימפף ווערטער און די מאמע האט נור געהאלטען אין איין טענה: „ערנער זיך ניט אזוי מיין קינד, לאנגע יאהרען זאלסטו האבען!“ — דאן איז שוין ביי מיר רעכט געווארען די ענדע פון דעם פסוק: „למען יאריכו ימיד“ — דאס הייסט אז דו וועסט גאנץ גוט „מכבד“ זיין דיין מאמען וועט זי דיר ווינשען „לאנגע יאהרען זאלסטו האבען“...

4

הכלל יעדער מענש וועלכער האלט די אונגען אפען און זעהט וואס ארום איהם טהוט זיך מוז מודה זיין אז די „עשרת הדברות“ האבען נאך ניט איבערגעלעבט זייער נוצבארקייט — דער אונפארטייאשער מענש וועלכער איז ניט פערבלענדעט פון פאראורטהיילע וועט אויך צוגעבען נאך די אלע פאקטען וואס איד האב אויבען געבראכט, אז די עשרת הדברות שטאמען ניט אב פון די פערצייטיגע עניפטער, אסיריער, אדער כאלדעער, נור אז עס איז געווען „הורתו ולידתו בקדושה“ אינ'ם קרייז פון דאס אידישע פאלק, „על פי ה' ביד משה“ —

מיר זיינען דעריבער בערעכטיגט צו ווידערהאלען נאך אמאל די בער-הויפטונג וואס איד האב געמאכט אין אנפאנג פון דער דרשה אז „וויכטיגער ווי אלע מתנות וואס די פערשיעדענע אלטע פעלקער האבען געלייסטעט פיר די מענשהייט איז די מתנה וואס די אידישע פאלק האט בייגעטראגען, געמליך: די עשרת הדברות.“

חומר לדרוש.

פרשת יתרו

אגדות חז"ל

וישמע יתרו כהן מדין חותן משה — מה שמועה שמע ובא? מלחמת עמלק שמע ובא, דברי ר' יהושע. ר"א המודעי אומר מותן תורה שמע ובא, באותה שעה נתקבצו כל מלכי או"ה אצל בלעם הרשע, אמרו לו, בלעם! שמא מבול מביא לעולם? אמר להם, שומים שבעולם! כבר נשבע הקב"ה לנת שאינו מביא מבול לעולם, אמרו לו, שמא מבול של מים אינו מביא, מבול של אש מביא? אמר להם אינו מביא לא מבול של מים ולא מבול של אש אלא תורה נתן הקב"ה לעמו, שנאמר ה' עזר לעמו ותן, כיון ששמעו כלם מפיו הדבר הזה ענו כלם ואמרו, ה' יברך את עמו בשלום, והלכו איש למקומו, ר' אליעזר אומר, קריעת ים סוף שמע ובא, שבשעה שנקרע הים נשמע הקול מסוף העולם ועד סופו, שנאמר, ויהי כשמוע כל מלכי האמורי וגו' (מכילתא).

ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל אתכם — תני משום ר' פפויס, גנאי הוא למשה ולששים רבוא שלא אמרו ברוך ה' עד שבא יתרו ואמרו, (סנהדרין צ"ד).

לאכל לחם עם חותן משה לפני האלהים — א"ר אבין הלוי, כל הנהנה מסעודה שת"ח שרוי בתוכה כאלו נהנה מזוי השכינה, שנאמר, ויבא משה וגו' לאכל לחם עם חותן משה לפני האלהים, וכו' לפני האלהים אכלו והלא לפני משה אכלו? אלא לומר לך כל הנהנה מסעודה וכו' (ברכות ס"ד).

וישב משה לשפוט את העם וגו' מן הבקר עד הערב — תני ר' הויה בר רב מדפתי, וכו' תעלה על דעתך שמושה יושב ודן כל היום כלו, תורתו מתי נעשית? אלא לומר לך כל דיון שדן דין אמת לאמתו אפילו שעת אחת מעלה עליו הכתוב כאלו נעשה שותף לחקב"ה במעשיו בראשית, כתיב הכא ויעמד העם על משה מן הבקר עד הערב וכתיב התם ויהי ערב ויהי בוקר (שבת י').

ויכזאו מדבר סיני ויחנו במדבר — נתנה תורה בפרהסיא במקום הפקר, שאילו נתנה בארץ ישראל היו אומרים לאומות העולם, אין לכם חלק בה, לפיכך נתנה במקום הפקר שכל הרוצה לקבל יבוא ויקבל, וכול שנתנה בלילה? ת"ל ויהי ביום השלישי בתורת הבוקר, יכול ניתנה בשתיקה? ת"ל ויהי קולות וברקים, יכול לא היו שומעין הקולות? ת"ל וכל העם רואים את הקולות וכו'. ר"א מפני מה לא ניתנה תורה בא"י, שלא ליתן פתחון פה לאו"ה לומר לפי שניתנה בארצם לפיכך לא קבלנו, ד"א שלא להחיל מחלוקת בין השבטים, שלא יחא זה אומר במקומו נתנה וזה אומר במקומו נתנה, לפיכך נתנה במדבר, (מכילתא פ"ח).

כה תאמר לבית יעקב — אלו הנשים, א"ל אמור להם ראשי דברים שהן יכולות לשמוע, והגד לבני ישראל, אלו האנשים, אמור להם דקדוקי דברים שהם יכולים לשמוע, ד"א למה לנשים תחילה? שהן מזדרזות במצוות, וכדי שיהיו מנתיגות את בניהן לתורה, א"ר תחליפא דקסרין, אמר הקב"ה כשבראתי את העולם לא צויתי אלא לאדה"ר ואח"כ צויתי לתה, ועברה וקלקלה את העולם, עכשיו אם אין אני קורא לנשים תחילה הן מכבלות את התורה, לכך נאמר כה תאמר לבית יעקב תחילה (שמו"ר פ' כ"ח).

במשוך היובל המה יעלו בהר — תניא ר' יוסי אומר, לא המקום מכבד את האדם אלא האדם מכבד את המקום, שכן מצינו בהר סיני שכל זמן שהיתה השכינה שרויה עליו אמרה תורה, גם הצאן והבקר אל ירעו אל מול ההר והוא, וכשנתלקה שכינה ממנו אמרה תורה, במשוך היובל המה יעלו בהר. (תענית כ"א).

וירד ה' על הר סיני — תניא ר' יוסי אומר: מעולם לא ירדה שכינה למטה ולא עלה משה למרום, שנאמר, השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם, והא דכתיב וירד ה' על הר סיני למעלה מעשרה מפתים, והא דכתיב ומשה עלה אל האלהים למטה מעשרה (סוכה ה'). ר' יוסי אומר, השמים שמים לה' וגו' לא עלה משה למעלה ולא ירד הכבוד למטה (אפילו למעלה מעשרה מפתים), אלא מלמד שאמר הקב"ה למשה, הריני קורא לך מראש ההר ואתה עולה, שנאמר, ויקרא ה' למשה (מכילתא).

וידבר אלהים את כל הדברים האלה — ללמדך להכמים שיושבוין באסיפה ועוסקין בתורה, אעפ"י שהללו מטמאין והללו מטהרין, הללו פוסלין והללו מכשירין, הללו אוסרין והללו מתירין, אעפ"י כן כלם אל אחד נתנם, שנאמר, וידבר אלהים את כל הדברים האלה (חגיגה).

דרש עולא רבה, מאי דכתיב וידוך ה' כל מלכו ארץ כי שמעו אמרו פיך, מואמר פיך לא נאמר, אלא אמרו פיך, כי בשעה שאמר הקב"ה אנכי ולא יהיה לך, אמרו עכו"ם לכבוד עצמו הוא דורש, כיון שאמר כבוד את אביך ואת אמך חזרו והודו לדברות הראשונות (קדושין ל"א).

בשעה שעלה משה למרום לקבל את התורה, אמרו מלאכי השרת, רבש"ע, מה לילוד אשה בינינו? אמור להם לקבל תורה בא, אמרו לפניו, המדה גנוזה שגננת לך תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם אתה מבקש ליתנה לבו"ד? מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו וגו' אשר תנה הודך על השמים, א"ל הקב"ה למשה תחזיר להם תשובת וכו', אמר לפניו רבש"ע תורה שאתה נתת לי מה כתיב בתך, אנכי ה' אלהיך, לא יהיה לך אלהים אחרים, זכור את יום השבת, לא תשא, כבר את אביך ואת אמך, לא תרצה, לא תנאף, לא תגנוב, כלום הדברים האלו שיוכים בכם, מיד הודו לו להקב"ה ואמרו ה' אדוננו מה אדיר שמך בכל הארץ, מיד כל אחד ואחד נעשה לו אוהב ומסר לו דבר, שנאמר עלית למרום שביית שבי לקחת מתנות באדם (קדושין, שבת).

כי אנכי ה' אלהיך אל קנא — שאל פילוסופוס אחד את רבן גמליאל, כתיב בתורתכם כי ה' אלהיך אש אוכלת הוא אל קנא וגו' העידותי בכם וגו'

כי אבוד תאבדון, מפני מה הוא מקנא בעובדיה ואינו מתקנא בה? אמר לו, אמשול לך משל למהד"ד למלך בו"ד שהיה לו בן אחד ואותו הבן היה מגדל לו כלב ונתן לו שם על שם אביו, וכשהוא נשבע אומר, בחיי כלב אבא, כששמע המלך על מי הוא כועס? על הבן הוא כועס או על הכלב הוא כועס? הווי אומר על הבן הוא כועס, — א"ל כלב אתה קורא אותה? והלא יש בה ממש, א"ל ומה ראית? א"ל פעם אחת נפלה דליקה בעירנו ונשרפה כל העיר כלה ואותו בית ע"ז לא נשרף, א"ל אמשול לך משל, למהד"ד, למלך בו"ד שסרחה עליו מדינת, כשהיא עושה עמה מלחמה עם החיים הוא עושה מלחמה או עם המתים? א"ל כלב אתה קורא אותה! מת אתה קורא אותה! א"כ ואבדנה מן העולם? א"ל אילו לדבר שאין העולם צריך לו היו עובדין חרי הוא מבטלת, חרי הן עובדין לחמה וללכנה לכוכבים ולמולות לאפיקים וגאיות, ואבד עולמו מפני שופים? והרי אפילו לאדם הם עובדים, האם יאבדו מן העולם? (ע"ז נ"ד, נ"ה).

פוקד עון אבות על בנים — כתוב אחד אומר פוקד עון אבות על בנים, וכתוב אחד אומר ובנים לא יומתו על אבות, הא כיצד? כאן כשאוחזים מעשי אבותיהם בידיהם, כאן כשאין אוחזים מעשי אבותיהם בידיהם (מכות כ"ד).

כבד את אביך ואת אמך — תניא רשב"י אומר, גדול כיבוד אב ואם שהעדיפו הקב"ה יותר מכבודו, בכבוד הקב"ה נאמר, כבד את ה' מתוךך אם יש לך אתה חייב ואם לאו אתה פטור, אבל בכבוד אב ואם נאמר, כבד את אביך ואת אמך (בלי שום תנאי) ואפילו אתה מחזיר על הפתחים (ירושלמי פאה פ"א ה').

כבד את אביך ואת אמך — ר' אליעזר אומר, גלו וידוע לפני מי שאמר וחיית העולם שאדם מכבד אמו יותר מאביו לפי שהיא משדלתו בדברים, לפיכך הקדים אב לאם לכיבוד, וגלוי וידוע לפניו שאדם מתירא מאביו יותר מאמו לפי שהוא מלמדו תורת, לפיכך הקדים אם לאב במורא, שנאמר, איש אמו ואביו תיראו, מגיד ששניהם שקולין (מכילתא).

בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתך — תניא חילל הזקן אומר, אמר הקב"ה לישראל, אם אתה תבוא אל ביתי אני אבוא אל ביתך, ואם אתה לא תבוא אל ביתי אף אני לא אבוא, שנאמר בכל המקום וגו' אבוא אליך וברכתך (סוכה נ"ג).

כי הרבך הנפת עליה ותהללית — ר"ש בן אלעזר אומר, המזבח נברא להאריך שנותיו של אדם, והחרב לקצר שנותיו של אדם, אינו רשאי להניף המקצר על המאריך (מכילתא).

והודעתיה להם את הדרך ילכו בה — תני רב יוסף והודעת להם זה בית חייחם (אומנת להתפרנס ממנה) את הדרך זו גמילות חסדים, ילכו זה ביקור תולים, בה זו קבורה, ואת המעשה זו דין, אשר יעשון זו לפנים משורת הדין. (ב"מ ל', ב"ק צ"א).

אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם — אמר רב אשי, אלוה הבא בשביל כסף ואלוה הבא בשביל זהב (ר"ל דיון שנתמנה ע"י שנתן כסף וזהב). א"ר דיון זה שהוא מתמנה בכסף אין עומדין מפניו ואין קורין אותו רבי והשלית שעלו כמרדעת של המור (סנהדרין ז', י"ש ס"ז).

ולא תעלה במעלות על מזבחי — א"ר אלעזר, מניין לריון שלא יפסיע על ראשו עם קודש, שנאמר ולא תעלה במעלות, וסמיך ליה, ואל המשפטים, (סנהדרין ז').

ליקוטים ממבחר הדרוש.

מה שמועה שמע ובא

וישמע יתרו, מה שמועה שמע ובא ונתגיר? ר' יהושע אמר מלחמת עמלק שמע, שהרי כתיב בצדו, ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב, ר' אלעזר המודעי אמר, מתן תורה שמע ובא, שכשנתנה תורה לישראל היה קולת הולך מסוף העולם ועד סופה, ור' אליעזר בן יעקב אומר קריעת ים סוף שמע ובא (זבחים קט"ז א').

באמצע המאה השמונה עשרה עוד לא היה להם ליחודי אירופה שוויו זכויות בשום ארץ, אבל רוח הדרור אשר יצא על הארץ בכלל החל גם לפעם בלבכם ויחלו להפש אחרי האמצעי אשר יביא להם את המתנה הטובה הזאת — אז קם חכם מנדלסון וחבריו ויטיפו השכם והטיף כי ההשכלה תפדה את ישראל מכל צרותיו — יועצי ההשכלה הראשונים אמנם ראו בעיני דמיונם אנשים יהודים שומרי דת וגם משכילים בהשכלת בני יפת, אבל כאשר שטו בני הדור החדש אל ההשכלה הלכו דרך לא ישובו עוד ויעזבו את היהדות לגמרי, ואז נבראה השאלה החדשה: איך ובמה נשיב את בנינו אלינו? השאלה אשר עד כה יגעה לריק את מח מובי עמנו מבלי המצא לה פתרון — רבים יעצו לדרוש לפני הצעירים את הגבורות והמלחמות מדברי ימינו למען הלהיב את לבכם ולמלא אותם גאון על העבר הנפלא שהיה לנו — אחרים יעצו לספר להם את הנסים שנעשו לנו ולסוים כי הנסים לא פסקו, כי היום עושה לנו ה' נסים בארצות החשוכות למען אשר לא יפול לבכם עליהם ולא יתאשו מן הגאולה — אבל שתי העצות האלה כבר נתנסו ולא הזועילו — ע"ד המלחמות אומרים שכל אלו היו בעבר תרחוק והעבר מת ובטל מן העולם, ועל הנסים אינם רוצים לסמוך כל זמן שיש לאל ידיהם לרכוש להם את כל הטובות הזמניות באמצעים שאינם יוצאים מגדר הטבע — עוד אחרים אומרים להניח להם לצעירים שכבר יצאו מרשותינו ולהקדיש את מיטב כחותינו אל הבנים הקטנים לחנכם על ברכי התורה ולסמוך על דברי תו"ל שהמאור שבה מחזיר למוטב.

את מי הצדק? נראה ונמצא את הכח שהמשיך לב אחרים — למשל יתרו — אל עם ישראל, — וכאשר נחפש אחרי פתרון השאלה האחרונה נמצא שנחלקו בה חכמי התלמוד ממש כמו אלה מבני דורנו המתולקים בשאלה הזאת בזמן הזה — ר' יהושע אמר מלחמת עמלק שמע ובא, זהו כנגד הכת מבני דורנו שאומרת נספר לצעירינו את הגבורות והמלחמות של המכבים וכו' למען הלהיב את לבותיהם — ור' אליעזר בן יעקב אומר קריעת ים סוף שמע ובא — זהו כנגד חיועצים לספר להם את הנסים חיוצאים מגדר הטבע — אבל ר' אלעזר המודעי אומר, חנה לחם

לדברים האלו שמוגבלים במקום ובזמן ושים את לבבך אל הכת היותר גדול וחזק למשוך את לב בני ישראל אחריו והוא הנלמד הנזר, והוסוף, „שבשעה שנתנה תורה תיה קולה הולך מסוף העולם ועד סופה“, ר"ל שהתורה אינה מוגבלת במקום ובזמן. (המחבר)

לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא

צריך להבין מהו לשון „נשיאות“? והול"ל, לא תשבע בשם ה' לשוא? — אבל הענין הוא כך, ידיע ותעמים שהיו קודם מתן תורה היו כופרים בהשגחת ה', ואמרו לפי שהוא אל גדול גבור ונורא ושכינת עוזו בגבחי מרומים לכן אין כבודו להשגיח על העולם השפל, כי כולם נחשבו בעיניו כזבובים אשר לא יתכן השגחתו בהם אם יעופו למזרח או למערב, ולכן הניחם ביד המקרה או השבע, וכן ג"כ בני האדם ילודי אשה אין כבודו להשגיח עליהם השגחת פרמית, כמו שר אדיר היושב במדינה רחוקה ואחוזותיו יתנהגו ע"פ פקידים והוא אינו יודע מאומה מכל אשר יעשו, כי לפי עשרו וירוב גדולתו לפתיות יחשב לו להתערב בעניינם קלים כאלה. — וכעין זה (תהלים קל"ט) אשר יזמרוך למזימה, ופירושו בעיקרים ומצודות „אשו יזמרוך“ ר"ל זה שמרוממים אותך, הוא רק „למזימה“ כדי לכפור עי' בהשגחתך. — וכן „רם על כל גוים ה'“, כל הגוים מגדילים ומרוממים אותו ואומרים כי רק „על השמים כבודו“, אבל על כל העולם השפל הרפה לו להשגיח ומסר ההנהגה לבחות המבע. — אבל אנחנו בני ישראל אומרים: „מי כח' אלהינו המגביהי לשבת“ ומ"מ „המשפולי לראות בשמים ובארץ“. — ועתה יובן הכתוב „לא תשא את שם ה' לשוא“, ר"ל לא תרומם את שמו יתברך בכוננה מזויפת כדי לכפור בהשגחתו יתברך, ולא תאמר שאין עונש עי' וען כי אתה מנשאהו ומגדלהו מאד, לזה הוסוף, „כי לא ינקח ה' וכו', וד"ל (מפרשים).

כבד את אביך ואת אמך

כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימך, הטעם שאמר במצות כיבוד אב ואם אריכות ימים הוא משום שלפעמים האבות יתנו זמן ארוך ופרנסתם מופל על הבנים ויוכל להיות שהבנים יחשבו אותם למשא כבד ויקוצו בהם, לכן קבע שכר מצות זו אריכות ימים, ועי' יצמת שאם יצמיעו הבנים על חיותם הארוכים של האבות בהכרת הם מצמיעים ג"כ על חיהם עצמם (כד הקטח בשם רש"י).

לא תרצח

נקוד בפתח וקריאה בקהל בקמץ, הטעם לזה כי יש שני מיני שפיכות דמים, הא' רציחה ממש באבן יד או בגרון, ורציחה כזאת היא גלויה וידועה לכל כפתח פתוח, אבל יש רציחה ממוין אהר והיא הכאה בלשון, וכמו שאמרו תז"ל: לשון הרע הורגת שלשה (עירובין), והרציחה ממוין הזו היא רציחת בקמץ, ר"ל נסתרת ומכוסה, כי לפעמים נחשב המספר לה"ר בקהל רואים לצדיק גמור (איל המילואים).

נעשה ונשמע

בשעה שחקדומו נעשה נשמע באו ב' כיתות מלאכי השרת וקשרו לחם ב'

כתרים אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע (שבת). וצריך לדקדק, אם ראויים ב' כתרים על שאמרו ב' מאמרים נעשה ונשמע, א"כ למה אמר „בשעה שחקדמו“, הלא אין הדבר תלוי בהקדימה, והול"ל „בשעה שאמרו“, ואם על הקדימה זכו לשכר קשה תרתי כתרים למה לו? הלא הקדימה היתה אחת! וד"ל. — דהנה יש לפרש „נשמע“ על שני פנים, הא' כמשמעו שנשמע מה שיצוה ה' ונעשה מה שיצוה, כי אי אפשר לעבד לעשות רצון רבו מבלי שידע מה שצוה לו. והב' יש לפרש „נשמע“ שנשים לב להתבונן ולחקור ולדרוש היטב בדבריו, והוא מדרגה יותר גבוה מן האופן הראשון. ודוק ותמצא שאם כווננו פשוט לאופן הא' או ב' המאמרים נעשה ונשמע הם באמת דיבור אחד, שהלא בלי שמיעה א"א לעשות, אבל אם כווננו את הכוונה השניה אז ב' המלים הם שני דברים נפרדים, ואם ראויים לשכר על זה ראויים לב' מתנות, וכשאנו באים לברר מה היה כוונתם נמצא שהדבר תלוי בסידור ב' המאמרים האלו, שאם היה כוונתם על שמיעה פשוט היו צריכים לאמר „נשמע ונעשה“, כי הלא שמיעה קודם לעשיה, אבל עכשיו שאמרו „נעשה ונשמע“ בהכרח שכיוונו את השמועה הזאת על התבוננות ושימת לב, ולכן ראויים לשכר מיוחד על זה. — ועתה נכון מה שאמרו חז"ל שעי הקדימה של נעשה לנשמע נחברר הדבר שראויים לב' כתרים, וד"ל (כתב סופר).

החזיר הקב"ה את התורה על כל אומה וכו'

וצריך להבין איך נתחזיר את התורה על אומות אחרות אחרי שכבר הסכים ליתנה לנו? ויובן ע"פ הכתוב מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל, לא עשה כן לכל גוי וכו' — משל למלך שהיו לו בנים ואחד מהם היה חביב עליו יותר מכלם, ויהיה לו בורות שמהם חוצבים זהב ורצה להוריש אותם לבנו האהוב אבל לא רצה שיהיה קנאה בין הבנים, לכן התחכם ולימד את מלאכת מכרה הזהב אך ורק לבנו האהוב הנ"ל ולא לבניו האחרונים, וידוע שמוי שאינו יודע את מלאכת מכרה הזהב וצירופה אף שיוציא את הזהב מן הבורות לא יתיה לו שום תועלת בזה כי יעלה לו הזהב בדמים יקרים כ"כ עד שיצא שכרו בהפסדו. — וכשהגיע התור לתוריש את האוצרות הנ"ל לבניו, יתר הבנים שלא ידעו את חכמת מכרה הזהב וצירופו מאסו וימאנו בזה וממילא נשאר הכל לבן האהוב. — והנמשל, אנחנו קבלנו את כללי התורה איש מפי איש עד משה רבנו ע"ה, ובלתי הכללים שקבלנו כמו גז"ש ותיקש וקו"ח לא היה אפשר לשמור ולעשות אפילו מצות אחת כראוי, כמו מצות תפילין ושחיטה וכו' שלא נמצא בתורה רק רמז מהם. — והיות שלא רצה הקב"ה לעשות קנאה בין האומות לכן החזירה עליהם, אבל הם שלא ידעו כללותיה ופרטותיה מאסו בה ולא קבלוה — והיונו: מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל (לכן קבלו את התורה בשמחה) לא עשה כן לכל גוי ומשפטים כל ידעום (לכן לא קבלו את התורה). — (כתב סופר).

אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם

אנו רואים בעת הזאת שאפילו המאמינים בח' והמוכירים את שמו אינם מזכירים אותו אלא לצרכים חומרים, למשל: „אם יצליח ה' את המסחר הזה כידי ארויח כסף הרבה“, או: „אנא ה' חקרה נא לפני חיום קונים טובים שומלאו את ארגזי זהב!“ או: „תודה לה' שנתן לי חיום פרנסה טובה והרוחתי כסף

רב! וממילא תמצא שאילולי הכסף והזהב לא היה שם ה' נשא על דל שפתים אפילו בין אותם היהודים המתאמרים לשומרי מצוה — ע"ו הזהיר הכתוב: אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם, ר"ל לא תעשון את אלהי אמת, אלהי חרות, לאלהי זהב וכסף, אלהי החומר וצרכיו, וד"ל. (המחבר)

שמור וזכור

(חדשות מקוריות בענין השינויים שבדברות השנים)

זכור ושמור בדבור אחד נאמרו. (שבועות כ')

כבר נודע ומפורסם השינויים אשר בעשרת הדברים על הלוחות שנתנו למשה בסיני, בין כמה שנכתב על הלוחות הראשונים לבין מה שנכתב על הלוחות האחרונים, בענין מצות השבת, שלשה המה השינויים, במבטא, במעם ובחובה, כאשר אציגם פה.

א) מדברות הראשונות נאמר „זכור את יום השבת לקדשו“, ובדברות האחרונות: „שמור את יום השבת לקדשו“, זהו שינוי במבטא, ב) בדברות הראשונות נאמר: „כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ, וינה ביום השביעי“, ובדברות האחרונות נאמר: „למען ינוח עבדך ואמתך כמוך, וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים“, השינוי הזה הוא במעם המצוה של שבת, ג) בדברות הראשונות נאמר: „על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו“, ובדברות האחרונות נאמר: „על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת“, והוא שינוי בחובה של מצות השבת.

כבר הרגישו בזה גם קמאי דקמאי, ובתלמוד אמרו, זכור ושמור כדיבור אחד נאמרו, כלומר, כוונת ודעה אחת לכל מה שכתוב על הלוחות בדבר השבת, וגדולי המבארים השתדלו למצוא את פשר הדבר הקשה איך ישתוו שתי הדברות על הלוחות להיות כדיבור אחד, והמה מחזיקים בקרבם דעות ורעיונות שונים, הרחוקים זה מזה מרחק רב, בראשונות מדבר במעם זכרון למעשה בראשית, והוא למען כבוד אלהים לעשות זכרון למענו, ובשניות מדבר במעם המדה מובה של חנינה ותמלה לעבד ואמה, לשור וחמור, עיין בראב"ע וברמב"ן וביתר המפרשים הגדולים והקטנים, כולם רחוקים מן הכוונה האמתית, ומכל המון המבארים והמפרשים לא מצאתי שום דבר אשר יניח את דעת המבקש פתרון, כמו רק למעני עשו זאת, שהניחו לי מקום להתגדר בו, ואנכי אמנם מצאתי לי דרך חדשה המובילה אל פתח הפתרון הנאמן לכל דבר הקשה בענין הזה.

למען הראות את דרך החדשה שמצאתי לי, חנני להוסיף ראשונה עוד שאלה אחת משלי, ולא ראיתי מן המבארים שידברו על אדותה, מדוע בחר אלהים דוקא את השביתה לאות הזכרון למעשה בראשית, אשר באמת אין זה אלא לאות על השביתה, ואי-מעשה, ומדוע לא בקש לו ענין אחר להכין בו את הזכרון למעשה בראשית, באופן שיהיה יותר ניכר לזכר המעשים שעשה ששת ימי הבריאה, ולא להשביתה אשר איננה עיקר במעשה בראשית.

השאלה הזאת היא לברר תתן לי חומר רב להבין ולהשכיל על ידה ולמצוא את המטרה במצות השבת, והפתרון לכוונת התורה בהשתנות הדברים שעל הלוחות, מתוך השאלה האחרונה הזאת אני לומד שגם בדברות הראשונות אשר שם נאמר במעם למצות השבת למען הזכרון למעשה בראשית, גם שם לא היה המעם שהוא

העיקר בסוד המחשבה, לא למען עשות זכרון להמעשים אשר בששת ימי הבריאה הפץ אלהים לקדש את יום השביעי, לא לכבוד עצמו דרש מאתנו לעשות את יום השבת יום מנוחה ושבתה ממלאכה, כי אם בעד האדם והבהמה, למען ינוחו בני האדם, ויתנו מנוחה גם לעבד ואמה, לשור והמור, הכל כמו שנאמר בדברות האחרונות מפורש, ועל כן בחר דוקא את המנוחה והשבתה לאות הזכרון ולא בקש ענין אחר שיורה ויזכיר את המלאכה והמעשה, יען שעיקר המטרה במצות השבת איננו הזכרון למעשה בראשית, כי אם המחשבה טובה אשר בתוך המצות, להרגיל את בני האדם למעשים טובים, לנוח ולתת מנוחה גם לכל אשר ברשותם, ומה שאמר הטעם, „כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וינת ביום השביעי“ איננו אלא למען לחבב בזה את השבת על בני העם, ולעשותו יותר קדוש בעיניהם, רק על כן שם אותו אלהים גם לאות זכרון, למען שבגלל זאת ישמרו לעשות את השבת ביתר חבה ובזריזות יתרה, להיות מדקדקים למלאות ולקיים את כל הנאמר במצות השבת, למען עשות נחת רוח ליוצרים, והמחשבה הטובה אשר בחפץ אלהים לשבת שינוחו ויתנו מנוחה גם לעבד ואמה, לשור והמור, ממילא תמלא, ובהיות כן, הנה אם ישאלך אדם לאמר: מה העבודה הזאת לנו במצות השבת? יש לך תשובה אחת אשר פי שנים ברוחה: (א) יום מנוחה ושבתה הוא לנו בני האדם, לאות זכרון שגם אלהים נח בו מכל מלאכתו: (ב) ומטרה גבוהה בחפץ אלהים, למען העבדים והבהמות, שימצאו מנוחה גם המה תחת ידי העמלים יום אחד בשבוע. ופה אמרו, זכור ושמור בדבור אחד נאמרו, יען שמה שנאמר בדברות הראשונות גבי זכור, פי שנים בכוונה זו.

ואולם כל זאת היתה במחשבה תחלה לפני אלהים בזמן מתן תורת, ובמעמד הר סיני, בעת שכל ישראל היו מלאים רגשו קודש וחבה יתרה למושה ולתורתו, והיו נראים להיות קשורים ומדובקים באהבה גמורה לשמור ולעשות את כל המצות והפקודים שיוצא מפיו משה ברוח אלהים, בלי לחסר ובלו לגרוע דבר אחד מדבריו ומחשבה אחת ממה שבתו, ועל כן טוב היה במצב ובמעמד כזה לצוות אותם על יום השבת גם בלי להודיע אותם את עיקר המטרה, כי אם את אשר הוא לאות זכרון מעשה בראשית, הדבר הזה לבר, די הוא להיות בטנת שחמת ומלאו ממילא את המחשבה טובה במטרת השבת, לנוח ולתת מנוחה לכל העמלים בששת ימי המעשה, אפילו אם לא יבינו שזאת היא העיקר במחשבת אלהים על דבר השבת, מפני שבלאו הכי המנוחה והשבתה חלק אחד ממצות השבת אשר בלעדו זאת לא ימלאו את מצות השבת החביבה להם מטעם שהיא זכרון לכבוד אלהים ולמעשיו בששת ימי הבריאה.

באחרונה אחר שעשו ישראל את העגל, אשר בזה הראו לדעת מה דק החוט אשר בו המה קשורים למושה ולתורתו, אז נחם אלהים על דברו אשר כתב על הלוחות הראשונים בטעם השבת, „כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וינת ביום השביעי“, יען שאנשים כאלה אשר החבה וההתיבות איננה המה כל כך, אינן לסמוך ולבטוח עליהם שיתנו מדקדקים להוציא לפעולה את מצות השבת בכל הפרטים והדקדוקים כמו שנצטוו מפיו משה, בלי לחסר ולגרוע דבר מן הדברים, ונקל להיות שבלי משים וכלי כוונת מיוחדת יחסרו דוקא את העיקר, ואת הטפל וקיומו, מפני שלא ידעו את עיקר המטרה במצות השבת, ויתחלפו בידם העיקר לטפל והטפל לעיקר, המה ישמרו לעשות את השבת רק למען הזכרון למעשה בראשית, בחשבם שזהו העיקר בחפץ אלהים, כמו שנת אלהים ביום השביעי ממלאכתו כן

ישבתו וינחיתו גם המה ביום ההוא, רק לעצמם, אבל העבד ואמה, השור וחמור, יפטרו מן המצוה הזאת, יען שבלא מנוחת העבד ואמה די הוא לאות הזכרון מה שהמה בעצמם שובתים, ויתר הדברים שבמצות השבת בלעדי מנוחתם בעצמם, הנה אך קמנות המה ואין מדקדקים בהם, ונמצא שהרגש קודם ותמחשבה טובה שבעיקר מצות השבת תהיה בטלה לגמרי.

ובגלל זאת שינה אלהים בדברות האחרונות לאמר, באופן שלא ימעו לחשוב את העיקר למפל, שם לא זכר מאומה ממנוחות אלהים ביום השביעי, בטעם השבת, כי אם גלוי ומפורש כתב שהוא רק „למען ינוח עבדך ואמתך כמוך“, ולא משום זכרון למעשי בראשית, ועל כן ידעו יראשית דבר במצות השבת הוא לתת מנוחה לכל העומדים בראשות הבעלים.

ועתה הנה נגלה לפנינו כוונת החכמים שאמרו זכור ושומר בדבור אחד נאמרו, יען שבאמת איננה באה שום השתנות בדברות האחרונות, מפני שגם בעת שנאמר המבטא זכור גם אז היתה סוד המחשבה מה שנאמר בשמור, לנות ולתת מנוחה להעמלים, ולא מנע אלהים גם להביע לנו מפורש ולצוות עלינו על זה, כמו בפרשה של שמור, „זכור את יום השבת לקדשו וכו' לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך, עבדך ואמתך ובהמתך וגרך אשר בשעריך“, רק שבדברות הראשונות בא להוסיף על מה שנאמר בשמור, הוא בא להוסיף חבה של שבת על העם, על ידי שעשהו גם זכרון למעשה בראשית, ויהיה נחשב גם לאות כבוד לאלהים בעשותם את השבת, אשר דבר כזה היה נראה להיות יקר בעיניהם אז בעת שעמדו אצל הר סיני, ובהתלהבות ענו ואמרו: „נעשה ונשמע“, ועל כן באחרונה כשנתגלו ישראל בצבעם האמתי, שכבוד אלהים אשר השתדל משה להשפיע עליהם כל העת, איננו חשוב אצלם כל כך, עד שנוח להם להתליפהו בעגל הזהב, מיד הסיר מן השבת את תוספת הדברים שבאו בדברות הראשונות, „כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וינח ביום השביעי“ ונשאר על הליחות רק המטרה העיקרית במצות השבת, „למען ינוח“ וכו', ובשביל זה החליף גם את הלשון והמבטא ככלל, בדברו על השבת, מפני שכן נחויץ היתה.

תחת אשר בדברות הראשונות בחר לו לשון רכה ולא בא עליהם בלשון גזרה וצווי אלא בדרך הצעה ורשות, לאמר „זכור“ את יום השבת, לא „שמור“ שהוא חובה, מפני שלא בא אלא להודיע להם את הפצו ורצונו במעשה השבת, למען אות אהבה בין העם לאלהיו, שיהיה זכרון זה למעשה בראשית, לאות חביבות בין אלהים ובין בני ישראל, ועל כן אמר „כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וינח ביום השביעי“, וכן הוסיף לאמר „על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו“, הכל לא בכפייה אלא בחביבות, למען לחבב עליהם את יום השבת שיתיה קדוש בעיניהם, הקדים ואמר שגם הוא ברך את יום השבת ויקדשהו.

ותחת כל אלה החליף אלהים בלוחות האחרונים ואמר „שמור“ את יום השבת לקדשו, לשון טובה, גזר גזירה באנוי ופקודה, שישמרו לעשות את השבת לא לאות אהבה בין העם לאלהיו, בעשותם זכרון למעשיו, אלא למען המנוחה, למען שיתנו מנוחה לעבד ובהמה, ועל כן לא הוסיף לומר „על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו“, כמו בלוחות הראשונים, אלא „על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת“, מפני שהוא טובה.

וכן הוסיף בכוונה לימר „וזכרת כי עבד הוית בארץ מצרים“, לאמר, אם

באתם לחשוב את מעשה השבת לאות זכרון, לא לזכרון של מעשה בראשית יחשב לכם, יען שאינני רוצה באותות אהבה מכם אלי, אינני רוצה שתעשו זכרונות למעני, אלא למענכם עשו את הזכרון, למען תזכרו שהייתם עבדים ויצאתם לחרות, על כן צורך ה' אלהיך לעשות את יום השבת, חובת אני מטיל עליכם לעשות את השבת בשביל מנוחת העבדים, כי גם אתם הייתם עבדים לפרעה, ויוציאכם ה' אלהיכם משם, ועל כן אתה מחויב לתת מנוחה גם לעבדיך.
(המאור שבתורה, יעקב הורוויץ)

שמור וזכור

(תוספת ביאור לשינוי שתי הדברות)

ובמקהלות אמרתי על דבר השנוים אצל השבת בשתי הדברות, על פי משל, איש אחד טוב לב וחפץ חסד, אשר ראה בעני בני עירו העניים, ובחפצו להביא עזרה להם, קרא את בניו העשירים ואספם יחד לאספה, ואז הציע לפניהם האב שיעשו איזה דבר לאות אהבה וכבוד למענו, והדבר היותר יקר אצלו הוא שיעשו הבנים יום זכרון להולדתו בכל שנה ושנה, וייטב הדבר בעיני הבנים, ויקבלו את הצעתו בנפש חפצה, כי מה טוב להם יותר מעשות חגים למשחה ושמחה למזכרת אהבה ליום הולדת אביהם מחמד נפשם.

ויהי בתחלה להכין את הדרוש לחג הראשון והשאלה עלתה על השולחן במה לציין ולסמן את יום החג הזה, שיהיה ניכר אשר לכבוד אביהם הוא, וכמעט שנתקבלה הצעת אחד הבנים, שלאות הזכרון יביאו כל אחד זרי פרחים במספר שנות חייו של אביהם, אבל כשמוע האב את הדבר הזה מהר ואמר להם, אל לכם בני להביא זרי הפרחים ביום החג למספר שנותי, הפרחים האלה לא ירתו לי מאומה, ובזה לא תמלאו את חפצי ורצוני אשר השבתם לכבדני ביום שמתתי, כי אם זאת עשו ביום החג, אם יקר לכם כבודי ורצוני: פרוזו נא שקלים לעניו העיר, איש איש מכם לפי מספר שנותי, דבר כזה אם תעשו בכל שנה ושנה, אז אדע כי כבד תכבדו אותי, וזאתיהויה לי לאות נאמן על רגשי אהבתכם אל אביכם העומד לפניכם כעת.

ועתה אם ישאלני אדם לאמר: מה החג הזה אשר הבנים חוגגים בכל שנה ישנה, האם לא בצדקה יש לי לענות אשר פי שנים ברוח החג הזה, מה שהבנים חושבים ומאמינים שהוא אך לאות זכרון ליום הולדת אביהם, ומה שחושב האב בעצמו, למען מטרה יותר גבוהה, למען הרגיל את בניו במעשה הצדקה, וגם להושיע את העניים בשעת דחקם.

והוא הדבר גם במצות השבת, אלהים חפץ להרגיל את בני עמו במדות ובמעשים טובים, לנח יום אחד בכל שבוע, ולתת מנוחה גם לכל העמלים בעדם בששת ימי המעשה, על כן בא אליהם בהצעה שיעשו דבר למען כבודו לאות זכרון למעשיו בראשית הכריאה, ומעשה הזכרון יהיה בזה שישבתו יום אחד בכל שבעת ימים המיד, ולא יעשו כל מלאכה ביום ההוא, הם ובניהם ובנותיהם ועבדיהם וכל אשר ברשותם.

ואם ישאל אדם לדעת מה המטרה להצעת אלהים במצות השבת, ימצא גם הוא את התשובה, כי פי שנים ברוח המצוה, אות אהבה בין העם לאלהיו, בעשותם

זכרון למעשה בראשית, וגם מטרה יותר גבוהה בחפץ אלהים עצמו להרגיל את בני עמו במדות ובמעשים טובים, בתתם מנוחה ושביתה לעבד ואמה, לשור וחמור. וזה מתאים עם מה שאמרו החכמים „זכור ושמור בדבור אחד נאמרו“, בעת שנאמרה הפרשה של זכור את יום השבת, אשר שם פירש הטעם למצוה, משום הזכרון למעשה בראשית, גם אז היה עיקר המטרה משום מה שנאמר בפרשה של שמור, למען מנוחת העבד ובהמת, ורק למען בני האדם, שיקבלו את השבת ביתר חבה, הוסיף לאמר שהוא למען כבודו של אלהים, לעשות זכרון למעשיו. ועל כן באחרונה, כאשר נתגלו בני העם בפנים אחרים, בפנים של אי אמונים כל כך, ואי הביבים ומדובקים לו, נחם אלהים על דבריו הראשונים, ותחת שבראשונה בא להרגילם במדות טובות על ידי אותות כבוד שיעשו בעדו, תחת זאת בא אליהם באחרונה לא במראה ובתודות, כי אם גלוי ומפורש צוה עליהם בפקודה שיעשו את השבת, למען מנוחת העבד והאמה, ולמען השור והחמור, ולא זכר שום דבר מן האות לזכרון מעשה אלהים בששת ימי הברואה.

והדברים שנאמרו בתלמוד שזכור ושמור בדבור אחד נאמרו, המה כנים וברורים וגם מדוקדקים בלשון, שאמרו „זכור ושמור“ דוקא, ולא „שמור וזכור“, יען שרק בעת שנאמרה הפרשה של זכור, רק אז היה פי שנים ברוח המצוה, אבל בעת שנאמרה הפרשה שמור, לא היה כלום ממה שנאמרה בזכור, כי אלהים נחם על דבריו הראשונים, יען שהעם לא היו ראויים עוד לאותה הדעה. הכל כאשר בארתו, בארתו,

(הנ"ל)

אוצר הדרוש והחמפה.

פון דער נימה.

די מאסע

(דרוש לפרשת משפטים)

הרב שלום ראבינאוויץ.

לא תהיה אחרי רבים לרעות ולא תענה
על ריב לנשות אחרי רבים להטות.
(שמות כ"ג — ב')

1

דער פסוק „לא תהיה אחרי רבים לרעות וגו“ איז איינער פון די שווערסטע פסוקים פון תנ"ך. רש"י ברענגט עטליכע פירושים אָבער קיינער פון זיי קלעבט ניט צום האַרצען. די חכמי התלמוד האָבען דעם פסוק צוטהיילט אויף דריי חלקים און ארויסגענומען פון איהם פערשידענע דינים, אָבער אפילו רש"י מאַכט די בעמערקונג אז זייער דרש שטימט ניט מיט'ן פּשט. ע"ש.

צו פערשטעהן די ריכטיגע מיינונג פון דיעזען פסוק איז נויטהיג אַ קורצע הקדמה פון די פאָליטישע וויסענשאַפט. — עס איז בעוואוסט צו אַלעמען אז אין די אינגערע צייט פון די מענשליכע געזעלשאַפט זיינען די רעגירער געווען זעלבסט־הערשער — די פאָלק האָט מען געהערט ווי דעם סאַראַיאַהריגען שנעע — אז יעמאָנד האָט געמאַכט אַ בעמערקונג צו לואיס דעם זעכצענטען אז די מדינה איז אומצופרידען פון זיינעם אַ געזעץ, האָט ער געענטפערט מיט כעס: „ווער איז די מדינה? איד בין די מדינה!“

אין דעם לעצטען יאָרהונדערט האָט זיך אויפגעהויבען אַ בעוועגונג אין אַלע לענדער אז דאָס פאָלק מוז רעגירען — דיעזע בעוועגונג איז כמעט איבעראַל געווען ערפאלגרייך. „דעמאָקראַטיע“ איז געוואָרען אַ מין „קמיע“ צו אַלע געזעלשאַפטיכע צרות און אַ סימבאָל פון פראַגרעס פון ציוויליזאַציע. — אַלס הסכמה אויף דיעזע בעוועגונג האָט מען גענומען דעם אַלטען ווערטל: „די שטימע פון פאָלק איז די שטימע פון גאָט!“ — דיעזער ווערטל איז ארויסגענומען געוואָרען אין די העברעאישע ליטעראַטור אונטער דעם טעקסט: „קול המון כקול שדי!“ און איז אזוי פערשפרייט

נעווארען צווישען פאלק און איינער האט מיר געפרעגט: „וואו שטעהט דאס אין איוב אדער אין משלי?“

אבער ווי אזוי קען די פאלק רעגניערען? עס גייעכען דאך צווישען זיי מיליאנען פערשידענע דעות, און איינער זאגט שווארץ זאגט דער צווייטער ווייס? — האט מען געמוזט קומען צום סיסטעם פון מאַיאַריטעטס-רע-גײערונג — און האט עס טרעפט גאנץ אפט און די מינאריטעט אין כמעט אזוי גרויס ווי די מאַיאַריטעט, און נאך דיעזען סיסטעם קומט דאך אויס און די מינאריטעט ווערט רעגניערט געגען איהר ווילען, רופט מען דאס פון דעסמווענען פאלקס-רעגניערונג.

2

איז דיעזער סיסטעם פון „מאַיאַריטעט-הערשאַפט“ אין איינקלאַנג מיט די אבסאָלוטע גערעכטיגקייט? און דאָרף דיעזער סיסטעם אַנגעווענדעט ווערען אין אַלע פעלע אהן און אויסנאַהם?

איוב איהר וועט ענטפערען, יא! דאן דאָרפן מיר אידען אויפגעבען אונזער אמונה און אונזערע אידעאלען, ווייל מיר זיינען דאך יעצט די מינאריטעט אין יעדער לאַנד — און אזוי געפינען מיר טאַקסי אין אונזער היסטאריע און אין די צייטען פון מיטעל-אַלטער פלעגען טאַקסי די שונאי ישראל אויסנצען דיעזע טענה אין זייערע וויכוחים מיט אידישע געלעהרטע: סטייטש, אייער תורה זאגט דאך „אחרי רבים להטות“, טאָ ווארום זשע זייט איהר אזוי איינגע/עקשנ'ט און ווילט ניט אַננעהמען דעם קריסטענטהום וועלכער איז דער רעליגיאָן פון די מאַיאַריטעט? — די אידישע געלעהרטע זיינען ניט געבליעבען אינגאַנצען אהן אַ תירוץ, אבער זייערע תירוצים זיינען געווען פון דעם סאַרט וואָס קען בעצייכענט ווערען אַלס „פּשט'5“.

דער אמת/ער תירוץ אויף דיעזער קשיא איז און דער סיסטעם פון מאַיאַריטעט-רעגניערונג איז נור און „אונפערמידליכער איבעל“, ווייל אהן דיעזען פלאַן איז אוממעגליך פיר אירגענד וועלכע געזעץ-געבענדע קערפער-שאפט צו מהאַן פראַקטישע אַרבייט, אבער דאָס מיינט אויף קיין פאל ניט און דער בעשלוס פון די מאַיאַריטעט האט אַלע מאל די אבסאָלוטע גערעכטיגקייט אויף איהר זייט, און דערפון פאלגט עס און דער סיסטעם פון מאַיאַריטעט-רעגניערונג דאָרף אַנגעווענדעט ווערען נור וואו עס האַנדעלט זיך וועגן פראַקטישע אַרבייט אַבער ניט וואו עס האַנדעלט זיך וועגען פרינציפען אַדער אידעען °.

° דער בעסטער סימן און די שטימע פון די מאַסע איז ניט די שטימע פון גאט קען מען געפינען אין די פאלקס-ווערטלאך פון אַלע נאַציאָנען, — נעהמט אַ בוך פון פאלקס-ווערטלאך אין אירגענד וועלכער שפראַך און איהר וועט געפינען צעהנדליגע ווידערשפערעכונגען אויף יעדען בלאַט, למשל אין איין שורה וועט איהר געפינען: „מיט עהרליכקייט קען מען דורכגעהן די גאַנצע וועלט“, און אין די צווייטע שורה: „עהרליך לעבען איז שווערליך לעבען“, א. ז. ו., א. ז. ו., וו. נו., אויב דער ערשטער ווערטול איז די שטימע פון גאט איז דער צווייטער ניט אַנדערש-ניר די שטימע פון מייפלע.

2

פאראן פיעלע אורזאכען וועלכע פיהרען דערצו אז די מאַסע זאל זיין דאס רוב אומגעזעכט.

1) די מיטגלידער פון דער מאַסע דיינקען און פאסען בעשליסע דורך אינפֿעקציען, דאס הייסט, זיי נעהמען זיך אז בענייסטערונג, אדער פער-אכטונג, אזוי ווי מענשען נעהמען זיך אז פאקען אדער אינפֿלוענציע, — ווען מענשען זיינען צוזאמען אין אַ מאַסע פֿערלירען זיי זייער אייגענעם אײך, און אנשטאט דעם ווערט פון זיי אַלעמען אַ גאַנץ נייע פיעל קעפיגע בע-שעפעניש וועלכע מען רופט „דער עולם“. דיעזע בעשעפעניש דיינקט און האַנדעלט אזוי ווי איין קערפֿערשאַפט. און טאמער געפינען זיך אין איהר יחידים וואס וואַלטען געהאַנדעלט אַנדערש ווען זיי וואַלטען געווען אַלײן ווערען זיי אזוי ווי בע'כישופֿט און שטימען אויך איין מיט דער מאַסע. — איהר האַט געוויס בעמערקט ווען אַ חזן דאווענט אַדער אַ רעדנער רעדט פֿאַר אַ גרויסען עולם דאס עס איז נור גענוג אז איינער זאל אַ שאַקעל טאן זיין קאפּ מיט בעוואַנדערונג אַדער פֿערקעהרט מיט פֿעראַכטונג און אַלע שאַקלען שוין מיט זייערע קעפּ מיט איהם.

„מענדזשערס“ פון טעאַטערע ווייסען שוין דיעזע מענשליכע פּסיכאָ-לאַגיע און אַלזאָ ווען זיי שטעלען פֿאַר אַ נייע דראַמא אויף דער ביהנע דינגען זיי פֿראַפּעסיאָנעל „פּאַטשערס“ צו בענייסטערען און מיטצושלעפען דעם עולם מיט זיך — אין די גרויסע שטערט האַכען זיך חזנים אויך אויסגע-לערענט דיעזען קונץ, און עס איז אַן אַפּענער סוד אַז פיעלע פון זיי וואַל-טען ניט געקענט נעהמען קיין שטעלע מיט זייערע אייגענע פֿעהיגקייטען ווען זיי וואַלטען עס ניט גענומען מיט שטורם דורך די הילפע פון געדונגענע „פּאַטשערס“.

נאָך מיין מיינונג איז דיעזער געדאַנק וועגען פֿאַלקס-ווערטלאַך די שליסעל צום ספר „קהלת“ אויף וועלכען די מפרשים האַבען שוין אויסגעגאַסען אַ ים טינט אין זייער שטרעבונג רעכט צו מאַכען די ווידערשפּרעכונגען. — נאָך מיין מיינונג זיינען די ווידערשפּרעכונגען פון קהלת די נשמה פון דעם גאַנצען ספר „קהלת“ איז אין העברעאיש „די מאַסע“ („קהילה“ ו „קהלת“ כמו „עטרה“ ו „עטרת“. ומה שאָמר „בן דוד מלך בירושלים“ הוא להסתיר הכוונה כדרך הקדמונים). — שלמה האַט צוזאַמענגעקליבען אַלע ווערטלאַך פון דער מאַסע (קהלת) צו בע-ווויזען אַז זיי ווידערשפּרעכען זיך אויף יעדען טרום און מען קען זיך אויף זיי ניט פֿערלאַזען — דאָ זאָגען זיי: „אין טוב לאדם כי אם לאכול ולשתות ולשמוח“, און אַ צווייטען מאל: „ודע כי על כל אלה ויבאך ה' במשפט“; דאָ: „שמת בחור בילדותך“ און אַ צווייטען מאל: „וזכור את בוראך בימי בתורותיך“ וגו' — און דעריבער האַט שלמה מקדים געווען: „הכל הכלים אמר קהלת“ ד. ה. עס איז ניט אמת אַז די שטימע פון דער מאַסע איז די שטימע פון גאָט, אדרבא! די מאַסע רעדט אממייסטען פּוסטע רייד — און צום סוף ענדיגט ער: „סוף דבר את אלהים ירא וגו'“ ד. ה. דער סך הכל פון מיינע רייד איז: לויג ניט קיין געוויכט אויף די ווערטער פון דער מאַסע, נור אויף די ווערטער פון גאָט.

2) דער עולם איז ניט קאנסעקווענט; דאס הייסט דער עולם האלט זיך ניט לאנג ביי איין מיינונג — א יחיד מוז זיין קאנסעקווענט, אויב ניט וועט איהם די וועלט האלטען פאר א לינגער אדרע א פלוט — „וואס הייסט נעכטען האסטו געזאגט אזוי און היינט זאגסטו אנדערש! ביזמו דאך גאר א „ווינט“; קען מען זיך דאך אויף דיר גאר ניט פערלאזען!“ — די „מאסע“ אבער קען ביימען איהר מיינונג אלע מאג אדרע אפילו אלע שטונ-דע און מען קען איהר קיינמאל ניט כאפען פאר'ן האנד.

איר בין א מאל געלאדען געווארען צו די אינסמאלישאן פון א רב אין א געוויסע שטאדט אויף דער פראווינץ, און איר האב זייער שטארק בעוואונדערט דעם כבוד וואס די אידישע בעפעלקערונג פון יענער שטאדט האט איהם אבגעגעבען און די בעגייסטערונג וואס זיי האבען איהם ארויס-געוויזען. דריי מאנאט שפעטער בין איר ווידער געלאדען געווארען אין דער זעלבער שטאדט אנטהייל צו נעהמען אין א דין תורה וואס דער זעלבער רב האט שוין געהאט מיט זיין געמיינדע צוליעב דעם וואס זיי ווילען ברעכען דעם קאנטראקט און איהם ארויסשיקען בעירוים ובחוסר כל. — דיעזען מאל בין איר ווידער איבערראשט געווארען צו זעהן דעם האס און די פעראכטונג וואס זיין גאנצע געמיינדע האט צו איהם ארויסגעוויזען.

איר ווענדע זיך צו איינעם פון זיי און זאג צו איהם: „סטייטש, איהר האט דאך איהם אקארשט אויפגענומען מיט אזא כבוד און מיט אזא ליעבע, ווי קומט עס אז איהר האט אזוי גיך געביטען אייער מיינונג?“

„ווער? איר? — זאגט ער — איר האב איהם קיינמאל ניט געגעבען קיין כבוד און איר האב איהם קיינמאל ליעב געהאט, פערקעהרט איר האב איהם פיינד געהאט פון די ערשטע מינוט: אי, וואס, איהר האט געזעהן ווי א האפטע נאראנים זיינען געשפרונגען קרויש פאר איהם, דאס זיינען גע-ווען אנדערע, ניט איר...“

די זעלבע תשובה האב איר געקראגען פון יעדען איינעם פון יענע גע-מיינדע וועמען איר האב נור געשטעלט די פראגע, נעמליך: „דאס זיינען געווען אנדערע!“

און ווייל די מאסע האט ניט קיין פעראנטווארטליכקייט דעריבער טאקי בייט זי איהר מיינונג אלע מאנאטאג און דאנערשטאג. אזוי איז געווען פער-צייטען; פריהער האבען אונזערע עלטערען צוגעכאפט די תורה מיט גרויס התלהבות און אויסגעשריען „געשה ונשמע“ — אין עטליכע מאנאטען ארום דאבען זיי געמאנאט פאר'ן גאלדענעם קאלב, ווידער מיט גרויס התלהבות, און א וויילע שפעטער האבען זיי געבויט דעם משכן פאר גאט, אכערמאלס מיט אזעלכע התלהבות אז די ווייבער האבען געשפונען די יריעות מיט די אייגענע הענד און די מענער האבען געבראכט אזוי פיעל נאלד און זילבער אז משה האט שוין געמוזט שרייען „גענוג!“

און דאס מענשליכע נאטור האט זיך ניט געביטען אין דיעזע אלע טוי-זענדע יאהרען. — אט זעהן מיר די בעגייסטערונג פון די פראנצויזען פיהרענדיג זייער קעניג צו דער גילאטינע — אייניגע יאהר שפעטער זעהן מיר פונקט די זעלבע בעגייסטערונג און אפשר נאך א גרעסערע פיהרענדיג

א נייעם קעניג (נאפאלעאן) צום טראן — און א וויילע שפעטער פייערען זיי ווידער מיט די זעלבע בענייסטערונג דעם געבורט פון א רעפובליק...

3) די מאסע איז ברוטאל. — די וועלט זאגט: „קהל איז קיין גולן ניט!“ — דאס איז איינער פון די ווערטלאך וואס „קהל“ האט אליין ער-פונדען צו רעכטפערטיגען איהרע מעשים תעותעים — דער אמת איז אן „קהל“ איז א געפעהרליכער גולן — האט איהר שוין פערגעסען די אלטע צייטען ווען קהל האט געקראגען דעם אויפטראג צו צושטעלען סאלדאטען פאר ניקאליען ווי זיי האבען אוועקגעריסען קליינע עופ'עלעך פון זייערע מוטערס ארעמס, און אויב די מוטער האט צוגעהאלטען איהר קינד מיט איבערנאטירליכע כחות און מען האט איהר ניט געקענט אברייסען, האט מען איהר געגעבען מיט א לייכטער איבער'ן קאפ...

די מאסע ווען זי צוקאכט זיך איז זי ערגער ווי מלאכי חבלה פון גיהנם — דאס איז שוין גענוג בעוויזען געווארען פון זי אינקוויזיציעס און פאגראמען אויף אידען אין די אלטע לענדער און פון די לינטשערייען אין אמעריקא. — קיין יהיד וואלט ניט געוואגט אזעלכעס צו טהאן אפילו ווען זיין אייגענע מערדערשע הארץ וואלט איהם שוין ערלויבט אזוי צו האנדלען. ווייל ער וואלט מורא געהאט פאר שטראף אדער פאר די עפענטליכע מיינונג — די מאסע אבער האט פאר קיינעם קיין מורא ניט, ווייל זי פיהלט אז יעדער איינציגער וועט נאכדעם קענען ווארפען די שולד אויף אנאנדערען...

דיעזער געדאנק ווערט ארויסגעזאגט אויף א גאונ'ישען אופן אין תלמוד (ערובין נ"ג): „רבי יהושע בן חנניה זאגט: איך בין קיינמאל ניט בעוועגט געווארען אין א דיספוט פון קיין מענשען אויסער פון איין קליינע מיידעלע (בגמרא שם מזכיר אשה ותינוק אבל לא נצרך לענינו), איינמאל געהענדיג אין וועג האב איך דערזעהן א קירצערע וועג וואס געהט דורך א פעלד און איך האב אנגעפאנגען צו געהן דורך איהר. שטעלט מיר אב א קליינע מיידעלע און גיט מיר א פרעג: רבי איז דאס ניט א פריוואט פעלד! ווארום זשע געהט איהר דורך איהר אהן ערלויבניש פון אייגענ-טהימער? זאג איך צו איהר: איך געה דאך אין אן אויסגעטראטענעם וועג! (דאס הייסט, איך בין דאך ניט דער ערשטער, אַנדערע זיינען דאך שוין אויך געגאנגען אויף דער זעלבער וועג!). זאגט זי צו מיר: אזעלכע רויבער ווי דו ביזט האבען איהר אויסגעטראטען! (דאס הייסט, די ערשטע וואס האבען איהר אויסגעטראטען האבען געטהאן דעם זעלבען אומרעכט וואס דו טהוסט).

דיעזע טענה: „איך געה דאך אין אן אויסגעטראטענע וועג!“ איז אימער בענוצט געווארען פון יעדען בעל-עוולה וועלכער איז בעגאנגען זיין טהאט אין די געזעלשאפט פון א מאסע אַנדערע מענשען, אָבער דער אַנט-וואָרט פון די קליינע מיידעלע בלייבט אימער אין קראַפט: קיין אונטער-שיער צו האַסט בעגאַנגען דעם אומרעכט איינער אליין אָדער בשותפות מיט א מאסע אַנדערע מענשען, דער אומרעכט בלייבט דער זעלבער — דער אונטערשייד איז נור, דאס ווען די עוולה ווערט בעגאנגען פון דער מאסע

איז זי אלעמאל מעהר גרויזאם און העסליכער אלס ווען די זעלבע עוולח ווערט געמאחט פון א יחיד — ווייל די מאסע ווארפט ארונטער די בושה און די מורא, ווי אויבענגעזאגט.

דאס איז פילייכט די כוונה פון דוד המלך ווען ער האט געזאגט: „שנאתי קהל מרעים“ — איך האב פיינד א „קהל“ פון שלעכטע מענשען — ווייל ווען די מענשען זיינען „מרעים“ און דערצו זיינען זיי נאך א „קהל“, האט לאזען זיי זיך ארונטער צום טיעפסטען אבגרונד פון פערדארבענהייט.

3

דער אמת'ער מענש דארף זיך קיינמאל ניט שרעקען פאר דער וועלט צו זיין אויף דער זייט פון דער מינאריטעט — דער מאן וואס שטעלט זיך ריידען ביי א מיטינג און פון אלע זייטען הערט מען קולות: „סיטדאן!“ „פוט היס אום!“ און ער שמעהט און מענה'ט דאס זייניגע, איז א העלד וועלכער פערדיענט בעוואונדערונג.

מען האט א מאל געזאגט דעם גרוישישען פילאזאף פלאטא אז ער מוז זיין אומגעזעכט איז א געוויסער טהעאריע ווייל עס איז דא א גרויסע מאיא-ריטעט געגען איהם — זיין אנטווארט איז געווען: „ווען א מענש האט די גערעכטיגקייט אויף זיין זייט זיינען זיי ביידע (ער און די גערעכטיגקייט) א מאיאריטעט געגען די גאנצע וועלט!“

דוד המלך ע"ה האט שוין לאנג ארויסגעזאגט דעם זעלבען געדאנק איז זיין אונפערנלייכבארען סטיל: „טוב מעט לצדיק מהמוז רשעים רבים“.

דער וואס שטעלט זיך געגען דער וועלט מוז זיך ריכטען אויפ'ן צארן פון דער וועלט: מען וועט איהם רופען „קרענק“, „פעררעהער“ און נאך אזעלכע שעהנע נעמען: מען וועט איהם ווארפען אין געפענגעניש, אדער פערווארפען מיט שטיינער א. ז. ו. און דעריבער קען מען זאגען צו אזעל-כען אין די ווערטער פון כהן גדול צו די וואלונטירען פון דער אידישער ארמיי: „איש הירא ורד הלכב ילך וישוב לביתו!“ — ווער עס פיהלט אז עס פעהלט איהם קוראזש זאל בעסער ניט אנפאנגען די מלחמה.

פערקעהרט אבער, אויב דו פיהלסט זיך שטארק גענוג צו לירען פאר'ן אמת, דאן איז עס דיין פליכט זיך ארוינצואווארפען אין דער מלחמה, און איז יעדען דור האבען זיך טאקי געפונען א קליינע צאהל גייסטיגע גבורים וואס האבען מקריב געווען זייער עהרע און אפילו זייער לעבען און האבען געקעמפט פאר'ן אמת אפילו געגען די גאנצע וועלט.

יעצט קענען מיר קומען צו די ריכטיגע ערקלעהרונג פון דעם פסוק וואס מיר האבען אוועקגעשמעלט אלס טעקסט פון דיעזער דרשה:

לא תהיה אחר רבים לרעות (ווען דו פיהלסט אז די האנדרלונג פון דער מאיאריטעט איז שלעכט, זאלסטו ניט זיין אויף זייער זייט) ולא תענה (און דו זאלסט ניט אנטווארטען דעם ידוע'דיגען וועלטליכען תירוץ) על ריב לנמות (דאס אום אויסצומיידען א קריגע) אחרי רבים להמות (מוז מען אלעמאל נאכגען די מאיאריטעט).

4

דיעזער געדאנק ווארפט א ליכט אויף די ווערטער פון נביא מיכה :

והיה שארית יעקב כגוים בקרב עמים רבים
 כאריה בבהמות יער, ככפיר בעדרי צאן, אשר
 אם עבר ורמס וטרף ואין מציל. (מיכה ה')

די ווערטערליכע איבערזעצונג פון די עזען פסוק האָט אונז ניט צו-
 געלעגט קיין כבוד, ווייל די אַנטיסעמיטען בעווייזען פון די עזען פסוק אַז
 דער נביא אליין גיט צו אַז די אידישע פּאָלק צווישען די פעלקער אין גלויך
 צו אַ לייב אין אַ שטאָדע שעפּסען וועלכער געהט דורך און צורייסט און
 קיינער קען פון איהם ניט רעטען.

דער אמת אין אַז דער נביא וויל דאָ געבען אַ שלאָגענדען אַנטוואַרט
 אויף די פּראַגע, וואָרום שטעלט זיך די אידישע פּאָלק געגען די גאַנצע
 וועלט (אין רעליגיעזע אַנגעלעגנהייטען). סטייטש אונזער תורה אליין זאָגט
 דאָד „אחרי רבים להטות“, און די פעלקער זיינען דאָד די גרויסע מעהר-
 הייט ? דערויף אַנטוואַרטעט דער נביא אין דעם זעלבען זינן ווי אַ געוויסער
 פּילאָזאָף האָט אַ מאָל געזאָגט : „א מאַיאָריטעט דאַרף מען ניט צעהלען
 נור וועגען אויפ'ן וואַג“.

למשל צוועלף דזשוריימען זיצען אין פּערהאַנדלען אַ „קוים“ וואו עס
 פאַרערט אַ גרויסע ידיעה אין די „קלאַטהינג“ ביוגעס : עלף פון זיי ווילען
 אריינבריינגען אַן אורטהייל פאַר'ן קלענער און איינער אין איינגעשפּאַרט
 דוקא צו גונסטען פון אַנגעקלאַגטען. דאָכט זיך אויבערפּלעכליך אַז די
 עלף זיינען געוויס גערעכט ווייל זיי זיינען דאָד די גרויסע מאַיאָריטעט :
 אין אַבער דאָ נאָד אַ פּאַקט אין דיזען ענין, נעמליך : די עלף זיינען פאַר-
 מערס און דער איינער אין אַ „קלאַטהינג“ הענדלער זיין גאַנצען לעבען !
 וועט איהר שוין צוגעבען אַז די דעה פון דעם „איינעם“ דאַרף האַבען פיעל
 מעהר געוויכט ווי די מיינונג פון די „עלף“ ? (אַנגעהמענדיג אַז אַלע
 צוועלף זיינען אונפאַרטייאיש).

דער נביא ענטפערט מיט אַנאַנדער משל אַבער דער געדאַנק אין דער
 זעלבער : איהר זאָגט אַז אידען דאַרפען בויגען די קאָפּ פאַר די אַנדערע
 פעלקער פון דער וועלט ווייל יענע זיינען די מאַיאָריטעט : שטעלט זיך
 פאַר אַז אימזער זאָל קומען צו אַ סטאַקפּאַרמער און איהם דערצעהלען
 אַז אַ לייב האָט זיך אַרוינגעכאַפּט צווישען זיין שטאָדע שאַף און ער וועט
 אַנטוואַרטען : „אה! איד האָב דערפאַר קיין מורא ניט ווייל מיינע שאַף
 זיינען הונדערט און דער לייב אין נור איינער!“ וועלען דאָד זיינע צוהערער
 איהם האַלטען פאַר אַ משוגענעם, ווייל יערער ווייס אַז שאַף, זאָלען זיי
 אפילו זיין גרויס אין צאָהל, קענען זיי דאָד ניט שטעלען זיך געגען איין
 לייב — אזוי אויך ווען מען קומט מעסטען די גייסטיגע וויכטיגקייט פון
 נאַציאָנען קען מען אינגאַנצען ניט נעהמען אין אַנבעטראַכט דעם צאָהל
 פון זייער בעפעלקערונג. נור פּערקעהרט עס קען טרעפען אַז אַ פּאָלק וועל-
 כע אין גאַנץ קלויין אין צאָהל זאָל אריבערוועגען פיעל גרעסערע פעלקער ווי
 זי איז,

5

און דערפון פאלגט עס אז מאיארימעטהערשאפט איז ניט „דער לעצטער ווארט“ אין „דעמאקראטיע“ — כדי צופריעדענצושטעלען די ריינע גערעכט-טיגקייט מוז מען שאפען אזא סארט רעגירונגס-סיסטעם נאך וועלכען די מינאריטעט זאל זיין פערטרעמען נאך איהר פראפארציע נאך, און איהר שטימע זאל זיך שטארק הערען אין יעדע פראגע, ווייל עס האט שוין פיעל מאל געטראפען אז דער אמת איז ניט געווען מיט די גרויסע מעהרהייט נור מיט די קליינע מינדרהייט.

חומר לדרוש.

פרשת משפטים

אגדות חז"ל

ועוזו מלך משפט אהב אתה כוננת מישרים משפט וצדקה ביעקב עתה עשית — בנהוג שבעולם מי שהוא בעל זרוע אינו רוצה לעשות דבריו במשפט, אלא מעביר על המשפט, חומס וגזול ומעביר על דעת קונו ונושא פנים לאוהביו וקרוביו ועושה שלא כדיון לשונאיו, אבל הקב"ה (אעפ"י שהוא כל יכול) כשפט אהב, אינו עושה דבריו אלא במשפט (תנחומא).

ואלה המשפטים — דוד אמר יראת ה' מהורה עומדת לעד, משפטי ה' אמת צדקו יחידו, מהו כך? אתה מוצא אדם שונה מדרש הלכות ואגדות ואם אין בו יראת השם אין בידו כלום, משל לאדם שאמר לחברו, יש לי אלה מדות של תבואה, יש לי אלה מדות של שמן ואלף של יין, א"ל חברו יש לך אפודתקאות (אוצרות) ליתן אותן בהם? אם יש לך כך הכל שלך ואם לאו אין בידך כלום. כך, אדם שונה הכל, אמרו לו, אם יש לך יראת השם הכל שלך ואם לאו אין בידך כלום, לכן נאמר יראת ה' מהורה וגו' משפטי ה' אמת צדקו יחדו. (שמות רבה פ' ל' ו"א).

ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם (ולא לפני גוים) — משל לחולה שנכנס הרופא אצלו לבקרו, אמר לבני ביתו, האכילוהו כל מה שהוא מבקש, נכנס אצל אחר אמר להם, הזהרו בו שלא יאכל דבר פלוני ופלוני, אמרו לו, לראשון אמרת שיאכל כל מה שירצה, ולשני אמרת שלא יאכל דבר פלוני ופלוני! אמר להם, הראשון אינו לחיים לפיכך אמרתי שיאכל כל מה שירצה, אבל זה שהוא לחיים אמרתי הזהרו בו (שמו"ר פ"ל ו"ח).

והגישו אל הדלת או אל המזוזה ורצע אדוניו את אָזנו במרצע —

ר' שמעון ברבי היה דורש, מה גשתנה דלת ומזוזה מכל כלים שבבית? אמר

הקב"ה דלת ומוזזה שהיו עדים במצרים בשעה שפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרתי כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים, והלך זה וקנה אדון לעצמו, ירצע בפניהם וכו'. / יוחנן בן זכאי היה דורש, מה נשתנה אוזן מכל אברים שבגוף? אמר הקב"ה אוזן ששמעה על הר סיני, כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע (קדושין כ"ב).

חמשה בקר תחת השור וארבע צאן תחת הישה — תנא ר"מ אומר, בא וראה כמה גדול כחה של מלאכת, שור שבטלו ממלאכתו חמשה, שה שלא במלי ממלאכתו ארבעה, א"ר יוחנן בן זכאי, בא וראה כמה גדול כבוד הבריות, שור שהלך ברגליו חמשה, שה שהרכיבו על כתפו ארבעה (ב"ק ע"ט).

אם כסף תלוה את עמי — זה שאמר הכתוב טוב איש הונן? מלוה וכלכל דבריו במשפט כי לעולם לא ימוט, אתה מוציא כל בריותיו של הקב"ה ליון זה מזה, היום לוח מן הלילה והלילה לוד מן היום (ר"ל בימי הקיץ כשהימים ארוכים היום לוח מן הלילה, ולהיפך בימי החורף), ואינן דנין זה עם זה כמו הבריות, שנאמר יום ליום יביע אומר ולילה ולילה וגו' אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם. הלבנה לוח (אור) מן הכוכבים והכוכבים ליון מן הלבנה, וכו' הרי שבריותיו ליון זה מזה ומשלמין זה לזה, ובשר דום לוח מחברו ומבקש לבלעו בריות ובגול! (מכילתא, שמו"ר פל"א).

ד"א, אם כסף תלוה את עמי את העני עמך — הה"ד נבחל להון איש רע עין ולא ידע כי חסר יבואנו (משלי כ"ח). א"ר לוי זה שאינו מוציא מעשרותיו כראוי, מעשה באדם אחד שהיה מוציא מעשרותיו כראוי והיה לו שדה אחת והיתה עושה אלף מדות ומוציא ממנה מאה מדות למעשר ומן המותר הית מתפרנס הוא ובני ביתו, בשעת פטירתו קרא לבניו וא"ל בני מה דעתך על שדה זו, כך וכך מדות היא עושה וכך מדות למעשר וממנה היתית מתפרנס כל ימי. כשנפטר אביו מן העולם, שנה ראשונה זרע אותה הבן ועשתה אלף מדות והוציא ממנה מאה למעשר, שנה שנייה נכנס בו עין הרע, פיתת עשרה ממעשר, ופיתתה השדה מאה, וכן בשלושית וברביעית ובחמישית, עד שעמדה השדה על מעשרותיה, והוציאה מאה מדות. כיון שראו קרוביו כך עמדו ולבשו לבנים ונתעטפו לבנים ונכנסו אצלו, אמר להם לא באתם אלא לשמוח עלי, אמרו לו חס ושלום לא באנו אלא לשמוח עמך. לשעבר הית אתה בעה"ב וחקב"ה כהן ועבשיו נעשית כהן וחקב"ה בעה"ב, הה"ד ולא ידע כי חסר יבואנו (שמו"ר פל"א י"ח).

לא תשא שמע שוא — אמר רב ששת משום ר"א בן עזריא, כל המספר לשון הרע וכל המקבל לשון הרע וכל המעמיד עדות שקר בחנרו ראוי להשליכו לכלבים, שנאמר לכלב תשליכון אותו וכתוב בתריה לא תשא שמע שוא (פסחים ק"ח).

אל תשת ירך עם רשע — מכאן היו נקיי הדעת שבירושלים נוהגין שלא היו חותמין על השטר אלא יודעין מי חותם עמם ולא היו יושבין בדון אלא אם כן יודעין מי יושב עמם, ולא היו הולכין לבית המשחה אלא אם כן יודעין מי הולך עמם (סנהדרין כ"ג).

ושוחד לא תקח — ת"ר ושוחד לא תקח, אינו צריך לומר שוחד ממון אלא אפילו שוחד דברים, כי הא דשמואל הוה קא עבר במעברא אתא ההוא גברא יתיב ליה ידא, א"ל מאי עבדתך? א"ל דינא אית לי, א"ל פסולנא לך לדינא וכו',

רב ענן אייתי ליה והוא גברא כנתא דגלדנא וכו' פסילנא לך לדינא וכו' (כתובות ק"ה, יל"ש שג"ג).

ויעל משה ואהרן נדב ואביהו ושבעים מזקני ישראל — למה לא נתפשו שמונתם של זקנים? שלא יאמר אדם פלוני כמשה ואהרן? פלוני כנדב ואביהו? פלוני כאלדר ומידד? שנאמר ויאמר שמואל וגו' וישלח ה' את ירובעל וגו' ללמדך שאפילו קל שבקלים כיון שנתמנה פרנס על הצבור דרו הוא כאביר שבאבירים, וכתיב ובאת אל ההננים הלויים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם, וכי תעלה על דעתך שאדם תולך אצל שופט שלא היה בימיו? אלא ללמדך שכיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור וכו' (מ"ר ויל"ש שם"ב).

ואלה המשפטים — זש"ה מלך במשפט יעמיד ארץ ואיש תרומות יהרסנה, מלכה של תורה (התלמיד חכם) אם עושה משפט מעמיד את הארץ, ואיש תרומות יהרסנה, אם משים אדם עצמו כתרומת זו ואומר מה לי בטורח של ציבור, מה לי בדיניהם, מה לי לשמוע קולם, שלום עליך נפשו, הרי זה מתריב את העולם (הנחומא).

כי יפתח איש בור וגו' — ת"ר לא יסקל אדם מרשותו לרשות הרבים, מעשה בחסיד אחד שהיה מסקל מרשותו לרשות הרבים מצאו חסיד אחד וא"ל ריקה, מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך? לגלג עליו, לימים נצרך למכור שדהו, והיה מהלך באותו רשות הרבים ונכשל באותם אבנים, אמר ופה אמר לי אותו חסיד, מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך (ב"ק ג').

מדבר שקר תרחק — מלמד שאם באו שנים לדין אחד לבוש סמרטופין ואחד לבוש אצטלית בת מאה מנה שאומרים לו, לבוש כמותו או הלבישהו כמותך, (שבועות ל"א).

כל הדברים אשר דבר ה' נעשה ונשמע — א"ר חמא בר חנינא, מ"ד כתפות בעצי היער, למה נמשלו ישראל לתפות, לומר לך מה תפות זה פרוי קודם לעלו אף ישראל הקדימו נעשה לנשמע (שבת פ"ה).

ליקוטים ממכתר הדרוש.

ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם

ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם — דוד אמר, יראת ה' טהורה עומדת לעד (שמות רבה ל') — יש לשאול מדוע תהווק התורה בקרבה גם תהווקים שבין אדם לחבירו? למה יצטרכו המשפטים אל הקדושה, הלא אותם יכול כל עם לחקוק לו כמות נפשו, ומדוע הקיפה התורה גם אותם? הלא כל הדתות אשר בארץ יתגבלו (בעשרענקען) עצמם רק על הענינים הדתיים ואת חוקי ומשפטי הארץ יעזבו אל המדינה, ומדוע שינתה התורה בזה?

אמנם התשובה היא כי יש הבדל גדול בין העושה דבר או איננו עושה אותו מפאת יראת העונש שיוגיע לו ע"פ חוקי הממשלה ובין העונש מפאת היראה הדתית, ר"ל מפני יראת אלהים, כי מה שעושה האדם משום יראת המלכות אין לו יסוד מוסרי, כי הוא עושה או מונע את עצמו מדבר זה יען שיש לו מעיק הצינון, ובהוסר המעיק, או רק כאשר ידמה שטר המעיק שאין אדם רואהו, אז עושה

את הרע ג"כ, יען כי מעולם לא עשה דבר מפאת רגש מוסרי, אולם העושה או מונע את עצמו מחמת שכן צוה השם, או לבד מזה שלא יעשה זאת אפילו במסתרים שהלא עיניו ה' בכל צופיות, הנה ירויות בזה עוד כי היראה הזאת תפשט את העקמומיות שבלב ותזכך את הנפש, ותביאה לידי מדרגה מוסרית גדולה, ואז ילך לבטח בדרכי המוסר ולא יעשה את הרע לעולם, — ומפני שהיה רצון השם שיתעורר ויתרום הכת המוסרי הזה ע"כ פרשה התורה את כנפיה גם על המצות שבין אדם לחבירו, כי גם בעניינים האלה של חיי החברה יסודם יהיה טהרת המוסר. וזה שהוקשה להדורש, מדוע נתנה התורה גם את המשפטים? וכעין השובה ע"ז מביא מה שאמר דוד יראת ה' מהררה עומדת לעד, כי היראה הזאת (הדתית) היא מהררה ורוממה והיא עומדת לעד, כי היא תכה שורש בעומק הלב ותביא לידי טהרה, לא כן יראת העונש מפאת חוקי הממשלה אינה טהורה, כי אינה פועלת לא על חלב ולא על הרגש. (דברי הכמים, ד"ר וואַלף מישעל).

ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם

נגבות שמים מן הארץ כן גבהו משפטי תורתנו ממשפטי העמים — צא וראה את יסודי המשפט שלחם ונימוסיהם שנתחקו באכזריות וטיפשות הלב, לא על הצדק רק על העוז והכח, באימת הגבור על החלש וכל דאלים גבר, ובעת שיוסד השם משפטי ב"ו על הצדק ותיושר כפי השכל הישר האנושי, כדברי חז"ל, הרוצה לתחכים יעסוק בדיוני ממונות, הוציאו הם דיניהם על פי רוב רק ע"פ סמנים מקרויים בדברים הוציאים חוץ לגדר הטבע וקראו את המשפטים האלו משפטי האל, בדעתם הנפסדה כי ינצל כל איש החף מפשע בדרך נסיו ע"י אלוליהם — כן עשו למשל ג'סיון הא"ש, שהנאשם יניח ידו בתוך דוד עם מים רותחים על האש ואם לא תשרף אות הוא שהצדק אתו — וכאשר אני מבין בזה בפשיטות דברי הקרא בתחלים פ"א, „הסירותי מסבל שכמו כפיו מדוד תעבורנה, בצרה קראית ואחלצך“ וגו', שנדחקו המפרשים בפירושו, אבל לפי מה שאמרתי לעיל מובן היטב, שמספר מטובת השם על יראיו, שאם יאשימו אותם העכו"ם בעלילות שקר ויעשו הנסיון כמנהגם שישום הנאשם את ידיו ברוד רותח, ידיו לא תבונה, שיעביר השם את ידם מהאש בלי מכוה ומכת, עד שהיו העכו"ם מוכרחים להכיר צדקתם, ממש כמו שנאמר במקום אחר, כי חלך כמו אש לא תכוה, והביאור הזה עולה עוד יותר יפה מדברי חז"ל בר"ה י"א שהקרא דכפיו מדוד תעבורנה קאי על יוסף הצדיק שהביא אותו פוטיפר למשפט לפני הכומרים ויצא צדיק בדינו אך מפני הבושה נתנו אותו במאסר שלא תגלה קלון אשתו ברבים, שבלי ספק עשו הכומרים כדרכם לשום את ידיו ברוד ויצא בשלום. — וכן עשו נסיונות אחרים, כמו הנסיון ע"י מחט שתחכו בבשר הנאשם לראות אם לא ירגיש שום צער, וכדומה, שנעשה הכל רק בשקר ותרומית ליקח שלמונים ולסוכך על הגנבים והחומסים. לא כן משפטי ה' שכולם בנויים על יסודי הצדק והמשפט המוחלטים.

(תהלוכות עולם)

כי תקנה עבד עברי

כי תקנה עבד עברי וגו' — הנה גדולי המפרשים העירו כלם על תשאלה, מדוע צוה ה' בכמה מקומות על המספר של „שבעה“, בעבד עברי, בשביעית יצא

לחפשו חנם, וכן שש שנים יעבוד איש יהודי את שדהו ובשנה השביעית יהיה שמומה לה', וכן המועדים תמה שבעת ימים, וכן מהחל חרמש בקמה תספור שבעת שבועות, ובשבת ששת ימים תעשה מלאכתך ויום השביעי שבת לה', למען יזכור האדם תמיד שימי היו הבלו הם שבעים שנה, ואל ימכור את עצמו לצמיתות — וע"ז נאמר בעבד עברי, „שש שנים יעבוד וגו'“ לרמוז ג"כ על האדם כי לעבד נמכר כל ימי חייו בעבור הכסף שלא ישבע ממנו, ובאחרונה יצא לחפשו מכל עמלו ומאומה לא ישא בידו ולא ירד אחריו כבודו, וכאשר בגפו בא על פני התבל כן בגפו (ערום) ישוב שמה, ואם יסעון האדם שעליו לדאוג בעד אשתו וביתו וכו' לא ישכת כי „אם בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו“, ר"ל גם אשתו לא תחיה לעולם ויבוא גם עתה לצאת מן העולם ומה לו לאדם לבלות בהבל ימיו, (אורת היום, מאקסין).

כי ימכור איש את בתו לאמה

כי ימכור איש את בתו לאמה, „בת אחת היתה לי (התורה) ומכרתיה לכם שאין אתם מוציאין אותה אלא הבושה בארון, לא תצא כצאת העבדים, נהגו בה כבוד (מד"ר משפטים) — שני דרכים יש לפנינו להראות לעיני העמים את פאר התורה — האחת, במה שנלמדו ונשמרו לעשות מה שכתוב בה, ואז יהקדש שם שמים ע"י חיינו והתנהגותנו — והשנית לנהוג כבוד בס"ת עצמה, לכתבה על קלף מהודר לעטפה במקטפה מפוארה ולשומה בארון יפה וכו' — אנהנו בעת הזאת בוחרים בדרך הב', זהו שאמרו חז"ל שבעת הזאת התורה אצלנו אינה אלא אמה, שאין אנהנו מוציאין אותה (ללמוד בה) אלא היא תבושה בארון, אבל לכל הפחות לא תצא כצאת העבדים — בשן ועין — ר"ל אל תעשו כמו שעושים המתקנים שהתכסים ממנה חתיכות חתיכות ומוציאין אותה בשן ועין. (המהבר).

מדבר שקר תרחק

פרשת היום היא אחת מן הפרשיות היותר גדולות בתורה והיא מלאה מצות, ויש בה נ"ו מצות עשה ולא תעשה, אמנם אחת מהם שמנה הספ"ג למצות עשה, היא היותר פועלת בקרב תינוני, הן תני המדינה והן תני הדת, והיא המצות שידבר האדם אמת, שאם יקיים אותה האדם לא יבוא לידי שום חמא ועון ואם ישל בה נפתחו לפניו כל שערי העונות, ואעפ"כ רק המעשים שבנו בכל הדורות קיימו אותה בתוגן, והחכמים והנביאים צוהו עליה תמיד וגם חז"ל הפליגו בה מאד עד שאמרו, מניין לדיון שלא יעשה סניגורין לדבריו ת"ל מדבר שקר תרחק, מניין שלא יתבע בחברו יותר ממה שחייב לו כדי שיתחייב שבועה, ת"ל מדבר שקר תרחק, וכדומה עוד הרבה מאמרים, עד שאמרו שאסור לגנוב אפילו דעת הנכרי, ואסור ליתן בשר טרפה לנכרי במתנה מבלי הגד לו, שמא יחשוב הנכרי שנתן לו דבר שהוא בעצמו רשאי לאכול ויהיה מחזיק לו מובה יותר ממה שראוי לו, וע"ז נאמר מדבר שקר תרחק, — ואמרו ז"ל, והדיבור שיוצא מפיך יהיה קודש, — ובבר פירשתי מאחז"ל במשנה בדיני משיכה קונה או מעות קונות ודיבור בעלמא אינו קונה יביל אמרו ז"ל מי שפרע מדור המבול ומדור הפלגה ומאנשי סדום וממצרים בים הוא יפרע ממי שאינו עומד בדיבורו, וקשה למה מוזכר דור המבול ודור הפלגה וסדום ומצרים ולא מוזכר שום עונש מעונשין שהיו לישראל, אבל העניין הוא כנ"ל, שהדיבור צריך שיהיה קודש אפילו אם אינו זיוף האסור מן התורה אלא

שהוא מן הדברים המובנים מעצמם שאלמלא הם העולם לא היה יכול להתקיים, והראיה שהקב"ה מעניש אפילו ע"ז, ר"ל אפילו על שקר שהוא נגד תורת האדם הכללי ואינו מפורש בתורת ה', הראיה ע"ז מדור המבול וההפלגה וסדרים ומצרים שהיו קודם מתן תורה וכו' נענשו משום שמלאה הארץ חמס, שהוא נגד תורת האדם בכלל, ע"כ אמרו חז"ל, מי שפרע מדור המבול וכו' אע"פ שעדיין לא היה להם תורה, ומוכח מזה שמעניש המקום על החוטאים אפילו נגד תורת האדם, הוא יפרע ממי שאינו עומד בדבריו. (תיקון שלמה).

ראשית בכורי אדמתך

ראשית בכורי אדמתך וגו' לא תכשל גדי בחלב אמו וגו' הנה אנכי שולח מלאך וגו' — בדרך רמז אמרתי המושך הכתובים, כי התורה תודיענו אשר גם מפרי בשנו יביא בכורים לה', ר"ל כי ילמדם בנעוריהם דעת ה' ואח"ז ילמדם מלאכה או מרכולת ולא יעקרום באביב ימיהם בעוד אשר פריים בוסר ואינם יודעים מאומה מתורת ה' והדרך ילכו בה ע"פ התורה והמצוה, ובאביב שנותיהם ילמדם אומנות או יעמידם בפתחי התנויות להרגילם למסחר בעודם עוד במצב הילדות (וזהו בדרך מליצה פירוש של „לא תכשל גדי בחלב אמו“ ר"ל לא תאמר על גמולו מחלב אמו כבר מבושלים כל צרכם לעסוק בצרכי פרנסה). ואם יאמר אדם בלבו אם לא ארגילם למלאכה בנעוריהם מאין יפרנסו את ביתם כשהיו לאנשים? ע"ז בא רמז „הנה אנכי שולך מלאך לפניך“, ר"ל הרבה שלוחים למקום לפרנס האדם ושוא לכם משכומי קום. (אורה חיים, מאקסין)

וגר לא תלחץ וגו' כי אתם ידעתם את נפש הגר וגו' — צא ובזוק ותמצא גם בין העמים שבזמננו הרבה אנשים המתאמרים לאנשי מדות וחכמי לב ורודפי צדקות ובכל זאת עשו את רדיפת הגרים לשיטה קבועה וידועה, ולא יבושו להטיף לשנאה ולמשטמה בין אחים ע"פ תורת מנאות חדשה שבדו מלבם, שחוב קדוש הוא על כל עם לשמור „לאומיותו“ ועצמיותו לכל יבולע לה מן הגרים הבאים בגבולו.

ואמנם כבר נתבאר אצלנו כי תורה זו עתיקה היא ומוצאה מימי סדום, שגם הם היו „מתחסדים עם חברותיהם“, וכפי הנראה מן הכתובים ומדברי חז"ל, רק על הגרים היו מכבידים את ידם, ואולי גם הם ע"פ שיטה לאומיית עשו מה שעשו, באמנם: „סדום לסדומיים“ ובחשבם לחובה קדושה לעצמם להגן על ארצם הברוכה למען שטף הגרים הרבים אליה לא יגיע, באמנם: וכי מאחר שארץ ממנה יצא להם ועפרות זהב לו, למה לנו עוברי דרכים שאין באין עלינו אלא לחסרנו, באו ונשבת תורת רגל מארצנו (סנהדרין ק"ט).

אבל השקפת תורתנו על העניין הזה הוא התייך מן הקצה אל הקצה — כל"ו מקומות וזהירה התורה על אהבת גרים — תורה זו שלפעמים הלכות גדולות כהרים תלויות בקוצו של יו"ד או בוא"ו יתרה, היא הקדישה ל"ו מקראות שלמים בשביל קרבת הגרים, היא צותה וחזרה וצותה אותנו על „משפט אחד לגר ולאזרח הארץ“ מבלי שחששה כלל פן יעצמו הגרים ממנו, ופן יבוזו זרים חילננו...

ובא וראך שלא הסתפקה התורה באזהרות כוללות בעניין הזה, אבל העמיקה והרחיבה הדיבור גם על פרטי אותו העניין: — תכתוב אומר, „כי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אותו כאזרח מכם יהיה לכם ואהבת לו כמוך“, הלא נתפלא על זרות

וזלשון שבאותו כתוב: פתח בלשון יחיד: „כִּי יִגֹּר אִתְּךָ” וסוים בלשון רבים: „בֶּאֱרֻצְכֶם”, „כִּאֲזָרְתָּ מִכֶּם”, והדר נקט לשון יחיד, „וְאָהַבְתָּ לוֹ כְּמוֹךָ”, גם כפל הלשונות אינו מובן, והעיקר מה שתלה אהבת גרים „בֶּאֱרֻצְכֶם”, כאילו היתה מצות עשה זו מן המצות התלויות בארץ. — ולהבין הכתוב נקדים, שאפילו לשומת הסדומיים שיש לדחות את הגרים מפני הצלתם של התושבים, צריכה עכ”פ שתהיה שם האמתלא הנכונה, היינו: (א) שיהיה כאמת צר המקום מחכיל את התושבים עם הגרים לשבת יחדיו, ושהיו אלה האחרונים יושבים עמם במחיצתם ודוחקים את רגלי שכנתם, (ב) שיהיו לפחות הסדומיים בעצמם תושבים באמת משנים קדמוניות שאז וכל לאמר שכל איש שורר ביתו וכל סוחר במסחרו.

אבל את כל אלה שנא ה' אפילו כשיתקבצו יחד כל התנאים והאמתלאות נגד הגרים — תורה צוה לנו משה כך משפטה: „וכי יגור אִתְּךָ גֵר” — אפילו כשהוא אִתְּךָ, וכמו שאמרו חז”ל: עמך במחיצתך, באופן שבאמת יצר לך המקום בגללו ע”י התחרות וקיפוח פרנסתו, — „בֶּאֱרֻצְכֶם”, ר”ל אפילו כשאתם תושבים אמתים בארצכם והם באים בגבולכם, בכ”ז כאזרת מכם יהיה לכם הגר, „וְאָהַבְתָּ לוֹ כְּמוֹךָ” — הפס לשון יחיד להיותה אזהרה פרטית לכל יהיד בפני עצמו.

והנה ידענו מה שעלתה בה בסדום ובנותיה, בכלעם בשעתו, ובארץ ספרד בשעתה, שכולם אחזו בשיטה הפוכה ממה שאמרנו, אבל מה ידוע הלב לראות מראות נגעים כאלה גם בקרב אחינו פנימה — ישנן עיירות ומדינות (ברוסיא החת מלכי רומנוב) שיש בהן זכויות מיוחדות למפלגות מיוחדות מאחינו וליתר המפלגות אין כמו אלה, וכמה רגילים ומצוים שם המקרים כי יכה איש את אחיו בלשון וישתדלו המבוכרים לדחוק את רגלי הכושלים, אוי לאותה בושה! ומה כשהגרים גרים אמתים והתושבים תושבים באמת הקפיד הכתוב להשוות גר לאזרח, ולא לבד להשוותו אלא גם לתתו עליון, אנהנו כלנו פה שאין אנו יושבים על אדמתנו, ואין בנו לא גרים גמורים ולא תושבים גמורים, וכלנו בחסדי אחרים אנו תלויים, על אחת כמה וכמה שאין אנו רשאים להסית דעת מן אלו ל”ו מקומות שהזכירה תורה...

וכבר ראינו שבנוגע אל הלחץ הגופני לא כלם היו גרים שוים במצרים, קצתם הרגישוה בעצמם וקצתם ידעוהו רק בידועה לבד, אבל בנוגע ללחץ הרוחני כלם היו גרים באמת, אפילו שבט לוי, ולכן הכפיל הכתוב את לשונו לעומת שתי המפלגות האלו: (א) „כִּי אַתֶּם יִדְעַתֶּם אֵת נַפְשׁ הַגֵּר”, זה כולל גם את הנבדלים לטובה, שאף שבעצמם לא הרגישו מ”מ עכ”פ ידעוהו, וידועה ע”פ הראיה וע”פ השמועה. (ב) „כִּי גֵרִים הִיִּיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם”, מאמר זה מכוון לאותם האומללים אשר גם מבשרם הזו את הלחץ שבגוף.

האין די בכל אזהרות ואזכרות אלו להכניס לפחות בינינו לבין עצמנו אהבת אחים גמורה וחלושה? מי לא חזה מבשרו או לא הרגיש לפחות ברוחו את כל אשר עוללה לנו אותה השיטה הארורה הממולחה „במלח סדומית”! — ואמנם בשעה שתגע השיטה הרעה בעצמנו ובשרנו נוחים אנו לשכוח את ההשקפה הזכה והמתורה שבתורתנו הקדושה בנוגע אל הגרים והנכשלים... אמנם עמנו? ישראל צריך פרנסתו, ואין הקומץ משבוע, אבל — „מֵאִי דַעֲלֵךְ סֹאנִי לַחֲבֵרְךָ לֹא תִעֲבֹד” — זה כלל גדול בתורה.

(המדרש והמעשה, הרב ר' יחזקאל ליבשיץ)

אוצר הדרוש וההטפה.

פון דער בימה.

די כרובים

(דרוש לפרשת תרומה)

הרב שלום ראבינאוויץ.

והיו הכרובים פורשי כנפים למעלה,
סוככים בכנפיהם על הכפורת, ופניהם
איש אל אחיו, אל הכפורת יהיו פני
הכרובים.

(שמות כ"ה — כ')

1

וואס איז געווען דער צוועק אדער פונקציאן פון די כרובים וועלכע זיינען געשטאנען אין סאמע קדש־הקדשים?

וועגען די נוצען פון די איבריגע כלים פון משכן גיט דער פסוק א דייטליכע ערקלעהרונג: די מנורה — „להעלות נר תמיד: דער מזבח — מקטיר צו זיין קטורת: דער שלחן — פיר דעם לחם הפנים: דער ארון — פיר די לוחות, א. ז. וו.

וועגען די נוצען פון די כרובים גיט די תורה קיין ערקלעהרונג: פער־קעהרט זי מאכט נאך דעם שאטען טיעפער און דעם ענין מעהר מיסטעריעז.

„די כרובים זאלען אויסשפרייטען זייערע פליעגלען
אין דער הויך: זאלען בעשיצען דעם ארון מיט
זייערע פליעגלען: און זייערע געזיכטער זאלען
זיך ווענדען איינער צום צווייטען.“

וואס מיינען עס דיעזע דריי פערארדנונגען? וואס איז דער געדאנק פערבארגען אונטער די מאסקע פון דיעזע דריי סימבאלען?

איד האב זיך שטארק פערטיעפט אין דעם ענין פון די כרובים און איד דיינק אז איד האב ענטדעקט זייער אמת'ע בעדייטונג. און דיעזע בעדייטונג איז פיעל וויכטיגער ווי די בעדייטונג פון די איבריגע כלים פון משכן — די מנורה און דער מזבח און דער שלחן זיינען בעשטימט געווארען צו טהאן די עבודה פיר גאט וועלכער נויטיגט זיך באמת גאנץ וועניג איי

אירגענד וועלכע עבודה וואס קומט פון די הענד פון זינדיגע מענשען. אבער די כרובים לערנען אונז די פליכט פון א אירען צו ביידען, צו זיין גאט און צו זיין פאלק.

אין אנדערע ווערטער, דער פסוק וועלכען איד האב גענומען אלס טעקסט פיר דיעזען פארטראג ענטהאלט די „מאנא קארטא“, אדער די לאנסטימוציאן פון דאס אידישע פאלק.

2

מיט א קורצע צייט צוריק זאגט צו מיר א יונגערמאן פון היינטיגער וועלט: איהר דרשנים און רבנים שטעהט אויף די בימות און האלט אין איין פעהר הייליגען די פערצייטיגע דורות: אז דער עולם וואלט אייך גע-פאלגט וואלט ער גענומען יענע דורות אלס מאדעל פון היינטיגען לעבען — אייער גליק איז וואס די גרויסע מאיאריטעט פון אייערע צוהערער זיינען עמיהארצים — אויב עס געפינט זיך צווישען אייערע צוהערער א יודע ספר, אפילו אזעלכער וואס האט נור געלערענט מקרא הערט ער זיך צו צו אייערע רייד מיט אז איראנישען שמייכעל — אויב איהר מיינט דאס צו פערנעטערען דעם דור המדבר, זאגט די תורה אליין עדות אויף זייערע מעשים טובים, אלע וויילע א נייער „וילונג“, אלע וויילע א נייע רעוואליר ציאן געגען גאט און געגען משה'ן — אויב איהר מיינט דעם דור פון די שופטים, זאגט דער פסוק עדות אונזעהליגע מאל „ויעשו הרע בעיני ה'“, „ויעבדו את הבעלים ואת העשתרות“ — אויב איהר מיינט די דורות וועלכע זיינען געזעסען אין ארץ ישראל אין דער צייט פון ביידע מקדשים וויסען מיר אז דורך זייערע מלחמות האבען זיי געבראכט ביידע חורבנות — אויב איהר מיינט די צייט וואס נאכ'ן חורבן, זאגט די היסטאריע עדות אז זייער הויפט בעשעפטיגונג איז געווען מחלוקות און רייסערייען צווישען די פערשידענע סעקטעס — אז אד און וועה וואלט געווען צו אונז ווען מיר וואלטען געגאנגען אין זייערע וועגען!

מיין אנטווארט איז געווען דיעזער: אבוואהל איד בין ניט דער יע-ניגער וואס זאל וועלען פערדעקען די זינד פון די פערצייטיגע דורות, און איד בין ניט קיין אויטאריטעט מכריע צו זיין אויב דער דור המדבר איז געווען א דור פון צדיקים אדער פערקעהרט (וועגען דיעזען עניין הערשט א מיינונגס פערשידענהייט צווישען די חכמי התלמוד). נור איין זאך קען איד דרייסט בעהויפטען, און דאס איז אז צווישען די פיעלע חסרונות וואס יענע דורות האבען געהאט געפינען זיך דריי גרויסע מעלות וועלכע וועגען אריבער אלע חסרונות צוזאמען, און וואויל וואלט צו אונז געווען יוען מיר וואלטען געהאט דיעזע מעלות היינטיגען טאג.

1. די ערשטע מעלה פון יענע דורות איז זייער טרייהייט און פעסטע אמונה אין גאט, אין שופטים נופא געפינען מיר זייט ביי זייט מיט'ן „ויעשו הרע בעיני ה'“ דעם „ויועקו בני ישראל אל ה'“ — אין אנדערע ווערטער, הגם זיי האבען גאנץ אפט געדיענט פרעמדע אבגעטער, דאך ווי נור עס איז זיי איינג געווארען האבען זיי גערופען נאך הילפע צום אלטען גאט פון זייערע עלטערען. — ווארום האבען זיי ניט גערופען צו די אבגעטער וואס

זיי האבען געדיענט? דער תירוץ איז אז באמת האבען זיי קיינמאל ניט אויפגעהערט צו גלויבען אין דעם אלטען גאט פון ישראל; דיעזע אמונה איז געווען צו טיעף איינגעווארצלט אין זייערע הערצער; די געצענדיגעריי איז בלויז געווען א צייטווייליגער קאפריז; פיליכט האבען זיי דאס גע-טהאן מיט'ן געדאנקען צו געפינען חן אין די אויגען פון זייערע גוי'עשע שכנים אזוי ווי די מהרפית-אידען פון אונזער צייט שמעלען א „קריסמעס-בוים“ אין זייערע הייזער צו געפעלען די גוים פון יעצטיגער צייט; דאס מיינט ניט אז זיי גלויבען דארין, חלילה! והראיה אז א קינד ווערט קראנק אין די זעלבע פאמיליע לויפט מען ניט אין קירכע בעמען הילפע ביים תלוי נור להבדיל אין שוהל זאגען תהלים...

2. הגם זיי האבען גאנץ אפט געטהאן פערקעהרט ווי די תורה האט געבאטען און די נביאים דערצעהלען זייער מיאוסע זאכען פון זיי פון דעסער וועגען איז דער ארון מיט די לוחות געווען פעררעכענט ביי זיי אלס די טהייערסטע און הייליגסטע זאך אויף דער וועלט — טהייערער ווי זייער אייגענער לעבען.

איהר האט דאך געוויס געלעזען אדער געהערט ערצעהלען די נאטור בעשרייבונג פון דעם לעבען פון די ביענען — ווי אזוי זיי זעצען אריין זייער קעניגין אין מיטען און די גאנצע פאלק רינגעלט איהר ארום פון אלע זייטען איהר צו בעשיצען — און ווען זי ווערט אטאקירט פון א פיינדליכע ארמיי, קעמפפען איהרע אונטערטהאנען פיר איהר ביז דעם לעצטען טראפען בלוט, און זאלאנג עס לעבט נאך איין ביהן גיט זי ניט אויף דעם קאמפף — אזוי האט אויך די אידישע פאלק געהאלטען דעם ארון מיט די לוחות אין מיטען פון זייער לאגער און די שבטים מיט זייערע דגלים האבען ארומגערינגעלט די תורה פון אלע זייטען גרייט צו אפפערען זייער לעבען פיר איהר אויב נויטהייג.

א געוויסע געשיכטע וואס מיר געפינען אין שמואל א' בעווייזט וואס פיר אן ארט די תורה האט פערנומען אין א אידישע הארץ — עלי הכהן איז ניט געווען גלייך אין גרויסקייט צו די אנדערע נביאים פון יענע צייטען; אדרבא, גאט איז שטארק אין כעס געווען אויף איהם פארוואס ער האט ניט ערצויגען זיינע קינדער אין א בעסערע וועג, און די ערשטע ווערטער וואס גאט האט גערעדט מיט זיין נאכפאלגער שמואל הנביא איז געווען א שרעק-ליכע קללה אויף עלי'ס הויז, און דאך הערט וואס דער פסוק דערצעהלט וועגען דיעזען עלי'ן:

עלי איז געווען דער אידישער הערשער פון יענער צייט; די פאלק האט אנגעפאנגען א מלחמה געגען די פלשתים און איז שטארק געשלאגען געווארען אויפ'ן שלאכטפעלד. אין זייער פערצווייפלונג האבען זיי אנגע-פאנגען צו זוכען פערשיעדענע תחבולות ווי אזוי צו געווינען א זיעג איבער'ן שונא, און עס איז זיי איינגעפאלען אז דעם נעכסטען מאָל ווען זיי וועלען ארויס געהן אין שלאכט זאלען זיי מיטנעהמען מיט זיך דעם ארון מיט די לוחות אלס „שמירה“ — זיי זיינען געווען זיכער אז מיט'ן ארון איז זייער מחנה וועלען זיי געוויס בעזיענען דעם שונא.

אבער אז נאָט האָט זיי געוואָלט איבערגעבען אין די הענד פון שונא האָט ער זיי געוווּזען אז קיין תּהבּוּלָה קען זיי ניט העלפּען — זיי זיינען ווידער געשלאָגען געוואָרען פון די פּלשתיים, און נאָכמעהר, דער אַרון זעלבסט איז געפּאָנגען געוואָרען פון די פּלשתיים.

יעצט לאַמיר זיך אומקעהרען צו עֵלִי הכהן: עֵלִי איז געווען אַן אַלְטער שווערער מאַן: ער זעלבסט האָט ניט געקענט געהן אין שלאַכט, אַלזא האָט ער זיך געזעצט ביים טויער פון שטאַרט (שילה) און געוואָרט אויף נייעס פון דער מלחמה, אין וועלכע זייגע צוויי זיהן. חפני ופּנחס, האָבען זיך אויך בעטהייילונט.

„איז געקומען צולויפּען אַ מאַן פון שבט בנימין און זיינע קליידער זיינען געווען צוריסען און ערד איז געווען אויף זיין קאַפּ, און ער האָט געבראַכט די טרויעריגע נייעס אין שילה, געוועהנליך איז געוואָרען אַ שרעקליכער געשריי אין שטאַרט.

„און עֵלִי דער אכט־און־ניינציג יעהריגער זקן איז נאָך אַלץ געזעסען ביים טויער פון שטאַרט און געוואָרט אויף נייעס פון דער מלחמה.

„און ווען עֵלִי האָט געהערט דעם לאַרם אין שטאַרט האָט ער גע־פרעגט: וואָס איז די בעדייטונג פון דיעזען טומעל אין שטאַרט?

„דאָן איז דער קוריער צוגעלאָפּען און האָט געענטפּערט: איד קום יעצט פון שלאַכטפּעלד און איד בריינג די טרויעריגע נייעס אַז די אידישע אַרמיי איז געשלאָגען געוואָרען אין דער מלחמה און אַנטלאָפּען פון שלאַכט־פּעלד.

עֵלִי האָט געהערט דיעזע ווערטער אין טיעפען שטילשווייגען. דער קוריער האָט פּאַרטגעזעצט: „און דיינע צוויי זיהן חפני ופּנחס זיינען גע־פּאַלען אויפ'ן שלאַכטפּעלד.“

עֵלִי איז נאָך אַלץ געזעסען אונבעוועגבאַר. דער קוריער האָט פּאַרטגעזעצט: „און דער אַרון פון נאָט איז גע־פּאָנגען געוואָרען!“

ווי עֵלִי האָט דערהערט דיעזע לעצטע ווערטער איז ער אַרונטערגע־פּאַלען אהינטער פון זיין שמוהל און געשטאַרבּען.

איהר זעהט אַלזא אַז די נידערלאָגע פון די אידישע אַרמיי אויפ'ן שלאַכט־פּעלד און אפילו דער טויט פון זיינע צוויי זיהן, האָבען ניט געהאַט אַזאַ עפּעקט אויף עֵלִי הכהן ווי דער פּאַקט אַז דער „אַרון האַלֵּהים“ איז גע־פּאָנגען געוואָרען צווישען ערליים — און עֵלִי איז ניט געווען גלייך אין גרויסקייט צו די אַנדערע נביאים פון זיין צייט — דאָך ווי נור ער האָט דערהערט אַז עטוואָס האָט פּאַסירט מיט'ן אַרון פון נאָט איז פינסטער גע־וואָרען זיין וועלט און די ליכט פון זיין לעבען איז פּערלאָשען געוואָרען.

אַ וואונדערשעהנע לעגענדע האָב איד געהערט קינדווייס פון שלמה בער דעם מלמד ווען ער האָט מיט אונז געלערענט דעם פּסוק: „הנה מטתו של שלמה ששים נבורים סביב לה מגבורי ישראל.“

ווען פרעה נכה (°) האָט זיך אַרײַנגערײסען מיט זיין אַרמיי אין ירושלים

(°) האַרון ושמן חמשה נגזזו בימי המלך יאשיהו.

האבען זיך צוזאמענגעקליבען די לעצטע אידישע גבורים און האבען ארום גערינגעלט דעם ארון מיט די לוחות, בעשליסענדיג צו בעשיצען דעם ארון האלהים מיט זייער לעבען.

פלוצלונג האט ערשיינט אן אלטער מאן (אליהו) און זאגט צו זיי אז ער ווייס פון א געוויסע הייל וועלכע האט די זאנדערבארע אייגענשאפט אז אירגענד וועלכע בעשעפעניס עם קומט אריין אין איהר ווערט באַלד פער-שטיינערט. זיין עצה איז דעריבער דאָס מען זאל אריינשמעלען דעם ארון האלהים אין יענע הייל און דאָן וועט ער שוין געוויס ניט אריינפאלען אין די הענד פון די ערלים — ווייל זאגאר אויב עם וועט זיי געלינגען אויס-צוגעפינען די הייל און אריינצוגעהן אין איהר וועלען זיי שוין קיין לעבעדיגע ניט ארויסקומען.

אבער ווי אזוי בריינגט מען אריין דעם ארון אין דיעזער הייל אז יעדער לעבעדיגער מענש זאָס קומט אין איהר אריין ווערט באַלד פער-שטיינערט? זאל מען חס ושלום אריינזאָרפן דעם ארון אהין?
דאָן האט זיך אַוועקגעשטעלט דער כהן גדול און האט אויסגעשריען:
„מי לה' אלי!“ — ווער פון אייך וויל אָפּפערען זיין לעבען פרייוויליג צו רעטען דעם ארון האלהים אז ער זאל ניט פערשוועכט ווערען?
זיינען אויפגעשפרונגען אַלע ווי איין מאן און אויסגערופען: „מיר זיינען גרייט צו געהן אין דיעזע הייליגע שליחות!“

אבער דער כהן גדול האט אויסגעקליעבען פון זיי בלויז זעכציג מאן און זיי האבען עם אריינגעבראכט דעם ארון אין הייל פון וועלכע זיי זיינען שוין קיינמאל ניט ארויסקעומען
„האט אימיצער ווען אויסגעפונען דיעזע הייל?“ — האבען אַלע חדר-קינדער געפרעגט נייגעריג.

„נור איינמאל!“ — האט דער רבי געענטפערט. — „אַמאָל איז ר' מאיר געגאנגען אין דער מדבר און האט פערלאָרען די וועג. לאַנג האט ער אומגעוואַנדערט ביז ער איז צוגעקומען צו די עפענונג פון אַ הייל — אריינקוענדיג אין איהר האט ער דערזעהן אַ גילדערנעם ארון וועלכער האט בעלויכטען די גאַנצע הייל — אַרום דיעזען ארון זיינען געשטאַנען זעכציג גבורים געקליידעט אין פאַנצער און העלמעט מיט בלויזע שווערדען אין זייערע הענד אזוי ווי זיי וואַלטען געווען גרייט אַנצופאַנגען אַ האַנד-צו-האַנד געפעכט מיט אירגענד וועמען וואָס וועט וואַגען אַנצוהיירען דעם ארון. אבער ווען ר' מאיר האט זיך גוט צוגעקוקט צו זיי האט ער געפונען אז עם איז ניטאָ קיין אַטהעם פון לעבען אין זיי — זיי זיינען דאָס געווען די ששים גבורים וואָס האבען זיך מוסר נפש געווען צו היטען דעם ארון פון „מלך שהשלום שלו“ פון פערשוועכונג.“

דיעזע לעגענדע בריינגט דייטליך ארויס דעם אמת'ן אידישען געפיהל פון יענע דורות ווען עם האט זיך געהאַנדעלט אין בעשיצען די תורה.

3. די דריטע אידישע מעלה פון יענע דורות איז אמת'ע אהדות — קוקט ניט אויף דעם וואָס זיי האבען גאַנץ אַפט מלחמה געהאַלטען צווישען זיך; בעטראַכט בעסער דעם וואונדערבארען פאַקט אז ווען אַ שונא פון אויסוועניג איז בעפאַלען אירגענד וועלכען טהייל פון זיי האבען זיי זיך

באלד פער אייניגט — אפילו ווען זיי האבען געהאלטען אין מיטען פון א מלחמה צווישען זיך — און בעשיצט איינער דעם צווייטען ווי צערמליכע ברידער.

3

אט דיעזע דריי וואונדערבארע אייגענשאפטען (נעמליך: 1. די פעסטע אמונה אין גאט — 2. די ליעבע און אויפאפערונג פיר דער תורה — און 3. די ברודער ליעבע איינער צום צווייטען) ווערען דאס אויסגעדריקט אין די דריי מאמרים פון דעם פסוק וואס איד האב גענומען פיר מיין טעקסט:

1. והיו הכרובים פורשי כנפים למעלה
2. סוככים בכנפיהם על הכפורת
3. ופניהם איש אל אחיו.

..די פליענלען אויסגעשפרייט צום הימעל" איז א סימבאל אויף די אידישע אייגענשאפט צו רופען צו גאט ווען עס איז זיי ענג. „פערדעקען דעם כפורת מיט די פליענלען" איז א סימבאל אויף די אידישע אויפאפערונג צו בער שיצען די תורה. „די געזיכטער געקעהרט איינער צום צווייטען" איז א סימבאל אויף אידישע אהדות.

די חכמי התלמוד האבען דיעזען געדאנקען נאך קלעהרער געמאכט ווען זיי האבען געזאגט: „מאי כרובים? א"ר אבוהו כרביא שכן בבבל קורין לינוקא רביא" (חגיגה) — וואס איז די מיינונג פון ווארט כרובים? אזוי ווי א קינד!

די דריי אויבענגעזאגטע אייגענשאפטען געפינט מען ספעציעל ביי א קינד. די אידישע מידה זיך צו קעהרען צו גאט אין א שלעכטע צייט געפינט איהר ווידערקלאנג אין די טבע פון א קינד צו רופען, טאטע! מאמע! ווען עס איז איהם שלעכט. אפטמאל וועט איהר זעהן א שלעכט קינד וואס פאלגט ניט זיינע עלטערען און געהט ארום מיט שלעכטע חברים — די על-טערען האבען זיך שוין כמעט מייאש געווען פון איהם, און דער קינד זעלבסט דיינקט אז ער האסט זיינע עלטערען — אבער ביידע מאכען אן אירטהום — און א ראייה האט איהר אז ווען ער ווערט קראנק און ליידעט וועהטאג רופט ער ניט זיינע שלעכטע חברים נור ער שרייט „מאמע!" אדער „טאטע!" און אויב ער אנטלויפט פון דער היים אין א פרעמדע לאנד און ער געפינט זיך דארטען אין גרויס גויטה צו וועמען ווענדעט ער זיך נאך הילפע אויב ניט צו טאטע מאמע. — אזוי איז די אידישע פאלק אויך געווען ווי א צולאזען קינד, זיי האבען זיך אבגעקעהרט פון גאט און גע-דיענט פרעמדע אבגעטער, אבער ווען עס איז זיי ענג געווארען צו וועמען האבען זיי גערופען נאך הילפע? צום אלטען גאט פון אברהם יצחק ויעקב. די צווייטע אידישע מידה, דאס הייסט זייער גרויסע ליעבע צו דער תורה געפינט מען אויך אין א קינד — האט איהר ווען בעמערקט אין שוהל די ליעבע מיט וועלכע אידישע קינדער, אפילו אמעריקאנער געבא-רענע, לויפען קושען די תורה ווען דער חזן געהט מיט איהר ארום בימה? ער איז דאכט זיך יעצט געקומען פון א בייס-באל גיים, דער שטערען איז

פערשוויצט, די הענד זיינען רויט און א רעכט ביסעל בלאַטיג, זעהט ווי ער ווישט זיי האַסטיג אַב מיט'ן פּאַלע און געהמט ארום די ספר תורה און גיט איהר א הילכניגע קוש אזוי ווי ער טהומט צו זיין ביבי שוועסטערלי. דאָס איז אַן אַבקלאַנג פון די אייביגע אידישע ליעבע צו דער תורה.

אזוי איז אויך דאָס אידישע פּאַלק. נאָנץ אָפּט מרעפט עס אַז זיי טהוען פּערקעהרט ווי עס שטעהט אין דער תורה, אָבער צו דערזעלבער צייט זאָל קיינער קיין טעות ניט האַבען צו דיינקען אַז זיי זיינען געוואָרען קאַלט אָדער גלייכנילטיג צו דער תורה. פּערקעהרט אונזער היסטאָריע האָט צו בע-ווויזען געוויסע פעלע פון מסירת נפש פאַר דער תורה אפילו פון אַזעלכע אידען וועלכע האַבען געהאַט אַ נאָמען פון אפיקורסים אין זייער צייט.

און די דריטע מידה פון אהדות געפינט איהר אויך אין אַ גרויסער מאַס צווישען קליינע קינדער. איהר וועט נאָנץ אָפּט זעהן קריגערייען און אפּטע געשלעגען צווישען קליינע ברידערלאך, און די מוטער זאָגט: „וועה איז מיר! איהר זייט דאָך ערגער ווי פּרעמדע! איהר זייט דאָך ווי קיין און הבל! איהר זייט דאָך גרויס צו הרג'ענען איינער דעם צווייטען!“ — אָבער די מוטער מאַכט אַ טעות: והראיה זאָל נור אַ פּרעמדער באַי פּרוֹר בירען אַנריהרען איינעם פון די ברידערלאך וועט איהר זעהן ווי גיך ביידע ברידערלאך וועלען מאַכען שלום, און ביידע צוזאַמען וועלען „פּייטען“ דעם פּרעמדען.

אזוי איז אויך געווען דאָס אידישע פּאַלק — זיי האַבען געפיהרט אָפּטע מלחמות איינער מיט'ן צווייטען, אָבער ווען אַ פּרעמדער איז געקומען און אַטאַקירט איינעם פון זיי, זיינען זיי באַלד געוואָרען פון שונאים גוטע פריינד און צוזאַמען געקעמפּט געגען פּרעמדען.

דיעזע דריי מעלות האַבען זיך נאָך מעהר דייטליך אַרויסגעזעהען אין דעם גאַנצען משך פון גלות — „פורשי כנפים למעלה“ זיינען זיי געווען כמעט אַהן אויפהער, ווייל אין גלות זיינען די צרות געווען אַהן אויפהער — „סוככים בכנפיהם על הכפורת“ זיינען זיי געווען ווייל די צוררי ישראל פון אַלע דורות האַבען גטהאָן אַלעס מעגליכעס דעם אידען אַבצורייסען פון זיין תורה און זיי האַבען שטענדיג געמוזט זיין אויף דער וואַך איהר צו בעש-צען אפילו מיט זייער לעבען אויב נויטהיג — „ופניהם איש אל אחיו“, אויף דעם געפינען מיר אונזעהליגע עדות אין אונזער היסטאָריע פון מימעל-אַלטער, איבערהויפּט אין דעם אינסטיטוטשאַן פון „פּדיון שבויים“ — ד. ה. אויסלייזען אידישע געפאַנגענע — די צוררי ישראל פון יענע צייטען האַבען געזעהן דאָרין אַ גרויסע הכנסה צו כאַפען אַרימע אידען און פּאַדערען אויס-לייז געלט פאַר זיי פון זייערע רייכערע ברידער, אָבער ניט קוקענדיג אויף דעם, האַבען זיך אימער געפונען אידען וואָס האַבען אויסגעלייזט זייערע אומגליקליכע ברידער — פּיעלע אידישע גבירים האַבען אַוועקגעגעבען אַ העלפט פון זייער פּערמעגען פאַר „פּדיון שבויים“.

דיעזע אַלע דריי אידישע אייגענשאַפטען זיינען אין גרויס געפאַהר אין דער יעצטיגער צייט און אין דייעזער לאַנד — מיר לעבען אין אַ צייט אין

וועלכע דער מענש איז אבגעפרעמדעט געוואָרען פון גאָט. עס איז אויף אונז מקוים געוואָרען איז אַ מאַטעריעלען זינן פון וואָרט דער פּסוק: „מי כה' אלהינו המגביהי לשבת“ — גאָט זיצט גאַנץ הויך און מיר זיינען גאַנץ ווייט פון איהם — דער יעצטיגער דור האָט זיך דערווייטערט פון גאָט ניט אַב־זיכטליך, נור פּערשיעדענע אומשטענדען האָבען איהם געבראַכט דערצו — מיר לעבען איז אַ האַרטע קאַלמע ביוזנעס־וועלט — אינזער פּרנסה קומט ניט פון הימעל (טהוי און רעגען) און ניט פון דער ערד (קאַרן און ווייץ) נור פון ווינד און פון קאַפּידרעהעניש — דאָס רוב פּערגעסען מיר אינגאַנצען אַז עס איז דאָ אַ גאָט אויף דער וועלט, ניט פון אפיקורסות חס ושלום, נור „מקוצר רוח ומעבודה קשה“.

פּערצייטען אַז מען האָט בעגעגענט אַ רייכען אידען און איהם גע־פּרעגט ווי אזוי ער האָט ערוואָרבען זיין רייכטהום, האָט ער געענטפּערט: גאָט האָט מיר געהאַלפּען!“ און אַז מען האָט בעגעגענט אַן אַרימען אידען און איהם געפּרעגט, ווי קומט עס אַז אַלע ביוזנעס־לייט איז זיין ליין האָבען זיך אַרויפגעאַרבייט און ער איז געבליבען אַן אַרימאַן, האָט ער געענטפּערט: „געה פּרעג ביי גאָט קשיות, מסתמא האָט גאָט ניט געוואָלט!“ — היינטיגע צייטען אַז איהר וועט פּרעגען אַ רייכען אידען ווי אזוי ער האָט ערוואָרבען זיין רייכטהום, וועט ער אייך דערצעהלען אַ לאַנגע געשיכטע פון זיין פּער־זענליכע חכמה און ביוזנעס־פּעהיגקייט, ווי אזוי ער האָט אויסגעקלעהרט אַ נייע אינדוסטרי, און ווי אזוי ער האָט איינגעפיהרט נייע ביוזנעס־מעטהאָד־דען, און ווי אזוי ער האָט פּאַראַויסגעזעהען דעם צושטאַנד פון מאַרקעט, א. ז. וו., א. ז. וו., גאָט האָט קיין שום חלק ניט אין זיין רייכטהום — און ווען איהר וועט פּרעגען דעם אַרימאַן די אַרזאַכע פון זיין אַרימקייט, און ער וועט נאָטירליך וועלען אַרונטערוואָרפּען פון זיך דעם חשד אַז יר איז אַ פּשוט'ער שלומיאַל, וועט ער אייך געבען אַ פּאַק תּירוצים אַז ער איז געבליבען אַרעם ווייל ער איז אַן עהרליכער מאַן און האָט ניט געקענט טרייבען קיין שווינדעל־ביוזנעס ווי אַנדערע, אַדער אַז אַנדערע האָבען איהם בערויבט, א. ז. וו., א. ז. וו., אַבער ער וועט אייך פּערגעסען צו זאַגען: „איך בין אַן אַרימאַן ווייל גאָט האָט מיר ניט געגעבען קיין רייכטהום!“

פּערצייטען זיינען אַלע אידען געווען, פּורשי כּנפים לַמעלָה, און דער שטן האָט זיך געמאַטערט מיט'ן ביטערען שווייס צו געפינען אַ אידען וואָס האָט אין גאַנצען פּערגעסען אַן גאָט — דאָס איז וואָס דער פּסוק מיינט מיט די ווערטער „משוט בארץ ומהתהלך בה“ — וואָרום האָט דער שטן אַרומגעשוועבט און געוואַנדערט איבער דער וועלט? פּשוט צו זוכען אַ אידען וואָס האָט אינגאַנצען פּערגעסען אַן גאָט — און ווען ער האָט אַזעלכען ניט געפונען פּלעגט ער אויסקלעהרען אַ ישיבה־בחור'שען פּשט'ל, און פּלעגט טענה'ן צו גאָט: „ווייסטו פּאַרוואָס איוב איז אַ צדיק? ווייל עס געהט איהם גאַנץ גוט און עס פּעהלט איהם קיין זאָך ניט“, און דאָן פּלעגט גאָט זאַגען צו איהם, „אַדרבא, געה און פּרוביר איהם אויס!“ דער שטן פּלעגט דאָס אויך טהאָן אַבער אומזיסט, דער איד איז געבליעבען פּעסט אין זיין אמונה ווי אַ פּעלזען. — יענע צייטען זיינען געווען שלעכטע פּיר'ן שטן אַבער זייער גוט פּיר'ן מלאַך מיכאַל, דער אידישער פּערטהידיגער, ער האָט

ניט געדארפט ארומשוועבען איבער דער וועלט צו זוכען אן אמת'ן אירען ווייל אלע אירען זיינען געווען זיינע קאסטאמער.

היינטיגע צייטען האט זיך דער רעדעל איבערגעדריעהט: יעצט יוצט דער שטן ווי א פריץ אויף זיין ארט און דער מלאך מיכאל נעבאך שוועבט און וואנדערט ארום צו געפינען מאמעריאל מלמד זכות צו זיין אויף אירען — און ווען ער געפינט ניט, קומט ער צו גאט מיט יענעם ארעס'בחור'שען פשט'5: „ווייסטו ליבער גאט ווארום יענער איד פערגעסט אן דיר איך גאנצען, ווייל ער איז רייד און איז שמענדיג פערנומען מיט זיינע געשעפט טען!“ זאגט גאט צו איהם אזוי ווי ער האט פריהער געזאגט צום שטן: „ווייסטו וואס, געה און פרוביר איהם אויס!“ — געהט דער מלאך מיכאל און געהט אוועק א טהייל פון זיין רייכטהום — וואס טהוט דער איד'ער שער גביר ווען ער זעהט אן זיין הכנסה איז קלענער געווארען, שפארט ער איין פון די משאריטים — פערנאנעגענעם יאהר האט ער געגעבען צוויי טויזענד דאלאר צו די פערשיעדענע צדקה'אנשטאלטען, גיט ער דיעזען יאהר גלויז איין טויזענד — דער מלאך מיכאל זעהט אז ער האט נאך ערנער געמאכט, טראכט ער זיך איד וועל מאכען דעם נסיון אביסעל שטארקער, געהט ער און געהט אוועק נאך א טהייל פון זיין פערמגען — וואס טהוט דער איד, ביז יעצט איז ער געווען א מעמבער אין א שוהל (הגם ער האט איהר גאנץ וועניג געיווט) און האט געהאלטען א מלמד פיר די קינדער — יעצט מוז ער פערקלענערען די עקספענסעס, גיט ער אָב דיעזע „לוקסוס“ — זאכען — דער מלאך מיכאל זעהט נעבאך מיט א פערוועהטיגטע הארץ אז זיין ארבייט האט זיך ניט איינגעגעבען און ער בעשליסט צו מאכען די לעצט-טע פראבע: ער געהט צו פון איהם זיין גאנצע רייכטהום — אָבער ווען אונזער גביר דערפיהלט אז ער האט אָנגעווארען זיין גאנצע געלד ווערט ער אינגאנצען א „כופר בעיקר“ — „אז אזא שעהנעם אירען ווי איד בין האט געקענט טרעפען אזא זאך“, זאגט ער, „איז „לית דין ולית דין“ און אויס“.

ווען דער מלאך מיכאל זעהט אז ער האט פארלארען זיין טענה געהט ער און מאכט די פראבע פערקעהרט — ער קומט צו א גרויסען אביוו און גיט איהם אביסעל רייכטהום, האָפענדיג אז די ערשטע זאך וואס דער מאן וועט טהאן איז דאנקען גאט פיר זיין אונערווארטעמען גליק, געבען א ביסעל צדקה א. ז. וו. — אָבער דער איד אויף וועמען דיעזע פראבע איז געמאכט געווארען טראכט גאר ניט וועגען אַזעלכע זאכען — וואס ער טהוט יא איז, ער קויפט נייע קליידער פאר זיין פאמיליע, שעהנע פוירניטשור פיר זיין פארלאך, א הויז איז א שעהנעם געגענד א. ז. וו. — מיכאל טראכט זיך, דער איד פערשטעהט נאך ניט וואס מען פערלאנגט פון איהם, און אלזא זעהט ער און פערדאפעלט זיין רייכטהום — וואס טהוט דער נייער גביר, קויפט ער א נייעם אויטאמאביל און אָנגאזשירט א שאפיר, און פערבריינגט דעם זומער אין די מאונטיינס און דעם ווינטער אין פלארידא — דער נומער מלאך מיכאל זעהט נעבאך אז זיין ביזהעריגע ארבייט איז געווען ארויסגע-יארפען בעשליסט ער צו מאכען די לעצטע פראבע, און ער מאכט איהם מיט א מאל פיר א מיליאָנער — וואס טהוט דער נייער איד'ישער מיליאָ-

נער, ער ציהט זיך ארויס פון די אידישע גאס און בעזעצט זיך צווישען די קריסטליכע מיליאנערען. ער קויפט זיך איין אין די גויעשע קלאבס, ער פער'קנסט זיין טאכטער מיט א קאטהוילישען לארד א. ז. וו. — דער מלאך מיכאל האט שוין מורא ווייטער פארטצוזעצן זיינע פראבען: ער קען איהם נאך חלילה בריינגען צום שמד...

מיר זעהען אלזא דאס אויף אונזער דורך קען מען שוין מעהר ניט זאגען דעם אלטען שבח פון „פורשי כנפים למעלה“.

די צווייטע מעלה פון „סוככים בכנפיהם על הכפורת“ (ד. ה. ליעבע צו דער תורה) איז אויך פערשוואונדען פון בעל-הבתי'שען לעבען אין דיעזען לאַנד.

וואו זיינען די פערשיעדענע חברות וואָס זייער צוועק איז געווען צו פערשפרייטען תורה צווישען פראסטען המון? איד האָב געקענט אין די אלטע לאַנד געוויסע שוסטער אָדער שניידער וועלכע האָבען געוואוסט ששה סדרי משנה כמעט אויסווייניג. איד געדרינגט אז אין מיין שטעדטעל האָט מען געמאַכט אַ הספד אויף אַ געוויסען שוסטער און די רבנים האָבען געזאָגט שבחים אויף איהם ווי אויף אַ רב — וואָס איז געווען זיין עוברא, ער האָט געלערענט משניות פיר'ן עולם אַ משך פון פערציג יאָהר און ער האָט גע-מאַכט צעהנדליגע שוסטער און שניידער פיר לומדים — היגע שוסטער און שניידער זיינען ניט קיין גרויסע בעלנים אויף משניות — זיי לערנען בעסער „קליין-ש"ס“ (קארטען) ווען זיי האָבען אַביסעל ליידגע צייט.

מיט אונז האָט פאסירט אזוי ווי מיט די אידישע סאַלדאַטען אין דער רוסישער אַרמיי — ווי נור אַ אידישער בחור פלעגט צוגענומען ווערען אין דער אַרמיי פלעגט ער גלייך ווערען אַ גרויסער צדיק: ער פלעגט ניט עסען פון קעסעל (בעל-בתי'שע עסענס זיינען בעסער) און פלעגט קריגען גרויס חשק צו דאוונען דריי מאָל אַ טאָג (דאָס איז בעסער ווי געהן אויף מאַנעווערס) — דאָס איז ניט געווען אזוי לייכט אויסצופיהרען: פון איין זייט זיינען די מיליטערישע בעאַמטע געווען ניט שטאַרק צופריעדען דאַמיט, און פון דער אַנדערער זייט איז די לאַסט אָפּט מאָל געווען צו שווער פיר די אידישע קהילות וואו זיי האָבען זיך געפונען — אָבער ווען אַ קהילה האָט ניט געוואָלט פערזאָרגען די אידישע סאַלדאַטען מיט כשר'ע שפיזן פלעגען די סאַלדאַטען אַריינפאַלען אין שוהל מיט אַ געוואָלד און מעכב הקריאה זיין, וואָס הייסט! אַ איד וויל היטען אידישקייט און איהר העלפט איהם ניט! — איד געדענק איבערהויפט איינעם פון דיעזען סאַרט „צדיקים“ וואָס האָט געקראָגען דעם נאַמען „משה תפילין-לייגער“, וויל ווען נור זיין „פּאַלק“ פלעגט דאַרפען אַרויסגעהן אויף אַ מאַנעווער פלעגט ער אַוועקגעהן אין שוהל און זיצען אַ גאַנצען טאָג אין טלית און תפילין — געוועהנליך פערשטעהט זיך אז די בעאַמטע האָבען איהם אַנגעטאהן אַלערליי ענוים קשים: מען האָט איהם געהאַלטען מעג נאַכאַנאַנד אויף ברויט מיט וואַסער אין אַ פינסטערען קערקער, אָבער ער איז געבליבען ביי דאָס זייניגע און שטענדיג אַרומגעזאַנגען אַנגעטאהן אין תפילין, ביז מען האָט איהם אַרויס-געשיקט פון דער אַרמיי אַלס משוגע'נער. ווען איד ביו אַנגעקומען אין אַמעריקא, און מיינע לאַנדסלייט האָבען מיר דערצעהלט אז „משה תפילין-

ליוגער" געפינט זיך אין דער זעלבער שטאָרט — האָב איר געדיינקט אַז יעצט ווען ער איז פריי צו טהאָן וואָס ער וויל זיצט ער געוויס אין שוהל אַ גאַנצען טאָג אַנגעטהאָן אין זיינע תפילין, אָבער מיינע לאַנדסלייט האָבען זיך שטאַרק פאַנגערגעלאַכט: „וואָס? תפילין? משה האָט שוין געוויס פּערגעסען ווי תפילין זעהען אויס!“

אַזוי זיינען מיר אין בעצונג צו דער תורה — ווען די גוים האָבען מיט געוואַלד געוואַלט אוועקרייסען די תורה פון אונז האָבען מיר זיך מוסר נפש געווען איבער איהר און מיר זיינען באַמט געווען, סוככים בכנפיהם על הכפורת, אָבער ווי נור מיר האָבען געקראַגען די פרייהייט צו טאָן ווי מיר פּערשטעהען האָבען מיר די תורה אוועקגעלאַנגט אַז אַ זייט און מיר האָבען כמעט פּערגעסען אַז איהר.

מיט אונזער זאַגענאַנטע „אַחדות“ איז אויך געגאַנגען אויפ'ן זעלבען אויפן — אונזער אַחדות איז געווען געגרינדעט אויף דעם פונדאַמענט פון שותפות'דיגע צרות — עם איז געווען „פאַגראַם-אַחדות“: פונקט אַזוי ווי שאַף לויפּען זיך צוזאַמען אויף איין פּלאַץ און טולען זיך צו איינע צו די צווייטע ווען זיי ווערען בעפאַלען פון וועלך — אין דיעזע לאַנד וואו אַ דאַנק גאַט די וועלך האָבען אויף אונז קיין שליטה ניט זיינען מיר ווייטער די זעלבע „שה פּזורה ישראל“ — און מיר האַפען דאָך פּטור צו ווערען פון די וועלך אין אַלע לענדער וואָס וועט דאָז זיין פון די אידישע „אַחדות“? וועלען מיר טאַקי צושאַטען ווערען צו אַלע ווינטען ווי אַ הויפּען זאַמד?

אויף דיעזע צייט זאַגט דאָס די תורה: „והיו הכרובים פורשי כנפים למעלה וכו'“ — איהר וועט בעמערקען אַז עם שמעהט ניט: „והכרובים יהיו פורשי כנפים למעלה וכו'“ נור „והיו הכרובים“ מיט אַ „וואו המהפך עבר לעתיד“ (א „וואו“ וועלכער איז העברעאישער גראַמאַטיק פּערוואַנדעלט די פּערגאַנגענהייט אין די צוקונפּט) — די תורה האָט געמיינט אַנצודייטען דאַמיט אַז מיר זאָלען נעהמען די דריי מידות מיט וועלכע אונזערע עלטערען האָבען זיך אויסגעצייכענט, נעמליך: 1. די פּעסטע אמונה אין גאָט (פורשי כנפים למעלה) 2. איבערגעבענהייט צו דער תורה (סוככים בכנפיהם על הכפורת) 3. אַחדות און ברידערשאַפט (ופניהם איש אל אָהיו) און מיר זאָלען זיי אריבערטראַגען אין די קומענדיגע דורות און אויך איבערלאַזען דיזע דייליגע ירושה צו אונזערע קינדער.

חומר לדרוש.

פרשת תרומה

אגדות חז"ל

ויקחו לי תרומה — משל למלך שהיתה לו בת יחידה, בא אחד מן המלכים ונמלה, ביקש לילך לו אל ארצו ולישול את אשתו, א"ל המלך בתי שנתתי לך יחידה היא, לפרוש ממנה איני יכול, לומר לך אל תיטול אותה איני יכול לפי שהיא אשתך, אלא זו טובה עשה לי, שכל מקום שאתה הולך עשה לי קישון (הדר) אחר שאדור אצלכם לפי שאיני יכול להניח את בתי, כך הקב"ה אמר לישראל, נתתי לכם את התורה, לפרוש הימנה איני יכול, לומר לכם אל תטלוה איני יכול, אלא בכל מקום שאתם הולכים בית אחד עשו לי שאדור בתוכי, שנאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם (שמו"ר פ' ל"ג א').

ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם — תניא ר' טרפון אומר גדולה מלאכה שאף הקב"ה לא השרה שכינתו על ישראל עד שעשו מלאכה, שנאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם (אדר"נ פ' ו"א).

שלשה דברים שמע הקב"ה מפי הגבורה ונבהל ונרתע לאחוריו, בשעה שאמר לו ועשו לי מקדש, אמר משה לפני הקב"ה, רבש"ע כתיב הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך ואתה אומר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, א"ל הקב"ה משה! לא כשם שאתה סבור, אלא עשירים קרש בצפון ועשירים קרש בדרום ושמונה במערב ואני יורד ומצמצם שכינתו למטה, דכתיב ונועדתי לך שם ודברתי וגו' — ובשעה שאמר את קרבני לחמי, אמר משה, אם מכניס אני כל החיות שבעולם יש בהן העלאה אחת? או כל העצים שבעולם יש בהם הבערה אחת? הלא כתיב ולבנון אין די בער וחיתו אין די עולה? א"ל הקב"ה לא כשם שאתה סבור, אלא זה האשה אשר תקריבו לה' כבשים, ולא שנים בבת אחת אלא את הכבש אחד תעשה בבוקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים — ובשעה שאמר, ונתנו איש כופר נפשו לה', אמר משה, מי יוכל ליתן פדיון נפשו? א"ל הקב"ה, לא כשם שאתה סבור, אלא זה יתנו מחצית השקל (פסיקתא, ילקוט שמעוני רמז שס"ה).

והיו הכרובים וגו' ופניהם איש אל אחיו — במקדש שלמה הוא אומר ופניהם לבית, הא ביצד? כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום, כאן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום (ב"ב צ"ט).

ועשית שלחן וגו' ועשית לו זר זהב סביב — ארשב"י, שלשה כתרים הם: כתר מלכות וכתר כהונה וכתר תורה, כתר מלכות זה השלחן דכתיב בו זר זהב למטרתו סביב, כתר כהונה זה המזבח דכתיב בו זר זהב סביב, וכתר תורה זה תארון דכתיב בו זר זהב סביב, למה נכתבים זר (בקמץ) ונקראים זר

(בצורו) ? לומר לך אם אדם זוכה נעשים לו זר (נזר) ואם לאו זר (נכרי). ומפני מה בכלל כתיב ועשית לו ובארון כתיב ועשית עליו ללמדך שכתר תורה מעולה יותר מכולן, זכה אדם לתורה זכה לכלן (שמו"ר פ' ל"ג ג').

ועשית יריעות לאוהל על המשכן — זש"ה שחורה אני ונאווה בנות ירושלים כאהלי קדר כיריעות שלמה, וכי אפשר לשחור שיהיה נאה ? משל למהד"ד לבת מלך שסרחה בבית אביה, אמר אביה, הוציאות והניחו אותה שתהא לוקמת שבלים מאחרי הקוצרים, ועשו כן, והשחירה הנערה פניה מן השמש, אח"כ בדק אביה הדברים ולא מצא שסרחה בתו כי אם אחת מן השפחות, מיד נתרצה לה אביה והשיבה למקומה, ובאו נשי השרים ובנותיהן לבקר את בת המלך וראו שהיא שחורה, ותיו מלעיגין עליה, אמרה להן, מה אתן מעיינין בי ? מעט שמנים ומעט נתר מרחצאות ואתלבו, אבל אתן (שהיו שחורות בשבע) כל השמנים שבעולם וכל מרחצאות לא ילבין אתכן, כך ישראל כשעשו את העגל אמרו אימות העולם להם, שחורים אתם מה עשיתם ? אמרה כנסת ישראל, אם אני שחורה במעשי נאה אני במעשי אבותי, שחורה אני במצרים בטיט ולבנים ונאה אני על הים שנאמר, ויאמינו בה' ובמשה עבדו — — — שחורה אני בזבח שנתתי לעגל ונאות אני בזבח שנתתי למשכן (מדרש אגדה תרומה ס' ז').

ועשו ארון עצי שמים — ר' יוחנן רמי, כתיב **ועשית** לך ארון עץ וכתיב **ועשו** ארון עצי שמים, מכאן לת"ח שבני עירו מצווים לעשות מלאכתו, איזוהו ת"ח כל שמבטל עסקיו מפני משנתו (יומא ע"ב, קה"ר פ"ז).

ונועדתי לך שם — החוה דהוה קאמר ואזיל, כד רחמתין הוה עזיזא אפותיא דספסירא שכיבן השתא דלא עזיזא רחימתין פוריא בר שתין גרמדי לא סגי לן, א"ר הונא קראי כתיבי, מעיקרא כתיב ונועדתי לך שם ודברתי עמך מעל הכפורת, ותניא ארון השעה וכפורת מפת, הרי כאן עשרה, וכתיב ותבית אשר בנת המלך שלמה לה' ששים אמה ארכו ועשרים אמה רחבו ושלושים אמה קומתו, ולבסוף כתיב, כה אמר ה', השמים כסאי והארץ הדום רגלי, אי זה בית אשר תבנו לי וגו' (סנהדרין ז').

ועשית את הקרשים — מתיכן היו הקרשים ? יעקב אבינו נטע אותם בשעה שירד למצרים, אמר לבניו, בני ! עתידים אתם להגאל מכאן, והקב"ה עתיד לומר לכם כשאתם נגאלים עשו לי משכן, עמדו ונטעו ארזים כדי שיהיו מצוין בידכם, מיד עשו כשאמר להם אביהם. אמרו רבותינו הברית התיכון שהיה משמש מן הקצה אל הקצה ירד ביד יעקב למצרים (מדרש תנחומא ס"ז, יל"ש ס"ו).
מבית ומהויץ תצפנו — כל ת"ח שאין תוכו כבדו אינו ת"ח (יומא ע"ב).

ליקוטים ממבחר הדרוש.

מעשה רשת

ועשית לו מכבר מעשה רשת נחושת — הרמז כי יזכור האדם כי הרשת פרושה תמיד לרגליו ובנקל יכול להלכד בתוכה — — — — והרשת היתה פרושה עד חצי המזבח, לרמז כי עד מחצית שנותיו של אדם עלול הוא לחטוא . . . וצוה ה' כי נבוב יהיה למען יזכור האדם כי נבוב יולד ואיש חכם ילבב וישתדל תמיד לקנות שלימות לנפשו, והמזבח היה דבוק לאדמה למען יזכור האדם כי מעפר בא ולעפר ישוב, והלואי שיהיה לו מזבח כפרה (ארה חיים, מאקסין).

חצר המשכן

ועשית את חצר המשכן וגו' — חצר המשכן מרמז לעולם הזה שהוא כפרזודור לפני המרקליון, והיה מאה אמות ארכו למען יזכור אשר אם מאה שנים יהיה כבר הוא עבר ובטל מן העולם. ורחבו חמשים כי יזכור אשר ימי העיניג המה לכל היותר חמשים שנה, כי עד היותו בן עשרים עוד לא שלם שכלו ולא ידע לבקר בין טוב לרע, ובהיותו בן שבעים הלא אז כבר שיבה זרקה בו וילך על משענתו שחוח — — — — וששים עמודים היו לחצר, כי עד ששים עוד עמודי גוו חזקים, ובהיותו בן ששים אז יקרא בשם זקן ועמודי גוו מתחילים לנטות לפנות ערב. ועמודי החצר היו נחושת ואדניהם נחושת, הרמז כי מאז רגליו לנחשושים הוגשו ובכבדות יתנהג עד כי יפול שדוד. ווי העמודים וחשוקיהם כסף, לרמז שאפילו באחרית ימיו שכבר נלכד בוויים אשר צודים בהם את הדג, בכ"ז עוד חשקו רב לכסף כבימי ילדותו ולא ישבע כסף עד רגע האחרונה (שם).

ויקחו לי תרומה

„ויקחו לי תרומה“ אמר בלשון נסתר „ויקחו“ ואח"כ אמר בלשון נוכח „תקחו את תרומתי“? גם קשה על מה שכתוב „ויקחו“ והיה צ"ל „ויתנו“? — הענין הוא כי מדרך העולם בהתנדב עם ליתן צדקה על איזה דבר מצות, אז יתאספו ראשי עם יחד ויקהילו את כל בני העיר להתנדב איש איש כפי רצונו — הנה האיש החמוני שלא היה בלבו ליתן מאומה יצר לו ויתעצב אל לבו על מחסרו, והגזבר הקרב אליו יהיה בעיניו כמוכם, ונתון יתן בעל כרחו ואח"כ יתחרט, ויש אשר היה בדתו ליתן דבר מועט ועתה מפני הבושה מראשי עם יתן מתנה מרובה אבל לא בלב שלם, ויש אשר יתן מחמת קנאה או מחמת גאווה למען יוכל להתפאר בנדבתו נגד בני עירו. וכל הפניות האלו הלא יחללו את הצדקה ולא די שלא יקבל עליו שכר אלא יוכל להיות שעוד יקבל עליו עונש חו"ש — לכן בא ה' לתקנו בעצה טובה שהמצות מן המובחר בנתינת צדקה היא שמתחילה יפרוש לו כל אחד ואחד הצדקה שלו בסתר ביתו בינו לבין עצמו, שאז לא יוכל להיות עוד שום פניה של גאות או בושה או כבוד, רק לש"ש, ואח"כ כשיבואו הגבאים: מסוד להם הצדקה בלב שלם יען כי כבר הקדיש זאת לשמים ושוב אינה שלו. — וזה שאמר הקב"ה למשה, לא תצוה לנשיאים וגבאים לילך פתאום מבית לבית לגבות נדבות, כי עי"ז יוכל להיות שלא יהיה נדבתם בלב שלם, רק מתחילה דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה, ר"ל הם בני ישראל יקחו להם את התרומה

ויפרישו אותה בפני עצמם ויכינו אותה לזמן שיבואו הגבאים, ואח"כ: מאת כל איש אשר ידבנו לבו (ר"ל מן הצדיקים שעשו חסד הנ"ל) תקחו את תרומתי, ר"ל תבואו ותקבלו מאתם את הנדבות (אלשיך וכלי חמדה).

ג' פעמים תרומה

ראוי לתתעורר על מה שהכפיל הכתוב במאמר אחד ג' פעמים תרומה: „ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי וזאת התרומה אשר תקחו מאתם וגו'... הכלל בזה הוא עם מה שאמרנו בביאור „אפריון עשה לו המלך שלמה וגו' עמודיו עשה כסף רפידתו זהב מרכבו ארגמן תוכו רצוף אהבה מבנות ירושלים“. והמורה מודרינו שם כי מה שבהר זקב"ה כסף וזהב ודומיהם וצוה לעשות מהם משכן, הוא לא מאהבת ה' את הדברים האלה, אך מחמת שהם יקרים בעיני האדם, ובתת האדם דבר הנאהב לו נדבה לה' ממילא גם אהבתו ניתנה עם הדבר הנ"ל — כי באמת רצה הקב"ה אך באהבת ישראל, והיה ראוי שיצוה הקב"ה שיתן כל איש ישראל חלק אהבתו את ה' לעשות ממנו משכן, אבל מחמת שאי אפשר לקחת ענין רוחני מבשר ודם, צוה הקב"ה שיתן כל אחד נדבה הפץ גשמי היקר לו כמו כסף וזהב וכדומה, נמצא שהוא נתן עם הדבר הזה גם חלק אהבתו שיש לו בחפץ הנ"ל, והוא מודה שאהבת ה' יותר גדולה אצלו ועודפת על אהבת החפץ, כי לולי כן לא היה נותנו. — וזהו מ"ש שלמה המלך ע"ה בדרך שאלה ותשובה: אפריון עשה לו המלך שלמה וגו' ולמה בחר בדברים פחותים כמו כסף וזהב אשר מאפס ותוהו נחשבו לו? התשובה: בעבור ש, תוכו רצוף אהבה מבנות ירושלים, כלומר, מחמת שהבריות אוהבים את הדברים האלו ובתתם מהם נדבה אהבתם נתן ג"כ עמהם, — וזהו: „דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה“, ומפרש את הענין, „מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי“, כלומר עיקר התרומה שרוצה בה הקב"ה הוא נדבת הלב ורצון הטוב של ישראל, אבל מחמת שאי אפשר לקחת מבשר ודם דברים רוחניים ומופשמים כמו אלו, לכן, „וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף ונחושת“, וד"ל, ועתה יובן ג"כ לשון הכתוב, „ויקחו לי תרומה (שהיה צ"ל „ותנו“), כי הנה כאשר גובים מס מאנשי מעיר, או בעת אשר יקח הכע"ב את הכסף מתובתו או מכיסו עוד לא עשה מאומה, וגם בעת אשר מסר הכסף ליד הגבאי ג"כ לא עשה מאומה, כי יש לחוש פן לא ימסור אותו ליד הקהל, וגם אם הכסף ביד הקהל עוד יש לחוש פן יהיה נפסד במרם נמסר ליד סוכן המלך. — אמנם הוא יתברך אשר הכסף עצמו כאפס וכאין בעיניו, והעיקר אצלו רק האהבה ונדבת הלב של הנותן, מיד כשלקח הנותן את הכסף מכיסו בגמרו בלבו ליתן באותה רגע נשלמה מעשי הצדקה בעיני השם יתברך — וזהו: „ויקחו לי תרומה“, ר"ת מיד כשיקחו את התרומה בכונת ליתן נחשבת התרומה בעיני השם יתב' כאילו כבר נתונה, (אוה"י).

No. 21—27

יוצא לאור חוברות חוברות וכל חוברת תפרד לשתי מחלקות
המחלקה הראשונה :

פון דער בימה

תכיל דרוש שלם בשפת יהודית המדוברת

מ א ת

הרב שלום ראבינאוויץ

המחלקה השניה :

חומר לדרוש

תכלול אגדות חז"ל, דרושים, ביאורים, מאמרים ומשלים
השייכים לענין הדרוש ההולך לפניהם.
גלקמו ונערכו מאת הרב הנ"ל.

יוצא לאור על ידי

בית מסחר ספרים "פרדס"

של י. ז. בוכבינדער

28 רחוב קאנאל, ניו יארק.

OZAR HADRUSH V'HAHATAPHA

AN ENCYCLOPEDIA OF JEWISH HOMILETICS

By RABBI SAMUEL RABINOWITZ

Published by

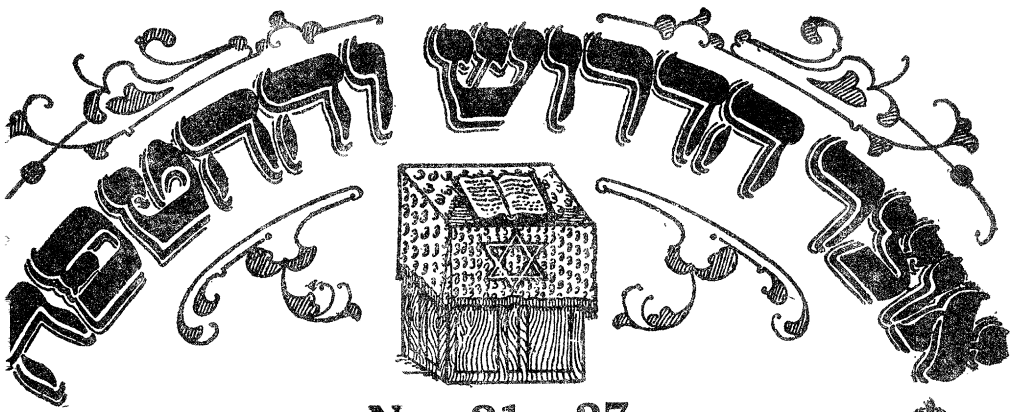
PARDES HEBREW-ENGLISH BOOK STORE
AND PUBLISHING HOUSE

U. Z. BOOKBINDER, Prop.

28 Canal Street, New York, N. Y.

Copyright by Rabbi Samuel Rabinowitz, 1929.

No. 21—27

יוצא לאור חוברות חוברות וכל חוברת תפרד לשתי מחלקות

המחלקה הראשונה :

פון דער בימה

תכיל דרוש שלם בשפת יהודית המדוברת

מ א ת

הרב שלום ראבינאוויץ

המחלקה השניה :

חומר לדרוש

תכלול אנגות חז"ל, דרושים, ביאורים, מאמרים ומשלים
השייכים לענין הדרוש ההולך לפניהם.
נלקטו ונערכו מאת הרב הנ"ל.

OZAR HADRUSH V'HAHATAPHA

AN ENCYCLOPEDIA OF JEWISH HOMILETICS

BY

RABBI SAMUEL RABINOWITZ

499 Bedford Avenue,

Brooklyn, N. Y.

Published by
Pardes Hebrew-English Book Store
and Publishing House
U. Z. BOOKBINDER, Prop.
28 Canal St., New York, N. Y.

יוצא לאור על ידי
בית מסחר ספרים "פרדס"
של י. ז. בוכבינדער
28 רחוב קאנאל, ניו יארק

Copyright by Rabbi Samuel Rabinowitz, 1929.

אוצר הדרוש וההמפה

פון דער בימה

די צוויי גרויסע ליכטער

(דרוש לפרשת תצוה)

הרב שלום ראבינאוויץ.

1.

כיון שבאו ישראל לעשות משכן קרא
הקב"ה למשה ואמר לו ויקחו אליך
שמן זית זך, אמרו ישראל: כי אתה
נרנו ואתה אומר שנאיר לפניך, אמר
להם: בשביל להעלות אתכם, שתאורו
לי כמו שהאתי לכם.
(מדרש פ תצוה.)

צוויי גרויסע ליכטער האט גאט געגעבען דעם אידישען פאלק: די
ליכט פון דער תורה און די ליכט פון מענשליכען שכל (חכמה). עם גיבען
מענשען וואס זייער שכל איז גרויס ווי א שטארקע עלעקטרישע ליכט,
און פארקערט זיינען פאראן מענשען וואס זייער שכל איז גלייך צו א
גראשענע ליכטעל, אבער אפילו אזא שכל איז אויך א געמליכע ליכט, ווייל
אפילו דער מענש מיט'ן קלענסטען שכל שטעהט אויך אונגעהויער העכער
פון א בהמה.

אין פריהערדיגע צייטען זיינען דיזע צוויי ליכטער געווען גרויסע
געגנער איינע צו די אנדערע. פיעלע פון מיניע עלטערע צוהערער גע-
דענקען נאך געוויס די ביטערע מלחמה וואס די פרומע קלאסע האט גע-
פיהרט געגען די משכילים, און די משכילים האבען זיי צוריק געצאהלט
מיט די זעלבע מטיבע. די משכילים האבען געדענקט אז זייערע געגנער
זיינען פינסטערלינגע, צבוע'קעס, א. ז. וו. אבער דאס איז ניט געווען
גאנץ ריכטיג. די אידען פון אלטען דור זיינען געווען גאנץ ערנסט און
זייער האנדלונג איז געווען גאנץ עהרליך. זיי האבען געדענקט אז רעליגיאן
און השכלה קענען ניט וואהנען אונטער איין דאך און קענען ניט עקזיסט

טירען צוזאמען אין איין וועלט. ווען דיזע הויבט זיך אויף מוז די אנדערע פאלען.

מיר, אין די יעצטיגע צייט ווייסען אז זיי האבען זיך אומזיסט געשראקען. ניט נאָר איז וועלטליכע בילדונג ניט קיין שטערונג פיר אירישי קייט, נאָר פארקעהרט, זי איז אַ גרויסע הילף און אַ שטארקע פעסטונג אויף די זייט פון רעליגיאָן (וכו' הוא אומר: דע את אלהי אביך ועבדו. וזהו ג"כ מה שאנו אומרים בתפילה: אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב — כל אחד בפני עצמו — לאמר, שכל אחד מהם לא נשען על האמונה שירש מאביו, אלא חקרה והכיר את בוראו ברעו ושכלו. ואולי זהו ג"כ מליצת המאמר: אע"פ שהניחו לו אבותיו ספר תורה לאדם, מצוה לכתוב משלו, שנאמר ועתה כתבו לכם (סנהדרין כ"א:), כלומר, אע"פ שכבר נטעו אבותיו את התורה בלבו, בכל זאת לא יסתפק בזה אלא יכתבנה מחדש על לוח לבו ע"י חקירת שכלו).

2.

נאָר דאָ קען מיד איינער פון מיינע צוהערער פרעגען אַ קלאַרישיאָ: וואָס טויגען מיר דיזע אַלע ראיות פון דער גמרא ווען מיר זעהען אין פראַקטיקע פערקעהרט, אז ווי אַ יונגענמאַן פאַרוזוכט נאָר פון די פרוכט פון עץ הדעת וועלכער הייסט אין היינטיגע צייטען השכלה געהמט ער גלייך קוקען מיט אויגען פון פערזאָנליכע אויף אמונה, און אַלס ראייה וועט ער מיר ברענגען ביישפיעלע פון דיזע אַדער פון יענעם יונגענמאַן א. ז. וו.

אויב איינער פון אייך וועט טענה'ן דיזע טענה, וועל איך איהם ענטפערען, אז פאַר יעדען יונגענמאַן וואָס איז אַרויס לְתַרְבוֹת רעה דורך השכלה אַדער פילאָסאָפיע, קען איך איהם אַנדייטען אויף צעהן גדולי ישראל אַזוי ווי ר' סעדיה גאון, דער רמב"ם, דער אבן עזרא, ר' יהודה הלוי, אַלְהַרְוִי, דער רמב"ן, ר' שלמה בן גבירול, א. ז. וו., א. ז. וו. וועלכע זיינען געווען גאונים און פילוסופים צוזאמען און זייער פילאָסאָפיע האָט נאָר ניט געשאַדעט צו זייער פרומקייט.

אַבער דאָ וועט מיר דער זעלבער צוהערער פרעגען: אדרבא, איך וואָלט וועלען איהר זאָלט מיר ערקלעהרען דיזע רעטעניש; ווארום איז דאָס טאַק אַזוי, אז יענע גדולים וואָס איהר האָט דערמאָנט האָבען ניט פאַרלירען די אמונה צוליבע זייער פילאָסאָפיע, און די היינטיגע יונגע לייט, ווי נאָר זיי פאַרוזוכען אויפ'ן שפיץ מעסער פון דעם האַניג פון וועלט־ליכע בילדונג, פאַרלירען זיי באַלד די לעצטע ביסעל אמונה וואָס זייערע עלטערע האָבען אין זיי איינגעפלאַנצט?

אויף דעם וועל איך אייך ענטפערען מיט אַ משל:

אין מיין שטעמעל זיינען געווען צוויי שלמה'ס, איינער איז געווען באַוואוסט מיט'ן נאָמען „שלמה חקרן“ און דער צווייטער מיט'ן נאָמען „שלמה סוחר“. שלמה חקרן פלעגט רופען שלמה סוחר „עם הארץ“, „בור“,

„פתי“ און דאָס גלייכען, אָבער דערווייל האָט מען געזעהן אַז שלמה חקרו איז געבליבען אַן עני מדוכא וועלכער האָט קוים אויפגעהאַלטען די נשמות פון זיין ווייב און קינדער דורך מלכות, וועהרענר שלמה סוחר איז געווען אַ גביר און אַ שטאַט־פיהרער. ווי קען מען דאָס ערקלעהרען? גאַנץ פשוט — ווען שלמה חקרו האָט געדאַרפט מאַכען אַ רייע אויפ'ן איינעזבאַהן און איז געקומען צוליב דעם אויפ'ן באַהרהויף, האָט זיך גלייך ערוועקט אין איהם די לוסט אויסצוגעפינען ווי אזוי די וואַגאַנען לויפען אהן פּערד, און ווען די טריין איז אַנגעקומען האָט ער אַריינגעטאַהן זיין גאַנצע מחשבה אין די רעדעלאַך און שרייפעלאַך פון לאַקאמאַטיוו און האָט געמאַכט צייכענונגען אויף שטיקלאַך פאַפיר, און דערווייל האָט דער לאַקאמאַטיוו געגעבען אַ פּיף און אַוועקגעגאַנגען... און ער איז געבליבען שטעהן ווי אַ צודולטער אויף דער פּלאַטפאָרמע.

שלמה סוחר האָט אויך געהאַט אַ חשק אויסצוגעפינען ווי אזוי די טריין געהט, (וועלכער איד האָט דאָס ניט?), אָבער ווען ער האָט געדאַרפט מאַכען אַ רייע האָט ער זיך פּרייהער געזעצט אין וואַגאַן און נאַכדעם האָט ער זיך פאַרטיעפט אין זיינע חקירות, און אויב ער האָט עטוואָס אויפ' געטאָן מיט זיין קלעהרען איז ער געוויס געווען צופרידען, און אויב ניט האָט ער זיך פאַרלאָזט אויפ'ן אינדזשיניר אַז ער ווייס וואָס ער טהוט, והראיה, די טריין געהט דאָך און מהומ איהר אַרבייט פינקטליך...

אַט דיעזען אונטערשייד צווישען שלמה חקרו און שלמה סוחר געפינט איהר אויך צווישען די פאַרצייטיגע פּיליסופים פון אונזער פּאַלק און די היינטיגע אויפגעקלעהרטע פון אונזער צייט. די ראשונים אזוי ווי דער רמב"ם, דער רלב"ג, א. ז. וו., זיינען געווען גלייך צו שלמה סוחר, פריהער האָבען זיי געטהאָן וואָס עס שטעהט געשריבען אין דער תורה און נאַכדעם האָבען זיי פּילאָזאָפירט וועגען דעם טעם פון די מצוות, און אויב עס איז זיי געלונגען עטוואָס משיג צו זיין דערפון זיינען זיי געוויס געווען צו פריערען, און אויב ניט האָבען זיי זיך פאַרלאָזט אויפ'ן גרויסען אינדזשיניר פון דער וועלט און זיין אַסיסטענט משה רבנו, אַז זיי האָבען געוויס גע- וואוסט וואָרום און צוליב וואָס זיי האָבען פאַרזאָגט דיזע אַדער יענע מצוה. ניט אזוי אונזערע היינטיגע אויפגעקלעהרטע; זיי ריהרען זיך ניט פון אָרט און באַוועגען ניט מיט קיין פינגער מקיים צו זיין אירגענד וועלכע מצוה פון דער תורה בעפאַר מען ערקלעהרט זיי ניט דעם טעם דערפון. זיי זיינען אין דער מדרגה פון שלמה חקרו. זיי בלייבען ווי צודולטע אַהן רעליניאָן און אַהן פּילאָסאָפיע... (וזהו ג"כ כוונת המאמר „נעשה ונשמע“, שקשה מדוע אמר הטיבו כל אשר דברו, וגם הז"ל אמרו, מי גילה רו זה לבני, וקשה מה כל השבח הזה? אדרבא, לכאורה נראה שהוא לשון של שוטים המקבלים עליהם לעשות איזה מעשים טרם ששמעו מה לעשות? אבל באמת הפעל „שמע“ יש לו שני ביאורים, האחד מלשון האזנה, והשני מלשון „הבנה“, ותמצא בתנ"ך שמשתמשים בדרך השני יותר מן הדרך הראשון. ולפי זה פירוש המאמר „נעשה ונשמע“ הוא, שאמרו שתחילת כל יעשו את המצוות ואח"כ יחקרו להבין את טעמם, ובאופן זה באמת

הטיבו את אשר דברו. וזהו ג"כ החילוק שבין לשון החכם ולשון הרשע בהגדה של פסח, שקשה למה התקצף בעל ההגדה כל כך על הרשע שהשתמש בלשון „לכם“ הלא גם החכם השתמש בלשון „אתכם“? ולכן נראה לי, שלא יסד בעל ההגדה את דרשתו על המלים „לכם“ ו„אתכם“ בלבד, אלא ביחוד על מה שנאמר בכן החכם: והיה כי ישאלך בנך „מחר“, כלומר, שקודם כל דבר הוא מקיים את המצוה, ולמחר, כלומר לאחר זמן הוא שואל על מה שקשה לו בזה, אבל הבן הרשע לא יזוו ממקומו עד שתתן לו תשובה על מה העבודה הזאת לכם).

3.

די אונטערשטע שורה פון אונזערע רייד איז, אז די צוויי גרויסע ליכטער וואָס גאָט האָט געגעבען דעם מענשען, נעמליך, די ליכט פון דער תורה און די ליכט פון זיין שכל קענען האַרמאָנירען צוזאַמען נאָר דאָן ווען דער מענשליכער שכל וועט אנערקענען זיין באַגרענעצונג, און ווען עס וועט קומען צו אַן ענין וואָס איז העכער פון זיין השגה וועט ער זיך פאַר-לאָזען אויף אמונה. דאָס איז פילייכט דער באַהאַלטענער געדאַנק פון דעם באַוואוסטען מאַמר: אמרה ירח לפני הקב"ה, רבונו של עולם, איז שני מלכים משתמשים בכתר אחד, אמר לה הקב"ה לבי ומעמי את עצמך, אמרה לה, לפי שאמרתי דבר הגון לפניך אמעט את עצמי, אמר לה לבי ומשולי ביום ובלילה. — די זון איז דער סימבאָל פון דער ליכט פון דער תורה און די לבנה איז דער סימבאָל פון די ליכט פון דעם מענשליכען שכל. זאָגט דער מענשליכער שכל צו גאָט, רבונו של עולם! צוויי קעניגע קענען ניט רעגירען מיט איין קרוין, דאָס הייסט עס איז אוממעגליך אַז ביידע זאָלען עקזיסטירען צוזאַמען. זאָגט גאָט דו ביזט גערעכט! דער איינציגער וועג ווי אַזוי די ליכט פון דער תורה און די ליכט פון מענשליכען שכל קענען וואָהנען צוזאַמען איז, אַז דער מענשליכער שכל זאָל זיך בויגען פאַר'ן געטליכען שכל. זאָגט דער מענשליכער שכל: איז דאָס אַ יושר אַז צוליב מיין גוטער עצה זאָל איך באַשטראַפט ווערען און קלענער ווערען? האָט גאָט געענטפערט: דערפאַר וועל איך דיר פאַרגעלטערען אַז דיין ממשלה וועט זיין לענגער ווי די ממשלה פון דיין קאָנקורענט. די ממשלה פון דער תורה איז נאָר געווען „ביום“, דאָס הייסט ווען דאָס אידישע פּאָלק איז געזעסען אויף איהר לאַנד, און דאָן האָט זיך די גאַנצע מדינה געפיהרט נאָך די געזעצע פון דער תורה, אָבער ווי נאָר מיר זיינען פאַרטריבען געוואָרען אין גלות, האָט די תורה אָנגעוואָרען איהר פּאָליטישע מאַכט, אָבער דער מענשליכער שכל רעגירט „ביום ובלילה“, סיי ווען עס איז געווען טאָג פאַר דעם אידישען פּאָלק און סיי ווען עס איז נאַכט, דאָס הייסט ווען מיר געפינען זיך אין גלות.

4.

אַט דיזער אמת'ער געדאַנק ווערט אַרויסגעזאָגט אין אַ וואונדערבארען מאַמר התלמוד: על ארבעה דברים המאורות לוקים, על מגדלי בהמה דקה

בירושלים, ועל קוצצי אילנות טובות, ועל כותבי פלסתר, ועל מעידי עדי שקר (סוכה כ"ט) — אויבערפלעכליך פערטייטשט מען דיזען מאמר: איבער פיער זאכען קומט א ליקוי חמה אדע א ליקוי לבנה: איבער די וואס פאשען שאף אין ירושלים, און איבער די וואס האקען אויס גומע בוימעה, און איבער די וואס שרייבען פאלשע זאכען (אדער אנטירעליגיעזע זאכען), און איבער די וואס זאגען פאלשע עדות. — אויב מיר זאלען טאקע אנט נעהמען אז דאס איז די איינציגע מיינונג פון דעם מאמר, דאן וועלען די פריידענקער האבען רעכט ווען זיי וועלען מאכען חזק פון אונז, ווייל אין היינטיגע צייטען ווייס אפילו א סקוהליבאי אז ליקוי חמה און ליקוי לבנה זיינען דער רעזולטאט פון פעסטע און אייביגע נאטור געזעצע און מען קען זיי בשום אופן ניט באטראכטן אלס שטראף מיטלען פאר געוויסע חטאים — דעם סימן האָט איהר אז די אסטראנאמיקער רעכענען אויס ווען עס וועט קומען א ליקוי חמה אדער א ליקוי לבנה פיעלע יאהרען פאר אויס, און ווען זיי זאגען אז א ליקוי חמה וועט קומען, וועט זי קומען, צי וועט מען פיטערען שאף אין ירושלים צי ניט...

דער אמת איז אז די חכמי התלמוד האבען ליעב געהאט צו ריידען אין א פאעטישע שפראך, און אונטער א מאסקע פון קינדישע רייד האבען זיי גאנץ אפט בעהאלטען א הויכען פילאזאפישען געדאנק.

זיי האבען געמיינט מיט דיזען מאמר אנטוויימען ווארום מענשען האנדלען נאריש אדער געמיין ווען גאט האט זיי געגעבען אזעלכע צוויי לויכטער (די לויכט פון אמונה און די לויכט פון שכל) זיי צו ווייזען דעם וועג. און יעצט וועל איד ערקלעהרען די פרטים פון דיזען מאמר:

1. עס זיינען פאראן געוויסע אידען וואס אין זייערע וועלטליכע געשעפטען פארלאזען זיי זיך אין גאנצען אויף זייער שכל, און זיי מאכען ניט קיין שריט בעפאר זיי באטראכטען ניט יעדען פארשלאג פון אלע זייטען, נאר ווען עס קומט צו א רעליגיעזע פראגע דאן לייגט ער אוועק דעם שכל און זייט און ווערט א „פתי מאמין לכל דבר“. איד האב געקענט אין דוסלאנד און אין פוילען אידען סותרים וועלכע האבען געהאט ביוגעס מיט פריצים און מיט הויכע בעצמטע און מען האט זיי געהאלטען פאר חכמים מחוכמים, און צו דערזעלכער צייט האבען זיי געגלויבט אין מכשפים און טאטערען און וואהרזאגערס און קארטען-ווארפער.

איד ווייל אויף דיזען אָרט פארצייענען אז אינצידענט וואס האט באמת געטראפען אין מיין געבורט-שטערטעל. דער פיהרער פון מיין שטערטעל איז געווען א איד א גביר און א למדן וועלכער איז געווען קינדערלאז, ער און זיין פרוי האבען זעהר געבענקט נאך א קינד. זיי זיינען אויסגעפאהרען צו צעהנליגע גומע אידען און גרויסע דאקטוירים, אבער פיעלע יאהרען זיינען איבערגעלאפען און קיין ישועה איז ניט געקומען. איינמאל איז פלוצלונג אָנגעקומען א גוטער איד אין שטערטעל, געווענהליך האט דער גביר איהם פארבעטען גלייך צו זיך, איהם און זיינע נכאים און זיין גאנצע סוויטע. נאכדעם ווי דער גוטער איד האט זיך פארהאלטען ביי

איהם א פאָר טעג, האָט דער גביר איהם דערצעהלט זיין גרויסען צער וועגען קינדער און איהם געבעטען מיט טרערען אין די אויגען, דער רבי זאָל זיך משתדל זיין דאָרטען וואו מען דאַרף... דער רבי האָט פאַרגלאַצט די אויגען צום הימעל און נאָך אַ קורצען שוויגען, האָט ער אויסגערופען: מזל טוב אייך ר' נחמיה! מען האָט מיר יעצט מגלה געווען מן השמים אַ סגולה בדוקה ומנוסה וואָס וועט ערפילען דעם וואונש פון אייער האַרצען. — רופט אַרײַן אייער פרוי! — ווען זי איז אַרײַנגעקומען האָט זיי דער רבי געזאָגט, אַז זיי זאָלען זיך ניט וואונדערען וואָס ער וועט זיי זאָגען, אַז כדי די סגולה זאָל ווירקען, מוז ער, דאָס הייסט דער גביר, און זיין פרוי אַרײַנקריכען אין אַ פּערענע-ציד און דאָרטען פאַרבלייבען ביז דער רבי וועט זאָגען דעם וואָרט אַז זיי קענען שוין אַרויסגעהן... זיי האַבען קיין רגע ניט געצווייפלט און אַרײַנגעקראַכען אין די פּערענע-ציד, און דער רבי האָט צוזאַמענגענעהט די עפענונג... זיי זיינען געלעגען אין די ציד אַ שטונדע, צוויי... דער רבי האָט נאָר אַלץ ניט געגעבען קיין צייכען אַז זיי מעגען שוין אַרויסגעהן... ענדליך ווען עס איז זיי שוין מיאוס געוואָרען וואָרטענדיג האַבען זיי אַנגעפאַנגען רופען: הייליגער רבי! קענען מיר שוין אַרויסגעהן? אָבער אין קול ואין עונה. דאָן האַבען זיי שעהמעוודיגער-הייט אויפגעריסען די פּערענע-ציד און אַרויסגעקראַכען, און מיט גרויס ערשטוינען האַבען זיי געפינען אַז דער רבי מיט זיינע גבאים האַבען גע-מאַכט אַ ויכרח און אנב האַבען זיי מיטגענומען די גאַנצע זילכער פון הויז און די ווייב'ס ציערונג — דאָס איז ניט געווען קיין רבי מיט גבאים נאָר אַ באַנדע גנבים וואָס האַבען אויסגעטראַכט דיזען מיטעל צו באַרויבען דאָס הויז...

דאָס באַווייזט אייך אַ מענש וואָס אין ביזנעס איז ער אַ חכם, אַז ערפאַהרענער מענש, אָבער ווען עס קומט צו אַמונה-זאַכען שטעהט ער ניט פיעל העכער פון אַ בהמה. — ער האָט דאָכט זיך אַ שכל, נאָר ער באַנוצט זיך ניט מיט איהם. — אויף אַזאַ מענש האַבען דאָס די חכמים געזאָגט אַז ער איז פון די „מגדלי בהמה דקה בירושלים“ — דאָס הייסט, אַז גראַדע אין די הייליגע ענינים פון אַמונה (ירושלים) היא סמל האַמונה הטהורה, כי מציון תצא תורה) לאַזט ער הערשען דעם אַבערגלויבען וואָס איז גלייך צו אַ בהמה דקה (בהמה דקה היא יותר נבערה מדעת מכל הבהמות), דורך אַזעלכע מענשען קומט ארויס דער רעזולטאַט אַז „המאורות לוקין“ ד. ה. ביידע ליכטער, סיי די ליכט פון דער תורה און סיי די ליכט פון מענשליכען שכל, זיינע ביידע געשלאָגען, דאָס הייסט זיי זיינען אַפ-געשוואַכט און האַבען ניט קיין ווירקונג.

5.

און עס ניכט אַז אַנדער קלאַס מענשען וואָס זיינען פונקט דער היפך פון יענעם. ווען עס האַנדעלט זיך וועגען וועלטליכע זאַכען איז ער אַ „פתי מאמין לכל דבר“ — ער האָט מורא אַנצופאַנגען אַ ביזנעס דעם 18טען פון מאַנאַט — אַז ער באַגענעט אימיצען מיט אַ ליידיגע כלי קעהרט ער זיך

אום פון וועג — אז ער באַנענענט אַ שוואַרצע קאַץ רופט ער גלייך אַפּ זיין ווייב אויפ'ן טעלעפאָן און פרעגט אויב עס איז חס ושלום אימיצער ניט געשטאַרבן — א. ז. וו. — אָבער ווען עס קומט צו רעליגיאָן, ווערט ער פּלוצלונג פאַרוואַנדעלט אין אַ פּילאַזאָפּאָ און זאָגט איד גלויב ניט אין קיין זאך ווי לאַנג איד פאַרשטעהט דאָס ניט מיט'ן שכל! און איד וועל ניט מקיים זיין קיין מצוה ביו מען וועט מיר ניט ערקלעהרען דעם טעם דערפון!

אויף דיעזען סאַרט מענשען האַבען די חכמים געזאָגט אַ וואונדער-באַרען משל: אַ קבצן איז אַמאָל פּלוצלונג רייך געוואָרען און האָט גע-קויפט אַ הויף פון אַ פּריץ וועלכער איז אַרים געוואָרען. דער הויף האָט געהאַט אַ וואונדערבאַרען גאַרטען אין וועלכען עס האַבען זיך געפונען די טהייערסטע טראַפישע בוימער וואָס דער פּריץ האָט באַצויגען פון אויס-לאַנד מיט גרויסע קאַסטען. ווען דער נייער-נגיד איז אַריינגעקומען צום ערשטען מאָל אין גאַרטען האָט ער אויסגעקליבען די פּראַסטע בוימער וועלכע ער האָט געקענט אַזוי ווי עפּעל-בוימער א. ז. וו. און דיזע האָט ער געהייסען איבערלאָזן אין גאַרטען, אָבער אַלע בוימער וועלכע זיינען איהם געווען פרעמד — און זיי זיינען געווען די טהייערסטע, אַזוי ווי יוקאליפּטוס, מאַהאנאַני, פאַלמען, א. ז. וו. האָט ער געהייסען אויסהאַקען...! יענער איד וואָס פאַרוואַרפט געוויסע מצוות פון דער תורה ווייל ער פאַרשטעהט זיי ניט מיט'ן שכל, איז גלייך צו דיעזען אַנוויסענדיגן נייער-נגיד. עס איז מעגליך אַז גראַדע די יעניגע מצוות וואָס זיינען פרעמד צו זיין שכל זיינען די טהייערסטע בוימער אין גאַט'ס-וויינגאַרטען — אויף איהם האַבען דאָס די חכמים געזאָגט אַז ער איז פון די „קוצי אילנות טובות“...

6.

די דריטע אורזאַכע וואָס די צוויי גרויסע לויכטער די ליכט פון דער תורה און די ליכט פון מענשליכען שכל זיינען ביידע שוואַך און געשלאָגען, איז דורך די פאַלשע שריפטען און שערליכע ביכער וואָס ווערען פאַרשפּרייט אין יעדען יאָהר אין די צעהנדליגע טויזענדער. מענשען בכלל און אירען איבערהויפט האַבען אַ גרויסען גלויבען און רעספעקט פאַר'ן געשריבענעם וואָרט. גאַנץ אָפּט טרעפט עס אַז אַ מענש דערצעהלט אַ בבא מעשה וואָס איז ניט געשטויגען און ניט געפּלויגען און זיינע צוהערער לאַבען זיך פאַנאַנדער, אָבער דאָן זאָגט ער: איהר גלויבט מיר ניט? איד האָב דאָס היינט פּרי געלעזען אין „מאַרגען פּלוידערזאַק“, און דאָן מאַכען שוין אַלע גאָר אַן אַנדער פּנים, „נפלאות הכורא! וואָס עס קען דאָס טרעפּען אין דער וועלט!“ און עס פאַלט זיי גאָר ניט איין, אַז אַזוי גוט ווי אַ מענש קען זאָגען אַ ליגען מיט'ן מויל קען ער אויך זאָגען אַ ליגען מיט'ן פען.

אויף דיזע „כותבי פּלסטער“ — וואָס גאַנץ אָפּט גלויבען זיי אַליין ניט אין זייערע אייגענע ווערטער, ווייל זיי שרייבען פאַר געלט, און וואָס עס באַצאָהלט זיך בעסער דאָס שרייבען זיי, אַזוי ווי איד געדענקט אַ געוויסען

מפורסם'דיגען שרייבער אין ניו יארק וואס פריהער האט ער געשריבען פרומע דרשות אין טאגעבלאט, און נאכדעם איז ער אוועק צו אן אטהעאיסטישע צייטונג און דארטען געשריבען ארטיקלען געגען גאט און געגען דער תורה — אויף דיזע שרייבער אהן פרינציפ קען מען זאגען „רבים חללים הפילו“, זיי האבען פארפיהרט טויזענטער יונגע-לייט וואס האבען נאך קיין צייט ניט געהאט צו פארמירען אייגענע מיינונגען וועגען וויכטיגע פראגען פון לעבען און זיי גלויבען מיט א בלינדע אמונה אין די מיינונגען וואס זיי געפינען געשריבען אין א בוך אדער אין א צייטונג. (וואולי לפי זה נקראו „כותבי פלסתר“ משום שכותבים מה שכותבים בעד צעירים שמוחם רך — המלה „פלסתר“ היא יוונית והוראתה חומר רך כשעוה — כלומר, שלא נתבשל כל צרכם), און דורך דעם זיינען ביידע ליכטער, די ליכט פון דער תורה און די ליכט פון מענשליכען שכל שוואך און געשלאגען...

.7

די פיערטע אורזאכע צוליעב וואס ביידע ליכטער, די ליכט פון דער תורה און די ליכט פון מענשליכען שכל, זיינען שוואך און געשלאגען אין היינטיגער צייט, איז די שוואכקייט פון מענשליכען ווילענס-קראפט. — איך קען פיעלע שוהל-אידען וועלכע גלויבען אין גאט און אין זיין תורה מיט'ן גאנצען הארצען אבער זיי האבען ניט קיין שליטה איבער זיך אויס-צופיהרען די מצוות פון דער תורה אין פראקטיק; זיי זאגען דריי מאל א טאג: שמע ישראל ד' אלהינו ד' אחד, אבער אין אמת'ן דינען זיי צום גאלדענעם קאלב... זיי זאגען: ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו, און נאכ'ן שבת'דיגען דאוונען געהען זיי אוועק אין זייער ביזנעס און עפענען די לעטערס צו זעהן וויפיעל טשעקס עס זיינען אנגעקומען... זיי זאגען דריי מאל א טאג „ושננתם לבניד“ און זיי האדעווען אויס זייערע קינדער אהן תורה און אהן אמונה... זיי זיינען דאס די מעידי עדות שקר ...

אן אונערפאהרענער מענש וועט פילייכט רופען אזעלכע אידען „צבוע'יאקעס“, פאלשע מענשען וואס ווילען באשווינדלען דעם רבונו של עולם, א. ז. וו., אבער דאס איז א טעות. דער אמת איז אז ווען דיזע אידען דינען גאט און ווען זיי זאגען איהם צו אז זיי וועלען זיין גוט און פרום, מיינען זיי דאס גאנץ ערנסט, נאך נאכדעם ווען זיי פאלען אריין אין שטראם פון לעבען האבען זיי ניט גענוג ווילענס-קראפט אויסצופיהרען זייערע גוטע מחשבות און אלזא לאזען זיי זיך טראגען מיט'ן שטראם...

אט צוליעב אזעלכע אידען זיינען ביידע ליכטער — די ליכט פון דער תורה און די ליכט פון מענשליכען פארשטאנד — שוואך און געשלאגען, און דאס איז וואס די חכמים האבען געזאגט אז די פיערטע אורזאכע צוליעב וועלכע „המאורות לוקין“ איז „על מעידי עדות שקר“...

.8

מיר זעהען אלזא אז גאט האט געוואלט אז דער מענש זאל זיך בא-ניצען מיט ביידע ליכטער — די ליכט פון דער תורה און די ליכט פון זיין

שכל — און דאָס איז פילייכט די באַדייטונג פון דער מנורה וואָס נאָט
האַט געהייסען אַנצינדען אין משכן און אין בית המקדש — ער האָט
געוואָלט אַנדייטען אַז דער מענש דאַרף אַנצינדען די ליכט פון זיין פאַר
שמאַנד אין די אונטערשטע וועלט, אַזוי ווי נאָט האָט איהם געגעבען די
ליכט פון דער תורה פון די אויבערשטע וועלט (וואָלי זהו ג"כ כוונת
המאחז"ל: אע"פ שהיתה אש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההריוט).

יעצט קענען מיר נאָנץ דייטליך פאַרשטעהן דעם מדרש וואָס איד
האָב אַוועקגעשטעלט אין אַנפאַנג פון אונזער דרוש:

ווען נאָט האָט געזאָגט צו משה רבנו „ויקחו אליך שמו זית זך“,
(מיינענדיג דערמיט אַנצודייטען אַז דער איד דאַרף זיך באַנוצען מיט זיין
אייגענעם שכל), האָבען די אידען געזאָגט: „כי אתה נרי“ — דו ביזט מיינ
ליכט! איד בין צופריעדען זיך צו פאַרלאָזען אין גאַנצען אויף דיין ליכט
וואָס דו האָסט אונז געגעבען אין דיין תורה! אמר להם: להעלות אתכם!
איד וויל איהר זאָלט זיך באַנוצען מיט די ליכט פון אייער פאַרשטאַנד,
כדי אייך אַרויפצוברענגען אויף אַ הויכע מדרגה. „רצוני שתאירו לי כמו
שהאתי לכם!“ — איד וויל איהר זאָלט צולייגען די ליכט פון אייער
פאַרשטאַנד צו די ליכט וואָס איד האָב אייך געגעבען פון הימעל.

אַלעס וואָס מיר דאַרפען בעמען ביי נאָט איז אַז אונזער שכל זאָל
זיין ווי דער „שמן זית זך“, ער זאָל אונז ניט פאַרפיהרען אין לאַברנטה
פון קרומע וועגען, נאָר ער זאָל אונז פיהרען אויפ'ן וועג פון אמת אַזוי
ווי ער האָט געפיהרט די גדולי ישראל פון אַמאָל, אַמון.

חומר לדרוש

פרשת תצוה

אגדות חז"ל

ויקחו אליך שמן זית זך וכו' ה"ד זית רענן יפה פרי תואר קרא ה'
שמן (ירי), למה המשול ירמיה את ישראל לזית? לומר לה, מה הזית הזה עד
שהוא עומד באילנו מוגרנין אותו, ואח"כ מורידין אותו מן הזית וכתבש, ואח"כ
מעלין אותו בגת ונותנין אותו במשתן ושותנין אותו וכו', ואח"כ נותנין את
שמנו, כך ישראל, באין אומות העולם ותובטין אותן ממקום למקום, ותובשים

אותן וכופתין אותן בקולרין וכו', ואח"כ עושין תשובה, והקב"ה עונת להם. דבר אחר מה ראה ירמיה למשול ישראל בזות? אלא כל המשקין מתערבין זה בזה והשמן אינו מתערב אלא עומד בפני עצמו, כך ישראל אים מתערבין עם הגוים. ד"א, כל המשקין אדם מערב בהם מים ואינו יודע איזה תחתון ואיזה עליון, אבל השמן אפילו אתה מערבו בכל המשקין שבעולם הוא נתון למעלה מזה, כך ישראל, בשעה שהם עושין רצונו של מקום נצבים למעלה מן הגוים, שנאמר ונתת ה' אלהיך עליון על כל הגוים (שמות רבה פ' ל"ו).

ויקחו אליך שמן זית זך, לא שאני צריך לאורו, אלא שתאירו לי כשם שהארת לי, למה? כדי להעלות אתכם בפני כל האומות וכו', א"ר יוחנן, העין הזו לבנה והשחור באמצע, ומאיכין הוא צריך לראות לא מן הלבן? ואינו כן, שאינו רואה אלא מתוך השחור, ואם על אור עיניך אין אתה יכול לעמוד, איך אתה מבקש לעמוד על דרכי הקב"ה? כל כך למה? כדי שלא יטעה אותך אדם לומר שמא הקב"ה צריך לאורה. א"ר אבין, אתה מוצא מי שהוא מבקש לעשות לו חלונות עושה אותם רחבות מבפנים וצרות מבחוץ, כדי שיהיו שואבות את האור, אבל בית המקדש רחבות מבחוץ וצרות מבפנים, שנאמר, ויעש לבית חלונות שקופים אטומים (מ"א, ו'), למה, שיהא האור יוצא מבית המקדש ומאיר לעולם, אמר הקב"ה, האור יוצא מביתי ואין אני צריך לאורה (ילקוט שמעוני).

ליקוטים ממכתר הדרוש

פרשת תצוה

אבני זכרון לבני ישראל

אבני זכרון לבני ישראל ונשא אהרן את שמותם לפני ה' על שתי כתפיו לזכרון — צריך להעיר בזה שמתחילת הכתוב נראת שהזכרון הוא לבני ישראל ומסופו נראת שהזכרון הוא לפני ה' — פירשתי בזה ע"ד שכתבו בביאור „תמזכירים את ה' אל תתנו דמו לכם“, ותינו שהקב"ה אינו צריך שיזכירו אותו ועיקר הכוונה שעי' שיתעוררו בתפילת לה' מתעוררים הם בעצמם לעשות תשובה, וזהו „אל תתנו דמו לכם“ (ועי' אל תתנו דמו לו). — ובדרך דמיון לאב שהיה רוצה לעורר את בנו שישכים לפני אור בוקר לביהמ"ד אבל לא רצה להיות עליו כמושל ומצוה, כי הדברים הנעשים נגד הרצון אינם עושים פרי, מה עשה, התחכם ואמר אל בנו במרם שכב על מטתו: בני! מוכרח אני להשכים למחר לפני עולת השחר אבל אינני בטוח שאקין משנתו, לכן יהיה נא משוכך לעורר אותי, ואם חכם הבן מכין אל מה ירמוזן מלי אביו, אבל בין כך ובין כך מתעורר הנער ומשכים אל ביהמ"ד. כן בענינינו, הקב"ה דורש מאתנו לעורר אותנו ולהזכיר את צרכינו לפניו בתפילתנו, אבל עיקר כוונתו לעורר אותנו

לזכות את מעשינו כדי שנתיה ראויים לישועה. — וזוה פירשתי מה שאמרו בתענית, „נתנה עליו בקולה על כן שנאתיה“ זה המעמיד ש"ץ שאינו הגון, ע"ש. ובארתי הענין, שבאמת מה שדרוש מהחזן שיוגבית קולו הוא משום שהקול מעורר חכונה, והעיקר שיעורר עצמו ואחיו בקולו, אבל החזן שאינו הגון ואינו מתעורר בעצמו כלל מן הרינה, נראה שכוונתו בהגבת הקול הוא לעורר את ה' כביכול, וזהו „נתנה עליו בקולה על כן שנאתיה“, והבן.

ומעתה גם באבני הזכרון שעל כתפות האפוד עיקר הכוונה היתה אשר כל איש אשר יראה את שמות בני ישראל על כתפות כהן גדול יתעורר לראות כמה חביבין אנו להקב"ה וישתדל שלא יאבד מעלתו, וזהו „אבני זכרון לבני ישראל“, היינו שיתיה הזכרון לישראל ולא לר', ואם יפעלו האבנים עלוהם באופן הוה, אז יהיו ראויים שישא אהרן את שמותם „לפני ה' לזכרון“, וכפירוש רש"י, שיראה הקב"ה צדקתם ויזכרם, וזהו ג"כ לדעתי מה שכתוב בפי בהעלותך, ונזכרתם לפני ה' אלהיכם, והיינו שע"י ההתעוררות תהיו כדאין להזכר לפני ד', והבן.

(דברי שאול, להגאון י"ש נאטאנוואהן, בתוספות נופך משליו.)

חושן משפט

„ועשית חושן משפט“, ולהלן, „ונשא אהרן את משפט בני ישראל על לבו לפני ה' תמיד“, הכוונה במליצת חושן משפט ומה ענין „משפט“ אצל חושן דוקא אינו ברור כל עיקר. — ואומר בביאור הדברים שלשון משפט משמש בגי' תוראות: א) דברי מענות בעלי דינים, ב) גמר הדיון ועונשו, ג) סדר הנהגת (וכן ככל הוקת הפסח וכמשפטו, כמשפטו אשר הראת בה, וכמוהם הרבה), וי"ל ע"ד המוסר כי היה החושן לנגד עיני ישראל וגם לנגד עיני כהן גדול בגי' אופנים הנ"ל, ונתחיל מסוף אל הראש, שעיקר לשון משפט שכתוב בחושן הוא מלשון סדר והנהגה, והכוונה במאמר „ונשא אהרן את משפט בני ישראל לפני ה' תמיד“ שיתבונן כל איש ישראל שהוא עומד לפני ה' תמיד, ויבן את כל מעשיו באופן שיהיה כדאי והגון לפני ה', בכל אשר יודמן לפניו לעשות יחשוב אם נכון הדבר לפני ה', בענין פרנסתו ומחיתו יעסוק רק בדברים שאינם נגד מצות ה' ויתבונן אם יוכל לשמור את השבת, ובענין מאכל ומשתה שלא יגע באיסורים, וכן בחינוך בניו, ואולי זהו ג"כ מה שאמר דהמע"ה „חשבת דרכי ואשובה רגלי אל עדותיך“ והכתן העומד בראש העם יהיה זה לנגד עיני תמיד שישתדל להדריך את העם בדרכי ה', וזהו „ונשא אהרן את משפט בני ישראל (באופן אשר יתנו) לפני ה' תמיד“.

תוראת המלה „משפט“ באופן חבי' היא מענות בעלי דינים וריבם לפני הדיינים, ואקדים בביאורו מה שאמר החנא „הסתכל בשלשה דברים וכי“, ואחד מהם לפני מו' אתה עתיד ליתן דין וחשבון, ויובן מה שהקדים דין לחשבון ע"פ מה שאמר שהמע"ה „כל דרך איש ישר בעיניו“ — מדרך בני ישראל שרחוק מהם לעשות דבר עברה ביד רמת חו"ש, אבל היצר מוצא לו דרך חיתה, למשל, אם נוגע למאכל ומשתה יאמר לו כי חלוש הוא, ומה שנוגע לפרנסה יורה לו היתר כי מצות לפרנס אישה ובנים, וכ"ז במה שנוגע לעצמו, אבל במה שנוגע לאחרים ימצא מומין הרבה בלי חיפוש כלל, כידוע היסב, וע"ז אמר שלמה המלך ע"ה

„עינך לנוכח יביטו ועפעפיך יושירו נגדך“ — וע”כ לעתיד בעלמא דקשומ כשירצו להוכיח את עונתו בפניו, ישאלוהו תחילה על הדין, ר”ל, איך הדין בפלוגי שעשה כך וכך ואז בודאי יכיר את הדין היטב ויחרוץ את עונשו (כמו שבא נתן הנביא אל דוד במשל הכבשה) ואח”כ יתן חשבון על מעשיו, ואז יאלם פיו ממענות שוא ומדוחים, ובדרך הזה יובן ההוראת הבי של „חושן משפט“ ומאמר „ונשא אתה את משפט בני ישראל על לבו“ — ר”ל שעל ידי שישא את שמות כל השבטים על לבו ירמו להם שביטו תמיד זה על זה, ואז יהיו יכולים להוציא משפט אמת על עצמם.

והוראת המלה „משפט“ באופן הגי הוא גמר דין ועונשו — ור”ל אם יארע חו”ש שיוציא הקב”ה איזו גזרה רעה על ישראל יהי מוטל על הכתן גדול לעמוד בפרץ ולהשיב את חמתו מעל בני ישראל, וכן באמת עשה אהרן בעת שהחלה המגפה בעם, „ויעמוד בין החיים ובין המתים“, וכן „פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השוב את חמתו וגו“, וצוה הקב”ה שישא אתה את שמות בני ישראל על לבו תמיד לרמוז לו שיתנו עינו השגחתו תמיד על כל אחד מישראל שלא יאונה להם רע וד”ל.

(חליפות שמלת בנימין ובקצת שינוי).

אהרן אחיך

במ”ר פ ל”ו „ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך“ תה”ד מומנת פינה מומנת יתד מומנת קשת מלחמה (זכרי’ י), בא וראה אות”ע כשמבקשין להעמיד עליהם מלך הם מביאים מכל מקום ומעמידים עליהם שכן הוא אומר: וימלוך באדם וגוי מדנתבה וגוי מבצרה, וכן כלם, אבל ישראל אינם כן, אלא מהם גדוליהם מהם מלכיהם מהם כתנים מהם נביאים מהם שרים וכן הוא אומר ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך וכו’ מתוך בני ישראל.

נראה מזה שחשבו זאת למעלה ולשבתה שלא לקחו בני ישראל מאומת משכיניהם, אבל כשתבונן בזה יהיה נראה אליך לכאורה כחסרון גדול, שכבר ידענו שכל חכמות וידיעות העמים בא להם מזה שהיה כל עם ועם לומד משכנו, שכן שם יתבי בשבע האוקלימים השונים להפריד בין העמים בעניני צרכיהם וספוקיהם, לשונם מחשבותם וחכמתם. — עם אחד יצטוו בעבודת האדמה, ושכנו במטע כרם, והשלישי בחכמת הצויד, וזה במכרה הזהב וזה באומנת יד, ומוכרחים ללמוד זה מזה — ואותם האומות שיושבים על אדמתם תמיד ואין להם דבר עם אחרים, נשארים על מעמדם ואין בהם תבונה, כמו שאנו רואים עד עתה ביושבי ארצות המזרח.

וכן חשב גם כן בלעם באמרו „הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב“ שבלעם באמת כיוון בכל דבריו לקלל או לגנות את ישראל כמו שמעיד הכתוב: ולא אבת ה’ אלהיך לשמוע אל בלעם ויהפוך לך ה’ את הקללה לברכה — משמע מזה הכתוב שדבריו היו באמת קללות ורק ה’ הטוב הפכם לברכות) ורצונו במאמר הנ”ל היה לומר שישאל על ידי תורתם ודתם יהיו נפרדים מכל האומות ולא יהיה ביכולתם להביא צרכיהם משכיניהם או ללמוד מהם מאומת, משעם שחכמות

העמים ע"פ רוב נוגעים באמונת ישראל (למשל שמת ד'רווין נוגעת בחידוש העולם) וגם הרבה מאומנות יד וחרושת המעשה לא יוכלו לדור בכפיפה אחת עם תורת ישראל מחמת שנוגעים באיסור שעמנו וחילול שבת ויו"ט, ולכן יהיו בני ישראל עומדים וסמוכים בכל הענינים רק על עצמם, וא"כ הלא ישארו פראים בהיות העולם זהו שאמר: „הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב“, ר"ל מתוך שישבו בודד בכל עניניהם לכן ישארו במדרגה נמוכה ולא יהיו חשובים כלל בין העמים.

אבל השם הטוב הפך לנו את הקללה הזאת לברכה גדולה, כי טוב מאד לישראל להיות יושב בודד, כי העניק להם ה' כל טוב הן בגשמיות והן ברוחניות עד שאינם צריכים לשום אומה ולשון. בגשמיות נתן להם ארץ טובה ורחבה, ארץ חמדה (ר"ל ארץ שהכל היו חומדים אותה והיא אינה חומדת מאומה מהם) ארץ אשר לא תחסר כל בה, וכל הגוים היו מביאים כסף וזהב לקנות את פרי הארץ — וברוחניות נתן לנו את תורתו אשר היא מקור כל החכמות והמדעים. — דתה ג' דברים הם עיקרים בצרכי כל עם ומדינה: הא' היא הנהגת המדינה שיהיו תושביה ויושבי שלום ושקטום ויהיה להם הסתפקותם כראוי. הב', החכמות והמדעים אשר על ידם יעלו מעלה מעלה ויהיו אנשים בני צורה, והג', שיהיו בטוחים מצד ואובי מבחוקי, ואם יבא צד ואובי בשעריהם יוכלו לעמוד כנגדו. וכל אלה ספק להם הקב"ה מבלי אשר יצטרכו לעמים אחרים, בנוגע להנהגת ישראל, מוצאיהם ומבואיהם, הכל היה מפורש בתורה, לא הניח הכתוב מאומה מעניני משא ומתן ואפילו מעניני תנור וכירים, הכל מפורש בתורה, וכן כל עניני המלכות, והמסים, והנהגת המדינה הכל מפורש בתורה, וגם היה על המלך לכתוב לו ס"ת והיתה עמו וקרא בה כל ימי חייו, ולא היה לו רשות לעשות שום דבר נגד התורה, וא"כ מובן מאילו ומוכרח הדבר שהמלך צריך שיתיה אחד מישראל ולא איש נכרי, כי מאחר שאין לו תורה איך יוכל לנהג את ישראל שכל הנהגתם היתה על פי התורה, והיא שעמדה לנו שיכולנו עמוד נגד כל העולם, ועל ידי כך היו עניני ישראל נסתרים מאויביהם, ומובה גדולת היתה זאת לנו ולא כמו שחשב בלעם, וכן אחז"ל שבמצרים עמד להם מחמת שלא גלו מסתורין שלהם, כי היו מונהגים על פי מנהיגיהם לכל ידעו שונאיהם וע"כ יכלו לסבול את העול הקשה. ועפ"ז נהפך להם קללת בלעם לברכה, ויהי פי' חפסוק „הן עם לבדד ישכון“ ולא היה עין השונא עליהם „ובגוים לא יתחשב“ ר"ל לא היה לישראל חשיבות בעיניהם ולא נתנו עינים עליו ועי"ז היה לישראל מנוח כראוי. והב', בנוגע לחכמות ומדעים מצינו בכל דור ודור שהיו חכמי ישראל מורי החכמות לאחרים והם אינם צריכים לאחרים, שאין לך ידיעה לא בעליונים ולא בתחתונים שאינה כוללת בתוה"ק, וכמאמר בן בג בג, הפך בה והפך בה דכולא בה, וכמו שהרבה לדבר בזה שלמה המלך ע"ה שבאו כל מלכי מזרח ומערב לשמוע חכמתו, ופוק חזי מהכמינו ז"ל הקדומים שהיו יודעים כל החכמות שבעולם, מדת הארץ והים, וכל טבעי הכרואים, כמו שמצינו על ר' יהושע ששאלו אותו על עיבורה של נחש והשיב מיד ז' שנים. ובנוגע לחרושת המעשה ואומנת היד אין לך עדות יותר חזקה ממעשה המשכן, והמלאכה המפוארה הזאת עשו היוצאים ממצרים שהיו שם רומסי עפר ועובדים בחומר ובלבנים. ובנוגע לחכמת הרפואה, מספרים לנו קורות הימים שמעולם היו המלכים משתמשים ברופאי ישראל. וכבר הובאו כמה

רפואות בש"ס, ואיך ידעו חכמי ישראל את חכמת הנתוח מוכח מהלכות מרפות — ופוק היו בכל ספרי ישראל הקדמונים ענין כל טבעי בעלי היום וצמחים, וב"כ בתורה, כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים וגוי רק עם חכם ונכון הגוי הגדול הזה. ומה שנוגע לחוקי המדינה והמשפטים הלא ידוע שכל גווי הארץ למדו מהם. ומה שנוגע למוסר ומדות וטהרת הלב, איזה ספר בכל ספרי העמים שיוכל לדמות לספר אחד שבספרינו והוא מסכת אבות. ואחר שירגיל איש ישראל את עצמו לחיות ע"פ התורה הוא הוא האדם בעל צורה שלמה (געכילדעט) והוא האיש אשר חשיג מה שראוי לכל אדם להיות מושל בכל אשר לו. ולא על הנם נאמר על ישראל „אדם, אתם קרויים אדם“, כי בשמרנו כל מצות ה' אז נהיה בני אדם שלמים. — והג' הוא מה שנוגע למלחמה עם האויבים מבחוקי, הנה רבים מעמי הארץ אומרים כי היהודים מוגי לב, וכבר נוכח למדוי ששקר מוחלט הוא. אבל עלינו לדעת שיש בי מיני מלחמה, מלחמות תגרה לכבוש ארצות, ומלחמת מגן לתגן על ארץ מולדת, ובנוגע למלחמת תגרה התורה לא תפצה בזה כלל, ואין אנו בושים כלל שמועלים לא עמד בקרבנו מלך שכבש או שרצה לכבוש את העולם (באלכסנדר מוקדון או נאפאליון), אבל להיפך, מתפארים אנו בזה. אבל בנוגע למלחמת מגן, ישראל עזין הן, ומשולים אנו לעפר שדורסים עליו אבל העפר לא יזק בזה מאומה, וכמו שנרמז בסנה הכוער באש והסנה איננו אובל. וכן הוכיחו גבורי ישראל בעת החרבן שעמרו משך שלש שנים נגד מלכות רומה פטוש כל הארץ, וב"כ נודע גבורת ישראל בעולם בזמן הנ"ל עד שאמר הנביא „לא האמינו כל מלכי ארץ שיבוא צר ואויב בשערי ירושלים“. — ומכל זה אנו רואים שלא בא לנו שום נזק מזה שנשארנו עם לכבד, אבל להיפך הרוחנו מזה.

ועתה מובן היטב מה שמתפארים חז"ל במדרש הנ"ל שלא לקחו בני ישראל מאומה מן האומות האחרות — וד"ל.

(חלופות שמלת בנימין, בקיצור הלשון).

ועשית לו זר זהב סביב

שלשה מבלי המשכן היה להם זר זהב סביב: הארון, השלחן והמזבח, ואולי על זה מרמז מאמר חז"ל, ג' כתרים הן, כתר תורה, כתר מלכות וכתר כהונה — הארון מרמז על התורה, השלחן הוא מלכות, ומזבח הוא כהונה, ועל כל אחד מהם היה זר זהב והוא הכתר שלו — וגם אמרו חז"ל זכה נעשה לו זר, לא זכה זר, וביאור הדברים הוא כך, דהנה שלשת המעלות האלה, תורה או עושר או כהונה יש בכחן להכשיר את האדם לפעול גדולות ונפלאות לטובת העולם, התלמוד חכם יוכל להפיץ מועינותיו חוצה בדיבור פה או בכתב יד על ידי ספרים, והעשיר יוכל לתציל נפשות בצדקת פורנו, והכהן הגדול מאחיו יוכל לעמוד בפרץ ולכפר על העם, אבל באותה מדה שיש בכח המעלות האלה להטיב כן יש בהם גם כן להרע — כי איש המוני שאין בו לא תורה ולא עשירות ולא כהונה אין בידו ללכוד אחרים ברשתו כי אולת ידו ואין בכחו להרע מחמת שאין לו שומע, לא כן האיש שניתן לו משרה גבוהה או עושר יש לאל ידו לעשות רעה רבה — והרבה דוגמאות מזה תמצא בקורות ישראל, למשל, ענן בן דוד היה אחד מגדולי תורה בימיו והתעתה חלק גדול מישראל אחרי תורת שוא ומדוחים, וכן אלישע

בן אבויה תוא אחר, וכן הבהגים הגדולים ששמשו בירושלים בימי אנמיוכוס שעמדו לימין הטמא במלחמתו עם החשמונאים. ובענין עושר שמור לבעליו לרעתו די להזכיר את קרה שתעה ותתעה אחרים עמו לבאר שחת על ידי עשרו — וזהו שרמזו במליצתם הנשגבת: זכה נעשה לו זר לא זכה נעשה לו זר — ר"ל שלשת הכתרים האלה, כתר תורה כתר כהונה וכתר מלכות יש בכחן לסבב מוכת הרבה או רעה רבת. ועשתה התורה סיגים הרבת לכתרים האלה שלא יחפכו מזר לזר, אצל הארון כתיב וצפית אותו זהב מהור מבית ומחזן תצפנו ועשית לו זר זהב סביב, לרמז על מה שאמרו חז"ל כל תלמיד חכם שאין תוכו כברו אינו תלמיד חכם, ר"ל רק בתנאי שיהיה הת"ח כסולת נקיה מכית ומחזיק, הוא מוכשר לקבל כתר תורה — וכן אצל השלחן כתיב: ועשית לו מסגרת מופח סביב ועשית זר זהב למסגרתו, ר"ל שיעשה מתחלת מסגרת וגבול לתאוותיו ולא ירבה לו כסף וזהב יותר מדאי, ולכן צוותה התורה להעמיד השלחן בצפון והמנורה בדרום נוכח השלחן, לרמז דבר גדול שהעשירות בעצם תוא ענין לא טוב, כי גדול נסיון העושר יותר מנסיון הקוני, לכן עומד בצפון כי "מצפון זהב יאתה", ומצפון תפתח הרעת" לכן העמיד את המנורה שהיא סמל התורה וההכמה נוכח השלחן להאיר אל עבר פניה לרמז שאם ירצה האדם להשתמש בעשרו לטוב לו צריך שיוכונן את מצעדיו ויעשה את כל מעשיו על דרך התורה והמוסר ליתן לו מתג ורסן לאמר עד פה תבוא, או נעשה לו העושר זר זהב — וכן מזבח הזהב אשר מרמז לכתר כהונה לא תזכה לימול את הכתר הזה אם לא תרגיל את עצמך לפנות כל מחשבותיך רק לה' לבדו, וע"ז רמזה תורתנו הקדושה אשר צוותה להעמיד את המזבח, "לפני הכפורת אשר על העדות אשר אועד לך שמה", וכן: "לא תעלו עליו קטורת זרה" רק יחבר וידבק מחשבותיו ורעיונותיו לקדושת שמו יתברך ואז יזכה לכתר כהונה.

(קול יהודה, י"ל קאלישער).

אוצר הדרוש וההמפה

פון דער בימה

מעשה העגל

(דרוש לפרשת כי תשא)

הרב שלום ראבינאוויץ.

1.

אין דיזע פרשה ווערט דערצעהלט די ערשטוינענדע געשיכטע פון מעשה העגל — משה איז ארויפגעגאנגען נעהמען די לוחות און איז דארטען פארבליבען אביסעל לענגער ווי דאס פאלק האט ערווארטעט. — דאס פאלק האט זיך פארזאמעלט ארום זיין ברודער אהרן און איז צוגעשטאנען צו איהם ער זאל זיי מאכען א גאס וואס זאל נעהן בעפאר זיי. — אהרן האט געפראווט אביסעל פארלענגערען די זאך, אבער ענדליך האט ער זיי געדייסען ברענגען די גאלדענע ציערונג פון זייערע פרויען און טעכטער און ער האט אויסגעגאסען דערפון א גאלדענעם קאלב — דאס פאלק האט עמפאנגען דעם נייעם גאט מיט טאנץ און געזאנג, און האט אויסגערופען מיט גרויס פרייד: אלה אלהיך ישראל אשר העלוד מארץ מצרים!

די פראגע ווערט געשמעלט פון אלע ביבעל־קריטיקער: וואס איז געווען די אידעע פון דעם גאלדענעם קאלב? אויב דאס פאלק האט געוואלט האבען אן אבגאט צו פארנעהמען דעם פלאץ פון משה רבנו, ווארום האבען זיי ניט געלאזט מאכען בעסער א גאלדענעם מענש? ווארום ניט בעסער א סטאטוטע פון משה רבנו זעלבסט? איז ניט דער שכל מחייב אז עס איז פיעל מעהר פאסיג צו דינען צו א סטאטוטע פון א מענשען אידער צו א גאלדענעם קאלב?

און דער וואונדער איז נאך גרעסער, ווען מען באטראכט אז הונדערטע יאהרען שפעטער, ווען ירבעם בן נבט האט געוואלט מאכען אבגעטער פאר זיין פאלק האט ער אויך געמאכט גאלדענע קעלבער! עס זעהט אויס אז ווען נאך זיי האבען גענומען קלעהרען וועגען אז אבגאט איז גלייך געקומען

אויפ'ן זינען א גאלדענער קאלב! ווי קען מען ערקלעהרען די שויכות צווישען א גאט און א קאלב?

אייניגע ביבלישע פארשער ווילען זאגען אז די פארצייטיגע העברעער האבען זיך אָבגעלערענט די פארהייליגונג פון א קאלב (אדער אן אַקס) פון די פארצייטיגע עגיפטיאנער צווישען וועלכע זיי האבען געוואהנט הונדערטער יאָהרען — און ווי עס איז באַוואוסט איז דער אַקס „אפּים“ געווען פאַרגעמערט אַלס דער שטאַרקסטער גאט פון מצרים. אָבער דיזער פאַקט אַנשטאט צו וואַרפֿען ליכט אויף די פּראָגע, מאַכט עס נאָר דעם ענין פּיעל מעהר רעטועלעהאַפּט. ווארום איז דאָס טאַקי אַזוי אַז די עגיפטיאנער וועלכע זיינען פאַררעכענט אַלס דאָס העכסט ציוויליזירטע פּאָלק פון די פאַרצייטיגע וועלט האָבען פאַרגעצויגען צו דינען צו אַן אַקס אידער צו אַ מענשען? אויב יא דינען צו אַ באַשעפּעניש, ווארום ניט אויסקלייבען די קליגסטע באַשעפּעניש?

2.

בעפאַר איך גיב מיינע צוהערער אַ צופרידענשטעלענדע אַנטוואַרט צו דיזע רעטעניש, מוז איך מאַכען אַ קורצע באַמערקונג וועגען אַ געוויסען פּונקט אין די געזעלשאַפּטליכע וויסענשאַפט (סאָציאלאָגיע).

עס איז אַ באַוואוסטע זאַך אַז אַלע נביאים האָבען נביאות געזאָגט, דאָס עס וועט קומען אַ צייט ווען גערעכטיגקייט וועט רעגירען די וועלט, און אין אַנווער צייט זעהט מען שוין ווי זייערע רייד פאַנגען און פאַר ווירקליכט ווערען, אָבער ביז יעצט און אין די נאַנץ לאַנגע פאַרגאַנגענהייט האָט מאַכט רעגירט די וועלט, און וועגען דיזע רעגירנדע קראַפט וויל איך אייך זאָגען אַ פּאַר ווערטער.

צווייערליי סאַרטען מאַכט צוטהיילען צווישען זיך די הערשאַפט פון דער וועלט, די ערשטע איז געווען קערפּערליכע אַדער ברוטאַלע מאַכט — די מאַכט פון פּויסמ, אַדער „כל דאלים גבר“ — איש זרוע לו הארץ — אָבער אין פאַרלויף פון דער צייט, ווען דעם מענשענ'ס שכל האָט זיך ענטוויקעלט, און גרויסע ערפינדונגען און ענטדעקונגען זיינען געמאַכט געוואָרען, האָט דער שכל צוגענומען די הערשאַפט פון פּויסמ, און האָט אַנגעפאַנגען צו רעגירען די וועלט. — יעצט רעגירט די גוטע קאַפּ, ניט דער שטאַרקער פּויסמ. דער מענש וואָס האָט ערפונדען דעם דאַמפּף-מאַשין איז אַליין געווען שוואַך און קרענקליך אין קערפּער, און דאָר דורך די ערפינדונג פון זיין שכל איז ער געווען שטאַרקער פון דעם שטאַרקסטען ריען וואָס אַ מענש קען זיך פאַרשטעלען — דעם סימן האָט איהר, אַז אַ רעגירענט סאַלראַטען קענען ניט אָבאַהאַלטען דעם מאַשין וואָס ער האָט ערפונדען, ווען ער האַלט אין לויפּען... דערפון קען מען זעהן אַז די קראַפט פון שכל איז אין אַמת'ן פּיעל שטאַרקער ווי די קראַפט פון קערפּער.

דיזע צוויי קלאַסען מאַכט — די קראַפט פון קערפּער און די קראַפט פון שכל זיינען אַמבעסטען סימבאָליזירט דורך דעם אַקס און דעם מענשען.

איהר וועט באמערקען אז אין קערפערליכע קראפט און קערפערליכע ענטז וויקלונג שטעהט דער אקס פיעל העכער אלס דער מענש. דאס רוב פון די נידעריגע באשעפענישען ווערען געבארען מיט די זעלבע אייגענשאפטען וואס זיי באזיצען אויף דער עלטער; א קאלב פון א וואד אלט באזיצט שוין די זעלבע חכמה און די זעלבע פעהיגקייטען פון זיין טאטען און פון זיין מאמען; ער קען געהן און זאגאר לויפען; ער פארשטעהט שוין וואו צו זוכען שפייז; ער ווייס שוין נענוג וואו צו אנטלויפען ווען אימיער געהט איהם באפען — ניט אומזיסט האבען די חכמים געזאגט: „שור בן יומו קרוא שור“. נאנץ אנדערש איז מיט'ן מענשען. די ערשטע פאר יאהר נאך זיין געבורט איז ער אזוי שוואך, אז מען מוז איהם גאר טראגען אויף די הענד פון פלאץ צו פלאץ. זאל איהם די מוטער אוועקווארפען גאר א צוויידריי טעג, וועט מען איהם געוויס געפינען א טויטען.

נאך אן אונטערשיעד איז פאראן צווישען מענשען און די נידעריגע באשעפענישען: געמליך, דער מענש איז ניט באגאבט געווארען ביי זיין געבורט מיט נאטירליכע וואפען זיך צו באשיצען געגען און אנגרייפער אדער געגען די אונגינסטיגע עלעמענטען פון דער נאטור; דער אקס האט הערנער מיט וועלכע צו שטעכען זיין אנגרייפער און שפייציע קרעפטיגע קאפיטעס, מיט וועלכע ער קען דער'הרנ'ענען זיין שונא ווען ער געפינט עס פאר נויטיג, און געגען די רוע קעלט פון א נארדליכען קלימאט האט איהם גאט געגעבען ביי זיין געבורט א שווערען פעלץ... דער מענש האט ניט קיין הערנער און קיין קלאהען און ער ווערט עבארען מוטער-נאקעט מיט א דינע צארטע הויט וואס קען ניט פארטראגען די מינרעסטע קעלט.

אבער דערפאר האט גאט געגעבען דעם מענשען א מתנה וואס וועגט אריבער אלע מתנות וואס ער האט געגעבען די נידעריגע באשעפענישען — געמליך, ער האט איהם געגעבען א שכל וועלכער האט פיעל מעהר ווערט ווי די הערנער און קאפיטעס און דער פעלץ האבען פאר'ן אקס; דער שכל פארשאפט דעם מענשען כלי זיין וואס זיינען בעסער ווי הערנער. — מיט הערנער קען דער אקס שטעכען זיין שונא נאר ווען ער איז נאהנט צו איהם, אבער דער שכל האט פארשאפט דעם מענשען א רעוואלווער און א ביקס און א קאנאן מיט וועלכע ער קען טויטען זיין פיינט איבער א שטרעקע פון מילען-ווייט. — דער שכל גיט אויך דעם מענשען קליידער וואס זיינען מעהר נוצבאר צו איהם ווי דער פעלץ פון דעם אקס. — דער מענש קען זיך צו פאסען זיינע קליידער נאכ'ן קלימאט און נאכ'ן סיזאן, אבער דער אקס מוז טראגען זיין פעלץ אין די היצען פון זומער אזוי ווי אין די קעלטען פון ווינטער.

הכלל דער מענש מיט זיין שוואכען קערפער איז פיעל שטארקער און פעהיגער ווי דער אקס מיט זיין גרויסע קערפערליכע קראפט. דעם סימן האט איהר אז איין שוואכער מענשעל (אפטמאל זאגאר א קינד) קען טרייבען הונדערט אקסען, אלע מיט גרויסע הערנער און שטארקע קאפיטעס, און ער קען זיי קירעווען וואו ער וויל...

.3

אָבער מען מוז האַלטען אין זינען אַז די גרעסטע אויפטהאוונגען פון מענשענסן מאַרד זיינען געקומען נאָנץ שפּעט אין אונזער מאַדערנע צייט — אין פּערצייטיגע יאָהרען איז ניט געווען אַזוי קלאַהר ווי עס איז יעצט אַז דער שכל איז שטאַרקער אַלס דער קערפּער. די פּערצייטיגע פעלקער האָבען געפיהרט שטענדיגע מלחמות צווישען זיך, און מיט וועלכע קראַפט האָבען זיי געפאַכטען? מיט ברוטאַלע, פיזישע קראַפט — האַנד צו האַנד און פנים צו פנים מיט שפּיזען און מיט שווערדען — דער קעניג וועלכער האָט געהאַט אַ גרעסערע מחנה, אָדער שטאַרקערע סאַלדאַטען, האָט גע' וואונען די מלחמה — פּאָלגליך זיינען זיי געקומען צום באַשלוס אַז פיזישע קראַפט איז וויכטיגער ווי מאַרד-קראַפט. און דיועס האָט געבראַכט די פּאַרצייטיגע עגיפּטען אַנצונעהמען דעם אַקס אַלס גאַט, ווייל דער אַקס איז דער סימבאָל פון פיזישע קראַפט. — די פּאַרצייטיגע העברעער וועלכע האָבען געוואָהנט צווישען די עגיפּטיאַנער הונדערטע יאָהרען, האָבען נאָ טירליך געבאַרנט פון זיי די אידעע פון פיזישע מאַכט, און ווען זיי האָבען זיך געוואַלט מאַכען אַז אַפּ-גאַט. האָבען זיי אויך אויסגעקליבען דעם אַקס...

אָבער דאַן איז געקומען משה רבנו און האָט געעפענט זייערע אויגען צו זעהן אַז עס איז דאָ אַ שטאַרקערע מאַכט ווי דער פּויסט — ער האָט זיי געלערענט אַ לעסאָן אַז די שטאַרקסטע מאַכט וואָס רעגירט די וועלט איז ניט קיין גוף „ולא ישיגוהו משיגי הגוף“ און פון דעסטוועגען האָט ער כח גענוג צו צווינגען דעם קעניג פון עגיפּטען מיט זיין גאַנצע פּאַלק צו טהאָן וואָס ער פּאַרלאַנגט. — דיוע סארט לעהרע האָט געהאַט די ווירקונג אויף אַ וויילע אַז די אידען פון יענער צייט האָבען אַוועקגעוואַרפען דעם עגיפּטישען גאַט און האָבען אַנערקענט דעם אמת' און איינציגען גאַט, דעם גאַט פון זייערע עלטערען, אברהם יצחק און יעקב. — אָבער דאַס האָט לאַנג ניט אַנגעהאַלטען, ווייל משה'ס לעהרע האָט נאָר ניט געשלאָגען קיין טיעפע וואַרצלען אין זייער האַרצען — און דעריבער ווען משה איז אַרויפגעגאַנגען אויפ'ן באָרג און איז דאַרטען פּאַרבליבען לענגער ווי זיי האָבען ערוואַרטעט, האָבען זיי געקלעהרט אַז איהם האָט געוויס געטראַפען אַן אומגליק דורך וועלכען ער האָט פּאַרלאַרען זיין לעבען, און זעהענדיג אַז זיין גייסטיגער גאַט האָט איהם ניט געקענט באַשיצען פון אומגליק, האָבען זיי זיך צוריקגעקעהרט צו זייער פריהערדיגע אידעע, אַז פיזישע קראַפט איז נאָך אַלעמען די שטאַרקסטע מאַכט וואָס רעגירט דעם גאַנצען באַשאַף. — קוים זיינען זיי געקומען צו דיעזען באַשלוס, האָבען זיי לאַנג ניט געוואַרט און זיך צוריקגעקעהרט צו די אמונה אין דעם עגיפּטישען גאַט — דער אַקס — וועלכער סימבאָליזירט פיזישע מאַכט. — דאַס וואָס זיי האָבען זיך באַנוגענט מיט אַ קאַלב קומט פון זייער עניוות; זיי האָבען געקלעהרט אַז די עגיפּטיאַנער וועלכע זיינען אַ גרויסע און שטאַרקע פּאַלק האָבען אַון אַקס פאַר אַ גאַט, איז פאַר אַ קליינעם פּאַלק ווי זיי זיינען דאַמאַלסט געווען, גענוג אַ קאַלב...

.4

עם זעהט אויס אז דער מדרש האָט אויך פאַרשטאַנען דעם ענין פון מעשה העגל ווי מיר האָבען עם ערקלעהרט — אויף די ווערטער: „לך רד כי שיחת עמך“ וואָס נאָט האָט געזאָגט צו משה'ן ווען ער האָט איהם גע'וואָלט אַרונטערשיקען זעהן וואָס זיין פּאַלץ האָט געטהאָן, זאָגט דער מדרש: „לך רד — מדרות הם צריכים“ — זיי דאַרפען האָבען געזונטע קלעפּ, דאָס הייסט אז דער מדרש האָט פאַרטייטשט דעם וואָרט „רד“ ניט „געה אַרונט טער“ פון שרש „ירד“, נאָר „שלאַג זיי“ אָדער געוועלטיג איבער זיי מיט געוואָלד! וואָס דאָס קומט פון שרש „רדה“, אזוי ווי „ורדו ברגת הים“. — פּרענט זיך די פּראָגע, וואָרום האָט דער מדרש פאַרוואַרפען דעם אייני פּאַכען פּשט פון די ווערטער וואָס אַלע מפרשים האָבען אָנגענומען און אויסגעזוכט דעם פאַרוואַרפענעם שורש „רדה“?

די ערקלעהרונג איז איינפאַך: — דער מדרש האָט דערמיט געמיינט צוצופאַסען זייער שטראַף צו זייער זינד. — ווי לאָנג אַ מענש גלויבט אין די מאַכט פון שכל איז מעגליך איהם אַרויפצופיהרען אויפ'ן גלויבען וועג דורך שכל'דיגע אַרנומענטען; שכל קען מען באַקעמפּפען מיט שכל. — אָבער ווען אַ מענש פּרוואַרפט דעם שכל אינגאַנצען, און פּאַנגט אז צו גלויבען אין די ברומטאַלע מאַכט פון פּויסט, דאָן איז אומזיסט די מיה איהם צו פּרובירען איבערצייגען מיט שכל'דיגע באַווייזען, ווייל ער גלויבט ניט אין שכל. — עם בלייבט ניט קיין אַנדער וועג נאָר איהם צו באַגעגענען מיט זיינע אייגענע וואַפען — דו גלויבסט אין פּויסט וועל איד דיר באַ געגענען מיט אַ שטאַרקערען פּויסט. — דאָס איז וואָס דער מדרש זאָגט: „לך רד מדרות הם צריכים“ — פאַר אַזעלכע וואָס גלויבען אין ברומטאַלע מאַכט טויג ניט מעהר קיין תורה וואָס אז געמאַכט פון רחניות, נאָר גיב זיי „מדרות“, — געזונטע קלעפּ, ווייל דאָס איז די איינציגע מאַכט וואָס זיי קענען פאַרשטעהן...

.5

מען קען דאָרויף זאָגען פּאַלגענדען משל: אַ פּאַטער איז געקומען פון אַ ווייטע מדינה און האָט געבראַכט אַ פּרעזענט פאַר זיין איינציגען קינד — ער איז געווען יאָהרען־לאָנג אַוועק פון דער היים, און ער האָט זיך פאַר געשטעלט זיין זוהן אַלס אַ גוט קינד אַ וואוילגעלעהרענטען, א. ז. וו. און דעריבער האָט ער איהם געקויפט אַ טהייערען ספר איינגעבונדען אין אַ קאַסטבאַרען בונד, מיט אַ גאַלדענעם שניט א. ז. וו. אָבער איז אַ פאַר שטונדען אַרום ווען ער איז אַריינגעקומען אין זיין זוהן'ס צימער, האָט ער געפונען אַז ער האָט געמאַכט פון דעם ספר אַ תל — ער האָט אויס געריסען די בלעטער און געמאַכט פון זיי פּויגעלעך א. ז. וו. דאָן איז דער פּאַטער אַריינגעקומען אין גרויס צאַרען און האָט אויסגעשריען: יעצט זעה איד אַז איד האָב געמאַכט אַ גרויסען טעות — אנשטאט אַ בוך האָב איד געדאַרפט קויפען פאַר דיר אַ סטראַפּ....

דאָס זעלבע האָט פּאַסירט ביי די מעשה העגל. — ג' האָט געדענקט אַז דאָס אידישע פּאַלק האָט שוין דערנרייכט די הויכע מדרגה פון די קעניג־רייך פון פּאַרשטאַנד און מאַראַל, אַלזאָ האָט ער זיי געוואַלט געבען די עשרת הדברות, אָבער ווען ער האָט געזעהן אַז זיי פיהרען צוריק איין די ממשלה פון ברוטאַלע מאַכט, זאָגט ער צו משה': „לך רד" געה אַרונטער! זיי דאַרפען שוין ניט מעהר קיין עשרת הדברות — „מרדות הם צריכים!" אַ פּאַלק וואָס גלויבט אין מאַכט מוז מען רעגיערען מיט מאַכט (אַזוי ווי מיר זעהען טאַקי אין די פּאַרצייטיגע דורות האָט מען רעגיערט דאָס פּאַלק מיט ברוטאַלע מאַכט און מיט שרעקליכע אַכזריות — אין די אַרמיי און אין די סקוהלס און אין די פּריוואַטס זיינען געווען איינגעפיהרט קערפּערליכע שטראַף — פאַר די קלענסטע שטראַף האָט מען געשמיסען און געשלאָגען. — אַז אימיצער אין באַשולדיגט געוואַרען אין אַ פּאַרברעכען האָט מען אַנגע־ווענדעט אינקוויזיטארישע מיטלען אַרויס צו ציהען פון איהם אַ געשטענר־נים (הודאה) — ווייל דאָס פּאַלק האָט געגלויבט אין ברוטאַלע מאַכט האָט מען זיי באַהאַנדעלט מיט ברוטאַלע מאַכט).

6.

אין דיזען זינען קען מען פּאַרשטעהן אַ שווערען פּסוק אין אונזער פּרשה — ווען משה רבנו האָט תּפילה געטהאָן צו גאָט און איהם געבעטען ער זאָל מוחל זיין די זינד פון עגל, האָט ער געזאָגט: „למה ה' יחרה אפּד בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכה גדול וביד חזקה" (ווארום גאָט זאָלסטו זיי | אין כּעס אויף דיין פּאַלק וואָס דו האָסט אַרויסגענומען פון מצרים מיט גרויס מאַכט און מיט אַ שטאַרקע האַנד?)

דיזע תּפילה זעהט אויס לעכערליך — שטעלט זיך פאַר, אַ מאַהלער וועלכער האָט געמאָהלט אַ בילד יאָהרען לאַנג, און ווען זי איז שוין געווען כּמעט אין גאַנצען פּאַרטיג אין געקומען זיין צולאָזענער קינד און האָט דעם בילד צושנימען אויף שטיקער מיט אַ מעסער. — געוועהנליך ווען דער פּאַטער האָט דאָס דערוזעהן, האָט ער איהם געוואַלט שווער באַשטראַפען — אָבער דערביי איז געשטאַנען זיינער אַ שכן, זאָגט דיזער שכן: איד זעה ניט איין ווארום דו זאָלסט זיין אַזוי אין כּעס! — נו פרעג איד אייד, האָט דער שכן לאַגניש גערעדט? יענער האָט געאַרבייט יאָהרען־לאַנג אויפ'ן בילד, און דער צולאָזענער באַי האָט דאָס רואינירט מיט די הענט, און דער שכן זעהט ניט איין ווארום דער מאַהלער איז אַזוי אין כּעס! — פּונקט אַזוי קלינגען די ווערטער פון משה רבנו. גאָט איז אַרונטערגעקומען כּכבודו זבעצמו אויפ'ן באַרג סיני און האָט געגעבען זיין פּאַלק אַ תורה בקולות וברקים א. ז. וו. און ווי נאָר ער האָט זיך אָבגעקוהרט פון זיי האַבען זיי געמאַכט אַ גאַלדענעם קאַלב, און האַבען אויף איהם געזאָגט „אלה אלהיך ישראל" — און משה רבנו פרעגט: למה ה' יחרה אפּד בעמך?

מיט די איבריגע ווערטער וואָס ער האָט געזאָגט: „אשר הוצאת מארץ מצרים בכה גדול וביד חזקה" האָט ער געשאַטען נאָך מעהר זאָלץ

אויף די וואונדערן — אדרבא! ווייל גאט האט זיי ארויסגענומען פון מצרים „בכה גדול וביד חזקה“, און זיי זיינען געווען אזוי אונדזאנקבאר אז זיי האבען זיך אין א קורצע צייט אומגעקערט צום געצענדיענסט, איז זייער זינד נאך גרעסער!

אבער ווען איהר וועט האלטען אין זיינע דעם גאנצען געדאנק וואס איך האב ביו יעצט געטרייעט קלאהר צו מאכען, וועט איהר פארשטעהן אז משה רבנו האט געגעבען אין זיין תפילה די בעסטע צוויי ארגומענטען וואס ער האט געקענט געבען זיי צו פארטהיירדיגען:

ערשטענס — זאגט משה צו גאט — פארגעס ניט פון וועלכען לאנד דו האסט זיי ארויסגענומען. דו האסט זיי ארויסגענומען פון מצרים, וואו זיי האבען געוואהנט הונדערטער יאהרען און זיי האבען צוגעוועהן זייער געצענדיענסט — און א געוואהנהייט וואס איז איינגעווארצעלט ביי א פאלק הונדערטע יאהרען, קען מען ניט אויסווארצעלן אין דריי מאנאטען.

צווייטענס — דו גאט אליין האסט זיי געוויזן א ביישפיעל פון פיזישע מאכט. — ווען דו וואלט באוואויגען דעם קעניג פון מצרים מיט שכל'דיגע ארגומענטען אז שקלאפעריי איז אן אומרעכט, אז יעדער פאלק האט א רעכט צו זיין פריי א. ז. וו. וואלט דאס אליין געלערענט דאס אידישע פאלק א לעססאן אז דער שכל איז שטארקער ווי דער פויסט, און דאן וואלטען זיי געמאכט דעם שכל פאר זייער אידעאל — אבער דו גאט האסט ניט אזוי געמאחאן, נאר דו האסט זיי ארויסגענומען מיט מכות און קערפערליכע שטראף (ובאמת הוצרך לזה לפי שפרעה לא האמין אלא בכח האנרות, כנ"ס) אלזא האט דאס אידישע פאלק ניט געהאט קיין געלעגענהייט זיך אפצולערנען דעם לעסאן אז די ממשלה פון גייסט שטעהט העכער ווי די ממשלה פון קערפער.

דאס זיינען די צוויי שטארקע ארגומענטען וואס משה רבנו האט געגעבען אין זיין תפילה צו גאט, אז צוליעב דעם דארף ער מוחל זיין זייער הטא — ערשטענס: אשר הוצאת מארץ מצרים, און צווייטענס: בכח גדול וביד חזקה.

8.

אין די לעצטע צייט איז ארויף געקומען א דריטע מאכט אויפ'ן טראג און האט פארנומען די רעגירונג פון דער וועלט — דאס איז רייכטהום.

א מענשיך מעג זיך זיין שוואך אין קערפער און האבען א פוסטע קאפ, אבער אויב ער האט גע'ירש'נט אדער געוואונען א גרויסען פארמעגען, וועלען איהם הונדערטער מענשען באדיענען און ער וועט קענען אויספיהרען אלע זיינע קאפריזען ווי אן אמת'ער קעניג. אין אמעריקא אז איינער פאר מאגט הונדערט טויזענד דאלער, זאגט מען: ער איז ווערט הונדערט טויזענד דאלער, און אז ער פארמאגט נאר נישט, זאגט מען: ער איז נאר נישט ווערט... דאס איז א שלאגענדער באווייז פון די ראלע וואס רייכ-טהום שפיעלט אין אונזער צייט.

דיזע ממשלה פון גאלד איז אויך פאראויס באוויזען געווארען אין דער תורה — ווען אידען האבען יא געמאכט א קאלב, האבען זיי איהם אימער געמאכט פון גאלד — ווארום ניט פון אייזען, פון שטאהל, פון ליים? — דאס איז געווען א וואונק אויף די דריטע מאכט וואס וועט אמאל רעגירען די וועלט — די מאכט פון גאלד — די גאלדענע קאלב...

די מאכט פון גאלד איז שעדליכער פאר דער מענשהייט אפילו ווי די רעגירונג פון פויסט. — אונטער יענער רעגירונג האבען מענשען געלעבט און געלאזט לעבען. — שטארקע האבען אפט געהאלטען מלחמות צווישען זיך, אבער דעם שוואכען האבען זיי באשיצט. — די מאכט פון גאלד האט ניט אזעלכע איידעלע געפיהלען. — עס איז ביי איהר רעכט צוצוגעהמען דאס לעצטע שטיקעל ברויט פון מיליאנען ארבייטער כדי צו געבען א הויפען מאנגאטען אביסעל מעהר דיווידענדס... עס איז ביי איהר רעכט ארויסצוגעהמען דעם באדען פון אונטער די פיס פון פאלק... אין כינא זיינען באמת מיליאנען מענשען געצוואונגען צו וואוינען אויף פליטען וואס שווימען אויפ'ן ים (הגם כינא האט פיעל מעהר לאנד ווי איהר באפעלקער- רונג קען געברויכען). — אויף דיזע פריסטער פון גאלדענעם קאלב קען מען זאגען די ווערטער פון ישעיה הנביא: „הוי מגיעו בית בבית, שדה בשדה יקריבו עד אפס מקום, והושבתם לברכם בקרב הארץ“ — ווי איז צו אייך וואס איהר ערווערטט אייך נאך א הויז און נאך א הויז, נאך א פעלד און נאך א פעלד, ביז עס בלייבט קיין ברעקעל פלאץ פאר'ן ארימאן, און עס זעהט אויס אז איהר ווילט בלייבען די איינציגע באוועזער פון די ערד!

די קעניגרייך פון גאלד האט נאך א געפעהרליכען חסרון וואס זי רואינירט איהרע אייגענע קינדער. — זי לערענט זיי אויסגעלאסענהייט און פארשווענדונג. — זי ערנידריגט אויך די מאראל פון די ארימע טהייל פון דער מענשהייט דאמיט וואס זי לערענט זיי גנבה, רויבעריי און שווינדעל. — אונטער די רעגירונג פון פויסט אדער פון שכל זיינען אויך געווען אומ- גליקליכע וואס האבען דיזע ביידע זאכען ניט געהאט, אבער עהרליך זיינען זיי געבליבען, ווייל אומעהרליכקייט וואלט זיי גאר נישט געקענט העלפען, — שטארקע מוסקולען און א גוטע קאפ קען מען ביי יענעם מיט געוואלד ניט אוועקעהמען. — עס איז אבער נאנץ אנדערש אונטער די הערשאפט פון גאלד. — גאלד קען מען פון יענעם צוגעהמען דורך פאר- שיעדענע מיטלען, און דעריבער געפינען זיך מיליאנען מענשען וואס גיבען אפ זייער גאנצע פערהיגקייט צו קריגען גאלד — דורך עהרליכע מיטלען אויב מעגליך, דורך אומעהרליכע אויב ניט מעגליך. — אויב עס וואלט מעגליך געווען פאר אימיצען ארויסצוקריגען דורך כשור געלד פון א סייף- דעפאזיט מיט זיכערהייט אז מען וועט זיי ניט כאפען פאר'ן האנד, וואלט אפילו איינער פון א מיליאן ניט בייגעשטאנען דעם נסיון...

אט דיזען פארדארבענעם אינפלוענעס פון גאלד האט משה רבנו געוואלט ווייזען דעם אידישען פאלק, און דעריבער האט ער גענומען דעם עגל און

הָאָט איהם צומאָהלען אויף דינע פּוידער און פאַרשפּרייט אויפ'ן וואַסער, און די וואַסער האָט ער גענעכען טרינקען דעם פּאַלץ. פּרעגט זיך די פּראַגע, — וואָס האָט געמיינט דיזע צערמאַניע? און איז דאָס ניט אַ געפּאָהר אַז וואַסער געמישט מיט גאַלד־דאָסט קען ברענגען טויט אָרער קראַנקהייט אויף די טרינקער?

דער אַנטוואָרט איז, אַז אין דעם וואַסער וואָס ער האָט זיי געגעבען טרינקען איז ניט געווען קיין גאַלד־דאָסט, אַזוי ווי עס איז יעדען באַוואוסט, אַז גאַלד ווען מען צומאַלט עס גאַנץ דין שווימט עס ניט פון אויבען ווען מען פאַרשפּרייט עס אויפ'ן וואַסער נאָר עס פּאַלט צום גרונד — און דאָס איז די הויפט זאך וואָס משה רבנו האָט זיי געמיינט אַנצודייטען — ער האָט זיי געוואַלט באַווייזען אַז די מאַכט פון גאַלד ברענגט דעם מענשען צום מאַראַלישען אַבגרונד — פונקט אַזוי ווי די גאַלד אַליין פּאַלט אימער צום גרונד, אַזוי אויך די יעניגע וואָס מאַכען גאַלד פאַר זייער נאַט, פּאַלען גייסטיג און מאַראַליש צו אַבגרונד...

חומר לדרוש

פּרשׂת כי תשא

אגדות חז"ל

דאָס קראַטי בשם בצלאל, א"ר יצחק, אין מעמידין פרנס על הצבור אא"כ נמלכין בצבור, שנאמר, ראה קראתי בשם בצלאל. א"ל הקב"ה למשה, משה! הגון עליך בצלאל? אמר לפניו רבש"ע, אם לפניך הגון לפני לא כל שכן! א"ל, אע"פ כן אמור להם לישראל וכו' (ברכות נ"ה). ילקוט שמעוני).

כי קודש היא לכם, זהו שתיה ר' שמעון בן מנסיא אומר, לכם שבת מסורה ואין אתם מסורין לשבת (מכילתא). תניא ר' יונתן בן יוסף אומר, מנין לפקוח נפש שדוחת את השבת? שנאמר, כי קודש היא לכם, היא מסורה בידכם ואין אתם מסורין בידה (יומא, פ"ה:).

ששת ימים יעשה מלאכה, וכתוב אחר אומר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך (שמות ב'), כיצד יתקיימו שני כתובים הללו? אלא בזמן שישאל עושוין רצונו של מקום מלאכתך נעשית על ידי אחרים, שנאמר, יעשה מלאכתך,

וכן הוא אומר, ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם וכרמיכם (ישעיהו ס"א), וכשאינן עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי עצמו, שנאמר, ועשית כל מלאכתך, לא עוד, אלא ועבדת את אויבך אשר ישלחנו הי' בך וגו' (מכילתא).

כי שיהת עמך רבי בוכיה בשם רבי לוי אמר, משל למלך שהיה לו כרם ומסרו לארסי, כד הוה עבד חמר טב, הית אומר, מה טב חמרא דכרמי וכד הוה עבד ביש, אמר, מה ביש חמרא דאריסי! אמר לו הארסי, אדוני המלך! כד תוא עביד חמר טב הוא דידך וכד תוא עביד חמר ביש הוא דידך? בין טב ובין ביש דידך תוא כך בתחילה אמר הקב"ה למשה, ועתה לך ואשלחך אל פרעה והוצא את עמ"י בני ישראל (שמות ג'), וכיון שעשו אותה מעשה מה כתיב תמו, לך רד כי שיהת עמך, אמר משה לפני הקב"ה, רבש"ע! כד אינון חמאי דידי וכד אינון זכאי דידך? בין חמאי בן זכאי דידך אינון! והם עמך ונחלתך, למה הי' יתרה אפך בעמך. אמר רבי סימון, לא זו משום עד שקראן עמו, שנאמר, ויתחם הי' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו (פסיקתא).

ואעשה אותך לגוי גדול, אמר ר' אלעזר: אמר משה לפני הקב"ה, רבש"ע, ומה כסא של שלש רגלים אינו יכול לעמוד לפניך בשעת כעסך, כסא של רגל אחת איך יכול לעמוד? ולא עוד אלא שיש לי בושת פנים מאבותי, עכשיו יאמרו, ראו פרנס שעמד עליהם, בקש גדולה לעצמו ולא בקש עליהם רחמים (ברכות ל"ב).

והלוחות מעשה אלהים הטה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות, אריב"ל, מאי זכתיב חרות על הלוחות, אל תקרי חרות אלא חרות, לפי שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה (אבות פ"ו, ב').

וישלך מידין את הלוחות וישבר אותם, מה עשה משה? נמל את הלוחות מתוך ידו של הקב"ה כדי להשיב חמתו. משל למה"ד, למלך ששלח לקדש אשה על ידי סרסור, הלך הסרסור לעשות שליחותו ונמל עמו כתובתה שנתן לו המלך לקדשה, ובעודו בדרך קלקלה עם אחר, מה עשה הסרסור, נמל את כתובתה וקרעה, אמר מוטב שתהא נדונה כפנויה ולא כאשת איש, כך עשה משה, כיון שעשו ישראל אותה מעשה נמל את הלוחות ושבירן, אמר משה מוטב שיהיו נדונין כשגגין ולא כמזידין (כלומר שאלו היו רואין מה שכתוב בלוחות אנכי הי' אלהיך ועונשו אצלו זוכת לאלהים יתום לא היו חוטאין (שמ"ר)).

כי לא יראני האדם וחי, שאל אנדרינוס קיסר רבני יהושע, א"ל יש אדון לעולם? א"ל, וכי עולם הפקר תוא? א"ל, ומי ברא שמים וארץ? א"ל, הקב"ה, שנאמר, בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. א"ל, ולמה אינו נגלה פעמים בשנה כדי שיראו אותו הבריות ותהא אימתו עליהם? א"ל, לפי שאין העולם יכול לעמוד בזיוו, שנאמר, כי לא יראני האדם ותיו. א"ל, אם אינך מראת איני מאמינך. לחצי היום העמידו כנגד השמש, א"ל, הסתכל בשמש ואתה רואהו, א"ל, ומי יכול להסתכל בשמש? א"ל, ולא שמעו אזניך מה שפריך מדבר? ומה השמש שהוא אחד מאלף אלפים ורבוז רבבן ממשמשיין שמשמשיין לפניו אין כל בריה יכולה להסתכל בו, הקב"ה שזיוו מלא עולם על אחת כמה וכמה.

כתב לך את כל הדברים האלה, ה"ה, אכתב לו רובי תורתו כמו זר
 נחשבו (הושע ח'), בשעה שנגלה הקב"ה בסיני ליתן תורה לישראל, אמרה למושה
 על הסדר מקרא ומשנה תלמוד ואגדה, שנאמר, וידבר אלהים את כל הדברים האלה
 (שמות כ') אפילו מה שתלמיד שואל לרב, ואתר שלמדה משה מפני הקב"ה הזר
 ולמדה לישראל, אמר לפניו, רבש"ע, אכתוב אותה להם. אמר לו, איני מבקש
 ליתנה להם בכתב, מפני שגלוי וידוע לפני שאומות העולם עתידים לשלוט בהם
 ולתרגם אותה ולהיות קורין בה יוונית, אלא המקרא אני נותן להם בכתב, והמשנה
 והתלמוד והאגדה אני נותן להם על פה, שאם יבאו אומות העולם וישתעבדו
 בהם יהיו מובדלים מהם, וזהו שאמר הנביא, אם אכתב לו רובי תורתו (כלומר,
 גם תורה שבע"פ) כמו זר נחשבו (שמו"ר, פי"ז, א').

ליקוטים ממבחר הדרוש

פרשת כי תשא

הגשמת האלהות

כבי ידענו כי יסוד האמונה הצרופה ושורש הדת המורשת הוא — לרחק
 כל הגשמה וכל מושג שבעי בידיעת ה' המתורה, וכי תכלית הידיעה הזאת היא
 שלא נדענו אפס קצתו, ושלא יראהו ולא יתארהו האדם החי בשום חוש מן
 החושים. וכבר מנה הרמב"ם ז"ל לאחד מעיקרי האמונה להאמין שאינו גוף ובעל
 תמונה. והנה בצאת ישראל ממצרים, ארץ המלאה גלולים והמושגת אלילית, קשתח
 מאד העבודה על רוענו משה הנאמן, להוציא את רוח אבותינו ביום אחד מאפלה
 לאור גדול — מן ההגשמת אשר הסכינו בה אל ההרגש הדק והנעלה שבידיעת ה',
 אשר עליו תלויים כל שלמי הגבורים בתכמת האמת. — אולי זה הוא אחד מסודות
 „כבוד הענין” אשר לא חדל ללכת לפני ישראל בכל חנותם במדבר הגדול, לשנן
 להם לישראל כי לא באספקלריא מאירה ולא בהשגה טבעית יראו את כבוד ה', כי
 רק בענין יראה, וכמו ערפל התולתו.

ואעפ"כ, אחריו כל השינון הזה, עדיין היתה האמונה הזאת רפויה בידם,
 וכמדומה שכבר ביארו החוקרים את מאמר הכתוב: „ויעמדו כל העם מרחוק”
 (כלומר, עדיין לא הגיע העם היוצא ממצרים אל מרום קצה של הידיעה הגבוהת
 הזאת), „ומשה נגש אל הערפל אשר שם אלהים”, כלומר, אך משה לבדו
 נגש אל ההרגשה הנעלה כי בתוך הערפל שם האלהים, כי שוא כל היצורים,
 והכל כל ההגשמות, ולא יראה האדם חתי רק ראייה כחה, כמבעד לערפל. — ואם
 בדורות האחרונים מצאנו לתראב"ד שכתב על דברי הרמב"ם המובאים למעלה
 „שגדולים וטובים ממנו תלכו בזה המתשבת כו' ולמה קראו לזה מין, כו'”, — על
 אחת כמה וכמה בדור אשר לא רוחץ עוד מגלולי מצרים, והאספסוף אשר בקרב
 התאוה תאוה אל כל מראה ואל תמונה אשר בארץ מתחת.

במעמד אשר כזה רגיל העם, תלהוט אחרי האמונה המגשמת, לתת כבוד אלהים לא לבד לכוחות טבעיים שונים, אך גם לכני אדם המעלה, לאנשים הגדולים שבקרב, אשר בצלם יהיה ובגבורות ישע ימינם יראוהו נפלאות. — ומו לנו גדול באדם יותר ממשא, אבל הוא עצמו היה עומד ומוהיר את העם השכם והזתר, השכם והרחק אותם מכל אמונה תפלה בילוד אשה או ביצור מן היצורים, — אך הנה זה עלה משה השמימה, והוא מתמהמה שם ארבעים יום, לחם לא אכל ומים לא שתה, כאן כבר מצא השמן מקום לשוב ולהכניס ערבוביא בדעותיהם של המשובשים בעם, לאמר: ראו תן זה משה האיש, בעל גוף ובעל תמונה כמונו, והוא שהיה אומר לנו תמיד כי הגופניות והאלהות הם מושגים הסותרים זה את זה מן הקצה אל הקצה, ובכ"ז לכו תזו שהוא גם אל ואדם יחד, ילוד אשה ובן עליון כולו, שאלמלא כן, היעלה איש השמימה ומשמת לא ישוב? היתמתמה עד בוש, לחם לא יאכל ומים לא שתה ויחי?

פה חזרה ונתחזקה אמונת ההגשמה בקרב החמון, פה החל העם להאמין בישות כח האלהי גם בקרב משה בעצמו, ואם יתכן איש ואל גם יחד — למה זה לא יעשו להם אלהי מסכת אשר ילכו לפניהם — (וכבר רמזו על ענינים אלה בסי הכוזרי והראב"ע ז"ל), ואנו אין דרכנו להאריך בחקירות כאלה, ונגע רק באפס קציהן, להוכיח כי את תמצית הרעיון הזה כבר הליטו לנו חז"ל במליצות חרתם במדרשות:

לפי דעתי זוהי כוונת המדרש שדורש על הכתוב „וירא העם כי בושש משה“ אותה השעה מצא השמן את ידיו (תינו השפק והאמונה התפלה, שהיו כרוכים אחיהם מאז, שבו להתחזק בקרבם), שהיה מראה להם את ממתו של משה (אשר עד עתה היה מוחזק אצלם רק כילוד אשה בלבד) — תלויה בין השמים ובין הארץ (ספק שמימי ספק ארצי, אדם ואל גם יחד) — ותוא שגרמה להם לעמוד על אהרן וחור, ולבקש להם אלהות מגושמה בתבנית שור אוכל עשב — אותה שעה עמד עליהם חור ואמר להם — קציעי צאוריא! (כלומר, נוחים לשכוח), אינכם נזכרים נסים שעשה לכם הקב"ה? — כלומר, איך שכחתם כה מהר שגם בהתהלך משה עמכם רבו מאד הנסים והנפלאות שעשה לכם הקב"ה על ידו למעלה מן הטבע, ובשינוי סדרי בראשית — וא"כ עד אנה מאנתם לדעת כי עליתו של משה השמימה לא תעיד מאומה על מציאות ההגשמה באלהות, או על מציאות הכבוד בצורת גוויה, כי באמת אין העליה הזאת אלא כאחד מהרכה תנסים אשר יד ה' עשתה עמכם מאז ועד הנה — ואדוננו משה באמת אך איש הוא ולא אל, בן תמותה הוא כמונו כולנו.

אך האספסוף לא יכול ולא אבה שמוע, וכת הטעה אותו ההרגל המשחת אשר העלה ואשר הביא אתו ממצרים, לחזות מחזה שדי רק בדמות אנשים וכחות טבעיים מגושמים, עד כי היה חור כמתחכם בעיניהם, כאיש המכחוש מציאות האלהות (לפי הבנתם), והמתאמץ לצוירה בהגינות פוליסופיים אשר שגבו מהם, ותקטן זאת בעיניהם לתקדיש „מלחמת מצוה“ על חור ולהתיר דמו, בשביל דעותיו החפשיות בעיניהם. — והנה ידענו מה רבים הללים תפול היצר בכל הדורות ובכל הזמנים, בהתלבשו בלבוש האמונה ובהלתיבו את משמרי הכלי השוא

ל"מלחמת מצוה". — גם חור היה כאחד מן החללים האלה: „וירא אהרן, מה ראה? ראה חור זכות לפניו” — אז הבין אהרן שגם צדקותיו לא תזכרנה ביום פקודה, שבמקום שהיצר מתלבש בדמות קנאת הדת ותוא מלחבת את החמון הפרוע — שם אין חשבון ואין דעה, והמשכיל בעת ההוא ידום עד יעבור זעם. — וברדת משה מן ההר, ובראותו את המחפכת אשר הפך החמון „לשם האמונת” התפלה, היה פתגמו הראשון: „מי לה' אלהי!” — כלומר, לשוא יתברכו הטפשים בלככם כי הם המה לה, וכי אנחנו הננו המתחכמים — „מי לה' — אלהי!” (הגאון ר' יחזקאל ליבשימין).

עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו

אלהי השקר הולך תמיד לפני המון מעריציו, כידוע שבכל החלוכה דתית, הכומרים נושאים את אליליהם לפני העם, כאילו רוצים לומר לכל העולם: ראו את האל המהודר שיש לנו, כלו עשוי מזהב מהור מעשה צעצועים! — אבל אלהי ישראל שוכן בקרב עמו, וכן אמר: ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם! — וכן כל תנועה דתית אפילו במחננו שכוונתה להתייפות כלפי חוץ (כגון תנועת הריפורם, יש בה מעין „עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו”, וסופה לחתור חתירה תחת יסודי תורת ישראל. וכן המליצו חז"ל: „ולכל המורא הגדול, זו שבירת הלוחות” — כלומר, המורא הגדול שהיה למושה רבנו ע"ה מחוקי הגוים (שהזהיר כנגדה כמה נעמים בתורתו) הוא נוחמת שהיה חושש שסוף הדבר לבא לידי שבירת הלוחות. (המתבר).

אוצר הדרוש וההמפה

פון דער בימה

צדקה ומשפט*

(דרוש לפרשת ויקהל ולפרשת שקלים)

תרב שלום ראבינאוויץ.

1.

ויבאו כל איש אשר נשאו לבו, וכל
אשר נדבה רוחו אותו הביאו את
תרומת ה' וגו'.

(ויקהל — ל"ה, כ"א)

תמוה מאד החילוק שעשה הכתוב בין „נדיב לב“ ל„נדיב רוח“ (ובעל
הטעמים הציג מונח אתנחתא תחת התיבות „נשאו לבו“) ואם באמת שתי
כתות היו שם, כת של „נדיבי לב“ וכ של „נדיבי רוח“, תמצא כי הכת
הראשונה של נדיבי לב לא הביאו כלום, כי נאמר בהם אך „ויבאו“, אבל לא
נאמר שהביאו איזה דבר, ואם כן, למה קרא אותם „נדיבי לב“?

בזמן האחרון נוסדו בתי ספר גבוהים וגם החלו לתת קורסים באוני-
ברסיטאות בחכמת הפילנתרופיה — אם כוונתם להורות למיליונרים איד
לחלק את ממונם לעניים מסופקני אם יראו פרי בעמלם, כי המיליונרים אין
להם לא פנאי ולא רצון ללכת אל ה„חדר“, אבל אם כוונתם להורות איד
להוציא ממון מאלה „שיש להם זאינם רוצים“, זוהי בוודאי תורה שלמה
וללמוד אותה אנו צריכים.

הבה אתן לכם השקפה כללית קצרה מתולדות החכמה הזאת, כלומר,
החכמה של הוצאת ממון מידים קפוצות:

התחבולה היותר ישנה היתה להוציא ממון מידי העשירים על ידי
מחזות של עוני ומחסור וחליים רעים — והדבר הזה לא היה כל כך קל

* תדרשה הזאת נדרשה בלשון הקודש, ולבי לא נתנני להעתיק אותה
מן הקודש אל התול, לכן הצגתי כן כמו שנדרשת.

כמו שירמיה השומע, כי בימים ההם העוני והמחסור לא היו דברים יוצאים מן הכלל, אלא אדרבא היו נראים ונשמעים על כל מדרד כף רגל, ולכן אלה שהיו רוצים לעורר רחמים לא מצאו די ביסורים פשוטים, אלא היו מוכרחים לעשות מומים נוראים כגופם, כמו, עוורון, קיצוץ ידים או רגלים, מכות טריות ופצעים נאמנים וכו' — הנוסעים בארצות הקדם יעירו כי גם היום המראה הראשונה אשר תפגע עין הנוסע הוא מראה כמות כמות של אביונים בעלי מומים שונים עומדים על אם הדרך והושפים את זרועותיהם או רגליהם המוכות והפצועות לעיני העוברים אולי יחוסו אולי ירחמו.

לאחר זמן נוסדו מוסדות צדקה שונים על ידי בעליהו להמציא עזרה לאביונים. — קשה לדעת אם עשו זאת מטוב לב, או מחמת שקצה נפשם להביט אל מחנות העניים והאביונים עטופי סחבות שהיו הולכים ורבים מיום אל יום וממרים את חייהם — אבל יהיה איד שיהיה, הצעד השני בהתפתחות מעשה הצדקה היה ייסוד מוסדות צדקה שונים. האמצעי הראשון שהשתמשו בו המוסדות ההן להוציא כסף מבעלי ההון היה ג"כ על ידי מחזות של עוני ומחסור. — מנהלי מושבי-הזקנים היו מעבירים על פני הנדיבים את היותר חלשים וכבדים-מוזק, ומנהלי בתי-החולים העבירו את הנדיבים לפני מטות הסובלים מחליים רעים ונאמנים. — אבל לאחר זמן מצאו גבאי הצדקה כי האמצעי הזה לפעמים יפעול כמו כלי-תותח הראשונים שהיו מדליקים אותם בעצי גפרית, ולפעמים היו הורגים את היורים — כן גם בעניננו, כאשר נוכחו העשירים לדעת מראש מה שיציגו לפניהם מנהלי הבתים האלה חדלו לגמרי לבא שמה.

בראות זאת מנהלי בתי הצדקה, המציאו המצאה חדשה, להוציא כסף מבעלי ההון על ידי תענוגים ונשפי חשק, חבורות למבקרי תיאטראות ואופירות, חבורות למשחקי „ברידש“, וכו' וכו'. — אולי למדו זאת נבאי הצדקה מן ה„פיינלעס-דענטיסט“ המבטיח להוציא שנים מבלי אשר ירגיש בעל השנים בשבתו ובקומו (מובן מאליו שיש הפרש גדול בין ההבטחה לקיומה, אבל בטרם שנודע ההפרש הנ"ל לבעלי-השנים, כבר עשה הדענטיסט את שלו) — כן ג"כ המבקרים נשפי חשק האלה, מוצאים לדאבונם שסוף סוף השקלים יצאום ואינם, אבל בין כך ובין כך גבאי הצדקה השיגו את מטרתם.

האמצעי הנ"ל הוא היותר נפרץ בזמן הזה והוא ג"כ היותר ברוק ומנוסה, לפי שעל ידו מוציאים ממון אפילו מאותם האנשים שלא היה אפשר להוציא מהם פרוטה באופן אחר, אבל ללכת לנשפי חשק לא יפצרו הרבה; יש שהולכים לראות ויש שהולכים ליראות; יש שהולכים לשמוע מעט רכיכות ויש שהולכים לרבר מעט רכיכות — זאת ועוד אחרת שאם חשקה נפש האשה ללכת תגרור גם את האיש אחריה, אם ירצה ואם לא ירצה, ובין כך נמכרים שני כרטיסים תחת האחד — ואם נמצאים איזה קמצנים שקשה להוציא כסף מכיסם אפילו לתענוגי בשרים, המציאו למענם תחבולה אחרת: עושים בעדם ממכר-פומבי (באזאר בלע"ז), ומי גבר לא ירוץ לקנות מציאות? ובתוך כך הנה הממון נכנס לקופת הצדקה!

נמצא שהמציאו דרך חרש לגן-עדן שלא שערזו אותו אבותינו. בימי אבותינו הדרך האחד המוביל לגן עדן היה אמירת תהילים, סגופי הגוף, וכו', בימינו אפשר ליכנס לגן-עדן על ידי ריקודים או על ידי משתה ושמחה! בימים קדמונים הצוו היה על שומרי פתחי גן-עדן לאמר: אם יבא איש רזה וצנום פתחו לו והניחו לו ליכנס בלי שום שאלות, לפי שפניו מעידים עליו שסגף עצמו בתעניות וכו', ולהיפך אם יבא אליכם איש בעל-בטן-עגולה וקרקוד אדום הובילו אותו בלי שום שאלות לגיהנם, לפי שגופם מעיד עליהם שהשקיעו את עצמם בתענוגות בשרים — אבל בזמננו ניתן צונו לשומרי הסף של גן עדן שיעינו בדינם של אלו האחרונים, לפי שיש אפשרות לעשות פימה עלי כסל על ידי עשיית הטוב והחסד...

2.

הדרך הנ"ל, כלומר להוציא כסף לצדקה על ידי נשפי חשק ותענוגי בשרים, הוא השורר לעת עתה בכל העולם, ושנים רבות עוד תעבורנה בטרם ימצא אופן אחר טוב ממנו, אבל כאשר נשפוט את הדבר מתוך מבט מוסרי ותורני נווכח כי לא זו הדרך אשר ה' דורש. — הדרך הישר והטוב, הדרך הישראלי הוא לחנך את הדור למבט כזה שיחשוב לו לחובה לתת צדקה לעניים. — בעולם המעשה תמצא שאם אחד חב ממון לחברו, ואם הוא איש ישר אין לנושה בו שום צורך לעשות „בנקטים“ בעדו כדי להוציא ממנו את חובו, ואם הוא בכלל לוח ואינו משלם, אזי לא יועילו לו הבנקטים... כן הדבר הזה; מי שיש לו, הוא בעל חוב גמור למי שאין לו — כי באמת אין לך עני בבני אדם שלא יהיה בעל חוב גדול לאלפי אנשים מן החברה האנושית. — יש מהו קרובים ויש מהו רחוקים; יש מהם שלא העיף עינו בהם מימיו ושלא יבאו בתוך ד' אמותיו כל ימי חייו ובכל זאת חב הוא להם — לדוגמא: הבגד הזה אשר עליך (אין חילוק כמה שלמת בעדו), עבדו עליו אלפי אנשים, מן השעה שהיה צמר או פשתן עד שנטווה ונארג ונתפר והובא לחנות הבגדים, עד שנתגלגל הדבר ובא לידך, ואולי האכיון הפושט עתה את ידו אליך היה אחד מן הפועלים שעבד בזיעת אפיו על הבגד הזה; כאשר תלך לביתך ותאכל ארוחתך העשויה מלחם ודגים ובשר, תפגע גם כן שבטרם הובאו על שלחנך עבדו עליהם אלפי אנשים. כאשר עתה בא מארץ רחוקה מאד — מן הצד ההפכי של כדור הארץ — מעית בזה! תדע כי האורז (רייז) שאתה אוכל והתה שאתה שותה עבדו עליו אלפי סינים או יאפנים, ואולי גם הסיני הזה היה בין העובדים, ואולי הוא כובס-בגדי-לבן וכבס את הכתונת הלבנה שעל חזר, ואפילו אם ברי לך שהסיני הזה לא עשה שום עבודה בערך, אולי עשה עבודה בעד אחר וזה האחר עבד איזה עבודה בערך — כי הלא זה כל האדם אחוזים ודבוקים ושלובים זה בזה.

רע עלי המעשה שהסיפור הנודע בשם „ריניסאן קרוסא“ נקרא אך מיִלְרִים, כי אין לך סיפור שמבאר בצבעים בהירים כל כך את חובת האדם

לחברה האנושית ואסונו הנורא אם יקרה לו איזה סיבה המרחקת אותו מבני גילו, כמו שמראה הסיפור הזה. רבינסאן קרוזא נעזב לבדו על אי שומם ונשאר שם כמה שנים, ומובן מאליו שהיה מוכרח לעשות בגדים לכסות את גופו ולהשיג מחיה להשקט רעבוננו, וטרם שהשיג לחם היה לו לחרוש את האדמה בידיו ממש ולזרוע ולקצור ולטחון ולאפות, ובטרם שהשיג בנגד היה מוכרח לטוות ולארז ולתפור, או לצוד ציד חיה ולפשוט את עורה ולעבדה — במלים אחרים, מה שאנו החיים בתוך החברה משיגים בעבודת יום אחד, באו לידו על ידי ירחי עמל ושנות נדודים — האיזן זה הלכת היותר מעורר את האדם לדעת את חובתו לבני גילו?

תמצא שבלשוננו הקדושה אין שום מלה המתאמת למלה האנגלית „טשאָריטי“ — תחת טשאָריטי שהוראתה חסד חנם, יאמרו בעברית „צדקה“, לאמר שאדם מישראל מחויב להושיט עזרה לעניים בצדק ולא בתורת חסד — ולכן גם כן נמצא הרבה פעמים בתנ"ך שהשם צדק נרדף עם משפטו, כגון: צדק ומשפט מכוון כסאד, וכן: עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעושקי, וכן גם כן קבעו מתקני התפילה בשמונה עשרה: מלך אוהב צדקה ומשפט — לאמר: שהקב"ה אוהב אותה הצדקה הניתנת לא בתור חסד חנם אלא בתור חוב שחייבים לעני על פי דיין — וזהו גם כן הפירוש האמתי של המאמרו⁵ (ב"ב דף י'): צדקה תרומם גוי וחסד לאומים הטאת, צדקה תרומם גוי אלו ישראל, שנאמר ומי כעמד ישראל גוי אחד בארץ, וחסד לאומים הטאת אלו אומות העולם שאינם עושים אלא להתגדל וכו' וכו' — וקשה, מנין לו לבעל המאמר הנ"ל שגוי סתם קאי על ישראל? אדרבא, הלא מצינו הרבה מקומות שמורים ההיפך, כמו, ויתהלכו מגוי אל גוי; לא עשה כן לכל גוי; וכן אנו מברכין בתפילה, שלא עשני גוי! — אבל באמת לא כוון בעל המאמר להוכיח את דבריו ממלת „גוי“, אלא מטבע עם ישראל המשונה בענין זה שינוי גמור מטבע עמים אחרים — טבע עם ישראל היה מעולם לתת צדקה בתור פרעון חוב, וטבע העמים האחרים כשמושיטים עזרה לרל עושים זאת בתור חסד חנם — ואמר בעל המאמר הנ"ל שהצדקה שישראל נותנים פעולתה הוא לרומם את האדם למדרגה רמה אבל החסד שהלאומים עושים הוא הטאת, משום שמשפילים על ידי זה את העני למדרגת מקבל מתנת חנם.

הבה אתן לכם ציור ממהות צדקה ישראלית: — בוויילנא חי לפני ארבעים או חמישים שנה איש עשיר וגדול בתורה הנודע בשמו ר' שמעון שטראַשון. והיה שם גם כן איש יהודי עני בן טובים שהיה נודע בשמו שמעון „ערפינדער“ — למה קראו אותו „ערפינדער“? לפי שכל ימיו העביר את מחו עבודה רבה להמציא שתי המצאות, האחת: שיהיה די לאדם לאכול רק פעם אחת בשבוע, והשנית: שיהיה אפשר להחם את הבית בימות החורף על ידי קרני השמש — מובן מאליו שבא לדי מחשבות אלו על ידי הרעבון והקור שהיו אורחים תמידים בביתו — אבל בין כך ובין כך היה עני מדוכא, ובשקר חג הפסח היה כותב לר' שמעון שטראַסון כדרכים האלה: ידידי ר' שמעון! ייטיב נא לשלוח לי שלשה רוב"כ שאני צריך לימי הפסח, ואחר הפסח אחזיר אותם לכבודו בתורה רבה, ואם דרוש

לכבודו דבר מה שאני אוכל למלאות, אל יבוש לפנות אלי, וכו' — ור' שמעון שהיה נדיב רוח ובעל נפש אצילה, היה גורם באמת שיחשוב שמעון ערפינרער שהוא ר' שמעון שטראסון צריך לו, ולכן היה מחזיר לו תשובה: ידידי ר' שמעון! מכתבך בא אלי באותה עת ועונה שהייתי מוכן לשלוח לקרא לך, כי נחוי אתה לי מאד לעשות את החרוסת ואת המרור ולהוציא את הספרים החוצה כדי ללבלב אותם על ידי הרוח וכו' וכו', מובן מאליו שלא תצטרך עוד ללוות מעות לפסח כי שכר עבודתך יעלה להרבה יותר משלשה ר"כ. ידידך המחכה לביאתך בכליון עינים, שמעון שטראסון. — זוהי צדקה ישראלית שעליה אמרו חז"ל צדקה תרומם גוי.

ובל שיתעשר איזה איש יותר ויותר, כן חובותיו לבני מינו מתרבים יותר לפי הערך, ואם עלה למרום פסגת העושר ונעשה למיליונר, נעשה בעל חוב למיליונים של בני אדם, לפי שאי אפשר להעשות מיליונר בלי עזרת המונים של פועלים העושים מלאכתו.

3.

ובזה יובן מה שאומר הגר"א על מאמר חז"ל (ב"ב דף י'), רב פפא הוה סליק בדרגא אישתמיט כרעיה בעי למיפל, אמר לו רבי חייא, שמא עני בא לידך ולא פרנסתו? וכו'. וקשה, מדוע עלה על לבו של רבי חייא דווקא החטא של שמא עני בא לידך ולא פרנסתו, הלא אפשר שחטא חטא אחר? ואמר הגר"א, שכבר רמז בעל הטעמים על זה החטא, שמצינו בפסוק כי פתוח תפתח את ידך, שהציג בעל הטעמים תחת התיבות „פתוח תפתח" דרגא תביר, רמז שהמעלים עין מן הצדקה סוף שהדרגא (המדרגה) תשבר תחתיו — והגם שדבר גאוני כזה נאה לגאון, עדיין נשאר קשה, מדוע באמת נקצב עונש של „דרגא תביר" למקמצים ידיהם מן הצדקה, הלא אין זה מדה כנגד מדה? — לכן אבוא אני בן בנו של אחי הגר"א (בעל מעלות התורה) ואתרץ את הקושיא הנ"ל באופן שיהיה נראה שהיא מדה כנגד מדה. — כבר העליתי בדברי הקודמים שאין לך אדם שעלה לגדולה בלי עזרת אחרים, וכדרך מליצה אפשר לאמר כי המה היו הדרגא שעל ידיהם עלה לגדולה — והשכל מחייב שמי שבונה לו פלטרין מהודר מקפיד גם כן על הדרגא שתהיה מתאמת אל הפלטרין כלו, ולכן בונה אותה גזית ומתארה במחוגה ומיישרה במקצוע, ואם תמצא איש שבונה לו פלטרין בעל קומות שונות, אבל תחת לעשות לו דרגא חזקה ויפה כיאות לו, עושה לו סולם רעוע לעלות לקומותיו העליונים האם לא זכה בחלקו אם בפעם הראשונה שיעלה בו יפול ממנו וישבור את רגליו? — כן הרבר שאנחנו עוסקים בו; הפועלים העובדים בבית החרושת הם הם המדרגה שעל ידיה עולה העשיר לגדולה, ואם אחר שעלה לגדולה הוא עוזב את פועליו לגווע ברעב ובחוסר כל, הרי הוא כבונה פלטרין ואיננו מחזק את מדרגתו, ואם תראה שסוף העשיר הנ"ל עדי אובר תדע שזכה בחלקו.

ואם יאמר איזה עשיר לנפשו: מאי איכפת לי באמת אם תשבר הדרגא שעליתי עליה, הלא אין אני צריך לה עוד? ידע שטעה בחשבונו. —

בלעדי העניים אין שומתועלת כלל בעושר, כי הלא המה המחנות העומדים הכן לשרתהו, ואם תשער בנפשך שיבא יום ולא יהיו עוד המחנות האלה במציאות, אז יוכל וואנדרעבילט ואסטאר להשליך את כל כספו וזהבו לנהר, כי מה יועילו לו אלו אם יוכרח הוא בעצמו להשחיר את מעליו ומרת וונדרבילט תצטרך לנקות בכבודה ובעצמה את רצפת הבית ולבשל ולהלביש את הילדים כשאר נשי בני העניים, ומה בצע בעושר שאין בו כח לקנות מנוחה ושמחה? — לכן יזהרו העשירים שלא לשבור את הדרגא. — ואולי זהו כוונת הכתוב באמרו: כי לא יחדל אביון מקרב הארץ על כן אנכי מצווך לאמר פתוח תפתח את ירך לאחיד וגו' — וקשה, אם הכתוב מבטיח כי בין כך ובין כך לא יחדל אביון מקרב הארץ, הלא בזה הוא נותן יד לפושעים לקפוץ את ידיהם לגמרי מן הצדקה, כי יאמר למה אפזר את ממוני ללא הועיל, הלא בין כך ובין כך לא יחדל אביון מקרב הארץ! אלא כוונת הכתוב לאמר לעשיר, כי יראה למען טובת עצמו שלא יחדל אביון מקרב הארץ („כי“ זה ביאורו למען) כמו שביארנו, שאם באמת יחדל אביון מקרב הארץ אז אוי ואבוי יהיה לעשירים שלא יוכלו להנות מעשרם. — ופירוש הכתוב כך הוא: אם תרצה שלא יחדל אביון מקרב הארץ, אנכי מצווך לאמר פתוך תפתח את ירך.

כאשר תתבונן על כל מה שאמרנו, תמצא דבר טוב אפילו בה„חרם“ האיום שהשתמשו בו לפעמים בימים קדמונים הן במחנה ישראל והן במחנה העמים אשר לא מבני ישראל — ולפעמים היה המנודה אחד מאדירי ארץ, ובכל זאת כמעט שהטילו עליו את החרם פשוטו כפי רעיו וחבריו, עבדיו ומשרתיו, ואפילו אשתו ובניו — והעובדא הזאת היתה דיה לפתוח את עיני האדירים האלה לראות כי סוף סוף תלויים הם בדת אחרים.

6.

היוצא לנו מכל דברינו, כי יש שתי כתות בנותני צדקה: האחת, והיא כוללת רוב בעלי ההון, לא יתנו צדקה פשוטה בלי כחול ופרכוס, אבל מוכרחים להוציא מהם צדקה לעניים על ידי אמצעים שונים שהנותן לא ירגיש בזה, כגון על ידי בנקטים, קונצרטים, וכדומה. האנשים האלה כשבאים לנשף חשק, אינם באים משום שרוהם מפעמם לעשות הטוב והישר, אלא כדי למלאות את תאוות לבם, כלומר הלב המתאוה מושכם לשם, ולכן השם המתאים היטב לנותני צדקה מכת הזאת, הוא „נדיבי לב“ — נותני צדקה מסוג הזה אינם מביאים כלום, אלא באים בידים ריקנות, ובכל זאת יש מהם ריוח לצדקה. הכת השניה (והיא כוללת מיעוט מן המיעוט) נותנים צדקה פשוטה בלי כל תחבולות והמצאות, לפי שמרגישים את עצמם בעלי חוב לעניים ופורעים את חובם. — בעלי הכת הזאת מביאים את ממונם לצדקה בידיהם, והם הם נדיבי הרוח שבם ישראל יתפאר.

ועתה יובן היטב הפסוק שהצבתי בראש הנאום הלזה. משה רבנו חפץ שיהיה לכל איש ישראל חלק במעשה המשכן, אבל כאשר ידע שיש הרבה אנשים שכטבעם לא הגיעו למדרגת נדיבי הרוח ולא ירצו להביא

נרבה פשוטה, לכן המציא גם הוא בעד אנשים כאלה תחבולות שונות להוציא מהם כסף למעשה המשכן באופן שלא ירנישו בזה — (בוודאי לא ערך לפנייהם נשפי חשק, אבל יש אפשרות שהזמין אותם לשמוע את הלוויים מנצחים בשיר ולשלם שכר כניסה), זהו שאומר הכתוב: ויבאו כל איש אשר נשאו לבו — כלומר, נדיבי הלב לא הביאו כלום לצדקה, אלא שבאו בעצמם, ועל ידי ביאתם נאסף סכום הגון למעשה המשכן — וכל אשר נדבה רוחו אותנו (כלומר נדיבי הרוח) הביאו וגו'.

(לפי שפרשת ויקהל ע"פ רוב באה ביחד עם פרשת שקלים שנהגו להכריז בה על מעות חטים, אפשר להסב את הענין אל הצדקה הנ"ל באופן כזה:)

בין כל המון הצדקות השונות, הצדקה ל"מעות חטים" היא היחידה שלא נהגו עוד לעשות למענה נשפי חשק, וכדומה, ולכן היא הצדקה הענייה ביותר, לפי שאנשי הרוח הנותנים צדקה לעניים בלי כחל ופרכוס מעטים המה. אבל כמדומה לי שכל הקהל הזה אשר לפני היום, עשוי כלו מאנשי רוח כאלה, שאם לא כן לא היו באים לבית הכנסת שאין בו משום הנאת הגוף, ולכן אליכם אישים אקרא וכו'.

חומר לדרוש

פרשת ויקהל

אגדות חז"ל

ויקהל משה את כל עדת בני ישראל, רבותינו בעלי אגדה אומרים, מתחילת התורה ועד סופה אין בה פרשה שנאמר בראשה ויקהל אלא זאת בלבד, אמר הקב"ה, עשה לך קהילות גדולות ודרוש לפנייהם רבבים הלכות שבת, כדי שילמדו ממך דורות הבאים להקהיל קהילות בכל שבת ושבת ולכנסם לבתי מדרשות ללמד ולתורות את בני ישראל דברי תורה, איסור והיתר, כדי שיהא שמו הגדול מתקלם בין בני. מכאן אמרו, משה תיקן להם לישראל שיתיו דורשין בעניניו של יום, הלכות פסח בפסח, הלכות עצרת בעצרת, הלכות חג בחג (ילקוט שמעוני).

וימלא אותו רוח אלהים בחכמה בתבונה ובדעת. רוח אלהים בחכמה, שכבר היתה בו חכמה, ללמדך שאין הקב"ה ממלא חכמה אלא למי שיש בו חכמה כבר. משרונא אחת שאלה את ר' יוסי בר חלפתא, מהו שכתוב יהיב

הכמתא להכימין (דניאל ב') למפשים היה צריך ליתן? אמר לה, בתו! אם יבאו אצלך שנים, אחד עני ואחר עשיר והם צריכים ללוות ממך ממון, לאיזה מהם את מלוה? אמרה לו, לעשיר, אמר לה, ולמה? אמרה לו, שאם יחסר יהיה לו ממון שיפרע, אבל עני אם יאבד מעותי מהיכן יפרע? אמר לה, ישמעו אזניך מה שפוך מדבר. אם היה הקב"ה נותן חכמה למפשין היו יושבין במבואות ממונפות ובכתי מרחצאות והיו מתעסקין בה, ולכן נתנה הקב"ה לחכמים שיהיו יושבים ביישובות זקנים, ובכתי כנסיות ובכתי מדרשות ועוסקי בת. וכן אתה מוצא ביהושע, והושע בן נון מלא רוח חכמה (דברים ל"ג), שכבר האריתו הקב"ה, משל לחנוני פקה, כשאדם מביא אצלו כלי למלאותו הוא מרית בו, ולכלי של יין נותן לתוכו יין, ולכלי של שמן נותן שמן, כך הקב"ה, כשרואה באדם שיש בו רוח חכמה ממלאו חכמה (תנתומא).

ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה וברעת, בשלשה דברים ברא הקב"ה את עולמו, שנאמר, ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה בדעתו נבנה בשלשה דברים הללו, שנאמר, בן אשה אלמנה הוא ממתה נפתלי וגוי וימלא תהומות נבקעו (משלי ג'), ובשלתן עשה בצלאל את המשכן. וכן בית המקדש את החכמה ואת התבונה ואת הדעת (מ"א ז'), וכן לעתיד לבא יבנה בית המקדש בשלשה דברים הללו, שנאמר, בחכמה יבנה בית, ובתבונה יתכונן, וכתוב וברעת חדרים ימלאו — משלי כ"ד (תנתומא).

ויעש בצלאל את הארון. הה"ד תן לחכם ויחכם עוד, זה בצלאל. אתה מוצא בשעה שאמר הקב"ה למשה עשה המשכן, בא ואמר לבצלאל. א"ל, מהו המשכן הזה? א"ל שישרה הקב"ה שכינתו בתוכו ומלמד לישראל תורה, א"ל בצלאל, והיכן התורה ניתנת? א"ל אחר שאנו עושין את המשכן אנו עושין את הארון. א"ל רבינו משה! אין כבודה של תורה בכך, אלא אנו עושין הארון ואח"כ המשכן, לפיכך זכה שיקרא על שמו, שנאמר, ויעש בצלאל את הארון. (שמ"ר, פמ"ט ב').

ליקוטים ממכתר הדרוש

פרשת ויקהל

בזהב בכסף ובנחושת

ויאמר משה אל בני ישראל, ראו קרא ה' בשם בצלאל בן אורי בן תור למטה יתורה, וימלא אותו רוח אלהים בחכמה בתבונה וברעת ובכל מלאכה, ולחשוב מחשבות לעשות בזהב ובכסף ובנחושת וגוי מלא אותם חכמת לב לעשות כל מלאכת חרש וחושב וגוי (ל"ה ל' ל"א, ל"ב ל"ה) הפסוקים הללו שמעתי כי פירש אותם הגאון האמתי וכי מו"ה תיים מוואלאזין נ"ע לאיש כפרי אחד שלא רצה ליתן נדבתו על תשיבת הגדולה. ומעשה שהיה כך הית: בעת שוסד הגאון הנ"ל הישיבה הגדולה דק"ק וואלזין ושלה שלוחים לקצוי ארץ לקבוץ נדבות, וליסד

חברת מחזיקי הישיבה ליתן נדבותיהם בכל שנה ושנה, ראה הגאון הנ"ל בפנקס של אחד ממשולחיו, שאיש כפרי אחד התנדב ליתן על הישיבה בכל שנה המשימים ר"כ, ויתמה הגאון על זה מאד, כי המשימים ר"כ היה בזמן ההוא סך רב מאד, ובפרט כי איש כפרי יעשה זאת, אשר על פי רוב הם אנשים הדיוטיים, ויהי כי הקיפו שנים אחדים ויאמר המשולח אשר סבב בגלילות הכפרי הנ"ל להגאון ר' חיים ז"ל, כי רצונו הוא לקנות לעצמו סוס ועגלה, לבל יצטרך לחכות תמיד על עגלון, כי לפעמים נמשך כמה ימים עד אשר ימצא בע"ג לנסוע למהוו חפצו. ועבור זה תחרבה התוצאה בהנם. ויעש לו הגאון כן ויתן לו כסף מקופת הצדקה ויקן לו המשולח כל אלה, גם לקח לו נער אחד לשרתו. אח"כ אמר המשולח להגאון כי מאד הוא נדרש לחליפות שמלות נכבדות, כי כאשר יבא לבתי הנדיבים מלוכש כאיש נכבד, אז ירבו נדבותיהם כמובן. ויתן לו הגאון גם שאלתו זאת. ויהי כאשר בא המשולח הזה לבית הכפרי הנ"ל, ליקח נדבתו כפעם בפעם, וירא הכפרי את הבגדים הנכבדים ואת נערו המשרתו, וכי יש לו סוס ועגלה בפני עצמו, ויאמר להמשולח כי מעתה לא יתן אף אגורה אחת על הישיבה. וכי הוא תוהא מאד על הראשונות. אשר נתן לו נדבתו הגדולה זה כמה שנים. וכל עמל המשולח והשתדלותו לא הועילו לו מאומה. ויסע המשולח מאתו בידים ריקניות.

ויהי כאשר בא המשולח להגאון הנ"ל ויבקר הגאון את פנקסו והנה לא מצא את נדבת הכפרי הנ"ל וישאל את המשולח אודות זה, ויספר לו המשולח, כי אמר הכפרי שלא יתן עוד על הישיבה אף אגורה אחת וכי תוהא הוא על הראשונות. ויתר להגאון מאד על זה, וביחוד חרת לו על התחרטו עוד על הראשונות. ויצו הגאון להמשולח שכאשר יחפוץ לנסוע בסביבות הכפרי הנ"ל, יודיעהו ויבוא גם הוא אליו, ויסעו שניהם יחד לבית הכפרי הזה. וכן עשה המשולח.

ויהי כאשר באו לבית הכפרי, ויחדד הכפרי לקראת הגאון ר' חיים, ויתן לו מלא חפנים כבוד ויקר. אח"כ שאל אותו הגאון ע"ד מניעת נדבתו על הישיבה. ויען הכפרי להגאון ר' חיים ויאמר, האמת לא אכחיד, כי מאד הנני שמח על ישיבתי הגדולה, וכי תמיד הייתי נותן נדבתי בשמחה רבה, אך כאשר ראיתי את המשולח כי הוא נעשה דשן ושמן וכי הוא לבוש בגדי פאר ויש לו סוס ועגלה לעצמו ונער לשרתו, אשר לכל אלה נדרש הוצאה לא מעטה, ולדברים כאלה און אני רוצה ליתן. ויהי כאשר שמע ר' חיים תשובת הכפרי ויאמר לו, הלמדת מימך גמרא? ויען הכפרי, לא אדוני, וישאל לו עוד, אולי למדת נ"ך? ויען, גם נ"ך לא למדתי. ומה למדת? שאל אותו ר' חיים — ויאמר הכפרי, חומש למדתי, וזה ידעתי היטב. ויצו הגאון לחביא לו חומש, ויביאו לו, ופתח לפניו בסדר ויקהל בפסוקים הנ"ל, ויאמר לו הגאון ר' חיים שמע נא ובין בקשת הבנת הפסוקים האלו.

צייר בנפשך אם יכתוב איש מכתב לגאון נודע ויתארתו בדברים כמו אלה:
 „להגאון הגדול, פטיש החזק עמוד הימיני, צדיק יסוד עולם וגם חיימל טובין“
 האם לא לפחיתות גדולה יחשב לו תואר כזה? כמו כן הדבר בפסוקים שלפנינו.
 דהנה במסכת ברכות (נ"ה ע"א) דרשו על הפסוק „וימלא אותו רוח אלהים בחכמה בתבונה ובדעת“, יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בתן שמים הארץ, וא"כ

איך יתכן לכתוב עליו אח"כ לעשות בכסף ובוזהב ובנחושת וגו'! שהוא רק מלאכת
 חרש וחושב (כעדות הכתוב), הנה הוא דומה ממש כמו שנכתוב על הגאון הרי"מ
 מ"ב אחרי התוארים הנ"ל!

אך ענין וכוונת אחרת נממן פה (אמר הגאון ר' חיים להכפרי הנ"ל), והוא,
 ידוע דבמשכן היו מקומות שונות דהיינו ק"ק, וההיכל, ועזרת כהנים, ועזרת
 ישראל, ועזרת נשים, וכל אחד היה מקודש מחבירו דהיינו ק"ק היה מקודש
 מההיכל וההיכל היה מקודש מעזרת כהנים, ועזרת כהנים מעזרת ישראל, ועזרת
 ישראל היה מקודש מעזרת נשים, וישראל קדושים הם, בודאי כל אחד בקש שיתנו
 נדבתו בק"ק, ומה יכלו לעשות? דזאת היה מן הנמנע, דא"כ מה יהיה עם ההיכל
 והעזרות? לזאת בחר הקב"ה בבצלאל שהיה יודע לצרף אותיות שנבראו בתן
 שמים וארץ, ועל ידי זה היה יודע מחשבתו של כל נודב ונודב ולמה שהיה רואה
 בצלאל שכוונתו היתה רק לשמו יתעלה, היה נותן נדבתו בק"ק, ומי שמכוון גם
 לפניה אחרת, כגון לשם כבוד וכדומה, היה נותן נדבתו בהיכל או בעזרת כהנים.
 ומי שנתן רק לשם כבוד היה נותן נדבתו בעזרת נשים וכדומה. וזה הוא כוונת
 הפסוקים הנ"ל: וימלא אותו רוח אלהים בחכמה בתבונה וברעת וגו', דהיינו
 שהיה יודע לצרף האותיות שנבראו בתן שמים וארץ ולחשוב מחשבות, ועל
 ידי זה היה יודע לחשוב מחשבתה של כל אחד ואחד לעשות בזה
 ובכסף, כלומר שידע להיכן ליתן נדבת כל אחד ואחד, לפי רוממות או פחיתות
 כוונת הנודב.

לכן גם אתה ידידי, אמר הגאון ר' חיים להכפרי הנ"ל, דע שכל אלה נדרש
 להענין הזה, דהיינו שהמשולח ילך בכגדי פאר ושהיה לו נער לשרתו וכל דבר
 שאהה רואה, שעבור זאת יתרכו הנדבות כנ"ל, אך אם כוונתך באמת הוא רק
 לשם שמים, ידוע תדע כי מעותיך יאכלו רק ההוגים בתורת ה' כל היום, ומי
 שנותן גם כן לשם כבוד ואכל אותו רק העגלון, ומי שנותן רק לשם כבוד ואכל
 אותו הסוס או יהיה לתקן העגלה, ובכל זאת גם זה למצוה יחשב, אחרי כי כל
 אלה נצרך להענין כנ"ל, לזאת לא טוב עשית ידידי שנמנעת מליתן נדבתך עבור
 מענתך הנ"ל. (קהלת יצחק).

אונזר דרריש וזהמטה

פון דער נימה

משה אמת ותורתו אמת

(דרוש לפרשת פקודי)

הרב שלום ראבינאוויץ.

1.

די סדרות וואס האנדלען וועגען מעשה המשכן זיינען אין אלגעמיין אן אומגליק פאר דרשנים — וואס קען מען דרשנ'ען אויף די בריהים און אדנים, קרשים און קרסים, יריעות און לולאות? — קומט נאך די תורה און לייגט צו צוויי סדרות ויקהל און פקודי וואס אין זיי ווערט ווידערהאלט די זעלבע טרוקענע און לאנגע געשיכטע פונקט מיט'ן זעלבען לשון!

אין נאך צוויי ערטער געפינען מיר אז די תורה האט ווידערהאלט געוויסע ענינים מיט'ן זעלבען לשון — און דאס זיינען, ערשטענס, די געשיכטע פון אליעזר עבד אברהם, און צווייטענס, די קרבנות פון די נשיאים. צוליעב וועלכען צוועק זיינען דאס דיזע ענינים געשריבען געווארען צוויי מאל מיט'ן זעלבען לשון? אונזערע חכמים האבען אונז דאך געלערענט פארקעהרט, אז די תורה האט גערעדט בלשון קצרה און האט ניט אוועק געשמעלט אפילו א קוצו של יוד לבטלה? האט ניט געקענט שטעהן ביי אליעזר עבד אברהם: ויספר להם אליעזר את כל המוצאות אותו? און ביי די נשיאים האט ניט געקענט שטעהן: ויקריבו כל אחד מן הנשיאים כף אחת מלאה קטורת עשרה זהב משקלה, קערת כסף אחת וכו'?

2.

עס איז די מעטהארע אין די ביזנעס-וועלט אז ווען מען שיקט איבער א וויכטיגע זאך פון איינעם צום אנדערען ניט מען דעם שליה צוויי „סליפס“, איינעם לאזט ער ביי זיך און דעם צווייטעם לאזט ער דעם מקבל אונטערשרייבען און ברענגט עס צוריק צום משלח.

דיזע דריי ענינים וועגען וועלכע מיר האנדלען זיינען אויך פון גרויס וויכטיגקייט, און דעריבער האט די תורה געבראכט צווייערליי באווייזע

אויף זייער ווארהייט און ריכטיגקייט. — די מעשה אליעזר עבד אברהם איז וויכטיג ווייל זי איז דער ווינקעלשטיין פון מהרת האומה. — ווען ניט דיזע צייגנים האָט די וועלט געקענט דענקען, אז באַלד ביי איהר גע- בורט איז דאָס אירישע פּאָלק פּאַרמישט געוואָרען מיט פרעמדע בלוט. — אברהם'ס פּאַמיליע איז געווען די איינציגע צווישען אַ וועלט פון גו'אישע שבטים, און די צוקונפטיגע דורות וואָלטען נאַטירליך געפרעגט מיט וועמען האָט אברהם פּאַרהייראַט זיין איינציגען זוהן? אויב מיט די בנות חת אָדער מיט אַ טאַכטער פון די פּלשתים, טאָ וואָס באַריהמען זיך זיינע אייניקלאַך מיט זייער דינע אונגעמישטע בלוט? סטייטש זייערע עלטערען האָבען זיך דאָך פּאַרמישט מיט זייערע ניט-אירישע שכנים באַלד אין אַנפאַנג פון זייער היסטאָרישען עקזיסטענץ? — דעריבער האָט די תורה געבראַכט צווייערליי עדות אַז יצחק האָט גענומען אַ פרוי פון זיין אייגענע משפּחה; ערשטענס די עדות פון אליעזר עבד אברהם אַז ער האָט געפּאַסט אַזאַ פּלאַן, און צווייטענס די עדות פון לבן און בתואל אַז דער פּלאַן האָט זיך ריכטיג איינגעגעבען.

די קרבנות פון די נשיאים האָבען אויך געדאַרפט האָבען צווייערליי עדות, ווייל דאָ האָט זיך געהאַנדעלט וועגען אַ גרויסע סומע גאָלד, און די וועלט ווייס אַז גאָלד איז אַ געוואָלדיגער נסיון, און משה רבנו האָט גע- וואָלט זיין נקי מה' ומישראל, דעריבער האָט ער פּאַרצייכענט די מתנה פון יעדען נשיא באַזונדער מיט אַלע איהרע איינצעלהייטען, פונקט ווי אַ בוכהאַלטער וואָלט טאָהן ווען הונדערט קאַסטאַמערס ברענגען אַרײַן סחורה אין ווערהויז — הגם יעדער בריינגט די זעלבע סאַרט סחורה מיט די זעלבע צאָל, מאָס און געוויכט, פונדעסוועגען פּאַרצייכענט ער יעדען באַזונדער אויף זיין אייגענעם בלאַט אין לעדזשער — ווי עס איז באַוואוסט צו יעדען וואָס האָט אַ ידיעה אין בוכהאַלטעריע.

3.

די געשיכטע פון מעשה המשכן אין אַלע איהרע איינצעלהייטען, איז נאָך פון פיעל גרעסערע וויכטיגקייט, און דעריבער האָט עס געפּאַדערט אַז זי זאָל באַשטעטיגט ווערען פון צווייערליי עדות.

איך וועל פּרוכירען אייך באַווייזען די וויכטיגקייט פון מעשה המשכן. עס איז אַ באַוואוסטע זאַך אַז יעדע רעליגיאָן איז געגרינדעט אויף נסים, דאָס הייסט אויף געוויסע פּאַסירונגען וועלכע קענען ניט ערקלעהרט ווערען אויף אַ נאַטירליכען אופן — און דער שכל איז טאַקי מחייב אַז מען זאָל פּאַדערען אַ נס אָדער אַ מופת פון רעליגיאָן. — אַז אַ מענש קומט און קליימט אַז ער איז אַ זינגער, און אויב איהר ווילט זיך איבערצייגען, הייסט איהר איהם זינגען; אויב ער קליימט אַז ער איז אַ שרייבער, הייסט איהר איהם שרייבען. — די רעליגיאָן קומט און דערצעהלט אונז אַז עס איז פּאַראַן אַ באַשעפּער וועלכער איז אַ „כל יכול“, ער קען משנה זיין סדרי בראשית, ער איז אַ „רואה ואינו נראה“, ער איז אַ „יודע מחשבות“, ער געהמט

דין וחשבון פון מענטשען נאכ'ן טויט, און ער דער באשעפער אליין איז ניט קיין גוף, ולא ישיגוהו משיגי הגוף! דאס איז א זאך וואס איז געגען דער נאטור, דעריבער איז דער שכל מחייב אז מיר האבען א רעכט צו זאגען צום נביא וואס קומט אין זיין נאמען: ווייז אונז אז דו קענסט טהאן מעשים וואס זיינען געגען דער נאטור וועלען מיר דיר גלויבען!

דעריבער קומט אונזער תורה און דערצעהלט אונז צום אלעם אנפאנג אז נאט האט טאקי געטאן פיעלע מעשים וואס זיינען געגען דער נאטור. ער האט געבראכט א מכול אויף דער וועלט, ער האט איבערגעקעהרט סדום ועמורה, ער האט געשפאלטען דעם ים, ער האט מחיה המתים געווען, א. ו. ו. כדי דורך דיזע סיפורים זאלען מיר קענען גלויבען אז אזוי ווי נאט האט געטאן נסים אין די פארנאנגענע צייט אזוי קען ער טהאן נסים אין די קומענדיגע צייט. (ועל פי זה נובל להביא תפילה, וכל מאמינים, שנוסדה על פי א"ב כפול, ונראה כאלו הפש המחבר ומצא המון מלים על"פ א"ב וצירף אותם זה לזה בלי שום המשך או חיבור טבעי זה לזה, ואם היה מהפך הסדר וכתב, למשל, וכל מאמינים שהוא גואל ממות ופודה משחת הבוחז ובדוק גנזי נסתרות, לא היה שום נפקותא בכוונת התפילה, אבל באמת טעות נמור הוא לחשוב כן. — המחבר רצה להוכיח ולהראות בעליל מדוע אנו מאמינים שהקב"ה יכול לעשות דברים נגד הטבע, ומביא ראיה לזה ממה שעשה ה' בעבר, כלומר, שכן כבר הראה בימי קדם שיכול לעשות דברים המתנגדים אל הטבע — לדוגמא: וכל מאמינים שהוא בוחז כליות (מדוע מאמינים כזאת?) הגואל ממות ופודה משחת, ר"ל שכן הראה בימי קדם בתחית הילדים על ידי אליהו ואלישע שיש בידו היכולת לגאול ממות ולפרות משחת, שהוא בוודאי דבר למעלה מן הטבע ולכן אפשר גם כן שהוא בוחז כליות. — וכן, וכל מאמינים שהוא מלך עולם (מדוע מאמינים כזאת?) הנוהג בחסדו כל דור, כלומר, לפי שאנו יודעים שעל פי טבע הדברים לא היה אפשר לבני אדם להתקיים בעולם כזה שהגדול בולע את הקטן, ואיש זרוע לו הארץ, ואין החזק דואג כלל לחלש, ומ"מ עולם כמנהגו נוהג, וכל אחר משיג את חלקו, ואפילו אלמנות ויתומים וזקנים וחלשים אינם גועים ברעב בראש כל חוצות, וזהו משום שה' נוהג בחסדו כל דור, ומזה יש לנו הוכחה אמתית שהוא מלך עולם, וד"5).

4

די אונטערשטע שורה פון אונזערע רייד איז, אז די נסים פון אמאל וואס ווערען דערצעהלט אין דער תורה זיינען נויטיג אז די וועלט זאל האבען אמונה היינטיגען טאג.

אבער דער אומגליק איז, אידען זיינען „מקטני אמונה“. ווען איהר דער צעהלט א אידען א געוויסע פאסירונג, וועט זיין זיין ערשטע פראגע „ווער ווייס אויב דאס איז אמת? געהט שוין געהט, עס קען ניט זיין! דיזען סקעפטישען נאטור האבען זיי גע'ירש'נט פון זייערע עלטערן און אור עלטערן. געפינען מיר ניט ביים דור המדבר: „וילונז“, „ויתאוננו“, „וינסו

את ה'?, א. ז. ו. ? איז ניט די גמרא פול מיט „מנלן?“, „מניו?“, „אפכא מסתברא?“

באמת איז דיוע אידישע טבע צו פרעגען קשיות און צו צווייפלען געווען פון גרויס נוצען פאר אונזער פאלק. טויזענדע יאהרען האבען אונז זערע עלטערן געוואוינט צווישען גוים וועלכע האבען געגלויבט אין אלערליי דומהייטען, צום ביישפיעל: אז א גאט איז בעל מטופל מיט א ווייב און קינדער; אז דער וואס ריהרט זיך אן אין די ביינער פון די „הייליגע“, ווערט ניצול פון אלערליי קראנקהייטען; אז די קיבלארד וואס די גלחים גיבען עמען צו זייערע צאן קדשים ווערען פארוואנדעלט אין זייערע מיילער צו פלייש און בלוט פון נוצרי; אז דער הייליגער פאטריק האט מלחמה געהאלטען מיט א דראגאן און איהם געטויטעט, און די הייליגע מארושא האט פארוואנדעלט א קופע שטיינער אין לעבלארד ברויט, א. ז. ו. — און אזוי ווי די אידען פון יענע צייטען זיינען גאנץ אפט געצוואונגען געווארען צו געהן אין די קירכען הערען די רשות פון די גלחים, איז גאנץ נויטהיג געווען זיי זאלען האבען א געגענדיגט, א מין „אנטיטאקסין“ געגען דיוע דומהייטען — אזא סארט אנטיטאקסין האבען זיי געהאט; דאס איז געווען זייער אלטער נאטור צו צווייפלען און צו פרעגען קשיות וועלכע האט ניט צוגעלאזען אז דיוער בארג דומהייטען זאל זיך צו זיי צוקלעפען.

איז אבער די צרה אז די זעלבע מדה האט אויך געהאט איהר ווירקונג אז די אידעלאך זאלען ניט גלויבען זייערע אייגענע נביאים און חכמים און זקנים — דאס איז פילייכט די מיינונג פון דעם נביא'עס ווערטער: „אם לא תאמינו כי לא תאמנו“ — דאס וואס איהר גלויבט ניט די נביאים קומט דערפון וואס גאט האט אין אייך איינגעפלאנצט די מדה פון אונגלויבען, כדי איהר זאלט ניט גלויבען די דומהייטען פון די פעלקער. (ומלת „תאמנו“ היא מלשון „אמון פדגונ“, כלומר כדי שלא תאמנו על דרכי הגוים).

אלזא ווען גאט האט באפוילען צו בויען א מקדש אין וועלכען עס האבען זיך שטענדיג באוויזען „עשרה נסים“ (און די נסים זיינען נויטהיג געווען פאר די אמונה, ווי עס איז אויבען באוויזען) האט זיך גלייך גע- שטעלט די פראגע וואס טהוט מען מיט די אידישע קלוגע קעפלאך וואס וועלען זאגען אז דאס וואס דער רעגען האט ניט פארלאשען דעם פייער וואס האט שטענדיג געברענט אויפ'ן מזבח איז די אורזאכע דערפון געווען ווייל משה רבנו האט שוין געוואוסט ווי אזוי צו מאכען עלעקטרישע „אינקאנדעסענט“ ליכט, וואס קיין רעגנא האט ניט בכח דאס צו פאר- לעשען (ווי מיר זעהען אז די עלעקטרישע לאמפען וואס ברענען אויף די גאסען ווערען ניט פארלאשען פון רעגען); דאס וואס די אורים ותומים האבען געענטפערט פראגען, איז געווען דורך אן עלעקטרישען סיגנאל סיסטעם, א. ז. ו. — אזוי ווי עס איז טאקי ידוע אז אין די געשיכטע און רוימישע טעמפלען פון פארצייטען האט האט מען אויך געזעהן דיוע סארטען וואונדער, און זיי האבען אויך געהאט אז „אראקעל“ וואס האט געענטפערט פראגען, און זיי האבען דאס טאקי געטהאן מיט די הילפע פון וויסענשאפט-

ליכע מיטלען, ווי די היינטיגע נאטור־פארשער האבען טאקי פעסטגעשטעלט דורך זייערע אויסגראבונגען אונטער די פונדאמענטען פון יענע טעמפלען. האלטענדיג דאס אלעס אין זינען קען מען שוין גוט פארשטעהן, אז די תורה איז געווען באזארגט אז אידעלאד זאלען ניט זאגען דאס זעלבע אויף די נסים וואס זיינען געטאן געווארען אין בית המקדש, און דעריבער האט זי אָנגענומען עקסטרא מעטאדען ווי אזוי דער משכן זאל געבויט ווערען.

ערשטענס: ויקחו לי תרומה, דאס פאלק זעלבסט זאל נעהמען און ברענגען די מאטעריאלען וועלכע זיינען נויטהייג צו מעשה המשכן, ניט משה זאל ארויפלייגען א געלד־טעקס און מיט דעם געלד זאל ער אליין קויפען די מאטעריאל — כדי מען זאל איהם ניט קענען חושד זיין אז ער האט געקויפט געוויסע שטאפען וואס זיינען נויטהייג צו פראדוצירען וויסענשאפטליכע אונטעראירדישע מאשינעריי.

און וואס זאל די מאטעריאל זיין? זהב וכסף ונחשת ונז, נאלד, זילבער, קופער, פלעזן פון טהירע און געוועבטע פארהענגע, אלץ אזעלכע שטאפען מיט וועלכע מען קען קיין קונצען ניט מאכען.

און ווי זאל דער משכן געבויט ווערען? געפינען מיר אין דער תורה דייטליך אויסגעשריבען יעדע איינצעלהייט און יעדע מאס פון יעדען טהייל פון בנין און פון די כלים וואס האבען זיך געפונען דארטען, כדי דאס גאנצע פאלק זאל קענען אונטערוועקען יעדען פארבארגענעם ווינקעל און זיך איבער־ציגען אז דארטען געפינט זיך ניט קיינע באהאלטענע מאשינעריי.

און ווער זאל בויען דעם משכן? — ביי די פארצייטיגע עגיפטיאנער אדער גריכען אדער רוימער אז מען האט געוואלט בויען א טעמפל האט זיך קיינער פון פאלק ניט געטראט צוריהרען דאצו; געזאגט האבען די פריסטער, אז דאס איז נויטהייג כדי דאס פאלק זאל דעם בנין ניט מטמא זיין, אבער דער אמת איז געווען אז די פריסטער האבען שוין דאמאלסט געוואוסט פון די וויסענשאפט און זיי האבען געוואלט האבען די געלעגענהייט אייני צוריקטען אונטעראירדישע דראמען און באהאלטען די כעמישע שטאפען וועלכע זיינען געווען נויטהייג צו פראדוצירען די מופתים וואס זיי האבען געוויזען זייערע נאכפאלגער — כדי דער זעלבער חשד זאל אויך ניט פאלען אויף די נסים וואס דאס פאלק האט געזעהן אין משכן האט די תורה אנגע־זאגט: וכל הכנס לב בבכס יבאו ויעשו — אלע קינסטלער און בוימיסטער וואס געפינען זיך צווישען אייך זאלען אליין קומען — אהן ערלויבניש — און טהאן די בוי־ארבייט פון משכן.

און ווער זאל זיין דער ארכיטעקט פון משכן? ניט משה אדער אהרן, נאר א געוויסער בצלאל בן אורי בן חור, וועלכער איז אפילו ניט געווען קיין ווייטער קרוב צו משה ואהרן, ווייל ער איז גאר געווען פון מטה יהודה, און זיין אסיסטענט זאל זיין א געוויסער אהליאב בן אחיסמך למטה דן, ווייטער פון אן אנדער שטב — כדי מען זאל ניט זאגען אז בצלאל און אהליאב

האָבען געהאַט אַ פאַרבינדונג אָדער אַ פאַרשטענדעניס צווישען זיך אַרייַן צוכווען געוויסע מאַשינעריי אין משכן.

און דער משכן זאָל ניט זיין אַ מאַססיווע געביידע פון ציגעל אָדער פון שטיינער וואָס זאָל שטעהן יאָהרען־לאַנג אויף איין פּלאַץ, נאָר עס זאָל זיין געמאַכט פון ברעטער וועלכע ווערען צוזאַמענגעשטעלט מיט רינגלען אויף אַזאַ אָרט אַז מען קען זיי לייכט פאַנאָדערנעהמען — און מען האָט זיי טאַקי אלע ווילע פאַנאָדערנענומען און געטראָגען פון פּלאַץ צו פּלאַץ צו באַווייזען אַז עס געפינען זיך ניט אונטערן משכן קיינע אונטעראַירדישע דראַמען א. ז. וו.

5.

דאָס איז אַלץ נוט און פיין, אָבער טאַמער וועלען קומען שפעטער חכמים און זאָגען: דער פּלאַץ איז טאַקי געווען עהרליך גענוג, אָבער ווער ווייס אויב דיזער פּלאַץ איז טאַקע דורכגעפיהרט געוואָרען אין פּראַקטיק?

דעריבער האָט די תורה אָנגענומען די זעלבע מעטהאָדע וואָס ווערט געפּראַקטיצירט אין די ביזנעס־וועלט — נעמליך, זי האָט געגעבען אַ דאַפּעלע צייגנים. — פריהער האָט זי געשריבען איין דאַקומענט וואו דער גאַנצער פּלאַץ ווערט אַרויסגעזאָגט ביי גאָט מיט אַלע איינצעלהייטען, דאָס זיינען די סדרות תרומת תצוה, און נאכהער אַ צווייטער דאַקומענט, וואָס איז באַשטעטיגט פון דעם גאַנצען פּאַלק אַז דיזער פּלאַץ איז ריכטיג דורכגעפיהרט געוואָרען, דאָס זיינען די סדרות ויקהל ופקודי — אין די ערשטע סדרות געפינט איהר: קחו מאתכם תרומה לה' וגו' כל נדיב לב יביאה, און נאכהער אין ויקהל פקודי: ויבאו כל איש אשר נשאו לבו וגו' וכל אשה חכמת לב בידיה טוו וגו'. (באַמערקט די ווערטער בידיה טוו, זיי האָבען געשפונען מיט די אייגענע הענד, אַלזאַ האָט ניט געקענט זיין קיינע עלעקטרישע דראַמען איינגעוועכט). ויבאו כל החכמים איש איש ממלאכתו (באַמערקט דעם לשון: יעדער איז געקומען פון זיין אַרבייט, אַהן באַשטע־לונגען און אַהן אַפּפּאַינטמענטס), ויקחו מלפני משה את כל התרומה וגו' (זיי האָבען ניט גענומען קיין אַנדערע מאַטעריאַלען נאָר דיזע וואָס דאָס פּאַלק האָט געבראַכט צו משה'ן).

דאָס איז די אמת'ע ערקלעהרונג וואָרום די תורה האָט אַזוי פיעל מאַריך געווען מיט די מעשה המשכן און וואָרום זי האָט דאָס ווידערהאַלט צוויי מאָהל. — דאָס איז געמיינט געוואָרען צו באַווייזען, אַז די מעשה המשכן איז ניט געווען די אַרבייט פון קונצען־מאַכער נאָר מעשה ה', כדי אפילו אַ פּאַלק פון קטני אמונה זאָל מוזען גלויבען אַז משה אמת ותורתו אמת!

חומר לדרוש

פרשת פקודי

אגדות חז"ל

אלה פקודי המשכן. ולמה עשה עמהם חשבון, הלא הקב"ה מאמינו? אלא ששמע משה ישראל מדברים מאחריו, שנאמר, וחביטו אחרי משה (שמות ל"ג), ומה היו אומרים? ר' תיבא אמר, ראת צוואר! ראת שוקים! אוכל משל יתודים ושותה משל יתודים וכל מה שיש לו מן היתודים, וחברו משיבו, אדם ששלט על מלאכת המשכן אין אתה מבקש שיהא עשיר? כיון ששמע משה כך, אמר להם, חייכם משהמשכן נגמר אני עושה עמכם חשבון, הת"ד אלה פקודי המשכן. (תנחומא רש"ב).

ותכל כל עבודת משכן אהל מועד, היה רבי נחמיה אומר, אהל מועד שעשה משה במדבר כנגד מעשה בראשית, וריעות כנגד שמים וארץ, כיון וכנו כנגד המים, מזבח העולה כנגד כל הבהמות, מזבח הקטורת כנגד כל הבשמים, מזבח כנגד חמה ולבנה, שבעה נרותיה כנגד שבעה כוכבי לכת המשמשים את העולם. (ילקוט שמעוני תי"ט).

ביום החודש הראשון באחד לחודש הקים את משכן אהל מועד, אימתי נאמר לו למשה לעשות את המשכן ביום הכפורים וכו', לכמה חדשים נגמרה מלאכת המשכן? ר' שמעון בן נחמן אומר לשלשה חדשים נגמרה המלאכה, תשרי, מרחשון וכסלו, והיה מונח מפורק מבת, שבט ואדר, והעמידוהו באחד בניסן. ר' חנינא אומר באחד באדר נגמרה מלאכת המשכן, לפי שהמלאכה שנעשית בקיץ ביום אחד נעשית בחורף בשני ימים, ולמה לא הקים משה את המשכן מיד לאחר שגמרו? שחשב הקב"ה לערב שמהת המשכן בשמחת היום שנולד בו יצחק אבינו וכו', והיו הליצנים והמיפשיין מרננין אחריו ואומרים, מדוע לא הקים את המשכן מיד? ולא היו יודעין מחשבותיו של הקב"ה וכו', וע"ז אמר דוד מה גדלו מעשיך ה' מאד עמקו מחשבותיך, איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת. ולא היו בצלאל ואהליאב ושאר החכמים יכולים להקימו, למה? כדי שיבא משה ויטול את שלו, לפ שהיה משה מצטער שלא עשה בו כלום, לפיכך ויקם משה את המשכן. (תנחומא).

ויברך אותם משה, מה היא הברכה שברכך? אמר להם יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם! ר"מ אומר כך ברכך: ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם וגו'. אמר להם, כשם שנתעסקתם במלאכת המשכן ושרתה השכינה במעשה

ידיכם, כן תזכו ותבנו לפניו בית הבחירה ותשרה שכינה במעשה ידיכם. והם ענו, ויהי נועם ה' אלהנו עלינו וגו'. (ילקוט שמעוני תי"ח).

ובצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה עשה את כל אשר צוה ה' את משה, אשר צוה אותו אין כתיב כאן אלא כל אשר צוה ה' את משה, אפילו דברים שלא אמר לו רבו הסכימות דעתו למה שנאמר למשה מסיני, כי משה צוה לבצלאל לעשות תחילה כלים ואח"כ משכן, א"ל בצלאל, מנהג העולם לבנות תחילה בית ואח"כ משים כלים בתוכו, א"ל כך שמעתי מפיו הקב"ה, א"ל משה, בצל אלהים היות, כי בוודאי כך צוה לי הקב"ה וכן עשה המשכן תחילת ואח"כ עשה כלים (רש"י, ובמסכת ברכות בסופו איחא מאמר זה בשינוי קצת).

ליקוטים ממכתר הדרוש

פרשת פקודי

המשכן מרכז רוחני

„עד שלא הוקם המשכן היה באמת עולמנו רותת, רוע ונומה לנפול, סכנת היתה צפויה לישראל להתפוצץ לרסיסים, שבט שבט יפנה אל „עגלו“, אל זהבו וכספו, אל רקודיו ומחולותיו, ולאומה העברית לא תהיה כל תקומה; בא המשכן ונתן שאיפה אחת ללב, נטע דעה אחת בכלם, הרים דגל אחד לכל וקבץ סביבו ואחד אליו את כל בני האומה, הוא לא הסיר את השאיפות הפרטיות של השבטים, לא בטל את חזון נפשם של היחידים, אבל השפיע עליהם לשמור על צרכי האומה בכלל ולקשר את שאיפותיהם המה, עם המרכז הכללי של האומה, וכאשר „הלך משה והרכין אזנו במשכן, שמע כי ידבר שלום אל עמו“ (מד"ר).

והקרבת ששאי השבטים הקריבו בתנוכת המשכן כבר הראו על הכת האחדותי הזו שנמצא בו! — כל אחד הקריב את קרבנו „לפי דעתו“, לפי שאיפותיו של שבטו „ע"פ המסורת שהיתה ביד כל שבט ושבט, כל מה שארע לו עד ימות המשיח“, בכל זאת הקריבו כולם קרבן אחד במקום אחד והכתוב „תעלה עליהם כאילו הקריבו כולם ביום הראשון“, ר"ל בזמן אחד!

שבט יהודה שהתנשא למלך „התחיל נחשון והקריב על סדר המלוכה“, כלומר, הוא חשב להגיע על ידי המשכן, על ידי המרכז הדתי, לידי יסוד ממלכת יהודת.

שבט יששכר „שאהבו את התורה יותר מכל השבטים“... „בא נשיאו והקריב על שם התורה“, כלומר, הוא התכוון במרכז הדתי להפיץ על ידו את התורה בין העם וגם בין העמים האחרים, וזוהו, „כנגד הגרים שעתידים להתגורר“...

שבט זבולון שהיה עוסק בפרקמטיא... „והרחיב ידו לפזר ממנו ליששכר כדי שלא יצטרך לפרנסתו ולא יתבטל מלעסוק בתורה“, „בא נשיאו ותקריב קרבנו על השותפות“, למען יצא כספו באמת על החזקת התורה...

ראובין... שנכשל באיזה דבר... הקריב נשיאו את קרבנו על „התשובה והצלחה“, כלומר, שהמרכז הרוחני ומשוך אחריו את אלה שתעו או מעו בדרכם...

שמעון ראה במשכן כח מוסרי גדול כשהוא לעצמו, אצלו לא שמש בתור אמצעי להנהגת סדרי מלוכה, להפצת התורה ולהחזקתה, לתשובה והצלחה, וכדומה — לו היה המשכן דבר חשוב בפני עצמו. בקיומו בלבד הוא כבר מטהר את העם, ובא נשיאו והקריב קרבנו על „סדר מעשה המשכן“.

שבט גד שהיה החלוקי, „לעזור לאחיו לירש את הארץ וסייע להם עד שנכבשח הארץ ונחלקה לכולם“, וגבורתו זו שאב מתולדות עמו מיציאת מצרים... בא נשיאו והקריב על „סדר יציאת מצרים“, כלומר, המרכזי וטע בלבנות כולם את התשוקה לחופש, את הרצון החזק לרשת את ארצו.

אפרים ומנשה השבטים הצעירים בישראל, הקריבו „על שם יעקב“, כלומר, על שם הגזע היחידי שממנו צמחו הענפים וענפי הענפים, כי יזכירוהו כולם תמיד ואז ירגישו תמיד כי עם אחד הנם, וכשם שהירדן שחלק את מנשה לחצאין, מחצית השבט מעבר הירדן מזה ומחציתו מעבר הירדן מזה לא הפריד בכ"ז בין הדבקים וכלם נחשבו תמיד בעיני עצמם ובעיני אחרים לשבט אחד, כן כל מרחק רב וכל ים גדול לא יפרד בין בני יעקב, ותמיד יחשבו בעיני עצמם ובעיני אחרים לעם אחד, בן אב אחד — לעם ישראל!

בנימין, שבית המקדש ובירת הממשלה היתה בחלקו ונחרבו... ואמו רחל עדיין מככה על בניה... בא נשיאו והקריב על הסדר הזה: יבא המרכז וישפיע על האומות בישראל, ותלבה האם את זיקי-התקות העמומים בלבנות הבנים, ויתלקחו לשלחבת מאירת, ויאירו למו את דרכם בגלות!

דן הקריב על „הגבורה“, על גבורת קרושת כזו של שמשון, שמקורת ברוח ה', ותכלית הצלת העם!

אשר הקריב „על שם הבחירת שבתר הקב"ה בישראל מכל האומות“, זו היא ה„לאומיות“, כלומר, התכונות המיוחדות לישראל אשר בהן הם נבדלים מכל העמים... ובמקום המרכז תבלטנה יותר התכונות הלאומיות האלה, ותאחדנה יותר את בני העם... ויוציאו את כל כשרונותיהם לאור לטוב להם ולתועלת כל העולם.

נפתלי הקריב על שם „הזריזות“, „שתוא הית זריז במשלחתו“ (נפתלי אילת שלוחה), והמרכז צריך להקפיד ביחוד על הזריזות, שכל אחד ואחד ימלא את חובתו לעמו בזריזות יתרה...

כח הקריב כל אחד ואחד „לפי דעתו“, לפי שאיפותיו של שבטו, בכל זאת הקריבו כלם קרבן אחד במקום אחד... ולאחדות עממית זו הביא המשכן!

כל מי שמביט בעינים פקוחות אל עולמנו הפנימי הוא מכיר מיד כי הוא „רותת ורועד וגושה לנפול“. העם נחלק לכתות, למפלגות ולמעמדים; זרמים שונים

ושאיפות שונות מתפשטים ומוצאים מקום בתוכנו. כל זה הוא מחזה טבעי, ואדרכא הוא מעיד כי עמנו הוא עם חי, מושפע מן החיים שסביבותיו ומשפיע עליהם, והמחזה הזה עוד יכול לתת תקות בלבנו לימים יותר טובים; אבל במת דברים אמורים, אם יש לעם הזה גם דבק המדבק אותו, אם יש בסיס אחד תחת רגליו ושאיפה אחת בלב... אבל בלי בסיס אחד משותף לכל וכלי שאיפה אחת משותפת לכולם, עולמנו באמת רותת ועתיד להתפוצץ לרסיסים!

בסיס כזה הוא הלאומיות ושאיפה כזו היא הציוניות, כל אחד ואחד יכול לגשת אליה „לפי דעתו“ ולפי שאיפותיה של מפלגתו, זה יראה בה „סדרי מלוכה“, וזה הפצת התורה והחזקתה, זה מוצא בה השבת בניס אל אבות והצלת אחים, וזה — „מרכז רוחני ומוסרי“, זה יקריב קרבנו על מזבחה בתור „חלוץ“ העובר לפני העם לרשת את ארצו, וזה אוהז בה רק מפני „אחדות הגזע“, זה מוצא בה „גבורה קדושה“, וזה רק „רחמנות האם על בניה“, זה רואה בה תמציתה של הלאומיות, וזה — הבטחת האבות, אך כלם יעבדו את העבודה הכללית, את העבודה המשותפת לכל, כלם יעבדו במקום אחד, בארץ אבותינו, כלם ידעו כי אומה אחת הננו... אם בשאיפה זו ובעבודה זו נתאחד כולנו, ונהיה כלנו „זרזים במשלחתנו“, אז יתבסס באמת עולמנו הפנימי ויהיה לנו די כח לבסס גם את עולמנו החיצוני — בארץ אבותינו. „וכשיבנת הקב“ת את ירושלים הוא מחזור לתוכה את כל השמחת“ (שמ"ר), שמחת לישראל ושמחת לכל העולם כלו! (דרושים ותומר לדרוש, ניסענבוים, פ' פקודי, ובקיצור לשון).

אונזר הדרוש וההטפה

פון דער בימה

הנדרים בארץ פרם

(דרוש לפרשת זכור או לפורים)

הרב שלום ראבינאוויץ.

צוויי שווערע קשיות קען מען פרעגען אויף די נעשיכטע פון מרדכי ואסתר ווי זי ווערט ערצהלמט אין מגילת אסתר:

1. ווארום האָבען די פאַרצייטיקע היסטאָריקער ניט דערמאָנט אַ וואָרט וועגען דיזע וויכטיגע פאַסירונג? מען ווייס אפילו ניט זיכער אין וועלכער צייט דאָס האָט פאַסירט.

2. ווארום האָבען זיך די אידען פון פרם ניט געווענדעט צו זייערע ברודער אין ארץ ישראל נאָך הילפע אין זייער שרעקליכע נויט, האבען זיי דען ניט געוואוסט דעם אידישען נאטור פון אייביג אָן אַז זיי לאָזען ניט פאַלען איינער דעם אַנדערען אין אַן עת־צרה?

1.

צו פאַרענטפערען די אויבען־דערמאָנטע קשיות מוז איד איד מקדים זיין אַ וואָרט וועגען די טראַגעדיע פון אידישע אַריסטאָקראַטען און אַסימילאַטאָרען.

איהר וועט געוויס פרעגען: וואָס פאַר אַ טראַגעדיע איז דאָס מיט אידישע אַריסטאָקראַטען וועלכע זיינען דאָס רוב רייכע לייט? אַ טראַגעדיע איז מיט אַרימע לייט וואָס מאַכען נעכאָד קיין לעבען ניט.

אַלזאָ מוז איד איד זאָגען אַז דיזען מאַל מאַכט איהר אַ טעות — אין אידישען לאַגער איז דוקא אַ רחמנות אויף די אַריסטאָקראַטען, וועלכע אין אַלע אַנדערע הינזיכטען קענען זיי אויספיהרען וואָס זייער האַרץ גלוסט, נאָר ווען זיי ווילען גרייכען דעם העכסטען וואונש פון זייער האַרצען, נעמליך,

צו ווערען נאָהענטע מחותנים מיט זייערע קריסטליכע שכנים, זאָגט מען צו זיי: אַ איר ביזטו, געה ווייטער געה!

די אידישע אַריסטאָקראַטען זיינען אימער געווען אין דער מיינונג אַז דער גאַנצער אַנטיסעמיטיזם איז געציעלט געגען די פרומע אידען מיט די לאַנגע בערר, וועלכע עסען ניט מיט גוים אויף איין טיש, און קיין פראַגע ניט אַז זיי זיינען זיך ניט מתחתן מיט זיי, — אָבער ווען אלע אידען וואָלטען געווען ווי זיי — די אַריסטאָקראַטען — דענקען זיי אַז די גוים וואָלטען זיי צוגענומען אין זייער געזעלשאַפט מיט אויסגעשפּרייטע ארעמס, און וואָלטען געזאָגט: אַחינו אַתה! אַחינו אַתה!

אָבער זיי מאַכען נעבאָד אַ גרויסען טעות. — די אַנטיסעמיטען זיינען אַזוי ווי די יאָכט הינט. — די יאָכט הינט האַבען דעם גרעסטען אַפעמיט צו די גרויסע בערען און וועלף, נאָר אויב זיי געפינען ניט קיין גרויסע חיה איז אויך רעכט אַ רעביט אַדער אַ האַז. אָבער קוים דערשמעקען זיי אַ גרויסע חיה, לאַזען זיי באַלד אַב די קליינע באַשעפעניש און גיבען זיך אַ לאַז צו די גרויסע. — פונקט דעם זעלבען נאַטור האַבען די אַנטיסעמיטען — ווען זיי לאַזען זיך אַוועק אויף זייער מערדערישען יאָכט וואָס זיינען באַקאַנט אונטערן נאָמען „פאַגראַמען“, אַדער „עקצעסען“, זיינען זיי איבער-הויפט אויסען צו פאַרניכטען טאַקי אָט די גרויסע בערען, די אידישע מאַנאַטען און אַריסטאָקראַטען, נאָר ווען זיי געפינען צו זייער גרויס-באַדויערען אַז צו די אידישע אַריסטאָקראַטען קען מען ניט צוקומען, — זייערע פאַלאַצען זיינען אַרומגערינגעלט מיט גערונגענע וועכטער אַדער מיט גוט-באַצאָהלטע סאַלדאַטען א. ז. וו., דאַן גיבען זיי זיך אַ לאַז צום אַרימען קוואַרטאַל און באַנוגענען זיך מיט רייסען בערר פון אַרימע אידען.

אָט דאָס איז די טראַגעדיע פון אונזערע אַריסטאָקראַטען, ווען זיי געפינען אויס אַז די אַנטיסעמיטען מיינען טאַקי זיי און איבערהויפט זיי...

2.

איך וועל אייך געבען אייניגע היסטאָרישע ביישפּיעלע. די גרעסטע טראַגעדיע פון אונזער היסטאָריע איז געווען דער לעבען פון היינריך היינע. היינע איז געווען דער גרעסטער פּאָעט וואָס דייטש-לאַנד האָט אַרויסגעגעבען אין לעצטען יאָהרהונדערט, אָבער אַזוי גרויס ווי זיין געני איז געווען, אַזוי קליין איז געווען זיין אידישקייט, און דעריבער ווי נאָר ער האָט דערפיהלט אַז צוליעב זיין אידישקייט קען ער ניט שטיי-גען צו די הויכע מדרגה וואָס זיין טאַלאַנט פאַרדיענט, האָט ער אַרונטער-געוואָרפען די אידישע אמונה פון זיך אַזוי ווי איינער וואַרפט אַרונטער אַז אַלְטען בגד, און האָט אַנגענומען דעם פּראַטעסטאַנטישען גלויבען. יעצט, האָט ער געטראַכט, וועט מיר שוין דייטשלאַנד אנערקענען און מיר געבען דעם כבוד וואָס איר פאַרדיען — אָבער אַ נעכטיגער טאַג! ניט נאָר האַבען איהם די דייטשען ניט ערהויבען צו אַ הויכע מדרגה, נאָר זיי האַבען

איהם וואס ווייטער אלץ מעהר גערודפ'ט מיט ביטערען האס. ווען ער האט שוין מעהר ניט געקענט איבערטראגען זייערע רדיפות, איז ער אנטלאפען נאך פראנקרייך, טראכטענדיג די דייטשען זיינען אייפערזיכטיג אויף מיר, אבער די פראנצויזען וועלכע זיינען אומפארטייאיש וועלען געוויס אנהער ערקענען מיין קונסט און מיר געבען דעם כבוד וואס איך פארדיען. אבער ער האט באַלד אויסגעפונען אז די פראנצויזען זיינען ניט בעסער צו איהם ווי די דייטשען. — פון ערגערניש איז ער קראנק געווארען, אבער קיינער האט זיך ניט געקומערט וועגען איהם. — צעהן יאהר איז ער געלעגען צו בעט, און קראנקערהייט האט ער געשריבען זיינע פאעטישע פערלען וועלכע די וועלט האט אויפגעכאפט מיט נייגעריגקייט ווי א דורשטיגער כאפט זיך צו קוואליטאטער — אבער דער פאעט אליין איז געלעגען אויף זיין קראנקען־בעט אַרים און פארלאזען. — ווען ער איז געשטארבען איז זיין קבר געבליבען יאהרען לאנג אהן א מצבה. — שוין איבער הונדערט יאהר נאך זיין טויט און די אַנטיסעמיטישע דייטשען האבען נאך ניט פארגעסען אז ער איז געבאָרען א איד. — טאָמער האָבען זיך געפונען אַ הויפּען פאַרעהרער און האָבען געשטעלט אַ מאַנומענט פאַר איהם פאַר זייערע אייגענע געלט, זיינען די אַנטיסעמיטען געקומען און איהם צובראַכען. — יא, זיי לייקענען ניט אז ער איז געווען אַ גרויסער פּאָעט, אָבער זיי קענען ניט פאַרגעסען אז ער איז געבאָרען אַ איד...

*

נאך אַ גרעסערע טראַגעדיע איז דער לעבען פון מאַקס נאַררוי. מאַקס נאַררוי איז געבאָרען געוואָרען אין אונגאַרן פון פראַנצויזיש־אידישע עלטערן. געשריבען האָט ער אין דייטש, און אין זיין אויטאָביאָגראַפיע האָט ער אפילו ניט דערמאָנט אז ער שטאַמט פון אירען, און פונדעסטוועגען האָבען די אונגאַרען געקוקט אויף איהם אַלס פראַנצויז, און די פראַנצויזען האָבען איהם געהאַלטען פאַר אַ דייטש, און די דייטשען האָבען געקוקט אויף איהם ווי אויף אַ אירען...

אין זיין יוגענד האָט ער אויסגעוואַנדערט נאָך פראַנקרייך און האָט דאַרטען געשריבען פילאָזאָפישע ביכער געגען ברודער־האַס און געגען מלחמות און געגען העסליכע ליגענס וועלכע זיינען פאַרקליידעט אין אַ מאַנטעל פון אמת, ביז זיין נאָמען איז געוואָרען באַוואוסט פון איין ברעג וועלט ביז די אַנדערע. — פערציג יאהר האָט ער געוואוינט אין פראַנקרייך; ער איז דאַרטען גרוי און אַלט געוואָרען; ער האָט זיך שוין געהאַלטען פאַר אַן אמת'ן פראַנצויז, און פראַנקרייך האָט ער געהאַלטען פאַר זיין פאטער־לאַנד.

פלוצלונג האָט אויסגעבראַכען די וועלט־מלחמה, און פראַנקרייך האָט אָנגעפאַנגען צו זוכען פאַררעטהער ביי זיך אין לאַנד, און איינעם פון די ערשטע וואָס זי האָט אַריינגעוואָרפען אין געפענגניס אזי געווען מאַקס נאַררוי. מאַנאַטען לאַנג איז ער געלעגען צווישען פאַרברעכער פון דעם

נידעריגסטען סאָרט, ביז דורך די אונערמידליכע באַמיהונג פון אייניגע פּערזענליכע פריינדע, האָבען זיך געעפענט פאַר איהם די טויערען פון געפענגנים אויף דעם תנאי ער זאָל פאַרלאָזען פראַנקרייך אין פאַרלויה פון דרייסיג טעג. — זיין נאַנצער פאַרמעגען, אפילו זיין לייברערי, איז קאנפּיסקירט געוואָרען.

אין דער צייט פון דער מלחמה איז ער פאַרבליבען אין שפּאַניען און האָט דאָרטען געלעבט אין גרויס אַרימקייט און נויט. — צום ענדע פון דער מלחמה איז איהם ערלויבט געוואָרען, דורך די שתדלנות פון דר. חיים ווייצמאַן, זיך צו באַזעצען אין ענגלאַנד. — אָבער ווען ער איז אַנגעקומען, האָט מען אַנגעפאַנגען צו קוקען אויף איהם מיט פאַרדאַכט, און אַנדערע ענגלישע צייטונגען האָבען אָפּען געזאָגט, אַז זיי זיינען חושד אַז ער איז אַ דייטשען שפּיאַן... דורך די פּיעלע באַמיהונגען פון זיינע פריינד איז איהם ענדליך געלונגען צו קריגען די ערלויבעניש צוריקצוקעהרען נאָך פראַנקרייך, אָבער ווי נאָך זיין פּוס האָט באַטרעטען דעם פראַנצויזישען באַדען זיינען אַרויס די פראַנצויזישע צייטונגען מיט פראַטעסטען, און האָבען אָפּען געהעצט דאָס פאַלק צו פאַרטרייבען דעם „פאַרדעהטער“ פון לאַנד. אָבער אַזוי ווייט איז עס ניט געקומען. — ער האָט געענדיגט זיין לעבען אין פראַנקרייך פאַרלאָזען פון אַלעמען אין אַ פינסטערען און ענגען צימער פון אַן אַרימע באַרדינגהויז... זיין קונסט האָט ניט געקענט מכּפּר זיין אויף זיין אידישקייט...

אָבער אין איין זאך איז מאַקס נאָרדוי געווען אַנדערש ווי היינריך היינע. — אין היינע האָבען די רדיפות פון אַנטיסעמיטען פאַרלאָשען דעם לעצטען פונק פון אידישקייט, אָבער אין מאַקס נאָרדוי האָבען די רדיפות פאַרקעהרט אויפגעבלאָזען דעם פאַרלאָשענעם פונק פון ליעבע צו זיין פאַלק. — דורך די רדיפות איז ער געוואָרען אַ הייסער נאַציאָנאַליסט, און האָט געהאַלפּען מיט זיין גייסט און טאַלאַנט אומצוקעהרען דאָס אידישע פאַלק צו זיין לאַנד. — זיינע רעדעס אויף די ציוניסטישע קאָנווענשאַנס האָבען געהאַט אין זיך דעם פייער פון אַמאָליגע נביאים, און זיי האָבען אויפגעטרייסעלט די וועלט.

*

דאָס זעלבע האָט אויך פאַסירט מיט דר. הערצל. דר. הערצל האָט זיך געהאָדאוועט ביי אַריסטאָקראַטישע אַסימילאַטאָרישע עלטערן, וועלכע האָבען זיך געהיט ווי פאַר אַ פייער איהם ניט צו לערנען קיין אידישקייט. ווער האָט איהם געמאַכט פאַר אַ אידען? די אַנטעסעמיטען! זיי האָבען איהם דעמאַנט אויף יעדען טריט אַז ער איז אַ איד ביז וואָנען ער האָט אַנגעפאַנגען נאכצודענקען און ער איז געקומען צום באַשלוס אַז זיין פּלאַץ איז צווישען זיינע ברידער.

פּילייכט איז דאָס אויך געווען דער פאַל מיט'ן ערשטען אידישען פיהרער, וועלכער האָט זיך אויסגעהאָדעוועט אין אַ גוי'אישע אַטמאָספּערע,

און דאָך זאָגט די תורה ערות: ויגדל משה ויצא אל אחיו — ווי נאר ער איז גרויס געוואָרען איז ער אַרויסגעזאָגנען צו זיינע ברודער. — פון וואָנען האָט גאָר משה געוואוסט אַז די פאַראַכטעטע שקלאַפּען, די העברעער, זיינען זיינע ברודער? ווער האָט דאָס איהם אויסגעזאָגט? — די אַנטיסעמיטען פון קייזערליכען הויף האָבען שוין געזאָגט דערפאַר אַז משה זאָל ניט פאַרגעסען זיין אבשטאַמונג... צוזאַמען מיט די קאמפּלימענטען וואָס זיי האָבען איהם געגעבען האָבען זיי שוין גאַנץ אַפּט אַרײַנגעוואָרפען אַז איראַנישען וואונק אַז ער געהערט צו די פאַרהאַסטע אידען...

*

אַבער דאָס רוב פון אונזערע אַסימילאַטאָרען פאַרשטעהען ניט דעם וואונק פון די אַנטיסעמיטען. — זיי טראַכטען נאָך אַלץ אַז זיי זיינען באַליעבטע און געהערטע בירגער פון די לענדער וואו זיי וואוינען אין גלות, און אפילו ווען זיי קריגען שוין אמת'ע קלעפּ איבער'ן קאפּ און זיי זעהען שוין אַז מען מיינט דאָס טאַקיי זיי... קעהרען זיי זיך אַויך ניט צוריק צו זייערע ברודער. — איינער פון דיזע קלאַסע אַסימילאַטאָרען איז געווען געאָרג בראַנדעס פון דענמאַרק, וועלכער האָט זיך אויסגעצייכענט אין די פאַרשידענע ליטעראַטורען פון אַלע פעלקער, אַבער איז געבליבען פרעמד צו זיין אייגענע שפּראַך און צו די ליטראַטור פון זיין פּאָלק. אין די לעצטע יאָהרען פון זיין לעבען האָבען שוין די אַנטיסעמיטען איהם געמאַכט פיהלען אַז ער איז אַ איד, אַבער ער איז ביז דעם טאַג פון זיין טויט ניט געקומען געהנטער צו זיינע ברודער.

3.

אַט דיזע טראַגעדיע האָט זיך אַבגעשפּיעלט אין פּערזיען אין די טעג פון מרדכי ואסתר.

כורש מלך פּרס האָט אַקאַרסט געהאַט זיין גרויסען זיעג איבער בבל. — בבל איז געווען די גרעסטע שטאָרט אין דער וועלט; זי איז געווען פיעל גרעסער ווי די גרעסטע שטאָט פון אונזערע צייטען. זי האָט געהאַט לערך צוואַנציג מיליאָן איינוואוינער; זי איז געווען דער האַנדעלס־צענטער פון דער וועלט. ווען נבוכדנאצר האָט פאַרטריבען די אידען אין בבל האָט ער זיי געגעבען אַלע רעכטע, און זיי האָבען געוואוסט ווי זיך צו באַנוצען דאָמיט; זיי האָבען געבויט פּאַלאַצען, געפּלאַנצט וויינגערטנער, געמאַכט גרויסע געשעפטען און גאַנץ רייך געוואָרען. — נאַטירליך ווען אונזערע אחינו בני ישראל ווערען רייך, האָבען זיי ביסלאַכווייז פאַרגעסען זייער לאַנג, זייער שפּראַך זייער אבשטאַמונג און זייער גאַט; אין איין וואָרט, זיי האָבען זיך שוין געהאַלטען פאַר אמת'ע בבליים. — פּלוצלונג וואַקסען אויס אַ הויפּען פּאַנטאָזיסטען אונטער די פיהרערשאַפט פון עזרא, נחמיה, דניאל, חנניה, מישאַל ועזריה, און פאַרבענקען זיך נאָך זייער אַלטער היים,

ארץ ישראל, נאך א קורצע פראפאגאנדע זיינען צוגעשטאנען צו זיי טויזענטער אנדערע יונגע לייט, און ענדליך האבען זיי באשאפען אן ארגאניזאציע מיט'ן צוועק צוריקצוקעהרען די אידען פון בבל נאך פאלעסטינא; זיי האבען גאנץ וואהרשיינליך גערופען זייער ארגאניזאציע די ציוניסטישע ארגאניזאציע און זיך ציוניסטען. ווען די אסימילאטארע האבען דאס דעהערט, זיינען זיי געווארען שרעקליך אויפגערגעגט — סטייטש, די משוגעים, די פאנאטיקער וועלען נאך ברענגען דערצו אז די בבליים וועלען אָנפאנגען צו זאָגען אז די אידען זיינען ניט קיין אמת'ע פאטריאטען צו בבל, זייער ליבע צום פאטערלאַנד איז צוטהיילט, א. ז.ו.ו. א. ז.ו.ו. — אָבער די יונגע חברה האָבען זיך גאנץ וועניג געקומערט וואָס די אסימילאטארען זאָגען, און האָבען ווייטער געאַרבייט אויף זייער וועג מיט גרויס ענערגיע ביז עס האָט פאָסירט אן אונטרוואַרטערטער נס — בבל איז באַזעגט געוואָרען פון די פּערזיאַנער, און דער ליבעראַלער קעניג כורש האָט זיי געגעבען די ערלויבעניש זיך אומצוקעהרען צו זייער לאַנד. נאָר צוויי און-פּערציג טויזענד האָבען זיך צוריקגעקעהרט, די איבעריגע זיינען געבליבען אין בבל (וועלכע איז יעצט געווען אונטער די הערשאַפט פון פרס), און זיי האָבען זיך וואהרשיינליך שטאַרק געפרייט וואָס זיי זיינען פטור געוואָרען פון די פאנאטיקער און פינסטערלינגע, ווי זיי האָבען גערופען די נאַציאָנאַליסטען.

4

ווי עס איז געגאנגען מיט די ערשטע פיאָנערען אין ארץ ישראל, גע- פינען מיר באַשריבען אין תנ"ך. — אין אַלגעמיין קען מען זאָגען אז זייער לאַגע איז געווען גאַנץ עהנליך צו די לאַגע פון די הלוצים אין אונזערע צייטען.

אָבער ווי איז עס געגאנגען מיט די אסימילאטארען וואָס זיינען איבער- געבליבען אין פרס?

מיר האָבען זיי איבערגעלאָזען זיך פרייענדיג וואָס זיי זיינען פטור געוואָרען פון די עטליכע פאנאטיקער. — יעצט האָבען זיי זיך נאָך מעהר דערנענטערט צו די פרסיים — געגעסען מיט זיי, מתחתן געווען מיט זיי. — דעם סימן האָט איהר, אַ זוי האָבען זיך געלאָזט וואויל געהן צוזאַמען מיט די פרסיים אויף דעם מאָהלצייט וואָס אחשוּרוש האָט געמאַכט, און אז אפילו די כעסטע אידען פון פרס האָבען זיך גערופען מיט פּערוזישע נעמען — ווי עס זאָגען עדות די נעמען „מרכי" און „אסתר" — און דעריבער האָבען זיי זיך געוויסן באַטראַכט אַלס גאַנץ זיכער אַ, די פּערוזישע מדינה.

פלוצלונג האָט דער קעניג אחשוּרוש אַפּוּנעמט אַ נייעם פריי- מיניסטער, המן בן המדתא אן אור-אייניקעל פון דעם אַלטען עמלק. — די עמלקים האָבען קיינמאָל ניט פאַרגעסען זייער שנאה צו די אידען — אזוי גוט ווי דאָס אידישע פאָלק האָט ניט פאַרגעסען איהר שנאה צו עמלק. — און די אידישע אסימילאטארען האָבען זיך אויפגעכאַפט אזוי ווי פון אַ זיסען

חלום צו אַ ביטערע ווירקליכקייט; זיי זיינען ערשטוינט און דערשראקען געוואָרען צו געפינען אַז נאָך אַלעמען זיינען זיי דאָך פרעמדע אין לאַנד און אַז זייער שיקזאַל הענגט אָפּ אַן דעם קאַפּריז פון יעדען באַנדיט.

אַן אינטערעסאַנטע זאַך איז, אַז די זעלבע תּחבּולות וואָס זיי האָבען אָנגעווענדעט צו געפינען חן אין די אויגען פון די גוים האָט המן אויס גענוצט זיי צו פאַרניכטען. זיי האָבען אויפגעגעבען זייער אמונה, און האָבען זיך פאַרשפּרייט איבער דער גאַנצער מדינה כדי זיי זאָלען ניט פאַלען די גוים אין די אויגען, — איז געקומען המן און האָט גראַדע אויס גענוצט דיזען פאַקט אין זיין מסירה אויף זיי — ישנו עם אחר מפורז ומפורד בין העמים — ער האָט געמיינט אַזוי צו זאָגען: וואָלטען זיי כאַטש געוואוינט צוזאַמען אין איין קוואַרטאַל, וואָלט איד געזאָגט: זיי זיינען שווינדלער, וואָס אַרט עם מיד? זאָלען זיי באַשווינדלען איינער דעם צווייטען! זיי זיינען פּראַצענטניקעס, זאָלען זיי שינדען די הויט איינער דעם צווייטען! — אָבער יעצט, אַז זיי זיינען פאַרשפּרייט צווישען דעם גאַנצען פּערוזישען פּאָלק, באַרויבען זיי דאָס גאַנצע פּערוזישע פּאָלק!

נאָך אַ זאַך — די אידעלאָד פון פרם האָבען אַרונטערגעוואָרפען פון זיך דעם יאָד פון זייער אמונה, און זיי האָבען געוווּס געמיינט דאָמיט נושא חן צו זיין אין די אויגען פון די פּערוזער, אָבער המן האָט אויך דיזען פאַקט אויסגענוצט געגען זיי אין זיין מסירה. — מיר געפינען אין זיין מסירה: ואת דתי המלך אינם עושים — און די חכמי התלמוד זאָגען אויף דיזע ווערטער: „את דתי מלכו של עולם אינם עושים“ — פּרעגט זיך די פּראַגע, וואָרום האָט זיך עפעס המן אָנגענומען גאָטעס קרויודע? — און די מפרשים האָבען אויף דעם געזאָגט פאַרשידענע פּשט'לאַך — אָבער אין אמת'ן דאַרף מען גאָר קיין פּשט'לאַך ניט זוכען, ווייל די זאַך איז גאַנץ איינפאַך. — המן האָט געמיינט צו מאַכען די ערקלעהרונג אַז אַזוי ווי פאַר זייער אייגענעם גאָט האָבען זיי קיין מורא ניט, און אין אַנדערע געטער גלויבען זיי ניט, בלייבען זיי אינגאַנצען אַהן אַ גאָט, און אַ פּאָלק אַהן אַ גאָט, ערלויבט זיך אָבצוטהאַן אַלע פאַרבּרעכען אין דער וועלט.

*

נאָר איין זאַך מוז מען צושרייבען צו דעם קרעדיט פון יענע אידען אין פרם, נעמליך: אַז אין גאַנצען אָבגעשניטען פון זייער גאָט זיינען זיי נאָך ניט געווען. — ווי נאָר דער פּיינד האָט זיי צוגעדריקט האָבען זיי זיך דערמאָגט אַן זייער אַלמען גאָט, און האָבען געפאַסט און תּפּילה געטאָהן צו איהם — און דעריבער האָבען די אידען פון דער גאַנצער וועלט אָנגענומען אויף זיך אויף אייביג דעם תּענית אסתר (וואָס די היינטיגע חברה פּרעגען, וואָס דאַרף מען עס? די אידען פון פרם זיינען דאָך ניצול געוואָרען?), כדי צו מאַכען אַן אנדענקען צו דעם אידישען נאַטור, אַז ער מעג זיין ווי שטאַרק דערווייטערט פון זיין גאָט, אָבער אַז אַ שונאָ גיט איהם אַ דריק קעהרט ער זיך צוריק צו איהם.

.5

אלזא דעם לעססאן וואס מען קען זיך אָבלערנען פון די מגילה איז: דאָס דער איד קען קיינמאל ניט געפינען אין גלות קיין צווייטע פאטער לאַנד, און אז די איינציגע אמתע רפואה צו די אירישע צרות איז: **שוב לארץ אבותיך!**

אונזער גאנצע היסטאָריע אין גלות האָט אונז געלערענט דיווען לעסאן, אָבער מיר האָבען איהם נאָך ניט אויסגעלערענט.

יעצט קענען מיר לייכט פארשטעהן, ווארום די חכמי התלמוד האָבען געזאָגט אויף דעם פסוק „ורצוי לרוב אחיו“, מלמד שפרשו ממנו מקצת סנהדרין, — פּרעגט זיך די פּראַגע, ווארום זיינען ניט אלע מיטגלידער פון די סנהדרין געווען צופרידען מיט מרדכי'ס האַנדלונג? — דער אַנט-וואָרט איז, ווייל מרדכי האָט ניט געלערענט פון די שרעקליכע פּאַסירונג וואָס ער האָט דורגעמאַכט, דעם לעסאן וואָס ער האָט געדאַרפט לערנען דערפון, נעמליך: אַז אויב אידען האָבען אַ געלעגענהייט צו געהן צוריק צו זייער לאַנד, לוינט פאַר זיי אַוועק-צוואַרפּען אפילו די בעסטע גלות לאַנד און זיך אומקעהרען צו זיך אַהיים... אָבער מרדכי האָט דאָס ניט פאַרשטאַנען, והראיה ער האָט ניט געטהאָן ווי זיינע פאַרגענגער עזרא ונחמיה, זיך משתדל צו זיין ביים קעניג ער זאָל לאָזען איהם און די איבעריגע אידען פון בבל צוריק צו זייער לאַנד, נאָר ער האָט זיך באַנוגענט צו זיין אַ „דרוש טוב לעמו“ — דאָס הייסט אַ שתדלן פאַר זיינע ברידער אין זייער גלות-לאַנד — און דערפאַר זיינען אַ טהייל פון די סנהדרין מיט איהם ניט צופרידען געווען.

.6

יעצט פאַלען אַרונטער פון זיך אַליין די צוויי שווערע קשיות וואָס מיר האָבען געפרעגט אין אָנפאַנג פון אונזער רעדע:

1. ווארום האָבען די פאַרצייטיקע היסטאָריקער ניט דערמאָנט אַ וואָרט ווענען דיזע וויכטיגע פּאַסירונג? — אַנטוואָרט: ווייל עס האָט אין אמת'ן קיין שום זאך ניט פאַסירט; נאָט האָט נאָר אַרויפגעוואַרפּען אַ שרעק אויף די אידען אין פּרס כדי זיי זאָלען לערנען אַ געוויסען לעסאן, אָבער זיי זיינען אָבגעקומען מיט די שרעק — און היסטאָריקער שרייבען נאָר פאַקטען אָבער ניט אומזיסטע שרעק.

2. ווארום האָבען זיך די אידען פון פּרס ניט געווענדעט צו זייערע ברידער פון ארץ ישראל נאָך הילפע? — אַנטוואָרט: ווייל זיי האָבען זיך געשעהמט! דאָס זיינען דאָך געווען די „פּאַנאַטיקער“, די „פינסטער-לינגע“ וואָס זיי, די אַסימילאַטאָרען האָבען זיי פאַראַכטעט און פאַרפאַלנט און פאַרשפּאַטעט פאַר זייער נאַרישקייט וואָס זיי וואַרפּען אַוועק אַזאַ גאַלדענע לאַנד ווי פּרס און געהען זיך באַזעצען אין אַ וויסטע לאַנד — און יעצט זאָלען זיי, די פּערוישע אַריסטאָקראַטען זיך ווענדען צו די ארץ

ישראל אידען נאך הילפע? — דאָס האַבען זיי ניט געקענט פועל'ן ביי זיך, אזוי ווייט זיך צו ערנידעריגען.

חומר לדרוש

פרשת זכור

אגדות חז"ל

לעשות כרצון איש ואיש, אמר לו הקב"ה, רשע! יכול אתה לעשות כרצון איש ואיש? שני אנשים מבקשים לישא אשה אחת, שמא יכולה להנשא לשניהם? וכן שתי ספינות פורשות לים הגדול, אחת מבקשת רוח דרומית ואחת מבקשת רוח צפונית, שמא יכולה רוח אחת לנהג את שתיהן? שני בני אדם באים אצלך למחר, איש יהודי ואיש צר ואויב, שמא יכול אתה לצאת ידו שניהם? ולא תצטרך לרומם אתה ולתלות אחד? ומי יכול לעשות כרצון איש ואיש? הקב"ה, דכתיב ביה, רצון יראיו יעשה (אבא גוריון).

כמוכב לב המלך בייך, א"ר איבו, כשוישראל אוכלין ושותין מתחילין בדברי תורה ובתשבות לפני המקום, אבל אומות העולם כשאוכלין ושותין מתחילין בדברי תיפלות, הללו אומרים מדיות נאות והללו אומרים פרסיות נאות, אמר להם אחשורוש, כלי שאנו משתמש בו לא מדאי ולא פרסאי אלא כשדאי ואין כיוצא בו בעולם, אמר להם מבקשים אתם לראותה? אמרו לו הן, וכי (אס"ר פ"ב).

הדסה היא אסתר. תניא ר' מאיר אומר, אסתר שמת ולמת נקרא שמת תדסה? על שם הצדיקים שנקראו הדסים, וכן הוא אומר, והוא עומד בין ההדסים (זכריה א'), ר' יהושע בן קרוא אומר, אסתר ירקקת היתה כהדסה, אלא חוט של חסד משוך עליה, הת"ד, ותשא חן וחסד לפניו. ר' יהודה אומר, הדסה שמת ולמת נקרא שמת אסתר? שהיתה מסתרת דבריה, שנאמר, אין אסתר מגדת את עמה ואת מולדתה (אגדת אסתר).

ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי. א"ר חנינא, כל האומר דבר בשם אומרו מכיא גאולה לעולם, שנאמר ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי, ומוזה נסתבבת גאולת מרדכי וגאולת ישראל (אס"ר).

אחר הדברים האלה גדל המלך אחשורוש את המן, מאי אחר? אמר רבא, אחר שברא הקב"ה רפואה למכת, דאמר ר' לוי, אין הקב"ה מכה את ישראל

אלא א"כ בורא להם רפואה תחילה, שנאמר, כרפאי לישראל ונגלה עיון אפרים (תושע י'), והכא היתה אסתר הרפואה קודם למכת של המן (מגילה י"ג:).

ויסר המלך את מבעתו מעל ידו ויתנה להמן, אמר רבא, משל דאחשורש והמן למהד"ד? לשני בני אדם, לאחד היה תל בתוך שדרתו ולאחר חרויק, בעל החרויק אומר, מו יתן לי זה בדמים ובעל התל אומר, מו יתן לי זה בדמים! לימים נדודגו זה אצל זה, אמר לו בעל החרויק לבעל התל, מכור לי תלך, אמר לו, טול אותו ביחנם, ולוא! רבנן אמרין, אחשורש שונא את ישראל יותר מהמן הרשע; מנהגו של עולם לוקח נותן ערבון למוכר, ברם הכא המוכר נותן ערבון ללוקח, כמו שנאמר ויסר המלך את מבעתו ויתנה להמן (אס"ר פ"ז). א"ר אבא בר כהנא, גדולה הסרת מבעת יותר ממ"ח נביאים ושבע נביאות שנתנכאו להם לישראל, שכולם לא החזירוהו למוטב, ואילו הסרת מבעת החזירתן למוטב (מגילה י"ג).

ויהי ביום השלישי ותלכש אסתר מלכות, למה ביום השלישי? לפי שאין ישראל נתונים בצרה יותר משלשה ימים, וכו', בשבטים כתיב ויאסוף אותם אל משמר שלשת ימים, ביונה הוא אומר, והי יונה במעו הדגה שלשת ימים ושלשה לילות והמתוכם אינם היום אלא לשלושת ימים, שנאמר, ביום השלישי יקימני ונחיה לפניו (תושע ו'), וגם הנס הזה נעשה בסוף שלשת ימים לתעניתם. (אסתר רבה).

ויאמר המן בלבו, תניא, הרשעים ברשות לבם, וכן ויאמר עשו בלבו, אמר נבל בלבו, ויאמר ירבעם בלבו וימר המן בלבו. אבל הצדיקים לבם ברשותם, כמו שנאמר, וחנה מדברת על לבה, וישם דניאל על לבו, ויאמר דוד אל לבו, ובזה דומין לבוראם, שנאמר, ויתעצב אל לבו (אס"ר).

ליקושים ממכת הדרוש

פרשת זכור

שנת עולם לעם עולם

וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך

היהודים, וזכרם לא יסוף מזרעם.

(מגלת אסתר).

ואם כל המועדין יהיו בטליו, ימו

הפורים לא נבטליו (יוצר לפי זכור).

הגוי ישראל מסמלים באופן סימבולי את רוחו של עם ישראל ואופיו. השקפת עולמו של העברי והכונותיו משתקפות במועדיו. חג הפסח הוא חג החירות, ומצוין את אהבתו הבערת של העם היהודי לחופש גופני ולגאולה רוחנית. בחג השבעות, זמן מתן תורתנו, מובע יחסו האידיאלי של עם ישראל לדברים שברוה

וחיבתו העזה לתורה ודעת. חג המוכות, הוא חג האסיף עם ארבעת המינים מגלים את אהבת הטבע שבנשמת האומה העברית. וכיוצא בזה, תמצא מוטוב לאומי בשאר יומי הדלולא שלנו.

אך חג הפורים הוא מיוחד במינו, ואומר דרשני. לכאורה, הלא הוא פחות מיתר חגיגנו גם בקדושתו וגם בחשיבותו. ובכל זאת הוקדש חגיגה פורים לדורות. „וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים, זכרם לא יסוף מזרעם“. והפישן הרחיק ללכת מהירושלמי (תענית פ"ב, הל' י"ב) ואמר: „אם כל המועדים יהיו במלין, ימי הפורים לא נבמלין“. ומאד מאד קשה להבין במה גדול כחו של חג הפורים שזכה לזכרון-עולמים, אף שאר מועדי ישראל יבמלו? מה זאת ראתה כנסת ישראל על ככה להבדיל את חג מרדכי ואסתר לנצחיות מיתר חגי העברים?

ברם אם נשים לב להבין את ההבדל בין יתר מועדי ישראל לחג הפורים, יחוונו לנו המאמרים הנ"ל בעומק כוונתם. חג הפורים שונה הוא לגמרי משאר חגיגנו. יתר חגי ישראל נובעים מרות ישראל, צמתו מקרקע נשמתו, ושרשיהם בלב האומה העברית. רובם תלויים בארץ, ארצנו הקדושה, וכולם יונקים מלשד האומה. חג הפורים, לאידך גיסא, נובע ממעין השנאה, מקורו איבה ויסודתו — קנאה. חג מרדכי ואסתר הוא פרי הגלות, ושרשו — במרה.

חג הפורים היא תוצאות שנאת הגוים (הפרסיים) לעם ישראל. האנטישמיות שתחילת כרוכה בהופעת עם ישראל על במת התיסמוריה הגיעה למרום-רשעתה בימי אחשורוש, ומצאה את בא-כוחה התיסמורי ופתחון פיה לדורות בהמן הרשע. תוא הביע את שנאת העמים לישראל בדברים ברורים, מיוסדים על שקרים ועלילות שעדיין לא פג ארסם ושעוקצם לא נימל עדיון. תוא היה הראשון שהוציא לאור את המאמר הארסי שהולך מסוף העולם האנטישמי ועד סופו, מראשית ועד סוף כל דורות גלותנו, המאמר המר: „ישנו עם אחד מפורד ומפורד במדינות מלכותיך, ואת דתי המלך אינם עושים ולמלך אין שווה להניחם“.

ותנה, לדעת, זוהי כוונת המאמרים הנ"ל, ימי הפורים לא יעברו לעולם, יען כי אף אם היהודים ישאפו להתבולל בין הגוים, לתקות אותנו בכל הליכות החיים, לעשות כמעשיהם ולהיות מאה ואחד אחוז אמריקאיים, פולנים, גרמנים... לא יעלה בידם לתעביר מן העולם את שנאת העמים לעם עולם. בהתאמצות הצבור הישראלי להדמות להעמים שבתוכם הוא מתגורר לפעמים, יחדל מלהוג את חגי-עמיו, ויפסק לקרא את מועדי ח' קודש. אך כל זה לא יועיל לו במאומה, האנטישמיות בעינת העמוד למרות היהודים הקופים, כמו שבאמת הוכיחה התיסמוריה. יותר שהשתדלו היהודים להטמע בין הגוים, ותר ששאפו להתנכר לעמם ולתורתם, כן גדלה וכן רבתת שנאת העמים אלינו, וכן העמיקו להכאיבנו. והלא חג הפורים בעצמו יוכיח. שנאת המן והפרסיים לעם היהודי, לא באה מתוך התנגדותם לתורת היהודים על דתם ועל מסורתם. להופך, אז כמו עתה שאפו העברים לעשות כמעשי הגוים, להתחבר אליהם, ולא נמנעו מליהנות משלחנו של אחשורוש, וכל המוסר שבתורתנו והטוב שבדברי נביאינו לא החזירו אותם למוטב. אך האם לא גברה האנטישמיות בימיהם, האם לא נגזרה עליהם כליה? לא, אין דבר שיעביר את שנאת ישראל מן העולם, כי האנטישמיות יסודה בהתנגדות רוח עם ישראל ורוח הגוים. מה שקדוש בעיניהם — חול תוא לנו. וכל הקדוש והקר

לנו — לשמחה וכקוץ בעיניהם. ורוח עם ופסיכולוגית שלו אינה משתנה כעבור שנים ודורות. נשמת כל עם ועם מתפתחת, מסתעפת, מתעמקת ברבות מימים, אך שרשה, עיקרת בעינו עומד וכל רוח שבעולם לא יזעזנו ממקומו. לכן, שוא לנו לקוות כי יבוא יום ולב חדש ינתן לעמים לאהוב את עם ישראל. שנאת העמים לעם העברי היא שנאת עולמים ואיבה נצחית.

ולפיכך, אם גם יבטלו ישראל את כל מועדיהם, כלומר, אם גם יתחלו על כבודם האנושי והלאומי, ופנו ערף לעברם הנהדר ולעתיד עמם המזהיר, אך ורק כדי למצוא חן בעיני הגוים, לא יחדלו הם מלנטור לנו איבת חנם, ומלשנא אותנו על לא דבר. „אם כל המועדין יהיו בטליון (ע"י ישראל) ימי הפורים (המסמלים את האנטישמיות העולמית) לא נבטליון (על ידי הגוים).
(שלמח דוד גאלדפארב, ברוקלין).

אוצר הדרוש וההמפה

פון דער בימה

עץ ארו ואזוב ושני תולעת

(דרוש לפרשת פרה)

הרב שלום ראבינאוויץ.

1.

ולקח הכהן עץ ארו ואזוב ושני תולעת
והשליך אל תוך שרפת הפרה.
(ב חוקת)

ווען דער דרשן קומט צו פרשת פרה, ווערט איהם שטארק אומעטיג
אויפ'ן הארצען. וואָס קען ער דרשנ'ען אויף אַן ענין וואָס די תורה אַליין
זאָגט אַז עס איז דערויף קיין טעם ניטאָ?

אַבער די חכמי התלמוד האָבען איהם אַ רעכט ביסעל אַרויסגעהאַלפּען,
דאַמיט וואָס זיי האָבען אויסגעטייטשט די פרה ארומה אויף דעם אירישען
פאַלק:

דבר אחר, פרה אלו ישראל, שנאמר כי כפרה סוררה סרר
ישראל; ארומה אלו ישראל, שנאמר אדמו עצם מפנינים; תמימה
אלו ישראל, שנאמר יונתי תמתי; אשר אין בה מום אלו ישראל,
שנאמר כלך יפה רעיתי ומום אין בד; אשר לא עלה עליה עול
זו דורו של ירמיה, שלא קבלו עליהם עולו של הקב"ה; והוציא
אותה אל מחוץ למחנה, שהגלה את עם ישראל לבבל; ושחט אותה
לפניו, הה"ד ואת בני צדקיהו שחט לעיניו; ושרף את הפרה לעיניו,
הה"ד וישרוף את בית ה' ואת בית המלך וכו', וכו'; ואסף איש
טהור את אפר הפרה זה אסיפת גליות על ידי הקב"ה; והניח אל
מחוץ למחנה במקום טהור, זה ירושלים שהיא טהורה.
(ילקוט ב' חוקת, ע"ש.)

די ערקלעהרונג פון די פרה אדומה איז א גאונישע, אזוי ווי עס פאסט זיך פאר די בעלי המדרש — אלעס וואס איך וויל צולייגען איז, אז אויב די פרה איז א משל אויף עם ישראל, קען מען אויך געפינען אין די דינים פון די פרה אדומה דעם סוד ווי אזוי דאס אידישע פאלק האט א קיום געהאט צווישען די פעלקער.

די טבע פון גלות איז, אז ער ברענגט צו אסימילאציע, אזוי ווי מיר געפינען אז אלע פארצייטיגע פעלקער אזוי ווי די פלשתים, צור, כוש, פוט און כנען, וועלכע האבען געלעבט אין דער זעלבער צייט מיט דעם אידישען פאלק, זיינען אונטערגעגאנגען ווי נאר עס איז געקומען א שטארקער פאלק און האט זיי פארטריבען אין גלות — און אזוי איז טאקי דער שכל מחייב אז עס איז אוממעגליך פאר א פאלק צו באהאלטען איהר אינדווידואליטעט ווען זי פאלט אריין אין רשות פון א גרעסער און א שטארקער פאלק, אזוי ווי עס איז אוממעגליך פאר א טראפען וואסער עס זאל זיך ניט צומישען ווען עס פאלט אריין אין ים — און מכל שכן דאס אידישע פאלק וואס די פעלקער האבען שטענדיג געמאכט די גרעסטע אנשטרענגונג איהר אבער רייסען פון איהר אמונה. — ווי אזוי איז דאס אידישע פאלק בייגעשטאנען און איבערגעלעבט דיזען דרוק פון די פעלקער און געבליבען א באזונדער פאלק ביז היינטיגען טאג?

די ערקלעהרונג פון דיזער רעמעניש געפין איך אויסגעדריקט בדרך מליצה אין דעם פסוק: ולקח הכהן עץ ארוז ואזוב ושני תולעת והשליך אל תוך שרפת הפרה, ווי איך וועל אייד דאס ערקלעהרען על פי דמיון:

דער הויפט פראצעס ווי אזוי מען מאכט פון אייזען שטאהל, איז דורך דעם וואס מען ברענט דאס אייזען אין פייער; אבער דאס אליין איז נאך ניט גענוג. — פייער אליין מאכט גאר אייזען ווייכער ניט הארטער. — אין דעם פראצעס פון ברענען אייזען אויף שטאל, מוז מען צולייגען אייניגע כעמישע שטאפען: צ. ב. ש. איין סארט מאטעריאל וואס האט די אייגענע שאפט צו מאכען דאס אייזען הארט; אז אנדער מאטעריאל וואס מאכט דעם אייזען זיך צו בויען און שפרינגען צוריק; א דריטער סארט מאטעריאל, וואס זאל געבען די שטאל דעם בלויכען פארב. — דאס זעלבע איז אויך געטהאן געווארען מיט דעם אידישען פאלק. — דער הויפטפראצעס ווי אזוי גאט האט געלייטערט דאס אידישע פאלק איז דורכ'ן גלות, אבער סתם צו נעהמען א שוואך פאלק און איהם אריינווארפען צווישען שטארקע פעלקער וואס זאלען איהם מאטערען, וואלט נאך פילייכט ערגער געמאכט אנשטאט בעסער מאכען. — די צרות וואלטען פילייכט געבראכט דערצו אז דאס אידישע פאלק זאל אינגאנצען אוועקווארפען איהר אמונה, אדער דאס פאלק זעלבסט זאל פארניכטעט ווערען פון דער וועלט. — וואס האט גאט געטהאן? האט ער זיי מיטגעגעבען אין גלות אזעלכע אייגענשאפטען וואס האבען זיי געגעבען קראפט אריבערצוטראגען אלעס און צו בלייבען ביי זייער עקזיסטענץ אלס פאלק און אויך צו בלייבען ביי זייער אמונה. — וואס זיינען דיזע אייגענשאפטען? זיי ווערען קלאהר באצייכענט אין דעם

פסוק וואס מיר האָבען גענומען אַלס טהעמא צו דיזען דרוש: ולקח חכהו
עץ ארוז ואזוב ושני תולעת והשליד אל תוך שרפת הפרה.

מען דאַרף האַלטען אין זינען אַז אויב די פּרה איז אַ משל אויף
ישראל, דאַן איז „שרפת הפרה“ דער פּראָצעס פון אויסברענען און אויס-
לייטערען דאָס אידישע פּאָלק אין אַ לאַנגען גלות — און דער פסוק מיינט
אונז צו דערצעהלען אַז ווען עס איז געקומען די צייט פאַר דעם אידישען
פּאָלק צו געהן אין גלות, האָט גאָט (שנקראַ בכתוב „כהו“) זיי מיטגעגעבען
אין גלות (שנקראַ בכתוב „שרפת הפרה“) די מרות פון עץ ארוז, ואזוב,
ושני תולעת. — „עץ ארוז“ איז דער האַרטעסטער בוים פון אַלע בוימער;
ער בויגט זיך ניט פאַר קיין שטורעם; ער וועט זיך גיכער צוברעכען
איידער בויגען. — „אזוב“ איז אַ בינטעלע גראַס, וואָס איהר נאַטור איז
פונקט פאַרקעהרט. זי בויגט זיך פאַר'ן קלענסטען ווינטעל, און לאַזט זיך
טרעטען פון אַלעמען אונטער די פיס — „שני תולעת“ איז אַ פּאַדעס גע-
פאַרבט מיט דעם בלוט פון אַ סאַרט רויטען ווערעמעל, וואָס זיין פאַרב
איז „אינדעליבעל“, דאָס הייסט עס וואַשט זיך ניט אָב און עס מעקט זיך
ניט אָב.

דיזען דריי אייגענשאַפטען האָבען אידען מיטגענומען אין גלות און
זיי האָבען זיך באַנוצט אַ מאָל מיט דיזען מדה און אַ מאָל מיט די אַנדערע,
און אַ מאָל מיט די דריטע, ווי די אומשטענדען האָבען געפאַדערט: אַז די
גוים האָבען געמאַכט אַ פּראָכע מיט געוואַלד זיי אַבצורייסען פון זייער
אמונה, זיינען זיי געווען האַרט ווי אַ „טענענבוים“, און האָבען זיך
מוסר נפש געווען אויף קרוש השם אפילו וועגען דעם קלענסטען מנהג —
אַבער פאַרקעהרט אין וועלטליכע זאַכען האָבען זיי זיך געלאָזט בויגען אַזוי
ווי דער אזוב; מען האָט געקאַנט מאַכען מיט זיי וואָס מען האָט געוואַלט.
— זיי האָבען זיך געלאָזט פאַרשפאַרען אין אַ נהעטא ווי ווילדע חיות;
מען האָט זיי געמאַכט טראַגען אַ געלע לאַטע אויף די קליידער און זיי
האָבען געבויגען דעם קאַפּ און געשוויגען; מען האָט זיי געטריבען פון
לאַנד צו לאַנד און זיי האָבען ניט געמאַכט קיין ווידערשטאַנד. — פאַראַן
גוי'אישע היסטאָריקער וואָס רעכענען אונז דאָס פאַר אַ חסרון און ניט
פאַר קיין מעלה. — זיי זאָגען אַז אונזערע עלטערע וואָס האָבען זיך
אַזוי געלאָזט הייניגען זיינען געווען טרוסען. — אַן אַנדער פּאָלק, זאָגען
זיי, וואָלט געקעמפט פאַר איהרע רעכטע, און וואָלט זיך גיכער געלאָזט
פאַרניכטען איידער מען זאָל איהר אַזוי מוטשען. — אָבער איך וועל איד
ווייזען מיט אַ ביישפּיעל אַז אונזערע עלטערע האָבען געהאַנדעלט קלוג
און אויסגערעכענט, און אַז דאָס וואָס זיי האָבען אין וועלטליכע זאַכען
נאָכגעגעבען איז ניט געקומען פון דעם וואָס עס האָט זיי געפּעהלט קוראַזש,
נאָר ווייל זיי האָבען געהאַט צופּיעל קוראַזש.

אַ געוויסער ריזענדרער וועלכער האָט יאהרען-לאַנג באַרייזט די נאָרד-
ליכע געגענדען פון סיביריען און האָט נאכהער געשריבען אַ בוך איבער די
פּאַסירונגען פון זיין ריזע, זאָגט פּאַלגענרעס: — די גרעסטע געפּעהר

פאר רייווערע אין סיביריען זיינען די הונגעריגע וועלעך; ווען דער רייווענר דער פאָהרט אָפּ עטליכע מייל אין די סטעפּפּעס דערזעהט ער נאכלויפּען נאָך זיין שליטען איינעם אָדער צוויי וועלעך, אָבער אין 15 אָדער 20 מינוטען ווערען פון די צוויי וועלעך צוואנציג, און פון די צוואנציג פּופּציג הונדערט, א. ז. וו. ביו זיי פּאַרדעקען די סטעפּפּעס ווי ווייט דאָס אויג קען גרייכען — ניטאָ אַ פּערוד וואָס זאָל זיי קענען אַריבער יאָגען און אַנטלויפּען פון זיי. דער זעלבער שרייבער דערזעהלט ווייטער: איינמאָל איז מיר אויסגעקומען צו פּאָהרען מיט מיין איינציגען קינד אין מיין שליטען, און איך האָב זיך פּלוצלונג געפונען אַרומגערינגעלט פון אַ מחנה וועלעך — איך האָב אפילו געהאַט ביי זיך אַ געלאַדענעם דעוואַלווער מיט אַ גוטען זאַפּאַס קוילען, אָבער איך האָב דיזען מיטעל ניט געוואָלט געברויכען גלייך אין אַנפּאַנג — ערשטענס האָב איך זיי אַרונטערגעוואָרפּען די שפּייז וואָס איך האָב געהאַט מיטגענומען אויפ'ן וועג, טאַמער וועט דאָס זיי צופּרידען־שטעלען און זיי וועלען מיך אַבלאָזען. — אַ פּאַר מינוט האָבען זיי זיך ווירקליך אָבגעשטעלט, אָבער באַלד האָבען זיי מיך ווייטער אַרומ גערינגעלט; דאַן האָב איך אַרונטערגענומען מיין פּעלץ און זיי צוגע וואָרפּען. — ווען דאָס האָט אויך ניט געהאַלפּען, האָב איך אויסגעשפּאַנט איין פּערד און זיי אוועקגעגעבען, אָבער ווען דאָס האָט אויך ניט געהאַלפּען, און איך האָב געזעהן צו מיין גרויס שרעק אַז די וועלעך שאַרפען די ציין אויף מיין איינציג קינד, האָב איך זיך גענומען צום לעצטען מיטעל מלחמה, איך האָב גענומען דעם דעוואַלווער אין האַנד און אַריינגעשאַסען אין די מחנה וועלעך אַ האַגעל הייסע קוילען ביז זיי האָבען מיך אָבגעלאָזט.

די אידישע היסטאָריע צווישען די פעלקער איז פונקט אַזוי ווי יענע נסיעה וואָס דער רייווערער האָט געמאַכט צווישען די מחנה וועלעך. — די היסטאָריקער וואונדערען זיך וואָס אירען האָבען אַזוי פּיעל נאַכגעגעבען און נאַכגעלאָזען, — דער תּירוץ איז, זיי זיינען געווען פונקט אין די לאַגע פון יענעם רייווערערען. — זיי האָבען געהאַט מיט זיך אַ זאָך וואָס איז ביי זיי געווען טהייערער ווי דער לעבען, דאָס איז זייער תּורה, דעריבער האָבען זיי אוועקגעגעבען אַלעס וואָס זיי האָבען געהאַט צו די הונגעריקע וועלעך, טאַמער וועלען זיי זאָט ווערען דאַמיט. — זיי האָבען זיך געלאָזט פאַר־שפּאַרען אין גהעטאס, אַנטאָן געלע לאַטעס, צופּען די בערד א. ז. וו. אין אַ וואָרט זיי האָבען אָנגענומען די מדה פון אַזוב. — אָבער ווען זיי האָבען ענדליך געזעהן אַז די וועלעך זיינען דערמיט ניט זאָט געוואָרען און זיי מאַכען הכנות צוצוגעהמען פון זיי זייער תּורה, זיינען זיי פּלוצלונג פאַר־וואַנדעלט געוואָרען אין אַז „עץ אַרז“, אַ טענעבוים, און האָבען זיך מוסר נפש געווען על קרוש השם ווי עס פּאַסט פאַר די קינדער פון די מאַקאַבער.

איהר זעהט אַלזא, אַז די נאַכגעביגקייט וואָס זיי האָבען אַרויסגעוויזען אין וועלטליכע זאַכען איז געווען מיט אַ כּוונה כדי דורך דעם צו רעמען די זאָך וואָס זיי האָבען געהאַלטען פאַר דאָס וויכטיגסטע אין דער וועלט.

און אזוי דערצעהלט מען אויך פון דעם משוגענעם פוילישען פרינץ ראדזווייל וואָס האָט אַלצדינג אויסגעפיהרט מיט זיין האַרפּיידע שכנא. — ער האָט איהם אויפגעפּאָדערט צו מאַכען אַ שליט־וועג אין דושוליא, און דער אידעל האָט געמאַכט (מיט הונדערטע זעקלעך זאַלץ); נאכהער האָט ער פערלאַנגט אַז פרוכט זאָל וואַקסען אויף די בוימער אין שבט, און דער אידעל האָט ערפילט זיין וואונש (ער האָט די פרוכט צוגעפינט מיט פינגס צו די פאַרפרויענע צווייגען) — אָבער איינמאָל ווען דער פרינץ איז גע־זעסען אין קאַמפּאַניע פון אַ חברה גומע ברידער אין פאַריז, האָט זיך איינער אויסגעדיקט וועגען די האַרטנעקיגייט פון די אידען — ווען דער פירסט ראדזווייל האָט ראָס געהערט האָט ער זיך שטאַרק אויסגעלאַכט: וואָס? אידען זיינען האַרטנעקיג? אדרבא, אידען זיינען ווייך אזוי ווי וואַקס, איך קען זיי קנעטען און בויגען ווי איד וויל; ווען איד הייס מינע אידעלעך קלעטערען אויפ'ן הימעל אָדער זיך ווארפען אין ים פיהר איד דאָס מאַמענטאַלנע אויס! — דאָן האָט זיך אויפגעהויבען איינער פון די גראַפען מיט וועמען ער האָט צוזאַמען געשיכור'ט און זאָגט: איך קען זיך וועמען מיט דיר אַז אַ דינער פאַדעם איז שטאַרקער ביי זיי ווי דיין דעה! — זיי האָבען זיך געוועט אין אַ גרויסע סומע געלט, און די גאַנצע חברה איז גלייך אַרויסגעפּאָהרען נאָך ראדזווייל'ס שטערטעל. — זיי זיינען אַריינגעפּאָהרען אין שטערטעל אום שבת. — דער פרעמדער גראַף האָט געלאָזט רופען אַלע בעלי בתים פון שטעדטעל און זיי געגעבען פּאָהנען און גרינע צווייגען זיי זאָלען מאַרשירען דערמיט בעפּאָר די קארעטען פון די פּריצים — די בעלי בתים האָבען געפּאַלגט און געטראַגען די צווייגען ניט רעדענדיג אַ וואָרט — אָבער פּלוצלונג ווען זיי זיינען געקומען צו אַ גע־וויסען פונקט זיינען זיי אַלע געבליבען שטעהן און זיך ניט געריהרט פון אָרט — ווארונג געהט איהר ניט פאַרווערטס? האָט ראדזווייל אויסגעשריען מיט כעס. — די בעלי בתים האָבען איהם געוויזען מיט די פינגער אַז דאָ ענדיגט זיך דער ערוב און אַז ווייטער טארען זיי קיין זאך ניט טראַגען! — אומזיסט האָט דער משוגענער פרינץ זיי געסטראַשעט אַז ער וועט זיי אַלעמען אַרויסטרייבען, אויסקוילענען, א. ז. וו. זיי האָבען געשוויגען און זיך ניט געריהרט פון אָרט. יעצט זאָגט דער פרעמדער גראַף, צאהל מיר אויס די וועטע, איך האָב דיר באַוויזען אַז אַ דינער פאַדעם איז שטאַרקער ווי דיין ווילען.

דאָס איז די מליצה פון פסוק אַז גאַט (הכהן גדול) האָט אַריינגע־וואַרפען „אַל תוך שרפת הפרה“, דאָס הייסט ער האָט זיי מיטגעגעבען אין גלות, אַז „עץ ארז“, און אַז „אזוב“. — וואָס עס אנבעלאַנגט זייער גוף זענען זיי געווען ווייך ווי אַז „אזוב“ אָבער וואָס אנבעלאַנגט זייער אמונה, זענען זיי געווען האַרט ווי אַז „עץ ארז“.

2.

דיזע צוויי מדות פון עץ ארז ואזוב, האָבען נאָר אידען אפילו היינטיגען טאַג, נאָר די צרה איז זיי באַנוצען זיי זיך מיט זיי פונקט פאַרקעהרט ווי

גאָט האָט עס געמיינט. — אין די יעצטיגע צייט און ספעציעל אין די פרייע לענדער, ווערען אונזערע אידעלאָד ווי אַן עץ ארו, ווען מען ריהרט אָן זייערע מאַטעריעלע אינטערעסן, און פאַרקהרט וואָס אנבעלאַנגט זייער אמונה, זיינען זיי ווייך ווי דער אַזוב...

ווען אַ באָס אין אַ שניידער־שאַפּ זאָל ווערען אַרונטערנעהמען פון זיינע אַרבייטער אַ האַלבען סענט אַ שטונדע אָדער צולייגען פינף מינוטען צום אַרבייטס־טאַג, וועלען זיינע אַרבייטער געוויס מאַכען אַ סטרייק (ווייל אין נשמות זיינען זיי ווי אַן „ארו“), אָבער ווער דער זעלבער באָס בייט אום דעם רוהע טאַג פון שבת אויף זונטאַג (הגם די מאדזשאַריטי פון זיינע אַרבייטער זיינען רעליגיעזע אידען), בויגען זיי איין די קעפּ און פאַלגען, ווייל אין אמונה־זאַכען זיינען זיי ווי דער „אַזוב“...

דאָס זעלבע זעהט מען אויך אין די אידישע הויז — פאַראַן פיעל אידען וואָס ווילען האַלטען אַ אידישע הויז נאָר די ווייב און קינדער ווילען ניט, און ער בויגט איין די קאָפּ און גיט זיי אַ פרייע האַנד — וואָס זאָל איד טהאָן? זאָגט ער, איד האב פיינט שטענדיגע מלחמות! איד בין אַ רדיהגער מענש! וואָס טהוט מען ניט צוליעב שלום בית? — אָבער, ניט איהם אַ פרעג: ווי וואָלט געווען אַז דיין ווייב און קינדער וואַלטען וועלען לעבען גרעסער ווי דיין פּרנסה ערלויבט, וואַלסטו געשוויגען? — געוויס ניט! דאָ וואָלט ער שוין געפיהרט אַ שטאַרקע מלחמה געגען זיי: „וואָס איהר ווילט מיך רואינירען? איהר ווילט מיך ברענגען אין געפענגניס, אָדער צו זעלבסט מאָרד?“ — נאָר יעצט אַז די זאך איז נאָר נוגע צו אידישקייט, זאָגט ער אַז ער וויל אויסמיידען מלחמות אין הויז... אין נשמות איז ער ווי אַן ארו, נאָר אין רחניות איז ער ווי אַן אַזוב...

דאָס זעלבע זעהט מען אויך אין שוהל־זאַכען, — דאָס וואָס דער רעפּאָרט הרינגט ביסלאַכווייז איין אין אַלע אַרט־האַדאַקסישע שוהלען קומט ניט פון איבערצייגונג נאָר פון נאַכגעביגקייט און ווייכקייט אין אידישע ענינים. — די מאדזשאַריטי מיטגלידער פון די רעפּאָרט און האַלבי־רעפּאָרט טעמפלען זיינען „קאַלוואַריער“ דייטשען, און קיינער וועט מיר ניט אייני־רעדען אַז אַזעלכע האָבען באמת הנאה צו זיצען שטונדען־לאַנג און הערען ווי דער אַרנאַן שפיעלט אַ מרויער־מאַרש, און דער ראַכבי זאָגט אַ פאַר־שלאַפענעם „סערמאָן“ אין אַזאַ ענגליש וואָס ער אַליין פאַרשטעהט ניט. — באמת זיצען דאַרטען נעבאָד אונזערע ליטווישע דייטשען אין געהאַקטע וואונדער, ווייל זייערע ווייבער און טעכטער ווילען זיך שפיעלען אין „אַריסטאָקראַטיע“ און פאַראַדירען זייערע סילקס און סאַטינס, זייערע דזשולערי און פאַרקאַטס, פאַר די אויגען פון די הויכע געזעלשאַפט — און דער מאַן איז נעבאָד ווייך ווי אַן „אַזוב“ לאַזט זיך פיהרען פון זיי ווי אַ קליינער הינטעלע אויפ'ן שנירעל — אָבער דאָס איז נאָר בנוגע אידישקייט; וואָס אנבעלאַנגט וועלטליכע זאַכען באַווויזט ער זיי גאַנץ אַפּט אַז ער איז דער בעל הבית, און די ווייב מיט די טעכטער ווייסען גאַנץ גוט אַז נאָר אין רעליגיעזע ענינים איז ער אַן „אַזוב“, אָבער אין געלט־זאַכען און אין די הויז־רעניערונג איז ער אַן „עץ ארו“...

3.

נאך אַ דריטע אייגענשאַפט האָט גאָט מיטגעגעבען די אידען אין גלות, און דאָס איז „תולעת שני“ — די אמת'ע באַדייטונג פון „תולעת שני“ איז אַ רויטער ווערעמיל וואָס מיט זיין בלוט קען מען פאַרבען אַנדערע זאַכען, אָבער די מלכדים פון אַלמען חדר פלעגען דאָס פאַרטייטשען אַ רויטער פּאַדעם. — ביידע ביאָורים זיינען מקווים געוואָרען אויף אידען. אַמאָל זיינען אידען געווען ווי אַ רויטער ווערעמיל, מיינענדיג דערמיט, אַז הגם מיר זיינען געווען ווי אַ וואָרעם אונטער די פיס פון די גוים, פון דעסוועגען האָבען מיר זיי געפאַרבעט, דאָס הייסט, זיי האָבען איבערגענומען פיעל זאַכען פון די אידישע אמונה און פון אידישע מדות — כמעט אַלע קריסטליכע הגאות זיינען נאָכגעמאַכטע נאָך די אידישע ימים טובים. — די גאַנצע רעפּאַראַציע איז געווען אַ רעוולוטאָ פון אידישען איינפלוס. — מיט אַ צוויי דריי וונדערט יאָהר צוריק האָט זיך אָנגעפאַנגען אַ באַוועגונג אין קריסטענטום צו געהן צוריק נעהנטער צום יודענטום. — די אנהענגער פון דיזע באַוועגונג, די פּורטאַנער, האָבען אַרויסגעוואָרפען אַלע בילדער פון די קירכען, און האָבען זיך אפילו גענומען רופען מיט אידישע נעמען, ווי מען זעהט פון די באַריהמטע נעמען: אייזיק, ניוטאָן, בענדזשאַמין, פּרענקלין, סעמועל דזשאַנסאָן, אייבראַם לינקאָלן, א. ז. וו. — אין יענע צייטען איז דאָס אידישע פּאַלק געווען ווי דער תולעת שני אין דעם ערשטען און אמת'ן זינען פון וואָרט, דאָס הייסט ער האָט געפאַרבעט די פּעלקער, — אָבער מיר, פון אונזער צייט זיינען מיר ווי „תולעת שני“ נאָכ'ן ביאָור פון די פאַרצייטיגע מלכדים, דאָס הייסט אַ רויטער פּאַדעם וואָס נעהמט אָן זיין פאַרב פון אַן אַנדערע... אנשטאט וואָס די גוים האָבען זיך אַמאָל אָנגעפאַנגען צו רופען מיט אידישע נעמען, האָבען די אידעלאָד אין די פרייע לענדער פאַרבייטען די נעמען אברהם יצחק ויעקב אויף „וויליאַם“, „טהאָמאַס“ און „דזשאָהן“. — פיעלע וועלען פילייכט אויס'ן רופען מיט שעקספיער: וואָס איז אין איי נים? — אָבער איהר זאַלט וויסען אַז דאָס איז אַ טעות; ווען אַ איד רופט זיך מיט אַ אידישען נאָמען, דערמאָנט ער זיך אַמאָל אן דעם אַריגינאַל פון דיזען נאָמען; ער דערמאָנט זיך אן זיין טאַמען, אָדער זיין זיידען נאָך וועמען ער הייסט דיזען נאָמען; ער דערמאָנט זיך וואָס פאַר אַ סאַרט לעבען זיי האָבען געפיהרט, און אָפט מאַהל באַשליעסט ער צו געהן אין זייערע וועגען, אָבער ווען ער הייסט טהאָמאַס אָדער דזשאָהן, וועט ער זיך גיכער לערנען פון די אמת'ע טהאָמאַס'סעס און די אמת'ע דזשאָהנס...

און אנשטאט וואָס די גוים האָבען אַמאָל גענומען זייערע הגאות פון אונזערע ימים טובים, האָבען אידען אין אונזערע צייטען אָנגעפאַנגען צו פיערען זייערע הגאות. — קריסטמעס איז אין פיעלע אידישע הייזער אין אַמעריקע אַ סך אַ גרעסער יום־טוב ווי חנוכה, און טהענקסגיווינג איז ביי זיי אַ גרעסערער יום טוב ווי סוכות און זונטאג ווי שבת. — די שבת'דיגע קליי' דער און דעם שבת'דיגען מאַהלצייט האָט מען איבערגעלייגט פון שבת אויף

זונטאג. — עם איז אמת אז דעם שבת/דיגען דאווענען האבען נאך דאס רוב אידען ניט איבערגעלייגט אויף זונטאג, אבער דאס קומט ניט פון צופיעל אַרט האַדאַקסיע, נאָר פשוט ווייל זיי ווילען ניט פאַרשטערען אזא גוטען יום טוב... זונטאג איז דער שעהנסטער יום טוב ביי אַמעריקאַנער אידען, וואָס זאָלען זיי דאָס פאַרשטערען מיט לאַנגע תפילות?

דאָס איז וואָס איך האָב געמיינט ווען איך האָב געזאָגט אז אין די פרייע לענדער זיינען מיר ווי דער תולעת שני נאָכ'ן ביאור פון די פאַר צייטיגע מלמדים, נעמליך, אַ רויטער פאָדעם וואָס נעמט אָן זיין פארב פון אַנדערען.

די אונטערשטע שורה פון אונזערע רייד איז, די מרות וואָס נאָט האָט אונז געגעבען צו קעמפפּען פאַר אונזערע גייסטיגע אוצרות אין גלות, באַר נוצען מיר אין גלות פאַרקעהרט פאַר אונזערע מאַטעריאַלע אינטערעסען.

דעריבער זאָגט דער פסוק: וכבם בגדיו הכהן (המרות נקראים במי חכמי המוסר בגדים, וכן אמר"ה, בכל עת יהיו בגדיך לבנים — ור"ל העם הישראלי יתקן את מדותיו) ורחץ את בשרו במים (אין מים אלא תורה) ואח"כ, ואסף איש טהור (הקב"ה שהוא טהור עינים מראות ברע) את אפר הפרה (זה קיבוץ גליות) והניח אותה במקום טהור (הארץ הקדושה) אמן כן יהי רצון.

חומר לדרוש

פרשת פרה

אגדות חז"ל

זאת חוקת התורה וגו', זה שאמר הכתוב, מי יתן טהור מטמא לא אחד (איוב י"ד), כגון אברהם מתרח, חוקית מאחו, יאשיהו מאמון, מרדכי משמעון, ישראל מאומות, עולם הבא מעולם הזה, מי עשה כן, מי צוה כן, מי גזר כן, לא יחידו של עולם? וכו'. תמן תנינן, העוסקין בפרת מתחילה ועד סוף מטמאין בגדים, היא גופה מטהרת בגדים, מי עשה כן, מי צוה כן, מי גזר כן? אמר תקב"ת, חוקה חקתי גזרת גזרתי, אי אתה רשאי לעבור על גזרתי (מד"ר פי"ט).

ויקחו אליך פרה אדומה תמימה, מפני מה כל הקרבנות זכרים וזו נקבה? א"ר איבוי, משל לבן שפתה שמינף פלמין של מלך, אמר המלך, תבא אמו ותקנת את הצואה, כך אמר הקב"ה, תבא פרה ותכפר על מעשה העגל וכי, ולפי שאהרן עשה את העגל לא נתנה לו עבודה זו, שאין קמיגור נעשה סניגור. (מד"ר פי"ט).

לימוטים ממכתר הדרוש

פרשת פרה

עין ארז

ישראל העז שבאומות

בשומנו לב לכה חיוו של ישראל הנערץ ולרוחו העז יעלה לפנינו זכר דברי חז"ל שאמרו „ג' עזין הן (קשים להנצח — רש"י) ישראל באומות, כלב בחיות, תרנגול בעופות. ויש אומרים אף עז בבהמה דקה, וי"א אף צלף באילנות" (ביצה כ"ח). כי אָמנם אין בין העמים „עזים וקשים להנצח" כישראל, אשר מספר העמים מספר אויביו, אשר לחמו בו מלחמות תנופה ארוכה ונוראה ולא נצחתו. כל כלי יוצר עליו לא יצלה וכל תחבולות מצמיתיו, גבורתם ואכזריותם יתפוצצו אל סלע המוצק הזה, אל „העז שבאומות" שישחק לפגעים, שילעג לפחד המות, ולא יתח מהמון מלאכי שחת אשר סביב שתי עליו. מת רבו קמיו ומת עצמו משנאויו אשר כרו שחת לרגליו, אשר העבירותו באש ובמים — ולא נצחתו, כי רוחו לא יכנע, נר נשמתו לא יכבה כי „עז" הוא העם, „קשה להנצח".

וכשם שהוא עז שבאומות כך יש לו היתרונות והכחות הכבירים אשר ליתר „העזים". דומת הוא אליהם בגורלו ודומת הוא להם בכחו העז. „הכלב בחיות" מצמין בגורלו ועזותו. הכלב מצמין בין החיות ועולה עליהן בשכלו המפותח ובאמון רוחו לאדונו, כאשר יגידו חכמי הטבע ויעידו המון הספורים המספרים את אמונת הכלב ומסירותו לאדונו, והמוכיחים על תבונתו הרבה מתבונת יתר החיות. עבודתו מועילה לאדם עד כי הביאו האדם בחבורתו, אתו ילך ומפתו יאכילהו, ואיננו טורף ומסכן לאדם כיתר החיות. ובכ"ז שמו מנואץ, הכלב הוא שם הרפה וסמל הבז, תחת אשר שם הארי נכבד ומפואר, עד כי ישתמשו בו לתאר את הגבורים הגדולים ואת החכמים הגדולים, וגם כתבי הקודש והתלמוד השתמשו בשם ארי לתואר כבוד. „גור אריה יהודה", „ארי עלה מבבל" ועוד. ונופל הוא הארי בערכו מהכלב, כי הוא טורף מסוכן, שכלו אינו מפותח כשכל הכלב, ואינו מביא תועלת לאדם. מזונות הכלב מעטים ורעים, למרות התועלת שהוא מביא לאדם, „לית דעניא מכלבא" (שבת קנ"ה) כי מה יאכילהו אדונו? רק העצמות שאין עליהן בשר, מקומו אחורי הדלת, אף כי שומר הוא על אדונו ורכושו. כן הוא גורל הכלב. אך תחת זה העניקתהו הטבע כחות נפלאים, שבתם

ילחם בגורלו ויחיה במצבו. „יודע הקב“ת בכלב שמוזנותיו מועטין לפיכך שותה אכילתו במעיו ג' ימים“ (שם), אם מוזנותו מעטים ורעים, וכול הוא לחיות במזונות מעטים. אדונו יבוהו וישליכו התוצה אחריו הדלת, ומשם ישמור על אדונו ולא יבגוד בו. הוא עובד עבודתו המועילה למרות אכזריות אדונו עליו, והרעב, הקור והמקל לא יסירו ממנו את אמון רוחו לאדונו. בזה הוא „העז שבתיות“, כי חיה אחרת אם תרעב, אם אדונה יגרשה מביתו וידוש בשרת בקוצים תעזבתו, תבגוד בו ותברת, והכלב סובל רעב ואכזריות בעליו והוא נשאר נאמן בעבודתו לאדונו. ולו היתה חיה אחרת תחתיו אז כבר שם הרעב קציר לה ומינה אבד מן הארץ, והכלב משלים עם גורלו, יחיה ברעב, במזונות מועטין, לכן הוא ה„עז שבתיות“.

הביטו וראו אם אין גורל ה„עז שבאומות“ כגורל „העז שבתיות“. עמנו הוא העם המפותח ועולה בכשרונותיו על יתר העמים, בזמן שכל העמים ישבו בחשך ובערות כבר האיר היהודי לארץ ולדריים עליה באור תורתו והכמתו, בשבת העמים בשפל המצב הרוחני, באכלם איש את בשר רעהו כחיתו טרף כבר למד היהודי „ואתבת לרעך כמוך“ וישא חזון „לא ישא גוי אל גוי חרב וגוי. וגר זאב עם כבש“, וגם אחרי תחיל רות ההשכלה לפעם את העמים עלה עליהם במדותיו הטהורות ובארתות חיו, גם התועלת שהוא מביא למשפחת העמים בעבודתו גדולה מאד מאד, כי אין לך מקום ואין לך דבר שלא תמצא שם את עבודתו הפוריה, בכל חכמה ומדע, במסחר ובמלאכת מחשבת הוא לוקח חלק בראש ומביא טובה כפולת לעולם. ובכ"ז בוז יבוזו לו, שמו מנואץ והוא לשמצה בון קמיו. השם „יהודי“ הוא שם חרפה שבו יחרפו בני העמים איש את אחיו, בשעת ששמות העמים הפחות מפתותים, האכזרים אבל הגבורים לברכת ולתהלה בארץ. היהודי בכל ארץ שנתנו לו מקום לשבת עבד באמונה את העם והארץ, לחם מלחמתה והגין עליה בדמו ורכושו. ואחרי כל התועלת שהביא, אחרי כל הטובה שהשיב לעם הארץ והעבודה שעבד באמונה, הקצו לו מקום אחריו הדלת, גיתה צרת פנינה חשכה, לא השכנו מפניו רוק וידושו בשרו בקוצים, גם מוזנותיו המעיטו, הכריתו אוכל מפיו ויגרשוהו משוקי מסחר הטובים, ויבריתוהו מכל ענפי המתיחה המשביעים לחם. זה גורל העז שבאומות, כגורל העז שבתיות! וגם בעזו, בכח סבלנותו וכח החיים הוא דומה לו. אם מוזנות היהודי מעטים ורעים, וכול הוא לחיות בעוני וחסר כל; בחסר לחם ואויר לנשימת חי היהודי. במצור ובמצוק, שבע חרפה ובוז, מהלומות רשע ולהג השאננים הוא חי, ובכל זאת לא אבדה בינתו, כשרונותיו לא נמטמו והוא מוסיף לעבוד עבודתו המועילה לארץ מגורו ולכל משפחת האדם, ומעולם לא בגד היהודי באדונו הארץ, אף כי התהלכו באכזריות וחמת עכשוי. הצרות לא נצחו את סתר דתו ולא הכניעו את גוו, כי קשת הוא העם הזה להנצח, ישראל הוא העז שבאומות!...

„תרנגול בעופות, לתרנגול נתנה הבינה להבחין בין יום ובין לילה. הוא מבחין בין אור לחושך, וקורא ומעורר ומבשר כי יבוא יום, ובשעת שבני אדם ישנים סרוחים על עריסתם, לא ידעו את אשר סביבם, לא יקיצו לקראת אור היום ולא יקומו לקדם את קוי השמש המאירים ומחממים, אז יקרא התרנגול, יעורר את האנשים הישנים, יעוררם משינתם ויבשרם כי קרב היום, כי בא היום. ואדונו

האדם אשר השיגה סגרה עפעפיו ותישנהו, ברצותו לקום בבוקר השכם, בחיות מלאכתו נחוצה, אז ישמח על קריאת התרנגול שבא להעירו לעבודתו. עובד חי המקדם אשמורות יקום לקול קריאתו לעבודת הבורא וישמח על המעורר הטבעי, על קריאת התרנגול. לולא קריאתו הרבו בני האדם בשינה ולא ראו אור השמש שעות אחדות ביום. וכאשר יקיץ האדם לקול קריאתו ויצא לפעלו אז יתקצף על התרנגול המוסוף לקרא ולבשר כי בא היום או יגרשהו הלאה לכל ופריעתו ממנוחתו. והישנים, אלו העצלים השוכבים בעצלותם על מטתם... יתקצפו ויקללוהו קללת נמרצת על הפריעו אותם משנתם. הם לא ישמחו על האור, לא יצפו לקוי השמש, והלילה, החושך נעים להם ולרוחם, הם יתקצפו על „המעיר“ המפריע את דומית הלילה... על הזכירו את האור ואת היום. והתרנגול גם בהגרשו, בהדחפו לאחורי הדלת... ובהכלאו בלול הצר... לא יחדל מקרא את קריאתו, יבשר כי ובאיום, כי יזרה השמש!

חז"ל ראו בתרנגול מראה אלהים. הם שמעו באזני רוחם בקריאותיו קול קורא אל נפש האדם, קול מעורר ישנים לעבודת הבורא, קול קורא לעצל לקום לעבודתו, הם שמעו בקולו הראשון את הקריאה „שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד וגו'“ (פרק שירה ד'), בקול קריאתו השניה שמעה אזנם קול מבשר ואומר כי „יבא מלך הכבוד“, ובקולו השלישי לקחה יאזנם הקריאה לבודיעת הבורא „עמדו צדיקים ועסקו בתורה“ (שם), ואחרי כן יקרא התרנגול את האדם לעבודתו, אחר בשרו בקול ביאת מלך הכבוד, אחרי קראו הצדיקים לעבודת בוראם, יקרא את האדם לעבודתו „עד מתי עצל תשכב וגו'“, „אל תאהב שינה פן תורש וגו'“ (שם), כאילו היה המעורר הטבעי הזה שלית ההשגחה לעורר את האדם ממצב שפלותו, מתנומתו, ולבשר ישועת ד' והתגלותו בקהל רב, לקרא את האדם לעבודתו, יתברך. כאילו קרא לאדם להכין לקראת יום ד', לקראת אור תורה, אור הנפש, ולמלא את חובתו בתור אדם חובתו לאלהיו, ואחרי כן לעבוד עבודתו תוא, כי האדם לעמל יולד.

שמעה זאת ביגת גבר והתרנגול קורא והוזר וקורא, שבע יקרא אל האדם הישן, שבע יעירו זיבשר אור, לא יעף ולא ייגע. ואם יגרשהו אדונו, ממקום גלותו יקרא אל אדונו: עורה למה תישן! אם ידחף ברגל אדונו על קריאתו, לא יאלם, רק יוסיף לקרוא: יבוא יום! יכותו ויגרשותו והוא לא יחדל לעורר ישנים ולקרוא: כי על כן „מעורר“ הוא, המעורר שהוקם בידי הברואה לעורר ישנים ולחקיץ נרדמים, ולהבתין בן יום ובין לילה. ולעולם מלא משלחתו ולא ישתיקוהו כי הוא תעז שבעופות גם עם ישראל הוא מעורר ישנים ומקיץ נרדמים. בעוד החשך כסה ארץ וערפל לאומים אז קרא עמנו את הקריאה הגדולה „שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבוא מלך הכבוד“ הוא היה הראשון אשר העיר מוזרה צדק, ויקרא לאור ויבשר כי קרב היום. ובעת אשר השכת האמנות המפליות ישנת בחיקה עמים רבים, בעת שישן האדם שנת הבערות, הקיץ עמנו נרדמים וישא נר ד' להאיר לארץ ולדרים עליה ויקרא ויעורר עד כי רבים קמו לקולו הקורא בכת, רבם ראו אור ויקומו לעבודת הבורא, ורבים הקיצו משנתם ויקומו לעבודתם, ולא קריאה אחת קרא, רק קרא וחזר וקרא, לא שם לבו לקצף הישנים, לא חת מתרון אף הנרדמים אשר חרפוהו, גרשוהו ויראוהו כחת זרועם על הפריעו את שנתם... על חרפת חורפם ענת בקול: הקיצו נרדמים!

על מכת מכתו ענת בקריאה: יבוא מלך הכבוד! ואלה אשר הקיצו משנתם ויפקחו עיניהם ויראו אור, ולא מצאו עוד חפץ בקריאותו... ויבקשו להשתיקו, אבל העם־המעורר מלא תפקידו, הוא קורא לאור, העיר השחר, ולא נעלם דומיה מעצמת כאב המכות, כי על כן מעורר לגוים נתנו ד', נביא־האור, לבשר בגוים שם ד' ולהארים באור תורתו, באור הדעת. וכת קרא ויעורר בכל העתים והמצבים ולא עיף ולא יגע, כי על כן הוא העו שבאומות.

„ויש אומרים אף עז בבחמה דקה“. יש רואים גם בטבע העז כת טבעי נעלה, שהיא מהלכת בראש העדר, לו גם יקפצו האילים בראש העדר, לו גם יגרשו בקרינתם את העז מלכת בראש, היא תשוב ללכת בראש העדר כי כן שבעה „עוזא דאזלא בריש עדרא“ (ב"ק נ"ב), „דרך העזים להלך בראש והעדר הולך אחריהם“ (רש"י שם) ומדרכה זו לא תסור. וגם בעז שבאומות אנו רואים את הכת הנעלה הזו, שהוא נר לגוים, הולך בראש עדר העמים, ואף כי האילים הבריאים והחזקים קופצים בראש, אף כי בקרני ברזל יגרשהו מלכת בראש, הוא מדרכו לא יסיר, הית הות ויהית נר לגוים.

„ויש אומרים אף צלף באילנות“. הצלף הזה הוא עושה פירות בכל יום (ראה שבת ל' אחיו לית צלף) וכל הצומח בו ראוי לאכילה, עליו ופרותיו וקליפתם כלם ראויים לאכילה ולברכה (ברכות ל"ו, על מיני נצפה, על העלין ועל התמרות וכו' ועל האבינוניות ועל הקפריסין וכו'). ולכן יש אומרים שהצלף הוא ה„עז שבאילנות“ (ורש"י כתב לא ידעתי מהו עוזת שלו) כי אין דומה לו באילנות בכח הפריה, שהוא מוציא פירות בכל יום, ואינו מוציא דבר לכטלת. וגם העז שבאומות מפליא בפירות שהוא מוציא תמיד ברוחו, שהוא כמעין המתגבר, ובכל הזמנים הוא עושה פרי, ופריו לברכה בקרב הארץ. למרות הלחץ שלוחצים אותו ואת רוחו, למרות המפריעים אותו מגשת אל העץ הדעת, בניו הם למודי ד' חכמים בכל חכמה ומדע, והם מצטינים בכל מקצועות המדע ומלאכת מחשבת, ושמן לברכה בפי הישרים בלבותם שבאומות, כי רוחו כת עז, כשרונותיו כה טובים ואהבתו לחכמה ולכל דבר קולטורי כה גדולה, עד כי לא נצחה הגלות חמרה את רוחו. ובכל יום, גם ביום מר, הוא עושה פרי. ולא רק בטובי בניו הוא מצטין, אלא אפילו הריקנים שבו ינחילו כבוד לשמו, כי כל בניו למודי ד' גם ההדיוטים שבבניו למדו מעט או הרבה עד כי קשה למצא בבני עמנו בור שלא ידע לקרא בתורת, להתפלל ולברך. גם עמי־הארץ שבתוכנו יודעים את התגים והרבה מפרטי דיניהם ומנהגיהם, מה שאין כן בעמים אחרים, אפילו המקולטרים שבהם. וכצלף הזה שכל צמתו לברכה כן עמנו גם ההדיוטים שבו ראויים להתכבד בהם. וגם בחיים המוסרים כבר העידו חז"ל שאפילו פושעי ישראל מלאים מצות ברימון, כי נפשם נפש ישראלית, רוחם נשאר רוח ישראל, אף כי נשמתם מעט. מכל הדברים האמורים נוכחנו כי כת החיים אשר בנפש עמנו הוא כביר ונצחי, לא יחות מפגעי הזמן ולא יכנע בפני מלאכי משתית העוכרים רוח עם ועם, ולכן לא נצחה אותו הגלות הארוכה והמרת, כי קשה הוא להנצח, עז הוא באומות. הלא זה הדבר אשר דברנו כי עמנו הוא נצחי ונשמתו בת אל־מות.

וידוע אני שאלה המשכילים אשר שאפו אל תוך נשמתם את רוח השכלת־חיים, ולמדו לשעבד לבם ושכלם לקנינים אחרים, הם ילעגו לדברי, הנאמרים

בצדק, כי עמנו היה, הוה ויהיה נר לגוים וכי הוא הולך בראש ערף העמים, כי הם התרגלו לחשוב אחרת ולהביט על עמנו ועל העמים שכנינו לא כמבטנו אנו, אבל לו חכמו השכילו להביט על ערך העמים משפופרת האנושית הצרופה, לו למדו למדוד את האדם במדת תורת הספר, המדות והמוסר הזך והנקי, אז אחרת דברו, אז ידעו כי העמים, גם המשכילים שבהם, לא עלו עדיון אל הרמה הרוחנית שעמד עליה עמנו זה אלפי שנים, וכ עמנו הוא להם מורת דרך שלא בטובתם וגם שלא מדעתם, כי האור חודר אל העין שלא מדעתה, ומי יתן ובחרו בדרכו! (ישראל ותורתו).

אוצר הדרוש וההמפה

פון דער בימה

מרדכי היהודי

(פורים דרשה)

הרב שלום ראבינאוויץ.

די חכמי התלמוד און די פוסקים האבען געמאכט א גרויסען פארעם פון מגילת אסתר („נביאים וכתובים עתידים להבטל אבל המשנה חומשי תורה ואסתר אין עתידים ליבטל“, ירושלמי מגילה פ"א — „כיון דנקראת ס"ת נותנים לה כל דיני ס"ת“, טור או"ח תרצ"א בשם ר"ת).

וועהרענד די העלרענטהאטען פון די מאקאבעער זיינען אין גאנצען ניט דערמאנט אין תנ"ך, איז מגילת אסתר (אין וועלכע דער שם הוי"ה איז אפילו איינמאל ניט דערמאנט) אריינגענומען געווארען צווישען די ספרי הקודש. — און וואס איז דאס דער גרויסער יחוס מיט דיעזער מגילה? געפינט מען דען עטוואס איבערנאטירליכעס אין די געשיכטע וואס ווערט דארט באשריבען, אז מען זאל קענען אַנצייגען דערויף א נס מן השמים? אומגעקעהרט, די געשיכטע פון אהשורוש און אסתר איז אזעלכע וואס קען פאסירען אין יעדען דעספאטישען קייזערליכען הויף. דער קעניג לאזט זיך איבערריידען פון זיינעם א ליעבלינג אומצוברענגען א געוויסע קלאס פון זיינע אונטערטאהנען וואס דיענען ניט צו זיין גאט; ער שרייבט אונטער דעם דעקרעט מיט זיין האַנד און שיקט אויס בריעף צו די בעאַמטע פון זיינע פראָווינצען מען זאל דאָס אין א געוויסען טאָג דורכפיהרען; אָבער צופעליגערווייזע פאַרליעבט ער זיך דערוויילע אין אַ מיידעל פון דעם זעלבען פאַלק; די מיידעל, ווען זי איז שוין זיין פרוי, דערצעהלט איהם מיט ריהרענדע ווערטער, ווי אזוי זי באַלאַנגט צו דעם זעלבען פאַלק, וואָס מען האָט איהם איינגערעדט אומצוברענגען; דער קעניג ווערט שטאַרק אויפגערגט — ניט אויף זיין אייגענעם לייכטזיניגקייט, נאָר — אויף דעם וואָס האָט איהם געבראַכט דערצו, און גיט אַרויס אַ באַפעהל מען זאל אויפהענגען זיין געוועזענעם ליעבלינג אַנשטאט זיין אָפּפער. קען מען אזא געשיכטע באַצייכענען אַלס אַ וויכטיגען נס, וואָס זאל באַרעכטיגען די מגילה אַריינגענומען צו ווערען צווישען די ספרי הקודש, און איהר צו געבען אַלע דינים פון אַ ספר תורה?

דער אמת איז אַז די וויכטיגקייט פון מגילת אסתר באַשטעהט אין דעם וואָס זי ענטהאַלט דעם קווינט־עססענץ פון אַלע אַנטיסעמיטישע באַ־ שולדיגונגען וואָס זיינען געמאַכט געוואָרען געגען אונז אין אַלע צייטען פון אונזער גלות, און אויך די שטאַרקסטע פאַרטהיידונג געגען זיי. מגילת אסתר ווייזט ווי אַ שפיגעל דעם פיינד און זיינע כלי זין; דעם פריינד און די טאַקטיק וואָס ער האָט באַנוצט געגען שונא, און נאכהער דעם זיעג און די ענדע.

ווער איז געווען המן? אַז אייניקעל פון די צוויי גרעסטע שונאי ישראל, עשו און עמלק. ער האָט געהאַט עשו'ס רמאות און עמלק'ס רציחה. ווען מרדכי האָט ניט געבויען זיין קאַפּ פאַר איהם, האָט ער אַרויסגעוויזען די רציחת פון עמלק. די בלוט פון מרדכי אַליין איז ניט גענוג געווען צו לעשען זיין כעס, נאָר ער האָט געזוכט די בלוט פון דעם גאַנצען אידישען פּאָלק (ויבז בעיניו לשלוח יד במרדכי לברו ויבקש להשמיר וכו') את כל היהודים עם מרדכי).

אַט דאָס איז געווען די מעטהאָדע פון אַלע אַנטיסעמיטען אין אַלע דורות; ווען זיי האָבען געהאַט אַ תביעה צו איין איינציגען אידען, האָבען זיי געוואָלט פאַרניכטען אַלע אידען. ווען איהר טרעפט אַן אַן אַנטיסעמיט, וועלכער ניסט אויס זיין גאַל אויף דעם אידישען פּאָלק, דאַרפט איהר נאָר גוט חוקר ודורש זיין זיין פּריוואַט ביאגראַפיע, וועט איהר געפינען, ענטוועדער אַז ער האָט געליהען געלד ביי אַ אידען און דער איד האָט געצוואונגען אַבצוּצאָהלען דעם חוב אָדער ער האָט געוואָלט לייהען פון אַ געוויסען אידען און דער איד האָט איהם ניט געליהען — אָדער אַז אַנדער עהנליכע סיבה.

ווען המן איז געגאַנגען דורכפיהרען זיין פּלאַן האָט ער אַנגענומען די רמאות פון עשו'ן (ליכא אינש דידע לאַשתעווי ליִשנא בישא כחמן — מגילה י"ג). זיין גאַנצע מסירה איז אַזוי כיטרע און אַזוי גיפטיג אויס־ געאַרבייט אַז זי איז ווידערהאַלט געוואָרען פון די אַנטיסעמיטען פון אַלע דורות ביז היינטיגען טאָג. „ישנו עם אחר“ — זיי בילדען אַ פּאָלק פאַר זיך אין מיטען פון דעם פּערזישען פּאָלק; אַ מלוכה אין אַ מלוכה: „מפוזר ומפורד בין העמים“ — זיי האָבען אַ טהויל אין אַלע לענדער און וואַהנען צווישען אַלע פּעלקער, און אויף דעם אופן קענען זיי ציהען נוצען פון אַלעמען; זיי האָבען אַ געלעגענהייט אימער צו געווינען, און זיי קענען קיינמאָל ניט פאַרלירען; איז עס אַ מלחמה צווישען דייטשלאַנד און פּראַנקרייך, מוז דאָך איינע פון זיי פאַרלירען, אָבער די אידען זיינען זיכער צו געווינען. וועט פּראַנקרייך זיעגען וועלען די אידען פון פּראַנקרייך פּייערען אַ זיעג, וועט דייטשלאַנד געווינען, וועלען די אידען פון דייטשלאַנד זיך פּרעהען מיט'ן זיעג. און וואַהנענדיג צווישען די פּעלקער, און ציהענדיג חיונה פון זיי, זעהט מען פונדעסטוועגען אַ „ורתיהם שונות מכל עם“ — זיי האָבען זיך אַן אייגענע רעליגיאָן; בויען זיך אייגענע שוהלען; און זאָגען אַפען אַז זיי גלויבען ניט אין די געטער פון די פּעלקער ביי וועמען זיי זיינען שכנים — דאָס איז אַ העזה!

דאָס איז די ערשטע זייט פון מגילת אסתר. צום ערשטען מאָהל הערען מיר די מסירות אויף אידען, וואָס זיינען ווידערהאַלט געוואָרען אין פאַרשיעדענע פּאַרמען פון די אַנטיסעמיטען פון אַלע צייטען. פון אפיון ביז שטעקער, און פון אייזענמענגער ביז אונזער אייגענעם פאולטני ביגעלאו. יעדער פון זיי זאָגט, אַז ער אַליין האָט די גרויסע תורה מחדש געווען, אָבער אין אמת'ן האָבען זיי דאָס אַלע גע'ירשה'נט פון דעם אַרטש-אַנטי-סעמיט, דעם אַלטען המן.

דער גרעסטער וואונדער פון די גאַנצע געשיכטע איז, אַז ניט מרדכי און ניט אסתר האָבען געמאַכט אַ פּראָבע אַבצושלאָגען אַדער עטוואָס צו ענטפּערען אויף די טענות פון המן — ווען מרדכי האָט געשיקט אסתר'ן צו אַחשוּרוש בעטען פאַר איהר פּאָלק, האָט ער ניט גע-ראַטען זי זאָל באַוווּיען דעם קעניג די פּאַלשקייט פון המן'ס טענות, נאָר „לבוא אל המלך להתחנן לו“ — זי זאָל בעטען רחמים פאַר איהר פּאָלק. מיר וואַרטען פּילייכט וועט זי דאָס אַליין טהאָן; אָבער אומזיסט! ניט אַ וואַרט געפינען מיר אין דער מגילה וואָס זאָל קענען דיענען אַלס אַנט-וואַרט אויף המן'ס באַשולדיגונגען. מיר וואַרטען פּילייכט צום סוף, ווען מרדכי איז שוין געוואָרען אַ קרוב לַמַלְכוּת וועט ער דאָס אַליין טהאָן מיט זיין פּרייען ווילען, כדי דער קעניג זאָל אין דער צוקונפּט ניט גלויבען אַזעלכע בלבוּלים — אָבער דער ספר ענדיגט זיך אַהן איין איינציגען וואַרט וועגען דעם ענין. ביידע מרדכי און אסתר פאַרשווייגען המן'ס בלבוּלים אין גאַנצען.

ווייסט איהר וואָס דאָס באַוווּיזט? דאָס לערנט אונז אַ וויכטיגען לעפּאָן, אַז קיין תּירוּצים און קיינע אַרגומענטס וועלען קיינמאַל ניט העלפען געגען די בלבוּלים פון אַנטיסעמיטען.

ווען „רבשקה“ האָט זיך געשטעלט פאַר די טויערען פון ירושלים און האָט געלעסטערט דאָס אידישע פּאָלק און זייער גאַט, האָט חזקיהו דער פּרומער אידישער קעניג אַרויסגעגעבען אַ באַפּעהל צום פּאָלק „לא תענווהו“ — ענטפּערט איהם ניט! (מלכים ב', י"ח—י"ז).

דער בעסטער תּירוּץ אויף אַנטיסעמיטישע בלבוּלים דאַרף און מוז זיין דער אידישער באַראַקטער, און אידישע מעשים אין פּראַק-טישען לעבען.

אָט דיעזע לעקציען לערנט אונז די צווייטע זייט פון מגילת אסתר — דער בילד פון מרדכי.

איש יהודי היה בשושן — ניט אומזיסט באַצייכענט איהם דער פּסוק מיט'ן טיטעל „איש יהודי“ — ער איז געווען אַ מאַן און אַ יהודי דורך און דורך; זיין ווייכע אידישע האַרץ ווייזט ער אַרויס צו די אַרימע יתומה, אסתר — „ויהי אומן את הדסה“, ער האָט איהר ערצויגען ווי אַ צערטליכער פּאָטער אויף זיינע הענד (כאשר ישא האומן את היונק) — ער האָט איהר אויסגעהאַדעוועט צו זיין אַן אמת'ע אידישע טאַכטער. ער

האָט איינגעפלאַנצט אין איהר האַרץ אַ פייערדיגע ליעבע צו איהר פּאַלק, און צו דער זעלבער צייט אַ באַשיידענהייט און צניעות, וואָס מען האָט דאָס ניט אַרויסגעזעהן ביי די טעכטער פון די אַנדערע נאַציאָנאַליטעטן, וואָס האָבען זיך געפּינען אין פּערזען צו יענער צייט. — „ותלקח אסתֶר“ — אסתֶר איז צוגענומען געוואָרען איבער געוואָלד אין קייזערליכען הויף, זי האָט זיך ניט געשטופּט ווי די אַנדערע מיידלעך פון שושן אַרויסצואווייזען דעם קעניג איהר שעהנהייט. — „ובהגיע תור אסתֶר וכו' לאַ בקשה דבר, כי אם אשר ינתן לה“ וכו' — אסתֶר האָט געוואוסט, אז זי מעג פאַר-לאַנגען וואָס איהר האַרץ זאָל נאָר גלויבטען און אַלעס וועט ערפּילט ווערען אויפ'ן שטעל, אָבער זי האָט קיין זאָך ניט געבעטען; וואָס מען האָט איהר געגעבען האָט זי גענומען.

אָט די עזע וואונדערבאַרע עניוּת האָט זי געלערענט פון איהר ערציהער מרדכי היהודי.

מרדכי איז געווען דער איידעלסטער טיפּ פון עניוּת און צוריקגעצויגענֶה הייט. ווען אָן אַנדערער אויף זיין שטעל וואָלט געהאַט דעם גליק צו רעטען דעם קעניג פון טויט, וואָלט ער געשריען אין אַלע גאַסען: „איד האָב עם געטאַהן!“; „איד בין דאָס דעם קעניג'ס רעטער!“ אפילו ווען די עזער רעטער וואָלט שוין צוליעב אַ געוויסע סבה פאַרשוויגען די זאָך, וואָלט עם געווען פאַסט אונגעגלייך, אַז דער קעניג זאָל אינגאַנצען פאַר געסען אָן איהם — סיידען ווען ער וואָלט זיך באַהאַלטען, און עם זעהט אויס, אַז דאָס האָט טאַקי מרדכי געטאַהן, און דאָס איז אויך געווען זיין כונה, וואָס ער האָט אָנגעזאָגט אסתֶר'ן אַז זי זאָל ניט אויסזאָגען איהר פּאַלק און איהר אבשטאַמונג. ער האָט געוואוסט, אַז ווען אסתֶר וועט דערצעהלען דעם קעניג פון איהר נאָהענטע פאַרוואַנדשאַפט צו איהם, און וואָס ער האָט געטאַהן פאַר איהר, וועט מען איהם גלייך באַרופען אין קעניגליכען הויף; און מען וועט איהם אַנטאַהן אַ יוניפאַרם מיט בענדער, מיט מעדאַלען, א. ז. וו. און דאָס האָט ער ניט געוואָלט — „ומרדכי יושב בשער המלך“ — מרדכי זיצט זיך אויף זיין פריהערדיגען אַרט, און קיינער ווייסט נאָר ניט וואָס פאַר אַ נאָהענטער פאַרוואַנדטער ער איז צו די קעניגין.

אָבער דער זעלבער מרדכי וואָס האָט זיך באַהאַלטען און געהאַלטען זיין טהאַט אין פאַרבאָרגענהייט, ווען עם האָט זיך געהאַנדעלט וועגען גלאַנץ און כבוד פאַר זיין אייגענע פּערזאָן, האָט זיך שנעל אַרויסגעשטעלט אין פּראָגנאָס און אויפגערודערט די גאַנצע מדינה ווען ער האָט דערשפּירט אַז זיין פּאַלק שטעהט אין געפּאַהר; ווען עם האַנדעלט זיך וועגען זיין פּאַלק איז ער אַ „גבור כאַרי“, קיין זאָך שרעקט איהם ניט אַפּ, און קיין זאָך האַלט איהם ניט צוריק.

ווען די געפּאַהר איז אַריבער און מרדכי איז געגען זיין ווילען גע-וואָרען אַ „משנה למלך“, האָט ער זיך ווידער צוריקגעצויגען, און זיך אייני-געוויקעלט אין זיין פריהערדיגען מאַנטעל פון עניוּת — „כי מרדכי היהודי

משנה למלך אחשוורוש ונגדול ליהודים" — הגם מרדכי איז געווארען דער „משנה למלך“ אויפ'ן פלאץ פון המן, האָט ער ניט נאָכגעטהאָן המו'ען צו באַפּעהלען אַלע נאַציאָנאַליטעמען זיי זאָלען זיך בוקען און קניען פאַר איהם, נאָר ער איז צופריערען געווען צו זיין אַ גדול בלויז ביי די יהודים אַליין — און אפילו צווישען זיינע אייגענע יהודים, אויך ניט ביי אַלעמען — „ורצוי רוב אחיו“ (וכמו שפרשו חז"ל, מגילה ט"ו, שפרשו ממנו מקצת סנהדרין) — פון דעסטוועגען האָט ער דערויף ניט געאַכטעט; נאָר ער האָט, פאַרקעהרט, באַוואַכט און פאַרטוהידיגט די אינטערעסען פון דעם גאַנצען פּאָלק (דורש טוב לעמו ודובר שלום לכל זרעו).

דאָס איז וואָס די מגילה וויל אונז לערנען. קיין תירוצים אויף המו'ם בלבולים גיט זי ניט, נאָר זי שטעלט אַוועק דעם טיפּ פון המן און דעם טיפּ פון מרדכי זייט ביי זייט, אַזוי ווי איינער זאָגט: דער בעסטער תירוץ אויף המו'ם בלבולים איז מרדכי'ס כאַראַקטער; מרדכי'ס אַרט לעבען; מרדכי'ס טהאַטען אין זיין אייגענער היים און אין עפענטליכען לעבען, — און דאָס גיט זי אונז אַ לעקציע וואָס קען אונז צוניץ קומען אויף דוד דורות, אַז די בעסטע פאַרטוהידיגונג און דער בעסטער מיטעל געגען אַנטויר סעמיטיזמוס איז, אַ ריינער, איידעלער אונבאַפּלעקטער לעבען. — מיר מעגען האַלטען מרדכי'ן פאַר אַ פאַרבילד, זיין טרייהייט צו זיין נאָט און צו זיין פּאָלק, זיינע עניוּות און אויפאַפּפּערונג פאַר אַלע מענשען, מוזען ענדליך געווינען די סימפּאַטי אפילו פון ביטערסטען שונא.

אַט צוליעב דעם איז די מגילה אַזוי וויכטיג און וועט קיינמאָל ניט במל ווערען, ווייל זי ענטהאַלט אַ בילד פון אַ פּאָלקאָמענעם אידישען טיפּ, וואָס גיט דעם בעסטען תירוץ אויף די בלבולים פון אַנטיסעמיטען מיט זיין כאַראַקטער און אַרט לעבען, און דיעזער בילד קען אונז נוצען אין אַלע דורות און אין אַלע לענדער.

